

LIELAIS OKTOBRIS LATVIJĀ

A. Drīzulis

A. Drīzulis

87-3
L 136

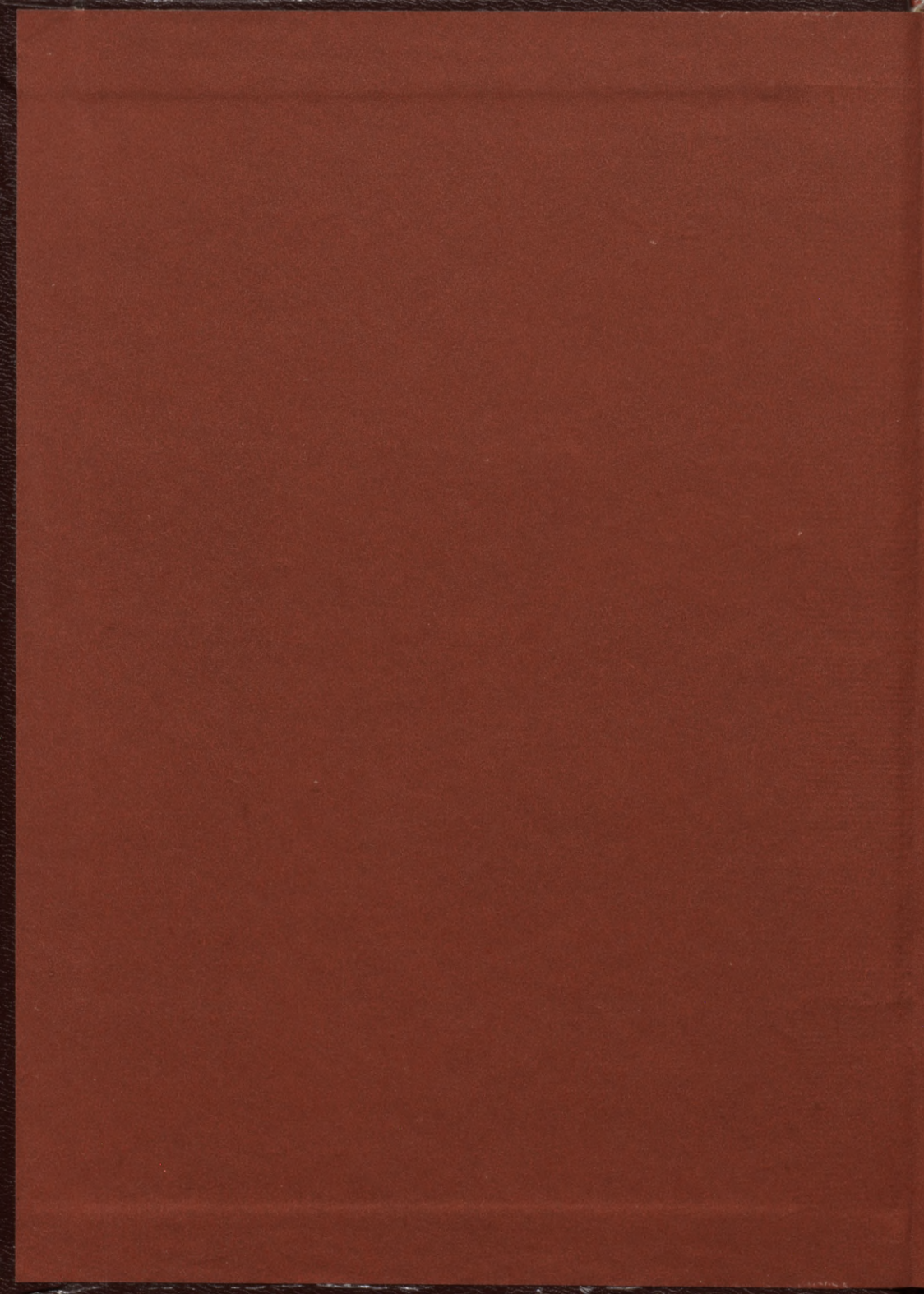
LIELAIS OKTOBRIS LATVIJĀ

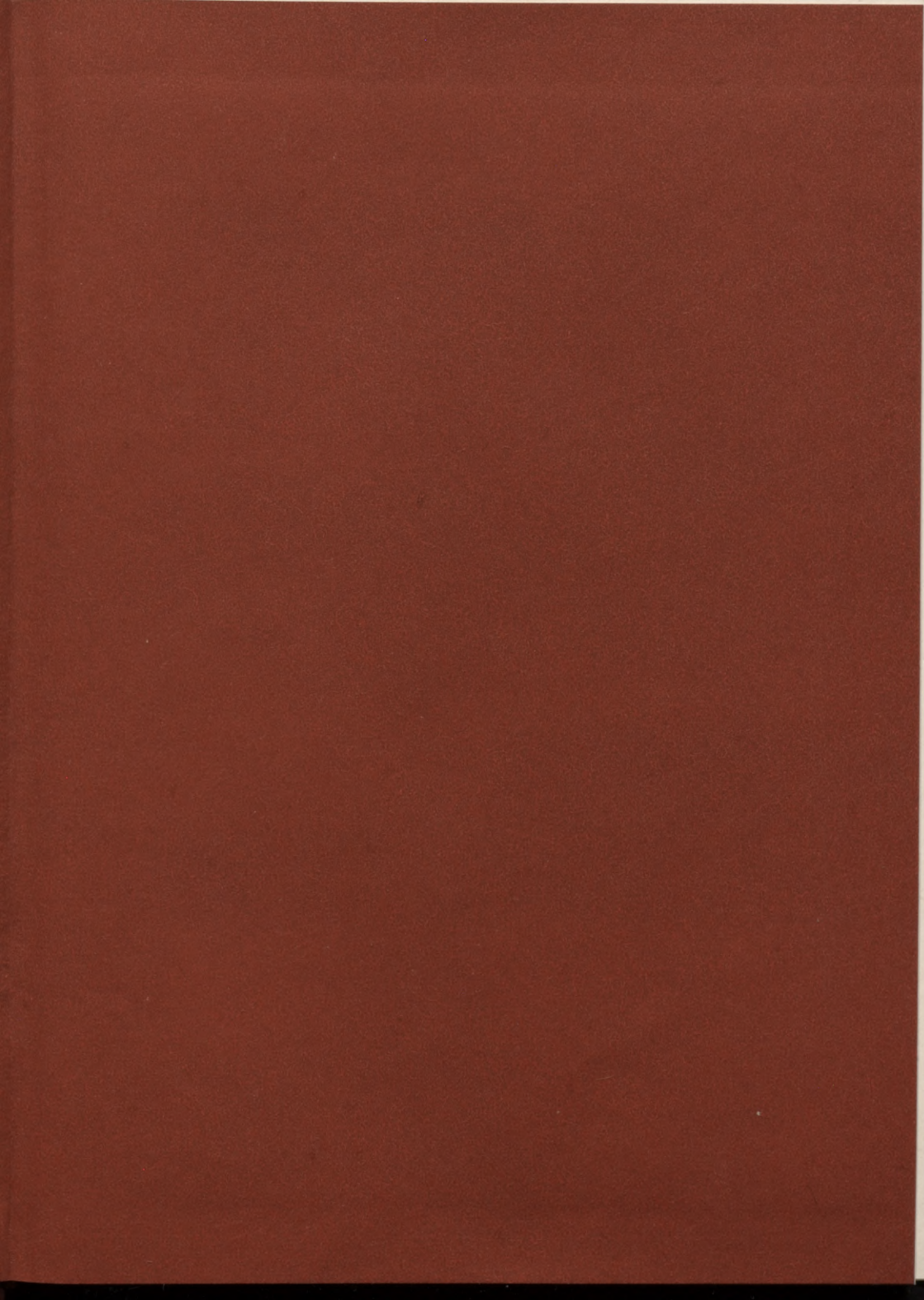

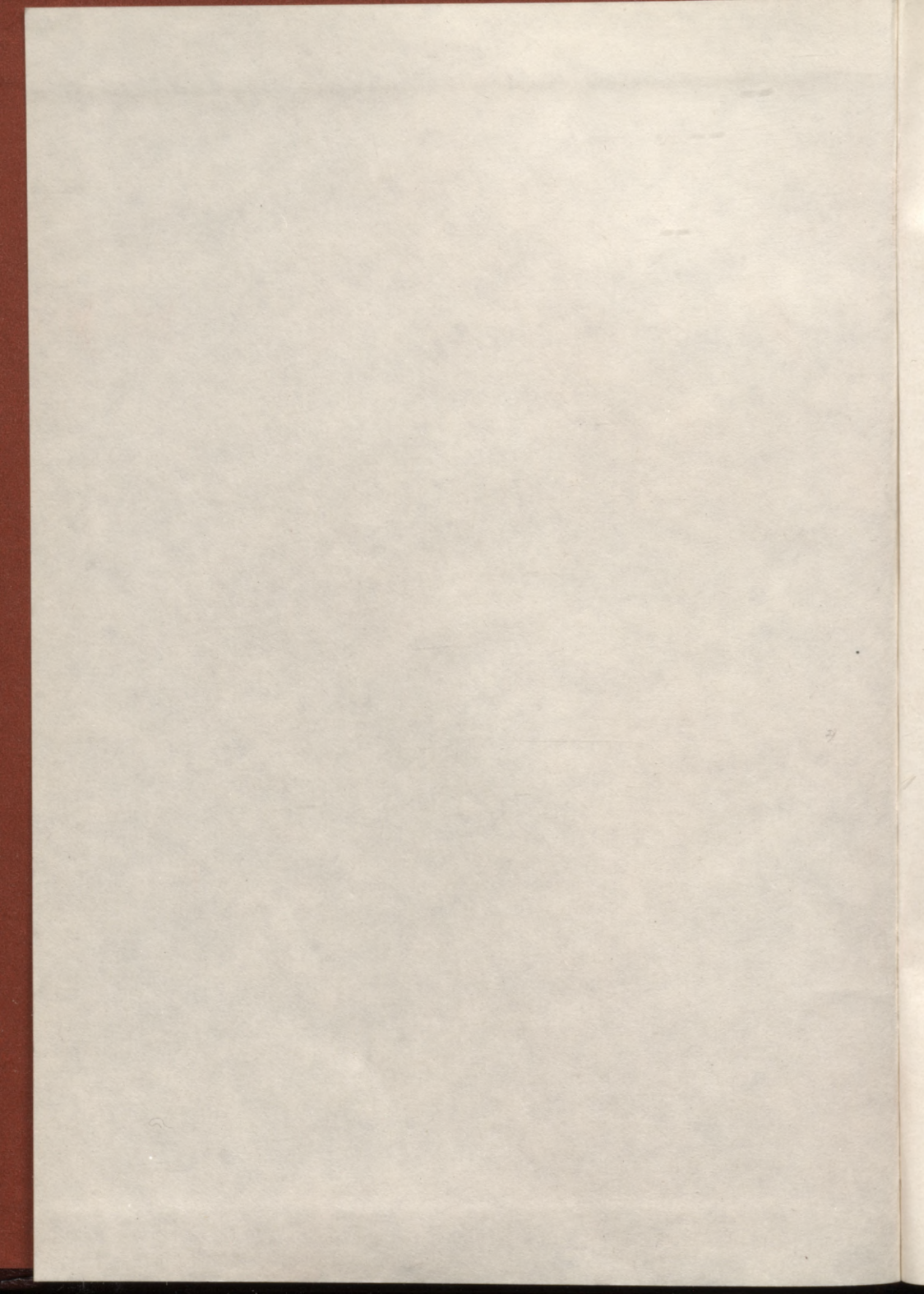
A. Drīzulis

**LIELAIS
OKTOBRIS
LATVIJĀ**

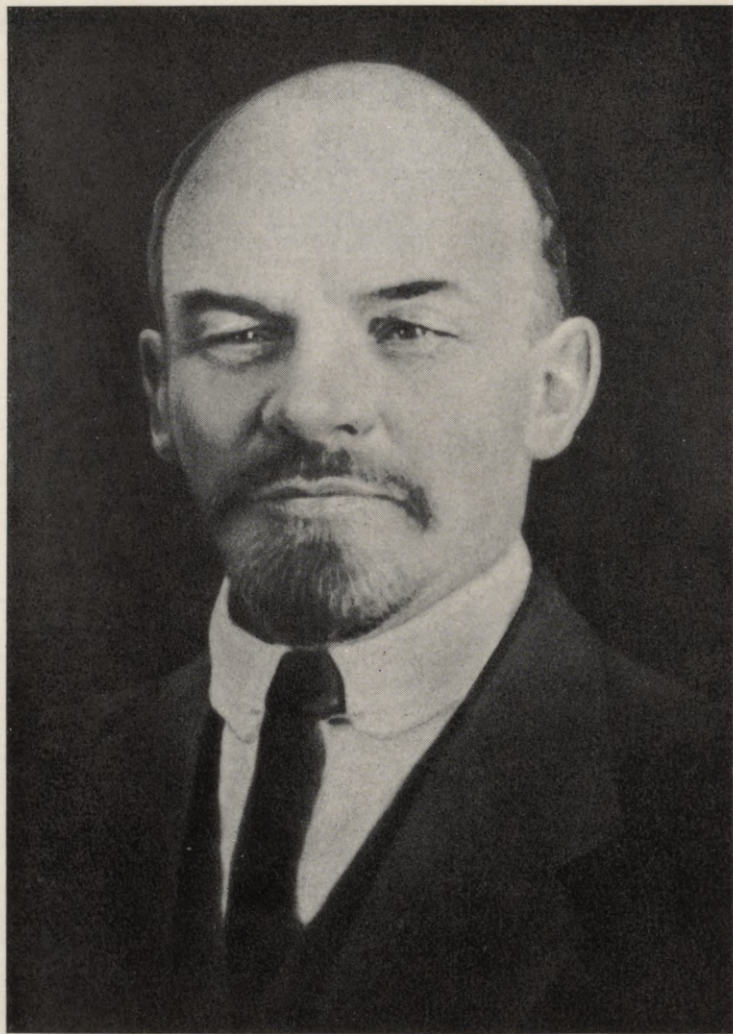

A. Drīzulis

**LIELAIS
OKTOBRIS
LATVIJĀ**

L
3

В. М. Мухоморов (Мухоморов)

L 87-3
136

L
63

LATVIJAS PSR
ZINĀTŅU AKADEMIJA
VĒSTURES INSTITŪTS

A. Drīzulis

**LIELAIS
OKTOBRIS
LATVIJĀ**

RĪGA «ZINĀTNE» 1987

63.3(2L)61
Dr 515

Vija Lāča Latv. PSR
VALSTS BIBLIOTĒKA

~~87~~

22.011

0208060387

Drīzulis A. Lielais Oktobris Latvijā. — R.: Zinātne, 1987. — 295 lpp., il.

Monogrāfijā aplūkota Oktobra revolūcijas gatavošana un norise Latvijas teritorijā. Izsekoti pirmā pasaules kara notikumi, galvenokārt Ziemeļu frontē, parādīta boļševiku ietekme masās, pirmām kārtām latviešu strēlnieku pulkos, boļševiku vadīto padomju darbība. Liela uzmanība veltīta latviešu revolucionāru sakariem ar V.I. Ļeņinu, ļeņinisko ideju auglīgajai ietekmei uz Latvijas darbaļaužu saliedēšanos izšķirošajām kaujām par Oktobra uzvaru.

Vēsturniekiem, augstskolu pasniedzējiem, studentiem, kā arī visiem, kas interesējas par Latvijas PSR vēsturi.

Recenzenti:

vēstures zinātņu doktors R. TREIJS,

vēstures zinātņu doktors A. SPRESLIS

Izdota saskaņā ar Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Redakciju un izdevumu padomes 1986. gada 19. jūnija lēmumu

0505040000—060
D M 811(11)—87 11—87

© Izdevniecība «Zinātne», 1987

IEVADS

1987. gada novembrī Padomju Savienības Komunistiskā partija, pasaules komunistiskā un strādnieku kustība, padomju tauta un sociālistiskās sadraudzības tautas, visas pasaules darbaļaudis svinīgi atzīmē Lielā Oktobra — mūsu gadsimta galvenā vēsturiskā notikuma 70. gadskārtu.

Aizvadītie septiņi gadu desmiti liecina par Padomju valsts milzīgajiem panākumiem. Uzvara pār baltgvardiem un ārzemju interventiem Pilsoņu kara bargajos gados, pirmo piecgažu uzņemtais straujais darba ritms un plaši izvērstā sociālisma celtniecība, vācu fašistisko iebrucēju un japāņu militāristu sagrāve, daudzu paverdzinātu tautu atbrīvošana Lielā Tēvijas kara laikā, pasaules sociālisma sistēmas izveidošanās un Padomju Savienības tālākās ekonomiskās varenības kāpums, Padomju valsts un sociālistiskās sadraudzības starptautiskās autoritātes ārkārtējs pieaugums sakarā ar nelokāmi īstenoto politiku miera un progresā vārdā tam ir vispārliciecināmais apliecinājums.

Aizvien vairāk attālinoties dienām, kas satricināja pasauli, redzama kļūst marksisma-ļeņinisma visvarenā ietekme, aizvien diženāks mūsu priekšā nostājas partijas un revolūcijas vadonis — V. I. Ļeņins. Revolūcija V. I. Ļeņinam bija apzināti izvēlēts darbības lauks un reizē pilnasinīga dzīve, un, pēc paša atziņas, citu dzīvi viņš sev pat iedomāties nevēlējās. Tieši tautas masu titāniskajā cīņā vispusīgi atklājās V. I. Ļeņina ģēnijs, bet revolūcijā izpaudās radošās, teorētiskās un praktiskās darbības rezultāts. «Strādnieku un zemnieku revolūcija, par kuras nepieciešamību visu laiku runāja boļševiki, ir notikusi,»¹ — šie viņa vārdi 1917. gada 25. oktobrī (7. novembrī) Petrogradas Strādnieku un kareivju deputātu padomes sēdē, pavēstot par bruņotās sacelšanās uzvaru galvaspilsētā, nav tikai pasaul-

vēsturiskā fakta konstatācija; tie ar lepnumu liek atcerēties Komunistiskās partijas un Krievijas daudzo tautu darbaļaužu varoņdarbu.

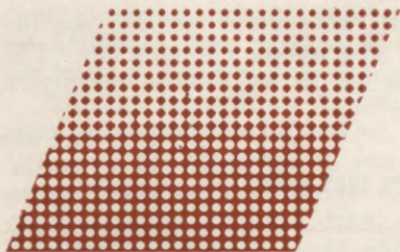
Lielā Oktobra sociālistiskā revolūcija bija sabiedriskās attīstības un šķiru cīņas likumsakarīgs rezultāts monopolistiskā kapitālisma apstākļos. Apzinoties kopīgās intereses, Komunistiskās partijas vadībā kaujinieciskā savienībā saliedējās proletariāts un plašas zemniecības masas. Viens no svarīgākajiem šīs revolūcijas uzvaras priekšnoteikumiem bija proletāriskais internacionālisms. «Internacionālās saliedēšanās vadošais spēks bija Krievijas strādnieku šķira. Ar savu bezgalīgo varonību revolucionārajā cīņā pret patvaldību un kapitālismu, savu vīrišķību un nelokāmību Pilsoņu kara frontēs, pašaieliedzīgo darbu un konsekvanto internacionālismu tā bija iemantojusi visu tautību darbaļaužu atzinību un uzticību,»² teikts PSKP Centrālās Komitejas lēmumā «Par Padomju Sociālistisko Republiku Savienības nodibināšanas 60. gadadienu».

Lielais Oktobris ievadīja jaunu ēru agrāk apspiesto tautu dzīvē, visnotaļ sekmējot to straujo ekonomisko, sociālpolitisko un kultūras attīstību ceļā uz sociālistisko sabiedrību. Šādas tālejošas pārmaiņas, protams, nevarēja aprobežoties tikai ar vienu valsti, citiem vārdiem, tās nevarēja negūt starptautisku skanējumu. «Kad zeme nostājusies uz vislielāko pārveidojumu ceļa,» norādīja V. I. Leņins 1918. gada 26. maijā, uzstājoties I Tautas saimniecības padomju kongresā, «tad šīs zemes un strādnieku šķiras partijas, kura uzvarējusi šajā zemē, nopelnīs ir tas, ka pie uzdevumiem, kas agrāk tika izvirzīti abstrakti, teorētiski, mēs esam pienākuši pavisam klāt praksei. Šī pieredze neaizmirsīsies. [...] Tā ir iegājusi vēsturē kā sociālisma iekarojums, un nākošā starptautiskā revolūcija uz šīs pieredzes cels savu sociālistisko ēku.»³

Saskaņā ar V. I. Leņina plānu izveidotajā daudznacionālajā valstī — Padomju Sociālistisko Republiku Savienībā — panākta visu nāciju un tautību vienotība, šķiru un sociālo grupu, visu sabiedrības paaudžu solidaritāte. Sai vienotībā un solidaritātē, padomju patriotismā droši sakņojas Lielā Oktobra turpmāko uzvaru ķīla.

PSKP XXVII kongresā pieņemtā Padomju Savienības Komunistiskās partijas Programma (jaunā redakcija), atzīmējot Lielā Oktobra vēsturisko nozīmi cilvēces likteņos, pamatoti norāda: «*Lielā Oktobra sociālistiskā revolūcija kļuva par notikumu, kas iezīmēja lūzumu vispasaules vēsturē, tā noteica pasaules attīstības ģenerālvirzienu un pamattendences. Tā ievadīja neapturamo procesu — kapitālisma nomaiņu ar jaunu, komunistisku sabiedriski ekonomisko formāciju.*»⁴ Nav šaubu, visu zemju darbaļaužu nākotnes cerības saistītas ar sociālismu, ar komunismu. Lielā Oktobra, Padomju Savienības, visu sociālistiskās sadraudzības zemju paraugam piemīt aizraujošs spēks, bet ceļu uz komunismu apspīd Komunistiskās partijas zinātniskā paredzējuma gaisma.

I nodaļa. PIRMAIS IMPERIĀLISTISKAIS PASAULES KARŠ UN LATVIJA

Pirmā pasaules kara sākums. Boļševiku cīņa par imperiālistiskā kara pārvēršanu pilsoņu karā

Kapitālisma nevienmērīgā un lēcienveidīgā ekonomiskā un politiskā attīstība imperiālisma laikmetā un lielvalstu ekonomiskās un politiskās varenības izmainījušās attiecības, krasais pretrunu pieaugums starp tām XX gadsimta otrajā desmitgadē noteica visu zemeslodi aptveroša imperiālistiskā kara izcelšanās neizbēgamību. V. I. Leņins rakstā «Revolucionārās sociāldemokrātijas uzdevumi Eiropas karā», kas uzrakstīts drīz pēc pirmā pasaules kara sākuma (1914. gada 23.—24. augustā pēc v. st.) un vēsturē iegājis ar nosaukumu «Tēzes par karu», norādīja: «Eiropas un vispasaules karam ir spilgti izteiktas buržuāziska, imperiālistiska, dinastiska kara raksturs. Cīņa par tirgiem un svešu zemju izlaupišana, cenšanās iznīdēt zemju iekšienē proletariāta un demokrātijas revolucionāro kustību, cenšanās apmuļķot, sašķelt un apkaut visu zemju proletāriešus, sakūdot vienas nācijas algotos vergus pret otras nācijas algotiem vergiem par labu buržuāzijai, — tāds ir kara vienīgais reālais saturs un nozīme.»¹

Imperiālistiskās pretrunas un cīņa par kolonijām, par noieta tirgiem un izejvielu avotiem sevišķi saasinājās XX gadsimta sākumā starp Angliju un Vāciju. Pastiprinājās pretrunas arī starp citām lielvalstīm. Cīņā par pasaules pārdalīšanu, par noieta tirgiem un izejvielu avotiem jau labu laiku pirms kara izveidojās divi vareni imperiālistisko valstu bloki: viens ar ķeizarsko Vāciju priekšgalā — tā

sauktā Četrsvienība (Vācija, Austroungārija, Bulgārija un Turcija), otrs Anglijas virsvadībā — tā sauktā Trejsvienība jeb Antante (Anglija, Francija un cariskā Krievija). 1914. gadā Antante pievienojās Serbija, Melnkalne un Beļģija, kā arī Ēģipte un Japāna, 1915. gadā — Itālija, 1916. gadā — Rumānija. 1917. gada aprīlī Antantei pieslējās Amerikas Savienotās Valstis.

Antantes valstu militāri ekonomiskais potenciāls visumā bija lielāks nekā tās pretiniekiem. Pirmskara svarīgākie ekonomiskie rādītāji galvenajām Eiropas valstīm, ieskaitot to koloniālos īpašumus, bija šādi (sk. tabulu):

1. tabula

Eiropas lielvalstu svarīgākie ekonomiskie rādītāji 1913. gadā*

Valstis ar kolonijām	Nacionālais ienākums, mljrd. dol.	Bruto produkcijas vērtība, mljrd. dol.	Ogļu (ieskaitot brūnogleš) ieguve, mlj. t	Naftas ieguve, mlj. t	Dzelzrūdas ieguve, mlj. t	Cuguna kausēšana, mlj. t	Tērauda kausēšana, mlj. t	Nodrošinātība ar pārtiku, %
Anglija	10,9	9	344,1	1,1	18,2	10,9	7,7	50
Francija	7,3	6	41,0	—	23,5	4,9	4,3	80
Krievija	7,5	4	29,1	9,2	9,2	3,7	3,9	100
Antante kopā	25,7	19	414,2	10,3	50,9	19,5	15,9	
Vācija	10,5	10	277,0	0,1	28,6	15,4	17,1	80
Austroungārija	4,5	2,5	54,0	1,1	5,1	1,9	2,6	90
Centr. lielvalstis kopā	15,0	12,5	331,0	1,2	33,7	17,3	19,7	

Cariskās Krievijas politiskā un ekonomiskā atkarība no Anglijas un Francijas imperiālistiem noteica tai šo Rietumeiropas lielvalstu palīdzības lomu. Abas sabiedrotās, saprotams, nekautrējās šādu stāvokli izmantot.

XX gadsimta otrās desmitgades sākumā starptautiskās attiecības, kas veidojās drudzainas bruņošanās sacensības un militarizācijas apstākļos, kļuva sevišķi sasprindzinātas. Pēc 1912.—1913. gada Balkānu kariem militārās konfrontācijas briesmas Eiropā krasi pieauga. Gatavošanos karam it sevišķi forsēja vācu imperiālisti, kuri bija paguvuši apsteigt šai jomā savus pretiniekus. Vācijas Ārlietu ministrijas valsts sekretārs G. Jagovs 1914. gada jūlijā ziņoja vācu sūtnim Anglijā: «Galvenais, Krievija patlaban nav karam sagatavota. Tāpat karu patlaban nevēlas arī Francija un Anglija. Pēc dažiem gadiem,

*Pēc: Советская историческая энциклопедия. М., 1967, т. 10, стлб. 971.

kā to paredz visi kompetentie novērtējumi, Krievija jau būs karotspējīga. Tač tā mūs nomāks ar savu kareivju daudzumu; viņas Baltijas flote un stratēģiskie dzelzceļi jau būs uzbūvēti. Bet mūsu grupējums kļūst arvien vājāks.»² V. I. Ņeņins, atmaskojot vācu imperiālistus, norādīja: «Vācu buržuāzija, izplatot pasakas, ka tā vedot aizstāvēšanās karu, īstenībā izvēlējās karam no sava viedokļa visizdevīgāko brīdi, izmantodama savus pēdējos uzlabojumus kara tehnikā un aizsteigdamās priekšā Krievijas un Francijas jaunajiem bruņošanās pasākumiem, kas bija jau nodomāti un izlemti.»³

Vācijas imperators Vilhelms II visādi mudināja Austroungāriju sākt karu pret Serbiju. Tas bija nolemts jau 1914. gada 12. jūnijā Vilhelma II, admirāļa A. fon Tirpica un Austroungārijas troņmantnieka Franča Ferdinanda tikšanās reizē. Sī tikšanās notika Kōnopištas pilī, un tajā tika apspriests Austroungārijas uzbrukums Serbijai. Vilhelms II, kurš apsolīja Austroungārijai Vācijas palīdzību un atbalstu gadījumā, ja konfliktā iejauksies Krievija, uzbrukuma plānu atzina par labu. Nepieciešams bija tikai formāls kara iegansts, un tāds tika atrasts, kad 1914. gada 15. jūlijā serbu nacionālists G. Princips Sarajevā nogalināja Austroungārijas troņmantnieku erchercogu Franci Ferdinandu. Jau 10. jūlijā Austroungārija, Vācijas kūdīta, iesniedza Serbijai ultimātu, kura pieņemšana nozīmētu Serbijas neatkarības zaudēšanu. Uzskatot atbildi par neapmierinošu, Austroungārijas valdība 15. jūlijā pa telegrāfu pieteica karu Serbijai, apzinoties, ka tas neizbēgami novedīs pie kara ar Krieviju, kas arī notika. Par šādām sekām neviens vairs nešaubījās. Avīze «Rižskij vestņik», ziņojot par austriešu-serbu kara sākumu, ievadrakstā komentēja šos notikumus: «Šis brīdis nu ir klāt. Austrija oficiāli pieteikusi karu Serbijas karalistei. [. .] Un tagad, kad novērst traģēdiju vairs nav iespējams, protams, Krievija nevar mazgāt rokas nevainībā un palikt nomaļus šajā situācijā.»⁴ Pašā pirmajā kara dienā Austroungārijas artilērija apšaudīja Belgradu — Serbijas galvaspilsētu.

16. jūlijā Krievijas valdība sāka mobilizāciju apgabalos, kas robežoja ar Austroungāriju, bet 17. jūlijā izsludināja vispārējo mobilizāciju. Nākošajā dienā Vācijas valdība ultimativā veidā pieprasīja Krievijai pārtraukt mobilizāciju un, izmantojot šo ieganstu, 19. jūlijā pieteica Krievijai karu. 21. jūlijā Vācija pieteica karu Francijai, bet 22. jūlijā vācu karaspēks iebruka Beļģijas teritorijā, nodevīgi pārkāpjot līgumu par tās neitralitāti. Anglijas valdība un tās domīnijas (Austrālija, Kanāda, Jaunzēlande, Dienvidāfrikas Savienība), par iemeslu uzdodot Beļģijas neitralitātes aizstāvēšanu, pieteica karu Vācijai. Tā sākās 1914.—1918. gada pirmais pasaules karš, kurā tika ierautas 33 visu kontinentu valstis. Kopā ņemot, armijās iesauca 74 miljonus cilvēku. Tā vai citādi karš vainojams 20 miljonu cilvēku bojāejā, vēl 20 miljoni tika ievainoti vai sakropļoti. Tiešie kara izdevumi sasniedza 208 miljardus rubļu — apmēram 1/3 no visas tālaika

pasaules bagātības. Pasaules kara izraisītāji bija visu valstu imperiālisti. «...1914.—1918. gada karš,» 1920. gada jūlijā rakstīja V. I. Leņins savas grāmatas «Imperiālisms kā kapitalisma augstākā stadija» franču un vācu izdevuma priekšvārdā, «bija abpusēji imperiālistisks (t. i., iekarošanas, laupīšanas, razbainiecisks) karš, karš par pasaules dalīšanu, par koloniju, finanču kapitāla «iespaida sfēru» utt. sadalīšanu un pārdalīšanu.»⁵

Cariskā Krievija iestājās karā nesagatavota. Krievijas tehniskā un ekonomiskā atpalicība no citām kapitālistiskajām zemēm ievērojamā mērā noteica arī tās militāro vājumu. Valstī nebija stabilas ekonomiskās bāzes, kas nepieciešama ilgstošai karadarbībai. Taču cariskās Krievijas muižnieki un buržuāzija cerēja kara rezultātā iegūt jaunus tirgus, iedzīvoties uz militārajiem pasūtījumiem un piegādēm un pie viena, izmantojot karastāvokli, apspiest revolucionāro kustību savā zemē. Šīs ekspluatatoru šķiras tieksmes bija svešas un naidīgas strādniekiem, darba zemniekiem un visiem Krievijas darbaļaudīm. «No visu Krievijas tautu strādnieku šķiras un darbaļaužu masu viedokļa vismazākais ļaunums būtu cariskās monarhijas un tās kara spēku sakāve, kuri apspiež Poliju, Ukrainu un daudzas Krievijas tautas un kuri kurina nacionālo naidu, lai pastiprinātu lielkrievu spaidus pār citām tautībām un lai nostiprinātu cariskās monarhijas reakcionāro un barbarisko valdību,»⁶ jau minētajās tēzēs «Revolucionārās sociāldemokrātijas uzdevumi Eiropas karā» norādīja V. I. Leņins.

Latviešu strādniekiem un zemniekiem, tāpat kā visiem Krievijas darbaļaudīm, karš nebija vajadzīgs. Viņiem bija svešas cariskās Krievijas imperiālistiskās tieksmes sagrābt Konstantinopoli un jūras šaurumus, karš apdraudēja viņu vitālās intereses, atnesa postu un jaunas ciešanas.

Gadu desmitiem latviešu strādnieku šķira kopā ar krievu proletariātu cīnījās pret carisko patvaldību, kapitālistiem un muižniekiem. Strādnieku kustības aktivizēšanās Krievijā jauno revolucionāro uzplūdu gados (1910—1914) aptvēra arī Latviju un visu Baltiju. Baltijas proletariāta revolucionārā cīņa pirms pirmā pasaules kara parādīja, ka nekādas cara varas iestāžu represijas nespēj salauzt strādnieku šķiras un tās partijas apņēmību gāzt cara patvaldību. Cīnoties pret patvaldību, Latvijas proletariāts guva revolucionāru rūdījumu un bagātīgu pieredzi. Varenajai revolucionārajai kustībai, kas izvērās Krievijā pirms pirmā pasaules kara, bija liela nozīme nākamās revolūcijas sagatavošanā.

Revolucionārās kustības priekšgalā atradās krievu proletariāts. Tā varonīgais piemērs iedvesmoja cīņai cariskās Krievijas apspiesto nomaļu paverdzināto tautu proletariātu, arī Latvijas, Lietuvas un Igaunijas darbaļaudis. Baltijas proletariāts kopā ar krievu strādniekiem gāja revolucionāro cīnītāju pirmajās rindās. 1913. gadā, pēc nepilnīgiem datiem, Baltijā streikoja 148 236 strādnieki, no tiem

109 000, t. i., vairāk nekā 2/3 no visiem streikotājiem, piedalījās politiskajos streikos.⁷ Boļševiku partijas vadītā Latvijas proletariāta cīņa pret cara patvaldību, muižniekiem un buržuāziju pirmskara periodā pastiprinājās dienu no dienas. Revolucionāro kustību raksturoja straujš streiku kustības pieaugums; it sevišķi tas attiecās uz politiskajiem streikiem un to dalībnieku skaitu.

Visas Krievijas strādnieku kustības pieauguma tiešā ietekmē Latvijas proletariāts aizvien aktīvāk iesaistījās politiskajā cīņā. 1914. gada 9. janvārī Rīgā notika liels streiks, kas pēc dalībnieku skaita — ap 95 tūkstošiem strādnieku⁸ — sasniedza revolucionārā 1905. gada līmeni. 1914. gada pirmajā pusē streiki izcēlās ar sevišķu neatlaidību, bija labi organizēti un kaujinieciski. Arvien noteiktāk strādnieku kustībā izpaudās uzbrukuma tendences. 1. Maija dienā Rīgā un citās lielākajās Baltijas pilsētās notika plašas demonstrācijas un streiki.

Baku un Pēterburgas proletariāta aktīvā revolucionārā cīņa kara priekšvakarā, 1914. gada jūlijā, guva plašu atbalsi Rīgā, kur uzbrangoja augsts strādnieku politisko streiku vilnis. 8. jūlijā Rīgas proletariāts izsludināja streiku, kas turpinājās trīs dienas un aptvēra gandrīz 90 tūkstošus strādnieku.⁹ «Rižskij vestņik» 10. jūlijā rakstīja: «Streiku kustības vilnis, sācies Baku, pārsviedies uz Pēterburgu, Rīgu, Maskavu un tālāk.» Par strādnieku kustības pieaugumu liecina statistiskie dati: 1913. gadā Vidzemes guberņā notika 234 streiki ar 120 950 dalībniekiem, bet 1914. gada pirmajā pusgadā — jau 425 streiki ar 183 658 dalībniekiem.¹⁰

Pēc mobilizācijas sākuma Rīgā streiku turpināja metālapstrādes rūpnīcas «Atlass» strādnieki, Baložu kokzāģētavas, Nevermaņa cementa fabrikas un citu uzņēmumu strādnieki. Taču Baltijas teritorijā kā piefrontes zonā izsludinātais karastāvoklis pārtrauca streiku un vispār revolucionārās kustības pacēlumu. 1914. gada 17. jūlijā — vispārējās mobilizācijas izsludināšanas dienā — cariskās Krievijas armijas augstākā virspavēlnieka štāba priekšnieks telegrafēja Vidzemes gubernatoram, ka saskaņā ar augstākā virspavēlnieka rīkojumu Igaunijas un Vidzemes guberņas, izņemot Rīgas apriņķi, veido 18. korpusa rajonu.¹¹ Vienlaikus gubernators saņēma priekšrakstu ieviest Vidzemes guberņā kara laika likumus. Sakarā ar to streiku kustība strauji saruka.

1915. gadā Vidzemes guberņā tika registrēti tikai 6 streiki ar 765 dalībniekiem. Karš spēcīgi ietekmēja arī streiku cīņas raksturu.

Kaut dati 2. tabulā attiecas uz visu Krieviju, tie atspoguļo streiku kustības stāvokli arī Latvijā, kuras darbaļaužu kustība nebija nekāds izņēmums no Viskrievijas proletariāta kopīgās cīņas kara laika apstākļos. Karš ne vien pārtrauca strādnieku kustības pacēlumu, bet arī spēcīgi ietekmēja tās raksturu. Politisko streiku skaits krasi samazinājās no 67—73% visu streiku kopskaita 1914. gada pirmajā

Streiku kustības attīstība Krievijā pa mēnešiem pirmajā kara gadā (no 1914. gada augusta līdz 1915. gada augustam)*

Gads, mēnesis	Pavisam streiku	To skaitā politisko streiku	Pavisam streikotāju	To skaitā politisko streiku dalībnieku
1914. g.				
augusts	24	2	24 688	1956
septembris	10	—	4661	—
oktobris	9	—	1153	—
novembris	16	5	2646	895
decembris	9	—	1604	—
1915. g.				
janvāris	20	6	8853	2039
februāris	28	7	23 107	3489
marts	26	6	15 368	4959
aprīlis	104	1	37 727	220
maijs	162	13	59 055	1323
jūnijs	164	2	80 054	3124
jūlijs	90	—	27 827	—
augusts	82	56	54 575	43 929

*Рёс: *Граве Б. Б.* К истории классовой борьбы в России в годы империалистической войны. М.—Л., 1926, с. 66, 67; *История Коммунистической партии Советского Союза.* М., 1967, т. 2, с. 538.

pusgadā līdz 23—24% 1915. gadā.¹² Vispārējās mobilizācijas rezultātā laba daļa revolucionāri noskaņoto strādnieku tika iesaukta armijā un proletariāta rindas papildinājās ar ienācējiem no laukiem, sievietēm un pusaudžiem, kuriem vēl nebija nopietnas šķiru cīņas pieredzes. Turklāt vēl daļa strādnieku, politiski visatpalikušākie, nonāca šovinistiskās psihozes un «tēvijas aizsardzības» lozungu ietekmē. Kara laikā, kā atzīmēja V. I. Leņins vēstulē «Par noteikumiem jaunu biedru uzņemšanai partijā», fabriku un rūpniecību strādnieki Krievijā bija kļuvuši krietni mazāk proletāriski pēc sava sastāva nekā agrāk.¹³

Un tomēr, kaut lēni, toties neatlaidīgi, pieauga proletariāta streiku kustība, to skaitā politiskie streiki. Tos nevarēja apturēt pat kara-laika represijas. Jau pirmā kara gada beigās politisko streiku skaits pieauga no 2 (1914. gada augustā) līdz 56 (1915. gada augustā), bet to dalībnieku skaits — no 1956 līdz 43 929. Laika posmā no 1915. gada augusta līdz oktobrim, pēc oficiāliem datiem, notika 340 streiki, kuros piedalījās vairāk kā 246 tūkstoši strādnieku. Rudens streiku pacēluma raksturīgākā iezīme Krievijā bija tā, ka tos vadīja

boļševiku partija. Boļševiki bija uzkrājuši pieredzi karalaika apstākļos un prasmīgi ievadīja strādnieku kustību politiskā gultnē: no 340 streikiem 173 bija ar politisku raksturu. Strādnieku kustība kļuva masveidīga.¹⁴ Pavisam 1915. gadā cariskajā Krievijā notika 1063 streiki — 15 reižu vairāk nekā kara pirmajā pusgadā. Streikotāju skaits pieauga līdz 569 tūkstošiem, tāpat palielinoties vairāk nekā 15 reižu.¹⁵

Patvaldības un ekspluatatoru šķiru cerības, ka karš novērsīs draudošo revolūciju un ievadīs masu revolucionāro enerģiju šovinisma gultnē, nepiepildījās. Revolucionārās kustības kritums kara sākumā izrādījās pārejoša parādība. Karš paātrināja revolucionāro sprādzienu Krievijā un tuvināja revolūcijas uzvaru.

Latvijas teritorijā vispārējā rezervistu un zemessargu mobilizācija tika izsludināta 1914. gada 17. jūlijā. Jau vairākas dienas iepriekš, 13. jūlijā, uz Liepājas—Romnu dzelzceļa, pēc avīzes «Golos Ļibavi» ziņām, tika pasludināts ārkārtējās apsardzes stāvoklis,¹⁶ sākās zirgu rekvizēšana armijas vajadzībām.¹⁷ 21. jūlijā tika publicēts cara manifests par kara pieteikumu (parakstīts 20. jūlijā) un vienlaikus paziņojums, ka daļā rietumu guberņu, arī Vidzemes, Kurzemes un Vitebskas guberņā (tās sastāvē ietilpa Latgale) tiek izsludināts karastāvoklis.¹⁸

Zemessargu iesaukums un zirgu rekvizīcija nodarīja lielus zaudējumus lauksaimniecībai. Tuvojās ražas novākšanas laiks, bet laukos bija palikušas galvenokārt sievietes, veci cilvēki un bērni. Drīz vien sāka ievākt arī karalaika nodevas. Vajadzēja nodot armijai auzas, gaļu, sviestu un citus lauksaimniecības produktus. Sevišķi smags kļuva Latvijas bezzemnieku stāvoklis: daudzas kalpu un laukstrādnieku ģimenes bija palikušas bez saviem apgādniekiem. Latgalē postu vēl pavairoja neraža.

Kopš pirmajām kara dienām Latvija nokļuva karadarbības sfērā, faktiski kļūstot par piefrontes rajonu, kas sedza pieejas Krievijas impērijas galvaspilsētai (sākoties karam, to pārdēvēja par Petrogradu). Jau otrajā kara dienā, 1914. gada 20. jūlijā, Liepāju apšaudīja vācu kreiseri «*Augsburg*» un «*Magdeburg*», bet no Mēmeles (Klaipēdas) Liepāju apdraudēja vācu eskadra 19 karakuģu sastāvā. 24. jūlijā 3 vācu mīnukuģi nesekmīgi mēģināja izsēdināt desantu Baltijas jūras piekrastē netālu no Ventspils.

Kara dēļ cēlās dārdzība, it sevišķi pieauga pārtikas preču cenas. Lauku tirgi bija likvidēti, strauji samazinājās produktu piegāde pilsētām. Rīgā jau augusta pirmajās dienās bija jūtams maizes trūkums. Daudzas Latvijas bankas un finansu iestādes pārtrauca naudas operācijas, un 17. jūlijā Rīgā tika izsludināts vekseļu moratorijs.

Sākoties karam, Latvijas rūpniecības un tirdzniecības uzņēmumi nonāca ārkārtīgi grūtā stāvoklī. Vācu flote bloķēja Baltijas jūras ostas — Rīgu, Liepāju, Ventspili, Tallinu. 1914. gada augustā un

septembrī Rīgas ostu atstāja tikai 4 tvaikoņi, bet oktobrī ieeja Rīgas līcī tika mīnēta. Sakarā ar Latvijas ostu darbības pārtraukšanu lielākā daļa ostu strādnieku palika bez darba.

Rūpniecības uzņēmumi, kas līdz tam ievada izejvielas un kuri nāmo no ārzemēm, bija spiesti pārtraukt darbu. Tika slēgtas arī vācu firmām un Vācijas pavalstniekiem piederošās fabrikas un rūpnīcas; to administrācija un tehniskais personāls vai nu aizbrauca uz ārzemēm, vai tika izsūtīts no Latvijas. Jau 4. augustā «Provodņiks», kurā bija nodarbināti apmēram 13 500 strādnieku un 2500 kalpotāju, pārtrauca darbu. To pašu nācās darīt «Vispārējās elektrības kompānijas» (VEK, bijušais «Unions») uzņēmumam, kurā strādāja 4 tūkstoši cilvēku. Daudzos Latvijas uzņēmumos ražošanas apjoms strauji kritās jau pirmajās kara dienās. Pilnu darba nedēļu strādāja ne vairāk kā 25% no Rīgas proletariāta, lielākā daļa rūpnīcās un fabrikās ieradās tikai dažas dienas nedēļā vai vispār palika bez darba.¹⁹ Sādos apstākļos, kad dzīves dārdzība jau pirmajos kara mēnešos bija pieaugusi par 20—30%, daudzi strādnieki atstāja Latviju, dodoties meklēt darbu Iekškrīevijas guberņu rūpnieciskajos centros.

1914. gada rudenī un ziemā daļa no Latvijas rūpniecības uzņēmumiem pārkārtojās frontes vajadzību apmierināšanai. 1914. gada oktobrī kara pasūtījumu pildīja 54 Rīgas uzņēmumi. To skaitā bija Krievu-Baltijas vagonu rūpnīca, «Provodņiks», Zaslauka tekstilfabrika, Leitnera velosipēdu un automobiļu rūpnīca, metālapstrādes rūpnīcas «Etna» un «Felzers un K°», Šmita cementa fabrika, Ilģuciema vilnas kārstuve, M. S. Kuzņecova porcelāna un fajansa fabrika, tāpat sekvestrētās rūpnīcas, kas agrāk piederēja vācu firmām, — mīnētās «Vispārējās elektrības kompānijas» (VEK) rūpnīca, Rīgas stieplu rūpnīca, ķīmiskā rūpnīca «Glovers», mašīnbūves rūpnīca «Motors» un citi uzņēmumi.²⁰ Tajās ražoja aviācijas motorus, artilērijas šāviņus, kara lauka sakaru aparāturu. Krievu-Baltijas vagonu rūpnīcas cehos 1915. gada maijā pēc krievu konstruktora A. Porohovščikova projekta uzbūvēja kaujas kāpurķēžu mašīnu. Šis pasaulē pirmais tanks, apbruņots ar diviem ložmetējiem, ar 2 cilvēku ekipāžu, sasniedza četrreiz lielāku ātrumu, un tam bija labākas manevrēšanas spējas nekā pirmajiem angļu tankiem, kas parādījās 1916. gadā. Taču carisko ierēdņu inertuma dēļ Krievu-Baltijas vagonrūpnīcā radītais tanks netika nodots ražošanā: kara resors tam neatvēlēja līdzekļus.

Kara rūpnīcas un citi daļēji strādājošie uzņēmumi nespēja nodrošināt visus strādniekus ar darbu, tāpēc, karam sākoties, ievērojami pieauga bezdarbs. Strādniekos un darba zemniecībā arvien izteiktāk izpaudās neapmierinātība un pretkara noskaņojums. Cariskā valdība pastiprināja represijas. Sākās plaši aresti. Latvijā ieviesa karatiesas. Kara septītajā dienā, 1914. gada 25. jūlijā, Rīgas ielās tika izlimēts Vidzemes gubernatora Zvjaginčeva paziņojums par to, ka pilsētā

ПОСТАНОВЛЕНИЕ №

1914 года Сентября 20 дня я Отдельного Корпуса Жандармов
Генерал-Майор Волковъ принимая во внимание являющиеся
 от Лифляндской Губернской Жандармской Управления
 сведения и личности крестьянина Карла Андреевича Петерсона
 на основании ст. 29 Положения о Государственной Охране Высочайше утвержденного
 14 Августа 1881 г. постановил: ознаменнаго Карла
Петерсона предостереженно обязать в течение
 года для содержания под стражей в Губернской А/
тюрьме до окончания и исполнения срока его постановления
 препроводить в место заключения Петерсона
 в Губ. Прокуратуру Рижскаго Округнаго Суда.
Предметнаго постановления и его исполнения в срок
Генерал-Майоръ Волковъ

Vidzemes guberņas Žandarmērijas pārvaldes pavēle par boļševika K. Pētersona arestu 1914. gada septembrī

saskaņā ar karatiesas spriedumu pakārti četri cilvēki. Daudzus strādnieku, kā arī daļu sīkburžuāzisko laikrakstu slēdza. Pirms kara Latvijā tika izdoti 10 legālie strādnieku preses orgāni, taču visus tos, izņemot vienu, drīz aizliedza, un 1915. gada pirmajā pusē turpināja iznākt tikai žurnāls «Jaunais Arodnieks».

Represijas tomēr nelīdzēja. Atkal un atkal ielās, laukumos, namu pagalmos un jo sevišķi fabrikā tuvumā atrada revolucionāru pagrīdnieku izkaisītas nelegāli iespiestās pretkara proklamācijas. «Pirmās pretkara skrejlapas,» atzīmēts daudzsējumu «Padomju Savienības Komunistiskās partijas vēsturē», «parādījās Rīgā, Kostromā un Čerņigovā.»²¹

Pēc kara sākuma tika nolemts radīt LSD Centrālās Komitejas pagrīdes tipogrāfiju, izmantojot LSD Centrālās Komitejas, Rīgas komitejas un Rīgas organizācijas IV rajona nelegālo tipogrāfiju materiālo bāzi. Tās darbu vadīja J. Šilfs (Jaunzems), K. Kauliņš un V. Tiesnieks. 1914. gada oktobrī 700—5000 eksemplāru tirāžā iznāca

Latvijas strādnieku legālās revolucionārās preses izdevumi 1914.—1915. g.*

Preses orgāna nosaukums	Izdošanas laiks	Izdevēji un redaktori
«Arodnieks»	1909. g. 15. nov.—1914. g. 26. apr.	Izd. T. Puriņš, no 1912. g. — J. Urbāns; fakt. izd. arod biedrību nelegālais birojs
«Jaunais Arodnieks»	1914. g. 7. jūn.—1915. g. 21. marts	Izd. K. Jākobsons, red. J. Zīle, no 1914. g. sept. — K. Kazāka; fakt. izd. no 1914. g. sept. LSD, fakt. red. R. Endrupis
«Darbs»	1914. g. apr.—1914. g. jūn. (1.—3. nr.); žurnāls netika izdots no 1914. g. jūl. līdz 1915. g. martam red. aresta dēļ; 1915. g. apr. (1. nr.)	Izd. K. Tomševics, red. K. Kūla, 1915. g. Z. Muceniece; fakt. red. strādnieku komisija, kas sūtīja rakstus rediģēšanai P. Stučkam
«Dzīves Balss»	1913. g. 12. janv.—1914. g. 25. janv.	Izd. A. Krūze, red. S. Sampsonē; fakt. izd. LSD, fakt. red. V. Straujāns (1914. g.)
«Dzīves Atbalss»	1914. g. 7. janv.—1914. g. 4. marts; 1914. gadā no 14. līdz 26. janv., no 5. līdz 11. febr. neiznāca red. aresta dēļ	Izd. E. Nelķe, red. J. Kārklīšs, R. Matisone, A. Zalmane, M. Rozenberga; fakt. izd. LSD
«Jaunā Balss»	1914. g. 15. marts—1914. g. 21. jūn.	Izd. M. Markeviča, red. K. Bartuševics, O. Liepa, J. Laus, E. Plūme, M. Priedītis, M. Salniece, P. Bērce, P. Antons, T. Sloka; fakt. izd. LSD, fakt. red. J. Kadiķis
«Strādnieka Balss»	1914. g. 8. jūl.—1914. g. 29. jūl. (1.—14. nr.)	Izd. J. Kalniņš, red. M. Alvinga, E. Ozola, V. Briedītis; fakt. izd. LSD, fakt. red. J. Kadiķis
«Strādnieka Atbalss»	1914. g. 4. aug.—1914. g. 5. aug. (1.—2. nr.)	Izd. A. Skauce, red. M. Dancigere; fakt. izd. LSD

*Pēc: Latviešu periodika. 1768—1919. R., 1977, 1. sēj.

Administratīvie sodi 1914.—1915. g.	Aizliegšanas iemesls	Izdevuma nosaukuma maiņa
1914. g. — 800 rbļ., konfiscēts un iznīcināts 1914. g. 8. nr. par rakstiem «Slimo kases un juridiskās konsultācijas», «Brīvība lokautam — aizliegums streikam» un «Lokauts Rīgā»	Pēterburgas tiesu palātas 1914. g. lēmums	«Jaunais Arodnieks»
1914. g. — 200 rbļ. vai 2 mēneši aresta red. J. Zilem par rakstu «Pirmais latviešu strādnieku arodbiedrību žurnāls»	Administratīvi aizturēts žurnāla izdevums 1915. g. martā	«Darbs»
1914. g. — 300 rbļ. vai 3 mēneši aresta red. K. Kūlam par rakstu «Vēsturiskā diena»; 1915. g. 1. nr. kara cenzūra no 32 lpp. svītroja 7 lpp.		Žurnāls pārtrauca iznākt 1915. g. apr.
Avīzei 13 mēnešos 19 reizes uzlikts naudas sods 5200 rbļ. apmērā vai 35 mēn. aresta	Pēterburgas tiesu palātas 1914. g. lēmums	«Dzīves Atbalss»
Avīzei 2 mēnešos uzlikts naudas sods 3100 rbļ. apmērā vai 26 mēn. aresta	Izdevumu oktobrī aizturēja Pēterburgas tiesu palāta, un 1914. g. 28. okt. tas aizliegts	«Jaunā Balss»
Avīzei 3 mēnešos uzlikts naudas sods 5100 rbļ. apmērā vai 43 mēn. aresta	Pēterburgas tiesu palātas lēmums 1914. g. 28. jūnijā	«Strādnieka Balss»
21 dienas laikā avīzei 6 reizes uzlikts naudas sods 1600 rbļ. apmērā vai 13 mēn. aresta	Izdošana pārtraukta sakarā ar karastāvokļa pasludināšanu	«Strādnieka Atbalss»
	Ar gubernatora 1914. g. 6. aug. pavēli aizliegta kā avīzes «Strādnieka Balss» turpinājums	Avīze pārtrauca iznākt 1914. g. aug.

laikraksta «Biedris» pirmais numurs; līdz 1916. gada aprīlim pavisam tika izdoti 16 šī laikraksta numuri.²² 1914. gada septembrī 400—4000 eksemplāros nāca klajā laikraksta «Centrālkomitejas Ziņotājs» 1. numurs (ar 2. numuru tas saucās «Ziņotājs»); pavisam tika izdoti 7 numuri. Pēdējais (8.) numurs nonāca policijas rokās, kad 1916. gada maijā iekrita tipogrāfija.²³ Nelegālo laikrakstu — LSD Centrālās Komitejas izdevumu — rediģēšanā piedalījās izcilie latviešu boļševiki J. Bērziņš (Andersons) (1914.—1915. g. vasara), R. Endrups (1914—1916), K. Pečaks (1914.—1915. g. maijs), J. Šilfs (Jaunzems) (1914.—1915. g. augusts), R. Salna (1914—1915), V. Tiesnieks (1915. g. septembris — 1916. g.). Pavisam LSD Centrālās Komitejas pagrīdes tipogrāfijā tai laikā tika izdots vairāk nekā 60 tūkst. eksemplāru boļševistisko laikrakstu. Sevišķi daudz revolucionāra satura pretkara proklamāciju boļševiki izplatīja Rīgā, Kuldīgā, Ventspilī, kur LSD Centrālā Komiteja un partijas vietējās organizācijas noorganizēja to izdošanu pagrīdes tipogrāfijās, nereti pavairoja uz hektogrāfa. Proklamācija «Nost karu!» (latviešu valodā), piemēram, tika nodrukāta 40 tūkst. eksemplāru lielā metienā, «Kareivjiem» (latviešu valodā) un «Nost karu!» (krievu valodā) — 18 tūkst. eksemplāru, «Rīgas komitejas kara biļetens» — 30 tūkst. eksemplāru. Šīs un citas proklamācijas, iespiestas latviešu, krievu un lietuviešu valodā, izskaidroja kara prettautisko, imperiālistisko būtību, pārliecinoši pierādīja, ka tas notiek muiznieku, kapitālistu un cara interesēs, aicināja strādniekus un zemniekus celties cīņai pret patvaldību un karu, pret visu nāciju buržuāziju un sociālšovinismu. Tādas proklamācijas izplatīja galvenokārt mobilizācijas punktos, jauniesaukto izvadīšanas laikā, rezervistu sanāksmēs, kuras organizēja LSD Vidienas, Malienas un Ventspils organizācijas. Latvijas darbaļaudīm boļševiki norādīja: «Mēs sakām, ka Vācijas un Krievijas valdību intereses ir vienas un tās pašas: dzīt miljoniem strādnieku nāvē savu interešu labā!» Viņi aicināja: «Lai atskan «nost karu!» visā Eiropā un apvieno miljoniem strādnieku. Sava mērķa apziņā vēl ciešāk sakļausimies ap Sarkano karogu, aicinot apspiestos uz cīņu. Nost karu un strādnieku slaktiņu! Nost militarismu! Nost cara valdību! Lai dzīvo revolūcija!»²⁴

Karam sākoties, Latvijas Sociāldemokrātija bija viena no lielākajām vietējām revolucionārajām sociāldemokrātiskajām organizācijām, kas apvienoja savās rindās vairāk nekā 3 tūkstošus partijas biedru, neskaitot tos, kuri atradās cietumos, trimdā un emigrācijā (ap 2 tūkst. cilvēku).²⁵ Pirmajā kara gadā LSD sastāvā darbojās Rīgas, Liepājas, Jelgavas, Ventspils, «Dzintara», Vidienas, Malienas un Madlienās—Gaismas organizācijas, bet 1914. gada beigās tām pievienojās Daugavpils sociāldemokrātiskā organizācija, kurai represiju dēļ neizdevās izvērst darbu masās; drīz vien tā zaudēja sakarus ar Latvijas Sociāldemokrātijas vadošajiem orgāniem.²⁶

Kurzemes bēgļi

LSD vadībā darbojās 14 arodbiedrības, desmitiem kultūrizglītības biedrību un citas legālās strādnieku organizācijas, patērētāju kooperatīvi, slimokases, Krievu un Lietuviešu kultūras centri.

Aizvien pieaugošās varas iestāžu represijas, mobilizācijas, bēgļu aizplūšana no Kurzemes lauku rajoniem un strādnieku bezdarbnieku došanās uz Iekškrīeviju noveda pie LSD organizāciju biedru skaita ievērojamas samazināšanās. Latviešu boļševiku darbību apgrūtināja arī tas, ka Latvijas Sociāldemokrātijas sastāvā bija arī oportunisti — meņševiki likvidatori, tāpat sindikālistiskā novirziena «kreiso» grupa, pret kuriem nācās cīnīties partijas ietvaros. Taču, neraugoties ne uz kādām grūtībām, Latvijas proletariāta partija turpināja darbu un cīņu, un tās biedru lielais vairums kopš kara sākuma ieņēma stingri ļeņiniskas pozīcijas.

Kara apstākļos Latvijas Sociāldemokrātija atzīmēja savas revolucionārās darbības 10. gadskārtu. Sakarā ar jubileju lielā tirāžā nelegāli tika izdota proklamācija «Zem sarkanā karoga!», kas tika izplatīta visā Latvijas teritorijā. Tā aicināja darbaļaužu masas vēl ciešāk saliedēties ap partiju, vēl aktīvāk cīnīties pret cara patvaldību. Proklamācija beidzās ar aicinājumu: «Zem Sarkanā karoga pretim uzvarai!» Vidienas organizācija par godu jubilejai sarīkoja svinīgu sapulci un revolucionāro uzsaukumu masveida izplatīšanu.²⁷

Neraugoties uz aizvien pieaugošajiem cara cenzūras spaidiem, Latvijas Sociāldemokrātija centās izmantot revolucionārajai propagandai arī visas legālās iespējas. Tā, viena no lielākajām LSD organizācijām — Malienas partijas organizācija, karam sākoties, izvērsa jo plašu darbu masās, izmantojot šai nolūkā legālās organizācijas — kooperatīvus, pretalkohola un izglītības biedrības. Šīs biedrības vadīja boļševiki; it sevišķi spēcīga bija viņu ietekme biedrībā «Pašizglītība». LSD Malienas organizācija (tajā bija vairāk nekā 110 partijas biedru) izvērsa aktīvu propagandu vietējo iedzīvotāju, it sevišķi Grostonas, Saikavas, Lazdonas un citu muižu laukstrādnieku, vidū.²⁸ LSD Vidienas organizācijā 1913. gada beigās — 1914. gada sākumā bija 150 partijas biedru un ap 350 līdzjutēju. Šīs boļševistiskās organizācijas priekšgalā bija komiteja, kurā ietilpa A. Krieviņš (Gusts), P. Zumburs (Zieds), R. Austriņš (Zauls) un K. Ratnieks (Uģis). Šādā sastāvā komiteja vadīja Vidienas organizāciju līdz 1915. gada vasarai, precīzāk, līdz 12. jūlijam, kad žandarmi un policijai izdevās Valmierā arestēt organizācijas partijas konferences dalībnieku lielāko daļu. Taču šīs organizācijas boļševiku darbība turpinājās. Kā liecina K. Ratnieka atmiņas, trīs galvenie darbības virzieni bija nelegālās literatūras izplatīšana, masu sapulces un intensīva individuālā aģitācija armijā, pilsētu un lauku strādnieku un tranšeju (ierakumu) strādnieku vidū. Tika izplatīti LSD Centrālās Komitejas izdevumi, nelegālie uzsaukumi, latviešu boļševiku preses orgāni «Ziņotājs» un «Biedris»,²⁹ kurus nelegāli iespieda Rīgā no 1914. gada septembra līdz oktobrim. Kara sākumā izdevās nodrukāt dažus strādnieku legālo avižu «Strādnieka Balss», «Strādnieka Atbalss», «Vilnis» (lietuviešu valodā) numurus, vienu žurnāla «Darbs» numuru, žurnāla «Jaunais Arodnieks» 15. numuru, kā arī izdevumu «Mūsu kalendārs 1915. gadam» ar P. Stučkas, J. Daniševska un citu latviešu boļševiku rakstiem.³⁰

Karš ar maksimālu skaidrību atsedza šķiriskās attiecības un šķiru spēku izvietojumu cariskajā Krievijā — gan tās centrā, gan nomalēs, arī Latvijā. Latviešu buržuāzija, kura jau pirmskara periodā bija kļuvusi par ievērojamu ekonomisku spēku, sagaidīja karu ar sajūsmu. Tā cerēja nostiprināt stāvokli un ieņemt Latvijas ekonomiskajā un politiskajā dzīvē savu tiešo konkurentu — Baltijas muižniecības un baltvācu buržuāzijas — vietu, cieši sasaistot savu likteni ar krievu imperiālistiskās buržuāzijas likteni. Buržuāzijas pārstāvji J. Goldmans un J. Zālītis uzstājās IV Valsts domē ar lojalitātes apliecinājumu carismam. Sludinot vismelnāko šovinismu, latviešu pilsētu un lauku buržuāzija izmantoja kara situāciju un straujo cenu augšanu iedzīvošanās nolūkos. Daudzi «pelēkie baroni» jeb budži kara un inflācijas apstākļos kļuva nedzirdēti bagāti. «Šie asinssūcēji,» rakstīja V. I. Ļeņins par budžiem, «ir iedzīvojušies no tautas posta kara laikā, viņi ir sakrājuši tūkstošiem un simttūkstošiem naudas, paceldami

Manifestācija pie Pētera I pieminekļa Rīgā kara pieteikšanas dienā

labības un citu produktu cenas. Šie zirnekļi aptaukojās uz karā izpostīto zemnieku rēķina, uz izbadojušos strādnieku rēķina. Šīs dēles sūca darba ļaužu asinis, kļūdamas jo bagātākas, jo vairāk strādnieks pilsētās un fabrikās cieta badu.»³¹

Milzīgais, briesmīgais melu un demagoģijas aparāts, pēc V. I. Ļeņina vārdiem, tika iedarbināts Krievijā tādēļ, lai saindētu masas ar šovinisma indi, lai radītu ilūziju, ka cariskā valdība izcīna «taisnīgu» karu.³² Latvijā nacionālistiskā buržuāzija tautas masu saindēšanai ar šovinismu izmantoja gadsimtus ilgo darbaļaužu naidu pret apspiedējiem — baltvācu baroniem. Cariskās Krievijas karu pret Vāciju tā iztēloja par «taisnīgu karu» un vienlaikus sludināja «šķiru mieru» un «visas latviešu tautas vienību».

Visu karojošo valstu buržuāzija veltīja milzīgas pūles, lai ar meliem un krāpšanu izraisītu darbaļaužu masās militarisma garu un šovinstisku noskaņojumu. Buržuāzijas imperiālistisko politiku atbalstīja II Internacionāles oportunistiskās partijas, bet to vadītāji, nodevuši proletariāta intereses, nostājās kara atbalstītāju pusē un palīdzēja kapitālistiem apmuļķot strādnieku šķiru, saindēt tautas ar

nacionālisma idejām. II Internacionāle beidza eksistēt, sašķeldamās atsevišķās sociāļšovinistiskās partijās, kuras cīnījās cita pret citu. Krievijā meņševiki un eseri, maskējoties ar sociāļisma karogu, tāpat nostājās krievu imperiālistiskās buržuāzijas pusē. Sociāļšovinisti propagandēja strādnieku un buržuāzijas izlīgumu iekšzemē un buržuāziskās «tēzemes» — cariskās Krievijas — aizsardzības nepieciešamību. Ne mazāk bīstami proletariāta ienaidnieki bija slēptie sociāļšovinisti jeb centrīsti — K. Kautskis, Ļ. Trockis, L. Martovs un citi, kuri, maskējot savu nodevību ar «kreisām» frāzēm par cīņu pret karu, patiesībā to atbalstīja. Par partiju nostājas galveno kritēriju kļuva attieksme pret karu. Tā ļāva noteikt dažādu partiju un politisku grupējumu patieso seju un attieksmi pret revolūciju. Pret karu uzstājās tā dēvētie tesņaki Bulgārijas strādnieku sociāļdemokrātiskajā partijā ar D. Blagojevu, G. Dimitrovu, V. Kolarovu priekšgalā, kā arī Serbijas sociāļdemokrātiskā partija. Ķaram sākoties, internacionālistiskas pozīcijas ieņēma Itālijas sociāļlistiskā partija. Taču vēlāk, līdzīgi citām II Internacionāles oportunistiskajām partijām, tā pārgāja buržuāziskās valdības pusē. Vācijā pret imperiālistisko karu uzstājās K. Lībknehts, R. Luksemburga, K. Cetkina, F. Mērings.

Tikai V. I. Ļeņina izveidotā un vadītā boļševiku partija izstrādāja patiesi revolucionāru marksistisku platformu jautājumā par karu un mieru, kā arī neatlaidīgi cīnījās par tās īstenošanu. Cariskās Krievijas Iekšlietu ministrijas Policijas departamenta 1914. gada 26. decembra slepenajā apkārtrakstā par boļševiku, meņševiku un citu politisko partiju attieksmi pret karu teikts: «Vispirms jāizskata «centra» uzskati, kas izklāstīti Ļeņina «tēzēs», tāpēc ka partijas centrs līdz pat šim laikam saglabājis vislielāko dzīvotspēju gan sekotāju skaita, gan partijas aprindās realizējamo sociāļdemokrātisko lozungu pastāvības ziņā, kā arī tādēļ, ka Ļeņina tēzēs izteiktajiem uzskatiem salīdzinājumā ar citām tēzēm piemīt revolucionārs raksturs.»³³ Šajā Policijas departamenta dokumentā runa bija par jau minēto V. I. Ļeņina darbu «Revolucionārās sociāļdemokrātijas uzdevumi Eiropas karā»,³⁴ kas puda Krievijas boļševiku un starptautiskās revolucionārās sociāļdemokrātijas attieksmi pret pasaules imperiālistisko karu. Nākošajā dienā pēc ierašanās Bernē (Šveicē) no Poroņinas (Austroungārijā) V. I. Ļeņins vadīja boļševiku Bernes grupas apspriedi par partijas attieksmi pret karu.³⁵ Apspriedē piedalījās N. Ķrupskaja, I. Armanda, IV Valsts domes deputāts F. Samoilovs, G. Šklovskis un citi. V. I. Ļeņina tēzes tika pieņemtas kā apspriedes rezolūcija un ar parakstu «Sociāļdemokrātu, KSDSP biedru grupa» izsūtītas citām boļševiku ārzemju sekcijām. F. Samoilovs aizveda tēzes uz Krieviju, lai tās varētu apspriest tur darbojošies partijas Centrālās Komitejas locekļi, IV Valsts domes boļševiku frakcija un partijas vietējās organizācijas.³⁶ Krievijā V. I. Ļeņina tēzes guva plašu atbalsi. Tēzes apsprieda Petrogradas, Maskavas,

Ivanovovožņesenskas, Vologdas, Nižņijnovgorodas (tag. Gorkija), Kijevas, Harkovas, Jekaterinoslavas (tag. Dņepropetrovska), Baku, Tifliskas (tag. Tbilisi), Krasnojarskas un citu pilsētu partijas organizācijās. Ar Šveices sociāldemokrātu starpniecību tēzes nosūtīja apspriešanai kopīgajai itāļu un šveiciešu sociālistu konferencei, kas notika Lugano (Šveicē) 1914. gada 27. septembrī. Daži V. I. Ļeņina tēžu punkti tika iekļauti šīs konferences rezolūcijā. V. I. Ļeņina tēzes par karu guva boļševiku partijas Centrālās Komitejas Krievijas daļas un partijas vietējo organizāciju atbalstu. Tika nolemts KSDSP Centrālās Komitejas vārdā publicēt manifestu, ko, balstoties uz savām tēzēm, sarakstīja V. I. Ļeņins.³⁷ Ar nosaukumu «Karš un Krievijas sociāldemokrātija» un parakstu «Krievijas S-D. Strādnieku partijas Centrālkomiteja» tas tika nodrukāts kā ievadraksts partijas centrāl-orgānā — avīzē «Social-demokrat»³⁸ 1914. gada 1. novembrī.

Policijas departamenta apkārtrakstā minētas arī citu partiju politiskās platformas kara jautājumā, konkrēti norādīts uz kaut kādām G. Aļeksinska un G. Pļehanova tēzēm. Kā zināms, politiskais reneģāts G. Aļeksinskis pirmā pasaules kara laikā bija dedzīgs sociāļšovinists. 1917. gadā viņš pieslējās meņševistiskajai grupai «Jedinstvo» («Vienība»), taču kontrrevolucionāro uzskatu dēļ netika pielaists pat eseriski meņševistiskā pirmā sasaukuma Viskrievijas Centrālajā izpildkomitejā (VCIK). 1917. gada jūlijā G. Aļeksinskis kopā ar pretizlūkošanas orgāniem safabricēja melīgus «dokumentus», ar kuriem cerēja sakompromitēt V. I. Ļeņinu un boļševiku partiju, lai mazinātu viņu ietekmi masās. Kā klajš kontrrevolucionārs G. Aļeksinskis 1918. gadā nonāca baltemigrantu rindās.

G. Pļehanovs bija viens no KSDSP dibinātājiem, bet no 1903. gada — meņševiku līderis. Pēc Februāra revolūcijas viņš vadīja meņševiku aizsardzībnieku labējo grupējumu «Jedinstvo» («Vienība»). G. Pļehanovs asi uzstājās pret V. I. Ļeņinu un boļševiku partijas stratēģisko kursu, uzskatīdams, ka Krievijas ekonomika un kultūra nav nobriedusi sociālistiskajai revolūcijai. Pret Lielo Oktobra sociālistisko revolūciju viņš izturējās noraidoši, taču cīņā pret padomju varu nepiedalījās. V. I. Ļeņins augstu vērtēja G. Pļehanova filozofiskos darbus un lomu marksisma izplatīšanā Krievijā, bet vienlaikus asi kritizēja viņa atkāpšanos no marksisma, tāpat politiskās kļūdas pēc pārejas meņševisma pozīcijās, marksisma lietas nodevību 1917. gadā. Raksturojot V. I. Ļeņina pozīciju salīdzinājumā ar G. Aļeksinska un G. Pļehanova uzskatiem, cariskās Krievijas Policijas departaments norādītajā apkārtrakstā atzīmēja: «Savās «tēzēs» Ļeņins pauž pamatdomu par nepieciešamību jebkādiem līdzekļiem panākt nekavējošu kara izbeigšanu un pēc tam realizēt sociālo revolūciju,» — un tālāk: «..no šejienes krievu sociāldemokrātijas lozungiem jābūt vispusīgai, karaspēku un karadarbības arēnu aptverošai propagandai par sociālistisko revolūciju un nepieciešamību

pavērst ieročus ne pret saviem brāļiem, «citu zemju algotajiem vergiem», bet pret visu valstu buržuāzisko valdību un partiju reakciju. No tā izriet pilnīga nepieciešamība organizēt šādai propagandai visās valodās nelegālas šūniņas un grupas visu nāciju karaspēkā. Bez tam nesaudzīgi jācīnās pret visu zemju sīkpilsoņu un buržuju šovinismu un «patriotismu». Pret sociālismu nodevušajiem barvežiem jāapelē pie visu kara smagumu uz saviem pleciem nesošo strādnieku masu revolucionārās apziņas.»³⁹ Šī policijas dokumenta autors visai precīzi un vietām gandrīz vārds vārdā citējis, bez norādes uz avotu, V. I. Ļeņina rindas no raksta «Revolucionārās sociāldemokrātijas uzdevumi Eiropas karā», kas pirmoreiz pilnībā tika nodrukāts 1929. gadā V. I. Ļeņina Rakstu 2. izdevumā, 18. sējumā; ievads atrodams 1948. gadā izdotā V. I. Ļeņina rakstu 4. izdevuma 21. sējumā. Par to viegli pārliecināties, ja salīdzinām minēto Policijas departamenta apkārtrakstu ar V. I. Ļeņina raksta tekstu. V. I. Ļeņins norādīja, ka sociāldemokrātijai par lozungiem jāizvēlas «vispusīga, arī karaspēku un karadarbības lauku aptveroša propaganda par sociālistisko revolūciju un par nepieciešamību vērst ieročus nevis pret saviem brāļiem, citu zemju algotajiem vergiem, bet pret reakcionārajām un buržuāziskajām valdībām un partijām visās zemēs. Absolūta nepieciešamība organizēt šādai propagandai visās valodās nelegālas šūniņas un grupas visu nāciju karaspēkā. Nesaudzīga cīņa pret sīkpilsoņu un buržuju šovinismu un «patriotismu» itin visās zemēs. Pret tagadējās Internacionāles barvežiem, kas nodevuši sociālismu, katrā ziņā apelēt pie strādnieku masu revolucionārā apzinīguma, — masu, kuras uz saviem pleciem nes visu kara smagumu un kuras lielāko tiesu ir naidīgas oportūnismam un šovinismam..»⁴⁰

Krievijas boļševiku partija droši un nepieķāpīgi uzstājās pret netaisnīgo, aneksionistisko karu, atmaskojot tā imperiālistisko laupīšanas raksturu. Partija saglabāja uzticību proletāriskajam internacionālismam un strādnieku šķiras atbrīvošanas lietai, augstu paceļot marksisma karogu. Boļševiku partija, kas kara periodā cīnījās par imperiālistiskā kara pārvēršanu pilsoņu karā, par revolūciju, pret valdošajām šķirām, par cariskās valdības sakāvi karā, par pilnīgu attiecību pārtraukšanu ar oportūnistisko II Internacionāli, bija vienīgais patiesi patriotiskais spēks valstī. V. I. Ļeņins norādīja, ka patriots ir tas, kas cīnās pret imperiālistisko laupīšanas karu par tautas interesēm, kas grib «katrā ziņā brīvu un neatkarīgu, patstāvīgu, demokrātisku, republikānisku, lepnu Lielkrieviju, kura savas attiecības pret kaimiņiem veido uz cilvēciska vienlīdzības principa, bet nevis uz dzimtbūtnieciska privilēģiju principa, kas pazemo lielu nāciju»⁴¹.

Boļševiku partijai un visas pasaules proletariātam ārkārtīgi nozīmīgi bija pirmā pasaules kara gados uzrakstītie V. I. Ļeņina teorētiskie darbi. Tajos V. I. Ļeņins, ievērojot jaunus apstākļus un kara

radīto revolucionārās situācijas pastiprināšanos visā Eiropā, tālāk attīstīja savu agrāk izstrādāto teoriju par demokrātiskās revolūcijas pāraugšanu sociālistiskajā revolūcijā. Trīs galvenos Krievijas proletariāta partijas lozungus buržuāziski demokrātiskajā revolūcijā (demokrātiskā republika, muižnieku zemes konfiskācija un 8 stundu darbadiena) V. I. Ļeņins uzskatīja par nepieciešamu papildināt ar aicinājumu panākt strādnieku starptautisko solidaritāti cīņā par sociālismu, par karojošo valdību revolucionāru gāšanu, pret karu. Viņš uzsvēra: «Dzīve *iet* caur Krievijas sakāvi uz revolūciju tajā, bet caur šo revolūciju, ar to sakarā, uz pilsoņu karu Eiropā.»⁴²

1916. gada pavasarī V. I. Ļeņins sarakstīja savu ģeniālo darbu «Imperiālisms kā kapitālisma augstākā stadija», kurā atsedza imperiālisma būtību un parādīja tā kā mirstošā kapitālisma un proletāriskās revolūcijas priekšvakara vēsturisko vietu. V. I. Ļeņina nostādne, ka «... sociālisms nevar uzvarēt vienlaicīgi *visās* zemēs. Tas sākumā uzvarēs vienā vai vairākās zemēs, kamēr pārējās kādu laiku paliks buržuāziskas vai pirmsburžuāziskas»,⁴³ bagātināja marksistisko teoriju, deva katras zemes proletariātam revolucionāro perspektīvu un nostiprināja strādnieku šķiras ticību proletāriskās revolūcijas uzvarai.

Revolucionārā Latvijas Sociāldemokrātija attiecībā pret pirmo pasaules karu ieņēma boļševistisku pozīciju un sekoja V. I. Ļeņina teorētiskajām un taktiskajām nostādnēm kara, miera un revolūcijas jautājumos. Cīņu pret oportūnismu Latvijas proletariāta partijas rindās atvieglāja boļševiku uzvara LSD IV Briseles kongresā 1914. gada janvārī. Šai kongresā tika ievēlēta boļševistiska LSD Centrālā Komiteja.

Pašā kara sākumā, 1914. gada augustā, nelegāli notika Latvijas Sociāldemokrātijas X konference. Tajā piedalījās 13 delegātu ar lēmēja balsstiesībām, 10 no šiem delegātiem tika ievēlēti Rīgas pilsētas partijas konferencē, bet 3 — partijas lauku organizāciju konferencēs. Starp 6 delegātiem ar padomdevēja balsstiesībām bija 2 viesi un pārstāvji no strādnieku organizācijām, kurās bija spēcīga partijas ietekme (Krievu un Lietuviešu kultūras centri, kultūras biedrību nelegālais birojs un apdrošināšanas centrs).⁴⁴ Uz konferenci neieradās viens delegāts ar lēmēja balsstiesībām un arodbiedrību biroja pārstāvis. Kad bija apstiprināti dalībnieku mandāti, konferences delegāti noklausījās LSD Centrālās Komitejas darbības atskaiti. Pēc atskaites apspriešanas ar balsu vairākumu pieņēma rezolūciju, atzīmējot, ka «Centrālās Komitejas darbība uzrāda dažus trūkumus, kurus attaisno ārkārtīgie apstākļi, kuros viņai nācies darboties».⁴⁵ Konferences dienas kārtībā galvenais bija jautājums par attiecībām pret karu un par partijas uzdevumiem. Rezolūcijā par pašreizējo momentu konference, norādot uz kara radīto aso politisko un ekonomisko krīzi, rezumēja, ka proletariāts nav ieinteresēts karā un ka

Latvijas Sociāldemokrātijas pienākums ir «atsegt visiem tagadējā kara cēloņus un censties to pārvērst revolūcijā, izmantojot visas tagadējā kara un militarisma radītās šausmas aģitācijai tautas masās par tagadējās iekārtas gāšanu, ejot zem lozunga: nost ar karu!».⁴⁶ Konference uzsvēra nepieciešamību paplašināt un nostiprināt nelegālās partijas organizācijas, izvērst propagandu un aģitāciju. Sevišķa uzmanība bija jāpievērš šim darbam karaspēka daļās, jādibina tur partijas organizācijas, jāgatavo masas izšķirošajām revolucionārajām kaujām.

Latvijas Sociāldemokrātijas X konference pieņēma speciālu lēmumu par nelegālas avīzes izdošanu Rīgā,⁴⁷ jo pēc vācu karaspēka iebrukuma Beļģijā tur pārtrauca iznākt partijas centrālorgāns «Cīņa». «Cīņa» izdošanu uz laiku noorganizēja Bostonā (ASV), kur 1915. gada decembrī žurnāla veidā vienlaikus iznāca četri šīs avīzes numuri (135.—138. nr.). Ārkārtēja nozīme bija tam apstāklim, ka konference uzsvēra nepieciešamību saskaņā ar LSD IV kongresa lēmumiem uzturēt ciešus organizatoriskus sakarus ar KSDS(b)P un nekavējoties nodibināt kontaktu ar tās vadošajiem centriem. LSD X konference pareizi novērtēja imperiālistisko pasaules karu un pieņēma marksistiski leņiniskajiem principiem atbilstošus lēmumus par Latvijas Sociāldemokrātijas uzdevumiem cīņā pret to.

Plašāks kara raksturojums un latviešu proletariāta partijas uzdevumu izklāsts tika dots 1914. gada novembrī LSD Centrālās Komitejas rezolūcijā. Norādot uz kara imperiālistisko raksturu un proletariāta piespiedu dalību tajā, LSD Centrālā Komiteja savā lēmumā atzīmēja, ka «internacionālās sociāldemokrātijas lozungs var būt tikai — karš karam, cīņa pret karu visādiem līdzekļiem»⁴⁸, un nosodīja Rietumeiropas sociālistisko partiju līderu nodevību, nostāšanos uz sociālšovinisma ceļa un savu imperiālistisko valdību atbalstīšanu. Rezolūcijas noslēgumā atzīmēts, ka revolūcija «ir mūsu vienīgais kara-veids»,⁴⁹ taču tas būs tāds karš, kurā rezultātus un raksturu noteiks pati tauta.

Šiem partijas lēmumiem bija milzīga nozīme visā tālākajā Latvijas Sociāldemokrātijas darbībā kara gados. Jāpiebilst, ka tos pieņēma laikā, kad latviešu boļševikiem vēl nebija zināms V. I. Leņina dotais pasaules imperiālistiskā kara vērtējums (līdz X konferencei nebija saņemtas viņa tēzes par karu), teorētiski vislabāk sagatavotie LSD vadošie kadri atradās emigrācijā. LSD Centrālās Komitejas rezolūcijas, kā arī lielākās daļas nelegālo skrejlapu un proklamāciju autors 1914. un 1915. gadā bija LSD Rīgas komitejas propagandists R. Salna, boļševiku partijas biedrs kopš 1911. gada.⁵⁰

LSD proletāriskais sastāvs noteica gan pieņemto lēmumu, gan arī Latvijas strādnieku šķiras partijas darbības konsekvento marksistiski leņinisko kursu. Jo svarīga loma šai ziņā bija vietējo partijas organizāciju, it sevišķi LSD Rīgas organizācijas spēcīgākā — IV

rajona, pirmskara akcijām pret partijas oportunistisko Centrālo Komiteju. Kara priekšvakarā Rīgas partijas organizācija sastāvēja no 5 rajoniem un apvienoja ap 1900 partijas biedru. Pirmajos divos Daugavas kreisā krasta (jeb Pārdaugavas) rajonos bija 480 partijas biedru, galvenokārt kokzāģētavu, tekstiluzņēmumu un kuģubūves rūpnīcas strādnieki. Ciešāk savstarpēji saistīti bija labā krasta III, IV un V rajons. III jeb Sarkandaugavas rajons apvienoja 245 partijas biedrus — kokzāģētavu, Rīgas ostas un «Provodņika» strādniekus. IV jeb Aleksandra vārtu rajonā bija 705 partijas biedri, galvenokārt strādnieki metālisti. Šajā teritorijā atradās lielākie Rīgas metālapstrādes uzņēmumi — «Unions», «Fēnikss», «Salamandra», «Felzers un K^o» un citi. Te strādāja pazīstamie latviešu boļševiki R. Bauze, A. Bērce (Arājs), J. Bērziņš (Andersons), R. Eihe, J. Krūmiņš (Pilāts), J. Lencmanis, K. Pečaks, J. Šilfs (Jaunzems), E. Zandreiters un citi. 1912. gadā pēc IV rajona komitejas lēmuma pret-svarā meņševistiskajai LSD Centrālajai Komitejai tika izveidots boļševistisks LSD centrs, kas, balstoties uz vietējo partijas organizāciju proletārisko vairākumu, izvērta cīņu par partijas kongresa sasaukšanu 1914. gada janvārī un meņševiku padzišanu no partijas vadošajiem orgāniem. V rajons ar 470 partijas biedriem apvienoja galvenokārt sīko uzņēmumu strādniekus un amatniekus. LSD Rīgas organizācija bija izteikti proletāriska; tās sastāvā 97% bija strādnieki un tikai 3% — inteliģence. Organizācijas nacionālais sastāvs atbilda Latvijas strādnieku šķiras daudz nacionālajam sastāvam. Rīgas partijas organizācijas locekļu vairums bija latvieši — 89,4%, lietuviešu bija 6,3%, krievu — 2,5%, ebreju — 3,4% un vāciešu — 0,4%. Organizācijā bija liels skaits biedru ar revolucionāro cīņu pieredzi, 19,8% jeb gandrīz piektā daļa no visiem partijā sastāvēja kopš 1905. gada. LSD Rīgas organizācijā 74% bija vīrieši, 26% — sievietes. Visvairāk sieviešu izrādījās pārstāvētas III rajonā (34%), lielākā daļa no viņām bija «Provodņika» strādnieces. LSD Rīgas organizācijas boļševistisko kodolu veidoja IV rajons; tā biedru skaits, neraugoties uz represijām, divos pirmskara gados dubultojās galvenokārt uz jaunatnes rēķina. Pirms kara 84% partijas biedru bija jaunieši līdz 30 gadu vecumam. Rajons bija pazīstams kā revolucionārajā darbībā visaktīvākais un izteikti boļševistisks. Kara priekšvakarā tika veikta anonīma LSD Rīgas organizācijas biedru anketēšana, lai noteiktu viņu attieksmi pret boļševikiem un meņševikiem, kā arī partijas augstākajām iestādēm (Centrālo Komiteju un centrāl-orgānu «Cīņa», ko bija sagrābuši meņševiki). Anketēšanā piedalījās organizācijas biedru vairākums (1532), un tās rezultāti visumā dod LSD Rīgas organizācijas un tās piecu rajonu raksturojumu. Tā, pēc šīm nepilnajām ziņām, 73% IV rajona biedru atzina sevi par pārliecinātiem boļševikiem, 14% bija pie frakcijām nepiederošu partijas biedru, bet meņševiku piekritēju — tikai 13%. LSD Rīgas organizā-

cijās kopumā par pārliecinātiem boļševikiem anketās sevi pieteica 40,38% aptaujāto, par meņševikiem — 16,35%, bet pie bezfrakciju biedriem (taču, kā pierādīja vēlākie revolucionārie notikumi, tie pilnīgi atbalstīja boļševikus) piederēja 42,38%. Vēl uzskatāmāk meņševiku politikas noliegums atklājās anketu atbildēs par attieksmi pret augstākajām partijas iestādēm. Protams, ne visi ar tām saprata tikai meņševiku rokās nonākušo Centrālo Komiteju. Anketās sniegti vērtējumi rajonu un pilsētu partijas organizāciju komitejām, tāpat politikai, ko meņševiki puda «Cīņa» slejās. No 1532 anketētajiem LSD Rīgas organizācijas locekļiem ar augstāko partijas iestāžu darbību neapmierināti izrādījās 48,74%, apmierināti — 34,76%; 16,5% anketēto domas palika nezināmas. Ar laikraksta «Cīņa» darbu nebija apmierināti jau 51,92%, apmierinātību izteica 27,52%, bet savu nostāju neizpaua 20,56%. Vislielākajā — IV rajonā izrādījās visvairāk biedru, kurus neapmierināja meņševistiskā politika. Tā, ar augstāko partijas iestāžu darbību IV rajonā neapmierināti bija 78%, apmierināti — 12%, savu nostāju neizpaua 10%. Attiecībā uz laikrakstu «Cīņa» šie rādītāji atbilstoši bija 73%, 14% un 13%.⁵¹ Ja ņem vērā faktu, ka pēc skaitliskā sastāva IV rajons pārstāvēja vairāk nekā trešo daļu no visas LSD Rīgas organizācijas, tad minētie skaitļi liecina par pilsētas proletariāta partijas organizācijas stingro boļševistisko nostāju.

Latvijas boļševiku ilggadējā cīņa pret meņševikiem un citiem oportunistiem LSD rindās beidzās ar marksistiski leņinisko ideoloģisko un organizatorisko principu uzvaru, kas lielā mērā veicināja Latvijas un Krievijas proletariāta tālāko saliedēšanos vienotā revolucionārā armijā. 1914. gada novembra sākumā LSD kā boļševiku partijas sastāvdaļa piedalījās IV Valsts domes boļševiku frakcijas sasauktajā Viskrievijas apspriedē, kas notika Ozerkos, Petrogradas tuvumā. Uz apspriedi ieradās domes boļševiku frakcija, ko vadīja partijas Centrālās Komitejas locekļi G. Petrovskis un A. Badajevs, Centrālās Komitejas pārstāvis un vietējo partijas organizāciju delegāti, viņu vidū arī LSD Centrālās Komitejas loceklis F. Linde. Tika apspriestas un atbalstītas V. I. Leņina tēzes par karu,* apstiprināts uzsaukuma teksts. Taču 4. novembrī provokatori nodeva apspriedes darbības vietu, un policija arestēja visus klātesošos. Domes locekļus pēc pārmeklēšanas atbrīvoja, taču naktī uz 6. novembri viņus no jauna arestēja. Apspriedes dalībnieku apcietināšana izsauca spēcīgu strādnieku protestu; viņi pieprasīja delegātu atbrīvošanu. Triju dienu laikā pēc ziņas par arestu Petrogradas, Maskavas, Harkovas, Sizrāņas un Rīgas boļševiki nodrukāja vairāk nekā 10 skrejlapu, kurās protestēja pret cara varas iestāžu patvaļu.⁵²

* T. i., V. I. Leņina raksts «Revolucionārās sociāldemokrātijas uzdevumi Eiropas karā».

Latvijas Sociāldemokrātija, vadoties pēc marksistiski leņinskajiem principiem, vairākkārt apsprieda ar karu saistītos partijas darbības jautājumus, precizēja un konkretizēja tos. Tas neapšaubāmi bija LSD nopelns un stingro boļševistisko pozīciju apliecinājums, ka nenācās mainīt minēto X konferences rezolūciju, jo tā atbilda leņinskajai nostādnei par karu, mieru un revolūciju. Protams, tālākajā darbībā Latvijas Sociāldemokrātija pilnīgāk un precīzāk formulēja un raksturoja savus uzdevumus.

Proklamācijā «Tautai», kas tika izplatīta 1914. gada septembrī, LSD Centrālā Komiteja izvirzīja šādu lozungu: «Pārvērst valdību karu tautas masu karā pret kara izraisītājiem.»⁵³ LSD Centrālās Komitejas rezolūcijā par karu, kas tika publicēta 1914. gada novembrī, norādīts, ka proletariātam nav kopīgas tēvijas ar buržuāziju un muižniekiem, ka proletariāts tēviju var izcīnīt vienīgi revolūcijas ceļā, ka «... sociāldemokrātijas lozungs var būt tikai — karš karam, cīņa pret karu visādiem līdzekļiem.»⁵⁴ Rezolūcija aicināja: «Ista cīņa kā pret vācu junkurniecību, tā pret krievu carismu var būt tikai proletariāta sacelšanās, revolucionārā ceļā gāžot kā Vācijas, tā arī Krievijas patvaldību. [...] Kā Krievijas, tā Vācijas proletariāta uzvara būs arī vispasaules proletariāta uzvara.»⁵⁵ Vienlaikus rezolūcijā uzsvērts, ka par «mūsu tuvāko uzdevumu uzskatām stāties ciešākos savstarpējos sakaros ar Krievijas s.-d. organizācijām un uzglabāt veselu mūsu nelegālo organizāciju, lai vadītu masu kustību jaunās revolucionārās cīņās, kurām nenovēršami ir jānāk»⁵⁶.

1914. gada 27. decembrī Rīgā nelegāli notika Latvijas Sociāldemokrātijas XI konference. Uz konferenci ieradās 9 delegāti ar lēmēja balsstiesībām, viņu vidū 7 delegāti no LSD Rīgas organizācijas. Ar padomdevēju balsstiesībām konferencē piedalījās Centrālās Komitejas un Rīgas komitejas, Krievu un Lietuviešu kultūras centru, arod biedrību nelegālā biroja un kultūras biedrību centra pārstāvji. Konferences delegāti noklausījās Centrālās Komitejas un Rīgas komitejas ziņojumus, pēc kuriem sevišķi asi izvirzījās jautājums par cīņu pret likvidatoriem. Likvidatoru galvenie darbības centri bija legālās izglītības biedrības «Uguns» un «Straume». Balstoties uz tām, likvidatori centās graut partijas darbu no iekšienes, vispirms likvidēt boļševistiskos pagrīdes pulciņus.

Jau kara sākumā kļuvuši par pārliecinātiem aizsardzībniekiem un sociālšovinistiem, latviešu likvidatori izvērta antipartejisku oportunistisku darbību, šai nolūkā plaši izmantojot buržuāzisko presi un kopīgi ar krievu likvidatoriem — aizsardzībniekiem uzstājoties pret boļševikiem. Latvijas Sociāldemokrātijas XI konferences rezolūcijā biedrība «Uguns» tika atzīta par «likvidatoru centru» un norādīts uz tās «provokatorisko sastāvu».⁵⁷ LSD Rīgas organizācijas konference 1915. gada martā izslēdza aizsardzībnieku grupas dalībniekus no partijas. Pēc tam Latvijas Sociāldemokrātijas rindās vēl palika

grupa tā dēvēto meņševiku internacionālistu, kuri nosodīja karu, atbalstīja lozungu «karš karam», taču darīja to no pacifisma pozīcijām, tāpat kā K. Kautskis uzstājās par tādu mieru, kurā nebūtu ne uzvarētāju, ne uzvarēto, tātad nesaskatīja revolūcijā izeju no imperiālistiskā kara.

Latvijas Sociāldemokrātijas XI un tai sekojošā XII konference (1915. g. martā) izskatīja karalaika apstākļos visai aktuālo jautājumu par bezdarbu. Norādot, ka bezdarbs ir kapitālisma neizbēgams pavadonis, LSD noraidīja kā reformistiskus, t. i., būtībā pretrevolucionārus, bezdarbnieku ļoti smagā stāvokļa uzlabošanas projektus, kas paredzēja organizēt sabiedriskos darbus un naudas pabalstu vākšanu.⁵⁸ LSD noteikti pauda uzskatu, ka «cīņa dēļ bezdarba iznīcināšanas ir līdz ar to cīņa par sociālismu»,⁵⁹ jo kapitālisma apstākļos labākajā gadījumā iespējama vienīgi īslaicīga hroniskā bezdarba samazināšanās, nekas vairāk. LSD XI konference aicināja pastiprināt aģitāciju un propagandu masās, nostiprināt nelegālās partijas organizācijas, uzsverot, ka dotajā brīdī visas buržuāziskās partijas ir «viens reakcionārs bloks»⁶⁰, pret kuru nepieciešams aktīvi cīnīties. Lai paplašinātu propagandu ar iespiesto vārdu, tika nolemts palielināt laikraksta «Biedris» apjomu, kā arī izdot LSD Centrālās Komitejas ikmēneša orgānu «Ziņotājs». «Ziņotājs» publicēja atskaites par Latvijas Sociāldemokrātijas darbību, partijas konferenču protokolus, rezolūcijas un citus svarīgus materiālus.

Tādējādi arī kara apstākļos Latvijas revolucionārie sociāldemokrāti prata saglabāt nelegālās organizācijas un veikt aktīvu partijas darbu. Pašaizliedzīgāko un aktīvāko LSD nelegālo organizāciju darbinieku vidū jāmin J. Bērziņš (Andersons), K. Pečaks, kuri aktīvi piedalījās «Ziņotāja» un «Biedra» izdošanā un rediģēšanā, J. Daniševskis, V. Zīle, J. Rutkis, R. Bauze, K. Kauliņš, K. Striķis (Velna Krišs). Lieli nopelni partijas aģitācijas un propagandas darbā Latvijā piederēja J. Silfam (Jaunzemam), kas kopš pirmajām kara dienām līdz pat savam arestam (1915. gada beigās) vadīja partijas propagandistisko darbību.

LSD Centrālās Komitejas nelegālā tipogrāfija, kas darbojās Rīgā no 1914. gada augusta līdz 1916. gada maijam, regulāri iespieda partijas izdevumus.⁶¹ LSD Centrālā Komiteja piegādāja vietējām organizācijām propagandistiskos materiālus, sūtīja tām palīgā propagandistu kolēģijas locekļus un deva norādījumus par darbības taktiku.

Latviešu boļševiki revolucionāro darbību veica gan pilsētās, gan laukos. Viņi saliedēja darbaļaužu masas zem ļeņiniskā lozunga par imperiālistiskā kara pārvēršanu pilsoņu karā, atvairīja buržuāziskā šovinisma vilni un vēl ciešāk sakļāva savas rindas turpmākajām cīņām pret carismu.

Karadarbības norise Ziemeļrietumu frontē 1915. gadā un Kurzemes okupācija

Kara sākumā cariskā armija guva zināmus panākumus, taču jau 1915. gada pavasarī tā izjuta ievērojamu municijas un bruņojuma trūkumu. Krievijas armija sāka ciest sakāvi pēc sakāves. Cēloņi tam bija cariskās Krievijas kara rūpniecības nesagatavotība ilgstošai karadarbībai, noziedzīga bezrūpība armijas apgādes organizēšanā, ģenerāļu neapdāvinātība un pērkamība. Zandarmērijas slepenajos dokumentos atzīmēts: «Nav nekādu šaubu, ka līdz kara sākumam Baltijas guberņas bija pamatīga vācu spiegu tīkla aptvertas, uz ko šeit norāda lielā skaitā dažādos amatos ieceltie Vācijas pavalstnieki, kuri kara pieteikšanas brīdī nozuda.»⁶² Atsevišķu augstāko virsnieku nodevībā un spiegošanā Vācijas labā bija iejaukts pats cariskās Krievijas kara ministrs ģenerālis V. Suhomļinovs. Šis fakts lieku reizi atgādināja, ka patvaldība ir satrunējusi.

1915. gada aprīlī vācu karaspēks iebruka Lietuvas rietumdaļā un, vajājot atejošo krievu daļu arjergardus, apdraudēja Kurzemi. Minēto teritoriju sagrābšanai vācu pavēlniecība izveidoja īpašu karaspēka grupu ģenerāļa Lauenšteina vadībā. Grupā ietilpa trīs jātnieku un tikpat kājnieku divīzijas, kā arī citas daļas. No jūras puses tai atbalstu sniegt bija uzdots pāris kreiseriem un vairākiem mīnukuģiem. Lauenšteina grupai tika izvirzīts uzdevums pēc enerģiska trieciena uz ziemeļiem no Nemunas ar kavalēriju sasniegt Kēdaiņu—Liepājas dzelzceļu, bet ar galvenajiem kājnieku spēkiem izvirzīties apmēram līdz Kelmēs—Telšu linijai.⁶³ 14. aprīlī sākās pretinieka kavalērijas uzbrukums Šauļiem. Attīstot uzbrukumu, vācu karaspēks galveno triecieni vērta Jelgavas—Rīgas virzienā. Rīgas—Šauļu aizsardzības rajons (tas ietvēra arī Daugavgrīvas cietoksni) kļuva par aktīvas karadarbības arēnu.

Vāciešu uzbrukuma sākumā Lietuvas un Kurzemes rietumdaļā atradās nelielas krievu karaspēka daļas, saformētas no aktīvajā karadienestā iesauktajiem rezervistiem un zemessargiem.

Liepājas rajonā bija dislocēta ģenerāļa B. Bobrovska grupa (jūrnieku pusbataljons, robežsargu rota, kazaku sotņa, pusrota sapieru un 3 družinas, t. i., praktiski 3 bataljoni zemessargu un 3 lielgabali).

Ģenerāļa A. Potapova grupa aizstāvēja iecirkni no Kārtenas līdz Endriejavai (kājnieku bataljons, robežsargu rota, 5 družinas un 2 zemessargu bataljoni, saformēti no latviešu darba rotām, kuras ieradās no Daugavgrīvas cietokšņa, pusrota sapieru, 7 kazaku sotņas, 8 ložmetēji un 4 lielgabali).

Ģenerāļa A. Apuhtina grupa apsargāja iecirkni tālāk uz dienvidiem līdz rajonam austrumos no Jurbarkas (7 bataljoni, 5 zemes-

Vācu karaspēka daļa ceļā uz Liepāju

sargu rotas, 7 družīnas, pusotra rota sapieru, 15 kazaku sotņas, 8 ložmetēji un 24 lielgabali). Jūras piekrastes aizsardzība no Ventspils līdz Carnikavai bija uzdots Daugavgrīvas garnizonam, kura sastāvā ietilpa 5 cietokšņa artilērijas rotas, mīnu rota, sapieru rota, družīna, kā arī 13 latviešu zemessargu darba rotas, no kurām 5 bija saformētas no Rīgas pilsētas un apriņķa, bet pārējās — no Kurzemes guberņas iedzīvotājiem. Jāpiezīmē, ka 8 latviešu zemessargu rotas bija apbruņotas ar berdankām*, bet 5 rotām ieroču vispār nebija.⁶⁴ Pavisam minētajās daļās skaitījās apmēram 20—25 tūkstoši kājnieku un 1,2 tūkstoši kavalēristu ar 32 ložmetējiem un 154 lielgabaliem, bet no tiem 16 ložmetēji un 120 lielgabali atradās Daugavgrīvas garnizona rīcībā. Uzskaitītajiem visumā nelielajiem spēkiem nācās aizstāvēties pret uzbrūkošo vācu karaspēku, kura rīcībā bija daudz kavalērijas, 150 km garā frontē.

17. aprīlī vācu karaspēks ieņēma Šauļus. Pretinieks centās ielenkt ģenerāļu Apuhtina un Potapova daļas, iznīcināt tās vai piespiest

* Novecojušas sistēmas šautenes (tās nācās pārlādēt ik pēc šāviena), kas bija Krievijas armijas apbruņojumā līdz 1891. gadam.

padoties. Ģenerālis Lauenšteins saņēma pavēli virzīties uz Jelgavu un reizē sagatavot uzbrukumu Liepājai. Tuvāko dienu laikā vācu kavalērija izlauzās līdz Auces, Jelgavas un Jonišķu apkārtnē, taču krievu daļas un apakšvienības atgriezās un ielenkt ienaidniekam neizdevās. Ģenerāļa Potapova grupas zemessargi vairākkārt aizturēja uzbrucējus, dodot iespēju pamatspēkiem atkāpties daļēji uz Jelgavu, daļēji uz Bausku.

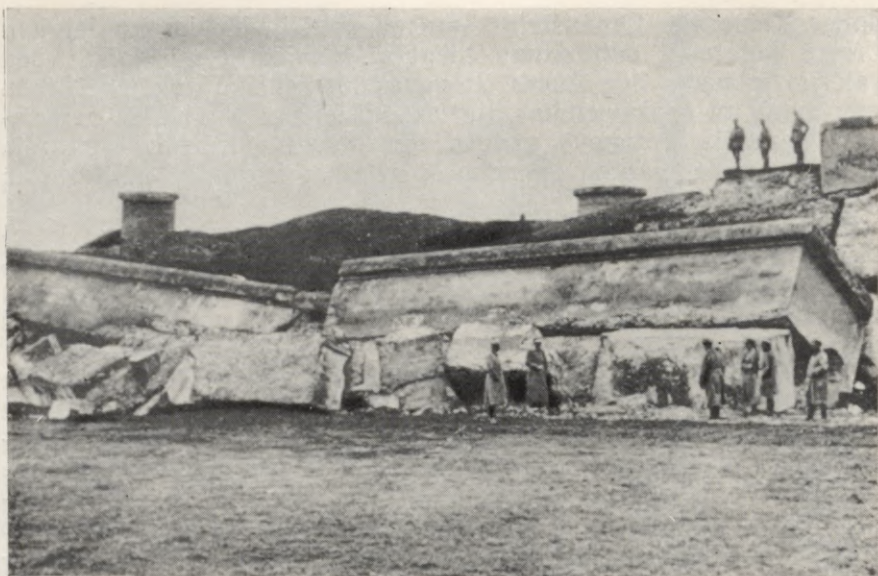
Atkāpies līdz Jelgavai un saņēmis pastiprinājumu, krievu karaspēks 1915. gada aprīļa otrajā pusē pārgāja pretuzbrukumā, atsviežot vācu kājniekus un kavalēriju no Jelgavas pievārtes. Pretiniekam nācās atkāpties līdz Dubisas upei un Ventas augštecei, kā arī atstāt Šauļus.

Vācu Austrumu frontes pavēlnieks ģenerālis P. Hindenburgs deva rīkojumu vistuvākajā laikā ieņemt Liepāju. Līdz ar Liepāju vācu flote iegūtu svarīgu stratēģisku punktu Baltijas jūras austrumu piekrastē, tiktu atvieglota vācu karaspēka apgāde ar nepieciešamajiem karamateriāliem. Uzbrukumā Liepājai, kas sākās 1915. gada 22. aprīlī, tika sūtītas vācu kājnieku un kavalērijas daļas ar 8 artilērijas baterijām, kuras no jūras atbalstīja karaflotes kuģi, to skaitā 7 kreiseri.

Liepāju, svarīgu ostu pie Baltijas jūras, dzelzceļš saistīja ar Iekš-krievijas guberņām. 1910. gadā likvidētajā cietoksnī vēl bija saglabājušies nocietinājumi, kurus varēja izmantot pilsētas aizsardzībai. Liepājas ģeogrāfiskais stāvoklis vien deva tās aizstāvjiem daudz priekšrocību. Taču cariskās armijas un Baltijas kara flotes pavēlniecības pretrunīgie rīkojumi atvieglāja vāciešiem Liepājas ieņemšanu.

17. aprīlī Liepājas kara ostas komandieris ģenerālis Forselis saņēma pavēli atstāt Liepāju līdz ar visām jūrnieku daļām. Saskaņā ar šo pašu pavēli tika sabotāti tālšāvēji lielgabali, radiotelegrāfs, krasta baterijas. Jau pēdējās dienās pirms kaujas bija sagrauta kara osta: izpostītas darbnīcas un elektrostacija, uzspridzināti doki. Tad tika nosprostota arī Liepājas tirdzniecības osta, nogremdējot tā sauktās priekšostas vārtos 5 tirdzniecības kuģus, arī liellaivas un zemessmēlētus. To visu darīja, necerot pilsētu sekmīgi aizsargāt. 19. aprīlī negaidīti pienāca gluži pretēja pavēle — visiem spēkiem aizstāvēt Liepāju. Tobrīd tas vairs nebija iespējams. Pavēlniecības nepārdomātās rīcības dēļ pēc īsas kaujas 25. aprīļa rītā ienaidnieks ieņēma pilsētu.

1915. gada aprīļa beigās un maija sākumā Krievijas armijas augstākā virspavēlniecība, satraukta par ienaidnieka draudiem Rīgai, pārdislocēja uz Lietuvu un Kurzemi daļu karaspēka no Galīcijas frontes. Vispirms ieradās divas brigādes no 56. un 68. kavalērijas divīzijas, bet pēc tam — 19. un 27. korpusa, 7. Sibīrijas strēlnieku korpusa daļas, Usūrijas kazaku brigāde. Sos spēkus apvienoja 5. armijā.⁶⁵ Arī vācu karaspēks Baltijā saņēma ievērojamus papildinā-

Uzspridzinātie Liepājas forti

jumus. Frontē ieradās 1. rezerves korpuss, 2. grenadieru pulks, divas kavalērijas brigādes un viena rezerves divīzija. Lauenšteina komandētā armijas grupa 13. maijā tika pārformēta par Nemunas armiju, par kuras pavēlnieku iecēla ģenerāli fon Belovu.

Maijā un jūnijā kaujas ritēja ar mainīgām sekmēm. Jūlija sākumā vācieši sāka jaunu uzbrukumu un pēc sešu dienu ilgām kaujām 8. jūlijā atkal ieņēma Šauļus, bet pēc tam nedaudz dienu laikā arī Kuldīgu, Saldu, Ventspili, Tukumu, Dobeli. 18. jūlijā krita Bauska, 19. jūlijā — Jelgava. Šo kauju rezultātā vāciešu rokās nonāca lielākā daļa Kurzemes līdz pat Skaistkalnes—Bauskas—Jelgavas Kalnciema—Ķemeru līnijai. Vienlaikus ar uzbrukumu uz sauszemes vācieši augusta sākumā gatavojās dot triecienu Rīgai no jūras, taču no tā nekas neiznāca.

Uz dienvidiem no Latvijas vācu karaspēka panākumi 1915. gada vasarā bija vēl ievērojamāki. 23. jūlijā pretinieks ieņēma Varšavu un pēc tam okupēja plašu teritoriju uz austrumiem no tās līdz pat Pinski, bet 5. augustā sagrāba Kauņu. Turpinot izvērst uzbrukumu, 5. septembrī vācieši ieņēma Viļņu.

1915. gada augusta vidū vācu divīzijas no Bauskas un Biržu apkaimes sāka virzīties uz Daugavpili un 21. augustā ieņēma Jaunjelgavu. Ienaidnieka varā nonāca Daugavas kreisā krasta teritorija

no Lielvārdes līdz Jaunjelgavai. Septembra sākumā vācieši ieņēma visu Zemgales austrumdaļu līdz Daugavai, izņemot Jēkabpils apkaimi un rajonu ap Ilūkti.

1915. gada septembrī pie Ilūkstes izraisījās niknas kaujas; vācieši ar visiem spēkiem centās izlauzties līdz Daugavpilij un iegūt šo svarīgo dzelzceļa mezglu, lai pēc tam izspiestu krievu karaspēku no Jēkabpils placdarma un dotu spēcīgu triecienu Rīgai. 10. oktobrī vācu karaspēks sagrāba Ilūkti, taču pavirzījies tālāk nespēja. Oktobra otrajā pusē krievu karaspēks pārgāja prettriecienā Sventes ezera apkaimē (uz dienvidiem no Ilūkstes) un galīgi piespieda vāciešus atteikties no nodoma ieņemt Daugavpili.

Rīgas rajonā, kuru aizstāvēja 1915. gada augustā izveidotās krievu 12. armijas daļas, vācu karaspēkam oktobra sākumā izdevās pavirzīties uz ziemeļiem līdz Ķekavai, Olainei un Babītes ezera rietumgalam. Uz dienvidrietumiem un rietumiem no Rīgas frontes līnija šķērsoja Cenas Tīreļa un Mazā Tīreļa purvus Babītes ezera tuvumā, kā arī Lielā Tīreļa purvu (uz dienvidiem no Ķemeriem), jūras piekrastē tā atradās netālu no Ķemeriem un Ragaciema. Uz dienvidaustrumiem no Rīgas krievu karaspēka apakšvienības noturēja nelielu placdarmu Daugavas kreisajā krastā pie Līves muižas (iepretim Ikskilei). Tā radās bēdīgi slavenā Nāves sala, kuras aizstāvēšana prasīja lielus upurus.

Tādējādi 1915. gada rudenī pēc ilgstošām un smagām kaujām lielu Latvijas daļu bija okupējusi vācu Nemunas armija (tā paša gada decembrī to reorganizēja par 8. armiju). Vācu karaspēks bija pienācis pavisam tuvu Rīgai (tikai 20—30 km to šķīra no pilsētas) un Daugavpilij. Neraugoties uz turpmākajām asiņainajām kaujām, norādītajā līnijā fronte Latvijas teritorijā stabilizējās un palika tur līdz pat 1917. gada augustam, kad ģenerālis L. Korņilovs nodevīgi atdeva Rīgu vāciešiem.

Pirmajā kara gadā cariskās Krievijas armija zaudēja 3,5 miljonus krievu un ievainotu kareivju un virsnieku, milzīgu daudzumu kara tehnikas. 1915. gada militārie zaudējumi lika armijas augstākajai virspavēlniecībai sevišķu vērību veltīt abu galvaspilsētu (Petrogradas un Maskavas) pieeju aizsardzībai. Šai nolūkā 1915. gada augustā apspriedē Vilkavišķos tika nolemts sadalīt Ziemeļrietumu fronti divās patstāvīgās frontēs: Rietumu — ar uzdevumu segt pieejas Maskavai — un Ziemeļu frontē (ar štābu Pleskavā) Petrogradas virziena aizsargāšanai. Ziemeļu frontes sastāvā ietilpstošo armiju uzdevums bija noturēties Daugavas krastos un paturēt savās rokās Rīgu un Daugavpili kā svarīgākos dzelzceļa mezglus.⁶⁶ Ziemeļu frontes militārajām operācijām vajadzēja noritēt ciešā sadarbībā ar Baltijas kara floti, kas bāzējās Helsingforsā (tag. Helsinkī), Kronštatē, Rēvelē (tag. Tallina) un Rīgā. Tātad Ziemeļu fronte bija viens no svarīgākajiem plašās krievu-vācu frontes iecirkņiem. Ziemeļu frontes

virspavēlniekam piešķīra ārkārtējas pilnvaras. Bez Baltijas un Somijas, kuras atradās karadarbības arēnā, viņam militārajā ziņā bija pilnīgi pakļautas arī Petrogradas, Arhangeļskas, Pleskavas, Oļņecas un Kauņas guberņa, daļēji arī Tveras, Jaroslavļas, Vitebskas un Viļņas guberņa. Ziemeļu fronte koncentrēja ievērojamus bruņotos spēkus. No Krievijas armijas 68 korpusem, dislocētiem no Baltijas jūras piekrastes līdz pat Rumānijas robežai, Ziemeļu frontē atradās 12 korpusi. Par frontes virspavēlnieku iecēla ģenerāli N. Ruzski, bijušo 6. armijas pavēlnieku. Viņa rīcībā pārgāja 12., 5. un 1. armija (bez 20. korpusa), kā arī Baltijas kara flote. 12. armiju saformēja Rīgas—Jelgavas rajonā. 1. armija operēja Vilkomiras (tag. Ukmerģe)—Augustovas iecirknī ar uzdevumu nosegt Viļņu. 5. armija atradās Panevēžas—Daugavpils rajonā, kur frontes līnijā bija izvietoti 3. un 19. korpusi. 12. armijas štābs izvietojās Cēsīs (vēlāk—Rīgā), 5. — Daugavpilī. Lielākā un spēcīgākā bija 12. armija, kurā ietilpa 7. Sibīrijas korpusi, 37. korpusi un vēl viens korpusi, saņemts no 10. armijas. Vēlāk 12. armijas sastāvā iekļāva jaunizveidotos latviešu strēlnieku bataljonus. 12. no 5. armijas atdalīja robežlīnija Aizkraukle—Lozes ezers.

Vācu okupācija pilnīgi izjauca Kurzemes politisko, ekonomisko un kultūras dzīvi. Sākoties ienaidnieka iebrukumam, vietējie iedzīvotāji, galvenokārt latviešu zemnieki, glābjoties no kara šausmām, pameta dzimtās vietas un, dzenot līdzī lopus, kopā ar savu trūcīgo iedzīvi meklēja patvērumu no frontes attālākajās guberņās. Vairāk nekā pusmiljona bēgļu, galvenokārt sievietes, veci cilvēki un bērni, 1915. gada vasarā klīda pa Kurzemes un Zemgales ceļiem, dodoties uz Rīgu, Jaunjelgavu un Daugavpili. Vācu okupanti, sagrābuši pāri par 20 tūkst. kvadrātkilometru lielu teritoriju, lielākajā daļā pagastu atrada tikai pamestas mājas.

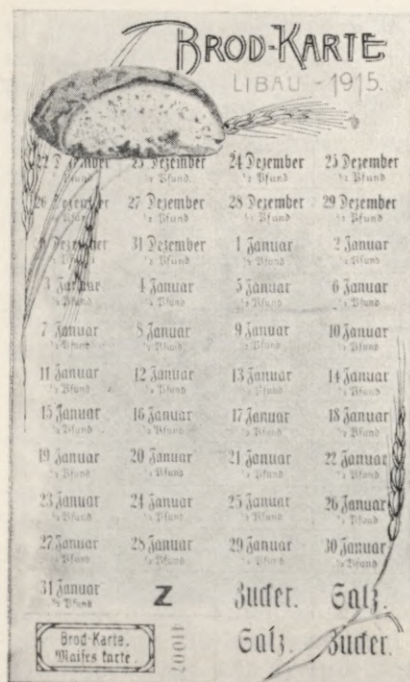
Pirms kara, 1913. gadā, Kurzemes guberņā bija apmēram 800 tūkst. iedzīvotāju, no tiem 600 tūkst. latviešu. Pēc okupācijas iestāžu izdarītās skaitīšanas datiem, 1915. gada septembrī guberņā bija palikuši tikai 245 tūkst. civiliedzīvotāju. Okupētajā Kurzemes guberņā vācu militārie varas orgāni nodibināja ciešus kontaktus ar vietējo vācu muižniecību. Viss vācu okupācijas režīma smagums gūlās uz te palikušajiem darba cilvēkiem. Civilā pārvalde tika nodota vietējo vācu baronu rokās (Kuldīgā — baronam Brēdriham, Ventspilī — baronam Kaizerlingam, Jelgavā — grāfam Mēdemam utt.). Ķeizarkās Vācijas un Baltijas baronu prese, sveicot vācu imperiālisma «*Drang nach Osten*» politiku, pasludināja Kurzemi par «ideālu vietu» vācu kolonizācijai un pieprasīja, lai latviešu zemnieku zeme tiktu nodota vācu kolonistiem. Vietējos vācu baronus minētā prese cildināja kā padevīgākos un uzticīgākos Vācijas ķeizara pavalstniekus, kaut gan vēl pavisam nesen šie paši muižnieki skaitījās Krievijas cara «uzticīgi pavalstnieki». Kopā ar krievu karaspēku aizgājušos

Keizars Vilhelms II okupētajā Kurzemē

latviešu zemniekus izsludināja par dumpiniekiem, par kuriem «pēc kārtīgas viņu asins nolaišanas» neesot vairs vērts runāt. Pēc okupantu aprēķiniem, Kurzemes guberņā varētu izmitināt vairāk nekā 60 tūkst. vācu kolonistu ģimeņu. Vācijas prese apsprieda arī priekšlikumu pārvācot guberņas pilsētas, nometinot tur vācu strādniekus un amatniekus. Kurzemes guberņas pārvācošana tika konsekventi realizēta. Par oficiālo valodu izsludināja vācu valodu, tajā notika lietvedība tiesās un mācības skolās. Skolu pārraudzīšanu uzdeva vācu mācītājiem. Kurzemei bija jāklūst par īstenu vācisku zemi — tāds bija vācu imperiālistu lozungs.

1915. gada jūnijā pēc feldmaršala P. Hindenburga pavēles no vācu karaspēka okupētajiem Baltkrievijas, Lietuvas un Kurzemes rajoniem izveidoja «Austrumu frontes galvenā virspavēlnieka pārvaldes apgabalu» («*Ober-Ost*»), kura materiālās vērtības un dabas resursi tika nesaudzīgi izlaupīti. Tikai no Kurzemes guberņas vien no 1915. gada jūlija līdz 1917. gada aprīlim tika izvesti kvieši, auzas, līni, siens, lopi, celtniecības materiāli un krāsainie metāli par 20 476 639 markām.⁶⁷ Noņēma baznīcu un kapliču zvanus, rāva nost pat vara durvju rokturus. Okupanti plēsonīgi izcirta mežus. No iedzīvotājiem piedzina nesamērīgi smagus maksājumus un nodokļus,

Liepājas iedzīvotāju okupācijas laika maizes kartītes 1915. gadā. Dienas norma — 1/2 mārciņas (200 g)

gan tos, kurus bija noteikusi cariskā valdība, gan okupācijas varas iestāžu uzliktos. Par nodokļu nemaksāšanu draudēja bargs sods. Bez tam visiem iedzīvotājiem no 16 gadu vecuma uzlika maksāt galvasnaudu. Visu ražu uzskaitīja jau uz lauka, un to vajadzēja nodot «par stingri noteiktām cenām» okupācijas iestādēm. Ar sevišķu pavēli privātpersonām tika noliegta zivju zveja. Lopus un lauksaimniecības produktus rekvizēja «armijas vajadzībām». Ar tādu pašu motivējumu iedzīvotājiem atņēma veļu, drēbes (sevišķi siltās), ādu un tās izstrādājumus. Kurzemei cauri ejošās vācu karaspēka daļas izdarīja bezgalīgas rekvizīcijas, izdodot zemniekiem kvītis, kuras pēc tam neviens neapmaksāja. Rekvizīcijas nereti atgādināja kļaju laupīšanu. Paši vācieši vēlāk atzina, ka zirgu rekvizēšana okupētajā Kurzemē galīgi sagrāva jau tā izputināto lauksaimniecību. Kurzemē iestājās bads. Okupācijas varas iestāžu paziņojumos civiliedzīvotājiem ciniski tika ieteikts lietot pārtikā vārnas, bet lopiem siena vietā dot skuju un koku lapas.

Darbspējīgos vīriešus, pat vecus cilvēkus un sievietes dzina rakt ierakumus un darīt dažādus citus darbus, par ko viņi dienā saņēma pusmārciņu (apm. 200 gramu) maizes un porciju zupas bez aizdara. Šo cilvēku rokām Kurzemes pussalas ziemeļos un Jēkabpils tuvumā

tika uzbūvēta vesela virkne šaursliežu dzelzceļa atzarojumu, kas tika izmantoti gan frontes apgādei, gan Latvijā salauptā materiālo vērtību izvešanai. Tādam pašam nolūkam, kā arī sagrābto Baltijas teritoriju sakaru nostiprināšanai ar Vāciju kalpoja 1915. gadā uzbūvētās dzelzceļa līnijas no Priekules uz Mēmeli (tag. Klaipēda) un no Jelgavas uz Sauliem. Daudz darbspējīgu vīriešu un sieviešu tika aizvests uz Vāciju darbam kara rūpniecības uzņēmumos.

Nomocītie, bada izvārdzinātie cilvēki visas savas cerības saistīja ar krievu karaspēka atgriešanos. Iebrucēji bija spiesti atzīt, ka iedzīvotāju noskaņojums pēdējā laikā neapšaubāmi stipri vien pasliktinājies. Okupācijas iestāžu slepenajos dokumentos par 1916.—1917. gadu šī Kurzemes iedzīvotāju «krievu gaidīšana» tika konstatēta kā visnotaļ izplatīta parādība. Iekarotāju nepanesamais jūgs bija par cēloni tam, ka stihiski nodibinājās partizānu grupas, kas izdarīja uzbrukumus okupantiem. Pret partizāniem vācu militāristi žēlastību nepazīna. Jau par mazākās pretestības izrādīšanu vācieši vērsās pret iedzīvotājiem ar nežēlīgām represijām. Sevišķi «slavens» šai ziņā bija Kuldīgas apriņķa priekšnieks Brēdrihs, kas pavēlēja dedzināt partizānu mājas un apšaut viņu ģimenes locekļus. Vācu imperiālistu okupācija atnesa Kurzemes iedzīvotājiem nepieredzētu postu un ciešanas. Viņiem nācās ciest badu un iekarotāju neierobežotu patvaļu.

Latvijas ekonomiskais un politiskais stāvoklis revolūcijas priekšvakarā (1915 — 1916)

Vācu karaspēka iebrukums Kurzemē pārvērtā Latvijas neokupēto daļu — Vidzemi un Latgali — par piefrontes zonu. Vienā pašā Rīgā un tās apkārtnē izvietojās vairāk nekā 60 tūkstoši Kurzemes bēgļu no sikajiem zemes īpašniekiem, bezzemniekiem un kalpiem. Sakarā ar karadarbību pametuši dzimtās vietas, viņi zaudēja iztikas līdzekļus. Cariskās valdības iestādes un militārās instances par bēgļu likteni neinteresējās, ja neskaita nelielu naudas līdzekļu piešķiršanu bēgļu pabalstam ar tā saukto bēgļu komiteju starpniecību. Nekādu palīdzību bēgļiem nesniedza arī pilsētu domes un vietējie muižnieku landtāgi.

Latviešu buržuāzija palīdzības izkārtošanu bēgļiem un viņu smago stāvokli izmantoja savās šķiriskajās interesēs. Buržuāzija sagrāba bēgļu komitejas savās rokās un, izlietodama bēgļiem izdalītos valdības līdzekļus, pārvērtā šīs komitejas par organizatoriskajiem atbalsta

Okupantu sagraudā skolas bibliotēka Kurzemē

punktiem. 1915. gada augustā Petrogradā sanāca latviešu bēgļu kongress, kurā piedalījās 129 delegāti no 83 dažādiem buržuāziskiem grupējumiem. Kongresā tika ievēlēta Bēgļu apgādāšanas centrālkomiteja. Par tās priekšsēdētāju kļuva V. Olavs (Plute), bet pēc viņa nāves šo posteni ieņēma advokāts J. Čakste — viens no latviešu buržuāzijas līderiem. Bēgļu apgādāšanas centrālkomiteja ar tās vietējām nodaļām daudzās Krievijas pilsētās kļuva par latviešu buržuāzijas organizāciju neoficiālo politisko centru.

Latviešu buržuāzijas aktivizāciju ievērojami sekmēja kara gados pieaugošā krievu buržuāzijas politiskā loma valstī. Šajā periodā radušās krievu imperiālistiskās buržuāzijas lielākās organizācijas — Viskrievijas zemstu un pilsētu savienība, tāpat kara rūpnieciskās komitejas nepārprotami veicināja buržuāzijas kā šķiras politisko konsolidāciju. Minēto organizāciju priekšgalā atradās buržuāzijas līderi A. Gučkovs, A. Konovalovs un kņazs G. Lvovs, kuri pēc Februāra buržuāziski demokrātiskās revolūcijas Krievijā tika iekļauti buržuāziskās Pagaidu valdības sastāvā. Ar šīm organizācijām un to vadītājiem latviešu buržuāzijas pārstāvji kopīgo šķirisko interešu vārdā nodibināja ciešu kontaktu, tiecoties panākt nepieciešamo atbalstu.

Sakarā ar frontes līnijas stabilizēšanos un Baltijas centrālās un ziemeļdaļas pārvēršanos piefrontes zonā tika izmainīta administra-

tīvās pārvaldes sistēma. 1915. gada beigās ieceltajam sevišķajam pilnvarotajam civillietās pakļāva visu trīs Baltijas guberņu, t. i., Kurzemes, Vidzemes un Igaunijas gubernatorus un piešķīra plašas pilnvaras. Šajā postenī iecēla generālleitnantu P. Kurlovu, kas bija pazīstams kā augstu stāvošs cariskās žandarmērijas darbonis. Līdz tam P. Kurlovs ieņēma Daugavpils kara apgabala galvenā priekšnieka palīga vietu, un viņa pienākumos ietilpa, starp citu, cīņa pret revolucionāro kustību. Augstākais virspavēlnieks lielkņazs Nikolajs Nikolajevičs, raksturojot P. Kurlovu, atzīmēja: «No virspavēlniecības puses generāļa Kurlova darbība pārmetumus neizraisīja, vietējiem iedzīvotājiem viņš nedeva nekādas atlaides.»⁶⁸

Vidzemes guberņas teritorijā, sevišķi tās dienvidu jeb latviešu daļā, dislocējās pustumiljona lielā Ziemeļu frontes 12. armija. Cēsīs, Valmierā, Valkā un citās pilsētās, kā arī lielajās muižās izvietojās armijas rezerves. Vietējo strādnieku pamatmasu iesaistīja ceļu un ierakumu būvniecībā. Karaspēka vajadzībām taisīja jaunas šosejas un šaursliežu dzelzceļus: no Ikšķiles līdz Kranciemam (14 km), no Ropažiem līdz Endzeliņmuižai (18 km) un Ādažiem (12 km) u. c. Tālāk aizmugurē uzcēla jaunu dzelzceļa līniju Ieriķi—Gulbene (105 km), ko turpmāk pagarināja līdz Sitai (22 km) un caur Pitalovu savienoja ar Petrogradas—Daugavpils maģistrāli. Kara laikā dzelzceļu kopgarums Latvijā palielinājās par trešo daļu jeb 822 km.

Lai milzīgo armiju un ierakumu strādniekus apgādātu ar pārtiku, nācās ķerties pie labības un mājlopu biežām rekvizīcijām. Tas, saprotams, iedragāja Vidzemes lauksaimniecību. Liellopu un zirgu kopskaitis samazinājās par 60—70%, stipri saruka sīklopu un mājputnu daudzums. Ievērojama daļa iekopto lauku palika neapstrādāti. Īpaši pasliktinājās budžu jeb «pelēko baronu» nesaudzīgi ekspluatēto laukstrādnieku un kalpu stāvoklis.

Karadarbības dēļ ļoti smagi cieta piefrontes rajoni. Piefrontes joslas teritoriju šķērsoja daudzu kilometru garas aizsardzības līnijas, tūrumus, pļavas un dārzus izvagoja ierakumi. Tai laikā, kad lauksaimniecība izjuta asu darbaspēka trūkumu, darbaspējīgie iedzīvotāji bija iesaukti armijā vai nodarbināti militāro būvju un ceļu celtniecības organizācijās. Trūka sēklas materiāla, kā arī pārtikas vietējiem iedzīvotājiem aizmugurē, kuru lielais vairums bija sievietes, sirmgalvji un bērni. Telegramma no Ilūkstes apriņķa guberņas pārtikas komitejai «par sēklas un pārtikas ātrāku izsūtīšanu sakarā ar ārkārtēju vajadzību pēc tām»,⁶⁹ tāpat kā daudzos citos gadījumos, neko nespēja grozīt. 1917. gada sākumā tā paša apriņķa Sventes pagasta valde konstatēja: «Vietējie iedzīvotāji produktus ne no kurienes nesaņem un spiesti badoties, jo pagastā nedarbojas nekādas organizācijas iedzīvotāju apgādei ar pārtiku.»⁷⁰ Kara gados strauji samazinājās apsētās platības visā Latvijas teritorijā, īpaši piefrontes

rajonos. Par to, piemēram, uzskatāmi liecina Ilūkstes apriņķa 5 pagastu valžu atskaites dati (sk. 4. tabulu).

Tādējādi piecos neokupētajos Ilūkstes apriņķa pagastos, kur līdz karam apsēja vairāk nekā 8000 desetinū, 1917. gadā paredzēja apsēt tikai 2688 desetinās, kas nevarēja nepadziļināt pārtikas krīzi. Līdzīgs stāvoklis bija pārējos Latvijas pagastos.

Kopš 1915. gada rudens Rīga kļuva par īstu piefrontes pilsētu. Visur bija izvietotas karaspēka daļas un iestādes. Iebraukšana Rīgā bija atļauta tikai ar militārās varas speciālām caurlaidēm. Vakaros pilsētu neapgaismoja, nācās ievērot aptumšošanu sakarā ar lidmašīnu un cepelīnu (dirižabļu) uzlidojumu draudiem. Rīgas civiliedzīvotāju skaits bija stipri samazinājies; 1916. gadā no agrākajiem 517 tūkst. bija palikuši tikai 213 tūkst. cilvēku. Milzīgus apmērus pieņēma bezdarbs. Nabadzīgākie iedzīvotāji stundām stāvēja garās rindās pie sabiedriskās ēdināšanas punktiem, kur izsniedza pa šķidras zupas porcijai un maizes šķēlei. Strādnieku kvartālos pieauga mirstība, īpaši bērnu vidū.

Cara valdība un vietējā administrācija visādā veidā uzkurināja nacionālo naidu un šovinismu, šai nolūkā labprāt izmantojot latviešu buržuāziskos nacionālistus, kurus atsevišķos gadījumos pat izvirzīja atbildīgos posteņos. Tā, piemēram, kad saskaņā ar Ziemeļu frontes virspavēlnieka rīkojumu atcēla Rīgas pilsētas galvu vācieti V. fon Bulmeringu, vēlāk par pilsētas galvu kļuva reakcionārais latviešu

4. tabula*

Ar ziemājiem un vasarājiem apsētās platības Ilūkstes apriņķa piecos pagastos 1916.—1917. g. salīdzinājumā ar pirmskara rādītājiem (desetinās**)

Pagasts	Apsēts līdz karam		Apsēts 1916. g.		1917. g.	
	ziemāji	vasarāji	ziemāji	vasarāji	paredzēts apsēt	palika neiesēts
Borovka	693	1113	465	751	742	400
Demene	Nav datu	Nav datu	98	33	300	180
Kurcums	1298	1178	90	78	661	422
Svente	900	930	72	7	185	176
Skrudaliena	900	890	400	860	800	100
Kopā:	3791	4111	1125	1729	2688	1278
Pavisam apsēts:	7902		2854		1410	

*Pēc: LPSR CVORA, 15. f., 1. apr., 202. l.

**1 des. ≈ 1,09 ha.

advokāts A. Krastkalns. Līdz ar demagoģisko pretvācu kampaņu tika izplatīts arī antisemitisms. Tādā veidā carisms centās novērst tautas uzmanību no saimnieciskā sabrukuma un militāro sakāvju patiesajiem vaininiekiem. Nevainīgu cilvēku izsūtīšanu un nacionālo diskrimināciju asi nosodīja Latvijas Sociāldemokrātija 1915. gada aprīlī izlaistajā proklamācijā.

Ar katru imperiālistiskā kara mēnesi auga darbaļaužu masu nepmierinātība, arvien vairāk pieņēmas spēkā apziņa, ka nepieciešams beigt karu un gāzt patvaldību. 1915. gada pavasarī darbaļaudis plaši atzīmēja Ļenas zeltraktuvju strādnieku apšaušanas trešo gadadienu. 4. aprīlī dažādos Rīgas rajonos bija izkārti sarkanie karogi. 1. maijā «Vispārējās elektrības kompānijas» fabrikā, «Merkurijā» un citos uzņēmumos notika streiki. Vispār 1915. gadā krasi pastiprinājās Krievijas proletariāta streiku cīņa, pie kam tās viļņa pirmais pacēlums vērojams aprīlī—jūnijā. Sajos trijos mēnešos 440 streikos piedalījās 181 600 strādnieku — divas reizes vairāk nekā iepriekšējos astoņos kara mēnešos.⁷¹ Rīgā Duntesmuižas (tag. Duntēs) ielā bija izkārts sarkanais karogs ar uzrakstu «1. Maijs».⁷² Latvijas boļševiki iespieda un izplatīja pilsētās, kā arī lauku apvidos nelegālās proklamācijas latviešu, krievu un lietuviešu valodā. Kā LSD Centrālā, tā Rīgas komiteja, nereti arī citas vietējās organizācijas skrejlapas izgatavoja lielās (līdz 15 tūkst. eksemplāru) tirāžās. Tā 1915. gada janvārī Rīgā tika izdots uzsaukums jauniesaucamajiem ar nosaukumu «Apmā-jieties!». To plaši izplatīja arī provincē. Ventspils partijas organizācija novilka uz hektogrāfa pilsētā izvietotās Jaroslavļas kājnieku družinas zemessargiem domātu proklamāciju. Boļševiku lapiņas «9. janvāris» un «Miers virs zemes», kas kaismīgi nosodīja imperiālistisko karu, patvaldības okšķeri atrada Tukumā, Dobelē, Kuldīgā un šo pilsētu apkārtnē, tāpat citās vietās. Ar lietisku pierādījumu — minēto lapiņu «9. janvāris» — Rīgā Spitāļu (tag. Hospitāļu) ielā apcietināja trīs «Provodņika» strādnieces — L. Bojāri, P. Bērci un K. Praudi.⁷³

Rīga kā viens no lielākajiem proletāriskajiem centriem ar stabilām revolucionārām tradīcijām turpināja nopietni satraukt augstāko vietējo, un ne tikai vietējo, civilo un militāro administrāciju. P. Kurlovs 1915. gada 28. janvārī kādā no saviem ziņojumiem ģenerālim N. Daņilovam rakstīja: «Latvijas Sociāldemokrātijas Rīgas organizācija pašlaik sastāv no 5 rajoniem ar komitejām priekšgalā, no kuriem ar savu skaitu un darbības intensitāti izceļas boļševistiskā virziena IV Aleksandra vārta rajons. Tas apkalpo ievērojamu daļu vietējo fabriku un rūpnīcu.»⁷⁴ Ziņojumā teiktais atbilda patiesībai. Plašā revolucionāru izsekotāju armija intensīvi ievāca ziņas par LSD organizāciju. Zandarmiem un policistiem ar provokatoru un «špiku» palīdzību bija izdevies izsekot tās vadošos darbiniekus un 1915. gada 18. janvārī konspiratīvajā (36.) dzīvoklī Marijas (tag. Suvorova)

ielā 109 arestēt deviņus IV rajona komitejas sēdes dalībniekus. Kratītāji atrada mastikas zīmogu ar uzrakstu «Krievijas sociāldemokrātiskā partija. Latvijas Sociāldemokrātijas IV rajona komiteja» un lielu skaitu partijas nelegālās literatūras izdevumu, arī proklamācijas «9. janvāris», «Vai tiešām mēs esam nodevēji?», «Jauniesaucamajiem», «Laukstrādniekiem», «Miers virs zemes», «Velti gavilējat, bendes», avīzes «Biedris» 4. un 5. numuru, IV un V rajona konferences protokolus, I un V rajona Sarkanā krusta kases atskaites. Saprotais, šī iekrišana, tāpat citi aresti, jāvērtē kā sāpīgs trieciens, tomēr LSD Rīgas organizācija enerģiski turpināja nelegālo darbu.

Kad patvaldības tiesa 1915. gada februārī notiesāja deputātus — IV Valsts domes boļševistiskās frakcijas locekļus, Latvijas Sociāldemokrātija šim notikumam veltīja speciālu lapiņu «Patvaldība steigšus». Domes boļševiku arests sarežģīja KSDSP darbību; partijai tika liegta legāla iespēja ietekmēt plašu masu noskaņojumu. V. I. Ļeņins vēstulē A. Šlapņikovam šai sakarībā norādīja, ka partijas darbs līdz ar to «kļuvis 100 reizes grūtāks», bet tomēr nešaubījās, ka boļševiki to paveiks.⁷⁵

Īpašu uzmanību Latvijas boļševiki veltīja revolucionārajai pretkara propagandai starp kareivjiem un ierakumu strādniekiem. 1915. gadā tika izdots uzsaukums «Kareivjiem»⁷⁶ (krievu valodā), kuru izplatīja karaspēka daļās un apakšvienībās. Maijā tika nodrukāta un izplatīta LSD Centrālās Komitejas proklamācija «Visiem jauniesaucamajiem»; tā beidzās ar vārdiem: «Nost karu! Nost cara patvaldību! Lai dzīvo revolūcija!»⁷⁷ Nelegālajās skrejlapās LSD atsaucās uz visiem ar karu saistītajiem aktuālajiem politiskajiem notikumiem. Cariskās Krievijas armijai 1915. gada martā ieņēmot Austrungārijas cietoksni Peremišļu (tag. Pšemisla, Polijas TR) un buržuāzījai organizējot uzticības demonstrācijas, latviešu boļševiki skrejlapā «Patvaldība triumfē!»⁷⁸ latviešu un krievu valodā aicināja strādniekus nepiedalīties šovinistiskajās manifestācijās un izskaidroja viņu uzdevumus cīņā pret patvaldību un imperiālistisko karu. T. s. Tatjanas komitejai (tā savu nosaukumu ieguva no formālās vadītājas — cara meitas vārda) organizējot ziedojumu vākšanu «karā cietušo labā», LSD Centrālā Komiteja izplatīja lapiņu «Neziedojet!» (latviešu un krievu valodā),⁷⁹ izskaidrojot ziedojumu vākšanas patieso jēgu.

1915. gada aprīlī sakarā ar vācu karaspēka iebrukumu Kurzemē LSD Centrālā Komiteja uzsaukumā «Visiem Latvijas iedzīvotājiem!» rakstīja: «Vācu karaspēks ienācis Kurzemē. Bēg mierīgie iedzīvotāji, atstātas mājas, izpostīti degošie ciemi. Kur karš iet pāri, nekas netiek taupīts. Kara darbība pierāda, ka karš tiek vests tautas apspiedēju interesēs, kapitālistu, muižnieku un činavnieku labā. Viss tas par jaunu atgādina pievienoties Latvijas Sociāldemokrātijas saucienam: Izbeigt karu! Beigt cilvēku slaktiņu! Nost ar karu!»⁸⁰ Uzsau-

kums «Visiem Latvijas iedzīvotājiem!», kas atmaskoja imperiālistiskā kara un cara patvaldības mērķus, tika plaši izplatīts kā Rīgā, tā provincē.

Maijā un jūnijā LSD proklamācijas bieži saņēma Krievu-Baltijas vagonu rūpnīcas, «Provodņika», tramvaju depo un daudzu citu uzņēmumu, fabriku un darbnīcu strādnieki. Nelegālās lapiņas bija atrodamas Ganību dambī, Suvorova (tag. K. Barona), Artilērijas, Meinharda (tag. Gaujas), Ģertrūdes (tag. K. Marksa) un citās ielās.⁸¹

1916. gada sākumā LSD Rīgas organizācija, pēc žandarmērijas ziņām, izplatīja veselu virkni jaunu pretkara proklamāciju. Aprīlī, piemēram, ar Latvijas Sociāldemokrātijas parakstu 10 tūkst. eksemplāros tika laista klajā lapiņa «Kareivjiem!». Tā vēstīja par notikušajām Ziemeļu frontes kareivju pretkara akcijām. Lapiņa aicināja sekot 13. divīzijas un 51. Sibīrijas strēlnieku pulka paraugam; to kareivji bija atteikušies piedalīties uzbrukumā. Saskaņā ar Vidzemes guberņas žandarmērijas pārvaldes ievāktajām ziņām uzsaukumus «Kareivjiem!» un «Jauniesaucamajiem!» bija sagatavojusi un iespiedusi grupa aktīvu LSD Rīgas organizācijas biedru: V. Tiesnieks, A. Zile-Asare (Austra), D. Lubužs, F. Āboliņš.⁸² Pretkara uzsaukumi tika izplatīti arī citās Latvijas pilsētās. Arī daudzi valmierieši tās atrada savās pastkastītēs.⁸³

Kad žandarmi uzzināja, ka 1916. gadā naktī no 3. uz 4. aprīli Rīgā pagrīdnieki gatavojas izkaisīt skrejlapas un izkārt sarkanos karogus (atgādinot Ļenas notikumu 4. gadskārtu), patvaldības kalpi steidzās noorganizēt Aleksandra parkā (tas atradās tag. Ļeņina ielas Gaisa tilta tuvumā) slēpni. Žandarmi izdevās ar trim šāvienu ievainot un arestēt K. Martinsonu, kā arī M. Pesu, abus IV rajona aktivistus. Pie K. Martinsona atrada karogu ar uzrakstu «Nost patvaldību! Lai dzīvo revolūcija!». Slēpni tonakt bija izvietoti vēl vairākās vietās pilsētā. Grīziņkalna (tag. 1905. gada) parkā žandarmu un gorodovoju* rokās krita viens no LSD Rīgas organizāciju vadītājiem N. Allens līdz ar izplatīšanai paņemtajām proklamācijām.⁸⁴

1916. gada augustā žandarmērijai izdevās apcietināt grupu aktīvu LSD Rīgas organizācijas biedru, kuri, palikuši brīvībā pēc maija arestiem, pašreizējīgi turpināja nelegālās partijas literatūras izplatīšanu. Arestēto grupā par visaktīvākajiem žandarmērija uzskatīja, un ne bez pamata, K. Slāpu (Papardi), G. Treimani (Jāni), A. Zīli-Asari (Austru). Tad pat bija apcietināti R. Auziņš, M. Plūme, F. Kreicbergs, T. Dreimanis, J. Blaus, J. Dreimanis, A. Auniņš.⁸⁵

Nepārtrauktās izsekošanas un nesaudzīgās represijas līdz ar kara stāvokļa noteikumiem ļoti sarežģīja un apgrūtināja revolucionārās kustības attīstību un Latvijas Sociāldemokrātijas darbību. Sevišķi atbildīgi bija LSD Centrālās Komitejas nelegālās tipogrāfijas

* Policijas zemākā dienesta pakāpe cariskās Krievijas pilsētās.

darbinieku pienākumi Rīgā. Viņi patiesi izcēlās ar apskaužamu konspirācijas prasmi un vīrišķību. Pateicoties tam, tipogrāfija veiksmīgi darbojās no paša kara sākuma, t. i., no 1914. gada augusta līdz 1916. gada maijam. Divdesmit mēnešus žandarmi un policisti, daudzie «špiki» citīgi izsekoja viņiem zināmos LSD biedrus, cerot tā nonākt uz pēdām nelegālajai tipogrāfijai. Kā liecina A. Spalva, partijas biedrs no 1912. gada, savās atmiņās, 1914. gadā LSD Centrālās Komitejas tipogrāfija bijusi sadalīta divās daļās. Vienā vietā notikusi burtu salikšana, kādu laiku arī stereotipu izgatavošana, citā vietā — iespiešana. Piesardzības dēļ tipogrāfijai bieži vajadzēja mainīt atrašanās vietu. 1915. gada vasarā abas tipogrāfijas apvienoja; tas ļāva samazināt darbinieku skaitu līdz pāris cilvēkiem. «Reizēm darba tomēr bija vairāk nekā diviem pa spēkam. Ļoti bieži iespiešanā daudz palīdzēja Arnolds Tiesnieks. Arī Silfs daudzas stundas un dienas pavadīja tipogrāfijā, palīdzot salikšanā un iespiešanā. Turpat viņš dažreiz rakstīja un rediģēja uzsaukumus, kā arī rakstus «Biedram» un «Ziņotājam». [..] Pēc Silfa aresta 1915. gada septembrī tipogrāfiju pārzināja LSD CK loceklis Voldemārs Tiesnieks. Viņš rediģēja «Biedru», «Ziņotāju» un rakstīja uzsaukumus.»⁸⁶ Tikai 1916. gada maijā partijas aktīvistu aresta laikā žandarmērijai nejauci izdevās atklāt Morica ielas 2a namā atlikušos nelegālās tipogrāfijas piederumus, kuru pagrīdnieki nebija paspējuši izvākt.⁸⁷ Nelegālo uzsaukumu un lapiņu izdošanas un izplatīšanas ziņā Latvijas Sociāldemokrātija salīdzinājumā ar citām vietējām bolševiku organizācijām ieņēma vienu no pirmajām vietām Krievijā. 1914. gadā LSD izdeva 34 dažādas proklamācijas, 1915. gadā — 44, 1916. gadā — 14. No tām LSD Centrālā Komiteja izlaida 43 lapiņas, Rīgas komiteja — 22, bet citas vietējās organizācijas — 27 lapiņas. Latviešu valodā iznāca 73 lapiņas, krievu valodā — 15 un lietuviešu valodā — 4. Tipogrāfiski bija nodrukātas 70 lapiņas, ar citu līdzekļu palīdzību izgatavotas — 22. LSD Ārzemju biroja sekretārs J. Bērziņš (Ziemelis) vēlāk ar lepnumu atcerējās, ka «pirmo 12 kara mēnešu laikā, kad Latvijā plosījās karastāvoklis, Latvijas Sociāldemokrātijas CK un Rīgas komiteja izlaidusi vairāk nekā 40 uzsaukumus pret karu! Tas liecina par milzīgu pagrīdes darbu, kuru mūsu partija veica neticami smagos tā laika apstākļos. Domājams, ka mūsu saņemtie uzsaukumi iztaisīja tikai daļu no uzsaukumiem, kuri tika izdoti uz vietām, diezin vai mums tika sūtīts viss, kas nāca ārā no pagrīdes tipogrāfijas, un diezin vai viss, kas tika sūtīts uz Londonu pa dažādiem pagrīdes ceļiem, nonāca mūsu rokās.»⁸⁸ Pavisam, pēc nepilnīgām ziņām, kara gados Latvijas Sociāldemokrātija izdeva 92 dažādas nelegālas lapiņas, kuru kopējais skaits bija apmēram miljons eksemplāru.⁸⁹

Bez iepriekš minētajām lapiņām 1915. gadā tika izplatītas proklamācijas «Uz cīņu», «Ne graša!», «Visiem laukstrādniekiem», «Bez

1915. gada pirmajā pusē Latvijā visvairāk izplatītās boļševistiskās lapinas

Lapinas nosaukums	Izdošanas mēnesis	Izdevuma valoda	Tirāža
«9. janvāris»	Janvāris	Latviešu	10 000
		Krievu	10 000
«Miers virs zemes!»	„	Latviešu	10 000
«Kareivjiem»	Februāris	Krievu	10 000
«Patvaldība triumfē»	Marts	Krievu	10 000
«Nost ar jūdasiem!»	„	Krievu	10 000
	„	Latviešu	10 000
	„	Lietuviešu	nav zināma
«1. Maijs»	Aprīlis	Latviešu	15 000
	„	Krievu	15 000
«Visiem Latvijas iedzīvotājiem»	„	Latviešu	15 000
«Visiem jauniesaucamajiem»	Maijs	Latviešu	10 000
«Neziedojet!»	„	Latviešu	10 000
«Kurp iet?»	Jūnijs	Latviešu	10 000
	„	Krievu	10 000
«Slepenā mobilizācija»	„	Latviešu	10 000

*Tabulu sastādījis grāmatas autors pēc LPSR CVVA materiāliem.

cīņas nav uzvaras!», «Visu zemju proletārieši, savienojieties!», «Slava kritušajiem!» u. c.

1915. gada martā notika Latvijas Sociāldemokrātijas XII konference. Tās darbā piedalījās 12 delegāti ar lēmēja balsstiesībām, to skaitā 8 cilvēki no Rīgas organizācijas. Ar padomdevēja balsstiesībām konferencē piedalījās Centrālās Komitejas un Rīgas komitejas, Krievu un Lietuviešu kultūras centru, tāpat arodbiedrību biroja un apdrošināšanas centra pārstāvji. Pēc ilgāka laika konferences darbā piedalījās delegāts no Daugavpils organizācijas, kas pārstāvēja 40 partijas biedrus. Šī organizācija atjaunoja darbību un sakarus ar LSD Centrālo Komiteju un citām organizācijām. Apspriedusi ziņojumu par LSD Centrālās Komitejas darbu, konference atzīmēja, ka neatlaidīgi veikta aģitācija gan ar nelegālo avīžu, gan uzsaukumu palīdzību, praktiski atsaucoties uz visiem svarīgākajiem notikumiem. Šādā veidā atzīmēts 9. janvāris, jauni iesaukumi cariskajā armijā. Kareivjiem domātās skrejlapas (krievu valodā) izplatītas ne tikai pozīcijās, Rīgā un citās vietās Latvijā, bet arī vairākos garnizonos Iekškrīvijā. Savukārt lauku darbaļaudīm izlaista proklamācija «Visiem laukstrādniekiem». Centrālā Komiteja uzturēja regulārus sakarus ar vietējām organizācijām, tiecoties atjaunot pārtrauktos un nodibinot jaunus, konkrēti, ar jau pieminēto Daugavpils organizāciju.⁹⁰

Konference noklausījās arī atskaiti par apdrošināšanas centra darbu. Apdrošināšanas centrā latviešu boļševiki, izmantodami legālās iespējas, izvērta darbību plašās darbaļaužu masās. Centrs apvienoja 25 apdrošināšanas kases, kuras aptvēra apmēram 50 tūkstošus strādnieku. Praktisko darbu vadīja centra sekretariāts. Tas uzturēja sakarus ar arodbiedrību biroju — otru legālo organizāciju; tajā tāpat darbojās boļševiki. Savā lēmumā konference atzīmēja: «Atzīstot centra vienu darbības daļu par pareizu, aizrāda, lai uz priekšu tiktu piegriezta lielāka vērība ilegālam organizēšanas darbam, kā arī strādnieku kustības nozaru saskaņošanai.»⁹¹ LSD XII konference apsprieda arī proletariātam ļoti sāpīgo jautājumu par bezdarbu. Pieņemtā rezolūcija izvirzīja prasību pēc apdrošināšanas bezdarba gadījumos, lika veltīt lielāku uzmanību bezdarbnieku masu organizēšanai un tajā pašā laikā izmantot bezdarbu kā līdzekli vispārējai agitācijai pret patvaldību un karu.

Latvijas Sociāldemokrātijas XII konference no jauna uzsvēra nepieciešamību nesaudzīgi cīnīties pret likvidatorismu. «Vienbalsīgi noraida katru kompromisu ar likvidatoriem,»⁹² — tā ieprotokolēts konferences lēmumā par šo jautājumu. Izskatījuši un atrisinājuši virkni citu partijai nozīmīgu jautājumu, delegāti ar lielu atbildības sajūtu aplūkoja vispārējo situāciju valstī un no tās izrietošo galveno uzdevumu: «Mēs tuvojamies revolucionāram kraham. Sociāldemokrātijas uzdevums tagadējā momentā caur aktīvu agitāciju, izmantojot konkrētos dzīves faktus, sagatavot tam ceļu. Atsevišķas parādības un agitācija mums jāvieno zem lozunga — nost ar patvaldību!»⁹³

Konferences lēmumi aktivizēja vietējo partijas organizāciju darbu un pastiprināja boļševiku cīņu pret meņševikiem — sociālšovinistiem, likvidatoriem un citiem oportunistiem. 1915. gada martā no partijas padzina aizsardzībniekus, aktīvos sociālšovinistus (P. Pekmani, K. Grasi* u. c.), kā arī tā saukto legālistu grupu. Šie lēmumi sekmēja LSD organizāciju nostiprināšanos un boļševiku ietekmes pastiprināšanos darbaļaužu masās.

Ieilgušais karš nesa postu tautai. Saimnieciskais sabrukums valstī arvien pieauga, pirmām kārtām aptverot piefrontes rajonus. Latvijā milzīgas izmaiņas ekonomiskajā stāvoklī radīja rūpniecības vispārējā evakuācija.

1915. gada jūnijā, bet sevišķi jūlijā, kad frontes līnija sāka draudīgi tuvojies Rīgai, sākās steidzīga Rīgas un apriņķa fabriku un rūpniecību iekārtu evakuācija. Ziemeļrietumu frontes apgādes priekšnieks ģenerālis N. Daņilovs vēlāk atzīmēja, ka «rūpniecības evakuācija no Baltijas, tāpat kā no Polijas, notika ļoti atšķirīgos un nelabvēlīgos apstākļos.»⁹⁴ Cara valdības sevišķais pilnvarotais Bal-

* K. Grasis vēlāk pārvērtēja savus uzskatus, kļuva boļševiks un Pilsoņu kara laikā aktīvi cīnījās par padomju varu Pievolgā.

tijā ģenerālis P. Kurlovs pretojās rūpniecības evakuācijai, un tikai spiedienu no augšas, speciāls lēmums šai jautājumā lika viņam piekrist tās realizēšanai. No piešķirtajiem līdzekļiem — 19,5 milj. rubļu viņš izmantoja tikai 6,4 milj rubļu.⁹⁵ Rīgas rūpniecības evakuācijas vadību uzdeva ģenerālim A. Zaļubovskim, kas pavēlēja laikā no 17. jūlija līdz 1. septembrim evakuēt 172 svarīgākos uzņēmumus.⁹⁶ Transports ar lielām grūtībām tika galā ar milzīgo kravu straumi. Tikai Rīgai vien bija vajadzīgi vairāk nekā 20 tūkstoši vagonu, pie kam tādi lieli uzņēmumi kā «Provodņiks», Krievu-Baltijas vagonu rūpnīca un «Fēnikss» katrs izveda pa vairākiem tūkstošiem vagonu. Visas evakuētās iekārtas koncentrējās Maskavas dzelzceļa mezglā, bet no turienes tās pēc iespējas virzīja tālāk uz Krievijas iekšieni, ievērojot uzņēmumu īpašnieku vēlējumus.⁹⁷ Divos mēnešos no Rīgas rūpnieciskā rajona evakuēja gandrīz 30 tūkstošus vagonu ar mašīnām, ražošanas iekārtām un izejvielām par 186 miljoniem rubļu (salīdzinājumam var atzīmēt, ka visas Krievijas impērijas rūpnieciskās iekārtas kopumā 1913. gadā bija novērtētas par 1,8 miljardiem rubļu).⁹⁸ Augustā, kad vācu karaspēks izvērta uzbrukumu no Bauskas un Jelgavas puses uz Daugavpili, tika evakuēta arī šīs pilsētas rūpniecība. Līdz 1915. gada beigām no Daugavpils un tās apkārtnes izveda 75 dažādus uzņēmumus (apmēram 2000 vagonu kravas).

Līdz ar fabrikām un rūpniecām izveda visai daudz darbnīcu un sīko uzņēmumu. No lielajiem uzņēmumiem ar svarīgu tautsaimniecisku un militāru nozīmi evakuēja tādu gigantu kā gumijas ražošanas fabriku «Provodņiks», ko izvietoja Maskavā, Pereslavļā-Zaļskā, Spasas Tušinas un Rostokinas ciemos. Krievu-Baltijas vagonu rūpnīca ar 4000 strādnieku nonāca Tverā (tag. Kaļiņina), akciju sabiedrības «Lange un dēls» kuģubūves uzņēmumu evakuēja uz Petrogradu, metālapstrādes rūpnīcas «Felzers un K°» un «Etna» ar 7000 strādnieku — uz Nižņijnovgorodu (tag. Gorkija), atspēru fabriku «Resora» — uz Ribinsku (tag. Andropova), čugunlietuves uzņēmumu «Sīriuss» — uz Jekaterinoslavu (tag. Dņepropetrovska) utt. «Vispārējās elektrības kompānijas» elektrotehnisko rūpniecību daļām nosūtīja uz Maskavu, Harkovu un Petrogradu. Tāds uzņēmuma izvietojums, ko sekmēja cariskās Krievijas valdības orgāni, atbilda vācu firmas AEG īpašnieku interesēm, jo pēc uzņēmuma sekvestrēšanas* viņus apmierināja ražošanas sašaurināšana. Līdzīgā veidā vācu firmu pilnvarotās personas visnotaļ bremsēja ražošanas atsākšanu evakuētajā vagonu rūpnīcā «Fēnikss» (6000 strādnieku) un ķīmiskajā fabrikā «Glovers»; šo uzņēmumu iekārtas un mašīnas tika izlādētas daudzās stacijās.

* Valsts interesēs veikts īpašuma lietošanas aizliegums vai ierobežojums.

Kara priekšvakarā Latvijas rūpniecībā aktīvi iespiedās Vācijas kapitāls ar šeit izveidoto filiāļu un vācu firmu palīdzību, kuru uzņēmumus kara laikā sekvestrēja. Jāpiebilst, ka ārzemju kapitāla daļa Latvijas rūpniecībā bija 75—80%, bet Vācijas kapitāli — 55—60% no visiem kapitālieguldījumiem,⁹⁹ kamēr visas Krievijas rūpniecībā Anglijas, Francijas, Beļģijas un ASV kapitāli sastādīja gandrīz 75%, bet Vācijas — ap 20%.¹⁰⁰

Pavisam 1915. gadā no Latvijas uz valsts iekšieni evakuēja 523 rūpniecības uzņēmumus ar to iekārtām, mašīnām, gatavo produkciju un pusfabrikātiem. No šī skaita 80% (417) uzņēmumu izveda no Rīgas. Pēc nepilnīgām ziņām par 330 evakuētajiem Latvijas uzņēmumiem, 1916. gada vidū vairāk nekā puse no tiem (56,7%) bija izvietojušies Centrālkrīevijas rūpniecības rajonā, galvenokārt Maskavā un tās apkārtnē (43,3%). Uz Petrogradu bija pārvestas 44 rūpniecības iekārtas, uz Krievijas dienvidiem — 40, uz Pievolgu — 24; neliels skaits evakuēto uzņēmumu nokļuva Urālos un Krievijas ziemeļos.¹⁰¹

Rīgas rūpnieciskā dzīve pēc evakuācijas apklusā. Pilsētas lielāko rūpniecību un fabriku tukšajos korpusos kara resors ierīkoja noliktavas, daļēji tos izmantoja karaspēka izvietošanai. Līdz 1916. gada sākumam Rīgas evakuācijas gaitā izbrauca 75 tūkstoši strādnieku, bet kopā ar viņu ģimeņu locekļiem — vairāk nekā 200 tūkstoši cilvēku. Strādnieku skaita samazināšanos Latvijā sekmēja arī darba jauniešu mobilizācijas cariskajā armijā. No pirmskara 87 tūkstošiem fabriku un rūpniecību strādnieku 1916. gada sākumā Rīgā bija palicis tikai 3400 cilvēku. Tā paša gada vidū, pēc fabriku inspekcijas datiem, kuri gan neapņēma sīkos uzņēmumus, pilsētā turpināja darboties tikai 31 uzņēmums ar 1500 strādniekiem. Metālisti — Latvijas proletariāta revolucionārais pamatdokols — bija gandrīz pilnīgi evakuēti vai iesaukti aktīvajā karadienestā (1915. gada beigās Rīgā skaitījās tikai 729 strādnieki metālisti).

Rīgas rūpniecības un proletariāta evakuācija lielā mērā ietekmēja Latvijas Sociāldemokrātijas organizāciju stāvokli. To biedru skaits ievērojami samazinājās. 1915. gada septembrī pēc Kurzemes okupācijas un Rīgas rūpniecības masveida evakuācijas trijās LSD organizācijās — Rīgas, Vidienas un Malienas organizācijā kopā bija palikuši 563 partijas biedri, pie kam Rīgas organizācijas piecos rajonos — tikai 273 cilvēki, kaut gan līdz karam tie apvienoja ap 2200 partijas biedru. 1916. gada janvārī minētajās LSD trīs organizācijās skaitījās vairs tikai 360 (Rīgā — 169) biedru.¹⁰² Saprotams, ka tādos apstākļos krasi saruka strādnieku kustības vēriens, Latvijas rūpniecības proletariāta šķiru cīņas deģsme, kaut arī šeit palikušie partijas biedri enerģiski turpināja pagrīdes darbību. Konkrētajā situācijā Latvijas boļševīku revolucionārā propaganda tika pievērsta vispirms kareivjiem un tranšeju strādniekiem, kuru skaits bija stipri

pieaudzis. Boļševiki arvien vairāk izdeva kareivjiem paredzētus uzsaukumus, cenšoties tos izplatīt arī frontē un aizmugurē izvietoto daļu apakšvienībās. Tas saistījās ar lielu risku, jo iekrišanas gadījumā draudēja barga izrēķināšanās. 1915. gada 1. decembrī paredzētās kārtējās mobilizācijas priekšvakarā Rīgā latviešu valodā 5 tūkstošos eksemplāru tika izplatīta proklamācija «Vairāk zaldātu!». Iesaucamajiem vajadzēja zināt patiesību, kādēļ viņi tiek iesaistīti imperiālistiskajā slaktiņā.

Uz dažādām Krievijas pilsētām evakuējušies latviešu strādnieki iekļāvās krievu proletariāta rindās un kopā ar to aktīvi piedalījās revolucionārajā cīņā. Daudz latviešu strādnieku — LSD biedru nonāca Petrogradā un Maskavā. Petrogradas boļševiku organizācijas latviešu rajons «Prometejs», piemēram, aptvēra ap 200 LSD biedru. Boļševiku partijas Petrogradas komitejā darbojās P. Stučka. Maskavā nelielās, 1915. gadā policijas sagrautās «Tveras grupas» vietā evakuējušies LSD biedri izveidoja jaunu organizāciju — Ziemeļnieku grupu, kurā Februāra revolūcijas priekšvakarā arī bija ap 200 cilvēku. Latviešu boļševiku grupas ar vairākiem desmitiem cilvēku katrā aktīvi darbojās Rēvelē, Voronežā, Minskā, Harkovā, Saratovā, Samarā, Arhangeļskā, Vologdā, Vitebskā, Rostovā pie Donas, Nižņijnovgorodā un citās pilsētās.¹⁰³ Petrogradā un Harkovā latviešu boļševiki noorganizēja nelegālas tipogrāfijas, kur iespieda revolucionāros uzsaukumus un lapiņas. Latviešu boļševiku grupas aktīvi iesaistīja politiskajā darbā un revolucionārajā cīņā arī tos evakuētos Latvijas darbaļaudis, kuri nepārvaldīja krievu valodu. Lai aptvertu pēc iespējas lielākas evakuēto darbaļaužu masas, minētās grupas radīja legālas kultūrizglītības biedrības. Tā, Petrogradā ar P. Stučkas rosiņu līdzdalību tika noorganizēta biedrība «Kultūra». Maskavā KSDSP pilsētas organizācijas Ziemeļnieku grupa panāca, ka Latviešu palīdzības biedrība kļuva par strādnieku masu biedrību, kas darbojās Ziemeļnieku grupas vadībā.¹⁰⁴ Strādnieku kustības pacēlums Krievijā pēc tās pagaidu aprimuma kara sākumā aktivizēja arī Latvijas boļševiku darbību Krievijas rūpniecības pilsētās, kur latviešu strādnieki cīnījās pret carismu un karu plecu pie pleca ar saviem šķiras biedriem — krievu un citu tautību strādniekiem.

LSD revolucionārā darbība Latvijas teritorijas neokupētajā daļā 1915. gada otrajā pusē un 1916. gadā noritēja ārkārtīgi smagos apstākļos. Latvijā bija izsludināts karastāvoklis, visur trakoja lauka karatiesas. Carisma soda orgānu represijas smagi atsaucās uz latviešu boļševiku darbību. Ar provokatora palīdzību žandarmērijai 1915. gada 16. jūnijā izdevās arestēt desmit no LSD Centrālās Komitejas sēdes dalībniekiem, to skaitā K. Pečaku, V. Zilī, J. Rutki.¹⁰⁵ 1915. gadā arestēja arī LSD Centrālās Komitejas locekļus J. Bērziņu (Andersonu) un J. Silfu (Jaunzemu). Tā paša gada 28. septembrī provokators ar iesauku «Mežainis» ziņoja Vidzemes guberņas

žandarmērijas pārvaldei, ka pēc tam, kad arestēja J. Šilfu (Jaunzemu), kas bija vadījis partijas propagandu un nelegālās tipogrāfijas darbu, tāpat pēc citu vadošu latviešu boļševiku apcietināšanas un rūpniecības proletariāta evakuēšanas no Latvijas LSD nelegālā revolucionārā darbība «stipri kritusies» un samazinājies partijas rajonu skaits Rīgā. Tā, pēc viņa sniegtajām ziņām, I rajonā palikuši 30 partijas biedri, II rajonā — 70, IV un V rajonā — pa 80 partijas biedriem, ar III rajonu sakari zaudēti, taču Rīgas partijas organizācijas konference kooptējusi jaunu pilsētas komitejas sastāvu, radījusi jaunu LSD Centrālo Komiteju. Visproduktīvāk turpinot darboties LSD Vidienas lauku organizācija ar gandrīz 170 partijas biedriem. Nelegālā tipogrāfija, pēc provokatora uzskata, tāpat spējot turpināt darbību, jo esot pietiekošas nepieciešamo materiālu rezerves nelegālās partijas literatūras izdošanai.¹⁰⁶ Patiesi, 1916. gada sākumā iznāca «Ziņotāja» janvāra numurs, LSD Rīgas komitejas uzsaukums tranšēju strādniekiem, nelegālajā tipogrāfijā iespieda LSD Centrālās Komitejas pretkara uzsaukumu «Jauni upuri».¹⁰⁷ Cara patvaldības sodu orgāni pastiprināja represijas pret latviešu boļševikiem, izmantojot savā labā Latvijas Sociāldemokrātijā izvērkušos cīņu starp boļševikiem un likvidatoriem. Vidzemes guberņas žandarmērijas pārvaldei nebija noslēpums, ka latviešu likvidatori koncentrējuši darbību legālajās biedrībās «Uguns» un «Straume». Žandarmērija pat zināja, ka latviešu likvidatori noorganizējuši pagrīdes pulciņus ar nepārprotamu mērķi graut boļševistiskās organizācijas un uztur ciešus sakarus ar Krievijas likvidatoriem.¹⁰⁸ Vidzemes guberņas žandarmērijas pārvalde apskatā par revolucionāro kustību 1915. gadā visai izteiksmīgi atzinās: «Cīņa starp boļševikiem un likvidatoriem turpinās, un, pateicoties administrācijas iecietībai attiecībā pret likvidatoriem, pēdējo darbība norit labvēlīgākos apstākļos, salīdzinot ar boļševikiem.»¹⁰⁹ Pats par sevi saprotams, kādēļ likvidatoru uzstāšanās pret boļševikiem un centieni likvidēt kaujas spējīgo nelegālo partijas organizāciju apmierināja cariskos žandarmus. Ne jau gadījuma pēc galveno triecienu žandarmi vērsa pret LSD vietējām boļševistiskajām organizācijām.

1916. gadā plašos apmēros turpinājās latviešu boļševiku aresti. Apcietinātos ievietoja cietumos vai izsūtīja uz Sibīriju. Vairākus cilvēkus notiesāja uz nāvi. Daudzi revolucionārie cīnītāji nomira trimdā un cietumos. LSD Centrālās Komitejas loceklis J. Rutkis nomira pa ceļam uz Narimu, trimdas vietu. Dobeles organizācijas biedrs K. Baltais, kurš 1914. gada rudenī bija mobilizēts armijā, par revolucionāro agitāciju kareivju vidū pret imperiālistisko karu un patvaldību pēc Baku garnizona karatiesas sprieduma tika nošauts. Ventspils organizācijas aktivistu F. Piusu frontē nogalināja virsnieks par agitāciju pret uzbrukumu. Cariskajā Krievijā gandrīz nebija atrodams cietums un izsūtījuma vieta, kur neniktu LSD biedri. Sa-

Politieslodzīto grupa Narimas trimdā 1916. gadā 1. Maija svētkos. 2. rindā 1. no kreisās — J. Daniševskis

skaņā ar Vidzemes gubernatora vai Iekšlietu ministrijas rīkojumu arestētos parasti izsūtīja uz bēdīgi slaveno Narimu vai Irkutskas un Jeņisejas guberņas trimdas vietām. Jau 1915. gada pirmajā pusē Narimā izsūtīto skaits pārsniedza 500 cilvēku.¹¹⁰ Sajā tālajā novadā latviešu bija vairāk nekā trešdaļa no trimdiniekiem.

Par spīti teroram un represijām, vietējās organizācijas un LSD Centrālā Komiteja darbojās raiti, neapsika arī Latvijas Sociāldemokrātijas sakari ar KSDS (b) P. Turpināja iznākt LSD preses orgāni. Kā norādīts daudzsējumu «Padomju Savienības Komunistiskās partijas vēsturē», latviešu valodā tika izdotas piecas avīzes (26 numuri) aptuveni 80 tūkstošu eksemplāru lielā tirāžā, kā arī viena avīze lietuviešu valodā.¹¹¹ Šai periodā latviešu boļševiki ne tikai saglabāja savas, kaut arī stipri izretinājušās nelegālās organizācijas Rīgā un Latvijas neokupētajā daļā, bet izvērta darbību latviešu strēlnieku bataljonos (pulkos). Boļševiku pulciņš «Pelēkie» (nosaukums atgādināja kareivju šineļu krāsu) izveidojās Latviešu strēlnieku rezerves pulkā 1916. gada jūlijā. Pulciņā darbojās A. Anskins, J. Vilks, K. Strazdiņš, V. Strautiņš, F. Uvens un citi. Pēc rezerves pulka pārvietošanas no Tērbatas uz Valmieru pulciņa biedri nodibināja sakarus ar LSD Vidienas komiteju. 4. Vidzemes latviešu strēlnieku pulkā

boļševistisko pagrīdes darbu vadīja vecie partijas biedri E. Vikmanis un H. Valdbahs. Arī citās latviešu strēlnieku daļās dienēja LSD biedri un, saprotams, izrādīja lielāku vai mazāku politisko aktivitāti, vadoties pēc konkrētajiem apstākļiem.

Vācu okupanti veltīgi mēģināja likvidēt LSD revolucionāro darbību sagrabtajā Latvijas teritorijā. Lai gan agrākās sociāldemokrātu organizācijas Kurzemē okupācijas dēļ zaudēja sakarus ar LSD Centrālo Komiteju un beidza pastāvēt, nelegālie pulciņi un partijas biedru grupas tomēr turpināja revolucionāro darbību. Saldū un tās apkārtnē aktīvi rīkojās pulciņš «Vētra». Darbojās vairāki «Dzirksteles» rajona pulciņi; agrāk šis rajons ietilpa LSD Jelgavas organizācijā. Pulciņš «Ātvase» Dobelē izlaida hektografētu žurnālu «Taurētājs», kurā izskaidroja darbaļaudīm, kā sekmīgāk cīnīties pret okupantiem. Nelegālas LSD biedru grupas bija Kuldīgā, Dundagā, Bauskas apkārtnē un citās vietās. Partijas darbs okupācijas režīma apstākļos bija saistīts ar milzīgām grūtībām. Līdz pat 1917. gada rudenim, trūkstot sakariem ar LSD Centrālo Komiteju, vietējie partijas pulciņi visus politiskos un organizatoriskos jautājumus bija spiesti lemt patstāvīgi.¹¹²

Imperiālistiskā kara gados ievērojamu palīdzību Latvijas boļševikiem viņu pagrīdes darbā sniedza LSD Ārzemju komiteja. Pirms kara tā pārstāvēja Latvijas Sociāldemokrātiju aiz robežām, nodrošināja «Cīņas» izdošanu un nogādāšanu Latvijā, uzturēja tiešus sakarus starp V. I. Ļeņinu un Latvijas proletariāta partiju. Ar 1914. gadu LSD Ārzemju komitejas darbu vadīja V. I. Ļeņina līdzgaitnieks, izcilais latviešu boļševiks J. Bērziņš (Ziemeļis). Jau vairākus gadus līdz tam viņš bija LSD ārzemju grupu biroja loceklis un tā orgāna «Biļetens» redaktors, kā delegāts aktīvi piedalījās partijas IV kongresā, pārstāvēja LSD Starptautiskajā socialistiskajā birojā. Starp citu, J. Bērziņš (Ziemeļis) 1916. gada augustā apmeklēja ASV un kādu laiku darbojās amerikāņu strādnieku vidū.¹¹³ 1929. gada jūnijā N. Krupskaja, dodot rekomendāciju uzņemšanai veco boļševiku biedrībā, rakstīja: «Pāvels Vasiljeviču (J. Bērziņa (Ziemeļa) pagrīdes iesaukas — Pāvels Vasiljevičs, Pavlovs, Vinters. — A. D.) Bērziņu pazīstu kopš 1906. gada, visu laiku viņš bija boļševiks, periodiski tikās ar Iljiču, pastāvīgi strādāja boļševistiskajā presē.»¹¹⁴ Jau pašā kara sākumā LSD Ārzemju komitejai nācās no Briseles pārcelties uz Londonu. Tādēļ līdz 1915. gada pavasarim pārtrūka sakari ar Latviju, kurus tomēr vēlāk atjaunoja. Sakaru uzturēšanai izmantoja arī legālās iespējas. Tā, 1915. gada aprīlī LSD Ārzemju komiteja ar Krievijas bankas starpniecību pārsūtīja uz Petrogradu uz P. Stučkas vārda partijas naudu. Rīgas galvenajā pastā darbojās partijas pulciņš «Zibenstaure» ar K. Strīķi priekšgalā. Apejot valdības cenzūru, viņš prata noorganizēt regulārus sakarus ar LSD Ārzemju komiteju. Arhangeļskā E. Stelte izveidoja otru sakaru līniju ar ārzemēm. No

partijas biedriem viņš noorganizēja krāvēju arteli, kas stājās sakaros ar revolucionāri noskaņotajiem jūrnikiem un nodrošināja partijas literatūras un citu materiālu nepārtrauktu piegādi no ārzemēm kā Latvijas Sociāldemokrātijai, tā boļševiku partijas Petrogradas komitejai.¹¹⁵ Latvijas Komunistiskās partijas vēstures apcerējumos teikts: «Regulārie sakari ar ārzemēm palīdzēja Latvijas Sociāldemokrātijai iekļauties internacionālistiskajā darbā, ko boļševiku partija V. I. Ļeņina tiešajā vadībā veica starptautiskajā arēnā. LSD Ārzemju komitejai bija regulāri sakari ar V. I. Ļeņinu. Tā piesūtīja viņam informāciju par LSD darbību, ziņoja par tās pozīciju dažādos jautājumos, kā arī par svarīgākajiem notikumiem LSD dzīvē. Vienlaikus Ārzemju komiteja piegādāja LSD Centrālajai Komitejai svarīgākos dokumentus, informāciju un boļševiku ārzemju izdevumus.»¹¹⁶

1915. gada maijā LSD Ārzemju komiteja publicēja dokumentu «Pasaules karš un starptautiskās sociāldemokrātijas taktika»¹¹⁷, kas Latvijas boļševikus detalizēti iepazīstināja ar V. I. Ļeņina pamatnostādņēm kara, miera un revolūcijas jautājumos. Šis nozīmīgais dokuments sākas ar vārdiem: «Tagadējais pasaules karš ir imperiālistisks kā pēc saviem cēloņiem, tā pēc saviem mērķiem.» Nosodot II Internacionāles izlīdzēju oportunistiskās partijas, kuras «pirmajā vietā nostādīja nevis internacionāli proletāriskus, bet buržujiski nacionālus uzdevumus», LSD Ārzemju komiteja norādīja, ka «tādai taktikai neizbēgami vajadzēja novest un tā patiesi noveda pie Otrās Internacionāles sabrukšanas», uzsverot, ka jāpanāk, lai visu zemju proletariāta galvenais lozungs būtu «tūlītēja cīņa par mieru sakarā ar revolucionāru cīņu par sociālismu», pie kam sociāldemokrātijai Krievijā pirmajā vietā izvirzās uzdevums: «turpināt revolucionāro cīņu par patvaldības gāšanu un par demokrātiskas republikas nodibināšanu, kā arī par citiem 1905. gada revolūcijā uzstādītiem, bet vēl nesasniegtiem pamatprasījumiem (muižnieku zemju konfiskāciju, 8 stundu darbadienu, nacionālā jautājuma izšķiršanu sakarā ar demokrātiskiem principiem)». Vadoties pēc V. I. Ļeņina nostādnes jautājumā par karu un mieru, LSD Ārzemju komiteja secināja: «Šis imperiālistiskais pasaules karš ievēda jaunu laikmetu pasaules vēsturē — lielu sabiedrisku katastrofu un ilgstošu revolūciju laikmetu, kuru noslēgs vienīgi sociālistiskās iekārtas nodibināšanās.»

Sastādot šo ārkārtīgi svarīgo programmas dokumentu, LSD Ārzemju komiteja pamatojās uz V. I. Ļeņina darbiem «Karš un Krievijas sociāldemokrātijā»¹¹⁸, kas tika publicēts 1914. gada novembrī, un «KSDSP ārzemju sekciju konference»¹¹⁹, ko publicēja 1915. gada martā. J. Bērziņa (Ziemeļa) vadītā LSD Ārzemju komiteja aktīvi iesaistījās V. I. Ļeņina un krievu boļševiku cīņā par starptautiskās revolucionārās kustības visu spēku saliedēšanu. Savu solidaritāti ar boļševistisko KSDSP Centrālo Komiteju J. Bērziņš (Ziemeļis) pārliecinoši demonstrēja 1915. gada februārī Antantes valstu sociālistu

Londonas konferencē. Kā zināms, šajā konferencē V. I. Ļeņina uzdevumā pazīstamais boļševiks M. Ļitvinovs nolasīja KSDSP CK deklarāciju pret šovinismu, par sociālismu un internacionālismu, deklarāciju, kuras pamatu veidoja V. I. Ļeņina uzrakstītais projekts.¹²⁰ Deklarācija beidzās ar vārdiem: «Krievijas strādnieki biedriski sniedz roku sociālistiem, kuri rikojas kā Kārlis Lībknehts, kā Serbijas un Itālijas sociālisti, kā britu biedri no «Neatkarīgās strādnieku partijas», kā mūsu arestētie biedri no Krievijas sociāldemokrātiskās strādnieku partijas. Mēs jūs saucam uz šo ceļu, uz sociālisma ceļu. Nost ar šovinismu, kas pazudina proletāriešu lietu! Lai dzīvo starptautiskais sociālisms!»¹²¹ Deklarācijas nolasīšanas laikā M. Ļitvinovam liedza vārdu, tādēļ viņš iesniedza prezidijam deklarācijas tekstu un J. Bērziņa (Ziemeļa) paskaidrojumu, ka LSD pilnīgi pievienojas šim boļševiku paziņojumam. Pēc tam M. Ļitvinovs kopā ar J. Bērziņu (Ziemeļi) atstāja konferenci. Novērtējot viņu rīcību Londonas konferencē, V. I. Ļeņins rakstā «Par Londonas konferenci» atzīmēja: «... CK un latviešu sociāldemokrāti ir noteikti un skaidri pret sociālšovinismu.»¹²²

1915. gada vasarā V. I. Ļeņina vadībā izvērsās gatavošanās jaunai starptautiskai (Cimmervaldes) kreiso konferencēi. Tai vajadzēja radīt nākošās — III Komunistiskās Internacionāles kodolu. «Ap augusta vidu,» vēlāk atcerējās N. Krupskaja, «boļševikiem jau bija sastādīti: 1) manifests, 2) rezolūcija, 3) deklarācijas projekts, kurus izsūtīja visvairāk kreisajiem biedriem apspriešanai.»¹²³ V. I. Ļeņins vēstulē informēja J. Bērziņu (Ziemeļi) par gaidāmo konferenci un uzaicināja tajā piedalīties.¹²⁴ Baidoties, ka viņam kā emigrantam bez pases neizdosies no Londonas izbraukt uz Sveici, J. Bērziņš (Ziemeļis) griezās pie boļševiku partijas vadītāja un lūdza pārstāvēt Latvijas Sociāldemokrātiju Cimmervaldes konferencē, kā arī izsūtīja attiecīgu mandātu uz LSD Ārzemju komitejas blankas. Mandātā, kas datēts ar 1915. gada 16. jūliju, rakstīts:

«Latvijas Sociāldemokrātijas Ārzemju komitejas vārdā lūdzu Jūs uzstāties priekšā stāvošajās dažādo zemju sociālistu apspriedēs.

Mūsu organizācija, kā Jums zināms, pilnīgi piesienas tai pozīcijai, kuru ieņēmusi KSDSP CK savā pirmajā manifestā pret karu[...]. No materiāliem,* kuri Jums tiek nosūtīti, Jūs redzēsiet, kā mūsu organizācija strādā un kā viņa izved dzīvē revolucionāri internacionālistiskās sociāldemokrātijas uzskatus.»¹²⁵

1915. gada 20. augustā V. I. Ļeņins atklātnē J. Bērziņam (Ziemeļim) atbildēja: «Dārgais Bērziņ! Lielo paldies par saņemto mandātu.

* Runa ir par J. Bērziņa (Ziemeļa) sagatavoto pārskatu par Latvijas Sociāldemokrātijas darbību kara pirmajā gadā, pamatojoties uz nelegālajām lapiņām. Iespējams, ka viņš nosūtījis V. I. Ļeņinam arī atsevišķus šo lapiņu eksemplārus. Katrā gadījumā pats J. Bērziņš (Ziemeļis) daļu no šīm lapiņām paņēma līdzi uz Cimmervaldi, kur nokļuva ar lielām grūtībām.

Lūdzu, papūlieties *tūlit* izsūtīt man tādu pašu franču vai vācu valodā ar zīmogu utt. pilnīgi pēc formas un ar obligātu pielikumu mandāta tekstā, ka jūsu partija vienmēr bijusi (un ir tagad) ne tikai piederīga pie Starptautiskā Sociālistiskā Biroja (bet viņai bija tajā savs pārstāvis ar padomdevēja balsi). Tas ir ļoti steidzīgi.»¹²⁶

Tiesa, šo mandātu V. I. Ļeņins neizmantoja, jo J. Bērziņš (Ziemelis) 1915. gada septembrī tomēr ieradās Šveicē uz konferenci un kļuva par vienu no trim boļševiku partijas delegātiem. Nākamajā, Kintāles starptautiskajā sociālistiskajā konferencē 1916. gada aprīlī LSD delegātiem ierasties neizdevās, tādēļ saskaņā ar norādītajām pilnvarām Latvijas Sociāldemokrātiju pārstāvēja boļševiku partijas Centrālā Komiteja.

Cimmervaldes konferencē J. Bērziņš (Ziemelis) uzstājās ar runu par LSD revolucionāro darbību kara laikā. Kad vācu centristi ar G. Ledebūru priekšgalā centās konferences delegātiem pierādīt, ka kara apstākļos nav iedomājams izvērst plašu pagrīdes darbu, J. Bērziņš (Ziemelis), kā viņš pats vēlāk rakstīja, nav spējis mierīgi nosēdēt: «Es sašutumā uzlēcu un, vicinādams mūsu partijas izdoto uzskumu paku, lepni paziņoju: lūk, kā revolucionārie internacionālisti strādā kara laikā! Skatieties un mācieties!»¹²⁷ Cimmervaldes konferencē kreisie izveidoja savu grupu un noformējās kā konferences starptautiska revolucionāri marksistiska daļa. «Mēs neesam noslēpuši ne nieka no saviem uzskatiem, lozungiem, taktikas. Konferencē tika izdalīts brošūras «Sociālisms un karš»¹²⁸ vācu izdevums. Mēs esam izplatījuši, izplatām un izplatīsim mūsu uzskatus ne mazāk, kā tiks izplatīts manifests. Ka šis manifests ir *solis uz priekšu* uz īsto cīņu pret oportūnismu, uz sakaru saraušanu un sašķelšanos ar to, tas ir fakts.»¹²⁹ Latviešu boļševiki, Latvijas revolucionārais proletariāts pamatoti lepojās ar to, ka kopā ar V. I. Ļeņinu t. s. Cimmervaldes kreiso rindās iekļāvās J. Bērziņš (Ziemelis) — latviešu proletariāta pārstāvis. V. I. Ļeņins ar lielu interesi iepazinās ar viņa rakstu par LSD darbību kara laikā un secināja, ka to nepieciešams publicēt vienā no boļševiku preses orgāniem. 1916. gada martā V. I. Ļeņins kādā savā vēstulē pieprasīja: «Atsūtiet latviešu materiālu. Ko darīt ar to? Vai izdot un kā?»¹³⁰ Paredzot «Komunista» nākamā, t. i., 3., numura laišanu klajā vēl tā paša gada maijā, boļševiku partijas vadītājs iecerēja publicēt J. Bērziņa (Ziemeļa) rakstu,¹³¹ taču nopietnu nesaskaņu dēļ ar N. Buharinu, G. Pjatakovu un J. Bošu minētais žurnāls pārstāja iznākt. Drīz tika noorganizēta jauna boļševistiska rakstu krājuma «Sborņik Socialdemokrata» izdošana, un kā autoru līdzdarboties tajā V. I. Ļeņins piesaistīja J. Bērziņu (Ziemeļi). 1916. gada decembrī iznāca šī krājuma 2. numurs, un tajā līdz ar V. I. Ļeņina rakstiem bija iespiests J. Bērziņa (Ziemeļa) sagatavotais apskats «Par Latvijas Sociāldemokrātijas darbību kara laikā». V. I. Ļeņina

vadītā redakcija apskatam pievienoja piezīmi: «No redakcijas. Ar lielāko prieku mēs drukājam rakstu, kurš tēlo mūsu latvju biedru un draugu milzīgo internacionālistisko darbu. Gods un slava latvju revolucionārajiem proletāriešiem!»¹³² J. Bērziņam (Ziemeļim) bija liela taisnība, kad viņš ar šādiem vārdiem raksturoja minēto piezīmi: «Priekš mums šāda piezīme ir ļoti no svara. Tā rāda, kā Ļeņins vērtēja mūsu darbu kara laikā. [. . .] Vai nav skaidrs, ka Ļeņins toreiz uzskatīja mūsu partiju par lieliniecisku? Tāpēc, man liekas, nav taisnība tiem biedriem, kuri arī šajā periodā atrod Latvijas Sociāldemokrātijas darbībā vienīgi kļūdas un savā pārmērīgajā paškritiskajā centībā nonāk pie tādiem apgalvojumiem, ka mēs arī kara laikā neesot bijuši lielinieki.»¹³³ Visa latviešu boļševiku darbība kara gados neapgāzami pierāda, ka ar pašreizējā cīņu viņi patiesi pelnījuši V. I. Ļeņina augsto novērtējumu. Latvijas boļševiki ar pilnām tiesībām var lepoties ar to, ka izpildījuši savu revolucionāro pienākumu, «dezorganizējot mūsu šķiras ienaidnieka spēkus, atkarojot viņam apbruņotās strādnieku un zemnieku masas cīņai pret ekspluatatoriem»¹³⁴.

Krievu boļševiki plecu pie pleca ar latviešu biedriem veica pretkara propagandu Ziemeļu frontes kareivju vidū. 1916. gada otrajā pusē 436. Novaja Lādogas pulka boļševiki izlaida trīs lapiņas, veltītas kareivjiem. Lapiņas iepazīstināja kareivjus ar politiskajiem notikumiem Petrogradā — strādnieku streiku sakarā ar Baltijas kara jūrnieku tiesāšanu par kopēju uzstāšanos ar Putilova rūpnīcas strādniekiem un 181. rezerves pulka zemessargiem, par politiskajiem streikiem 1916. gada beigās. «Šīs lapiņas bija ļoti mazas,» vēlāk atcerējās D. Gražkins, «ar informācijas raksturu, tās rakstīja uz lapas astotdaļas ar drukātiem burtiem ar roku un pavairoja uz hektogrāfa Novaja Lādogas pulka kancelejā, piedaloties biedram Vasiļevam. Parasti lapiņas beidzās ar tamlīdzīgiem aicinājumiem: «Nost patvaldību! Nost karu!»»¹³⁵

Intensīvu darbu Ziemeļu frontes armijās un Baltijas flotē veica boļševiku partijas Petrogradas komiteja, kas 1915. gadā izveidoja kara organizāciju. Tai bija sakari karaspēkā, ieskaitot karaspēka daļas Rīgā. Tā paša gada jūnijā policijas departaments atzīmēja: «KSDSP Petrogradas komitejas izdotie revolucionārie uzsaukumi guva visai plašu izplatību ārpus Petrogradas un ievērojamā skaitā nokļuva aktīvajā armijā un flotē.»¹³⁶ Lapiņā «Armijai un flotei», kas izdota 1916. gada 9. janvārī, KSDSP Petrogradas komiteja izteica revolucionāru aicinājumu kareivjiem un matrožiem: «Tauta gaida, ka jūs izpildīsiet savu pienākumu un reizē ar to nokrātīsiet cara varas kaunpilno jūgu. Strādnieku šķira cieši tic, ka armija un flote uzstāsies ar to roku rokā cīņā par brīvību, vienlīdzību un brālību, par demokrātisku republiku. Revolucionārās armijas vienība ar revolucionāro proletariātu un visu tautu — lūk, uzvaras ķīla.»¹³⁷ Kapitālā

apkopojošā darba «Lielā Oktobra vēsture» autors akadēmiķis I. Mincs norāda: «Ziemeļu frontē aktīvu darbu veica latviešu sociāldemokrāti, kara laikā nostājušies internacionālistiskās pozīcijās. Ziemeļu frontes karaspēka virspavēlnieks militārajās neveiksmēs savā frontē galvenokārt vainoja propagandu, kuru izplatīja Rīga.»¹³⁸ Kara gados partijas organizācijas, grupas un pulciņi dažādā laikā darbojās apmēram 200 Krievijas pilsētās,¹³⁹ bet pilsētas partijas komitejas pastāvēja 29 pilsētās — Petrogradā, Maskavā, Harkovā, Jekaterinoslavā, Kijevā, Makejevā, Samarā, Saratovā, Sizraņā, Nižņijnovgorodā, Rostovā pie Donas, Odesā, Jekaterinodarā, Baku, Tiflisā, Ivanovovožņesenskā, Tulā, Orehovozujevā, Tverā, Gomeļā, Vjazmā, Rīgā, Rēvelē, Narvā, Jurjevā, Irkutskā, Zlatoustā, Jekaterinburgā un Orenburgā.¹⁴⁰ Partijas darbs kūsāja it visur. Ne jau velti 1916. gada beigās Ziemeļu frontes virspavēlnieks ģenerālis N. Ruzskis bija spiests žēloties Krievijas armijas augstākā virspavēlnieka Galvenajai mītnei, ka Rīga un Daugavpils ir Ziemeļu frontes nelaime, it īpaši Rīga. «Tās ir divas spropagandētas ligzdas,»¹⁴¹ viņš piebilda.

Latviešu strēlnieku bataljonu organizēšana. Karadarbība Ziemeļu frontē 1916. gadā un 1917. gada sākumā

Latviešu buržuāzija nelaida garām izdevību izmantot pirmā pasaules kara radītās pārmaiņas, cariskajai Krievijai nelabvēlīgo karadarbības ievirzi savu politisko un ekonomisko mērķu labā. Daugavgrīvas cietokšņa garnizona divu latviešu zemessargu bataljonu sīkstums kaujās pret vācu kavalērijas un kājnieku pārspēku 1915. gada aprīlī pie Jelgavas buržuāzijai noderēja par iegastu skaļa šovinistiska trokšņa sacelšanai. Turpat Jelgavā 17. maijā tika sarīkota «patriotiska» manifestācija, kuras laikā advokāts J. Čakste (vēlākais Latvijas buržuāziskās republikas prezidents) un citi buržuāziskie politikāņi ņēmās slavēt cara ģenerāli A. Potapovu, pilsētas aizstāvju komandieri. Pats ģenerālis arī uzstājās ar runu, beidzot to ar vārdiem: «Mēs cīnīsimies līdz galīgai uzvarai un iznīcināsim katru subjektu, kas uzdrošināsies mūs pie tam kavēt. Lai dzīvo latvieši!»¹⁴² Buržuāzijas pārstāvji, to dzirdot, nopietni pieķērās domai par latviešu karaspēka vienību organizēšanu. «Patriotiskajiem» centieniem gan bija

tīri prozaisks izskaidrojums: buržuāzija vēlējās aizstāvēt savus īpašumus, kapitālus un zemes platības, bet vācu karaspēka sagrābtās Kurzemes rietumdaļas saimnieki — tos atgūt. Par izrādīto uzticību carismam, par latviešu kareivju nopelniem frontē buržuāzija cerēja izkaulēt tai izdevīgas reformas, pie viena panākot sava politiskā īpatsvara redzamu pieaugumu, nostiprinot ekonomiskās pozīcijas. Tā sauktās turīgās aprindas tātad ne tikai vēl vairāk uzpūta šovinisma tvanu, bet grasījās likt Latvijas darbaļaudīm plašos apmēros liet asinis viņiem svešu interešu vārdā.

Nemot vērā latviešu buržuāzijas aprēķinus, nenākas brīnīties par to, ka latviešu strēlnieku daļu izveidošanā tik ļoti aktīvi iesaistījās šīs šķiras organizācijas — kredītbiedrības, lielās lauksaimnieciskās apvienības, tāpat Valsts domes pārstāvji J. Goldmanis un J. Zālītis. 1915. gada maijā Rīgā tika sasaukta buržuāzijas pārstāvju apspriede, kurā nolēma griezties pie cara valdības ar lūgumu atļaut organizēt latviešu brīvprātīgo bataljonus. Apspriedes dalībnieku vidū bez jau minētajiem valsts domniekiem bija bankas direktors G. Seskovs, advokāti A. Bergs, G. Kempelis un V. Zāmuels, bijušā Liepājas pilsetas galvas biedrs (vietnieks) T. Breikšs, agronoms V. Skubiņš un citi.¹⁴³ Pēc viņu pārliecības, latviešu strēlniekiem bija jāpalīdz buržuāzijai nostiprināt savu kundzību. Viens no buržuāziskajiem urrāpatriotiem — mācītājs V. Maldonis latviešu strēlniekiem veltītajā sprediķī nekaunējās paziņot: «Mēs lūgsim dievu par dzimteni, bet jūs lūgsiet par to ar savām asinīm!» Ne gadījuma dēļ vēlākais buržuāziskās Latvijas ministrs S. Paegle savā grāmatā «Kā Latvijas valsts tapa» ciniski un atklāti rakstīja, ka latviešu strēlniekiem vajadzēja iet bojā, lai iedegtos nacionālais ugunskurs. Par strēlnieku — darbaļu masu pārstāvju iznīcināšanu karā atklāti izteicās J. Goldmanis 1917. gada janvārī, paziņojot, ka «dažs labs no mums [t. i., no latviešu buržuāzijas pārstāvjiem — A. D.] tagad ieņem nodrošinātu stāvokli, pateicoties upuriem, ko nesuši strēlnieki».¹⁴⁴

Antantes valstu pārstāvji, ieinteresēti imperiālistiskā kara turpināšanā un līdz ar to cariskās armijas papildināšanā, visnotaļ atbalstīja latviešu buržuāzijas ieceri. Tā, ASV diplomāts D. Frensiss, kas no 1916. līdz 1918. gadam bija sūtnis Petrogradā, sarunās ar J. Goldmani un J. Zālīti atzinīgi novērtēja ierosinājumu organizēt strēlnieku bataljonus un šai sakarībā pat izteica gatavību sniegt finansiālu palīdzību. Vajadzīgā «izpratne» attiecībā uz J. Goldmaņa un J. Zālīša ierosinājumu bija arī Francijas sūtnim D. Nulansam un Anglijas pārstāvim F. Lindlejam. D. Nulanss teicis J. Goldmanim: «Francija, bez šaubām, piekritīs jūsu centieniem un tos atcerēsies.»¹⁴⁵

Ideju par latviešu brīvprātīgo bataljonu radīšanu labvēlīgi uzņēma daudzi Ziemeļu frontes pavēlniecības augstākie virsnieki, Viņu vidū bija viens no cariskās armijas ietekmīgākajiem ģenerāļiem —

Pirmo latviešu strēlnieku pavadišana Daugavas krasīmalā pie Rīgas pils

M. Aļeksejevs, kas 1915. gada augustā tika iecelts par augstākā virspavēlnieka štāba priekšnieku, tāpat ģenerālis A. Potapovs. Kad augstākais virspavēlnieks lielkņazs Nikolajs Nikolajevičs deva savu piekrišanu J. Goldmaņa un J. Zāliša ierosinājumam, 1915. gada jūlijā tika apstiprināts speciāls nolikums par latviešu brīvprātīgo bataljonu organizāciju. Sai nolūkā izveidoja civilu organizācijas komiteju ar J. Goldmani priekšgalā. Sākumā tika dota atļauja pāris, pēc tam vēl divu, bet pavisam 8 bataljonu formēšanai. Bez numerācijas katram bataljonam tika dots kāds no Latvijas vietvārdu nosaukumiem. 1. Daugavgrīvas, 2. Rīgas, 3. Kurzemes, 4. Vidzemes, 5. Zemgales, 6. Tukuma, 7. Bauskas un 8. Valmieras bataljonu drīz vēl papildināja deviņi — rezerves bataljons.

Šaņēmuši atļauja organizēt latviešu brīvprātīgo bataljonus, abi valsts domnieki griezās pie latviešu tautas ar nacionālistiskā garā sastādītu aicinājumu «Pulcējieties zem latviešu karogiem!». Tam vajadzēja pamudināt un sekmēt brīvprātīgo pieteikšanos.

Cariskās armijas augstākā virspavēlniecība, dodot piekrišanu atsevišķu latviešu nacionālo karaspēka daļu formēšanai, tādā veidā cerēja iegūt papildu lielgabalgāļu imperiālistiskā kara turpināšanai. Patvaldība domāja, ka latviešu bataljoni būs pietiekami šovinistiski

noskaņoti, lai kļūtu par paklausīgu ieroci Krievijas valdošo šķiru tālejošo plānu īstenošanai. Tika ņemts vērā arī tas, ka pusi Latvijas teritorijas bija okupējis vācu karaspēks, bet latviešu zemniecības gadsimtiem ilgais naids pret vācu muižniekiem bija vispārzināms. Militārā pavēlniecība, kā liecināja izstrādātās instrukcijas, gatavojās izmantot latviešu strēlniekus kā labus vietējo apstākļu zinātnājus izlūku un sakaru dienesta uzlabošanai, tāpat frontes bīstamāko iecirkņu pastiprināšanai Rīgas rajonā.

Patīdīga ideja par latviešu strēlnieku bataljonu organizēšanu, kā arī to formēšana sastapa valdošo aprindu zināmas daļas pretestību. Īpaši negatīvi šo ideju vērtēja carienei tuvu stāvošas personas, ieskaitot «svēto veci» G. Rasputinu, kuru progērmāniskās simpātijas bija vispārzināmas. Cara galmā ietekmi bija saglabājuši Baltijas vācu baroni: viņi tāpat kategoriski uzstājās pret šādu bataljonu radišanu. Atgādinot 1905. gada notikumus, baroni raksturoja Latvijas darbaļaudis kā revolucionāru spēku, bīstamu cariskajai patvaldībai. Viens no Baltijas baronu līderiem — Vidzemes landmaršals A. Pilars fon Pilhauss 1915. gada novembrī vēstulē cara galmā visai ietekmīgajam ģenerālim M. Diterihsam žēlojās: «Atļauj organizēt latviešu strēlnieku bataljonus, pēc manām domām, ir pilnīgi lieks un nevajadzīgs pasākums, kas vietējā dzīvē var radīt ļoti nepatīkamus sarežģījumus. Ļaunākais tas, ka, pēc manām ziņām, sastāvā apzinīgi ieplūdinā elementus, kuriem ciešs sakars ar valsti graujošām organizācijām. Jūs, mans draugs, sapratīsiet, cik bīstami tas ne tikai armijai, bet arī vietējam mieram un kārtībai. Manas domas būtu, ka Jums tur, galvenajā mītnē, vēl laikus kas jādara, lai apturētu bataljonu tālāko formēšanu vai arī tos saistītu ar krievu daļām.»¹⁴⁶ Baltvācu baronu intrigu un ģermanofilu ietekmē cara galmā pēc latviešu bataljonu saformēšanas vairākkārt tika izvirzīts jautājums par bataljonu likvidēšanu. 1916. gadā uz to sliecās cars Nikolajs II (1915. gada augustā viņš stājās Krievijas armijas augstākā virspavēlnieka postenī). Tā kā krievu imperiālistiskā buržuāzija un virspavēlniecības aprindas tam noteikti pretojās, Nikolajs II uzskatīja par ērtāku nodot šo jautājumu izlemt Ziemeļu frontes virspavēlniekam ģenerālim N. Ruzskim, kas uz attiecīgo augstākā virspavēlnieka Galvenās mītnes pieprasījumu nosūtīja šādu atbildi: «Latviešu strēlnieku bataljoni pašreiz ir Rīgas frontes drošākais balsts.»¹⁴⁷ Tādējādi beidzot tika galīgi atzītas latviešu strēlnieku bataljonu pastāvēšanas tiesības. Saskaņā ar frontes štāba rīkojumu 1916. gada oktobrī bataljonus reorganizēja par pulkiem un pa četriem apvienoja divās brigādēs.

Latviešu strēlnieku bataljonu organizēšana sākās 1915. gada jūlija beigās situācijā, kad frontes līnija atradās vairs tikai piecdesmit kilometrus no Rīgas un pilsētu piepildīja desmitiem tūkstošu bēgļu. Strauji pieauga bezdarbnieku skaits. Darbaļaudīm klājās arvien grū-

tāk. Kad buržuāziskā prese izvērta plašu agitācijas kampaņu par brīvprātīgo pieteikšanos latviešu bataljonos, Rīgā izsludināja pirmstermiņa mobilizāciju. Apmuļkot tautu buržuāzijai citīgi palīdzēja meņševiki un citi sociāļšovinisti.

Revolucionārā Latvijas Sociāldemokrātija nostājās pret latviešu strēlnieku bataljonu organizēšanu. Latvijas boļševiki izplatīja lapiņas, iesakot iedzīvotājiem, it īpaši jaunatnei, neiestāties šajos bataljonos. Septembrī LSD Rīgas komitejas proklamācija atmaskoja latviešu buržuāzijas sadarbību ar carismu. Citas lapiņas autori ar dzelīgu ironiju konstatēja, ka, pēc latviešu buržuāzijas un tās līdzskrējēju — «mūsu patriotu» uzskatiem, karadarbības gaitā nogalina pārāk maz latviešu un, lai novērstu šo «pārpratumu», tā tad arī dibina latviešu bataljonus. LSD centrālorģāns «Cīņa» 1915. gada decembrī rakstīja: «Mēs uzskatām latviešu bataljonu organizēšanu par tišu noziegumu pret tautas masām, un mēs ar rūgtumu dziļi nožēlojam visus tos, kas kļuvuši par šī bezprāta upuriem.»¹⁴⁸

Brīvprātīgo vervēšanu latviešu strēlnieku bataljonos buržuāzija izvērta ar plašu vērienu. Vervēšanas punktus atklāja Rīgā, Valmierā, Cēsīs, Valkā, Smiltēnē, Stukmaņos (tag. Pļaviņas), Mazstraupē, Jaunlaicēnē, Vecgulbenē (tag. Gulbene), Rūjienā, Skrīveros, Limbažos, kā arī Maskavā, Petrogradā, Rēvelē (tag. Tallina), Vitebskā, Jurjevā (tag. Tartu) un citās cariskās Krievijas pilsētās. Taču, neraugoties uz visām latviešu buržuāzijas pūlēm un šovinistiskās propagandas trakošanu, brīvprātīgo masveida pieplūdums latviešu strēlnieku bataljonos nebija vērojams. 1915. gadā organizācijas komiteja spēja savervēt 6292 brīvprātīgos, galvenokārt no Kurzemes bēgļu vidus, bet 1916. gadā — tikai 1800 cilvēkus, pie kam nereti bija gadījumi, kad bataljonos ieskaitīja 15—16 gadus vecus pusaudžus bez vecāku ziņas un atļaujas.¹⁴⁹ Kā atzinās paši organizatori, viņiem neizdevās savākt vajadzīgo brīvprātīgo skaitu, tādēļ strēlnieku bataljonos galvenokārt nācās komplektēt no citu karaspēka daļu latviešu kareivjiem. Sākot ar 1916. gadu, visus armijā iesauktos latviešus tūlīt pat ieskaitīja latviešu strēlnieku bataljonos. Militārās apmācības latviešu strēlniekiem notika Rīgas apkārtņē — Daugavgrīvā, Boldeņrājā un Vecmīlgrāvī, no kurienes viņus nosūtīja uz priekšējām pozīcijām frontes Rīgas iecirknī.

Brīvprātīgo pieteikšanās rezultātus nenoliedzami ietekmēja Latvijas Sociāldemokrātijas noraidošā nostāja; proletariāta partija lika saprast darbaļaužu masām, ka carisma aizstāvēšana un pats imperiālistiskais karš nebūt nav tie mērķi, par kuriem latviešu jaunatnei jāatdod dzīvība. Taču reizē ar to LSD pareizi novērtēja latviešu nacionālo karaspēka daļu nozīmi, vadoties pēc nākamās revolūcijas uzdevumiem un strēlnieku proletāriskā sastāva. P. Stučka vairākkārt uzsvēra, ka latviešu strēlnieks ir apbruņots latviešu strādnieks, kam ir savi rēķini ar carisko patvaldību.

**6. Tukuma latviešu strēlnieku bataljona
sociālais sastāvs**

Profesija vai nodarbošanās	Cilvēku skaits	%
Laukstrādnieki, bezzemnieki, zvejnieki	597	32,3
Amatnieki, jūrnieki	514	27,8
Fabriku un citu uzņēmumu strādnieki	354	19,1
Zemnieki, saimnieki	233	12,6
Inteligenta darba darītāji	102	5,5
Amatnieki — darbnīcu īpašnieki	30	1,5
Skolnieki	22	1,2

* Pēc: Latviešu strēlnieki. R., 1937, Nr. 11, 1068. lpp.

Par 6. Tukuma bataljonu¹⁵⁰ saglabājušies sekojoši dati.* Šajā bataljonā bija ieskaitīti kara sākumā mobilizētie un no citām daļām atsūtītie latviešu kareivji — 933 jeb 53,6%, mobilizētie — 387 jeb 20,9%, brīvprātīgie — 472 jeb 25,5%. Bataljona personālsastāvā latviešu bija 1622 (87,7%), igauņu — 93 (5%), krievu — 53 (2,8%), lietuviešu — 47 (2,5%), poļu — 28 (1,5%) un pārējo — 9 (0,5%). Strēlnieku vairākums — 1597 cilvēki jeb 85,3% — bija vecumā no 17 līdz 30 gadiem. Precējušies veidoja piekto daļu (313 jeb 16,9%). Tikai diviem strēlniekiem bataljonā (0,1%) bija pabeigta augstākā izglītība, 51 strēlniekam (2,8%) bija nepabeigta augstākā izglītība, 34 strēlnieki (1,8%) izrādījās analfabēti, bet lielum lielajam vairākumam — 1693 strēlniekiem (95,4%) — izglītības līmenis bija nepabeigta pamatskolas kursa apjomā. Pēc sava sociālā sastāva, kā redzams no tabulā norādītajiem skaitļiem, 6. Tukuma bataljons pamatos bija proletārisks un pusproletārisks.

2. Rīgas bataljonā strādnieku (pilsētu un lauku) bija ap 40,7%, bezzemnieku — 35,8%, jūrnieku un zvejnieku — 4,7%, amatnieku — 2,2%, mājīpašnieku un rentnieku — 8,4%, pilsētu vidējās un sikās buržuāzijas pārstāvju — 3,4% utt. Tas nozīmē, ka 2. Rīgas bataljonā 81,2% strēlnieku pārstāvēja lauku un pilsētu proletariātu un pusproletariātu.¹⁵¹ Analogisks sociālais sastāvs raksturoja pārējos latviešu strēlnieku bataljonus.

* Tā kā ne visi strēlnieki snieguši pilnīgas atbildes uz viņiem uzdotajiem jautājumiem, kopējais atbilžu skaits uz katru jautājumu izrādījās dažāds.

Tādējādi lielam lielais vairums kareivju latviešu strēlnieku bataljonos vēl nesen bija bijuši laukstrādnieki, sikie rentnieki un citi bezzemnieki, amatnieki, fabriku un rūpnīcu strādnieki, jūrnīki un zvejnieki. Pateicoties savam proletāriskajam un pusproletāriskajam sastāvam, 1915. gadā cariskās Krievijas militāro sakāvju apstākļos izveidotajiem strēlnieku bataljoniem turpmāk bija ievērojama loma latviešu tautas revolucionārajā vēsturē. Sākot jau ar 1917. gada maiju, latviešu strēlnieki boļševiku vadībā ņēma visaktīvāko daļību cīņā par padomju varu.

1916. gada rudenī latviešu strēlnieku daļās pēc papildināšanas ar mobilizētajiem un no citām daļām atsūtītajiem latviešu kareivjiem atradās ap 40 tūkstošiem strēlnieku un tūkstotis virsnieku. Septembra beigās visus agrākos četru, pēc tam sešu rotu latviešu bataljonus reorganizēja par astoņu rotu jeb divu bataljonu pulkiem, saglabājot to numerāciju un agrākos nosaukumus. Šos pulkus apvienoja divās brigādēs: 1. latviešu strēlnieku brigādē ietilpa 1. Daugavgrīvas, 2. Rīgas, 3. Kurzemes un 4. Vidzemes pulks, 2. brigādē — 5. Zemgales, 6. Tukuma, 7. Bauskas un 8. Valmieras pulks. Rezerves bataljonu tāpat pārformēja par pulku. Personālsastāva ziņā tas bija vislielākais, parasti 10—15 tūkstošu kareivju un virsnieku. Rezerves pulku, sākotnēji dislocētu Tartu, t. i., Vidzemes guberņas igauņu daļā, 1916. gada augustā pārvietoja uz Valmieru un tās apkārtni.

Latviešu bataljonos valdīja cariskajai armijai tipiskā atmosfēra. Apiešanās ar strēlniekiem bija rupja un nežēlīga, parasta lieta bija priekšniecības patvaļa, netaisnīgi un cietsirdīgi sodi, cilvēka cieņu pazemojoša nūjas disciplina. Cariskajai armijai, it īpaši kara laikā, bija raksturīga «bezzēdzīga cilvēku dzīvību iznīcināšana, mežonīga priekšnieku patvaļa, nemākulīga vadība, haoss un smagi dzīves apstākļi»¹⁵². Kā zināms, kara gados armijā atjaunoja jau sen atceltos miesassodus, un tos nekaunējās pielietot arī latviešu virsnieki. Tā, 1. Daugavgrīvas bataljonā divus strēlniekus par patvaļīgu prombūtni visa vada klātbūtnē sodīja ar 25 rīkšu sitieniem. 4. Vidzemes bataljonā strēlniekus par pārkāpumiem sita ar šauteņu slauķiem. 8. Valmieras bataljona jātnieku spridzinātāju komandas kareivji 1916. gada augustā želojās par savu priekšnieku praporščiku Villeru, ka tas rupji izturas pret padotajiem un piekauj tos līdz asinīm.¹⁵³ Daudzi no latviešu buržuāzijas aprindām cēlušies toreizējie virsnieki vēlāk atradās krievu baltgvardu un kontrrevolucionāru rindās, kā, piemēram, pulkveži K. Gopers un F. Briedis. Taču vairāki latviešu daļu virsnieki, kas pārsvarā bija nākuši no nabadzīgo laucinieku vides un ieguvuši virsnieka uzplečus par personīgiem nopelniem kaujās, kā, piemēram, pulkvedis J. Vācietis, turpmāk gāja kopā ar strēlniekiem pa revolūcijas ceļu.

1915.—1917. gadā latviešu strēlnieku daļas piedalījās daudzās kaujās Rīgas frontē. Tā sauktās kaujaskristības latviešu strēlnieku

bataljoniem bija pie Maztīreļa, Plakaniešiem, Slokas un Ķemeriem 1915. gada oktobrī, kad vācu karaspēks no jauna centās iegūt Rīgu. Pēc sīvām un smagām kaujām vācu pavēlniecība sakarā ar 12. armijas daļu sīkstu pretestību bija spiesta atteikties no domas ieņemt Rīgu 1915. gadā.

Sajās pirmajās kaujās latviešu strēlnieki cieta jūtamus zaudējumus. Buržuāziskie politikāņi papūlējās arī šo faktu izmantot savu mērķu labā. Viņi organizēja Rīgā lepnas kritušo strēlnieku bēres ar nolūku tādā veidā uzkurināt masās krietni noplakušās «patriotiskās» jūtas, lieku reizi nodemonstrēt «visu latviešu vienību», nostiprināt savas politiskās pozīcijas patvaldības valsts sistēmā.

Pēc niknām kaujām 1915. gada vasarā un rudenī Austrumu jeb Krievijas-Vācijas un Austroungārijas fronte stiepās 590 km garumā no Rīgas līča līdz Pripetei. Gada sākumā šai frontē pretinika pusē atradās 33 kājnieku un 7 kavalērijas divīzijas, tāpat 52 zemessargu bataljoni. Bez tam 2 zemessargu bataljoni un vienas vācu kavalērijas divīzijas daļas atradās Kurzemes ziemeļdaļas piekrastē. Karadarbība Austrumu frontē saistīja ievērojamu daļu no Vācijas karaspēka un nepārtraukti prasīja jaunus papildinājumus. No 1915. gada aprīļa līdz augustam no Rietumu frontes Francijā uz austrumiem vācieši pārsveida apmēram 14 kājnieku divīzijas, 3 kavalērijas divīzijas no serbu frontes (Balkānos). Pēc vācu izlūkdienesta ievāktajām ziņām, Krievijas pusē atradušās 60 kājnieku un gandrīz 15 kavalērijas divīzijas.¹⁵⁴ 1915. gada beigās vācu karaspēka Nemunas grupa tika pārveidota par 8. armiju ar štābu Jelgavā, bet ģenerālis P. Hindenburgs jau oktobrī pārcēla savu štābu uz Kauņu. 1916. gada februārī Austrumu frontē izveidojās sekojošs stāvoklis: no Rumānijas robežām līdz rajonam ziemeļos no Logožinas stacijas bija izvietots Austroungārijas un Vācijas karaspēks, pavisam 45 kājnieku un 12 kavalērijas divīzijas. Tālāk uz ziemeļiem līdz Nemunai dislocējās Bavārijas prinča Leopolda komandētā vācu karaspēka grupa — 11 kājnieku divīzijas, 154 smagie lielgabali. No Nemunas līdz Irbes šaurumam izvietojās cita vācu karaspēka grupa, kurā ietilpa 8. armija un ģenerāļa P. fon Solca vadītie spēki, turot fronti Latvijas teritorijā, tāpat 10. un 12. armija — pavisam 39 kājnieku un 9 kavalērijas divīzijas ar 756 smagajiem lielgabaliem.¹⁵⁵

Vācu karaspēka kreisā spārna armijām pretim stāvēja krievu Ziemeļu fronte — 12. un 5. armija (abas Latvijas teritorijā) ar 25 kājnieku un 9 kavalērijas divīzijām, 4 kavalērijas divīzijām atrodies frontes rezervē. Kaumiņos pa kreisi esošās Rietumu frontes karaspēks bija izvietots no Drūkšu (Drisvjatu) ezera līdz Sarniem; te atradās 1., 2., 10., 4. un 3. krievu armija, pavisam 58 kājnieku un 15 kavalērijas divīzijas. Dienvidrietumu frontes 8., 11., 7. un 9. krievu armija ar 36 kājnieku un 11 kavalērijas divīzijām aizstāvēja pozīcijas no Sarniem uz dienvidiem līdz Rumānijai.¹⁵⁶

Karadarbība rietumos, Francijas teritorijā, 1916. gadā iezīmējās ar sīvām un asiņainām cīņām pie Verdenas, kuras iesākās ar vāciešu uzbrukumu februārī. Izmantojot cariskās Krievijas atkarību no angļu un franču imperiālistiem, sabiedroto virspavēlniecības pieprasīja, lai krievu karaspēks uzsāktu uzbrukuma operācijas. Francija un Anglija cerēja, ka tādā veidā par desmitiem tūkstošu krievu kareivju dzīvību izdosies panākt ievērojamu vācu spēku pārsviešanu no Rietumu uz Austrumu fronti un līdz ar to vājāki kļūs draudi Francijas galvaspilsētai Parīzei. 1916. gada 14. februārī augstākā virspavēlnieka štābā notika frontu virspavēlnieku apspriede jautājumā par krievu karaspēka uzbrukumu Austrumu frontē. Tika nolemts pēc karaspēka pārgrupēšanas pāriet uzbrukumā ar Ziemeļu frontes labo un Rietumu frontes kreiso flangu, pavisam iesaistot operācijā ap 400 tūkstošiem kareivju un virsnieku. Ziemeļu frontes karaspēkam galvenais trieciens bija jāvērs pret ienaidnieku 5. armijas rajonā — no Jekabpils uz Panevēžu. 12. armijai vajadzēja realizēt palīgtriecienu Bauskas virzienā. Lai pastiprinātu uzbrukumā iesaistīto karaspēku, tika nolemts pārsviet no Rietumu uz Ziemeļu fronti divus korpusus, savukārt Rietumu frontei nododot pāris Dienvidrietumu frontes korpusu. Ziemeļu frontes rezervē atradās 5. Sibīrijas strēlnieku korpusu un 124. kājnieku divīzija. Rēzeknes rajonā izvietoja augstākās virspavēlniecības rezervi — 4 kājnieku un 2,5 kavalērijas divīzijas.¹⁵⁷ 12. armijas sastāvā uzbrukumā vajadzēja piedalīties arī latviešu strēlnieku bataljoniem, kuros 1916. gada pavasarī kopā bija ap 8 tūkstošiem durkļu.

1916. gada 1. martā Krievijas armijas augstākā virspavēlniecība pavēlēja frontu virspavēlniekiem pabeigt sagatavošanos uzbrukumam līdz 5. martam. Taču izrādījās, ka armijām nepietiek smagās artilērijas. 4. martā Ziemeļu frontes virspavēlnieks ziņoja, ka 12. armija nevar pāriet uzbrukumā, jo tās atsevišķi korpusi tiek pārbruņoti, bet 5. armija joprojām nav saņēmusi smago artilēriju. Rezultātā abu frontu kopēja uzbrukuma operācija faktiski nenotika; ģenerālis M. Aļeksejevs atļāva Ziemeļu frontei uzbrukuma sākumu atlikt uz vairākām dienām, bet Rietumu frontei pavēlēja 5. martā sākt uzbrukumu. Pavēle tika izpildīta.

Ziemeļu frontes 5. armija uzbrukumā pārgāja 8. martā bez cik necik nopietna artilērijas atbalsta. Cīņas Jekabpils rajonā turpinājās piecas dienas, bet sekmes nedeva, toties zaudēti tika 28 tūkstoši cilvēku. Tajā pašā dienā uzbrukumu sāka arī 12. armija galvenokārt ar 13. Sibīrijas strēlnieku divīzijas daļu un tās komandiera rīcībā uz Ķekavas rajonu nosūtīto 1. Daugavgrīvas, 2. Rīgas un 5. Zemgales latviešu strēlnieku bataljonu spēkiem. Sibīrieši un latviešu strēlnieki atklātā vietā uzbruka un ieņēma vāciešu ierakumus. Diemžēl vājā artilērijas atbalsta dēļ uzbrukums iestrēga, tālākus panākumus gūt neizdevās. Tas pats notika Naročas ezera rajonā, kur uzbruka Rietumu frontes karaspēks. Krievu daļas, saņēmušas gūstā vairākus

Vācu šāviņa sprādziens Daugavā

tūkstošus vācu karavīru un dažās vietās atspiedušas pretinieku par 2—3 km, zaudēja apmēram 50% no sava kaujas sastāva.¹⁵⁸ Cara ģenerāļi, kā izrādījās, nespēja ne sagatavot uzbrukumu, ne to vadīt. Kauju laikā starp daļām trūka nepieciešamās sadarbības. Bezjēdzīgie uzbrukumi un veltīgie upuri radīja pretreakciju: jau marta kauju laikā atsevišķās daļās, to vidū arī 13. Sibīrijas strēlnieku divīzijas 49., 50. un 51. pulkā, kareivji sāka izrādīt atklātu neapmierinātību un prasīja izbeigt karu.

Aktīva karadarbība Ziemeļu frontē turpinājās arī 1916. gada vasarā. 3. jūlijā sākās uzbrukums Ķekavas rajonā iecirknī no Lielā Smerdukļa purva līdz Daugavai ar ierobežotu mērķi — atspiest vācu karaspēku no Daugavas krastiem. Neraugoties uz latviešu un sibīriešu strēlnieku vīrišķību un drosmi, arī šī operācija nevainagojās panākumiem, kaut gan maksāja vairākus tūkstošus dzīvību. Tikai viens 6. Tukuma latviešu bataljons jūlija kaujās zaudēja 872 kritušus, bez vēsts pazudušus un ievainotus strēlniekus, t. i., vairāk nekā 70% no kaujas sastāva.¹⁵⁹

Tajā pašā laikā (1916. gada aprīlī — septembrī) 2. Rīgas un 3. Kurzemes latviešu bataljons, mainoties ar citām 12. armijas daļām, piedalījās priekštilta nocietinājumā aizstāvēšanā Daugavas kreisajā krastā, kur upe meta asu līkumu Līves muižas rajonā (pretim Ikšķi-

lei). Šo Rīgas frontes iecirkni kareivji bija iesaukuši par Nāves salu. Kaujās pret Nāves salas placdarma aizstāvjiem vācieši ne reizi vien lietoja indīgas gāzes. 1916. gada septembrī, piemēram, vāciešu realizētā gāzu uzbrukuma rezultātā gāja bojā 2500 kareivju no 173. Kameņecas pulka.¹⁶⁰ Plaša kapsēta Daugavas labajā krastā ar daudziem simtiem krievu un latviešu kareivju kapiem vēl šodien atgādina par Nāves salā notikušajām sīvajām kaujām un lielajiem upuriem, kurus nesa Ikšķiles priekštilta nocietinājumu aizstāvji.

Daudz krievu un latviešu kareivju krita tā saukto Ziemassvētku kauju laikā uz dienvidiem no Babītes ezera rietumdaļas 1916. gada decembra beigās. «Apvidus šeit mitrs,» atcerējās kauju dalībnieks D. Grazkins, «iedursi ar lāpstu zemē — turpat parādās ūdens. Ceļus bijām spiesti taisīt no baļķiem. Nocietinājumi, satiksmes ejas, zemnīcas — viss bija uzbērts, pie kam nocietinājumus apmeta ne ar zemi, bet ar kūdru. Kūdra gaisā izkalta, sakritās, un kareivji bez gala lāpija šos «nocietinājumus». Vienīgā aizsardzība izrādījās koka mieti, traversi un stieple.»¹⁶¹ Kopējais latviešu strēlnieku skaits aktīvajos pulkos šo kauju sākumā bija apmēram 24 tūkstoši kareivju un 500 virsnieku.¹⁶²

1916. gada beigās ģenerāļa D. Radko-Dmitrijeva komandētā 12. armija ar tās četriem korpusiem aizstāvēja Rīgas nocietināto rajonu. Gar Rīgas līča piekrasti līdz Lielupei stiepās 43. korpusa pozīcijas,

Vācu gāzes uzbrukuma upuri Nāves salā

tālāk līdz Strīduskalnam bija izvietots 6. Sibīrijas strēlnieku korpuss. Sī korpusa sastāvā ietilpa 3. un 12. Sibīrijas strēlnieku divīzija, kā arī 1. un 2. latviešu strēlnieku brigāde. Uz austrumiem no 6. Sibīrijas strēlnieku korpusa pozīcijām — līdz pat Aizkrauklei — bija dislocētas 2. Sibīrijas strēlnieku korpusa un 21. korpusa daļas. No vācu puses šiem spēkiem pretim stāvēja 8. armijas daļas.

Ģenerālis Radko-Dmitrijevs uzskatīja, ka sekmes iespējams gūt tikai pēkšņā uzbrukumā bez iepriekšējās artilērijas sagatavošanas uguns. Artilērijai bija paredzēts iesaistīties kaujā tikai pēc tam, kad kājnieki izvīrīsies uz priekšu. Attiecīgi tika instruēti karaspēka daļu komandieri.

Uzbrukums sākās 23. decembrī plkst. 5 no rīta. Galvenie notikumi izvērās uz sniega pārklātā Maztīreļa purva, dienvidrietumos no Babītes ezera. 25. decembrī tika ieņemtas vāciešu nocietinātās pozīcijas uz dienvidiem no ezera rietumgala — tā sauktais vācu Ložmetējkalns. Asiņains cīņiņš ilga veselu nedēļu — līdz 29. decembrim. Šajās kaujās, kuras tāpat tika sāktas bez nepieciešamajām rezervēm un attiecīgas militāri tehniskās sagatavošanās, krievu karaspēks atkal cieta milzīgus zaudējumus. Godkāriģo cara ģenerāļu karjeristiskajām tieksmēm tika upurēti 18 753 kareivji un 394 virsnieki — kritušie, ievainotie un bez vēsts pazudušie. Abas latviešu brigādes zaudēja 5245 strēlniekus un 115 virsniekus.¹⁶³ D. Gražkins savās atmiņās par uzbrukuma operācijas apstākļiem raksta: «Ziemassvētku naktī bija stiprs sals — pāri par 30 grādiem. Spoži spīdēja mēness. Kad mūsu karaspēks devās uzbrukumā, tas uz (Babītes) ezera ledus bija redzams kā uz delnas. Vācieši apšaudīja uzbrucējus labi mērķētiem šāvieniem no neliela attāluma. Šo idiotisko, bezjēdzīgo operāciju mēs, kas uzbrukām cita citai sekojošās ķēdēs, redzējām it kā kinematogrāfa lentē. Man pašam nācās piedalīties šajā asiņainajā slaktiņā, un es personīgi redzēju, kā sabruka kareivju ķēdes cita aiz citas, pārklājot ledu ar liķiem.»¹⁶⁴

Par milzīgu upuru cenu izdevās pārraut fronti, atspiest pretinieku. Taču vācieši paspēja no Liepājas un Jelgavas ar automašīnām pārsviet svaigus pastiprinājumus un drīz vien stājās pie pārrāvuma likvidēšanas. 12. armijas operācija iestrēga. Pat atvilkta karaspēku iezjas pozīcijās ienaidnieka labi mērķētās uguns dēļ izrādījās ārkārtīgi grūts uzdevums. Viss, kas bija iegūts, — daži kvadrātkilometri purva un smilšu pakalns — vācu Ložmetējkalns, kur vācieši pameta vairāk nekā trīsdesmit lielgabalu.¹⁶⁵

Cenšoties atgūt 1916. gada decembra beigās zaudētās pozīcijas un ieņemt Sloku, 1917. gada 10. janvārī vācieši sāka uzbrukumu šajā rajonā. Izraisījās ārkārtīgi sīvas kaujas, it īpaši pēc tam, kad divas dienas vēlāk Kālnieca ceļa rajonā krievu daļas pārgāja pretuzbrukumā, kuru savukārt pēc dienas nomainīja jauns vāciešu uzbrukums. 22. janvārī vācu 8. armijas pavēlniecība, neguvusi panākumus, be-

dzot pārtrauca aktīvu darbību. Janvāra kaujās 12. armija zaudēja 8491 bez vēsts pazudušo. Lielākā daļa tika saņemta gūstā. Krita un tika ievainoti 387 virsnieki. Latviešu brigādes zaudēja 3733 strēlniekus, no tiem 1168 bija kritušie. Virsniekiem kritušo bija 80 cilvēku.¹⁶⁶

1916. gada beigu — 1917. gada sākuma asiņainajām kaujām bija liela loma 12. armijas un visas Ziemeļu frontes kareivju masu revolucionarizēšanā. Daudziem kareivjiem tās palīdzēja saskatīt imperiālistiskā kara patieso būtību, carisma un valdošo šķiru īstos mērķus. Lūzums iezīmējās arī latviešu strēlnieku apziņā. Latviešu strēlnieku vidū aizvien plašāk izplatījās pretkara noskaņojums, naidis pret carismu. To lielā mērā veicināja latviešu boļševiku revolucionārā agitācija. Cariskās armijas sakāves, saimnieciskais sabrukums aizmugurē, bads, augošā nabadzība un posts pastiprināja un saasināja tautas masu revolucionāro kustību pret karu un carismu kā aizmugurē, tā arī frontē. Krievijā varēja just tuvojošās revolucionārās vētras dārdus. Patvaldība pārdzīvoja dziļu krīzi.

Revolucionārās krīzes pieaugums Krievijā

Radījis nepieredzēti spēcīgu vispasaules ekonomisko un politisko krīzi, imperiālistiskais karš ārkārtīgi paātrināja un krasi saasināja proletariāta šķiru cīņu pret buržuāziju un ar objektīvu neizbēgamību sāka pārvērsties, kā to paredzēja V. I. Ļeņins un boļševiku partija, pilsoņu karā starp naidīgajām šķirām.¹⁶⁷ Cariskās monarhijas pastāvēšanas pēdējos gadus Krievijā raksturoja strauja revolucionārās krīzes nobriešana valstī. «Vēstulēs no tālienes» V. I. Ļeņins rakstīja: «Dabiski, ka cariskajā Krievijā, kur dezorganizācija bija visdrausmīgākā un kur proletariāts ir visrevolucionārākais (nevis tā sevišķo īpašību dēļ, bet «piektā gada» dzīvo tradīciju dēļ), — revolucionārā krīze sākās *visagrāk*.»¹⁶⁸ Valsts saimniecībā iestājās sabrukums. Karš ar visu savu smagumu gūlās uz strādnieku un zemnieku pleciem. Šķiru pretrunas un šķiru cīņa saasinājās līdz galējībai. Valstī nobrieda revolūcija. KK(b)P XIV konference (1925. gada aprīlī), aplūkojot revolucionārās kustības vēsturi Krievijā, atzīmēja: «No 1908. līdz aptuveni 1915. gadam Krievijā .. *pastāv vispārēja revolucionāra situācija, kas neizbēgami izraisīs otro revolūciju*. [...] Kopš 1916. gada atkal sāka veidoties tieša revolucionāra situācija, kas 1917. gadā izvērtās revolūcijā.»¹⁶⁹ Ārkārtēja loma tiešas revolucionāras situācijas nobriešanai valstī bija Krievijas proletariāta streiku kustībai, kas 1916. gadā sasniedza jaunu pakāpi streiku masveidībā un politiskajā

Streiku kustība Krievijā 1916. gadā

Mēnesis	Pavisam streiku	To skaitā politisko streiku	Pavisam streikotāju	To skaitā politisko streiku dalībnieku
Janvāris	169	38**	135 529	53 489**
Februāris	118	4	94 559	9450
Marts	113	46	100 129	50 643
Aprīlis	170	7	125 623	16 147
Maijs	203	1	154 634	750
Jūnijs	156	5	113 142	9870
Jūlijs	85	1	77 544	12 115
Augusts	107	7	52 542	8428
Septembris	93	—	51 000	—
Oktobris	202	119	187 475	138 531***
Novembris	66	15	39 456	10 877
Decembris	60	—	41 019	—

*Pēc grām.: Минц И. И. История Великого Октября. М., 1967, т. I, с. 374.

**Ļoti samazināts skaits. Streikojā ne mazāk par 59 uzņēmumiem un 72 tūkstošiem strādnieku.

***Ļoti samazināts skaits. Tikai Petrogradā vien streikojā ap 250 tūkstoš cilvēku.

virzībā. 1916. gada janvāris deva kopš kara sākuma neredzētu streikotāju skaitu. Pavisam janvārī notika 169 streiki ar 135 529 dalībniekiem, no kuriem vairāk nekā trešā daļa piedalījās politiskajās akcijās.¹⁷⁰ Vadošo vietu janvāra notikumos ieņēma 9. janvārim — Asiņainās svētdienas gadadienai veltītais politiskais streiks. 1916. gada 9. janvārī streikos piedalījās pāri par 70 tūkstošiem strādnieku.¹⁷¹ Visas tautas revolucionārās kustības priekšgalā gāja šķiru cīņās rūdītais Krievijas proletariāts.

Strādnieku kustība 1916. gadā, kad streiku skaits bija 1542, bet dalībnieku daudzums sniedzās līdz 1 miljonam 172 tūkstošiem, guva kara apstākļos Krievijā nepieredzētu pacēlumu. Streiki kļuva arvien masveidīgāki; caurmērā katrs streiks dalībnieku skaita ziņā 3,5 reizes pārsniedza 1905. gada līmeni. Pieauga strādnieku kustības intensitāte. Vidēji mēnesī notika 129 streiki, bet atsevišķos mēnešos to bija vairāk nekā 200. Taisnība, 1916. gadu vēl raksturoja ekonomiskās cīņas dominēšana pār politisko. To izskaidro pirmā pasaules kara gados notikušās izmaiņas strādnieku šķiras sastāvā un pieaugušās grūtības politisko kampaņu realizēšanā sakarā ar ārkārtējo stāvokli valstī. Tomēr politisko streiku un to dalībnieku skaits ievērojami pieauga: 1915. gadā notika 216 politiskie streiki ar 156 900 dalībnieku,

bet 1916. gadā — jau 273 streiki ar 310 300 dalībnieku. 1916. gada rudens pusē strādnieku šķiras politiskās uzstāšanās noteica visas revolucionārās kustības gaitu valstī.¹⁷²

Protams, Latvijas neokupētajā daļā situācija bija gluži atšķirīga. Piefrontes zonas apstākļos, turklāt pēc gandrīz visu cik necik nozīmīgo rūpniecības uzņēmumu un lielum lielā vairuma strādnieku evakuēšanas iespēju streiku cīņas izvēšanai praktiski nebija. Tomēr vispārējā situācija valstī nevarēja neietekmēt arī stāvokli Rīgā un Vidzemē.

Kara gados ar visu spēku izpaudās Krievijas rūpniecības tehniskā atpalicība un valsts vājā sagatavotība karam. Ogļu un naftas ieguve kritās, 1916. gadā pārtrauca darbu 36 domnu krāsnis. Metālu sāka sadalīt uz kartiņām. Gada beigās valsts metalurģija deva tikai pusi no kara rūpniecībai nepieciešamā metāla. Transports acīm redzami netika galā ar saviem uzdevumiem: 1916. gada pirmajā pusē nepārvadāto kravu daudzums sasniedza 127 tūkstošus vagonu.¹⁷³ Apmēram 1 miljards pudu maizes labības nevarēja tikt nogādāts patērēšanas rajonos, arvien plašāka izvērtās spekulācija ar maizi un citiem produktiem, jo kopš 1915. gada rudens iedzīvotāju apgāde ar pārtiku strauji pasliktinājās un tika stingri ierobežots ik personai pārdojamo produktu daudzums. Galvenokārt transporta traucējumu dēļ pat armija saņēma tikai pusi no pārtikas normas. Augstākā virspavēlnieka štāba priekšnieks ģenerālis M. Aļeksejevs 1916. gada 15. jūlijā ziņoja cāram: «Pašreiz nav nevienas valsts un sabiedriskās dzīves jomas, kur netiktu izjusti nopietni satricinājumi neapmierinošā transporta stāvokļa dēļ.»¹⁷⁴ Tirgus sairums, spekulācija, sajukums preču apgrozībā pastiprināja finansiālo dezorganizāciju. Jau kara sākumā no apgrozības izzuda zelts. No gada gadā nevērtīgāks kļuva rublis un pieauga valsts izdevumi, kuri 1914. gadā pārsniedza ienākumus par 39%, 1915. gadā — par 74%, bet 1916. gadā — par 76%.¹⁷⁵

Nespējot savilkt galus kopā, carisms arvien biežāk izmantoja sabiedroto kredītus un tādējādi nonāca arvien lielākā Francijas un Anglijas finansiālā jūgā. Cariskās Krievijas parādi pirmā pasaules kara laikā — 7745,9 milj. rubļu — turpat divkārt pārsniedza pirmskara līmeni (4066 milj. rbļ.).¹⁷⁶ Patvaldības finansu ministrs P. Barks, piemēram, atzīmējot Anglijas piedāvāto kredītu ļoti neizdevīgos noteikumus, konstatēja Krievijas pilnīgu finansiālu atkarību no sabiedrotajiem.¹⁷⁷ Izeju cara ministrs gan saskatīja kredītu un aizņēmumu meklēšanā citur, vispirms ASV. Carisms bija gatavs «izpārdot» valsti, lai tikai paildzinātu savu pastāvēšanu.

Karadarbība nodarīja milzīgus zaudējumus iedzīvotājiem frontes un piefrontes rajonos, kurus vairākkārt turp un atpakaļ pārstaigāja Krievijas un Vācijas, tāpat Austroungārijas daudzmiljonu armijas. Ļoti plašu teritoriju, vairāk nekā 500 000 km² ar 25 miljoniem cilvēku,

t. i., septīto daļu no Krievijas iedzīvotājiem, aptvēra evakuācija, pie kam 3 miljoni līdz ar rūpniecības un iestāžu evakuēšanu bija spiesti atstāt dzīvesvietu un doties uz aizmuguri, uz valsts iekšējām guberņām.¹⁷⁸ Karš sevišķi izpostīja lauksaimniecību. Strauji kritās preču ražošana muižu un zemnieku saimniecībās. Armijā bija mobilizēta visvairāk darbspējīgā laucinieku daļa. Bēgļu un karagūstekņu izmantošana lauku darbos aizvietoja ne vairāk par desmito daļu no zaudētajām darbarokām. 1914. gadā Krievijas Eiropas daļā laukstrādnieku nepietiekamību izjuta tikai 14 no 44 guberņām (32% no visām valsts Eiropas daļas guberņām), bet 1916. gadā jau visās minētajās 44 guberņās bija izjūtams ass darbaspēka trūkums.¹⁷⁹ Lauksaimniecība degradējās un nespēja nodrošināt armiju un pilsētu iedzīvotājus ar maizi un citiem produktiem. Tas viss, kopā ņemot, noveda pie rūpniecības, transporta, lauksaimniecības, Krievijas visas ekonomikas sabrukuma.

Imperiālistiskā kara rezultātā Krievija, sākoties 1917. gadam, bija nonākusi pilnīga saimnieciska sabrukuma stāvoklī. 1916. gada decembrī, piemēram, 39 Petrogradas uzņēmumi bija spiesti pārtraukt ražošanu kurināmā trūkuma dēļ un 11 — sakarā ar elektroenerģijas padeves pārtraukumu.¹⁸⁰ Spēji saruka pārtikas pievedumi, un nepieciešamība pēc tās kā frontē, tā aizmugurē kļuva arvien vairāk izjūtama. Ar lielām grūtībām tika panākta pārtikas piegāde Maskavai un Petrogradai. Pilsētu iedzīvotāji caurām dienām stāvēja rindās pēc maizes. Kareivjiem frontē nepietika apavu un apģērbu. Smago stāvokli aizmugurē un frontē vēl vairāk padziļināja valsts īpašuma noziedzīga izšķērdešana, izlaupīšana, kukuļņemšana, «rasputiniādes» trakošana, pērkamās cariskās administrācijas mahinācijas. Aizmugurē un frontē ar neatturamu spēku pieauga neapmierinātība. Kareivju masās, kurām bija sveši imperiālistiskā kara mērķi, arvien plašāk izpaudās pretkara noskaņojums. 1916. gadā Krievijā skaitījās vairāk nekā pusotra miliona dezertieru. Tautas un kareivju naidis pret karu un patvaldību varēja pāraugt revolucionārās akcijās. Nekas nespēja noslēpt rūpniecības sairumu, lauksaimniecības pagrimumu, sabrukumu transportā un badu. «Mēs aizmugurē esam bezspēcīgi vai gandrīz bezspēcīgi,» rakstīja A. Gučkovs, viens no buržuāzijas līderiem, 1916. gada augustā ģenerālim M. Aļeksejevam, «mūsu cīņas līdzekļi ir abpusēji asi un, pastāvot tautas, it īpaši strādnieku masu, kāpinātam noskaņojumam, var kļūt par pirmo dzirksteli ugunsgrēkam, kura apmērus neviens nevar ne paredzēt, ne lokalizēt.»¹⁸¹

Aizvien vairāk iedzīvotāju aptvēra neapmierinātība ar patvaldības politiku un rīcību. Carismam revolucionāri noskaņotā darba tauta — «iekšējais ienaidnieks» bija pats bīstamākais no pretiniekiem. Nikns reakcionārs, bijušais iekšlietu ministrs un cara uzticamības persona N. Maklakovs rakstīja Nikolajam II: «Varai vairāk nekā jebkad jābūt

koncentrētai, pārlicinātai, viena mērķa saistītai — atjaunot valsts iekārtu, lai ko tas arī maksātu, un būt pārlicinātai par uzvaru pār iekšējo ienaidnieku, kas sen kļuvis gan bīstamāks, gan niknāks, gan nekaunīgāks par ārējo ienaidnieku.»¹⁸² Valdošā galma kliķe jau kala plānus par izstāšanos no kara, noslēdzot separātu mieru ar Vāciju, lai pēc tam visus spēkus vērstu pret pieaugošo revolucionāro kustību un to apspiestu. Tā radās galma aprindu sazvērestība. 1916. gada novembrī rakstā «Par separātu mieru» V. I. Ņeņins atzīmēja: «Krievijā «valdošajās sfērās» — Nikolaja Asiņainā galma bandā, muižniecībā, armijā utt. — ir ģermanofilu partija.»¹⁸³

Situācija frontē un valstī radīja neapmierinātību pat krievu buržuāzijas vidū. 1915. gada augustā Valsts domē buržuāziskās partijas izveidoja tā saukto progresīvo bloku, kurā ietilpa kadetu, oktobristu un progresīvu frakcijas un daļa labējo domnieku. So labējo domnieku priekšgalā bija reakcionārs V. Šuļgins. «Progresīvais bloks» pieprasīja domei izveidot ministru kabinetu, lai «novestu karu līdz pilnīgai uzvarai». Taču cariskā valdība nedomāja atdot savu vietu buržuāziskajai valdībai, un nākamajā mēnesī cars atlaida Valsts domi, lai tā «netraucētu» viņam un viņa ministriem. Cariskajā valdībā varēja vērot īstu ministru «karuseli». Pirmā pasaules kara gados nomainījās 4 Ministru padomes priekšsēdētāji, 6 iekšlietu ministri, 4 kara ministri, 3 ārlietu ministri. Pēdējais premjers bija N. Goļicins, kura iecelšanas apstākļi paši par sevi liecināja, līdz kādam apjukumam nonākusi pastāvošā vara. Laikā, kad N. Goļicinu izsauca uz Carskoje Selo (tag. Puškina), viņš ar valsts lietām nenodarbojās, vienīgi vadīja Komiteju palīdzības sniegšanai krievu karagūstekņiem. Viņu sagaidīja cars un, apjautājies, kuru varētu iecelt par premjeru («Ruhlovs neprot franču valodu, bet šajās dienās sanāk sabiedroto konference»), beidzot teica: «Es jūs mānu. Es izvēlējos jūs.» Tā vecais aristokrāts N. Goļicins, kurš tautu nicīgi sauca par «pūli» un «sapņoja tikai par atpūtu», kļuva par pēdējās cariskās valdības galvu.¹⁸⁴ Noteicošais spēks valdībā bija proģermāniski noskaņoti reakcionāri, melnsimtnieki, «svētā veča» G. Rasputina — pusanalfabēta un avantūrista, ar milzīgu ietekmi uz caru un viņa ģimenes locekļiem — ielikteņi. Krievu buržuāzija, ieņēmusi valstī noteicošo stāvokli ekonomikā, bet no politiskās varas atstumta, bija gatava enerģiski rīkoties, lai likvidētu separāta miera draudus, kas neļautu īstenot tās imperiālistiskos iekarošanas plānus. Baidoties no tautas masu revolūcijas, buržuāzija cerēja krīzi novērst galma apvērsuma ceļā. Buržuāzijas aprindās nobrieda lēmums arestēt Nikolaju II un piespiest viņu atteikties no troņa par labu mazgadīgajam dēlam, par reģentu pagaidām iecelot cara brāli — lielkņazu Mihailu. Kadetu līderis P. Miļukovs, viens no krievu buržuāzijas vadoņiem, 1916. gada oktobrī kadetu partijas konferencē paziņoja: «Mūsu uzdevums būs ne piebeigt valdību, kas nozīmētu atbalstīt anarhiju, bet piešķirt tai

pilnīgi jaunu saturu, t. i., stingri pamatot tiesisko konstitucionālo iekārtu.»¹⁸⁵

Krievu buržuāzijas savvērestību atbalstīja Anglijas un Francijas valdības, kurām Krievijas separātais miers ar Vāciju nozīmēja sabiedrotā zaudēšanu karā. Viens no šī krievu buržuāzijas plāna iedvesmotājiem — Anglijas sūtnis Dž. Bjukenens savās atmiņās atklāti atzina, ka savvērnieki apspriedušies pie viņa sūtniecībā un «krievu draugs, kurš vēlāk bija Pagaidu valdības loceklis», paziņojis viņam par apvērsumu. Tas gatavots pirms Lieldienām.¹⁸⁶ Taču tautas masas izjauca visus carisma, krievu buržuāzijas un tās ārzemju sabiedroto aprēķinus. Jau 1915. gada septembrī V. I. Ļeņins rakstā «Krievijas sakāve un revolucionārā krīze» tālredzīgi rakstīja: «Mūsu priekšā ir skaidra monarhijas un dzimtkungu muižnieku pozīcija: «neatdot» Krieviju liberālajai buržuāzijai; drīzāk izligšana ar vācu monarhiju. Tikpat skaidra ir liberālās buržuāzijas pozīcija: izmantot sakāvi un augošo revolūciju, lai panāktu, ka nobiedētā monarhija piekāpjas un dalās varā ar buržuāziju. Tikpat skaidra ir revolucionārā proletariāta pozīcija, kurš cenšas novest revolūciju līdz galam, izmantojot valdības un buržuāzijas svārstības un grūtības.»¹⁸⁷

Notikumu tālākā gaita pilnīgi apstiprināja V. I. Ļeņina paredzējumu. Naids pret carismu kļuva vispārējs, auga plašumā masu revolucionārā kustība, iegūstot arvien spīgtāk izteiktu politisku raksturu. Sīs cīņas (kaut arī ar īslaicīgiem atplūdiem) priekšgalā gāja boļševiku partijas vadītais Petrogradas proletariāts. Galvaspilsētā esošais KSDSP Centrālās Komitejas birojs uzturēja ciešus un pastāvīgus sakarus ar Maskavas boļševikiem. Bez tam 1917. gada sākumā sakari bija nodibināti ar Tveru, Ivanovovožņesensku, Tulu, Nižņijnovgorodu, Samaru, Kijevu, Harkovu, Voronežu, Kazanū, Donbasu, Urāliem un Baltiju.¹⁸⁸ Milzīgu darbu boļševiki veica frontē. Viņu aicinājumi uz cīņu par kara izbeigšanu, par carisma gāšanu guva aizvien plašāku atbalsi kareivju masās.

Lielu darbu boļševiki bija izvēršuši Ziemeļu frontes armijās, Baltijas rajonā. Pēc krievu karaspēka atiešanas uz Daugavas līniju Ziemeļu fronte ieguva sevišķi svarīgu nozīmi, jo tā nosedza pieejas galvaspilsētai Petrogradaī, protams, ciešā sadarbībā ar Helsingforsā (tag. Helsinkī), Kronštātē, Rēvelē un Rīgā bāzējušos Baltijas karafloti. Ziemeļu frontes armiju virspavēlniekam bija piešķirtas ārkārtējas pilnvaras. Līdztekus karadarbības arēnai, t. i., Baltijai un Somijai, viņam militārā ziņā pilnīgi bija pakļautas Petrogradas, Arhangeļskas, Pleskavas, Oloņecas un Kijevas guberņas, daļēji Tveras, Jaroslavlvas un Vitebskas guberņas. Ziemeļu frontē bija koncentrēti ievērojami bruņotie spēki. Saskaņā ar augstākā virspavēlnieka Galvenās mītnes ziņām 1917. gada 8. februārī šīs frontes kaujas sastāvē ietilpa 490,5 kājnieku bataljoni, 256 jātnieku eskadroni un sotņas, 174,5 inženieru un sapieru rotas, pavisam 12 480 virsnieku un 522 851

kareivis.¹⁸⁹ Kopā ar rezerves un zemessargu daļām, aizmugures komandām, dzelzceļnieku daļām un Petrogradas garnizonu frontes karaspēks aptvēra ap pusotra miljona cilvēku. Ziemeļu frontes spēki 1917. gada sākumā bija apvienoti trīs armijās: 12. armijā (skaitliski lielākā), 1. un 5. armijā. Boļševiku darbu šai frontē vadīja KSDS (b) P Petrogradas komiteja un Latvijas Sociāldemokrātija. 12. armijā aktīvi darbojās kā krievu boļševiki (sevišķi jāatzīmē 43. korpusa 109. divīzijas 436. Novaja Lādogas pulks, kurā dienēja D. Grazkins, A. Vasiljevs, R. Siverss u. c.), tā LSD biedri, pie kam LSD Rīgas organizācija īpašu uzmanību veltīja latviešu strēlniekiem. 5. armijas kareivju vidū pretkara propagandu un revolucionāro darbību galvenokārt veica krievu boļševiki. Ievērojamu aktivitāti izrādīja, piemēram, 120. divīzijas 479. Kadņikovas pulka boļševiki ar P. Fedotovu priekšgalā; viņi uzturēja sakarus ar Petrogradas un Rīgas boļševikiem, kā arī ar biedriem no kaimiņu daļām, 24. aviovienības un 11. divīzijas pulkiem.¹⁹⁰ Neliela boļševiku grupa izveidojās Pleskavā, kur tāpat atradās karaspēka daļas, arī frontes štābs.

Neraugoties uz visām represijām un vajāšanām, cara žandarmērija izrādījās bezspēcīga iznīcināt boļševiku nelegālās organizācijas, kuras darbojās kareivju vidū. Petrogradas tā sauktās ohrankas* priekšnieks 1916. gada augustā bija spiests konstatēt, ka boļševiki «tuvākajā laikā paredz izlaist jaunu kara lapiņu speciāli flotei 100 tūkstošu eksemplāru lielā skaitā pēc Kronštates kara organizācijas kolektīva pasūtījuma un domā to izpildīt vienas nedēļas laikā [...] Kronštates kolektīvs sastāv tikai no matrožiem un visai cieši saistīts ar Rīgu, Helsingforsu un citām flotes stāvvietām.»¹⁹¹

Pretkara revolucionārā aģitācija frontē izpaudās visdažādākajās formās. Tā, 7. Sibīrijas strēlnieku korpusa komandieru ziņojumā 12. armijas pavēlniekam norādīts, ka jau 1916. gada martā mežā pie pozīcijām parādījušies koku mizā iegriezti pretkara lozungi, bet daļu izvietojumā izsvaidīti drēbes gabaliņi un saplēstu vecu avīžu gabali, uz kuriem krievu un latviešu valodā bijuši uzrakstīti revolucionāri lozungi. 1916. gada janvārī Rīgas apkārtnē priedēs bija uzvilkti divi sarkani karogi ar uzrakstiem latviešu valodā: «Slava kritušiem un lāsts slepkavām!», tāpat atrastas boļševistiskās «9. janvāra» lapiņas.¹⁹² 13. Sibīrijas strēlnieku divīzijas 50. pulka izvietojumā tika atrasti vairāki drēbes gabali, neliela papīra lapa un koka plāksnīte, bet 4. Sibīrijas artilērijas divīziona izvietojumā — audekla plakāts ar uzrakstu latviešu valodā «Lai dzīvo 9. janvāris! Nost asiņaino karu. Lai dzīvo brīvība, lai dzīvo sociāldemokrātija. Slava kritušajiem — lāsts slepkavām!».¹⁹³

* Bēdīgi slavenā «ohranka» (охранное отделение) bija cariskās Krievijas Policijas departamenta orgāns, kas nodarbojās ar politisko lietu izmeklēšanu.

Sibīrijas strēlnieki Rīgas frontē 1916. gadā

1916. gada martā 12. armijas ģenerālkvartīrmeistars* ziņoja priekšniecībai, ka Rīgas rajona tabakas veikalos parādījušies «Mai-kapara» firmas papirosi ar etiķeti «Miers», un pieprasīja pārtraukt to pārdošanu. Plašu izplatību guva 1. Maija uzsaukumi un lapiņas. Tos iespieda LSD Centrālās Komitejas pagrīdes tipogrāfijā 5 tūkstošos eksemplāru. Naktī no 17. uz 18. aprīli (pēc jaunā stila — naktī uz 1. maiju) Rīgas ielās bija izkaisītas boļševiku proklamācijas «1. Maijs — strādnieku svētki».¹⁹⁴ Policija tās atrada Matīsa (tag. Revolūcijas), Bruņinieku (tag. Sarkanarmijas), Nikolaja (tag. Gorkija), Avotu un daudzās citās Rīgas ielās. Pie kādas kokzāģētavas zibensnovedēja bija piestiprināts sarkans karogs ar uzrakstu «Nost ar patvaldību un lai dzīvo revolūcija!». Pilsētas nomalē pie ceļa uz Sloku kokā plīvoja karogs ar uzrakstu «Lai dzīvo 1. Maijs un miers starp tautām!».¹⁹⁵ 1916. gadā daudzās vietās Latvijā tika izplatīti boļševiku uzsaukumi «Kareivjiem», «Visiem rekrūšiem», «Jauni upuri», «4. aprīlis» (sakarā ar Ļenas notikumu ceturto gadadienu) un citi. 1916. gada septembrī 12. armijas pavēlniekam ģenerālim Rādko-Dmitrijevam slepenā apkārtrakstā nācās atzīmēt, ka piefrontēs zonā «pretkara propagandas un strādnieku starptautiskās brālības propagandas centrs ir Rīga».¹⁹⁶

* Viens no augstākajiem amatiem štābā tajā laikā.

Ilgstoša uzturēšanās ierakumos, smagie upuri, sabrukums aizmugurē radija kareivju neapmierinātību frontē. Kareivju masu noskaņojumu raksturo viņu vēstules 1916. gada beigās un 1917. gada sākumā. Tā, vienā no vēstulēm, kas no aktīvās armijas (Ziemeļu frontes) sūtīta uz 172. kājnieku rezerves pulku, nezināms kareivis rakstīja: «Vai ilgi mēs klusēsim? Ak, biedri, laiks saraut šīs ķēdes, biedri, drošāk iestāsimies par sievu un bērnu glābšanu, ar krūtīm vērsīsimies pret bandītiem, atbrīvosim Krievzemi no ķēdēm.» Karavīrs A. Brilovskis no 78. kājnieku rezerves pulka rakstīja brālim: «Es ar nepacietību gaidu brīdi, kad fronte pagriezīsies ar seju uz pretējo pusi un pieprasīs samaksu pēc rēķiniem... , garstāvoklis visiem nelāgs, nikns.»¹⁹⁷ Pēc militārās cenzūras oficiālajiem datiem šādu vēstuļu īpatsvars 1916. gada decembrī bija 11%, bet nākamā gada janvārī — jau 19%. Aktīvo armiju jūtami ietekmēja revolucionārās krīzes pieaugums aizmugurē. Kareivji frontē nereti saņēma vēstules no mājām, kuras ja ne tieši, tad netieši pauda domu, ka kareivjiem kopā ar visu tautu jāvērsas pret imperiālistisko karu un carismu. Vienā no tādām vēstulēm izklāstīts stāvoklis tālākā aizmugurē: «Sādzās visur apraksta zemnieku labību, atņem par smiekla naudu. Ar vienu vārdu sakot, zemnieku tā sagraba pie rīkles, ka viņam acis sāk izspiesties. [...] Zemnieki drīz zaudēs pacietību un izraisīs nemierus.» Citā vēstulē teikts: «Ja nu tevi piespiedīs sist neapbruņotos, tad atceries, ka viņu vidū tavš miesīgais brālis un tava ģimene.»¹⁹⁸

Brāļu kapi netālu no Ložmetējkalna

Februāra revolūcijas priekšvakarā militārās cenzūras atskaitēs atzī-
mēts, ka Ziemeļu frontes kareivju vēstulēs «biežākas kļuvušas sūdzī-
bas par sliktu barību (lēcu putra pirmajā vietā, siļķe, reņģe), par
apavu, tabakas, sveču, dažkārt maizes trūkumu, kā arī mājinieku
sūdzības par dzīves smagajiem apstākļiem. Pie tam šīs sūdzības tiek
izpaustas nervozāk, uzbudinātāk nekā agrāk.»¹⁹⁹

Boļševiku aģitācijas un propagandas ietekmē 1916. gada decembrī
Ziemeļu frontē šī kareivju neapmierinātība pārauga atklātās pret-
kara akcijās. «Šeit armijā liels satraukums,» rakstīja no Zie-
meļu frontes, «jau vairākas reizes pavēl iet uzbrukumā, bet kareivji
gluži vienkārši neiziet no ierakumiem, un tā uzbrukums tiek pār-
traukts.»²⁰⁰ 318. Černojarskas kājnieku pulka ierindnieks Zerebcovs
rakstīja savā vēstulē par kareivju masu neapmierinātību ar karu:
«Pie mums vairāki pulki streikvoja un arī citi domā.»²⁰¹ Pavēlniecība
nežēlīgi izrēķinājās ar kareivjiem par atteikšanos iet uzbrukumā.
1916. gada decembrī tika nošauti 55. Sibīrijas strēlnieku pulka 50 ka-
reivji. Vispirms pēc 14. Sibīrijas strēlnieku divīzijas komandiera
ģenerāļa K. Dovbora-Mušņicka pavēles bez tiesas un izmeklēšanas
nošāva 13 kareivjus, bet pēc tam pēc lauka karatiesas sprieduma vēl
37 kareivjus. 1917. gada 1. janvārī pēc tiesas sprieduma par atteik-
šanos iet uzbrukumā nogalināja 17. Sibīrijas strēlnieku pulka 1. ba-
taljona 24 kareivjus. Sākumā tiesai nodeva 54 cilvēkus, pēc tam vēl
113. Pašu pulku izformēja, personālsastāvu nosūtīja uz Dienvidrie-
tumu fronti.²⁰² Pēc sibiriešu strēlnieku revolucionārās uzstāšanās
pavēlniecība izdarīja pamatīgu armijas tīrīšanu no neuzticamiem
elementiem. «Nav nekāds brīnums,» atcerējās D. Grazkins, «ka pēc
Februāra revolūcijas mums nenācās šajos pulkos sastapt boļševi-
kus — pagrīdniekus, izņemot, jādūmā, tos, kuri ieradās armijā jau
pašā Februāra revolūcijas priekšvakarā.»²⁰³ 1916. gada beigās pār-
formēja un uz Rumānijas fronti nosūtīja 7. Sibīrijas strēlnieku kor-
pusu, par kuru Dienvidrietumu frontes virspavēlnieks ģenerālis
A. Brusilovs ziņoja augstākā virspavēlnieka Galvenajā mītnē, ka
«korpuss ieradās no Rīgas rajona.. propagandas pilnīgi saindēts:
cilvēki atteicās iet uzbrukumā, un, lai ievestu kārtību, vajadzēja ķer-
ties pie radikāliem līdzekļiem — pat nošaut vairākus kareivjus.»²⁰⁴
Ģenerāļa D. Radko-Dmitrijeva 1917. gada 3. janvāra pavēlē, kas tika
nolasīta visās 12. armijas daļās, arī latviešu strēlnieku pulkos, ka-
reivjiem piedraudēja ar nāves sodu par nepaklausību priekšniecībai
un atteikšanos iet uzbrukumā.²⁰⁵ Taču lauka karatiesas nespēja sa-
lauzt kareivju masu augošo revolucionāro garu. Revolucionārs no-
skaņojums aptvēra arī latviešu strēlniekus. Boļševiku propagandas,
sibiriešu pretkara akciju un bezmērķīgo, asiņaino Ziemassvētku kauju
ietekmē izplēnēja šovinistiskā dvinga, ar kuras palīdzību latviešu
buržuāzija, nacionālistiskā prese un no buržuāzijas aprindām
cēlušies virsnieki centās apmuļķot latviešu strēlniekus. Pretkara

Ilūkstes drupas

noskaņojums un apzināšanās, ka jācīnās par imperiālistiskā slaktiņa pārvēršanu pilsoņu karā, arvien plašāk izplatījās latviešu strēlnieku pulkos.

Darbaļaužu masu kustības iespaidā auga un pletās plašumā revolucionārā kustība frontē. 1917. gada janvārī cenzūra savās atskaitēs atzīmēja, ka «aizmugures ietekme sāk iespieties armijā līdz pat ierakumiem».²⁰⁶ Fronte, tāpat kā visa Krievija, septiņjūdžu soļiem devās pretim revolūcijai.

1917. gads sākās ar streikiem un spēcīgām pretkara demonstrācijām 9. janvārī Petrogradā, Maskavā, Baku, Nižņijnovgorodā un citās pilsētās un Krievijas rūpnieciskajos centros. Streiku kustība valstī pastiprinājās ar katru dienu. Janvārī streikoja 270 tūkstoši strādnieku, no tiem Petrogradā — 177 tūkstoši.²⁰⁷ Galvaspilsētā revolucionārā kustība pieauga īpaši vētrai. 14. februārī darbu pameta 90 tūkstošu strādnieku 58 pilsētas uzņēmumos, 23. februārī (8. martā) — Starptautiskajā sieviešu dienā — pēc KSDS(b)P Petrogradas komitejas aicinājuma streikoja vairāk nekā 128 tūkstoši strādnieku. Šī diena, kad masu kaujinieciskais noskaņojums pārauga spēcīgās darbaļaužu demonstrācijās, kas pildīja galvaspilsētas ielas un laukumus, kļuva par revolūcijas pirmo dienu.²⁰⁸ 24. februārī streikoja

pāri par 200 tūkstošiem strādnieku — vairāk nekā puse Petrogradas proletariāta.²⁰⁹ 25. februāra rītā sapulcējās KSDS(b)P Centrālās Komitejas un Petrogradas partijas komitejas pārstāvji. Viņi, starp citu, apspriedē apstiprināja tekstu lapiņai, kas tika ātri iespiesta un izplatīta rūpnīcās un fabrikās. «Visi uz cīņu! Uz ielas!» teikts lapiņā. «Labāk iet bojā slavas pilnā nāvē, cīnoties par strādnieku lietu, nekā nolikt galvu kapitāla peļņas labā frontē vai nonikt no bada vai pārliecīga darba. Atsevišķa uzstāšanās var izvērsties par Viskrievijas revolūciju, kas dos grūdienu revolūcijai arī citās zemēs.» Lapiņa beidzās ar lozungiem «Nost carisko monarhiju! Nost karu!».²¹⁰ 25. februārī streiku kustība jau aptvēra vairāk nekā 300 tūkstošu Petrogradas strādnieku. Pēc boļševiku partijas aicinājuma streiki pārauga vispārējā politiskajā streikā, kas noritēja ar lozungiem «Nost carisko patvaldību!», «Nost karu!», «Maizi!». Sākās sadursmes ar policiju, kas šāva uz demonstrantiem. Daudzās vietās ielas sārtojās proletariāta cīnītāju asinīm. 25. februāra vakarā Petrogradas kara apgabala pavēlnieks ģenerālis S. Habalovs no augstākās virspavēlniecības Galvenās mītnes saņēma cara telegrāfisku rīkojumu: «Pavēlu jau rīt pat pārtraukt nekārtības galvaspilsētā.» Tajā pašā naktī pēc Policijas departamenta rīkojuma notika plaši boļševiku aresti, pie kam apcietināja arī piecus KSDS(b)P Petrogradas komitejas locekļus. 26. februārī Petrogradas centru ieņēma karaspēks, kam bija dota pavēle šaut uz demonstrantiem. Taču nekas vairs nevarēja apturēt masas, kas cēlušās uz izšķirošu cīņu pret carismu. Dienu iepriekš Petrogradas boļševiku komiteja griezās pie kareivjiem ar skrejlapu aicinājumu: «Tikai strādnieku šķiras un revolucionārās armijas brālīga savienība atnesīs atbrīvošanu paverdzinātajai tautai un beigas bezjēdzīgajam brāļu karam.»²¹¹ 26. februārī revolucionāro strādnieku pusē sāka pāriet atsevišķas karaspēka daļas, pavēršot ieročus pret žandarmiem un policiju. Jāpiebilst, ka liela loma pilsētā izvērstajā enerģiskajā un neatlaidīgajā kustībā par kareivju piesaistīšanu sacēlušās tautas pusē bija bezbailīgajām sievietēm — strādniecēm.

27. februāra nogalē boļševiki lapiņas veidā izplatīja KSDS(b)P Centrālās Komitejas Manifestu «Visiem Krievijas pilsoņiem». Lēmumu par Manifesta izlaišanu pieņēma Viborgas rajona partijas komiteja, bet tā projektu sastādīja strādnieki V. Kajurovs un M. Haharevs, galīgo tekstu izredīgēja un apstiprināja Centrālās Komitejas birojs.²¹² Manifests, ko pozitīvi novērtēja V. I. Ļeņins,²¹³ izsludināja prasību pēc demokrātiskas republikas, 8 stundu darbadienas, muižnieku zemju konfiscēšanu, nekavējošu imperiālistiskā kara pārtraukšanu. 27. februārī (12. martā) revolūcija aptvēra visu galvaspilsētu. Petrogradas garnizona kareivji jau masveidīgi sāka pāriet sacēlušās tautas pusē. Minētās dienas rītā revolūcijai pievienojās 10 200 kareivju, tad dienas vidū — 25 700, pievakarē — jau 66 700, bet 28. februāra vakarā — 127 tūkstoši. Tādējādi Petrogradas garni-

zons nostājās zem revolūcijas karoga.²¹⁴ Galvaspilsētas revolucionāro strādnieku vienības un kareivji ieņēma valdības iestādes, stacijas, arestēja ministrus, ģenerāļus un citus cariskās varas pārstāvjus, no cietumiem atbrīvoja revolucionārus, apspieda žandarmu un policistu pretestību. Valsts domes priekšsēdētājs M. Rodzjanko panikā ziņoja Ziemeļu frontes virspavēlniekam ģenerālim N. Ruzskim: «Nemieri, sākušies Petrogradā, iegūst stihisku raksturu un draudošus apmērus. [. .] Valdības vara ir pilnīgi paralizēta un gluži bezspēcīga atjaunot izjaukto kārtību.»²¹⁵ Patvaldība sagruva sacēlušos Petrogradas strādnieku un kareivju šinelos tērpto Krievijas zemnieku revolucionārā spiediena rezultātā. Viņi lēja savas asinis revolūcijas uzvaras vārdā. Februāra apvērsuma dienās galvaspilsētā tika nogalināti un ievainoti 1382 cilvēki.²¹⁶

27. februāra vēlā naktī cars, kas atradās augstākā virspavēlnieka Galvenajā mitnē Mogiļovā, piešķīra ģenerālim N. Ivanovam diktatora pilnvaras un uzdeva viņam virzīt uz Petrogradu Ziemeļu un Rietumu frontes karaspēku. Taču ceļā uz galvaspilsētu kareivji sāka brāļoties ar sacēlušos tautu. Tas piespieda ģenerāli pagriezt atpakaļ uz Petrogradu virzītos karaspēka ešelonus. Cara valdība kā vara pārstāja eksistēt. 27. februārī (12. martā) uzvarēja Februāra revolūcija — pirmā uzvarošā revolūcija imperiālisma laikmetā.

1917. gada 2. (15.) martā Nikolajs II atteicās no troņa par labu savam brālim Mihailam, kurš jau nākamajā dienā, tautas masu enerģisko protestu iebaidīts, savukārt bija spiests parakstīt atteikšanos.

PSKP Programmā norādīts: «1917. gada Februāra buržuāziski demokrātiskā revolūcija aizmēza carismu. Taču tā neatbrīvoja tautas masas no sociālajiem un nacionālajiem spaidiem, no imperiālistiskā kara smaguma, neatrisināja pretrunas, kas plosīja Krievijas sabiedrību. Par negrozāmu laika prasību kļuva sociālistiskā revolūcija.»²¹⁷

II nodaļa. LATVIJA CARISKĀS PATVALDĪBAS GĀŠANAS UN REVOLŪCIJAS MIERĪGAS ATTĪSTĪBAS POSMĀ

Februāra buržuāziski demokrātiskās revolūcijas uzvara Latvijā

Viens no faktoriem, kas noteica samērā vieglu Februāra buržuāziski demokrātiskās revolūcijas uzvaru, bija 1905.—1907. gada revolūcija un tajā iegūtā darbaļaužu pieredze. V. I. Ļeņins rakstīja: «... ja patiešām dziļā 1905. gada revolūcija «nebūtu uzirdinājusi augsni», nebūtu darbībā parādījusi citu citai visas šķiras un partijas, nebūtu atmaskojusi cara bandu, cik tā ir mežonīga un zvērīga, tad 1917. g. ātrā uzvara nebūtu bijusi iespējama.»¹

Balstoties uz 1905.—1907. gada revolūcijas pieredzi, Krievijas strādnieki, zemnieki un kareivji Februāra buržuāziski demokrātiskās revolūcijas laikā par revolucionārās varas orgāniem izveidoja strādnieku, zemnieku un zaldātu deputātu padomes. 1918. gada 12. martā runā Maskavas padomē V. I. Ļeņins teica: «Krievijas revolūcija ir devusi to, ar ko tā krasi atšķiras no revolūcijām Rietumeiropā. Tā ir devusi revolucionārās masas, kuras 1905. gads sagatavoja patstāvīgai ricībai; tā ir devusi strādnieku, zaldātu un zemnieku deputātu Padomes, orgānus, kas ir neizmērojami demokrātiskāki nekā visi iepriekšējie...»²

Jau 1917. gada 27. februāra (12. marta) vakarā Petrogradā notika apvienotā sacelšanās un varas orgāna — Strādnieku un zaldātu deputātu padomes sēde. Tomēr jautājums par valsts varu turpmāk risinājās savdabīgi.

Kamēr boļševiki revolucionāro strādnieku un kareivju priekšgalā cīnījās Petrogradas laukumos un ielās, Petrogradas padomes vadību savās rokās sagrāba meņševiki un eseri. To veicināja

1917. gada Februāra revolūcijai veltīta atklātne

arī tas apstākļi, ka daudzi boļševiku partijas vadītāji šajā laikā bija cietumos un trimdā. V. I. Leņins atradās emigrācijā Sveciē. Strādnieki un karavīri, apbruņotā tauta raudzījās uz padomēm kā uz tautas varu. Bet Petrogradas padomes līderi no meņševiku un eseru vidus pārlicināja strādniekus un kareivjus, ka proletariāts ir «izkļiedēts un neorganizēts» un bez buržuāzijas palīdzības tā spēkos nebūs panākt izšķirošo uzvaru pār carismu un nostiprināt revolūcijas iekarojumus. Slepus no boļševikiem un tautas viņi ielaidās uz izlīgumu ar buržuāzijas priekšstāvjiem Valsts domē, atdeva visu varu buržuāzijai un atbalstīja buržuāziskās Pagaidu valdības izveidošanu. Valsts domes Pagaidu komiteja ar M. Rodzjanko priekšgalā 2. martā vienojās ar Petrogradas padomes izpildkomitejas eseru un meņševiku līderiem un izveidoja Pagaidu valdību, pie tam tika paziņots, ka tā pārvaldīs valsti tik ilgi, kamēr Satversmes sapulce noteiks pārvaldes formas.³ Šajā monopolistiskās buržuāzijas un muižniecības valdībā pārsvarā bija kadeti un oktobristi. Pagaidu valdības galva kņazs Ljovs griezās pie Krievijas iedzīvotājiem ar aicinājumu «pakļauties Pagaidu valdībai, kas radusies pēc Valsts domes ierosmes un kam dota visa vara...»⁴ līdz brīdim, kamēr Satversmes sapulce noteiks citu pārvaldes formu. Meņševiku un eseru vadoņi iegalvoja masām, ka padomes «spiedīs uz buržuāziju un bīdīs to pa kreisi», izvirzīja formulu par «nosacītu atbalstu» Pagaidu valdībai tik ilgi, kamēr tā pildīs savus solījumus un saistības. Petrogra-

das padomes delegāti noticeja šim melīgajām frāzēm un lielum lielais vairākums piekrita izpildkomitejas ierosinājumam nodot valsts varu buržuāzijai.⁵ Par boļševiku ierosinājumu nodibināt padomju varu Petrogradas padomes 2. marta sēdē no četriem simtiem nobalsoja tikai deviņpadsmit cilvēku.⁶ Kā rakstīja V. I. Ļeņins brošūrā «Proletariāta uzdevumi mūsu revolūcijā», «... nevar virzīt uz priekšu revolūciju, kas apstājusies, aizrijušies ar frāzi...»⁷. Lai gan izlīdzējiem izdevās uz laiku vest masas sev līdzī, tomēr paralēli Pagaidu valdībai valstī turpināja pastāvēt strādnieku un zaldātu deputātu padomes. Krievijā izveidojās divvaldība, ko rakstā «Par divvaldību» V. I. Ļeņins raksturoja šādi: «Kas ir divvaldība? Divvaldība ir tā, ka blakus Pagaidu valdībai, *buržuāzijas* valdībai, izveidojusies *cita valdība*, vēl gan vāja, tikai dīglī, bet tomēr jau tāda, kas neapšaubāmi faktiski pastāv un aug: strādnieku un zaldātu deputātu Padomes.

Kāds ir šās otrās valdības šķiriskais sastāvs? Proletariāts un zemniecība (tērpta zaldātu mundieros). Kāds ir šās valdības politiskais raksturs? Tā ir revolucionāra diktatūra, t. i., vara, kas balstās tieši uz revolucionāro sagrābšanu, uz tautas masu tiešu ierosmi no apkāšas, *nevis uz likumu*, kuru izdevusi centralizētā valsts vara.»⁸

Kā izskaidrojams tas apstāklis, ka sākumā meņševiki un eseri padomēs bija vairākumā un uzvarējušie strādnieki un zemnieki labprātīgi atdeva buržuāzijai varu? To noteica tas, ka pēc Februāra revolūcijas un patvaldības gāšanas ar plašu politisko tiesību iekarošanu aktīvā politiskā darbībā iekļāvās desmitiem miljonu cilvēku, kas agrāk tajā nebija piedalījušies un kam trūka nepieciešamās politiskās cīņas pieredzes. Krievijas iedzīvotāju vairoms toreiz bija sīkburžuāzija, kas svārstījās starp buržuāziju un proletariātu. V. I. Ļeņins brošūrā «Proletariāta uzdevumi mūsu revolūcijā» rakstīja: «Milzīgais sīkburžuāzijas vilnis pāršļāca visu, nomāca apzinīgo proletariātu ne tikai ar savu lielo skaitu, bet arī idejiski, t. i., saindēja, aizrāva ļoti plašas strādnieku aprindas ar sīkburžuāziskiem uzskatiem politikā.»⁹ Un tāpēc par katru īsta revolucionāra pirmo praktisko uzdevumu kļuva «sīkburžuāzisko s.-r. un s.-d. partiju kļūdu *izskaidrošana, apzinīgi* proletāriskās, komunistiskās partijas elementu sagatavošana un saliedēšana, proletariāta *atbrīvošana* no «vispārējā» sīkburžuāziskā skurbuma»¹⁰.

Kā zināms, Latvijā imperiālistiskā kara priekšvakarā bija visai nozīmīgs rūpniecības proletariāta īpatsvars, bez tam spēcīga bija revolucionārās Sociāldemokrātijas ietekme strādniekos. Taču kara gados Latvijas iedzīvotāju un jo sevišķi strādniecības sociālajā sastāvā notika radikālas izmaiņas. Rūpniecības proletariāta pamatmasa kopā ar rūpniecām un fabrikām tika evakuēta uz Krievijas guberņām, un Rīgā turpināja darbu, galvenokārt armijas vajadzībām, tikai nedaudz vidējo un sīko uzņēmumu un darbnīcu, kuru strādnieku vidū ievērojami pieauga sīkburžuāzijas pārstāvju skaits no bijušajiem

amatniekiem, sīktirgotājiem, darbnīcu īpašniekiem utt. Raksturīga Rīgas īpatnība bija arī tā, ka diezgan liels skaits iedzīvotāju bija nodarbināts ceļu būves darbos, nocietinājumu un pozīciju iekārtošanā armijas vajadzībām. So tā saukto tranšeju strādnieku vidū, kas bija pakļauti militārai priekšniecībai, sīkburžuāzijas pārstāvju bija vēl vairāk. Tranšeju strādnieku vidū kopā ar Rīgas uzņēmumu strādniekiem bija samērā liels skaits Kurzemes bēgļu, pārstāvju no pilsētas sīkburžuāzijas aprindām, tāpat arī no pārtikušajiem zemniekiem (kulakiem), kas tādējādi centās izvairīties no mobilizācijas aktīvajā armijā. Rīgas un jo sevišķi tranšeju strādnieku raibais sociālais sastāvs noteica arī dažādu grupu atšķirīgo attieksmi pret revolūcijas attīstību Krievijā, pret šķiru cīņas jautājumiem, kas ietekmēja notikumu gaitu nākotnē un izraisīja nepieciešamību boļševikiem veikt intensīvu izskaidrošanas darbu darbaļaužu masās. Revolucionārie notikumi Latvijā izvērās tiešā Petrogradas notikumu ietekmē. Dažas dienas pirms revolūcijas sākuma Ziemeļu frontes militāri administratīvā vadība darīja visu, lai izolētu zaldātus un Latvijas iedzīvotājus no revolucionārās Petrogradas un novērstu revolucionāras uzstāšanās iespēju Rīgā. Latvijas pilsētās un it īpaši Rīgā policija un žandarmērija bija kaujas gatavībā, Rīgā laukumos masveidīgi notika policijas apmācības ielu kaujām. Ielu krustojumos parādījās pastiprinātas ar šautenēm apbruņotu policistu vienības, bet pilsētā uz māju jumtiem nostādīja ložmetējus. Pastā un telegrāfā ieviesa stingru cenzūru. Rīgas garnizona zaldātiem aizliedza atstāt kazarmas un dzīvesvietas. Ziemeļu frontes štābs pavēlēja kontrolēt dzelzceļus, organizēt jātnieku patruļas un vajadzības gadījumos izdarīt kratīšanas un arestus. No virspavēlniecības pienāca pavēle: «Aģitatorus no Petrogradas notvert un pēc iespējas tūlīt tiesāt kara tiesā, kuras spriedumu izpildīt nekavējoties.» Virspavēlniecība ieteica uzreiz nepublicēt manifestu par Nikolaja II atteikšanos no troņa.¹¹ Tomēr izolēt no revolucionārās Petrogradas Ziemeļu frontes armiju un visas piefrontes joslas iedzīvotājus, to vidū arī rīdziniekus, nebija iespējams. Pirmās oficiālās ziņas par cara valdības gāšanu un Februāra revolūcijas uzvaru nonāca Rīgā jau 1917. gada 2. (15.) martā.

Ziemeļu frontē boļševiki uzzināja par Februāra revolūciju nākamajā dienā pēc tās uzvaras. Viens no 109. kājnieku divīzijas 436. Novaja Lādogas pulka boļševiku organizācijas vadītājiem D. Grazkins vēlāk rakstīja: «Siversam izdevās dabūt atļauju isam braucienam uz Petrogradu. Cik atceros, viņš atgriezās 28. februāra naktī. Viņš bija priecīgi pacīlāts: Petrogradā revolūcija, zaldāti brāļojas ar strādniekiem, valdība ir bezspēcīga, cara atkāpšanās — dažu dienu jautājums. Mūsu sajūsmāi nebija robežu.

No rīta pulkā notika pirmā legālā partijas sanāksme. Tajā pašā dienā mēs sasaucām pulka mītiņu, nākošajās dienās — mītiņus citos divīzijas pulkos. Visur piedalījās Vasiļjevs, Siverss un es. Zaldātu

Mitiņš Februāra revolūcijas dienās Rīgā

priekšā uzstājās arī citi runātāji. Izveidojās KSDSP divīzijas organizācija. Mani ievēlēja par divīzijas partijas komitejas priekšsēdētāju.»¹³

Vēstis par revolucionārajiem notikumiem galvaspilsētā ātri izplatījās Latvijas iedzīvotāju vidū un te izvietotajā armijā.*

Armija modās revolucionārām cīņām, Rīgas iedzīvotāji dzīvi apsprieda notiekošo. To aizkavēt nespēja ne 12. armijas virspavēlnieka ģenerāļa Radko-Dmitrijeva rīkojums visiem pilsētas iedzīvotājiem par atturēšanos no demonstrācijām, ne arī viņa pavēle karaspēka daļām ievērot visstingrāko disciplīnu, nepaklausības gadījumā draudot ar kara tiesu.¹⁴ Ģenerāļa cenšanos saglabāt «mieru un kārtību», lai varētu turpināt imperiālistisko karu līdz uzvarai, atbalstīja Rīgas pilsētas galva A. Krastkalns, Valsts domes loceklis J. Goldmanis un J. Zālītis, kā arī citi latviešu buržuāzijas pārstāvji. Taču tas vairs nelīdzēja. Sākās sadursmes ar policiju, piemēram, marta sākumā Kalnciema ielā notika policijas nodaļas sadursme ar latviešu strēlniekiem, kurā policisti cieta sakāvi. Februāra revolūcijas gaitā Krievijā spilgti atsudzās šķiru pretrunas un notika revolucionāro un

* Revolūcija aptvēra neokupēto Latvijas daļu — Vidzemi un Latgali, kas toreiz ietilpa Vitebskas guberņā. Vācu karaspēka okupētā Kurzeme līdz 1919. gadam bija atrauta no revolūcijas.

kontrrevolucionāro spēku polarizēšanās. Buržuāzija un Pagaidu valdība izvirzīja sev par uzdevumu revolūciju ierobežot un sagrābt varu savās rokās. Apzinīgie strādnieki, nabadzīgie zemnieki un revolucionāri noskaņotās armijas daļas, arī latviešu strēlnieki centās revolūciju novest līdz galam, nodibināt padomju varu — strādnieku un zemnieku revolucionāri demokrātisku varu. Šo revolucionāro spēku priekšgalā bija boļševiki.

Neraugoties uz bijušo cara ģenerāļu un buržuāziskās Pagaidu valdības ielikteņu izmisīgajām pūlēm pēc iespējas vairāk aizkavēt masu revolucionārās enerģijas atraisīšanos, visā neokupētajā Latvijas teritorijā Februāra revolūcija uzvarēja ātri un viegli. To pirmām kārtām noteica Ziemeļu frontes karavīru atbalsts tautas masu prasībām.

Rīgā, Valmierā, Cēsīs un citās lielākajās Latvijas apdzīvotajās vietās 5. martā notika kareivju masu demonstrācijas. Atsaucoties uz latviešu strēlnieku rezerves pulka boļševiku pulciņa «Pelēkie» iniciatīvu, 5. marta vakarā Valkā sasauca visu garnizonu daļu pārstāvju sapulci, kurā izvirzīja delegātus uz Petrogradu. Delegācijas sastāvā bija četri boļševiki un viens bezpartejiskais.¹⁵ Drīz vien pēc tam notika strēlnieku rotu komiteju vēlēšanas.

Revolucionārā kustība aptvēra arī Latgali. No Petrogradas atbraukušo strādnieku vadībā Rēzeknes garnizona kareivji 4. martā atbruņoja sardzi un policiju, atbrīvoja arestētos un garnizona priekšnieka pārvaldē, komandantūrā un policijas iecirkņos sadedzināja tiesu aktis.¹⁶ 5. armijas komandieris ģenerālis Dragomirovs 5. martā ziņoja Ziemeļu frontes virspavēlniekam par faktu, ka no Petrogradas atbraukušo aģitatoru samusinātie 5. armijas zaldāti un Dvinskas (tag. Daugavpils) iedzīvotāji arestējuši un ieslodzījuši cietumā garnizona priekšnieku Bezladnovu.¹⁷ Šai dienā Daugavpilī notika vētrains kareivju un civiliedzīvotāju demonstrācija, kas pieprasīja atbrīvot ieslodzītos. Viņiem pievienojās atbraukušais Tarutas pulka ešelons, un demonstrantu skaits sasniedza 4 tūkstošus. 5. armijas komandieris ģenerālis Dragomirovs, ziņodams par boļševiku vadīto pilsētas iedzīvotāju un zaldātu revolucionāro uzstāšanos, lūdza steidzīgi nosūtīt uz Dvinsku kādu no Valsts domes locekļiem, lai «nomierinātu iedzīvotājus un karaspēka vairākumu, kas koncentrēti Dvinskā, un personiski viņiem paziņotu to politikas kopvirzienu, pie kāda viņiem jāturas, nepakļaujoties galēji kreisā novirziena lapiņu aģitācijai, kas pārpludinājušas visu valsti».¹⁸

Revolucionārā kustība vērtās plašumā, aptverot ne tikai pilsētas, bet arī Latvijas laukus. Marta sākumā Ludzas apriņķa komisārs telegrafēja Vitebskas guberņas komisāram: «Janovoles pagastā izveidota milicija un pagaidu valdība, kas uzņēmusies atbildību par pagasta pārvaldišanu. Nerzas pagasta valdē sadedzinātas tiesu aktis. Pagasta valdes atceļ un dibinās izpildu komitejas.»¹⁹

Ziemeļu frontes virspavēlnieks ģenerālis Ruzskis un 12. armijas komandieris ģenerālis Radko-Dmitrijevs 5. martā oficiāli paziņoja par Nikolaja II atteikšanos no troņa un Pagaidu valdības izveidošanu, aicinot karaspēku atbalstīt Pagaidu valdību un turpināt karu līdz uzvarai. Dažas dienas pēc Februāra revolūcijas uzvaras, glābjoties no tautas masu sašutuma, Vidzemes guberņas augstākās cara administrācijas, žandarmērijas un policijas pārstāvji un arī pats gubernators aizbēga. 1917. gada 6. martā Pagaidu valdība nozīmēja par Vidzemes guberņas pārvaldnieku (komisāru) Rīgas pilsētas galvu advokātu A. Krastkalnu. Viņš deva rīkojumu visām valsts un sabiedriskajām iestādēm darbu turpināt un visiem kalpotājiem palikt savās vietās, bet vecajai Pilsētas domei turpināt Rīgas saimnieciskās dzīves pārzināšanu. Jaunais Vidzemes guberņas pārvaldnieks A. Krastkalns, paziņodams, ka viņš nekavējoties izziņos un izpildīs visus Pagaidu valdības rīkojumus, aicināja guberņas iedzīvotājus «saglabāt pilnīgu mieru un kārtību un cītīgi turpināt darbu, kas tik nepieciešams atjaunotajai Krievijai.., neaizmirstot visas tautas kopīgo uzdevumu — uzvarēt ienaidnieku».²⁰ Neokupētajā Latvijas daļā, kas bija kļuvusi par piefrontes joslu, Pagaidu valdības civilā vara balstījās uz Ziemeļu frontes militāro pavēlniecību. Iedzīvotāju absolūtais vairākums, izņemot samērā nelielu skaitu galējo reakcionāru un monarhistu, apsveica cara patvaldības gāšanu. 10. martā, t. s. brīvības svētkos, Rīgā notika pilsētnieku un kareivju demonstrācija. No guberņas tiesas ēkas, pasta, dzelzceļa stacijas un citām oficiālām iestādēm demonstranti norāva gāztās cara patvaldības simbolu — divgalvaino ērgli. Matīsa kapos 1905. gada revolūcijas upuru kapu vietās viņi nolika ziedus un sarīkoja mītiņus. Revolucionārā kustība aptvēra visu Latvijas neokupēto daļu — gan pilsētas, gan lauku rajonus. Dažu dienu laikā it visur likvidēja vietējās varas iestādes. 1917. gada februāra dienās galveno bruņoto cīņu smagumu uz saviem pleciem iznesa Petrogradas strādnieki un kareivji. Tāpat kā daudzos citos Krievijas reģionos, Latvijas darbaļaudis būtībā bez cīņas saņēma revolucionārās Petrogradas izcīnītās uzvaras rezultātu — carisma gāšanu no troņa. Bet ar šo notikumu revolucionārā kustība valstī vēl nebeidzās. 1917. gada 25. aprīlī, uzstājoties KSDS(b)P Viskrievijas VII (Aprīļa) konferencē, V. I. Ļeņins norādīja, ka cīņā pret carismu zaudēts daudz enerģijas. Viņš teica: «Šīs cīņas rezultātā Petrogradā ir gāzta centrālā valsts vara. Paveikts gigantisks darbs. Taču, ja arī tagad varu sagrābusi buržuāzija, nav jāizdara pesimistiski secinājumi, nedrīkst meklēt strādnieku kļūdas tajā apstākļi, ka viņi nav pārņēmuši varu savās rokās. Izvirzīt domu, ka pēc dažu dienu cīņas masas varētu pārņemt varu savās rokās, būtu utopija. Tas nebija iespējams, pastāvot buržuāzijai, kas bija lieliski sagatavota varas pārņemšanai.»²¹

Pēc uzvaras centrā buržuāziski demokrātiskā revolūcija izvērās plašumā un dziļumā, tiecoties pāraugt sociālistiskajā revolūcijā. Masu revolucionāro kustību ar prasībām pēc miera, brīvības, maizes un zemes vadīja boļševiki. V. I. Ļeņins «Vēstulēs no tālienes» atzīmēja: «Bet... *nevar* izrauties no šausmīgā, vispasaules kapitālisma radītā imperiālistiskā kara un bada briesmoņa, ja nenoiet no buržuāzisko attiecību pamata...»²² Tādējādi kļūst pilnīgi skaidrs, ka samierināties tikai ar buržuāziski demokrātisko revolūciju darbaļaudis nevar. To V. I. Ļeņins uzsvēra, uzstājoties KSDS(b)P VII (Aprīļa) konferencē: «... tā kā buržuāzija nevar izklūt no stāvokļa, kāds radies, tad revolūcija arī iet tālāk»²³ — uz tās sociālistisko posmu. No Viskrievijas partijas konferences tribīnes V. I. Ļeņins objektīvi novērtēja valstī izveidojušos situāciju: «Pašlaik mēs esam mazākumā, masas mums pagaidām netic. Mēs pratīsim gaidīt: tās pārnāks mūsu pusē, kad valdība tām parādīs sevi. Valdības svārstīšanās var atgrūst no sevis šīs masas, un tās plūdīs uz mūsu pusi, un, ņemot vērā savstarpējo spēku samēru, mēs tad pateiksim: mūsu laiks ir pienācis.»²⁴

V. I. Ļeņins paredzēja to, ka strauji padziļināsies bezdibenis starp valsts un darbaļaužu masu objektīvajām vajadzībām, no vienas puses, un Pagaidu valdības pret tautu vērsto politiku, no otras puses. Izeja te bija tikai viena — varas pāreja pašas revolucionārākās šķiras rokās, bet, lai to izdarītu, partijai bija jāpaveic masās kolosāls organizatorisks, propagandas un aģitācijas darbs. Tas bija sarežģīts uzdevums, jo Krievijā, tāpat kā jebkurā imperiālistiskā valstī, pastāvēja trīs galvenie spēki: buržuāzija, sīkburžuāzija un proletariāts, pie tam otrais no tiem bija skaitliskā pārsvarā. Ir nepieciešama «... sīkburžuāzijas vairākuma pievienošanās, vismaz izšķirošajā brīdī un izšķirošajā vietā, revolucionārajam proletariātam...». Tā rakstīja V. I. Ļeņins 1917. gada jūlijā darbā «Par konstitucionālām ilūzijām».²⁵ Šajā apstākļi viņš saskatīja sociālistiskās revolūcijas priekšnoteikumus, tāpēc ka «... vienkāršs sīkburžuāzisko masu vairākums vēl neko neizšķir un nevar izšķirt, jo organizētību, cīņu politisko apzinīgumu, to centralizāciju (kas nepieciešama, lai uzvarētu), visu to lauku sadrumstalotajiem sīksaimnieku miljoniem var dot *tikai* tas, ka viņus vada vai nu buržuāzija, vai arī proletariāts».²⁶ Februāra revolūcijas dienās Latvijas boļševiki vēl darbojās pagriņē, bet viņi veiksmīgi izmantoja revolūcijas radītās iespējas un ātri sagatavojās legālai darbībai. Latvijas Sociāldemokrātijas Centrālā Komiteja 3. martā pieņēma lēmumu par avīzes «Sociāldemokrāts» iznākšanu Maskavā.²⁷ Tās pirmais numurs iznāca jau 1917. gada 6. martā. Tajā bija ievietots redakcijas raksts «Par tekošo momentu, mūsu uzdevumiem un karu», kurā norādīts: «Revolūcija vēl nav no-beigta [...] Mēs uzskatām par revolucionārā proletariāta pienākumu organizēt savus spēkus un bruņoties, lai kopā ar apvienoto

Revolucionāro kareivju demonstrācija Rīgā

revolucionāro armiju izcīnītu demokrātisko republiku un izvestu dzīvē strādnieku partijas minimālās programmas sociālās prasības un zemes nacionalizēšanu.»²⁸ Raksts aicināja vērsties pret imperiālistiskā kara turpināšanu un griezties pie visu karojošo valstu tautām ar aicinājumu «uzstāties pret savām imperiālistiski buržuāziskajām valdībām, lai tuvinātu proletariātu valsts varas sagrābšanai, lai ievestu it visur tautas valdību, nobeigtu karu un organizētu trešo revolucionāro Internacionāli, brīvu tautu savienību».²⁹ Laikraksts «Pravda» 11. martā publicēja LSD CK paziņojumu par tās atrašanos Maskavā, par LSD tuvākajiem uzdevumiem un par to, ka LSD CK «ar sava KSDSP CK Maskavas biroja pārstāvja starpniecību ir organizatoriski saistīta ar Viskrievijas partiju un gatavojas koordinēt ar to visu savu darbību»³⁰. Laikraksta «Sociāldemokrāts» 9. marta numurā bija publicēts strādnieku šķiras uzdevumiem veltīts paziņojums «Biedri Latvijas strādnieki!», kurā norādīts: «Tagad no strādnieku organizētā spēka atkarāsies ne tikai revolūcijā iegūto panākumu patērēšana, bet arī revolūcijas spēka tālākā attīstība un cīņa par sociālismu — strādnieku cīņas galamērķi.»³¹ Uzsaukums aicināja Latvijas proletariātu saliedēt savus spēkus, atjaunot un veidot jaunas sociāldemokrātiskās organizācijas, uzturēt ciešus sakarus ar latviešu proletariāta partiju un tās Centrālo Komiteju. Tajā pašā dienā Latvijas Sociāldemokrātijā paziņoja visiem partijas biedriem par LSD

konferences sasaukšanu aprīļa mēnesī, lai apspriestu un pieņemtu lēmumu par Latvijas proletariāta neatliekamiem uzdevumiem revolūcijas tālākas attīstības apstākļos.³²

Laikrakstā «Sociāldemokrāts» 11. martā bija publicēts KSDS(b)P CK Maskavas biroja un Maskavas komitejas apsveikums V. I. Ļeņinam. Tajā bija teikts: «Sirsnīgi apsveicam dārgo un cienījamo biedru Vladimīru Iljiču, nenogurstošo cīnītāju un Krievijas proletariāta patieso idejisko vadoni. Vistumšākos reakcijas gados, pārdzīvojamā idejiskās sagrūšanas laikā, Jūs vienmēr bijāt nenogurstošs strādnieku šķiras interešu aizstāvis un turējāt augsti paceltu revolūcijas un internacionālā sociālisma karogu. Ar nepacietību gaidām Jūsu atgriešanos mūsu rindās. — Lūdzam nodot apsveikumu visiem mūsu ārzemēs atrodošajiem biedriem.» Redakcija pie apsveikuma V. I. Ļeņinam no savas puses piebilda: «Mēs pievienojamies šim sveicienam un ceram, ka b. Ļeņins drīz stāvēs arī mums līdzās ar padomiem un darbu, kā tas bija pirmos revolūcijas laikos . . .»³³ — t. i., 1905.—1907. gada revolūcijas posmā. LSD Ārzemju komiteja marta vidū aicināja visas latviešu sociāldemokrātiskās organizācijas Amerikā «atbalstīt un ar visiem līdzekļiem veicināt lielo revolūcijas kustību Krievijā».³⁴ LSD Ārzemju komiteja ieteica revolucionārajiem latviešu sociāldemokrātiem atgriezties Krievijā, lai stātos cīnītāju rindās, bet tos, kas paši nevar piedalīties cīņās, aicināja aktīvi atbalstīt revolūciju, norādot, ka nozīmīgs politisks balsts revolūcijai Krievijā ir Amerikas proletariāta šķiru cīņa pret saviem ekspluatatoriem un ka nekavējoties jāiet talkā cīnītājiem Krievijā, savācot revolūcijas vajadzībām materiālos līdzekļus. Šis LSD Ārzemju komitejas aicinājums bija publicēts ASV Sociālistiskās partijas latviešu organizācijas avīzē «Strādnieks», un tas deva ierosmi atgriezties dzimtenē lielai politisko emigrantu boļševiku grupai (S. Bergis u. c.).

LSD Centrālās Komitejas aicinājums aktivizēt partijas darbību, organizēt un saliedēt visus revolūcijas spēkus rada dzīvu atbalsi Latvijas iedzīvotāju un Ziemeļu frontes karavīru vidū. Jau 2. martā, kad LSD Rīgas organizācija vēl pastāvēja nelegāli, tika izveidota tās legālā rīcības komiteja, kas sagatavoja visas partijas organizācijas pāreju darbam legālos apstākļos.

20. martā notika LSD Rīgas organizācijas pirmā legālā kopsapulce, kurā piedalījās ap 300 partijas biedru. Sajā sapulcē ievēlēja Latvijas Sociāldemokrātijas Rīgas komiteju. Par tās locekļiem kļuva N. Allens, E. Viksniņš, H. Vilks, J. Goba, J. Jūrmalnieks, A. Helmanis, K. Ceikels un citi.³⁵ Pēc desmit dienām, 30. martā, notika LSD Rīgas organizācijas kopsapulce, kurā piedalījās 211 partijas biedri un 526 kandidāti. Tā kā līdzās latviešiem partijas organizācijas darbā aktīvi iekļāvās arī citu tautību pārstāvji un darba apjoms ievērojami pieauga, tika pieņemts lēmums komitejas sastāvu papildināt ar četriem jauniem locekļiem darbam cittautībnieku vidū. LSD Rīgas

komitejā papildus ievēlēja Zaharenko, Gerčikovu, Ospovatovu un Černozerski.³⁶

Legālu darbību uzsāka arī LSD lauku organizācijas. Valmierā 26. martā konferenci sasauca LSD Vidienas organizācija, kurā bija apvienoti Valmieras, Valkas, Cēsu un Rīgas apriņķu 11 partijas rajoni. Marta beigās legālu darbību uzsāka LSD Malienas organizācija. Šīs organizācijas galvenā bāze bija Jaungulbenes, Lubānas, Litenes, Alūksnes, Ļaudonas, Adulienas un Madonas partijas rajoni.³⁷ 1917. gada aprīlī Vidienas partijas organizācijā bija 309, bet Malienas organizācijā — 410 biedru. Boļševistiskās grupas, kas uzturēja tiešus sakarus ar KSDS(b)P CK, darbojās Daugavpilī, Ludzā, Rēzeknē, Krustpilī.³⁸ Marta beigās LSD partijas organizāciju pāreja uz legālu darbību bija pilnīgi pabeigta, un šajā laikā LSD partijas biedru skaits pārsniedza 1000 cilvēku, no kuriem apmēram 300 strādāja Rīgā, 370 bija armijā un vairāk nekā 350 — lauku organizācijās. Pie KSDS(b)P organizācijām ārpus Latvijas pastāvēja latviešu grupas, kurās bija kopskaitā pāri par 2000 biedru.³⁹ LSD Rīgas organizācija un tās rīcības komiteja bija Rīgas Strādnieku deputātu padomes izveidošanas iniciatori. Tūlīt pēc pirmo ziņu saņemšanas par revolūcijas uzvaru Petrogradā 2. martā notika 9 strādnieku biedrību pārstāvju sapulce, kurā izveidoja Pagaidu rīcības komiteju (11 cilvēki) Rīgas Strādnieku deputātu padomes organizēšanai. Tajā iegāja N. Allens, H. Vilks, M. Gibeiko, R. Endrups, J. Jūrmalnieks, A. Helmanis un citi. Piedaloties apmēram 150 pārstāvjiem no dažādām strādnieku organizācijām un grupām, 7. martā izvēlēja pirmo Strādnieku deputātu padomi, kas sastāvēja no 39 cilvēkiem (pa vienam deputātam no katras grupas vai organizācijas).⁴⁰ Turpmāk padomi arvien papildināja ar jauniem locekļiem. Par Rīgas Strādnieku deputātu padomes izpildkomitejas priekšsēdētāju kļuva LSD CK loceklis R. Endrups (no 1917. g. aprīļa), bet sekretārs bija boļševiks M. Gibeiko. Rīgas Strādnieku deputātu padomes darbībai un tās šķiriskajām pozīcijām bija liela nozīme tālākajā revolucionārās kustības attīstībā Latvijā. Kā jau teikts, sakarā ar karadarbību Rīgas iedzīvotāju skaits bija samazinājies gandrīz divkārt; palikušo uzņēmumu strādnieku un jo sevišķi nocietinājumu ierīkošanā nodarbināto strādnieku vidū visai nozīmīgs bija kļuvis sikburžuāzijas slānis. Šie strādnieki, kam pietrūka proletāriskā rūdījuma un kas vēl nebija spējuši apgūt Latvijas proletariāta revolucionārās tradīcijas, bieži vien bija sikburžuāziskās ideoloģijas varā un Februāra revolūcijas laikā pakļāvās izlīdzējiem. Tas viss manāmi ietekmēja arī Rīgas Strādnieku deputātu padomes darbību. Atsevišķu jautājumu izlemšanā daļu tās deputātu ietekmēja latviešu meņševiki internacionālisti, kas tobrīd vēl bija LSD biedri un, būdami padomes sastāvā kā brīvo profesiju pārstāvji (galvenokārt žurnālisti, advokāti utt.), bija ievēlēti dažādās padomes komisijās un arī tās preses orgāna «Ziņo-

Rūdolfs Endrups

tājs» redakcijā. Meņševiku internacionālistu ietekme izpaudās, piemēram, Rīgas padomes pieņemtajā 18. marta rezolūcijā,⁴¹ kurā bija izteikta prasība, lai pilsētas pārvaldi uz laiku pārņem Sabiedrisko organizāciju padome, ko 8. martā izveidoja no buržuāziskām, sīkburžuāziskām un strādnieku organizācijām, pie tam pārsvarā esot tieši buržuāziskām organizācijām. Sabiedrisko organizāciju padome izvirzīja par mērķi atņemt varu vāciskajai Pilsētas domei. 2. aprīlī Rīgas padome kopā ar 12. armijas zaldātu deputātu padomes eseriski meņševistisko izpildkomiteju (Iskosols) un Sabiedrisko organizāciju padomi nosūtīja Pagaidu valdības priekšsēdētājam kņazam Ļvovam telegrammu ar lūgumu apstiprināt Rīgas pilsētas domes jauno sastāvu, kas baudot «visu iedzīvotāju pilnīgu uzticību», un vienlaikus meklēja atbalstu arī no Petrogradas padomes puses.⁴² No 28. marta līdz 3. aprīlim Petrogradā notika Strādnieku un zaldātu deputātu padomju Viskrievijas apspriede, kurā meņševiki un eseri bija ievērojamā pārsvarā. Apspriede pieņēma lēmumu par Pagaidu valdības atbalstīšanu un kara jautājumā ieņēma «revolucionāro aizsardzības» pozīcijas. V. I. Ļeņins šīs sanāksmes rezultātus novērtēja kā luijblānisma uzvaru, jo sanāksmes un Petrogradas padomes vadoņi izlīdzēji Cheidze, Cereteli, Steklovs, līdzīgi Luijam Blānam, pārgājuši no šķiru cīņas pozīcijām «sīkburžuāzisko ilūziju pozīcijā, ilūziju,

kas izskaistinātas ar it kā «sociālisma» frāzeoloģiju, bet kas īstenībā kalpo tikai buržuāzijas ietekmes nostiprināšanai proletariātā». ⁴³

Boļševiki izskaidroja masām, ka šāds lujblānisms kavē revolūcijas tālāku attīstību. Boļševiku ietekmē Rīgas Strādnieku deputātu padome aprīļa beigās asi kritizēja Viskrievijas padomju apspriedes oportunistiskos lēmumus jautājumā par karu. Par Iskosola meņševistisko priekšlikumu atbalstīt šos lēmumus Rīgas padomē tika nodotas tikai 5 balsis. ⁴⁴

1917. gada aprīlī Rīgas Strādnieku deputātu padomē bija 289 deputāti no 57 978 vēlētājiem. Deputātu vidū 48 bija arodbiedrību, kā arī fabriku un rūpnīcu komiteju pārstāvji, 72 — no 12. armijas militarizētajiem tranšeju strādniekiem, 15 — no patērētāju biedrībām, 13 — no LSD, bet 6 pārstāvji — no kultūras un izglītības biedrībām; 112 deputāti veidoja Rīgas padomes bezzemnieku sekciju (tie pārstāvēja 25 468 vēlētājus — Rīgas apkārtnes nabadzīgos zemniekus un lauku proletāriešus). Turpmāk padome paplašinājās tieši uz strādnieku biedrību un organizāciju, rūpnīcu, dzelzceļnieku, būvniecības strādnieku arodbiedrību, Rīgas apkārtnes iedzīvotāju (piem., Zolitūdes, Bierīņu u. c.) pārstāvju rēķina. Augustā pirms vācu iebrukuma Rīgas padomē bija 465 deputāti, kas pārstāvēja apmēram 90 tūkstošus strādājošo no Rīgas un tās apkārtnes. Padome darbojās LSD Rīgas komitejas vadībā, ievērojot proletāriskā internacionālisma principus, apvienojot un aizstāvot visu tautību intereses, tajā bija ievēlēti latvieši, krievi, lietuvieši, ebreji, poļi, igauņi, vācieši un citu tautību pārstāvji.

Padomes izpildkomitejā darbojās boļševiki R. Endrups, J. Lencmanis, D. Lubužs, O. Kārkliņš, M. Gibeiko, R. Francis, J. Jūrmalnieks un citi. ⁴⁵ Viņu vadībā Rīgas Strādnieku deputātu padome ātri iekaroja tautas masu uzticību. Īpaši svarīga loma te bija boļševiku cīņai par pāreju uz 8 stundu darbadienu, darba algas palielināšanu un darba apstākļu uzlabošanu. Samērā drīz Rīgas padome kļuva par īstu masu organizāciju, kas sāka izplatīt savu ietekmi uz visu neokupēto Latvijas daļu. Nelokāmi aizstāvot strādnieku prasības un intereses, atmaskojot buržuāziskās Pagaidu valdības prettautisko politiku un samierniecisko elementu rīcību, boļševiki ar Rīgas padomes starpniecību aptvēra arvien plašākus Latvijas darbaļaužu slāņus.

Strādnieku šķiras saliedēšanai Latvijas boļševiki prasmīgi izmantoja arodbiedrības. Kā viena no pirmajām aktīvi sāka darboties metālistu arodbiedrība, kas aicināja strādniekus atjaunot arī citu arodorganizāciju darbību. Laikrakstā «Ziņotājs» bija publicēts materiāls par metālistu arodbiedrības kopsapulci 9. aprīlī, kurā izskatīja jautājumu par arodbiedrību uzdevumiem un pieņēma šādu rezolūciju: «Lai vestu sekmīgu cīņu pret kapitālistiem, visiem strādniekiem ir jāorganizējas kā saimnieciskās, tā politiskās organizācijās.» ⁴⁶ Tirdzniecības un rūpniecības kalpotāju apvienības valdes sēdē 21. aprīlī

Nams Suvorova (tag. K. Barona) ielā, kur atradās Rīgas Strādnieku deputātu padome

pieņēma lēmumu par to, ka visiem pilsētas kalpotājiem jāiestājas arodbiedrībās, bet pilsētas valdei jāpieņem darbā tikai arodbiedrības biedri. Aprīļa vidū Rīgā darbojās jau 13 arodbiedrības, kurās bija apvienoti 2725 biedri.⁴⁷ Tās bija kokapstrādātāju, transporta strādnieku, metālistu, ostas strādnieku, apavnieku, drēbnieku, krāsotāju, tirdzniecības un rūpniecības kalpotāju, mājkalpotāju, viesmiļu un citas arodbiedrības.

Pēc boļševiku iniciatīvas 20. aprīlī notika Rīgas arodbiedrību pārstāvju sapulce, kurā izveidoja arodbiedrību pagaidu centru. Vēlāk to pārveidoja par Rīgas Arodbiedrību centrālbiroju, ar kura starpniecību LSD ietekmēja Rīgas arodorganizācijas, kas vienprātīgi atzina boļševiku idejiski politisko virsvadību. Centrālbiroja darbā aktīvi piedalījās K. Skranda un biroja sekretārs K. Zvaigzne.

Rīgas Arodbiedrību centrālbirojs ar savu darbību aptvēra visu Vidzemi un, iesaistot arodbiedrībās plašas masas, saliedēja tās ap Latvijas Sociāldemokrātiju. Aprīļa nogalē centrālbirojs griezās pie

Latvijas darbaļaudīm ar aicinājumu: «Apvienojieties arodbiedrībās!» Aicinājumā bija teikts: «Strādnieku politiskās organizācijas — Sociāldemokrātijas — galvenais uzdevums cīnīties par sabiedrisko un politisko tiesību iekarošanu darba cilvēkiem, par vārda, sapulču, arodbiedrību brīvību, par tiesībām pārvaldīt valsti, par tiesībām streikot utt. [..] Arodbiedrības — tās ir strādnieku ekonomiskās kustības bāka, tās ir strādnieku balsts baltās un nebaltās dienās. Arodbiedrības ir stipras, ja tajās daudz organizēto strādnieku, kas vienprātīgi pilda savus kopīgos lēmumus. [..] Arodbiedrības — ekonomiskās cīņas pamats. Tā ir politiskās pašizglītības pirmā skola. Biedri, mums jānotur iekarotās brīvības, mums jāuzlabo mūsu ekonomiskais stāvoklis.

Gaidīt nedrīkst! Roku rokā ar citu zemju strādniekiem lai mūsu arodbiedrības sāk cīņu pret kapitalismu visās zemēs. Tikai vienībā spēks! Tikai cīņā strādnieki iegūst tiesības! Katra strādājošā pienākums — būt par arodbiedrību biedru!»⁴⁸

Šis aicinājums rada dzīvu atbalsi Rīgas un visas neokupētās Latvijas teritorijas strādniekos. Salīdzinājumā ar aprīli arodbiedrību biedru skaits maijā bija pieaudzis divkārt, un Rīgā tas sasniedza 5436 biedrus.⁴⁹

No 26. līdz 29. maijam notika Rīgas arodbiedrību I konference, kurā piedalījās 15 apvienību pārstāvji. Pirms tam LSD Rīgas pilsētas konference bija pieņēmusi īpašu rezolūciju par arodbiedrību mērķiem un uzdevumiem, kurā norādīja, ka strādnieku ekonomiskajai cīņai jāiet roku rokā ar politisko cīņu. Sai nolūkā strādniekiem jāstājas ciešos organizatoriskos sakaros ar strādnieku politisko partiju — Sociāldemokrātiju.⁵⁰ Arodbiedrību konferencē boļševistiskas rezolūcijas pieņēma visos galvenajos jautājumos.

Pēc carisma gāšanas revolucionārā cīņā aktīvi iekļāvās arī strādājošā jaunatne. Sāka veidoties jaunatnes pulciņi, un LSD Rīgas komiteja 1917. gada 28. martā izvirzīja uzdevumu izveidot LSD Jaunatnes Savienību, lai jaunatnes kustību ievirzītu revolucionārā gultnē. Buržuāziskās un sīkburžuāziskās partijas savukārt mēģināja radīt savus jaunatnes pulciņus ar «bezpartejisku» organizāciju izkārti, bet viņu pulciņiem īpašu panākumu nebija. Rīgas strādnieku jaunieši dzīvi atbalstīja LSD ideju par jaunatnes savienības izveidošanu pie Sociāldemokrātiskās partijas. 12. aprīlī Rīgā notika jaunatnes organizāciju pārstāvju apspriede, kura atbalstīja domu par tūlītēju Rīgas sociāldemokrātiskās jaunatnes savienības dibināšanu. Par šīs savienības mērķi apspriede atzina sociālistisko ideju izplatīšanu jauniešu vidū, jaunatnes savienības biedru gatavošanu partijai un jaunatnes kultūras līmeņa paaugstināšanu. Jaunatnes pulciņi līdzīgi organizējās arī citās Latvijas pilsētās un apdzīvotajās vietās. Jūnijā izveidojās un drīz vien sāka darboties Latvijas Sociāldemo-

krātijas Jaunatnes Savienība. Boļševiku vadībā darba jauniešu kustība pakāpeniski ieguva proletariāta šķiru cīņu raksturu.

Rīgas Strādnieku deputātu padome uzsāka savu darbību pacilātā noskaņā par iekaroto brīvību un demokrātiju. Bet drīz vispārējās liksmības izjūtu, kas bija aptvērusi arī karavīrus un strādniekus, nomainīja arvien krasāka šķiriskā noslāņošanās. Viens no pirmajiem jautājumiem, kas izraisīja šķiru pretrunu saasināšanos, bija tautas milicijas organizēšana policijas vietā. Pagaidu valdība uzdeva to veikt A. Krastkalnam un Rīgas pilsētas domei, ko vadīja G. Zemgals. Pagaidu valdības lēmumā par milicijas organizēšanu «ārejas policijas vietā» bija noteikts, ka «milicija ir valsts varas izpildorgāns uz vietām, kas atrodas zemstu un pilsētas sabiedrisko valžu tiešā pārziņā. Milicijas priekšniekus, kā arī viņu vietniekus ievēlē un atbrīvo pilsētu un lauku apriņķu valdes saskaņā ar pilsētu un apriņķu priekšnieku ierosinājumu. Pārējos milicijas amatos ieceļ milicijas priekšnieki pēc saviem ieskatiem.»⁵¹ Gubernas pārvaldnieks (komisārs) A. Krastkalns uzsāka formēt miliciju no ugunsdzēsējiem, «Zelbstšuca» (pašaizsardzības) locekļiem, kas ļaudīm bija vēl atmiņā kā 1905. gada revolūcijas apspiešanas līdzdalībnieki, no bijušajiem policistiem un citiem vecā režīma kalpiem. Tas izraisīja pilsētas iedzīvotāju sašutumu.

Milicijas organizēšanu savās rokās pārņēma Rīgas Strādnieku deputātu padome. Tā izstrādāja instrukciju, kas noteica tautas milicijas funkcijas un darbības virzienu, ieteica milicijas priekšnieka (prefekta) amatam štāba kapteini, juristu pēc izglītības J. Dambekalnu, par viņa vietnieku LSD biedru R. Franci un par milicijas lietu pārvaldnieku — J. Gobu, arī LSD biedru. Rīgā izveidoja 12 milicijas rajonu komisariātus, un vairāki jaunie komisāri bija sociāldemokrāti. Par milicijas priekšniekiem un komisāriem visos Vidzemes apriņķos apstiprināja padomes ieteiktos LSD biedrus.

Rīgas Strādnieku deputātu padome uzmanīgi sekoja kandidatūru izvēlei darbam milicijā, centās nepieļaut, ka tās rindās uzņem kontr-revolucionārus un citus nevēlamus elementus. Līdz milicijas saformēšanai patruļdienests un kārtības uzturēšana Rīgas ielās bija uzticēta 7. Bauskas latviešu strēlnieku pulkam, ko vēlāk nomainīja 2. Rīgas pulks. Strēlnieki šo Rīgas padomes uzdevumu veica godam un arī vēlāk turpināja patruļēt kopā ar tautas miliciju.

Boļševiku vadītā Rīgas Strādnieku deputātu padome vēl enerģiskāk nostājās pret A. Krastkalnu, pieprasot reakcionārās Pilsētas domes un visu vietējās pašpārvaldes orgānu pārvēlēšanu, 8 stundu darbadienas ieviešanu un darbaļaužu ekonomiskā stāvokļa uzlabošanu. 18. marta sēdē padome izteica A. Krastkalnam neuzticību. Par atteikšanos pildīt darbaļaužu prasības uz boļševiku ieteikuma pamata Rīgas Strādnieku deputātu padome 3. aprīlī A. Krastkalnu arestēja un konvoja pavadībā nosūtīja uz Petrogradu. Pēc pusotra mēneša

vilcināšanās viņa vietā par Vidzemes guberņas komisāru tika nozīmēts bijušais III Valsts domes loceklis sociāldemokrāts A. Priedkalns.

Laikraksts «Ziņotājs» 28. aprīlī publicēja Rīgas Strādnieku deputātu padomes ziņojumu «Cīņa ar kontrrevolucionāriem spēkiem Latvijā», kurā bija tieši norādīts uz vajadzību aizstāvēt revolūciju un nepieciešamību nodot kontrrevolucionāros noziedzniekus tiesai.

1917. gada aprīlī un maijā saskaņā ar Rīgas padomes izpildkomitejas lēmumu tika arestēti provokatori K. Sproģis un M. Sproģis, kuru vārdus publicēja laikrakstā «Cīņa», Vidzemes žandarmērijas priekšnieka palīgs Papadžanovs, ohrankas aģents Zeltiņš, 1905.—1907. gada soda ekspedīcijas vadītājs barons Hāns, Rīgas biržas komitejas sekretārs Reibnics, barons Rekke, iecirkņa uzraugs Konrāds, kā arī citi kontrrevolūcijas un carisma kalpi. Rostovā pie Donas tika arestēts un atvests uz Rīgu pazīstamais ohrankas sadists Dāvuss, un Rīgas padome 20. aprīļa «Ziņotājā» griezās pie visiem pilsoņiem ar lūgumu sniegt palīdzību Dāvusa noziedzīgās rīcības izmeklēšanā.

Buržuāziskā Pagaidu valdība negatavojās likvidēt veco tiesu vai mainīt tās šķirisko būtību. Daļēji arī tāpēc Pagaidu valdība steidzās veikt pasākumus, lai pārtrauktu Rīgas Strādnieku deputātu padomes uzsākto cīņu pret kontrrevolūciju. Jau aprīļa beigās padome saņēma kara un jūras ministra A. Gučkova priekšrakstu par to, ka turpmāk padomei arestus izdarīt nav atļauts bez Pagaidu valdības piekrišanas, bet maijā pienāca jauns cirkulārs, ko bija parakstījis virsprokurors V. Ļvovs. Tas pilnīgi noliedza padomēm, komitejām un citām revolucionārām organizācijām izdarīt arestus un kratišanas, kā arī atcelt no amatiem Pagaidu valdības iestāžu ierēdņus. Tomēr Rīgas padome un citas Latvijas padomes cīņu ar kontrrevolūciju turpināja, kaut arī arestētos uz vietas tiesāt nevarēja. Tos kopā ar izmeklēšanas materiāliem (kā Krastkalna un citu kontrrevolucionāru gadījumā) bija spiesti nosūtīt uz Petrogradu. Šāda tiesvedības kārtība, ko noteica buržuāziskā Pagaidu valdība un kas faktiski atņēma padomēm iespēju reāli vērsties pret vietējiem kontrrevolucionāriem, bija piespiedu kompromiss padomju darbībā.

Rīgas Strādnieku deputātu padome bija iniciators pārejai uz 8 stundu darbadienu. Pēc boļševiku ieteikuma un saskaņā ar strādnieku prasībām padome 22. martā noteica ieviest visos pilsētas uzņēmumos, darbnīcās un iestādēs 8 stundu darbadienu ar 18. aprīli (1. maiju). Neraugoties uz uzņēmēju nikno pretošanos, šo lēmumu pakāpeniski realizēja. Pēc Rīgas Arodbiedrību centrālbiroja pieprasījuma, kā arī vispārēja streika draudu ietekmē Rīgas pilsētas valdei 8 stundu darbadienu nācās ar 10. jūniju ieviest visos pilsētas uzņēmumos.

Meņševiki internacionālisti mēģināja Rīgas Strādnieku deputātu padomi pārvērst uz izlīdzēju ceļa. Viņi centās propagandēt savus oportunistiskos uzskatus atsevišķos partijas jautājumos, aicināja apvienot vienā partijā boļševikus un meņševikus aizsardzībasniekus, bet LSD organizācijas uz vietām šo priekšlikumu kategoriski noraidīja un asi uzstājās pret meņševikiem oportunistiem, kas grupējās ap Petrogradā iznākošo «Strādnieku Avīzi».⁵²

Boļševiku neatlaidīgā cīņa pret šiem meņševiku internacionālistu mēģinājumiem vainagojās ar labiem panākumiem. Boļševiki panāca to, ka Rīgas Strādnieku deputātu padome ar savu revolucionāro darbību iekaroja autoritāti un atbalstu strādnieku masās un kļuva par revolucionāro padomju faktisko centru ne tikai Rīgā, bet arī visā neokupētajā Latvijas daļā. Šo savu lomu tā saglabāja līdz Latvijas Strādnieku, zaldātu un bezzemnieku padomes izveidošanai jūlija beigās. Marta mēnesī boļševiku vadībā padomes tika radītas Valmierā, Valkā, Cēsīs, kā arī Rūjienā, Smiltēnē, Alūksnē un citās Vidzemes pilsētās un miestos. Padomes savā sastāvā iekļāva arī deputātus no laukstrādniekiem, bezzemniekiem un sīkzemniekiem.

Revolucionārā kustība izvērās plašumā arī Latgalē. No Petrogradas uz Vitebskas guberņu nosūtītais Pagaidu valdības pilnvarotais 11. martā telegrafeja no Rēzeknes uz centru: «Vietām iesākušās haotiskas nekārtības un vardarbība. Nepieciešams, lai valdība grieztos speciāli pie lauku iedzīvotājiem ar aicinājumu nomierināties un norādītu, ka pastāvošie likumi joprojām paliek spēkā līdz to atcelšanai.»⁵³

Revolucionārie notikumi valstī spēcīgi ietekmēja Ziemeļu frontes armijas daļas, kas bija dislocētas frontes iecirknī. Tomēr šos notikumus meņševiku un eseru izlīdzējpartijas, kam izdevās pēc Februāra revolūcijas sagrābt politisko iniciatīvu armijā, prata izmantot savās interesēs.

Ar armijas komandējošā sastāva tiešu atbalstu un izlīdzēju partijas vadībā marta sākumā izveidojās 12. armijas zaldātu deputātu padome. Deputātu vēlēšanu laikā uz kongresu, kas notika Rīgā 1917. g. 8. un 9. martā, katra 12. armijas vienība sūtīja pa vienam delegātam, līdz ar to pulki, divīzijas un korpusi, kuros bija tūkstošiem karavīru, izvirzīja tādu pašu pārstāvju skaitu kā atsevišķas aizmugures komandas, kurās bija pāris desmitu cilvēku. Šāda kongresa sastāva izkārtošana deva iespēju samiernieku partijām iegūt pārsvaru 12. armijas zaldātu deputātu padomes izpildkomitejā (Iskols) un to nokomplektēt galvenokārt no virsniekiem un aizmugures iestāžu militārajiem ierēdņiem. Iskosola vadībā bija Iskosola priekšsēdētājs, meņševiku CK loceklis G. Kučins, meņševiku CK loceklis Dibua, eseru CK loceklis Ļihačs. Virsnieki sākumā apvienojās atsevišķi no kareivju deputātu padomes, 9. martā izveidojot savu 12. armijas virsnieku izpildkomiteju (Iskomofs), bet drīz vien tā apvieno-

jās ar Iskosolu. Iskosols no pirmajām savas darbības dienām kļuva par Pagaidu valdības balstu ne tikai armijā, bet arī visā Vidzemes guberņā, uzstājās par imperiālistiskā kara turpināšanu un vadīja cīņu pret 12. armijas boļševikiem.

Rīgas Strādnieku deputātu padomes pirmajās sēdēs marta pirmajā pusē tika pieņemts lēmums par pārrunām ar Iskosolu, lai jau no paša sākuma rastu kontaktu abu padomju starpā un varētu apvienot visas tautas revolucionāros elementus cīņā par demokrātisku republiku.⁵⁴ Taču Iskosola vadība kategoriski atteicās apvienoties ar Rīgas Strādnieku deputātu padomi, pretojās kareivju komiteju tuvināšanai strādnieku organizācijām, cerot tādējādi aizkavēt komiteju revolucionarizēšanos. Rezultātā 12. armijas padomē nebija pārstāvēts tūkstošiem tranšeju strādnieku, kas bija pakļauti 12. armijas virsvadībai. Tie nosūtīja savus pārstāvjus uz Rīgas Strādnieku deputātu padomi: aprīļa beigās 72 deputāti tajā pārstāvēja 15277 vēlētājus — ceļa un tranšeju strādniekus, kā arī 12. armijas hidrotehniskā dienesta darbiniekus.⁵⁵

Meņševiki un eseri sagrāba vadību arī Latgalē dislocētās 5. armijas padomē un tās izpildkomitejā (Armiskoms), pārvēršot to par centru cīņai pret 5. armijas zaldātu revolucionāro daļu. Samērā ilgstošu meņševiku un eseru ietekmi 5. armijā sekmēja tas apstākļi, ka šajā armijā līdz pat 1917. gada rudenim nebija visai armijai kopīgas boļševistiskas organizācijas. Revolucionāro darbību zaldātu vidū izvērsa divīziju un korpusu boļševiku partijas komitejas. 5. armijas boļševiki uzturēja sakarus ar LSD Rīgas organizāciju un KSDS(b)P Dvinskā (Daugavpils) komiteju.

Marta beigās pie LSD Rīgas komitejas izveidoja 12. armijas boļševiku organizāciju, kas kopā ar KSDS(b)P Petrogradas komitejas kara organizāciju realizēja partijas darba vadību Ziemeļu frontē. Boļševiku partijas šūniņu skaits karaspēka daļās ātri auga. Partijas biedri kļuva par pulku un rotu kareivju komiteju organizatoriem. Īpaši aktīvi 12. armijas militārās organizācijas darbā iesaistījās 436. Novaja Lādogas pulka boļševiku organizācija. Kā liecināja N. Podvoiskis, KSDS(b)P Petrogradas komitejas kara komisijas sastāvā bija 12. armijas pārstāvis boļševiks A. Vasiļjevs.

Partijas organizācijas radās arī latviešu strēlnieku pulkos. Boļševistiskais pulciņš «Pelēkie», kas agrāk darbojās pagrīdē, legalizējās marta sākumā un iesaistīja savās rindās jaunus partijas biedrus. LSD biedru skaits latviešu strēlnieku pulkos ātri pieauga. 1., 4., 5. un 7. latviešu strēlnieku pulku boļševiki G. Valdbahs, E. Vikmanis, O. Lācis, E. Jurevičs un citi 4. martā izveidoja LSD pulciņu «Marts», kas 18. martā izteica priekšlikumu izveidot apvienotu visu latviešu strēlnieku pulku sociāldemokrātisku organizāciju.

Laikrakstā «Ziņotājs» bija publicēts pulciņa biedru aicinājums visiem strēlnieku pulku LSD biedriem 26. martā ierasties uz apvieno-

Krievu un vācu kareivju brāļošanās frontē Daugavpils rajonā

šanās sapulci.⁵⁶ Šajā sapulcē tika izveidota strēlnieku pulku LSD organizācija un izvēlēta tās pagaidu komiteja, kuras sastāvā bija E. Jurevičs, E. Vikmanis, P. Eilands, O. Lācis, H. Valdbahs un citi.

3. aprīlī notika otra apvienotā latviešu strēlnieku pulku LSD biedru sanāksme, kurā pagaidu izpildkomiteju pārveidoja par pastāvīgu un pieņēma lēmumu par organizācijas darbību proletāriskā internacionālisma garā.⁵⁷ Sapulcē pieņēma apsveikumu boļševiku preses izdevumiem (avīzēm «Pravda», «Social-demokrat», «Sociāldemokrāts» un «Cīņa»), kurā bija teikts: «Sapulce aicina visus organizētos biedrus neticēt izplatītajam apmelojumam, it kā zaldāti frontē un jo sevišķi latviešu strēlnieki esot «par karu līdz galīgai uzvarai». Tie ir meli. Mēs visi gribam mieru un brīvības nostiprināšanu.»⁵⁸

Sis apsveikums bija publicēts «Pravdā» 1917. gada 14. (27.) aprīlī. 1917. gada marta vidū Valmierā notika latviešu strēlnieku pulku pārstāvju sanāksme, kurā runāja par strēlnieku delegātu kongresa sasaukšanu.

Latviešu strēlnieku pulku delegātu I kongress notika Rīgā 27.—29. martā. Vairums delegātu tajā bija bezpartejiskie strēlnieki, kuru uzskati pamatvilcienos atbilda boļševiku linijai. Tika izvēlēta

Iskolastrela pirmais sastāvs. 1. rindā 3. no kreisās — K. Pētersons

Latviešu strēlnieku pulku apvienotās deputātu padomes izpildkomiteja (Iskolastrela). Apmēram trešdaļa no Iskolastrela un puse no tā prezidija locekļiem bija LSD biedri. Boļševistiskās kara komitejas biedru skaits latviešu strēlnieku pulkos ātri pieauga, un jau aprīlī organizācijā bija ap 800 cilvēku.

Carisma gāšana izraisīja Latvijā nacionālās atbrīvošanās kustības pieaugumu galēji saasinātos šķiru cīņās apstākļos. Pagaidu valdība neatrisināja nevienu no latviešu tautai būtiskām problēmām. Mēģinādama iekarot vadošās pozīcijas un pārvilkt savā pusē tautas masas, pirmām kārtām zemniecību, latviešu buržuāzija šai nolūkā izmantoja nacionālo jautājumu. Buržuāzijas ideologi uzstājās ar prasībām pēc autonomijas, runāja par nacionālo atbrīvošanos, mēģinot atrunāt strādniekus, zemniekus un latviešu strēlniekus no revolucionārās cīņas pret muižniekiem un kapitālistiem.

Strādnieku un zemnieku izcīnīto uzvaru latviešu buržuāzija centās pielāgot saviem mērķiem. Kā jau minēts, marta sākumā Rīgā buržuāzijas vadībā izveidoja tā saukto Sabiedrisko organizāciju padomi. Tā ātri nodibināja lietišķus kontaktus un uzturēja sadarbību ar meņševistiski eserisko Iskosolu.⁶⁰

Pēc dažām dienām latviešu lauku buržuāzija 12. un 13. martā sasauca Valmierā uz sapulci savus pārstāvjus — kulakus, pagastvalžu vecākos un skrīverus, draudžu priekšniekus, agronomus un

Vidzemes guberņas sabiedriskos darbiniekus, lai izveidotu īpašu pārstāvniecību, ar kuras starpniecību Vidzemes pārvaldīšanu varētu sagrābt savās rokās. Latviešu lauku buržuāzijas tā sauktās Valmieras sapulces organizēšana notika ar Krievijas Pagaidu valdības aktīvu atbalstu. 1917. gada 7. martā zemniecības lietu guberņas komisārs izsūtīja uz visiem Vidzemes pagastiem priekšrakstu sasaukt pārstāvju sapulces, lai izvēlētu uz Valmieras kongresu pa diviem līdz trim pārstāvjiem no katra pagasta. 11. martā steigā izdarīto vēlēšanu gaitā pagastos par delegātiem tika izvēlēti galvenokārt pagastu vecākie un bagātie saimnieki. Tā, piemēram, Daugavpils pagasta pārstāvju sanāksmē 11. martā par delegātiem uz Valmieru izvēlēja pagasta vecāko, no saimniekiem K. Ādamsonu, bet no bezzemniekiem tikai vienu pārstāvi — M. Tauriņu.⁶¹ Līdzīgi vēlēšanu rezultāti bija arī citos pagastos.⁶² Šis Valmieras sapulces delegātu sastāvs noteica arī to, ka Vidzemes Pagaidu zemes padome (48 cilvēki) tika izvēlēta no lauku buržuāzijas un inteliģences aprindām.

Valmieras sanāksmes izteikti šķiriskais raksturs un tās dalībnieku nepārprotamā tendence sagrābt varu savās rokās izraisīja asu visas Latvijas darbaļaužu protestu. Rīgas Strādnieku deputātu padome atteicās atzīt tās tiesības un noraidīja Valmieras sapulces pilnvaras uz tāda latviešu tautas pārstāvniecības orgāna ievēlēšanu, kas varētu uzņemt guberņas pārvaldīšanu. Laikraksts «Cīņa» uzsvēra, ka latviešu buržuāzija un vispirmām kārtām lauku buržuāzija cenšas izmantot radušos izdevību un, nostiprinot savu vadošo lomu, ieņemt Latvijā vācu muižniecības vietu. «Cīņa» norādīja: «Šī sapulce ir tikai latviešu lauksaimnieku svinīga parāde, kura grib ieņemt agrākās vācu muižniecības vietu. [...] So pagastvecāko, rakstvežu, vietnieku pulku — «pelēko baronu» un viņu dienderu sabiedrību no «līdumnieku»* politiķu lēģera mēs atteicāmie atzīt par latvju tautas gribas izteicēju, nerunājot nemaz par to, ka šī kompānija nebauda tautas uzticību minimālos apmēros...»⁶³ Daudzos strādnieku, kalpu un bezzemnieku mītiņos un sapulcēs tika pieņemtas protesta rezolūcijas pret latviešu buržuāzijas centieniem saņemt varu savās rokās. Arī latviešu strēlnieku pulku delegātu I kongress 29. martā atteicās atzīt Vidzemes Pagaidu zemes padomi par vietējo pārstāvniecības orgānu. Krietni vēlāk savu legālo pārstāvniecību noformēja Kurzemes buržuāzija. 1917. gada 25.—28. aprīlī Jurjevā (Tartu) notika Valsts domes deputātu J. Goldmaņa un J. Zāliša sasauktā Kurzemes zemes sapulce. Lielākā daļa no 252 delegātiem — 151 delegāts bez īpašām vēlēšanām pārstāvēja dažādas buržuāziskās organizācijas. Kurzemes iedzīvotāji bija izvēlējuši 101 delegātu, no tiem Kurzemes bēgļi — 86 un latviešu strēlnieki — 15. Ievēlētie balsstiesīgie delegāti protestēja pret tik nedemokrātisku sapulces sasaukšanas kārtību un

* «Līdums» — latviešu lauku buržuāzijas laikraksts.

lika priekšā to uzskatīt tikai par iepriekšēju apspriedi pirms nākamās Kurzemes zemes sapulces sasaukšanas. Buržuāzisko organizāciju pārstāvji, kas bija vairākumā, noraidīja šo priekšlikumu. Pēc tam kad ievēlētie delegāti sapulci atstāja, atlikušie pasludināja paši sevi par pilntiesīgu Kurzemes zemes sapulci. Viņi no sava vīdus izvēlēja Kurzemes Pagaidu zemes padomi 61 cilvēka sastāvā un par Kurzemes guberņas komisāru nozīmēja advokātu J. Čaksti. Buržuāziskā Pagaidu valdība šos lēmumus apstiprināja. Latviešu strēlnieki nosūtīja Petrogradas padomei protestu pret nedemokrātisko Kurzemes zemes padomi, bet Kurzemes bēgļu demokrātiskās organizācijas savukārt boikotēja šo organizāciju visā Krievijā.

Latgalē, kas ietilpa Vitebskas guberņas sastāvā, aktīvu darbību buržuāzijas spēku organizēšanā izvērsa katoļu garīdzniecība. Rēzeknē 26. aprīlī notika Latgales lauku buržuāzijas sanāksme, kurā izveidoja Latgales Pagaidu zemes padomi, kas uzņēmās pārstāvniecības funkcijas. Pagaidu valdība šo kulaku organizāciju atzina un atbalstīja.⁶⁴

Revolucionārie notikumi Latvijā 1917. gada martā bija Februāra revolūcijas sastāvdaļa. Tāpat kā pārējā Krievijā, arī šeit radās divvaldība. Līdzās Pagaidu valdības iestādēm un organizācijām vara, kaut arī ierobežotā apmērā, nonāca deputātu padomju rokās. Padomju veidošanai Latvijā piemita savas ipatnības. Petrogradā un citās Krievijas pilsētās tūlīt tika izveidotas apvienotas strādnieku un kareivju deputātu padomes, turpretim Latvijā tās pastāvēja atsevišķi, ko noteica galvenokārt kareivju deputātu padomju eseriski meņševistiskās vadības centieni nodalīt šīs padomes no boļševiku vadītajām strādnieku deputātu padomēm. Čarisma sabrukšana bija milzīgs trieciens vācu muižniecības visvarenībai, kas nevarēja neizraisīt lauku darbaļaužu revolucionārās aktivitātes pieaugumu. Atšķirībā no Krievijas sādžas, kur veidojās zemnieku deputātu padomes, Latvijas laukos 1917. gada pavasarī pirmoreiz tik plašā apjomā radās bezzemnieku deputātu padomes, kurām bija raksturīgas asākas šķiriskās pretrunas un ievērojams sīkzemnieku, bezzemnieku un kalpu skaits. Masu revolucionārās kustības ietekmē padomes jau no pirmajiem pastāvēšanas brīžiem veica dažādus pasākumus darbaļaužu interesēs. Taču izveidojās arī paralēla vara — Pagaidu valdības komisāri. Guberņas un apriņķu komisāri un Pagaidu valdības iestādes sadarbojās ar vietējās buržuāzijas organizācijām — Rīgas Sabiedrisko organizāciju padomi, Vidzemes Pagaidu zemes padomi un citām. Frontē izveidojās Iskosols un Armiskoms, kas līdz Oktobra sociālistiskajai revolūcijai bija meņševiku, eseru un kontrevolucionāro virsnieku rokās un pilnīgi atbalstīja Pagaidu valdību, pildot tās direktīvas.

Buržuāziskā Pagaidu valdība nedeļa Krievijai nedz mieru, nedz maizi, nedz arī brīvību. Tieši pretēji — tā centās izmantot revolūciju

kara turpināšanai un Krievijas buržuāzijas imperiālistisko plānu realizēšanai. Pagaidu valdība zemi atstāja muižniekiem, rūpnīcas un fabrikas — kapitālistiem, atteicās izdot likumu par 8 stundu darba dienu, pamatos tika saglabāts arī vecais pārvaldes aparāts, nomaiņot cara gubernatorus un apriņķu priekšniekus ar gubernu un apriņķu komisāriem. Šajos posteņos iecēla gubernu un apriņķu zemes pārvaldes priekšniekus, kas savā vairākumā bija muižnieki un monarhisti. Frontu un armiju komisāri tika nozīmēti no meņševiku un eseru vidus, to uzdevums bija aizkavēt tālāku armijas revolucionarizēšanos. Buržuāziskā Pagaidu valdība uzņemas cara valdības vecās militārās saistības un apliecināja Antantes imperiālistiem savu gatavību turpināt karu līdz pilnīgai uzvarai.

Ar meņševiku un eseru palīdzību Pagaidu valdība krāpa tautas masas, iestātot tām, ka pēc cara gāšanas karš vairs nav imperiālistisks un ka tas tiek turpināts jaunās, brīvās Krievijas interesēs. Ar meņševiku un eseru atbalstu kara turpināšanai tika izlaists «brīvības aizņēmums» par 6 miljardiem rubļu. Politikā nepieredzējušie strādnieki un it sevišķi zemnieki vēl arvien saglabāja ticību meņševiku un eseru samiernieciskajai politikai, kas aicināja atbalstīt Pagaidu valdību.

Tālākās revolūcijas attīstības interesēs un tās virzībā uz sociālisma pusi bija nepieciešams palīdzēt darbaļaudīm izprast radušos situāciju, nostiprināt padomes, kā arī veicināt strādnieku šķiras un zemniecības savienību.

Boļševiku partijas kurss uz buržuāziski demokrātiskās revolūcijas pāraugšanu sociālistiskajā

Krievijā radušajos šķiru cīņās apstākļos boļševiku partijai un proletariātam bija nepieciešama jauna orientācija, jauns stratēģiskais plāns un jauna revolūcijas tālākās attīstības taktika. Šos jautājumus risināja V. I. Ļeņins, pārliecinoši pierādot, ka partijas uzdevums ir cīņa par sociālistiskās revolūcijas uzvaru. Vēl atrodoties emigrācijā, V. I. Ļeņins rakstos laikrakstam «Pravda», kas nosaukti par «Vēstulēm no tālienes», uzsvēra, ka revolūcija vēl nav beigusies un ka proletariātam jācīnās par uzvaru nākamajā revolūcijas posmā. V. I. Ļeņins rakstīja: «... par lozungu, «dienas uzdevumu» šajā momentā jābūt: *strādnieki, jūs esat parādījuši proletāriskās, tautas*

*varonības brīnumus pilsoņu karā pret carismu, jums jāparāda proletāriskās un visas tautas organizēšanās brīnumi, lai sagatavotu savu uzvaru revolūcijas otrajā posmā.»*⁶⁵ Telegrammā Krievijas boļševikiem, ko nolasijs KSDS(b)P CK Krievijas biroja 13. marta sēdē un tajā pašā dienā arī Petrogradas partijas komitejas izpildkomitejas sēdē, V. I. Ļeņins norādīja: «Mūsu taktika: pilnīga neuzticēšanās, nekāda atbalsta jaunajai valdībai, sevišķi turam aizdomās Kerenski, proletariāta apbruņošana — vienīgā garantija, Petrogradas domes tūlītējas vēlēšanas, nekāda tuvināšanās ar citām partijām.»⁶⁶

Cara patvaldības gāšana un divvaldības izveidošanās radīja tik sarežģītu vēsturisku situāciju, ka ne visas boļševiku organizācijas tajā spēja orientēties un izprast padomju šķirisko lomu un nozīmi, kā arī pareizi novērtēt buržuāziskās Pagaidu valdības lomu. Dažām partijām komitejām un to vadītājiem padomēm bija nepareiza attieksme pret Pagaidu valdību, aicinot to pakļaut «masu kontrolei», kas faktiski nozīmēja Pagaidu valdības varas atzīšanu un nepatiesas pārliecības radīšanu tautas masās par to, ka buržuāziskā valdība varētu rīkoties tautas interesēs. Šāda nepareiza nostāja sākumā bija arī Petrogradas boļševiku latviešu rajona organizācijai «Prometejs», LSD Rīgas organizācijai ar tās vadīto Rīgas Strādnieku deputātu padomi, LSD Valkas grupai un dažām citām organizācijām.⁶⁷ Tomēr šo grupu uzskati Latvijas Sociāldemokrātijā plašu atbalstu nerada. Atbrīvoties no šīs kļūdainās orientācijas latviešu boļševikiem palīdzēja Ļeņinskās Apriļa tēzes un KSDS(b)P VII (Apriļa) Viskrievijas konferences lēmumi. V. I. Ļeņins, kas atradās emigrācijā Sveciē, tūlīt pēc ziņas saņemšanas par revolūciju Krievijā darīja visu iespējamo, lai drīzāk atgrieztos dzimtenē. «Jau ar pašiem pirmajiem mirklīem, kad pienāca vēsts par Februāra revolūciju,» rakstīja N. Krupskaja, «Ļījičs sāka tiekties uz Krieviju.»⁶⁸

1917. gada 3. aprīļa vakarā V. I. Ļeņins atbrauca uz Petrogradu, kur Somijas stacijā boļševiki, strādnieki, kareivji, matroži un sarkanarmieši viņam sarīkoja svinīgu sagaidīšanu. N. Krupskaja vēlāk rakstīja: «Visapkārt ļaužu jūra, stihija... Sarkani karogi, Kronštates jūrnieku godasardze, Petropavlovskas cietokšņa reflektori, kas apgaismoja ceļu no Somijas stacijas līdz Kšesinskas mājai, bruņumašīna, strādnieku un strādnieču ķēde, kuri apsargāja ceļu.»⁶⁹

Kopā ar Petrogradas proletariātu V. I. Ļeņinu sagaidīja arī pāris simtu latviešu strādnieku, kuru priekšgalā bija Petrogradas boļševiku organizācijas latviešu rajons «Prometejs». Šīs tikšanās aculiecinieks latviešu boļševiks A. Žariņš atcerējās: «Mūsu demonstrantu grupa pievienojās lielajām ļaužu masām, kas pulcējās Somijas stacijas laukumā. Nāca klāt arvien jauni ļaužu pulki ar karogiem un transparentiem.»⁷⁰ Viens no tikšanās dalībniekiem rakstīja laikrakstā «Cīņa»: «...uz stacijas perona ar karogiem rokās nostājās rajonu pārstāvji, viņiem priekšā sarkangvardu godasardze. Ar Marseljēzas

skaņām un urrā saucieniem apsveica visus cīņas biedrus. Stacijas laukums bija apgaismots ar prožektoriem.[...] No bruņumašīnas skanēja b. Ļeņina apsveikumi revolucionārai tautai un armijai.» Stāstot par otro V. I. Ļeņina uzrunu demonstrantiem no balkona Kšesinskas pilī, kur atradās KSDS(b)P Petrogradas komiteja, raksta autors atzīmē: «... b. Ļeņins aplūkoja tagadējo stāvokli un secināja, ka mums jāiet tālāk, jo mēs atrodamies jauna laikmeta — sociālistiskās revolūcijas priekšvakarā. Tāpēc [viņa vārdi] «Lai dzīvo sociālistiskā revolūcija!», «Lai dzīvo sociālisms!» tika uzņemti ar skaļiem aplausiem un varenām urrā saucieniem.»⁷¹

Saskaņā ar KSDS(b)P Viborgas rajona lēmumu uz Somijas stacijas perona V. I. Ļeņinam izsniedza partijas biedra karti ar 600. numuru. To izsniedza veco boļševiku pārstāvis I. Čugurins, kurš kādreiz bija Sormovas strādnieks, bet pēc tam Ļeņina skolas klausītājs Lonžimo netālu no Parīzes. Šajā partijas biedra kartē bija rajona komitejas sekretāres Jevgeņijas Jegorovas paraksts. J. Jegorova, īstajā vārdā Ella Liepiņa, bija latviešu boļševiku partijas biedre no 1911. gada pavasara. Viņu uzņēma partijā KSDSP Rīgas organizācijā, 1916. gadā izsūtīja uz Irkutskas apgabalu, bet no turienes viņa aizbēga un līdz pat Februāra revolūcijai darbojās Petrogradā nelegāli.

Laikraksts «Cīņa», ko izdeva Petrogradas boļševiku organizācijas latviešu rajons «Prometejs», ziņoja Latvijas darbaļaudim par V. I. Ļeņina atbraukšanu uz Petrogradu. «Pravdā» 1917. gada 7. aprīlī bija publicētas V. I. Ļeņina ģeniālās Aprīļa tēzes «Par proletariāta uzdevumiem šinī revolūcijā»⁷². Pēc divām dienām arī «Cīņa» publicēja V. I. Ļeņina Aprīļa tēžu pilnīgu izklāstu redakcijas rakstā «Proletariāta uzdevumi mūsu revolūcijā».⁷³ Ziemeļu frontes 109. divīzijas boļševiku partijas komitejas vadītājs D. Grazkins atcerējās: «Nav aizmirstams tas prieks, kāds mūs pārņēma, uzzinot, ka 3. aprīļa vakarā Petrogradā ieradās Iljičs. Grūti aprakstīt, ar kādu alkainu uzmanību mēs lasījām un pārslasījām 7. aprīļa «Pravdas» numuru, kurā parādījās slavenās Ļeņina Aprīļa tēzes (Par proletariāta uzdevumiem šajā revolūcijā). Ļeņina raksts «Par divvaldību» apbrīnojami skaidri parādīja mums vēsturisko situāciju un no tās izrietošos uzdevumus (raksts «Pravdā» bija publicēts 9. aprīlī, tāpat mēs to lasījām ne vēlāk par 11. vai 12. aprīli).[...] Armijas boļševiki ar visu sirdi atbalstīja jauno kursu, kas bija formulēts un pamatots Ļeņina darbos un partijas dokumentos, — kursu uz pāreju no revolūcijas pirmā buržuāziski demokrātiskā posma uz otru posmu, uz sociālistisko revolūciju.»⁷⁴

Slavenās Ļeņina Aprīļa tēzes ietvēra teorētisko pamatojumu buržuāziski demokrātiskās revolūcijas pāraugšanai sociālistiskajā. V. I. Ļeņins rakstīja: «Pašreizējā momenta savdabība Krievijā ir *pāreja* no revolūcijas pirmā posma, kas proletariāta nepietiekamās

apzinības un nepietiekamās organizētības dēļ devis varu buržuāzījai, — uz tās *otro* posmu, kam būs jānodod vara proletariāta un zemniecības trūcīgo slāņu rokās.»⁷⁵

Par svarīgāko partijas uzdevumu šajā sakarībā kļuvusi masu mobilizācija un organizācija, strādnieku šķiras un trūcīgās zemniecības ciešas savienības izveidošana.

Politiskajā jomā V. I. Ļeņins ieteica pāreju no parlamentārās republikas uz padomju republiku kā vispiemērotāko sabiedrības politiskās organizācijas formu pārejas posmam no kapitālisma uz sociālismu. Kā pārejas līdzekli ekonomikā V. I. Ļeņins piedāvāja visas zemes nacionalizāciju, visu muižnieku zemes konfiskāciju un zemes nodošanu vietejo kalpu un bezzemnieku deputātu padomju rīcībā, strādnieku deputātu padomju kontroles ieviešanu pār sabiedrisko ražošanu un produktu sadali, visu banku saplūšanu kopīgā vistautas bankā zem strādnieku deputātu padomju kontroles. V. I. Ļeņins norādīja, ka Pagaidu valdība ir buržuāziska valdība un tai nav jāsniedz nekāds atbalsts. Pastāvot Pagaidu valdībai, karš saglabā imperiālistisku un laupīšanas kara raksturu.

Tēzēs V. I. Ļeņins norādīja, ka boļševiku partija pagaidām padomēs ir mazākumā, bet pie varas tajās ir meņševiki un eseri. Partijas uzdevums šajā situācijā ir tāds: «Noskaidrot masām, ka S. D. P. ir *vienīgi iespējamā* revolucionārās valdības forma un ka tāpēc mūsu uzdevums, kamēr *ši* valdība ļaujas buržuāzijas ietekmei, var būt tikai pacietīga, sistemātiska, neatlaidīga, sevišķi piemērojoties masu praktiskajām vajadzībām, viņu taktikas kļūdu *noskaidrošana*.

Kamēr mēs esam mazākumā, mēs turpinām kritikas un kļūdu noskaidrošanas darbu, sludinot tajā pašā laikā nepieciešamību, ka visai valsts varai jāpāriet strādnieku deputātu Padomju rokās...»⁷⁶

V. I. Ļeņins deva ievirzi uz revolūcijas mierīgu attīstību, vēlāk rakstā «Par kompromisiem» norādot, ka strādnieku šķirai iespēja mierīgā ceļā pārņemt varu ir ārkārtīgi reta un ārkārtīgi vērtīga.⁷⁷

Tomēr viņš vienlaikus brīdināja, ka situācija var mainīties un tādā gadījumā buržuāzijas diktatūru nāksies gāzt bruņotā cīņā. Tāpēc V. I. Ļeņins neaizmirsā arī šo otru revolūcijas attīstības iespēju un aicināja boļševiku partiju arī revolūcijas mierīgas attīstības apstākļos nemītīgi gatavot spēkus bruņotai cīņai par sociālistiskās revolūcijas uzvaru — dibināt Sarkanās gvardes vienības, saliedēt strādnieku šķiru, piesaistīt karaspēka masas, organizēt lauku proletāriešus un trūcīgos zemniekus. Tālāk V. I. Ļeņins ieteica pārdēvēt KSDS(b)P par Komunistisko partiju, izvirzīja prasību izveidot no sociālšovinisma un oportūnisma brīvu, jaunu III Internacionāli.

V. I. Ļeņina Aprīļa tēzes, kas boļševiku partijai un visam proletariātam iezīmēja revolucionārās cīņas attīstības tālākās perspektīvas, tika uzņemtas ar milzīgu ieinteresētību un atbalstu. Taču tās

izsauca niknus uzbrukumus no meņševiku, eseru, buržuāzijas un citu partijas ienaidnieku puses.

Pret V. I. Ļeņina izstrādāto partijas stratēģiju un taktiku revolūcijas tālākai attīstībai no daļēji meņševistiskām pozīcijām uzstājās L. Kameņevs, kas aicināja atbalstīt Pagaidu valdību. Padomes kā jaunu pārvaldes formu sākumā neizprata arī J. Staļins; viņš iestājās par apvienošanos ar meņševikiem un turējās pie «spiediena politikas», pieprasot Pagaidu valdībai nekavējoties uzsākt miera sarunas. Vēlāk J. Staļins atzina, ka «...tas bija dziļi kļūdainas viedoklis, jo radīja pacifistiskas ilūzijas, lēja ūdeni uz aizsardzībnieku dzirnavām un apgrūtināja masu revolucionāro audzināšanu».⁷⁸ 1917. gada aprīļa vidū viņi abi atteicās no saviem maldīgajiem uzskatiem un pievienojās Ļeņinskajai platformai. 1917. gadā no 24. līdz 29. aprīlim Petrogradā notika KSDS(b)P VII Viskrievijas (Aprīļa) konference. Tās delegātu vidū bija P. Stučka (no Petrogradas boļševiku organizācijas), J. Lencmanis (no Maskavas boļševiku organizācijas), bet LSD pārstāvēja P. Eilands (no latviešu strēlnieku pulku partijas organizācijas), J. Vilks, K. Kauliņš un A. Helmanis.

Konferencē apsprieda jautājumus par izveidojušos situāciju, par karu, Pagaidu valdību, padomēm, kā arī par nacionālo un agrāro jautājumu, galvenajās līnijās izstrādāja partijas darba virzienus attieksmē pret karu un revolūciju.

Par pamatjautājumiem — izveidojušos situāciju, partijas programmas pārskatīšanu un agrāro jautājumu konferencē ziņoja V. I. Ļeņins. Tika nosodīti L. Kameņeva, A. Rikova un viņu nedaudzo atbalstītāju uzskati, kas nostājās kapitulantu pozīcijās un noliedza sociālisma uzvaras iespēju Krievijā. KSDS(b)P VII Viskrievijas (Aprīļa) konference vienprātīgi pieņēma Ļeņinskās rezolūcijas, kas liecināja par partijas politisko vienotību.

Tuvāko uzdevumu V. I. Ļeņins formulēja aicinājumā «Visu varu padomēm!», kas nozīmēja divvaldības izbeigšanu un varas nodošanu padomēm, izraidot muižnieku un kapitālistu pārstāvjus no valdības. Bija nepieciešams iekarot padomēs vairākumu un atmest meņševiku un eseru samierniecisko politiku.

Saskaņā ar V. I. Ļeņina ziņojumu agrārā jautājumā konference pieņēma rezolūciju, kas pieprasīja muižnieku zemes konfiskāciju un tās nodošanu zemnieku komitejām, kā arī visas zemes nacionalizāciju. Nacionālajā jautājumā konference apstiprināja partijas programmā ierakstīto prasību — nāciju pašnoteikšanās tiesības līdz tiesībām atdalīties un izveidot patstāvīgu valsti. Bez tam rezolūcijā tika atzīmēts, ka pašnoteikšanās tiesības nedrīkst jaukt ar jautājumu par tās vai kādas citas nācijas atdalīšanās mērķtiecību. Šis pēdējais jautājums partijai jālemj katrā gadījumā atsevišķi, izejot no visas sabiedrības attīstības interešu viedokļa, kā arī rēķinoties ar proletariāta cīņas kopējām interesēm.

Pēc Aprīļa konferences boļševiki izvērta plašu darbību pieņemto partijas lēmumu īstenošanai.

Pirms KSDS(b)P VII konferences Maskavā 19.—22. aprīlī notika LSD un KSDS(b)P latviešu grupu XII konference. Delegātu lielākā daļa — 56 cilvēki — pārstāvēja 2375 partijas biedrus no dažādām latviešu sociāldemokrātu grupām 27 pilsētās (Maskavā, Petrogradā, Harkovā, Odesā, Tallinā, Vitebskā, Samarā, Minskā, Taškentā, Nižņijnovgorodā, Brjanskā, Saratovā, Jaroslavļā, Tverā, Helsingforsā u. c.). No Latvijas LSD Rīgas, Vidienas un Malienas organizācijām varēja ierasties tikai 4 delegāti, kas pārstāvēja 1837 partijas biedrus.⁷⁹ Konferencē pavisam bija pārstāvēti 4212 partijas biedri, vairākums no tiem ar boļševistisku ievirzi. Latviešu meņševiku grupas (Petrogradas sociāldemokrātiskā grupa un «Rīts» no Maskavas) saskaņā ar konferences apstiprināto mandātu komisijas lēmumu par konferences delegātiem netika atzītas.⁸⁰ LSD CK uzdevumā konferenci atklāja P. Stučka. Prezidijā tika ievēlēti P. Stučka, J. Daniševskis, J. Lencmanis. Delegāti apsprieda jautājumus par karu un revolūciju, attieksmi pret Pagaidu valdību, partijas programmu un taktiku u. c.⁸¹ Noklausījās arī J. Lencmaņa pārskatu par LSD CK darbu.

Konferences darba pamatā bija V. I. Ļeņina Aprīļa tēzes, kas deva latviešu boļševikiem skaidru un nepārprotamu darbības ievirzi. «Tur bija skaidri un gaiši izsacīts,» rakstīja P. Stučka, «ka *pilsoniskā revolūcija ir izbeigta un iesākas proletāriskā.* [...] No šīs dienas mums un mūsējiem bija skaidrs, ka mēs skatāmies uz padomēm kā uz Parīzes Komūnas pēctecēm un ka *visu varu nodot padomēm nozīmē atkārtot Parīzes Komūnu.* Kā migla nokrita no acīm, un mēs kļuvām redzīgi.»⁸² Konference norādīja, ka padomes ir revolucionārās demokrātijas orgāni, un uzsvēra nepieciešamību veikt cīņu par patiesi revolucionāru taktiku revolūcijas galamērķa sasniegšanai, t. i., valsts varas nodošanai strādnieku, zaldātu un bezzemnieku deputātu rokās. Aprīļa tēžu garā tika pieņemti arī lēmumi par attiecībām pret Pagaidu valdību, par karu un mieru, par pāreju uz jaunu revolūcijas posmu u. c. Sakarā ar P. Stučkas ziņojumu par Latvijas pašpārvaldi (autonomiju) konference aicināja latviešu darbaļaudis cieši apvienoties ar revolucionāro Krieviju un asi nosodīja lielkrievu šovinismu, vietējo nacionālismu un nacionālo aprobežotību. Rezolūcija agrārajā jautājumā paredzēja visas zemes nacionalizāciju un lielo zemes īpašumu konfiskāciju bez atlīdzības.

LSD CK 25. aprīlī izskatīja un apstiprināja konferencē pieņemtās rezolūcijas, iesakot visām partijas organizācijām vadīties pēc tām praktiskajā darbībā.⁸³

Latvijas boļševiki izmantoja V. I. Ļeņina Aprīļa tēzes, KSDS(b)P VII (Aprīļa) konferences un LSD XII konferences lēmumus kā vado-

Pēteris Stučka

šus dokumentus, saliedējot un organizējot masas cīņai par padomju varu.

Pret boļševikiem vērsās buržuāzija kopā ar saviem sabiedrotajiem.

Pirmais pasaules karš izdarīja korekcijas Latvijas šķiru cīņas pretspēku samērā. Kara gados ievērojami nostiprinājās pilsētu un it sevišķi lauku buržuāzijas ekonomiskās un politiskās pozīcijas, galvenokārt pavājinoties tās nopietnāko konkurentu — vācu muižniecības un vācu buržuāzijas — ietekmei. Vienlaikus Latvijas buržuāzijā skaidrāk iezīmējās dažādi grupējumi, kas tūlīt pēc Februāra revolūcijas noformējās kā buržuāziskas un sīkburžuāziskas partijas.

Latvijas buržuāzijas labējā spārnā atradās pilsētu lielburžuāzija, kuras politiskais centrs bija Rīgas Latviešu biedrība un kuras intereses pēc 1905.—1907. gada revolūcijas izteica F. Veinberga un viņa vadītās Latviešu tautas partijas oficiozs «Rīgas Avīze», kā arī laikraksts «Baltijas Vēstnesis», kura vadībā noteicoša loma bija F. Grosvaldam. Šī buržuāzijas daļa uzstājās pret muižnieku zemes konfiskāciju, par reformām nacionālajā jautājumā: par zemstes iestāžu organizēšanu Baltijā, patronāta nomaiņu, latviešu valodas mācības ieviešanu pamatskolās u. c. Šis buržuāzijas grupējums Latvijā bija tuvs tiem Krievijas buržuāzijas un muižniecības slāņiem, kurus V. I. Ļeņins apzīmēja par vēl labējākiem nekā kadeti.⁸⁴

Uz vidējo un sīko tirdzniecības un rūpniecības buržuāziju, nacionālistiski noskaņotajiem latviešu strēlnieku pulku virsniekiem un buržuāzisko inteligenci balstījās 1917. gada martā izveidojusies Radikāli demokrātiskā partija (G. Zemgals, J. Zālītis, K. Kasparsons, E. Pīpiņš, M. Antone), par kuras ideju izteicēju kļuva laikraksts «Jaunais Vārds», un 1917. gada jūnijā noformējusies Nacionāli demokrātiskā partija (J. Lapiņš, J. Akuraters, A. Ķēniņš, J. Bankavs, E. Blanks), kas grupējās ap laikrakstu «Dzimtenes Atbalss», kurš iznāca Maskavā, un Cēsīs iznākošo laikrakstu «Brīvā Latvija».

Cenšoties piemēroties vispārējam revolucionārajam pacēlumam, šīs partijas savās programmās plaši proklamēja demokrātiskos principus, kas atspoguļojās kā partiju nosaukumos, tā arī prasībās pēc visu pilsoņu vienlīdzības, sociālās nodrošināšanas, 8 stundu darbadienas utt. Taču šo «demokrātisko» partiju nostāja nacionālajā jautājumā (kopā ar citām buržuāziskajām partijām tās iestājās par Latvijas autonomiju buržuāziski nacionālistiskā izpratnē) un agrārjautājumā (par uzdevumu neizvirzot muižnieku zemes īpašuma likvidāciju) pati par sevi pierāda, cik tālu viņi bija no tautas interesēm, neraugoties uz skaļām deklarācijām. Savās prasībās viņi negāja tālāk par muižnieku zemes atsavināšanu bez izpirkšanas naudas, kā to vārdos apliecināja nacionāldemokrātiskā partija savā laikrakstā «Dzimtenes Atbalss». Laikrakstā «Jaunais Vārds» savukārt tika apspriesta muižnieku zemes izpirkšana, par ko bija runa Radikāli demokrātiskās partijas programmā.

Raksturīgi, ka agrārpolitikas tālākas izvēršanas gaitā, kad 1917. gadā trūcīgās zemnieku masas un bezzemnieki Vidzemē boļševiku partijas vadībā uzsāka baronu muižu organizētu sagrābšanu, abas šīs partijas nostājās pret to vienotā blokā ar lauku buržuāzijas partiju — Zemnieku savienību —, eseriem un meņševikiem aizsardzībniekiem. Viņu kopējo rezolūciju ar prasību pārtraukt baronu zemes īpašumu konfiskāciju⁸⁶ Vidzemes Pagaidu zemes padome noraidīja. Nacionāldemokrātiskajai un radikāldemokrātiskajai partijai trūka masu atbalsta, un tās gāja kopsolī ar kulaciskās Zemnieku savienības politiku. Politisko mērķu un darbības ziņā tās bija visai tuvas Krievijas kadetiem un tiem līdzīgām grupām.

No visām buržuāziskajām partijām visradikālāko programmu izvirzīja 1917. gada pavasarī izveidotā Latvijas demokrātiskā partija (E. Bīte, J. Sņiķeris, D. Golts), kas pārstāvēja sīko uzņēmēju, sīkzemnieku un rentnieku intereses un izdeva avīzi «Jaunais Laiks». Šī partija paredzēja 8 stundu darbadienas ieviešanu, gan ar atbilstošu darba intensifikācijas pieaugumu. Agrārajā jautājumā tā paredzēja tādus pasākumus kā zemes īpašumu augstākās pieļaujamās robežas noteikšanu, pārmērīgo muižnieku zemes platību konfiskāciju un sadalīšanu zemniekiem privātipašumā bez atlīdzības; partija neiebilda pret zemes iedalīšanu kalpiem, taču tikai pēc tam, kad to būs saņē-

muši saimnieki un rentnieki. Boļševiku tēzi par zemes nacionalizāciju šī partija kategoriski noraidīja, tā parādot sīkburžuāzijas pret-runīgo nostāju privātīpašuma jautājumā.⁸⁷ Aizstāvēt Pagaidu valdību un uzstāties pret boļševikiem, Latvijas demokrātiskā partija faktiski atradās kontrevolūcijas nometnē.

Viena no šķiru spēka izvietojuma īpatnībām Latvijā 1917. gadā bija izlīdzēju — latviešu revolucionārsociālistu (eseru) un 1915. gadā no LSD izslēgto meņševiku aizsardzībnieku vājums kā idejiskā, tā arī organizatoriskā ziņā. Latviešu eseriem un meņševikiem bija zināma ietekme iedzīvotāju sīkburžuāziskajos slāņos, un tie bija tuvi Krievijas samiernieciskajām partijām, kurām bija krietni lielāks balsts sabiedrībā, jo tās, V. I. Leņina vārdiem runājot, izteica «sīkuzņēmēju, sīko un vidējo zemnieku, sīkburžuāzijas, kā arī daļas strādnieku, kas pakļāvušies buržuāzijas ietekmei», intereses.⁸⁸ Latvijas boļševikiem nācās rēķināties ar to, ka eseri un meņševiki turēja savās rokās Latvijas teritorijā dislocēto 12. un 5. armijas kareivju deputātu padomju izpildkomitejas un kaut kādā mērā ietekmēja arī vietējo iedzīvotāju sīkburžuāziskos slāņus.

Eseru partija Latvijā pastāvēja no 1901. gada (līdz 1913. gadam to sauca par Latviešu sociāldemokrātisko savienību), bet laukos tai praktiski nekādas ietekmes nebija, kas izskaidrojams ar lauku iedzīvotāju šķirisko sastāvu un diferencēšanos. Sociālais balsts latviešu eseru partijai (E. Traubergs, E. Skubiķis, K. Albertiņš), kas grupējās ap laikrakstu «Darba Tauta» un ko P. Stučka nosauca par Krievijas eseru «vāju kopiju», bija sīkburžuāziskā inteliģence un strādnieku šķiras atpalikušākie slāņi. Latvijas eseri mēģināja savienot sociālisma idejas ar šauri nacionālistiskiem centieniem.

Līdzās citiem buržuāziskajiem preses orgāniem latviešu eseru izdevums «Darba Tauta» aicināja uz cīņu līdz uzvarošām beigām un pilnīgu Krievijas decentralizāciju, neslēpti aizstāvēt nacionālistisku viedokli Latvijas autonomijas jautājumā. Agrārjautājumā eseru programma deklarēja zemes nacionalizāciju, muižnieku zemes konfiskāciju bez atlīdzības un sadalīšanu tiem, kas to apstrādā.⁸⁹ Taču, kad sākās konkrēta runa par muižu konfiskāciju, gan eseri, gan meņševiki aizsardzībnieki atteicās no savām prasībām un nostājās Zemnieku savienības pozīcijās.⁹⁰

Latviešu meņševikiem aizsardzībniekiem nebija īpaši noformētas organizācijas, tos pārstāvēja atsevišķas grupas no Rīgas, Petrogradas un vēl dažām pilsētām, kas pulcējās ap P. Pekmaņa vadībā Petrogradā izdoto «Strādnieku Avīzi». Lai gan šajā laikrakstā tika proklamētas šķiru cīņas idejas, savā praktiskajā darbībā meņševiki aizsardzībnieki uzstājās par sadarbību ar buržuāziskajām partijām nacionālā un agrārā jautājuma risināšanā un Kurzemes atkarošanas vārdā pieprasīja kara turpināšanu.

Latviešu meņševikus aizsardzībniekus un eserus vienoja viņu līdzīgā attieksme pret kara un miera problēmu. Viņi no nacionālā egoisma aprobežotības pozīcijām uzstājās pret Latvijas boļševiku šķiriskajiem internacionālistiskajiem uzskatiem. Boļševiki bija pārliecināti, ka īstu atbrīvošanu Kurzemes iedzīvotājiem var dot tikai sociālistiskās revolūcijas uzvara, bet kara turpināšana neizbēgami novedīs pie aizsardzībniecības un šovinisma pastiprināšanās, pie jaunas asinsizliešanas un Kurzemes tālākas izpostišanas. Meņševikus izlīdzēja un eserus Latvijā atbalstīja Bunda organizācijas, kas tāpat bija noskaņotas pret boļševikiem.

Boļševiku partija cīnījās par ietekmi masās maksimāli tiecās tuvināties tiem darbaļaudžu slāņiem un grupām, kas bija sarāvuši sakarus ar aizsardzībniekiem un, nostājoties proletāriskā internacionālisma pozīcijās, noraidīja vienošanos ar sīkburžuāziskajām partijām. Sādu KSDS(b)P VII (Aprīļa) konferencē iezīmēto taktiku piekopa Latvijas boļševiki, cīnoties pret meņševiku izlīdzēju ietekmi armijā un vietējo iedzīvotāju vidū. Viens no latviešu boļševiku vadītājiem J. Krūmiņš (Pilāts) rakstā «Sīkburžuāzijas demokrātija un revolucionārais proletariāts», uzsvērdams, ka starp buržuāziju un proletariātu noris cīņa uz dzīvību un nāvi, norādīja: «Mēs esam pret brāļu karu darba demokrātijas nozarē, mēs esam par plašu masu apvienošanu ap proletariātu.»⁹¹ Pēc Februāra revolūcijas Latvijas boļševiki izvērta bēgļu masu organizēšanas darbu, lai celtu tos kopīgai cīņai ar strādniekiem un visiem darbaļaudīm pret buržuāziju un muižniekiem. Gan Rīgā, gan citās Latvijas pilsētās un lauku pagastos notika daudzas bēgļu sapulces, kas atbalstīja LSD priekšlikumu par bēgļu padomes organizēšanu un izteica neuzticību buržuāziskajai Baltijas Bēgļu apgādāšanas komitejai, kurā noteicoša loma bija latviešu buržuāzijas pārstāvjiem J. Goldmanim, J. Zālītim, V. Olavam, J. Čakstem. Bēgļu sanāksmēs tika pieprasīta komitejas likvidēšana un bēgļu palīdzības jautājuma nodošana demokrātiskās vēlēšanās izveidotai Bēgļu padomei. Bēgļu padome sāka darboties Rīgā 1917. gada 4. aprīlī 172 cilvēku sastāvā, cieši sadarbojoties ar Rīgas Strādnieku deputātu padomi, Iskolastrelu un citām Latvijas revolucionārajām organizācijām. Baltijas Bēgļu apgādāšanas (centrālo) komiteju atbalstīja Pagaidu valdība un tās iestādes. Neraugoties uz bēgļu masu protestu, kā latviešu buržuāzijas politiskais centrs šī komiteja turpināja savu darbību līdz 1917. gada decembrim, kad to saskaņā ar Iskolata lēmumu likvidēja.

Līdzās latviešu buržuāzijas partijām sava īpaša vieta bija Latgales separātistu sīkburžuāziskajai partijai. To dibināja 1916. gadā Petrogradā buržuāziskais nacionālists F. Kemps ar skaļu nosaukumu — Latgales darbaļaudžu partija. 1917. gadā partija ieņēma labējās pozīcijas, piemēram, no programmas punktiem izslēdza prasību piešķirt bezzemniekiem zemi privātīpašumā, bet tautas masu

krāpšanai partijas nosaukumu nomainīja ar vēl skanīgāku — to nosauca par Latgales darbaļaužu sociālistisko partiju. F. Kempa partijā bija apvienojušies Latgales lauku nacionālistiskās buržuāzijas un sīkburžuāzijas inteligences pārstāvji, kas prasīja Latgales pilnīgu autonomiju un tās atdalīšanos no Vidzemes un Kurzemes. Šīs partijas preses orgāns bija avīze «Ļaužu Bolss», ko latgaliešu dialektā izdeva Petrogradā. Partijai trūka plašu Latgales darbaļaužu masu atbalsta, un tās plāni par Latgales atdalīšanu no pārējās Latvijas teritorijas pilnīgi izgāzās.

Bez šīm minētajām buržuāziskajām un sīkburžuāziskajām partijām Latvijā pēc Februāra revolūcijas izveidojās arī vairākas sīkas vietējās krievu, vācu un ebreju buržuāzijas nacionālistiskās organizācijas. Tā, piemēram, Rīgā nodibināja «Krievu tautības pilsoņu savienību», «Vācu demokrātisko partiju», «Ebreju demokrātisko partiju» un «Ebreju nacionāldemokrātisko savienību». Visas šīs partijas bija nelielas, nacionāli ierobežotas, bez politiskas ietekmes sabiedrībā, un tās visai drīz izjuka, neatstājot nekādas nozīmīgākas pēdas tālāka politiskās dzīves hronikā.

Vislielākā un nozīmīgākā latviešu buržuāzijas partija bija Zemnieku savienība, kurā apvienojās ekonomiski spēcīgā lauku buržuāzija un nacionālistiskā inteligence. Zemnieku vārds bija tikai partijas nosaukumā, jo pēc savas būtības tā bija tīra buržuāzijas pārstāvniecība. Par Zemnieku savienības ruporu kļuva Valkā iznākošā avīze «Līdums», kas propagandēja buržuāziskā nacionālisma idejas un naidu pret proletariāta revolucionāro kustību. Balstoties uz lauksaimniecības biedrībām (Jelgavas Latviešu lauksaimnieku ekonomiskā biedrība, Rīgas Lauksaimniecības centrālbiedrība, Baltijas lauksaimniecības biedrība Valmierā) un krājaizdevu kasēm, cīņā pret vācu muižniecības ekonomiskajām privilēģijām latviešu lauku buržuāzija kara gados bija nostiprinājusi ekonomiskās pozīcijas un panāca politisko spēku konsolidāciju. Tās pārziņā bija divi centri — Latviešu strēlnieku pulku organizācijas komiteja un Bēgļu apgādāšanas centrālkomiteja ar sazarotu administratīvo aparātu un nozīmīgiem materiāliem fondiem.

Izmantojot šo organizāciju propagandistisko aparātu un turīgo Latvijas lauksaimniecības biedrību finansiālo atbalstu, lauku buržuāzijas ievērojamākie politiķi lauksaimniecības biedrību kongresā Valkā 1917. gada aprīlī izveidoja Zemnieku savienību, ko oficiāli kā partiju noformēja maija mēnesī.

Zemnieku savienība (K. Ulmanis, A. Klīve, O. Nonācs, Z. Meierovics, J. Goldmanis), kam citu buržuāzisko partiju vidū bija vadošā vieta, kļuva par to līderi kā vismasveidīgākā, politiski aktīvākā un labāk organizētā latviešu buržuāzijas partija. Zemnieku savienība izveidoja ne tikai savas apvienības, bet kā pretspēku

bezzemnieku padomēm veidoja savas zemnieku padomes, kas pēc būtības bija kulaku organizācijas.

Zemnieku savienības programmā bija divas galvenās prasības: pirmkārt, Latvijai jākļūst par autonomu valstisku veidojumu federatīvajā Krievijā, otrkārt, jāatsavina muižas par «taisnīgu» izpirkuma maksu un jāsadala zemnieku saimniecībām privātipašumā. Zemnieku savienības programma, ko kulaku partijas emisāri visādā veidā propagandēja, kļuva par pamatu asām debatēm Latvijas lauku iedzīvotāju sanāksmēs. Tā, 1917. gada 28. maijā Valmieras apriņķa Idus pagasta iedzīvotāju sapulcē «uzstājās Murri kungs, ko bija komandējusi Zemnieku savienība. Pēc tam sekoja dzīva apspriešana.»⁹² Latviešu boļševiki zemnieku sapulcēs kritizēja Zemnieku savienības programmu, parādot tās nekoncekvenci un šķirisko būtību. Dažas skopas protokola rindiņas, kas galvenajos vilcienos parāda latviešu boļševika un LSD propagandista V. Tiesnieka uzstāšanos pret Zemnieku savienības emisāru Murri, atsedz niknu uzskatu cīņu. Protokolā teikts: «Tiesnieks norāda uz atsevišķu Zemnieku savienības programmas punktu nenoteiktību un divpusību. Īpaši pievēršas jautājumam par Latvijas autonomiju, to motivējot tādējādi, ka Latvijas autonomija nav vēlama, jo nelielais apvidus nespēs nodrošināt savu valstiskumu tā kā liela valsts. Tālāk izskatīja jautājumus par strādnieku apdrošināšanu un cita veida attiecībām starp darba devējiem un strādniekiem. Norāda arī uz to, ka programmā nekas nav teikts par atvaļinājumiem strādniecēm bērna piedzimšanas gadījumā. Tāpat dažādas pretrunas ir agrārājā jautājumā, it īpaši par zemes sadalīšanu sīkajām saimniecībām, jo pašreizējās sīksaimniecības ir pārāk nespējīgas.»⁹³ Pagasta iedzīvotāji pieņēma V. Tiesnieka ieteikto rezolūciju, kas noraidīja Zemnieku savienības programmas galvenos punktus. Revolūcijas tālākas attīstības gaitā Latvijas darba zemniecība arvien noteiktāk atteicās no Zemnieku savienības programmā ietvertajiem mērķiem un prasībām, pakāpeniski pārejot boļševiku pusē. 1917. gada 22. maijā Valmieras apriņķa Sēļu pagastā bezzemnieku sapulcē uzstājās Valmieras apriņķa Strādnieku, zaldātu un bezzemnieku padomes loceklis boļševiks J. Ratnieks. Ziņojumā par konkrēto situāciju, uzsverdams organizēšanās vajadzību un kritizēdams Zemnieku savienības programmu un centienus, viņš norādīja uz nepieciešamību «organizēt bezzemnieku padomi un apvienoties ar sociāldemokrātiem».⁹⁴ Pēc J. Ratnieka priekšlikuma notika Sēļu pagasta bezzemnieku padomes vēlēšanas. Padomē ietilpa 22 locekļi un 5 locekļu kandidāti J. Upīša un A. Grīnberga vadībā, par kuriem nobalsoja visi 114 sapulces dalībnieki — bezzemnieki.⁹⁵ Visvairāk baidoties no pretenzijām uz «svētajām privātipašuma tiesībām», Zemnieku savienība uzstājās pret muižu konfiskāciju un pat neizvirzīja tādu uzdevumu kā baronu zemesīpašumu likvidāciju. Pie tam savā praktiskajā darbībā Zemnieku savienība plaši izmantoja sociālo

demagoģiju un piekopa žonglēšanu ar revolucionārām frāzēm. Tā, piemēram, lai savā pusē pārvilktu bezzemniekus, sīkzemniekus un rentniekus, šī partija aktīvi propagandēja «sava kaktiņa, sava zemes stūrīša» ideju.

Konkrētajos vēsturiskajos apstākļos 1917. gadā latviešu lauku buržuāzija bija viens no galvenajiem kontrrevolucionārajiem spēkiem līdztekus vācu muižniecībai un buržuāzijai, kā arī reakcionārajam armijas komandējošam sastāvam. Ap Zemnieku savienības karogu pulcējās darba tautas un Latvijas revolucionārās Sociāldemokrātijas ienaidnieki.

Nopietnā zinātniskā pētījuma «Latvijas sociāldemokrātija un nacionālais jautājums» autorei I. Apinei ir pilnīga taisnība, izdarot secinājumu, ka pēc Februāra revolūcijas cīņa par ietekmi masās Latvijā nenorisinājās starp proletārisko partiju un sīkburžuāzisko demokrātiju, kā tas bija gandrīz visos citos Krievijas rajonos, bet gan starp proletariāta partiju — Latvijas Sociāldemokrātiju — un latviešu nacionālo buržuāziju, ko pirmām kārtām pārstāvēja Latvijas lauku buržuāzijas partija — Zemnieku savienība.⁹⁶

So visbūtiskāko šķiru cīņas spēku izvietojuma īpatnību Latvijā pēc Februāra revolūcijas noteica augstāks kapitālisma attīstības līmenis nekā Krievijas iekšējās guberņās, lielāka iedzīvotāju sociālās diferenciacijas pakāpe, skaidrāk izteikta dažādu šķiru un slāņu interešu norobežošanās jau pirmskara periodā kā pilsētās, tā arī laukos.

Latvijas boļševiku politiskā partija izteica apzinīgo proletāriešu, algoto strādnieku un tiem piebiedrojušās zemniecības nabadzīgākās daļas (pusproletāriešu) intereses.⁹⁷ Boļševiku uzdevums bija saliedēt strādnieku šķiru, bezzemniekus un kareivjus vienotā revolucionārās cīņas ierindā pret kontrrevolucionāro latviešu buržuāziju, nemītīgi atmaskojot sīkburžuāzisko izlīdzēju nodarīto ļaunumu. Šā uzdevuma sekmīgu izpildi nodrošināja tas milzīgais darbs, ko LSD paveica pēc Februāra revolūcijas, atjaunojot un nostiprinot savas organizācijas. Tikai Rīgas organizācijā vien (ieskaitot latviešu strēlnieku pulku, Ropažu rajonu, krievu un lietuviešu sekcijas) maijā uzskaitē bija 2849 biedri. Partijas biedru skaits strēlnieku pulkos sasniedza 1 tūkstoti, 800 bija aktīvajā armijā, bet 200 — rezervē.⁹⁸ LSD Rīgas organizācija izvērta darbu dažādu tautību pārstāvju vidū, arī Rīgas apriņķa bezzemnieku un kareivju vidū, aktīvi veicinot proletāriskā internacionālisma un tautu draudzības ideju izplatīšanu cīņā par sociālistiskās revolūcijas uzvaru. Šādā nolūkā Rīgā izdeva boļševiku avīzi «Vilnis» lietuviešu valodā, lekcijas politiskajā klubā «III Internacionāle» lasīja krievu un lietuviešu valodā, darbojās propagandistu un aģitatoru kursi. Aktīvi šai darbā iesaistījās K. Rimša, E. Semkute (Šimaite) un citi lietuviešu boļševiki.

Carisma gāšana bija saistīta ar nacionālās atbrīvošanās kustības pieaugumu. Nacionālais jautājums un Krievijas nacionālo nomaļu savstarpējās attiecības pēc Februāra revolūcijas ieguva īpašu skaidrumu. Pagaidu valdība neatrisināja nevienu no latviešu tautas dzīves būtiskiem jautājumiem. Cerēdama saasinātos šķiru cīņas apstākļos iegūt vadošo stāvokli visā latviešu apdzīvotajā teritorijā, latviešu buržuāzija šai nolūkā izmantoja nacionālo jautājumu, lai ar tīšu nacionālā momenta izcelšanu un runām par «nacionālo atbrīvošanos» pārvilktu savā pusē tautas masas un pirmām kārtām zemniekus, aizvilinātu strādniekus, darba zemniekus un strēlniekus projām no revolucionārās šķiru cīņas. Latvijas buržuāziskās un sikburžuāziskās partijas uzstājās ar Latvijas autonomizācijas prasībām un aizstāvēja ideju par Krievijas decentralizēšanu uz federācijas principiem. Pie tam šādās buržuāziskā nacionālisma pozīcijās vienā nometnē ar galveno buržuāzisko partiju — Zemnieku savienību — atradās arī sikburžuāzijas interešu paudēji — latviešu meņševiki un eseri. P. Stučka rakstā «Latvija un Krievija», ko «Cīņa» publicēja jau 10. martā, uzskatāmi atsedza principiālās atšķirības Latvijas autonomijas izpratnē starp latviešu boļševikiem un buržuāziskajām un sikburžuāziskajām partijām. P. Stučka uzsvēra, ka latviešu buržuāzijai autonomija vajadzīga kā siena, kas to atdalītu no Krievijā pieaugošās revolūcijas, bet proletariātam autonomija nepieciešama, lai vēl ciešāk apvienotos ar saviem šķiras brāļiem.⁹⁹

Spēlējot uz tautas nacionālajām jūtām, Latvijas buržuāziskās un sikburžuāziskās partijas uzstājās ar prasību turpināt karu, jo tikai tā varot panākt Kurzemes atbrīvošanu. Tādējādi viņu balsis bija pilnīgā saskaņā ar Pagaidu valdības aicinājumiem turpināt karu līdz galīgai uzvarai, tā izsakot Krievijas buržuāzijas aneksionistiskos centienus. Vadoties pēc tuvākās perspektīvas pārejā uz sociālistisko revolūciju, Latvijas boļševiki pretstatīja buržuāziskajai nacionālā jautājuma izpratnei savu principu par Latvijas un revolucionārās Krievijas nesaraujamo saistību, jo uzskatīja par neiespējamu cīnīties par sociālistiskās revolūcijas uzvaru Latvijā atrauti no pārējās Krievijas. Izvirzot tēzi par Latvijas nedalāmību un nepieciešamību apvienot visu latviešu apdzīvoto teritoriju (t. i., Kurzemi, Vidzemi un Latgali) vienā veselā, Latvijas boļševiki tajā pašā laikā neatkāpās arī no šķiriskajām pozīcijām, norādot, ka tas iespējams, nevis turpinot karu, lai atbrīvotu Kurzemes teritoriju, bet gan tikai pēc sociālistiskās revolūcijas uzvaras un saskaņā ar Kurzemes un Latgales iedzīvotāju brīvu gribu.

Laikraksts «Cīņa» atzīmēja, ka ir tikai viens līdzeklis Kurzemes un visas Latvijas glābšanai un tas ir — kapitālisma varas gāšana un revolūcijas uzvara gan Krievijā, gan arī Vācijā.¹⁰⁰ Šāda nostāja visā pilnībā atbilda KSDS(b)P leņiniskajai politikai, kas bija vērsta pret Pagaidu valdības aneksionistisko ārpolitiku, par kuras sastāv-

daļu varēja kļūt Kurzemes, Lietuvas, Polijas un citu teritoriju atgūšanas mēģinājumi. V. I. Leņins Petrogradas Strādnieku un zaldātu deputātu padomes sekcijas sēdē 1917. gada 17. aprīlī teica, ka nav jācīnās par Kurzemi, bet gan par Kurzemes tiesībām brīvi izvēlēties, kam pievienoties.¹⁰¹

Ciņā ar buržuāziski nacionālistisko ideoloģiju par nacionālā jautājuma proletārisku risinājumu nozīmīga vieta bija arī sadursmēm pašas LSD rindās, dažādi izprotot šo jautājumu. Šī ciņa notika partijas preses slejās un īpaši skaidri izpaudās LSD XII konferences darbā 1917. gada aprīlī un LSD V kongresā 1917. gada jūlijā.

Meņševiki internacionālisti, kas kopā ar boļševikiem Sociāldemokrātijas rindās nostājās pret sociālaizsardzībniekiem un karu, citu jautājumu risināšanā nebija tik konsekventi un nereti pievienojās buržuāzisko partiju nostājai. Daļēji tas attiecināms arī uz nacionālo jautājumu, kura risināšanā meņševiki internacionālisti vadījās pēc pieņēmuma, ka Krievijā noris buržuāziskā revolūcija, un tāpēc pieprasīja garantijas pret centrālo birokrātismu, ko viņi saskatīja valsts federatīvajā iekārtā un decentralizācijā.

Latvijas boļševikiem nācās cīnīties arī pret kreiso novirzienu, kas vispār noliedza nacionālo jautājumu un nepieciešamību proletariātam to risināt.

Šādi «kreisie» uzskati un vērtējumi parādījās atsevišķu runātāju izteikumos LSD XIII konferencē un jo sevišķi 1917. gada vasarā laikrakstos «Sociāldemokrāts» (Maskavā) un «Proletariāta Ciņa» (Petrogradā). Šo nihilistisko tendenču bīstamība pastiprinājās ar Latvijas buržuāzijas politiskās aktivitātes pieaugumu, kas izmantoja tautas nacionālās jūtas savās interesēs. Latvijas boļševiki deva pienācīgu pretsparu kā labējiem — meņševikiem internacionālistiem —, tā arī kreisā novirziena pārstāvjiem, aizstāvot nacionālajā jautājumā leņiniskās pozīcijas.

LSD XIII konferences un V kongresa lēmumi, LSD CK dokumenti, P. Stučkas, J. Daniševska un citu boļševiku uzstāšanās principiāli pareizi un no marksistiski leņiniskā viedokļa parādīja dažādus nacionālā jautājuma aspektus, atsedza LSD programmu nacionālajā jautājumā, ko visas partijas organizācijas pieņēma 1917. gadā un kas noteica organizāciju praktisko darbību. Latviešu tautas nacionālās atbrīvošanās kustības priekšgalā bija proletariāts un tā avangards — Latvijas Sociāldemokrātija.

Sākot ar pirmajām revolūcijas dienām, LSD darbojās kā boļševiku partijas vietējā organizācija, balstoties uz marksisma-leņinisma pamatiem. Jau marta sākumā LSD CK paziņoja par savām internacionālistiskajām pozīcijām un gatavību ar revolucionāriem līdzekļiem cīnīties par kara izbeigšanu, uzsverot, ka tā organizatoriski saistīta ar boļševiku partiju un vadīsies pēc KSDS (b) P lēmumiem.¹⁰²

Savā praktiskajā darbībā latviešu boļševikiem bija nepārtraukta saistība ar KSDS(b)P CK un tās Petrogradas komiteju, bet ar to starpniecību arī ar citām partijas organizācijām Krievijā. KSDS(b)P Petrogradas komitejas sastāvā bija LSD CK loceklis P. Stučka. LSD CK caur Petrogradu uzturēja sakarus ar evakuētajiem Rīgas strādniekiem un KSDS(b)P latviešu grupām. Nesaraujamā vienotība ar KSDS(b)P CK no jauna tika apstiprināta LSD CK īpašā 1917. g. maija lēmumā, ko parakstīja J. Lencmanis un J. Silfs (Jaunzems). Tajā bija norādīts, ka LSD visos jautājumos, it īpaši attiecībā uz karu un revolūciju, darbojas roku rokā ar KSDS(b)P, par ko liecina LSD XIII konference Maskavā un latviešu boļševiku delegātu piedalīšanās KSDS(b)P Viskrievijas VII (Aprīļa) konferencē, kur viņi balsoja par ļeņinskās ievirzes rezolūcijām.

Lai varētu ciešāk saskaņot savu rīcību, LSD CK nolēma, negaidot LSD kongresu, nekavējoties nosūtīt savu pārstāvi uz KSDS(b)P Centrālo Komiteju un Petrogradas komiteju. LSD pārstāvniecības funkcijas tika uzticētas P. Stučkam.¹⁰³

Lai gan LSD visumā atbalstīja V. I. Ļeņina Aprīļa tēzes un tās lika savas darbības pamatā, tomēr pret tām un pret ļeņinisko plānu pārejai no buržuāziski demokrātiskā revolūcijas posma uz sociālistisko uzstājās meņševiki internacionālisti. Balstīdamies uz K. Kautska «ultraimperiālisma» teoriju, meņševiki internacionālisti uzskatīja, ka sociālistiskā revolūcija Krievijā nav iespējama, un būtībā nostājās L. Kameņeva pusmeņševistiskajās pozīcijās. Pret šiem latviešu meņševiku internacionālistu oportunistiskajiem uzskatiem par Krievijas revolūcijas raksturu un perspektīvām vairākkārt uzstājās P. Stučka, J. Daniševskis, J. Hermanis, R. Eihe, J. Krūmiņš (Pilāts), J. Lencmanis un citi latviešu boļševiki. Nosodot neticību sociālistiskās revolūcijas spēkam, LSD V kongress ar savu rezolūciju «Par politisko stāvokli un proletariāta uzdevumiem» deva oportunistiem graujošu triecienu. Rezolūciju pieņēma ar 80 balsīm, 5 balsojot pret un 4 atturoties. Tajā teikts: «Krievijas demokrātiskā revolūcija, izcīnīta no proletariāta un revolucionārās armijas, atrodas izšķirošo cīņu priekšvakarā pret buržuāzisko kontrrevolūciju. Demokrātiskā revolūcija sasniegusi to vēsturisko stāvokli, kad jāizskaidrojas viņas patiesam saturam un tālākai gaitai. Revolucionārais proletariāts kā vienīgais patiesās demokrātiskās revolūcijas cīnītājs un aizstāvis kopā ar revolucionāro armiju nonācis izšķirošā konfliktā ar buržuāzisko kontrrevolūciju un sīkburžuāzijas kontrrevolucionāro politiku. [..]

Visa politiskā vara jāuzņemas strādnieku, zaldātu un zemnieku deputātu padomēm, pārvēršoties tām par revolucionārās varas vienīgiem orgāniem; revolucionārās Sociāldemokrātijas uzdevums ir cīnīties par viņu demokratizēšanu un apvienošanu, aizstāvot revolucionārās sociāldemokrātijas principus.»¹⁰⁴

Tautas masu revolucionārās aktivitātes pieaugums revolūcijas mierīgas attīstības posmā

Laikā, kad buržuāziski demokrātiskā revolūcija pārauga sociālistiskajā un kad visas boļševiku partijas darbība bija vērsta uz masu organizāciju un mobilizāciju, strādnieku šķiras un nabadzīgās zemniecības politiskās savienības izveidošanu, LSD organizācijas bija Latvijas strādnieku, bezzemnieku un kareivju priekšgalā, izvēršot aktīvu propagandu un aģitāciju darbaļaužu masās.

No pašām pirmajām pastāvēšanas dienām boļševiku partija V. I. Ļeņina vadībā veidojās un darbojās, balstoties uz proletāriskā internacionālisma principiem. Viens no pirmajiem boļševiku partijas uzdevumiem bija cariskās Krievijas daudznāciju proletariāta un visu darbaļaužu saliedēšana vecās iekārtas gāšanai un jaunas, sociālistiskās sabiedrības uzcelšanai. V. I. Ļeņins Komunistiskās Internacionāles III kongresā norādīja, ka uzvarai nepieciešama masu ieinteresētība. Ne vienmēr vajadzīgs absolūtais vairākums, taču vairākums nepieciešams ne tikai strādniecībā, bet arī ekspluatētajās zemniecības masās.¹⁰⁵ Šis atzinums īpaši nozīmīgs bija revolucionārajai Krievijai, kas pārsvarā bija agrāra daudznacionāla zeme. Bez proletariāta

Demonstrācija uz Gaisa tilta Rīgā

savienības ar darba zemniecību un apspiesto nāciju darbaļaudīm uzvara, valsts varas iekarošana un noturēšana, kā arī daudznacionālās Padomju valsts izveidošanās un attīstība Krievijā nebija iespējama. Rakstā «Nacionālais jautājums mūsu programmā» V. I. Ļeņins rakstīja: «Nolādētā patvaldības vēsture atstājusi mums mantojumā šās patvaldības apspiesto dažādo tautu strādnieku šķiras ārkārtīgu *atsvešināšanos*.»¹⁰⁶ Pārvarot šo atsvešinātību un apvienojot Krievijas proletāriešus, cīņā pret visiem vecās iekārtas balstiem saliedējot visu Krievijas tautu darbaļaužu internacionālo savienību ar krievu tautas pārstāvjiem priekšgalā, bolševiku partija vadīja revolucionāro un nacionālās atbrīvošanās kustību. Šādas savienības radīšana bija Krievijas bolševiku partijas vēsturiski nozīmīgs panākums, tādējādi nodrošinot sociālistiskās revolūcijas uzvaru un Krievijas pārvēršanu no «tautu cietuma» par darbaļaužu internacionālās brālības valsti. Bolševiku partija pati bija dažādu tautību pārstāvju internacionālas organizācijas paraugs. Cieņu un atzinību partijā bija izpelnījušies vienlīdz krievi A. Bubnovs un S. Kirovs, latvieši J. Rudzutaks un P. Stučka, gruzīni F. Maharadze un G. Ordžonikidze, armēņi A. Mikojans un S. Saumjans, lietuvieši Z. Aleksa-Angeretis un V. Mickjavičs-Kapsuks, moldāvs M. Frunze, ukraiņi N. Skripņiks un P. Dibenko, tatārs M. Vahitovs, igauņi J. Anvelts un V. Kingiseps, azerbaidžānis M. Azizbekovs, ebreji J. Sverdlovs un M. Urickis, poļi F. Dzeržinskis un V. Menžinskis, baltkrievs A. Červjakovs un vēl daudzi citi uzticami partijas dēli, visu Krievijas tautu pārstāvji. Patiesi internacionālistiskās attiecības partijas biedru vidū kļuva par piemēru vēlākajām attiecībām starp dažādām nācijām un tautām. V. I. Ļeņins rakstā «Tēzes nacionālajā jautājumā» norādīja: «Visu Krievijas ekonomisko un politisko apstākļu kopums tādējādi kategoriski prasa, lai sociāldemokrātija *saliedētu* visu tautību strādniekus bez izņēmuma *visās* proletāriskajās organizācijās (politiskajās, arodnieciskajās, kooperatīvajās, izglītības utt., u. tml.). Nevis federācija partijas uzbūvē un nevis nacionālu s.-d. grupu radīšana, bet zināmā apgabala visu nāciju proletāriešu vienotība ar propagandu un agitāciju *visās* vietējā proletariāta valodās, ar visu nāciju strādnieku kopīgu cīņu pret jebkādam nacionālām privilēģijām, ar partijas vietējo un apgabalu organizāciju autonomiju.»¹⁰⁷ Latviešu bolševiku partija, būdama viena no KSDS(b)P vietējām teritoriālajām organizācijām, vadījās pēc šīm V. I. Ļeņina atziņām savā darbībā, t. sk. arī cīņā par masu uzticības iekarošanu. Rīgas pilsētas partijas konference 1917. gada 16.—18. maijā secināja, ka partijas propagandistu kolēģijas darbinieki ar ziņojumiem apkalpojuši 407 sapulces, no kurām 157 sanāsmēs piedalījās 31 482 dalībnieki, bet 250 bija plaši mītiņi ar nenosakāmu dalībnieku skaitu.¹⁰⁸

Pēc Februāra revolūcijas bolševiku partija ieguva iespēju marksisma-ļeņinisma klasiķu darbus izdot legāli. Sevišķi liela nozīme

Nams Parka (tag. A. Kalniņa)
ielā 6, kur atradās laikraksta
«Brīvais Strēlnieks» redakcija

bija to V. I. Ļeņina darbu izdošanai, kuros bija analizēti revolucionārie notikumi Krievijā un iezīmēti proletariāta konkrētie uzdevumi cīņā par sociālistiskās revolūcijas uzvaru. Kā atzīmējis J. Paeglis savā pētījumā par marksisma-ļeņinisma klasiķu darbu izdošanu un izplatīšanu,¹⁰⁹ Latvijā no 1917. līdz 1919. gadam K. Marksa, F. Engelsa un V. I. Ļeņina darbi tika publicēti vairāk nekā 20 latviešu valodā iznākošajos laikrakstos un žurnālos, visvairāk avīzēs «Cīņa», «Krievijas Cīņa», «Sociāldemokrāts», «Komunists», «Brīvais Strēlnieks». Atsevišķos izdevumos iznāca 6 darbi: K. Marksa un F. Engelsa «Komunistiskās partijas manifest», K. Marksa «Par politiskās ekonomijas kritiku», kā arī V. I. Ļeņina darbi «Kārlis Markss», «Par lozungiem», «Proletariāta uzdevumi mūsu revolūcijā» un «Viens no revolūcijas jautājumiem». Kā pirmais no V. I. Ļeņina darbiem atklātībā pēc Februāra revolūcijas latviešu valodā laikrakstā «Cīņa» (Petrogradā) 1917. gada 8. aprīļa numurā parādījās raksts «Proletariāta uzdevumi mūsu revolūcijā», bet 14. aprīlī rakstā «Biedra Ļeņina domas par revolucionārās tautas uzdevumiem» bija izklāstītas Aprīļa tēzes. «Cīņā» bija publicēta arī «Runa zaldātiem Izmailovas

pulka mītiņā 1917. g. 10. (23.). aprīlī»¹¹⁰ un «Uzsaukums visu karojošo zemju zaldātiem»¹¹¹, ko parakstīja KSDSP CK un KSDSP Petrogradas komiteja, kā arī «Pravdas» redakcija. Tā kā Pagaidu valdības 18. aprīļa nota (Miļukova nota) izraisīja masās neslēptu sašutumu, «Cīņā» bija publicēta 1917. gada 21. aprīlī (4. maijā) pieņemtā «KSDS(b)P Centrālās komitejas rezolūcija».¹¹² 1917. gada maijā laikrakstos «Sociāldemokrāts» (Maskava) un «Proletariāta Cīņa» (Petrograda) tika plaši apgaismota KSDS(b)P VII (Aprīļa) konferences darbība, pie tam dažos «Sociāldemokrāta» numuros no 12. līdz 29. maijam (Nr. 22., 24., 25., 28.) publicētas vairākas konferences pieņemtās leņiniskās rezolūcijas. To skaitā bija «Rezolūcija sakarā ar Borgbjerga priekšlikumu», «Rezolūcija par karu», «Rezolūcija par attiecībām pret Pagaidu valdību», «Rezolūcija agrārajā jautājumā», «Rezolūcija par internacionālistu apvienošanos pret sīkburžuāzisko aizsardzībnieku bloku», «Rezolūcija par Strādnieku un zaldātu deputātu padomēm».¹¹³ Augusta mēnesī «Cīņa», kas tad jau iznāca Rīgā, un «Proletariāta Cīņa» (Petrogradā) vairākos numuros publicēja V. I. Leņina rakstu «Atbilde»¹¹⁴, kurā bija atmaskoti Pagaidu valdības tīkojumi apvainot boļševikus nodevībā un pierakstīt viņiem mēģinājumu jūlija dienās organizēt bruņotu sacelšanos. Daudzi V. I. Leņina darbi gan atsevišķu izdevumu veidā, gan arī periodikā iespiestie neokupētās Latvijas iedzīvotāju un Ziemeļu frontes kareivju vidū tika izplatīti krievu valodā. V. I. Leņina darbi iekļuva pat vācu karaspēka okupētajā Kurzemē, iedvesmojot boļševikus viņu grūtajā pagrīdes cīņā pret iebrucējiem. Kā savās atmiņās norāda Liepājas partijas pagrīdes organizācijas biedrs J. Skārbalis, vācu okupācijas apstākļos partijas pulciņu nelegālajās sapulcēs tika apspriestas V. I. Leņina Aprīļa tēzes, un visi sanāksmes dalībnieki tās vienprātīgi atbalstīja.¹¹⁵

Nopietnu vērību Latvijas boļševiki veltīja darbaļaužu iepazīstināšanai ar marksisma-leņinisma klasiķu galvenajiem teorētiskajiem darbiem. Tā, piemēram, 1917. gadā tika izplatīti jau agrāk krieviski izdotie K. Marksa un F. Engelsa sacerējumi, arī K. Marksa «Kapitāls». Jau drīz vien pēc V. I. Leņina ģeniālā darba «Imperiālisms kā kapitālisma augstākā stadija» iznākšanas P. Stučka Petrogradā iznākošajā LSD CK žurnālā «Sociāldemokrāts» latviešu valodā publicēja rakstu «Imperiālisms kā kapitālisma jaunākais periods»¹¹⁶, kurā izklāstītas V. I. Leņina pamattēzes.

Bez marksisma-leņinisma klasiķu darbu tulkojumiem latviešu valodā tika laisti klajā arī vairāku Krievijas boļševiku partijas darbinieku sacerējumi. Tā, piemēram, pazīstamais literāts boļševiks E. Eferts (Klusais) pārtulkoja un LSD Malienas organizācija 1917. gada jūlijā Alūksnē izdeva A. Kollontajas brošūru «Kas ir tie, kam vajag karu?». Boļševiku ideju rakstveida propaganda bija visciešākajā veidā saistīta ar viņu praktisko darbību visu revolucionāro

Kreewļjas Soz.-Dem. Strahdneeku Partija. Latvijas
Sozialdemokratija

Wisu semju proletareschi sawenojatees!

A. Kollontai.

Kas ir tee, kam wajag karu?

Tulk. E. Efferts

24 JULI 1917

Aluksnē, 1917. g.

Maleenas organizasijas isdewums.

Druk. R. Pastalneeks, Aluksnē.

1917. gada maijā Alūksnē izdotās A. Kollontajas brošūras «Kas ir tie, kam vajag karu?» vāks

spēku saliedēšanā. Jautājums par aģitācijas izvēršanu boļševistiskajā presē tika īpaši apspriests Valmieras apriņķa Strādnieku deputātu padomes plenārsēdē 1.—2. jūlijā. Ar ziņojumiem par šo jautājumu uzstājās LSD Vidienas organizācijas komitejas un LSD Valmieras rajona komitejas loceklis, pazīstamais latviešu boļševiks J. Laroze. Tika pieņemta rezolūcija, kurā norādīts, ka pareizai uzdevumu izpratnei nepieciešama visplašākā aģitācija, pēc iespējas biežāka sapulču sasaukšana, rūpējoties par to apmeklētību, kā arī politisko un ekonomisko jautājumu izskatīšana šajās sapulcēs. Uzskatot, ka vārdisko aģitāciju visietekmīgāk balsta rakstītā, jārūpējas par sociāldemokrātiskās preses izplatīšanu, to abonējot gan individuāli, gan arī pa grupām. Bezzemnieku padomēm rezolūcijā tika ieteikts uzņemties laikraksta «Laukstrādnieku Cīņa» izplatīšanu.¹¹⁷

Bez tam šajā rezolūcijā bija atzīmēta vajadzība organizēt laukstrādniekiem sabiedriski politiskās literatūras bibliotēkas, dibināt bezzemnieku padomju klubus un grāmatu tirdziņus, abonēt laikrakstus «Cīņa», «Laukstrādnieku Cīņa», «Sociāldemokrāts», «Proletariāta Cīņa». Vairākos Vidzemes pagastos pēc bezzemnieku padomju

iniciatīvas šādi klubi, bibliotēkas un lasītavas jau bija izveidoti. Bezzemnieku padomes sēdē Jaunpiebalgā 28. maijā nolēma atbalstīt LSD Vidienes organizācijas partijas rajona «Mežinieki» (Piebalgā) biedru kopsapulces rezolūciju. Tā paredzēja organizēt politisko klubu ar nodaļām Mārtiņskolā, Jāņaskolā un Pēterskolā, pie tam katrai kluba nodaļai nolēma abonēt pa vienam eksemplāram «Cīņu», «Sociāldemokrātu» un citus progresīvos izdevumus par bezzemnieku padomes līdzekļiem.¹¹⁸ Cesvaines pagasta bezzemnieku kopsapulce nolēma 50% no vienreizējām iemaksām padomes labā (katra bezzemnieka pirmā iemaksa bija 1 rbl., bet nākamajos mēnešos — pa 30 kap.) izdot vietējām vajadzībām, sociāldemokrātiskās literatūras lasītavas organizēšanai pagastā.¹¹⁹ Valmieras apriņķa padome plenārsēdē ar sociāldemokrātu grāmatveikala starpniecību nolēma izrakstīt no Rīgas grāmatas un brošūras pārdošanai, kā arī regulāri sūtīt korespondences «Laukstrādnieku Cīņai». Padomes rezolūcija aicināja aktīvi apkarot proletariātam naidīgo buržuāzisko presi (it sevišķi laikrakstus «Līdums» un «Baltijas Vēstnesis») un tās izplatītājus bezzemnieku vidū. Valmieras padomes plēnumam pieņēma lēmumu organizēt 4—6 dienu aģitatoru kursus, nosūtot uz tiem pa 2 cilvēkiem no katras bezzemnieku padomes uz tās rēķina, pa 3 pārstāvjiem no katras rotas un karaspēka daļas, pa 3 vēlētiem pārstāvjiem no rotu komitejām vai sociāldemokrātiskajām organizācijām. Piedalīties šajos aģitatoruursos tika uzaicināti arī visu LSD Vidienes organizācijas partijas rajonu aģitācijas un propagandas kolēģiju locekļi, kā arī latviešu strēlnieku pulku pārstāvji. Padomes plēnumā atzīmēja, ka partijas aģitatori un aģitācijas kolēģiju locekļi ir sekmīgi veikuši savu uzdevumu Valmieras pilsētas domes vēlēšanu laikā un ka boļševiku aģitācijas un propagandas darbs bezzemnieku un strēlnieku vidū ir nesis augļus, ietekmējot grandiozo 18. jūnija demonstrāciju.¹²⁰ Boļševiku ideju propaganda gan vārdos, gan rakstos bija cieši saistīta ar viņu praktisko darbību revolucionāro spēku organizēšanā.

Cenšoties nostiprināt savas pozīcijas jau pirms revolūcijas spēku saliedēšanas, Latvijas buržuāzija īpašu uzmanību pievērsa laukiem. Šajā nolūkā tā mēģināja izmantot vietējo pašpārvalžu pagaidu orgānu vēlēšanas. Pagaidu valdība stimulēja buržuāzijas organizēšanos un nostiprināšanos Latvijas neokupētajā daļā. Buržuāziju atbalstīja arī vietējie meņševiki un citi strādnieku šķiras interešu nodevēji. Tomēr darbaļaužu masas negribēja iet buržuāzijas pavadā un izvīrēja savas šķiriskās prasības.

Trūcīgo zemnieku sapulces atšķirībā no pagastu valdēm pieprasīja revolucionāru agrārā jautājuma risinājumu, visas muižnieku un baznīcas zemes konfiskāciju bez atlīdzības. Tā, piemēram, 11. aprīlī Cēsu apriņķa Kārļu pagastā bezzemnieku sapulce apsprieda aktuālos jautājumus un pieņēma lēmumu par muižnieku zemes konfiskāciju,

par attieksmi pret Pagaidu valdību, kas izrietēja no Latvijas revolucionārās Sociāldemokrātijas programmas un taktikas.¹²¹ Citas bezzemnieku sapulces rezolūcijā teikts: «Mēs, Krimuldas pagasta bezzemnieki un laukstrādnieki, apsprieduši savā sapulcē bezzemnieku stāvokli un 8 stundu darbadienas ieviešanu, pieļaujam virsstundu darbu tikai galējas nepieciešamības gadījumā un prasām par virsstundu darbu dubultu samaksu.»¹²²

Trūcīgie zemnieki savās sapulcēs izvirzīja prasību apspriest svarīgākos jautājumus plašā bezzemnieku kongresā. Viens no aktīviem revolūcijas dalībniekiem J. Vilks atcerējās, ka iniciatīva par kongresa sasaukšanu nāca no LSD Vidienas un Rīgas organizāciju boļševiku apspriedes dalībniekiem, kas bija pulcējušies Valmierā 1917. gada marta sākumā. Apspriedē piedalījās A. Anskins, J. Vilks, E. Plūme, A. Helmanis, K. Gailis, A. Krieviņš un K. Martinsons. Tajā aplūkoja jautājumus par revolūcijas tālāku attīstību un strādnieku šķiras savienību ar bezzemniekiem, par laukstrādnieku un bezzemnieku interešu aizstāvību. Tika pieņemts lēmums izveidot katrā pagastā bezzemnieku padomi. Apspriedē nolēma sasaukt Latvijas bezzemnieku kongresu un šim nolūkam LSD Rīgas organizācijas rīcības komitejas pārstāvim A. Helmanim uzdeva piesaistīt kongresa sasaukšanā Rīgas Strādnieku deputātu padomi, kā arī LSD CK vārdā publicēt uzsaukumu bezzemniekiem ar aicinājumu noturēt pagastos sapulces un izvēlēties kongresu no katra pagasta pa 2 delegātiem.¹²³ Šis 16. martā publicētais aicinājums¹²⁴ rada dzīvu atbalsi laukstrādniekos, bezzemniekos un trūcīgajos zemniekos. Viņi aktīvi piedalījās delegātu izvēlēšanā.

Bezzemnieku kongress boļševiku vadībā notika Valmierā no 1917. gada 16. līdz 18. aprīlim. Tajā piedalījās 436 delegāti, kas bija ievēlēti trūcīgo zemnieku sapulcēs neokupētajā Latvijas daļā (precīzāk — Vidzemē), kā arī Rīgas Strādnieku deputātu padomes un latviešu strēlnieku pārstāvji.¹²⁵ Kongresā apsprieda jautājumus par attieksmi pret Pagaidu valdību un Vidzemes Pagaidu zemes padomi, par muižnieku zemes konfiskāciju, par laukstrādnieku stāvokļa uzlabošanu.

Nozīmīga vieta kongresa darbā bija ierādīta pašreizējā momenta apspriešanai. Šajā sakarībā tika pieņemta īpaša rezolūcija, kurā bija teikts: «1) Revolūcija Krievijā vēl nav nobeigta, bet tā jāturpina ar strādniecības un revolucionārās zemniecības kopējiem spēkiem, noteikti uzstājoties pret visām kontrrevolucionārajām šķirām un viņu valdībām. 2) Tagadējā Pagaidu valdība, kura sastāv savā vairumā no mantīgo šķiru priekšstāvjiem, nav revolucionārās tautas gribas izteicēja. 3) Revolūcijas un visas nomāktās tautas turpmākās attīstības interesēs ir tagadējā kara izbeigšana visdrīzākā laikā...» Kongress pieprasīja, lai Pagaidu valdība atteiktos no saviem imperiālistiskajiem, aneksionistiskajiem nolūkiem, «paziņojot visu valstu

Nams Valmierā, kur 1917. gada aprīlī notika bezzemnieku kongress

tautām, ka Krievija ir gatava slēgt mieru bez kontribūcijām un aneksijām uz visu tautu pašnolemšanās tiesību pamatiem».¹²⁶

Daudz uzmanības tika veltīts agrārjautājumam, lauku proletariāta apstākļu uzlabošanai un trūcīgās zemniecības organizēšanai. Tikpat kā vienprātīgi noraidot eseru un meņševiku ierosināto rezolūciju par muižnieku zemes sadalīšanu, kongress pieņēma rezolūciju, kurā bija formulētas prasības par muižnieku zemes konfiskāciju atbilstoši Latvijas boļševiku nostādnei: «Bezzemnieku saeima atzīst, ka līdz ar demokrātiskās valsts iekārtas nodibināšanos, kas garantē vispārējo interešu ievērošanu un neuzveļ izpirkšanas nastas proletariātam, radies laiks spert pirmo soli šai virzienā un konfiscēt visas privātās un mācītāju muižas bez atmaksas, atstājot privāto muižu agrāko īpašnieku lietošanā tikai nelielus zemes gabalus pēc demokrātisko pašvaldības iestāžu lēmuma. Konfiscētās muižas jānodod apgabalu pašvaldības orgānu rīcībā, kuriem jānosaka atsevišķu zemes gabalu minimālās (mazākās) un maksimālās (lielākās) nomas, kā arī lietošanas veids.»¹²⁷

Kongress uzstājās par 8 stundu darbadienas ieviešanu laukstrādniekiem, sociālo apdrošināšanu, strādnieku inspekcijas izveidošanu un uzdeva Vidzemes bezzemnieku padomei kopā ar Rīgas Strādnieku deputātu padomi «izstrādāt noteikumus par darba laiku, minimālo

algu, higiēniskiem laukstrādnieku dzīvokļiem, ārsta palīdzību, līgumiem un saziņā ar Apdrošināšanas padomi Pēterpilī noteikumus par laukstrādnieku apdrošināšanu...»¹²⁸. Kongress pieņēma lēmumu par laukstrādnieku arodbiedrību dibināšanu un aicināja LSD CK uzņemties iniciatīvu un veikt pirmos praktiskos pasākumus to izveidošanā un popularizēšanā. Pie tam tika uzsvērts, ka laukstrādnieku arodbiedrību organizēšanas un darbības vadību jāuzņemas LSD un šīm arodbiedrībām jāsadarbojas ar pilsētu strādnieku organizācijām.¹²⁹

Nabadzīgo lauku iedzīvotāju interešu aizstāvībai kongresā nolēma izveidot katrā pagastā bezzemnieku padomes, no katriem 50 bezzemniekiem ievēlot pa vienam loceklim. Pagastu padomēm bija jāizvēl savi pārstāvji uz apriņķu padomēm (pa vienam pārstāvim no katriem 1000 bezzemniekiem), kam savukārt bija jānosūta delegāti uz Rīgas Strādnieku deputātu padomi, lai koordinētu visu bezzemnieku padomju deputātu darbību.¹³⁰

Kongresa prezidijs izstrādāja un publicēja instrukciju par pagastu bezzemnieku padomju politiskajiem un saimnieciskajiem uzdevumiem. Tajā bija norādīts, ka uz laukiem dibināmām pagastu bezzemnieku padomēm jāizvēršas par visu vietējo revolucionāro spēku vadošajiem centriem. Tām jāapgaismo pašreizējie revolucionārie uzdevumi, jāizkopj laukstrādnieku šķiras apziņa, vērstoties, kur tas vajadzīgs, pret buržuāziskās preses liekulību, jāizplata savas šķiras laikraksti, jāpopularizē to idejas, jāriko priekšlasījumi. Bezzemnieku padomēm jābūt par vietējo bezzemnieku interešu aizstāvēm un domu izteicējam. Tām jāaplūko visas bezzemnieku vajadzības un prasības, jāiztirzā visi bezzemnieku pasākumi. Bezzemnieku padomēm uzmanīgi jāseko pagastu pašvaldības iestāžu rīcībai un, ja tā nesaskanētu ar bezzemnieku interesēm, jārada vajadzīgais pretspiediens.¹³¹

Kongress pieņēma arī īpašu lēmumu, saskaņā ar kuru tā sauktā Vidzemes Pagaidu zemes padome tika atzīta par mantīgās zemniecības organizāciju, kura nebauda darba zemniecības atbalstu un kurai nav tiesību lemt par visu Latvijas iedzīvotāju lietām.¹³²

Bezzemnieku kongress Valmierā apsprieda arī jautājumus par tālākiem cīņas mērķiem un turpmāko Latvijas valsts iekārtu. Rezolūcijā par demokrātisko republiku kongress norādīja: «Atzīdami, ka bez plašu politisku tiesību iekarošanas nav domājama mūsu drīzā tālākā attīstība un pilnīga atsvabināšanās, ka ar tagadējo Krievijas revolūciju mūsu cīņa nav beigusies, bet gan stiprināma, mēs pieprasām tādu valsts iekārtu, kurā ar vismazāk upuriem varētu turpināt savu cīņu līdz pilnīgai uzvarai — s o c i ā l i s m a m...»¹³³ Kongresā tika uzsvērts, ka Latvijas darbaļaudis varēs gūt pilnīgu uzvaru tikai kopīgā cīņā ar visas Krievijas darbaļaudīm, ciešā savienībā ar Krievijas strādnieku šķiru, tika atzīts, ka «Latvijai jābūt politiski autonomam apgabalam Krievijas demokrātiski federatīvā republikā».¹³⁴

Noslēgumā bezzemnieku kongress par vadošo izpildorgānu izvēlēja Vidzemes bezzemnieku padomi — 45 locekļus un 4 kandidātus. Padomē ievēlēja O. Kārkliņu, K. Pētersonu, E. Efertu (Kluso), P. Viksni, J. Birkenfeldu, A. Upīti, E. Vikmani, P. Birzgali, O. Lāci, A. Miezi, J. Viġantu, L. Krēsliņu un daudzus citus aktīvus revolucionārās kustības dalībniekus. Lielum lielais vairums padomē bija boļševiku pusē. Padomei uzdeva realizēt visus kongresa lēmumus.¹³⁵ Vidzemes bezzemnieku padome pievienojās Rīgas Strādnieku deputātu padomei un darbojās kā tās bezzemnieku sekcija.

Bezzemnieku kongress par vienīgo Latvijas darbaļaužu vadītāju atzina Latvijas Sociāldemokrātiju. Tam bija ievērojama nozīme revolucionāro spēku mobilizēšanā, strādnieku šķiras un trūcīgās zemniecības savienības nostiprināšanā cīņā par padomju varu, mieru, zemi un sociālismu. Boļševiku partijas centrālorģāns «Pravda» atzinīgi novērtēja Vidzemes bezzemnieku kongresa lēmumus un nozīmi.¹³⁶

Bezzemnieku kongresa pēdējā dienā 18. aprīlī Valmierā notika LSD Vidienas un Malienas organizāciju konference, kurā bija pārstāvēts pāri par 700 partijas biedru. Konferences darbā piedalījās arī LSD CK un Rīgas komitejas pārstāvji. Apsprieda ziņojumus no rajoniem un vienbalsīgi pieņēma lēmumu par to, ka LSD CK «neka vējši jāpārceļ darbība uz Baltiju. Tāpat nepieciešami izdot Baltijā partijas centrālo orgānu...»¹³⁷ Šo lēmumu izraisīja vajadzība vadīt partijas organizāciju darbību un revolucionāro notikumu attīstību. Tūlīt pēc kongresa — aprīļa beigās un maija sākumā — boļševiki Latvijas neokupētajā daļā uzsāka aktīvu laukstrādnieku, bezzemnieku un sīkzemnieku organizēšanu un saliedēšanu.

Kongresa delegāti un Rīgas Strādnieku deputātu padomes locekļi dažādos pagastos vadīja vietējo bezzemnieku padomju izveidošanu. Tajās apvienojās laukstrādnieki un trūcīgā zemniecība, arī daļa no vidējās zemniecības, galvenokārt rentnieki. Praktiskajā darbībā Latvijas boļševiki vadījās pēc V. I. Leņina norādījumiem par padomēm un to lomu cīņā par revolūcijas tālāku attīstību.

LSD Vidienas partijas organizācijā, kuras centrs bija Valmierā, aktīvi darbojās A. Anskins, R. Austrīņš, J. Vilks, K. Gailis, A. Dille, J. Zirnis, K. Kauliņš, R. Kirhenšteins, A. Krieviņš, J. Laroze, A. Miezis, E. Ozoliņš, J. Rūtmanis, K. Seržants, V. Strautiņš, Cēsīs savukārt — T. Namnieks, P. Uztups un citi biedri. Malienas organizācijas aktivisti bija A. Viļumsone, J. Zile, A. Kalniņš, B. Kažoks, L. Krēsliņa, A. Lācis, E. Lauva, O. Līdaks, Alvīne, Berta un Jānis Smerliņi, K. Stakalders, E. Eferts (Klusais) un citi. Valkas—Rūjienas organizācijā atzīmējami E. Āboltiņš, J. Birkenfelds, A. Grīģors, J. Zaķis, A. Krūmiņš, J. Ozols, J. Poišs, A. Spalva, V. Tiesnieks, R. Eglītis.

Līdz maija vidum visos 239 Vidzemes pagastos bija izveidotas bezzemnieku padomes, un tajās bija pārstāvēti apmēram 70% no

visiem lauku iedzīvotājiem.¹³⁸ Pirmās bezzemnieku padomes radās Valmieras un Valkas apriņķos, kur bija dislocēts latviešu strēlnieku rezerves pulks. Strēlnieki atsaucīgi iesaistījās bezzemnieku padomju dibināšanā. Bezzemnieku padomju organizēšanu Cēsu un Rīgas apriņķu pagastos vadīja Rīgas Strādnieku deputātu padomes bezzemnieku sekcija. Bezzemnieku padomes izvērtās par svarīgiem boļševiku atbalsta punktiem laukos, kur norisa asa cīņa starp bezzemniekiem un turīgajiem saimniekiem (kulakiem) par ietekmi pagastos. Tā skaidri saskatāma vēlēšanu kampaņas gaitā Valmieras apriņķa Sēļu pagastā. 1917. gada 23. martā te ievēlēja pagasta pārtikas komiteju, kurā bija pa 2 pārstāvjiem kā no bezzemniekiem, tā arī no saimniekiem, bet nebija aizritējis vēl ne mēnesis, kad pagasta bezzemnieku kopsapulce 20. aprīlī nolēma ievēlēt jaunu pārtikas komiteju, šoreiz ievēlot jau 4 bezzemnieku un 2 saimnieku pārstāvjus. Tajā pašā laikā ievēlēja milicijas komiteju (4 cilvēkus), kurā gan bija arī saimnieku pārstāvji, bet komiteju vadīja bezzemnieks. Vēl pēc pāris dienām, 25. aprīlī, pagasta iedzīvotāju kopsapulcē nolēma agrākās pagasta valdes vietā ievēlēt izpildkomiteju, kuras sastāvā būtu 2 saimnieki, 4 bezzemnieki un pagasta rakstvedis, bet pagasta padomi nolēma neizvēlēt, jo jau darbojās bezzemnieku padome. Par pagasta izpildkomitejas priekšsēdētāju ievēlēja bezzemnieku pārstāvi K. Rusmani, bet par rakstvedi — boļševiku J. Ratnieku, kurš visai aktīvi darbojās pagasta bezzemnieku padomē. Jau nākamajā dienā viņi pārņēma visas pagasta lietas. Viens no pirmajiem izpildkomitejas lēmumiem paredzēja aplikt ar progresīvo ienākuma nodokli visus zemes īpašumus, arī trīs muižas, tāpat dzirnavas, tirdzniecības un rūpniecības uzņēmumus. So lēmumu pieņēma pagasta zemnieku pilsapulcē 7. maijā. Nodokli uzlika, vadoties pēc zemes īpašuma apmēra, kura kopējā vērtība pagastā bija noteikta par 23 190 rubļiem ar kopējo pagasta ienākuma nodokli no tās — 5797 rubļiem. Gatavojoties guberņas un apriņķu zemes padomes vēlēšanām, jūlijā izvērsās asas priekšvēlēšanu cīņas. Izvirzīja divus vēlēšanu komisijas kandidātu sarakstus: no bezzemnieku padomes — 5 cilvēkus J. Ratnieka vadībā un no Zemnieku savienības — arī 5 cilvēkus ar K. Hincenbergu priekšgalā. Par bezzemnieku sarakstu bija nodotas 368 balsis, bet par Zemnieku savienības kandidātiem — tikai 88 balsis. Balsošanā piedalījās pavisam 456 cilvēki, un pagasta vēlēšanu komisijā tika ievēlēti 4 bezzemnieku pārstāvji un 1 Zemnieku savienības pārstāvis.¹³⁹ Šai laikā pagasta bezzemnieki ar savu padomi, ko vadīja boļševiki, jau bija kļuvuši par reālu spēku. Tas atspoguļojas arī pagasta izpildkomitejas 1917. gada 2. augusta sēdes protokolā, kur atzīmēts: «Sēļu pagasta bezzemnieki iekarojuši visas pagasta pārvaldes iestādes. Tagad viņi droši lūkojas nākotnē.»¹⁴⁰

Par bezzemnieku sapulču gaitu un pirmo bezzemnieku padomju darbību spilgtu ainu sniedz ziņojums no Vietalvas—Odzianas, kur

1917. gada 25. aprīlī notika sapulce. Ziņojumā teikts: «Bezzemnieku sapulce pēc Valmieras delegātu ziņojuma par bezzemnieku sapulces darbību un rezolūciju nolasišanu izteica piekrišanu sapulces lēmumiem. Lai šie lēmumi nepaliktu uz papīra, bet varētu tikt izvesti dzīvē, tad, pārrunājot plašāki organizēšanas jautājumu, nolēma tūlīt izvēlēt pagasta bezzemnieku padomi, kura lai būtu visas tālākās bezzemnieku laukstrādnieku dzīves un organizēšanas vadītāja. Izvēlēja arī delegātus uz apriņķa padomi. Dienas kārtībā bija arī pārtikas jautājums, kurš šē frontes tuvumā ar katru dienu paliek spiedošāks. Norādīja pārtikas komisijai pielikt visas pūles, lai iegūtu kaut cik pārtikas labību.»¹⁴¹

Latvijas buržuāzija pēc savu varas orgānu izveidošanas nespēja neko reālu paveikt, lai atvieglotu tautas masu ciešanas un atrisinātu smago pārtikas jautājumu. Visā tās valdīšanas posmā no februāra līdz oktobrim bez pārtraukuma notika neauglīga birokrātiska sarakstīšanās starp Kurzemes zemes padomes vadītajām pašpārvaldes iestādēm un Pagaidu valdības ministrijām par to, kam jāapgādā ar pārtiku Kurzemes guberņas neokupētās daļas — Ilūkstes un Fridrihštates (Jēkabpils) apriņķa iedzīvotāji. Šo apriņķu pagastu valdes tūlīt pēc Februāra revolūcijas lūdza apgādāt iedzīvotājus ar pārtiku, nosakot nepieciešamās normas. Tā, piemēram, Ilūkstes apriņķa Kurcuma pagasta iedzīvotājiem mēnesī bija nepieciešams 550 pudu rudzu miltu, 70 pudu kviešu miltu, 70 pudu putraimu, 42 pudi cukura.¹⁴² Skrudalienas pagastam mēnesī vajadzēja 2690 pudu rudzu miltu, 336 pudus kviešu miltu, 134 pudus putraimu un 134 pudus cukura.¹⁴³ Pēc nepilnīgiem datiem, šīs neokupētās Kurzemes daļas 5 pagastiem vien mēnesī bija vajadzīgi 1396 pudi kviešu miltu, 4055 pudi rudzu miltu, 839 pudi putraimu, 425 pudi cukura.¹⁴⁴

Zemnieku lietu komisārs Meņšikovs 1917. gada 6. martā telegrāfēja uz Jurjevu (Tartu) Kurzemes gubernatoram Krivcovam par to, ka Vitebskas guberņas valde ir atteikusies apgādāt ar pārtiku Ilūkstes apriņķa iedzīvotājus un «nepieciešama tūlītēja palīdzība ar pārtiku, īpaši ar kviešu un rudzu miltiem un cukuru».¹⁴⁵ Atbildot uz to, Kurzemes gubernators 27. martā deva pavēli Ilūkstes apriņķa zemnieku lietu komisāram dibināt pagastos pārtikas komitejas, kuru sastāvā jāiekļauj pagastu vecākie un atkarībā no vietējiem apstākļiem skolotāji, mācītāji, sabiedriskie darbinieki. Gubernators paziņoja arī, ka Rīgas Lauksaimniecības centrālbiedrība uzņēmusies rūpes palīdzēt ar pārtiku Ilūkstes apriņķim.¹⁴⁶ Aprīļa mēnesī visos Kurzemes guberņas neokupētajos pagastos pārtikas komitejas bija nodibinātas, pie tam savā vairākumā tās sastāvēja no lauku buržuāzijas pārstāvjiem: 8 pagastu komitejās bija 7 pagasta valžu vecākie, viens vecākā palīgs, 2 rakstveži, 32 saimnieki, 5 laukstrādnieki, 1 tirgotājs un 1 kalējs.¹⁴⁷

Tika izveidotas arī apriņķu pārtikas komitejas, bet Kurzemes guberņas pārtikas komitejas organizēšana ievilkās, un to apstiprināja 1917. gada 24. septembrī. Pavisam drīz kļuva skaidrs, ka Rīgas Lauksaimniecības centrālbiedrības rūpes izpaudās tikai papīru smērēšanā, bet ne reālā pārtikas apgādes kārtošānā. Kā atzina Zemkopības ministrijas pilnvarotā pārvalde labības, cukura un sāls iepirkšanai armijas vajadzībām, «ar lielākās Kurzemes guberņas daļas okupāciju rūpes par ienaidnieka neieņemtās teritorijas iedzīvotāju apgādi nav uzņēmusies neviena guberņas organizācija».¹⁴⁸ Tikai maija mēnesī Pagaidu valdība izdeva rīkojumu: «Sakarā ar to, ka Kurzemē nav savas guberņas pārtikas komitejas, tiek uzskatīts par nepieciešamu pievienot Ilūkstes pārtikas komiteju Vitebskas guberņas pārtikas komitejai.»¹⁴⁹

Vitebskas guberņas pārtikas komiteja 2. jūnijā pieprasīja ziņas par Ilūkstes apriņķim nepieciešamo sēklas daudzumu, uz ko pagastu komitejas atbildēja, ka «viķu, auzu, āboliņa un timotiņa sēkla nav vajadzīga, jo, lai gan daļa lauku palikusi neapsēta, sējas laiks ir pagājis».¹⁵⁰ Vienlaikus turpinājās arī birokrātiska vilcināšanās ar pārtikas apgādes organizēšanu iedzīvotājiem. Kurzemes komisārs J. Čakste nosūtīja uz Ilūksti telegrammu par to, ka «Ilūkstes apriņķis ar 1. jūliju pārtikas apgādes ziņā pievienots Vidzemes guberņai, par ko jums jau kļuvis zināms no pārtikas ministra ziņojuma».¹⁵¹ Tomēr šāda ieilgusi sarakste vēl ne tuvu nenozīmēja pārtikas jautājuma atrisinājumu. Pārtikas krīze padziļinājās, un buržuāzijai no februāra līdz oktobrim to neizdevās novērst, tā nebija spējīga izkļūt no saimnieciskā sabrukuma un haosa. Latviešu buržuāzijas darbības rezultātus Kurzemes neokupētās daļas iedzīvotāju apgādē ar pārtiku novērtēja Ilūkstes apriņķa Borovkas pagasta pārtikas komiteja 1917. gada 7. novembrī. Lēmumā teikts: «Mūsu guberņā vai, pareizāk sakot, nelielā tās apriņķī, kurā ir ne vairāk par 12 tūkstošiem iedzīvotāju, pastāv vairāki desmiti visādu komiteju, padomju, komisiju un apakškomisiju ar ierēdņu štatu, kas aptuveni atbilst iedzīvotāju skaitam, un, neraugoties uz tādu «aukļu» daudzumu, bērns, t. i., apriņķa iedzīvotāji, pamests savā vaļā, — līdz šim brīdim nav saņemta neviena mārciņa labības.»¹⁵² Latvijas Sociāldemokrātija bija izstrādājusi skaidru un pārskatāmu programmu pārtikas krīzes pārvarēšanai.¹⁵³ Partija uzskatīja, ka pārtikas produktu trūkumu izraisījis ekonomiskais sabrukums, pie kā Krieviju novedis imperiālistiskais karš, kā arī buržuāzijas un muižniecības kundzība. Kara izraisīto pārtikas krīzi un bada draudus likvidēt vai vismaz mīkstināt varēja tikai stingra saimnieciskā politika, regulējot pārtikas jautājuma risināšanu visas valsts mērogā, ņemot stingrā uzskaitē un plānveidīgi sadalot esošos pārtikas produktus, jo atsevišķās vietās veiktās rekvizīcijas vajadzīgos rezultātus nespēja dot. Veikt šādus pasākumus nebija Pagaidu valdībai pa spēkam, jo tā nebija ieintere-

sēta ierobežot privātīpašuma tiesības un samazināt privātīpašnieku peļņu. Tāpēc vienīgo reālo izeju no saimnieciskās krīzes un bada boļševiku partija saskatīja visas varas pārņemšanā strādnieku, kaŗeivju un bezzemnieku padomju rokās. LSD V kongress vienbalsīgi pieņēma rezolūciju pārtikas jautājumā, norādot, ka «cīņa pret pārtikas līdzekļu trūkumu strādnieku šķīrai jāsaista ar savu vispārējo politiski saimniecisko cīņu par savu galamērķi — sociālismu».¹⁵⁴

Lai saliedētu visus revolūcijas spēkus un atraisītu masu revolūcionāro iniciatīvu, jau pārejas posmā uz sociālistisko revolūciju LSD taktika paredzēja ar bezzemnieku padomju starpniecību veikt nepieciešamos pasākumus, lai uzlabotu nabadzīgo iedzīvotāju apgādi ar labību. Kā savos pētījumos pamatoti uzsver vēsturniece R. Greitjāne,¹⁵⁵ bezzemnieku padomju darbība šajā jomā, sākot ar 1917. gada pavasari, izvērsās divos virzienos. Pirmkārt, bezzemnieku padomes tūlīt pēc ievēlēšanas, balstoties uz revolucionārajām masām, uzsāka enerģiski cīnīties par valsts labības monopola ieviešanu, kas bija noteikts 1917. gada 25. martā ar Pagaidu valdības izdotu likumu, lai nomierinātu masas un nodrošinātu ar maizi armiju kara turpināšanai. Tomēr muižnieki un buržuāzija šā likuma ievērošanu sabotēja, bet valdības iestādes neko nedarīja tā īstenošanai. Šādos apstākļos bezzemnieku padomes uzsāka esošo labības krājumu uzskaiti, rekvizēja muižniekiem un kulakiem labības pārpalikumus, cīnijās ar spekulāciju, pēc šķiriskiem principiem sadalīja no Krievijas iekšējām gubernām atvesto pārtiku, noteica cietas cenas un pārdošanas normas pienam un piena produktiem, ko kulaku un muižnieku saimniecībām bija jāpārdod pagastu nabadzīgajiem iedzīvotājiem. Otrkārt, vienlaikus ar praktisko saimniecisko darbību bezzemnieku padomes veica lielu organizatorisku darbu, demokratizējot Pagaidu valdības izveidotās pārtikas komitejas, iekarojot tajās vairākumu un pārvēršot tās par bezzemnieku padomju palīgiem dažādu ekonomisko jautājumu risināšanai. Bezzemnieku padomju un demokratizēto pārtikas komiteju darbība bieži vien jūtami atviegloja nabadzīgo zemnieku un bezzemnieku situāciju. Muižnieki nepakļāvās bezzemnieku padomju lēmumiem un, tāpat kā latviešu lauku buržuāzija, centās revolūciju nomākt ar badu, mākslīgi paaugstināja labības cenas, spekulēja ar pārtiku, slēpa labības krājumus, iznīcināja sējumus. Tā, Cēsu apriņķa Lubānas muižas pārvaldnieks pavēlēja nopļaut nenobriedušus rudzus, «lai revolucionāriem ziemā nebūtu maizes».¹⁵⁶ Bezzemnieku padomju vadībā pārtikas komitejas uz vietām reģistrēja pārtikas krājumus un pieņēma lēmumus par to rekvizīciju un pārdošanu trūcīgajiem. Tā, piemēram, 28. aprīlī Ainažu pagasta pārtikas komiteja nolēma rekvizēt kulaka Vāveriša noslēpto labību un pārdot to nabadzīgajām zvejnieku ģimenēm.¹⁵⁷

Valmieras apriņķa Sēļu pagasta bezzemnieku padome, ņemot vērā smago stāvokli kurināmā piegādē, vienprātīgi nolēma «rekvizēt Sēļu,

Košķeles un Pantenes muižās daļu no tām piederošajiem mežiem malkas sagādei iedzīvotāju vajadzībām». ¹⁵⁸ Līdzīgus lēmumus pieņēma arī citas bezzemnieku padomes. Pēc bezzemnieku padomes iniciatīvas Idus pagasta valde ar izpildkomitejas priekšsēdētāja M. Brenča un bezzemnieku padomes priekšsēdētāja E. Zaķa piedalīšanos 17. maijā pieņēma rezolūciju: «Ņemot vērā, ka Idus muižas meži pēdējos gados ir stipri izcirsti un tie var pilnīgi aiziet bojā, pagasta valde nolēmusi uzņemties Idus muižas mežu pārziņu, apturēt mežu izciršanu un aizliegt muižas pārvaldniekam brīvi rīkoties ar meža lietām. Paziņot arī mežzinim Ragainim un mežsargiem Smitam, Ogam un Strazdiņam par lēmumu pārtraukt mežu izciršanu, kā arī mežu materiālu apstrādāšanu, izvešanu un pārdošanu. Izdot 37. inženieru pulka prožektoru komandas izpildkomitejai atļauju no muižas meža karaspēka daļām paredzētās malkas izvešanai; par to paziņot mežsargam Ogam, lai viņš to varētu uzskaitīt.» ¹⁵⁹ Barons Engelhards protestēja pret pagasta valdes lēmumu, paziņodams, ka mežu izciršana notikusi likumīgā ceļā saskaņā ar vecākā mežsarga Šrēdera izstrādāto plānu.

Agrārais jautājums Latvijā bija ļoti cieši saistīts ar nacionālo jautājumu, jo lielo muižu īpašnieki galvenokārt bija vācieši. Trūcīgās zemniecības cīņā pret muižniekiem palīdzēja Ziemeļu frontes karaspēks. Aprīļa beigās Valmieras un Cēsu apriņķos kareivji arestēja baronu Mengdeni, Hersdorfu, Aderkasu, mācītāju Seinpfļūgu, ģenerāļa Daņilova kundzi un citus. Baltijas baronu pārstāvis Valsts domē barons Meijendorfs lūdza Pagaidu valdības palīdzību, kam sekoja iekšlietu ministra telegrāfisks rīkojums Vidzemes guberņas komisāram par arestēto muižnieku atbrīvošanu. ¹⁶⁰

1917. gada aprīlī laikraksta «Soldatskaja pravda» pirmajā numurā V. I. Ļeņins rakstīja: «... lai paši zemnieki uz vietām varētu nekavējoties paņemt no muižniekiem visu zemi un rīkoties ar to pareizi, ievērojot pilnīgu kārtību, pasargot visādu mantu no bojāšanas, tad zaldātiem vajag palīdzēt zemniekiem.» ¹⁶¹ V. I. Ļeņina aicinājumu atsaucīgi uztvēra latviešu strēlnieki.

Latviešu zemnieki, it sevišķi piefrontes joslā, diezgan bieži griezās pie Ziemeļu frontes karaspēka daļu zaldātu komitejām, lai atrisinātu jautājumus par rentes apjomu, zemes lietošanu, sēklas aizdevumiem. Tā, piemēram, vienā no 13. lauku smagās artilērijas brigādes 1. divizionā komitejas (priekšsēdētājs Godovikovs, sekretārs Morozovs) sēdes protokolos bija ierakstīts: «1917. g. 22. aprīlī komiteja saņēma Vidzemes guberņas Rīgas apriņķa Rembates pagasta 20 pilsoņu, Neihofas muižas rentnieku, protokolu. Muižas īpašnieks, Krievijas pavalstnieks Ferdinands Grepers, turēts aizdomās par sakariem ar ienaidnieku un nesen izsūtīts. Rentnieki lūdz palīdzību iegūt sēklu un lauksaimniecības darbarīkus, lai varētu apstrādāt un apsēt tā paša Grepera zemi, grib to saņemt pagaidu lietošanā, apņemoties

Laikraksta «Brīvais Strēlnieks» līdzstrādnieki. 2. rindā 3. no kreisās — T. Draudiņš

samaksāt likumā paredzēto maksu kā par sēklu, tā par zemes pagaidu lietošanu. Komitejas sēde nolēma atņemt un nodot rentniekiem: sēklu — kviešus — 6 pudus 20 mārciņas, miežus — 7 pudus 20 mārciņas, auzas — 12 pudus 30 mārciņas. Lauksaimniecības darbarīkus: koka ecēšas ar dzelzs tapām (vecas) — 5 gab., dzelzs atsperu ecēšas ar zveņģelēm — 2 gab., vecus arkus, kam nepieciešams remonts, — 4 gab., sakas bez siksnām — 6 gab.»¹⁶²

Pēc Pagaidu valdības iekšlietu ministra paziņojuma, «aprīli kļuva redzamas pirmās pazīmes, ka zemnieku apziņā mainījusies attieksme pret zemes jautājumu risināšanu, un līdz ar šīm pārmaiņām sāka pienākt attiecīgi ziņojumi telegrammu veidā no vietām».¹⁶³

Pagaidu valdība nemainīja savu politiku un aizstāvēja muižniekus. Atbildot uz Krievijā sākušos zemnieku kustību, ar nolūku aizsargāt muižnieku zemi un nomas maksu Pagaidu valdība publicēja likumu «Par sējumu aizsardzību», garantējot muižniekiem zaudējumu atlīdzināšanu par sējumiem «tautas nemieru» gadījumā. Krāpējot zemnieku masas, Pagaidu valdība solīja zemes jautājumu izlemt Satversmes sapulcē, tajā pašā laikā arvien biežāk lietojot pret zemniekiem represijas. Muižās izvietoja karaspēka daļas, lai ar ieročiem apspiestu zemnieku masu kustību par agrārā jautājuma revolucionāru atrisinājumu. Vitebskas guberņas komisārs 1917. gada 3. maijā

telegrafēja Daugavpils kara apgabala štābam: «Tā kā iedzīvotāju vidū uz agrārā pamata novēroti ekscēsi un lai novērstu iespējas tiem attīstīties līdz galējiem apmēriem, ārkārtīgi nepieciešams atstāt uz vietām pēc apriņķu komisāru pieprasījuma atsūtītās karaspēka daļas, sevišķi kavalēriju..»¹⁶⁴ Latvijas darba zemniecība uz Pagaidu valdības solījumiem un represijām atbildēja ar revolucionārās cīņas aktivizēšanu.

Vidzemes pagastu bezzemnieku padomes uzsāka īstenot bezzemnieku kongresa lēmumus par 8 stundu darbadienu laukstrādniekiem.

Valmieras apriņķa Strādnieku, zaldātu un bezzemnieku deputātu padomes bezzemnieku sekcija 2. jūlija sēdē pieņēma lēmumu par šķiru cīņas pastiprināšanu laukos un rūpēm par laukstrādnieku un bezzemnieku stāvokļa uzlabošanu. Lēmumā bija uzsvērts, ka «laukstrādnieku stāvokli nevar uzlabot, viņiem iekarojot savu kaktiņu, savu stūrīti zemes, bet gan tikai un vienīgi — pārņemot visu zemi valsts īpašumā, ieviešot 8 stundu darbadienu, strādnieku apdrošināšanu utt».¹⁶⁵ Bezzemnieku sekcija apstiprināja līguma projektu, kas bija noslēdzams starp darba devējiem un laukstrādniekiem. Saskaņā ar šo līgumu strādniekiem bija noteikta 8 stundu darbadiena, darba samaksas normas, bija noteikti sadzīves un dzīvokļu apstākļi, nodrošinājums ar zālēm un ārsta palīdzību uz saimnieka rēķina, 8 nedēļu atvaļinājums sievietēm pirms un pēc dzemdībām, sodu aizliegšana utt. Saglabājot atšķirību vīrieša un sievietes darba apmaksā (vīriešiem — 500 rbļ. gadā, sievietēm — 400 rbļ.), līgums paredzēja, ka gadījumā, «ja sieviete veic vīrieša darbu, tad arī samaksa viņai pienākas kā vīrietim».¹⁶⁶ Bezzemnieku padomes uzstājās ar prasībām likvidēt pusgraudu un darba samaksu naturā nomainīt ar algu naudas izteiksmē, pamatojot šādas prasības ar to, ka pusgrauds ir vissmagākā laukstrādnieku ekspluatācijas forma, un iesakot visus pusgraudniekus ieskaitīt rentnieku kategorijā. Sēļu pagasta bezzemnieku sapulcē 21. jūnijā nolēma pusgraudu likvidēt un ieviest naudas renti — «5 rbļ. par katru pūrvietu ar atbilstošām pļavām, ganībām un ēkām. Sīkajiem rentniekiem tāpat jāmaksā 5 rbļ. Nav jāpilda nekādas klaušas.»¹⁶⁷ Ja muižnieki un saimnieki atteicās no laukstrādnieku prasību apmierināšanas, tad sākās streiki, ko parasti vadīja bezzemnieku padomes. 1917. gada 3. maijā notika sarunas starp Vidzemes bezzemnieku padomi un Vidzemes Pagaidu zemes padomi, kurās buržuāzijai vairs nebija iespējams ignorēt darbaļaužu gribu. Sarunu laikā noslēdza vienošanos par abu padomju apvienošanu, pie kam bezzemnieku pārstāvji pēc bezzemnieku frakcijas izveidošanas Vidzemes Pagaidu zemes padomes sastāvā pat ieguva tajā nelielu pārsvaru. Pēc partijas piederības padomes locekļi sadalījās šādi: 45% no viņiem bija LSD biedri, 34% — buržuāzisko partiju pārstāvji, 5% — meņševiki un eseri, 13% — bezpartejiskie, 3% locekļu politiskā piederība nav zināma.¹⁶⁸

Cīņā pret lauku buržuāziju un muižniekiem bezzemnieku frakcijai izdevās panākt, ka Vidzemes Pagaidu zemes padome pieņēma atsevišķus revolucionārus lēmumus, piemēram, par progresīva ienākuma nodokļa ieviešanu, par muižu konfiskāciju gadījumos, kad muižnieki nepilda laukstrādnieku taisnīgās prasības, par pusgrauda likvidēšanu, pagastu valžu demokratizāciju un citus.

Latvijas Sociāldemokrātija cīnījās par vairākuma iekarošanu pašvaldības orgānos (apriņķu pagaidu zemes padomēs un pagastu zemes padomēs), kuru vēlēšanas notika maijā un jūnijā. Vidienas lauku partijas organizācijas konference, kas notika 6.—7. maijā, šajā sakarībā pieņēma īpašu rezolūciju: «Ievērojot pašvaldības iestāžu nozīmi revolūcijas ieguvumu nostiprināšanā un padziļināšanā, konference atzīst, ka biedriem vēlēšanās jāņem visdzīvākā dalība, noskaidrojot tekošā momenta uzdevumus un izkopjot vēlētajus par šķiras apzinīgiem, tādā veidā nostiprinot pašvaldības iestādēs demokrātijas vairākumu.»¹⁶⁹

Balstoties uz bezzemnieku padomēm, pagastu un apriņķu vēlēšanu laikā LSD vietējo organizāciju vadītie bezzemnieki gandrīz visur ieguva vairākumu vietējos pašvaldības orgānos, neraugoties uz lauku buržuāzijas nikno pretošanos. Šim apstāklim bija nozīmīga loma Vidzemes Zemes padomes un apriņķu zemes padomju vēlēšanu sagatavošanā uz demokrātiskiem pamatiem. Tas ietekmēja arī augustā un septembrī notikušo vēlēšanu rezultātus.

Vietējo pašvaldības orgānu demokratizācija, kuros vairākumu ieguva boļševiki un vadībā iekļuva Latvijas Sociāldemokrātija, lielā mērā nostiprināja pagastu bezzemnieku padomju pozīcijas un sekmēja apriņķu padomju darbību, kuru veidošanās process noslēdzās jūlija vidū. Latvijas boļševiki aicināja lauku proletariātu un trūcīgo zemniecību nostiprināt padomes. Bezzemnieku padomes arvien noteiktāk uzstājās par agrārā jautājuma revolucionāru atrisinājumu. Šķiru cīņa laukos vēl vairāk saasinājās un vērsās plašumā.

Vairākos pagastos bezzemnieku padomes uzsāka konfiscēt muižnieku zemi. Tā, piemēram, jau maija mēnesī Jaunpiebalgas bezzemnieku padome nolēma konfiscēt muižas zemi, nenogaidot Satversmes sapulces sasaukšanu. Šādi lēmumi tika pieņemti arī Koknesē, Lubānā un citās Latvijas vietās. Atsevišķās muižās zemnieki sāka patvarīgi sagrābt muižnieku zemi. Piemēram, 1917. gada 27. maijā Vitebskas guberņas komisārs telegrammā Daugavpils apriņķa komisāram pieprasīja pārtraukt zemnieku uzsākto baronam Plāteram piederošās Kombulu muižas sagrābšanu.¹⁷⁰

Maija beigās kalpu streiki uzliesmoja Valmieras apriņķī. Viens no pirmajiem šādiem streikiem sākās apriņķa muižniecības maršala Nolkēna Jaunburtnieku muižā. Izmeklējot šā kalpu streika cēloņus, vēlāk konstatēja, ka «strādnieku alga pirms streika patiešām bija ļoti zema,

daļa lauku netika laikā apsēta, taču barons Nolkens šogad pārdeva vairākus muižas zirgus, kas bija nepieciešami saimniecībā». ¹⁷¹ Streika rezultātā muižu pārņēma komiteja, kurā bija bezzemnieku padomes, vietējās pārtikas komitejas, Valmieras Strādnieku un zaldātu deputātu padomes un muižas strādnieku pārstāvji. ¹⁷² Jūnijā šajā pašā aprīņķī padomes konfiscēja Dūķeru, Nurmu, Katvaru un vēl citas muižas, bet daļu no Ainažu muižas zemes, kas bija palikusi atmatā, izrentēja zemniekiem. ¹⁷³

Aprīņķa muižniecības maršals 13. jūnijā telegrafēja iekšlietu ministram uz Petrogradu: «Vidzemes guberņas Valmieras aprīņķī sākas anarhija. Strādnieki, zaldāti, bezzemnieku komitejas kūda un atbalsta laukstrādniekus, lai uz šā pamata sagrabtu muižas, mežus, vērtīgo inventāru un citu mantu. Kustība pieaug.[..] Lūdzam steidzīgu palīdzību.» ¹⁷⁴

Maija mēnesī bolševiki guva vērā ņemamus panākumus ne tikai zemnieku masu iekarošanā laukos, bet nostiprināja savu ietekmi arī Latvijas pilsētās un Ziemeļu frontē. LSD CK maija sākumā pārbrauca no Maskavas uz Rīgu, šeit sāka iznākt laikraksts «Cīņā». Tas manāmi veicināja vēl lielāku partijas vietējo organizāciju aktīvizēšanos, kā arī darbaļaužu politisko izaugsmi tālākai cīņai.

Pēc pārbraukšanas uz Rīgu 1917. gada 11. maijā notika pirmā LSD CK sēde. Lai gan sēdes protokolā tās dalībnieki nav nosaukti, spriežot pēc protokola satura, sēdē piedalījušies O. Kārklīņš, J. Daniševskis, J. Lencmanis, R. Endrups, J. Bērziņš (Andersons), J. Šilfs (Jaunzems), K. Pētersons, J. Vilks un citi biedri no LSD Rīgas komitejas. Atskaitē par lauku partijas organizāciju darbu O. Kārklīņš ziņoja, ka «pēdējā laikā Rīgas aprīņķī ir pārklājies bezzemnieku padomju tīkls», ¹⁷⁵ kura organizēšanā aktīvi piedalījušies Rīgas Strādnieku deputātu padomes propagandisti, bet Valmieras un Valkas aprīņķos bezzemnieku padomju organizēšanu uzņēmušās LSD vietējās organizācijas. Viņa ziņojumā bija runa arī par to, ka laukos arvien lielāku pretimnākšanu un atbalstu rod sociāldemokrātiskā literatūra. ¹⁷⁶ LSD CK rūpīgi apsprieda jautājumu par «Cīņas» izdošanu Rīgā. Tika pieņemts lēmums izdot pirmo numuru 15 tūkst. eksemplāru lielā metienā, kā arī izveidot iespiestai aģitācijai nepieciešamo LSD CK izdevniecību. Aktuālu jautājumu kārtošanai ievēlēja Centrālās Komitejas biroju, kura sastāvā bija J. Daniševskis, J. Lencmanis un R. Endrups. ¹⁷⁷ KSDS(b)P pastāvīgi palīdzēja Latvijas Sociāldemokrātijai. Uz Latviju tika nosūtīti pieredzējuši partijas darbinieki, propagandisti un aģitatori. Materiālu atbalstu sniedza 12. armijas LSD kara organizācija, direktīvās tika norādīti galvenie darbības virzieni, uz Latviju sūtīja bolševiku laikrakstus, brošūras un citu literatūru.

1917. gadā pēc LSD CK lūguma uz Latviju pastāvīgam darbam vai ar atsevišķiem uzdevumiem nosūtīja vairākus pieredzējušus

partijas darbiniekus, viņu vidū bija R. Bauze, S. Dimanšteins, A. Dižbite, A. Karlsons, K. Rimša, F. Roziņš (Āzis), R. Eihe, R. Endrups un vēl daudzi citi.

Latviešu boļševiki paveica milzīgu darbu, lai nodrošinātu V. I. Ļeņina politiskās līnijas īstenošanu Latvijā. Liela uzmanība tika veltīta LSD ietekmei padomēs, arodbiedrībās, pašpārvaldē, jaunatnes organizācijās, zaldātu komitejās, klubos, kooperatīvos, bēgļu komitejās. Rīgas Strādnieku deputātu padome nodibināja ciešus sakarus ar strādnieku un bezzemnieku padomēm Vidzemē, ar Iskolastrelu, 109. divīzijas kareivju deputātu padomi un citu 12. armijas daļu padomēm.

Rīgas padomes sastāvs arvien paplašinājās (maiņa beigās tajā bija pārstāvēti ap 70 tūkst. cilvēku). Tāpēc, kā arī sakarā ar jaunajiem padomes uzdevumiem maiņa beigās ievēlēja jaunu, skaitā lielāku padomes izpildkomiteju. Tās sastāvā bija LSD CK locekļi J. Daniševskis, R. Endrups, R. Eihe, J. Bērziņš (Andersons), O. Kārklīņš un četri LSD Rīgas komitejas locekļi.¹⁷⁸

Par boļševiku partijas vadošo lomu Rīgas Strādnieku deputātu padomes darbā jo spilgti liecināja padomes 11. maija rezolūcija, kurā tā izteica neuzticību Pagaidu valdībai un prasīja visas varas nodošanu padomēm. Rezolūcija atmaskoja 5. maijā nodibinātās koalīcijas Pagaidu valdības kontrrevolucionāro raksturu. Šajā valdībā piedalījās izlīdzēju partiju pārstāvji, atbalstot pret tautas masām vērsto Krievijas imperiālistiskās buržuāzijas kontrrevolucionāro politiku. Rezolūcijā bija norādīts, ka «koalīcijas ministrija nespēj ne atsvabināt mūsu armiju no asiņu liešanas un kropļošanas kapitālistu, bankjeru — visu iekarotāju labā, ne arī izlietot visus iespējamus un nepieciešamos līdzekļus Krievijas glābšanai no saimnieciskā sabrukuma un draudošās kontrrevolūcijas».¹⁷⁹

Rīgas Strādnieku deputātu padome savā rezolūcijā paziņoja: «Par mūsu lozungu paliek līdzšinējais revolucionārā proletariāta uzaicinājums: Visu varu strādnieku, zaldātu un zemnieku deputātu padomēm!»¹⁸⁰ — un nosodīja meņševiku un eseru rīcību, prasīja pārtraukt imperiālistisko karu, noslēdzot mieru bez aneksijām un kontribūcijām uz tautu pašnoteikšanās tiesību pamata.

Dažas dienas pēc J. Daniševska ziņojuma tādu pašu rezolūciju bija pieņēmusi Petrogradas latviešu strādnieku sapulce.¹⁸¹

Rīgas Strādnieku deputātu padomes boļševistiskā rezolūcija tika publicēta laikrakstos «Pravda» un «Cīņa».¹⁸² P. Stučka maijā apmeklēja Rīgu un tur iepazīnās ar LSD darbību. Pēc atgriešanās Petrogradā jūnija sākumā viņš rakstīja «Pravdā», ka «milzīgs padomes vairākums pieturas pie LSD CK viedokļa».¹⁸³ Rīgas Strādnieku deputātu padome pieņēma lēmumu atzīt LSD centrālorgānu «Cīņa» par Rīgas padomes orgānu un sakarā ar to pārtraukt Rīgas padomes laikraksta «Ziņotājs» izdošanu. Par delegātiem uz Viskrievijas I pa-

domju kongresu Rīgas padome ievēlēja boļševikus R. Endrupu, J. Lencmani un O. Kārklīņu.

Sekojošā Rīgas padomes piemēram, boļševistiskas rezolūcijas ar prasībām nodot varu padomēm, pārtraukt imperiālistisko karu un noslēgt demokrātisku mieru uz tautas pašnoteikšanās tiesību pamata, bez aneksijām un kontribūcijām pieņēma arī citu Latvijas pilsētu strādnieku deputātu padomes. Tā, piemēram, 1917. gada 16. maija sēdē Alūksnes Strādnieku deputātu padome pēc E. Eferta (Klusā) referāta pieņēma rezolūciju, kurā teikts: «Aplūkojuši jautājumu par Pagaidu valdību, uzskatām, ka tā ir tikai ierocis valdošo mantīgo šķiru rokās, tāpēc tā nevar noteikti uzstāties par imperiālistiskā kara izbeigšanu, tātad nav spējīga arī novērst saimniecisko krīzi un ar savu darbību kavē revolūcijas tālāko gaitu. Visu to ņemot vērā, mums atliek tikai vispirmām kārtām saliedēt visus demokrātiskos slāņus ap strādnieku un zaldātu deputātu padomēm, lai visa vara pēc iespējas drīz varētu pāriet viņu rokās.»¹⁸⁴

Vidzemes apriņķu pilsētās un miestos nodibinātās strādnieku deputātu padomes, kurās jau no paša to darbības sākuma vairākumu bija iekarojuši boļševiki, sniedza Rīgas padomei visāda veida palīdzību. Rīgas padomes plēnumos piedalījās Valmieras, Cēsu, Valkas, Rūjienas, Alūksnes un citu pilsētu strādnieku deputātu padomju pārstāvji. Kā jau iepriekš minēts, bezzemnieku padomes Rīgas padomē pārstāvēja bezzemnieku sekcija. Latviešu strēlniekus pārstāvēja Iskolastrela delegāti, bet 12. armijas un Rīgas garnizona kareivju lielais vairākums Rīgas padomē pārstāvēts nebija, jo meņševistiski eseriskā Iskosola locekļi padomē piedalīties atteicās. Rīgas Strādnieku deputātu padome bija centrālā padome visai Vidzemei.

Cīnoties par revolucionāro varas orgānu — padomju — nostiprināšanu, Latvijas boļševiki izvirzīja priekšlikumu nodibināt apvienotu Latvijas strādnieku un kareivju deputātu padomi. Šāda veida padome vēl vairāk stiprinātu proletariāta un trūcīgās zemniecības savienību un vēl ciešāk saliedētu visus revolūcijas spēkus nākamajām cīņām par sociālistiskās revolūcijas uzvaru. Vidzemes guberņas Igaunijas daļā (Jurjevā) 13. maijā sanāca vairāku Latvijas padomju pārstāvji no Rīgas, Jaunjelgavas, Alūksnes, Rūjienas un citām pilsētām, lai apspriestu jautājumu par šāda vadoša centra izveidošanu.

Latvijas boļševiku centrālorģāna «Cīņa» rakstā «Mums vajadzīga Latvijas Strādnieku un zaldātu deputātu padome!» bija teikts: «... kareivjiem jāiet cieši kopā ar strādnieku organizācijām. Tā dabiskā kārtā izaug tā savienība, kurai jāveido Krievijas un Latvijas politiskā un arī sabiedriskā dzīve. Tā ir *strādnieku un kareivju savienība*, kuras vadošie orgāni ir *padomes*. Un, lūk, šīm padomēm jāapvienojas, jārada Latvijas Strādnieku un zaldātu deputātu padome, kura būtu atbalsts ne vien Krievijas revolūcijas ieguvumiem un tālāk attīstīšanai, bet arī demokrātiskās Latvijas nodrošināšanai.»¹⁸⁵

729. Novoufimskas pulka kareivju mītiņš 1917. gada 1. maijā Daugavpilī

Maija beigās Rīgas padome pieņēma LSD CK locekļa J. Lencmaņa izvirzīto rezolūciju par Latvijas centrālās apvienotās padomes nodibināšanu. Rezolūcijā bija norādīts: «Revolūcijas uzvara tiks panākta vienīgi tad, ja apvienosies visi darbojošies revolucionārie spēki. Tamdēļ nepieciešams organizēt centrālo padomi, kura apvienotu šos spēkus.»¹⁸⁶ Šāda apvienota strādnieku, bezzemnieku un kareivju deputātu padome Latvijā tika izveidota nedaudz vēlāk, jūlija beigās.

Boļševiku ietekmes izplatīšanā nozīmīga loma bija preseī. Milzīgu palīdzību Ziemeļu frontes boļševistiskajām organizācijām to darbībā sniedza ļeņinskā «Pravda». Pārvarot visus šķēršļus un neraugoties uz nikno kontrerevolūcijas pret darbību, «Pravda» nokļuva frontē pie kareivjiem ierakumos, palīdzēja atmaskot meņševikus un eserus un piesaistīt boļševiku partijas pusē kareivju masas. Rīgā ieradās daudzas strādnieku un kareivju delegācijas no Petrogradas, Maskavas, Tallinas, Harkovas un citām pilsētām. Viņu pārrunas ar kareivjiem un līdzatvestā boļševistiskā literatūra veicināja masu revolucionārās aktivitātes pieaugumu. Tikai aprīļa mēnesī vien lat-

viešu strēlnieki šādā veidā saņēma pāri par 3000 grāmatu, gandrīz 11 tūkst. eksemplāru laikrakstu, to skaitā bija 5500 eksemplāru «Pravdas» un «Soldatskaja pravdas».¹⁸⁷

Kopš pirmajām «Pravdas» iznākšanas dienām kontrrevolucionārie spēki to nežēlīgi vajāja. 12. armijas komandieris Radko-Dmitrijevs intervijā laikrakstam «Večerņeje vremja» nevarēja atturēties no piezīmes par ««Pravdas» ārkārtīgi samaitājošo ietekmi uz kareivju prātiem» un īgni piebilda, ka «vajadzētu pasargāt armiju no līdzīgām . . . lapiņām».¹⁸⁸ «Pravdas» vajāšana izraisīja kareivju, matrožu, strādnieku un zemnieku protestu. Simtiem vēstuļu, ko «Pravdas» redakcija saņēma no kareivjiem, liecināja par viņu dedzīgo atbalstu un par «Pravdas» lasītāju skaita nemitīgu palielināšanos.

Boļševiku preses ietekme kļuva vēl jūtāmāka pēc tam, kad «Cīņa» sāka iznākt Rīgā. Kopā ar «Pravdu» tā deva savu ieguldījumu strādnieku, bezzemnieku un latviešu strēlnieku saliedēšanā kopīgajiem mērķiem un pavisam drīz iekaroja Latvijas darbaļaužu nedalītas simpātijas.

Kopīgajā cīņā iesaistījās arī 12. armijas boļševistisko organizāciju laikraksts «Okopnaja pravda», kas bija radies kā 436. Novaja Lādogas pulka boļševiku grupas izdevums. Tā izveidošanā piedalījās pulka boļševiki D. Grazkins, R. Sīverss, A. Vasiļjevs, kā arī virsnieks F. Haustovs, kurš vēlāk iestājās boļševiku partijā. Aprīļa sākumā pulka boļševistiskā komiteja nolēma «nekavējoties ķerties pie sava kareivju laikraksta izveidošanas».¹⁸⁹ Kareivji komiteju atbalstīja, ziedoja līdzekļus laikraksta izdošanai, un 1917. gada 30. aprīlī Rīgā 5 tūkst. eksemplāru lielā tirāžā iznāca laikraksta «Okopnaja pravda» pirmais numurs. Apsveicot šā jaunā boļševistiskā laikraksta izdošanu, «Pravda» aicināja «visus biedrus, kas simpatizē jaunajam preses orgānam, atbalstīt to kā materiāli, tā morāli», atzīmējot, ka «visos pašreizējā momenta jautājumos (karš, brāļošanās, koalīcijas ministrija) «Okopnaja pravda» nostājusies tādās pašās pozīcijās kā «Pravda»».¹⁹⁰ Laikraksta tirāža drīz vien pieauga līdz 10 tūkst. eksemplāru. Tā ātri kļuva pazīstama ne tikai 12. armijas kareivju vidū, bet arī citās Ziemeļu frontes karaspēka daļās. To materiāli atbalstīja gan krievu revolucionārā karaspēka daļas, gan arī 3. Kurzemes, 7. Bauskas, 8. Valmieras un citi latviešu strēlnieku pulki. Saskaņā ar LSD CK 27. maija lēmumu laikrakstam «Okopnaja pravda» nodeva papīru no «Cīņas» krājumiem.¹⁹¹ «Okopnaja pravdas» redakcijas darba jautājumus vairākkārt izskatīja LSD CK sēdēs. Centrālkomiteja 17. jūnijā apstiprināja A. Bērci (Arāju) par savu pārstāvi «Okopnaja pravdas» redakcijā, bet 7. jūlijā pieņēma lēmumu uzskatīt laikrakstu par LSD CK kara organizācijas orgānu un apstiprināja redkolēģijā KSDS (b) P CK rekomendētos biedrus A. Vasiļjevu, K. Ceikelu un S. Dimanšteinu.¹⁹² Triju mēnešu laikā laikraksts piekārtīgi palielināja tirāžu, jūlijā sasniedzot 20 tūkst. eksemplāru, un kļuva

par pašu populārāko izdevumu Ziemeļu frontē. Tā ietekme izplatījās arī uz kareivjiem citās frontēs tālu no Rīgas līdz pat Kaukāzam, par ko liecina no kareivjiem saņemtās vēstules.¹⁹³

24. aprīlī Petrogradā notika boļševistisko kara organizāciju Viskrievijas apspriede, pēc kuras 12. armijas krievu karaspēka daļu boļševistiskās organizācijas apvienojās 12. armijas organizācijā pie LSD Rīgas komitejas. No 17. maija, sākot ar 7. numuru, par tās orgānu kļuva «Okopnaja pravda», ko izdeva 12. armijas boļševistiskā kara organizācija kopā ar LSD Rīgas komitejas krievu sekciju. Sajā laikā krievu sekcija bija pilnīgi boļševizējusies, jo meņševiki 14. maijā no LSD izstājās un kopā ar 12. armijas meņševikiem izveidoja savu organizāciju, kas bija vienīgā meņševistiskā organizācija visā Vidzemē. Jūnijā KSDS(b)P CK nolēma 12. armijas kara organizāciju pakļaut LSD CK vadībai. Biedru skaits strauji pieauga. Marta beigās 12. armijas daļās (bez latviešu strēlnieku pulkiem) boļševistiskajā kara organizācijā bija tikai ap 300 biedru, maija sākumā tajā jau bija ap 1300, jūlija sākumā — ap 1700, bet septembra beigās — ap 2000 biedru.¹⁹⁴ Maijā pret buržuāzisko Pagaidu valdību un meņševiku un eseru izlīdzējpolitiku atklāti nostājās visi latviešu strēlnieku pulki, 109. kājnieku divīzijas un 3. Sibīrijas strēlnieku divīzijas pulki.¹⁹⁵

Latviešu strēlnieku pulku LSD organizācija izvērta strēlnieku vidū izskaidrošanas darbu uz KSDS(b)P VII (Aprīļa) Viskrievijas konferences lēmumu pamata. Boļševiku ietekme latviešu strēlnieku vidū tik ļoti pieauga, ka jau aprīļa sākumā visa latviešu strēlnieku pulku partijas organizācijas komiteja tika kooptēta Iskolastrela sastāvā kā tā aģitācijas komisija. Tas deva latviešu boļševikiem iespēju vēl plašāk un efektīvāk izvērst politisko masu darbu latviešu strēlnieku vidū. Pakāpeniski boļševiku rokās pārgāja rotu un pulku komitejas. Aprīļa beigās vispārēja kļuva prasība pārvēlēt martā ievēlēto latviešu strēlnieku pulku apvienotās padomes izpildkomiteju (Iskolastrelu), kuras rīcība vairs neatbilda strēlnieku vairākuma uzskatiem.

Maija sākumā LSD, Rīgas padome un Iskolastrels vienojās par visu pulku un rotu komiteju pirmstermiņa pārvēlēšanām 12. armijas latviešu daļās. Iskolastrels sava sastāva pārvēlēšanām nolēma maijā sasaukt latviešu strēlnieku II kongresu. Kongresa delegātu vēlēšanas notika strēlnieku politiskas aktivitātes apstākļos. Kareivji demonstrēja savu ciešo apņēmību cīnīties par tūlītēju mieru bez aneksijām un kontribūcijām, par visas varas pāreju padomju rokās. Par delegātiem uz II kongresu strēlnieki lielākoties ievēlēja boļševikus. P. Stučkas dzīves un darbības pētnieks L. Dribins monogrāfijā «Ļeņinisma karognesējs Latvijā» norāda, ka 1917. gada maijā P. Stučka 10 dienas atradās Rīgā, kur dalījās ar Latvijas boļševikiem Petrogradas boļševiku masu organizēšanas pieredzē, izskaidroja

ļeņinisko Aprīļa tēžu un KSDS(b)P Viskrievijas VII (Aprīļa) konferences lēmumu nozīmi. No 16. līdz 18. maijam viņš piedalījās LSD Rīgas organizācijas konferences darbā, kur uzstājās ar ziņojumu par LSD uzdevumiem sakarā ar gatavošanos Rīgas pilsētas domes vēlēšanām. P. Stučkas vadībā 15. un 21. maijā notika LSD CK sēdes, kurās pieņēma svarīgus lēmumus. 15. maija sēdē P. Stučkam uzdeva izstrādāt LSD platformu Rīgas pilsētas domes vēlēšanām.¹⁹⁷ P. Stučkas sagatavotās LSD vēlēšanu platformas pamatā bija V. I. Ļeņina izstrādātā Petrogradas boļševiku municipālā programma, kurā V. I. Ļeņins norādīja: «Tai jānodod arī noteikta atbilde uz visiem mūs-laiku politikas pamatjautājumiem, it sevišķi uz jautājumu par karu un par proletariāta uzdevumiem attiecībā pret centrālo varu.»¹⁹⁸

Rezolūcijā komunālajā jautājumā, ko 1917. gada aprīlī pieņēma KSDS(b)P Petrogradas pilsētas konference, bija uzsvērts: «...vēlēšanās jāiet bez blokiem, zem proletāriskās partijas principiālās programmas karoga, izskaidrojot tautai trīs galveno partijas grupu pamatatzīrību: 1) k.-d. un no viņiem pa labi stāvošās partijas; 2) sikburžuāzijas partijas (narodņiki) un daļa strādnieku, kas padevušies buržuāzijas ietekmei (meņševiki aizsardzībnieki), un 3) revolucionārā proletariāta partija (boļševiki).»¹⁹⁹

LSD vēlēšanu platformu LSD CK apstiprināja un izplatīja atsevišķa uzsaukuma veidā latviešu, krievu, vācu un lietuviešu valodā.²⁰⁰

LSD CK 15. maija sēdē tika dots pretspārs to latviešu meņševiku aizsardzībnieku tīkojumiem, kas darbojās Petrogradā no partijas izslēgtā P. Pekmaņa vadībā, izdodot savu laikrakstu «Strādnieku Avīze». P. Stučka Centrālkomitejas sēdē ziņoja, ka «Strādnieku Avīzes» grupa Petrogradā pieprasījusi sev vietu Strādnieku deputātu padomē kā politiskā partija.²⁰¹ Katrai partijai, ieskaitot LSD, padomē pienācās pa 2 vietām, kaut gan līdz šim no LSD CK padomē bija tikai viens pārstāvis. Sakarā ar šo ziņojumu LSD CK pieņēma lēmumu: «1) «Strādnieku Avīzes» grupu nevar atzīt par partiju, un 2) turpmāk uz Petrogradas Strādnieku un kareivju deputātu padomi jānosūta arī otrs priekšstāvis.»²⁰² Apspriežot jautājumu par laikrakstu «Okopnaja pravda», šajā sēdē tika pieņemts lēmums par tā atbalstīšanu un ievērojamā latviešu boļševika J. Petersa nozīmēšanu par CK propagandistu.²⁰³

LSD CK 21. maija sēdē apstiprināja partijas centrālorgāna «Cīņas» redakciju, kuras sastāvā bija J. Daniševskis, K. Krastiņš un P. Stučka (redaktors), kā arī pieņēma lēmumu nosūtīt uz Rīgas Strādnieku deputātu padomes izpildkomiteju J. Daniševski un J. Šilfu (Jaunzemu), lai viņi kopā ar padomes priekšsēdētāju R. Endrupu padomē pastiprinātu boļševiku ietekmi. Centrālkomiteja apsprieda jautājumu par partijas uzdevumiem un nolēma laist klajā latviešu valodā V. I. Ļeņina darbu «Otrās internacionāles krahs», P. Stučkas «Piezīmes agrārājā jautājumā», A. Kollontajas brošūru «Kam

vajag karu?» un citus izdevumus,²⁰⁴ kā arī laukstrādnieku un nabadzīgo lauku ļaužu vajadzībām publicēt īpašu izdevumu — laikrakstu «Laukstrādnieku Cīņa».²⁰⁵

LSD CK 21.maija sēdē nolēma izveidot Petrogradā LSD CK biroju ar P. Stučku priekšgalā, uzdodot viņam izraudzīties kandidātūras birojam, kurā vēlāk tika ievēlēts O. Kārkliņš un J. Lencmanis.²⁰⁶

Centrālkomiteja apsprieda jautājumu par partijas kongresa saaukšanu jūlijā un uzdeva J. Daniševskim sagatavot vajadzīgos priekšlikumus,²⁰⁷ kā arī apstiprināja P. Stučkas izstrādāto Rīgas pilsetas domes LSD vēlēšanu platformu.²⁰⁸

Uzturoties Rīgā maija dienās, P. Stučka piedalījās arī Rīgas Strādnieku deputātu padomes sēdē un latviešu strēlnieku pārstāvju II kongresa darbā.

Latviešu strēlnieku pulku delegātu II kongresu atklāja 12.maijā Rīgā Īnterimteātra telpās Kronvalda bulvārī. Tajā piedalījās 226 strēlnieku delegāti. Par kongresa priekšsēdētājiem ievēlēja Iskola-strela priekšsēdētāju kapteini V. Ozolu un no boļševikiem — strēlnieku P. Bārdi. Noraizējusies par straujo revolucionārā noskaņojuma pieaugumu, armijas pavēlniecība un Iskosols jau pašā sākumā mēģināja pretoties boļševiku ietekmei. 12.armijas komandieris Radko-Dmitrijevs uzstājās ar aicinājumu turpināt karu. Taču glaimīgās uzslavas un ģenerāļa «urā» saucienus par godu «varoņiem latviešiem» delegāti uzņēma vēsi. Tikpat atturīgi delegāti uzņēma arī izlīdzēju pārstāvju, Iskosola vadītāju, meņševika Kučina un citu runas.

Nedalītā boļševiku ietekme kongresā sevišķi spilgti izpaudās 14.—17.maijā, kad sākās aktuālās situācijas apspriešana. Delegāti ar sajūsmu klausījās Rīgas Strādnieku deputātu padomes locekļa J. Lencmaņa uzstāšanos, J. Daniševska, K. Prātnieka un citu LSD pārstāvju runas. Ar vētrainām ovācijām delegāti sagaidīja P. Stučku, kas latviešu strēlniekus sveica KSDS(b)P CK vārdā un aicināja viņus cīnīties par mieru, par visas varas pāreju strādnieku, kareivju un zemnieku deputātu padomju rokās. Pēc triju dienu spraiga darba latviešu strēlnieku pulku II kongress 16.maijā pieņēma J. Daniševska LSD CK vārdā ieteikto rezolūciju tās pirmajā redakcijā. Nākamajā dienā — 17.maijā, aizklāti balsojot, kongress gandrīz vienprātīgi (215 delegātiem balsojot par, 1 — pret, 8 atturoties) apstiprināja šīs rezolūcijas pieņemšanu. Rezolūcijā bija norādīts: «Par mūsu lozungu paliek līdzšinējais revolucionārās demokrātijas uzaicinājums: Visu varu strādnieku, zaldātu un zemnieku deputātu padomēm! [...] karš izbeidzams tikai revolucionārā ceļā, visu zemju proletāriešiem cīņā pret visu zemju kapitālistiem.»²⁰⁹ Nākamajā dienā — 1917.gada 18.maijā — šī rezolūcija bija publicēta laikrakstā «Cīņa», Iskola-strela orgānā «Brīvais Strēlnieks», kā arī iespiesta skrejlapas veidā.

Kongresā ievēlēja jaunu Iskolastrela sastāvu, kurā vairākumu ieguva LSD biedri.

Latviešu strēlnieku pulku kongress nosūtīja apsveikuma telegrammu V. I. Ļeņinam: «Mēs apsveicam Jūs kā Krievijas proletariāta lielāko taktiķi, revolucionārās cīņas patieso vadoni, mūsu domu paudēju un izsakām vēlēšanos redzēt Jūs savā vidū.»²¹⁰ Apsveikumus nosūtīja arī K. Lībknehtam, P. Stučkam, F. Roziņam, J. Rainim un boļševiku laikrakstiem «Cīņa» un «Pravda».²¹¹ Tādējādi latviešu strēlnieku pulki skaidri un nepārprotami paziņoja, ka viņi nostājušies boļševiku pusē. Pēc būtības strēlnieku kongresā pieņemtā rezolūcija sakrita ar Rīgas Strādnieku deputātu padomes 11. maija rezolūciju. P. Stučka rakstā laikrakstam «Pravda» 4. jūnijā uzsvēra, ka Rīgas padome un arī latviešu strēlnieki «izteikuši savu attieksmi pret karu un Pagaidu valdību rezolūcijā, kas solidarizējas ar Viskrievijas boļševiku konferences lēmumiem»²¹², revolūcijas attīstības ļeņinskā plāna garā.

Pēc atgriešanās Petrogradā P. Stučka pastāstīja V. I. Ļeņinam par latviešu strēlnieku vēsturisko 17. maija rezolūciju. P. Stučka rakstīja: «Kad es, 1917. gada maija beigās atgriezies Pēterpilī, ziņoju biedram Ļeņinam par notikumiem Rīgā, viņš vislielāko vērību piegriezta strēlnieku revolucionizēšanās faktam.»²¹³ Augstu novērtēdams latviešu strēlnieku nostāšanos zem boļševiku partijas karoga, tieši V. I. Ļeņins ieteica P. Stučkam šai sakarā uzrakstīt rakstu laikrakstam «Pravda». Rakstā «Vēstule no Rīgas»²¹⁴ P. Stučka iepazīstināja Krievijas proletariātu ar LSD darbību imperiālistiskā kara gados un pēc Februāra revolūcijas.

Savukārt, atgriezies Latvijā no Petrogradas pēc Viskrievijas I padomju kongresa, pazīstamais latviešu boļševiks K. Gailis uzstājās Strādnieku un kareivju deputātu padomes plenārsēdē, kas notika 1.—2. jūlijā.²¹⁵ K. Gailis ziņoja, ka, lai gan kongresā tika pieņemtas daudzas rezolūcijas, tās visas bija ieturētas mērenā garā un kongresa dalībnieku sastāva dēļ tām nebija atbalsta masās. Uz Viskrievijas I padomju kongresu 1917. gada jūnijā tika izvēlēti 1090 delegāti. No 777 delegātiem, kas paziņoja savu partijas piederību, bija 105 boļševiki, 285 eseri, 248 meņševiki, 32 meņševiki internacionālisti, 10 meņševiki apvienotāji, 73 ārpusfrakciju sociālisti, 24 pieslējās citām grupām un frakcijām. Kongresā ministri sociālisti mēģināja ieturēt samierināšanās līniju ar buržuāziju un Pagaidu valdības politiku. Pasta un telegrāfa ministrs meņševiks I. Cereteli teica: «Pašlaik Krievijā nav politiskas partijas, kas teiktu: dodiet mums varu, aizejiet, mēs ieņemsim jūsu vietu.»²¹⁶ Atbildot uz to, atskanēja V. I. Ļeņina izsauciens: «Ir tāda partija!» Vēlāk, uzstājoties kongresa sēdē, V. I. Ļeņins paskaidroja: «Viņš teica, ka Krievijā neesot politiskas partijas, kas apliecinātu gatavību viena uzņemties pilnīgi visu varu. Es atbildu: ir! Neviena partija no tā nevar atteikties, arī mūsu

Brīvais Strēlnieks

**Latvian
Strength
Sulfur
Devotion**

Uzaižina

Latvian text in the left column of the newspaper page.

Kariņš.

Latvian text in the middle column of the newspaper page.

Latvian text in the right column of the newspaper page.

1917. g.

10) Par mūsu lozungu paleek līdzšinējais revolucionārās demokrātijas uzaižinājums: **Viņu varu Strahņneku, Saldatu un Semņneku Deputātu Padome!**

11) Šai virsēnā mums jaturpina agitācija un propaganda strahņnekos, armijā un semņnekos, ušsverot, ka revolucionārijas eegu- wumai nodrošināmi uš tahtak attihstami tītai nošāktirotes no ka- pitališteem un ielgruntņeekēm, no mīšu semju imperiališteem un ap- weenojotes ar mīšu semju strahņneekēm, un pašahwigi jaaisrahda, ka kariņš išbeidjams tītai revolucionārā zelā, mīšu semju proleta- reešēem žihnā pret mīšu semju kapitališteem.

12) Lai nedejorganīsetu revolucionārto armiju, latweešā ap- weenotā strahņneku Padome attihst, ka ašewišeem pulkeem un armiju datam jarihlojas kara taktiā demokrātiši išweēleto weetejo armijas eešahāju aishahdijumu robežāš.

Šai rezoluzija galigā weidā peenemta ar m i f a m pret m e e n u balši, aštoneem atturotes.

(„Brīvais Strēlnieks” Nr. 28. no 18. maija).

Laikraksta «Brīvais Strēlnieks» numurs, kurā publicēta latviešu strēlnieku 1917. gada 17. maija rezolūcija

partija no tā neatsakās: katru mirkli tā ir gatava paņemt pilnīgi visu varu.»²¹⁷ Boļševiki iesniedza rezolūcijas projektu, kurā bija formulēta attieksme pret Pagaidu valdību: «Konstatējot pilnīgu izlīgšanas politikas krah, kongress par vienīgo izeju atzīst varas pāreju Viskrie- vijas strādnieku un zemnieku padomju rokās.»²¹⁸ Eseriski meņševis- tiskais kongresa delegātu vairākums šo projektu noraidīja un pieņēma rezolūcijas projektu, ko bija ierosinājis meņševiks F. Dans. Rezo- lūcija aicināja «enerģiski atbalstīt Pagaidu valdību tās darbībā, kas vērsta uz revolūcijas iekarojumu nostiprināšanu un paplašinā- šanu»²¹⁹. Kongresa pozitīvā loma bija saistīta ar padomju apvieno-

šanu visas valsts mērogā. Kongresā bija pārstāvētas 305 apvienotās strādnieku, kareivju un zemnieku deputātu padomes, 53 apgabalu, guberņu un rajonu padomes, 21 aktīvās armijas organizācija, 8 armijas rezerves daļu organizācijas, 5 delegāti pārstāvēja jūras kara floti.

1917. gada jūnijā Viskrievijas I padomju kongresa darba laikā V. I. Ļeņinam bija saruna ar latviešu strēlnieku delegātu K. Gaili. V. I. Ļeņins interesējās par latviešu strēlnieku sociālo sastāvu, viņu revolucionāro noskaņojumu, latviešu strēlnieku boļševizēšanās cēloņiem. Saņēmis no K. Gaiļa izsmelošu informāciju par Latvijas boļševiku darbību, sarunas noslēgumā V. I. Ļeņins sacīja, ka boļševistiskajam noskaņojumam latviešu strēlnieku pulkos ir stingrs pamats.²²⁰

Latviešu strēlnieku nostāšanās boļševiku pozīcijās Ziemeļu frontē toreiz nebija nekāds izņēmums. 1917. gada maijā 152. Vladimiras pulka, 439. Iļeckas, 12. atsevišķā kājnieku, 423. Lugas, 540. Suhiniču, 437. un citu Ziemeļu frontes kareivju pulku mītiņos tika pieņemtas rezolūcijas, kurās kareivji paziņoja par savu gatavību vērsties pret imperiālistisko karu un prasīja nodot visu varu padomēm.²²¹

Revolucionārie latviešu strēlnieki kļuva par 12. armijas militāro spēku boļševistisko kodolu. Jaunievēlētā Latviešu strēlnieku pulku apvienotās deputātu padomes izpildkomiteja (Iskolastrels) griezās pie Latvijas darbaļaudīm ar manifestu. Tajā teikts: «Biedri latvju strēlnieki un darbaļaudis! Drīz 3 gadi, kā plosās briesmīgais pasaules karš. Un drīz būs 2 gadi no tā laika, kad ienaidnieks ielauzās mūsu dzimtenē. [...] Mūsu pirmie bataljoni, skaistiem tautiskiem vārdiem apmulsināti, domājās glābjam tēviju un dzimteni, kad viņi lēja savas asinis un lika uz ežiņas savu galvu. Viņi toreiz nesaprata, ka viņi savas dzīvības ziedo kapitālisma un imperiālisma elkam. [...] Lielā Krievijas revolūcija mums atvēra acis. Un viens pēc otra mūsu strēlnieku pulki sāka saprast, kur viņu biedri. Viņi atmata ar roku saviem tautiskajiem «labvēļiem» un atklāti pārgāja revolūcijas pusē, ierindojās revolucionārās tautas un revolucionārā proletariāta pulkos.»²²²

Savā pirmajā sēdē jaunais Iskolastrels nolēma nosūtīt pārstāvjus uz Iskosolu, lai tur paustu strēlnieku gribu. Bez tam nolēma ar P. Stučkas starpniecību saistīties un uzturēt sakarus ar Petrogradas Strādnieku un kareivju deputātu padomes boļševistisko frakciju.

Jaunā boļševistiskā Latviešu strēlnieku pulku apvienotās deputātu padomes izpildkomiteja mainīja sava preses orgāna «Brīvais Strēlnieks» politisko līniju. Meņševiks M. Skujenieks 19. maijā laikrakstu rediģēt atteicās.²²³ No redakcijas sastāva izslēdza arī meņševiku internacionālistu F. Menderu un nacionālistu A. Kroderu, bet iesaiņoja tajā boļševikus J. Hermani, K. Ozoliņu, T. Draudiņu un citus. Saskaņā ar LSD CK 30. maija lēmumu par laikraksta galveno

redaktoru kļuva J. Hermanis.²²⁴ Bolševiku vadībā laikraksts ieguva spēcīgu ietekmi strēlnieku un Latvijas civiliedzīvotāju vidū.

Latviešu strēlnieku nostāšanās revolūcijas pusē izraisīja apjukumu un naidu latviešu nacionālistiskās buržuāzijas un 12. armijas kontrrevolucionāro organizāciju nometnē. Ar Pagaidu valdības atbalstu jau otrajā dienā pēc kongresa buržuāziskajā presē sākās rīdīšanas un draudu kampaņa pret latviešu strēlniekiem. Lauku buržuāzijas laikraksts «Līdums» ar neslēptu naidu rakstīja: «Tie pretsabiedriskie spēki, kas nevarēja uzplaukt Krievijas revolūcijas centros, tagad pārvietojušies uz Latviju. Viens pēc otra zem viņu karogiem pāriet ne tikai Rīgas Strādnieku deputātu padome, bet arī *latviešu strēlnieku pulki*. . . turpmāk neziedosim bolševistiskajiem latviešu strēlniekiem nevienu grasi, līdz kamēr tie neatteiksies no noziedzīgās rezolūcijas, kas ved mūsu tautu pretim postam un iznīcībai.»²²⁵

Ar nikniem uzbrukumiem pret kongresa lēmumiem vērsās visi Rīgas Sabiedrisko organizāciju padomē sastāvošo buržuāzisko organizāciju laikraksti, kā arī meņševiki un eseri. Kontrrevolucionārā prese Petrogradā un Maskavā atklāti mudināja valdību izformēt latviešu strēlnieku pulkus.

Lai vājinātu 17. maija rezolūcijas nozīmi, 12. armijas pavēlniecība latviešu daļās uzsāka kongresa lēmumu «pārbaudi». Taču šis «pārbaudes» rezultāti bija pilnīgi pretēji tam, ko bija gaidījuši virsnieki un militārie ierēdņi: visās latviešu strēlnieku rotās un bataljonos strēlnieki vienprātīgi atbalstīja kongresa rezolūciju un izsludināja buržuāziskās preses boikotu.

Latviešu strēlnieku bolševizācijai bija liela nozīme revolūcijas spēku tālākajā organizēšanā un saliedēšanā Ziemeļu frontē un Latvijas neokupētajā daļā. Strēlnieki aktīvi piedalījās dažādu sabiedrisko organizāciju darbā, stāvēja strādnieku un zemnieku interešu sardzē, aizstāvēja darbaļaužu revolucionārās prasības vietējās pašvaldības un tautas izglītības jautājumos.

No 4. līdz 6. jūnijam Rīgā notika latviešu strēlnieku pulku LSD organizācijas konference, kurā bija pārstāvēts vairāk nekā 1700 partijas biedru. Konferences darbā piedalījās LSD CK locekļi R. Ēihe un J. Silfs (Jaunzems). Konference apsprieda ziņojumu par LSD CK darbību un par konkrētajiem pasākumiem agrārā jautājuma risināšanai un strādnieku revolucionāro prasību apmierināšanai. Īpašā lēmumā par II Internacionāli konference uzsvēra, ka proletariāta sekmīgai cīņai pret karu un par sociālismu starptautiskā mērogā nepieciešama jaunas Internacionāles dibināšana. Tika apspriesta LSD organizāciju struktūra latviešu pulkos. Lēmumā bija norādīts: «Kareivju organizācijas ieiet kā sastāvdaļas Latvijas Soc.-dem. strādnieku organizācijās uz vietām, stājas ciešos sakaros ar pēdējo komitejām. [. .] Latvijas Soc.-dem. kareivju organizāciju cen-

trālā iestāde stājas sakaros ar Latvijas Sociāldemokrātijas Centrālo Komiteju, kā arī ar Krievijas kara organizāciju centrālo iestādi Pēterpilī.»²²⁶

Konferences darba nobeigumā tika ievēlēta latviešu strēlnieku pulku LSD organizācijas komiteja, kuras sastāvā bija E. Jurevičs, E. Vikmanis, J. Oldbergs, P. Eilands, O. Lācis, M. Stāls un citi.²²⁷

Latvijas Sociāldemokrātijas «civilo» un kara organizāciju vienotā rīcība lielā mērā veicināja tautas masu strauju revolucionarizēšanos. Latviešu strēlnieku boļševistiskās kara organizācijas struktūra kļuva par pamatu «kara organizāciju statūtu projektam», kuru 1917. gada jūlijā pieņēma KSDS(b)P Viskrievijas frontes un aizmugures kara spēka organizāciju konference.²²⁸

Buržuāzijas, cara ģenerāļu un virsnieku naida izpausmes, apmeļojumu straumes, ko pār strēlniekiem izgāza meņševiki un eseri, vēl vairāk pārliecināja strēlniekus par viņu izvēlēta ceļa un pieņemto lēmumu pareizību. Ar katru dienu pieauga partijas biedru skaits latviešu strēlnieku pulkos. Revolūcijas sākumā boļševiku partijas organizācijas vēl bija skaitliski nelielas, un marta beigās tajās bija tikai nedaudz vairāk par 70 biedriem, maija sākumā partijas biedru skaits jau bija ap 1 tūkstoši, jūlija sākumā — 1826 (bez I. Daugavgrīvas un rezerves pulka), bet augusta vidū tas bija sasniedzis jau apmēram 3000.²²⁹

Par kareivju revolucionārā noskaņojuma pieaugumu spilgti liecināja brāļošanās, kas maija sākumā izvērās sevišķi plaši. 25. aprīlī «Pravda» publicēja īsu pārskatu par Ziemeļu frontes pārstāvja ziņojumu boļševiku Centrālajai kara organizācijai. Tajā bija norādīts, ka, neraugoties uz reakcionāro virsnieku un pavēlniecības pretpasākumiem, visos latviešu strēlnieku pulkos strēlnieki aktīvi brāļojas un ka boļševiku propaganda par masveidīgu brāļošanos frontē un revolucionāru izeju no kara plaši izplatījusies Ziemeļu frontes kareivju vidū.

Pagaidu valdības kara ministra un Ziemeļu frontes pavēlniecības atkārtoti izdotajām pavēlēm par brāļošanās izbeigšanu panākumu nebija, tāpat nelīdzēja arī armijas komitejās esošo meņševiku un eseru mēģinājumi pierunāt kareivjus ar labu. Neraugoties uz represijām un pat atsevišķos gadījumos uzsākto artilērijas apšaudi, brāļošanās frontē turpinājās. 1917. gada 4. maijā 12. armijas komandieris Radko-Dmitrijevs ziņoja Ziemeļu frontes virspavēlniekam: «Dezorganizācija kareivju vidū pieņem draudīgus apmērus, neraugoties uz visiem priekšniecības pieņemtajiem mēriem. Brāļošanās, kaut arī ne masveidīga, tomēr turpinās. Brāļošanās nolūkos 21. korpusa iecirknī kareivji pat ceļas pāri Daugavai, un neviens viņus nevar atturēt. . . Dažas 2. korpusa daļas faktiski atrodas ar ienaidnieku pamiera stāvoklī. Tātad tuvākajā laikā par uzbrukumu nevar būt ne runas.»²³¹

Kareivju masu noskaņojums tika apsvērts frontes virspavēlnieku apspriedē, ko Galvenā mitne sasauca 2. maijā Mogiļovā. Tūlīt pēc tam — 4. maijā Petrogradā notika Galvenās mitnes, Pagaidu valdības un strādnieku un kareivju deputātu padomju CIK meņševistiski eseriskās vadības kopīga apspriede. Uzstājoties tajā, jaunais Ziemeļu frontes virspavēlnieks Dragomirovs* paziņoja: «Valdošo noskaņojumu armijā raksturo miera alkas.»²³² Galvenās mitnes pārstāvji ar augstāko virspavēlnieku ģenerāli Aleksejevu priekšgalā prasīja, lai Pagaidu valdība ievestu armijā visstingrāko disciplīnu, t. i., uzsāktu represijas pret kareivju masu revolucionāro kustību.

Par aizvien pieaugošo miera kustību Ziemeļu frontē liecināja protesta mītiņi sakarā ar Kerenska ierašanos Rīgā 20. maijā. Kareivji Kerenski bija iesaukuši par «galveno pierunātāju». LSD Rīgas komiteja telegrafēja «Pravdas» redakcijai: «Sakarā ar Kerenska atbrūkšanu notiek mītiņi. Apcietina antimilitāristus. Vara draud ar «Cīņas» (latviešu sociāldemokrātu orgāns) un avīzes «Okopnaja pravda» konfiskāciju. Zaldāti ir sašutuši par šādiem draudiem. Sagaidīt Kerenski atsakās.»²³³ Koalīcijas valdības kara ministrs no pierunāšanas steigšus pārgāja pie represijām pret kareivjiem, kas cīnijās par miera noslēgšanu un asiņainā kara izbeigšanu. 1917. gada 30. maijā Pagaidu valdība pieņēma lēmumu par represijām pret revolucionārās kustības dalībniekiem armijā. Viņiem draudēja katorga un visu tiesību, arī īpašuma tiesību, atņemšana, bet dumpīgās karaspēka daļas tika pakļautas tūlītējai izformēšanai. Lēmumu nolasiņa kā pavēli visās krievu armijas karaspēka daļās, arī latviešu pulkos. Iskolastrels asi protestēja pret šiem Pagaidu valdības pasākumiem, ko Iskosols un Iskomofs atbalstīja. Iskolastrele rezolūcijā, kas 1917. gada 2. jūnijā bija publicēta laikrakstā «Brīvais Strēlnieks», teikts: «Latviešu apvienotā strēlnieku pulku deputātu padome izsaka protestu pret Iskosola un Iskomofa pielaisto personas, brīvā vārda, preses un sapulču brīvības aizkavēšanu, kura galvenām kārtām sakarā ar ministra Kerenska ierašanos Rīgā pierādījušies arestos, draudos, izrikojumu aizliegumos un represīvos soļos pret pretkara pārliecības mutisku un rakstisku propagandu, kas ir iejaukšanās vietējās pašvaldības darīšanās, tiekšanās uz patvaldības pusi un apdraud revolūcijas tālāku attīstību. Padome apliecina, ka viņa vienmēr un visur nesatricināmi aizstāvēs visas pilsoniskās un politiskās brīvības un citus lielus revolūcijas iekarojumus.»²³⁴

Sakarā ar buržuāzisko un sīkburžuāzisko partiju un to izdevumu nīknajiem uzbrukumiem 17. maijā pieņemtajai strēlnieku boļševistisk-

* Ģenerālis Dragomirovs 1917. gada aprīlī nomainīja Ziemeļu frontes virspavēlnieku ģenerāli Ruzski un palika šajā postenī līdz 9. jūnijam. Pēc tam par virspavēlnieku kļuva Klembovskis, no 31. augusta — Bončs-Brujevičs, bet no 10. septembra — ģenerālis Ceremisovs.

kajai rezolūcijai LSD CK un Iskolastrels nolēma balsošanu atkārtot jaunievēlētajā padomē, kā arī precizēt strēlnieku organizāciju praktiskās darbības taktiku tālākajā revolucionarizēšanās gaitā. Apvienotās latviešu strēlnieku deputātu padomes sanāksme (III kongress) notika 27.—30. maijā Rīgā Kurmanova ielā 3 (tag. E. Birznieka-Upīša iela), piedaloties apmēram 260 delegātiem. Sajā otrreizējā balsošanā padome ar 185 balsīm par un 75 balsīm pret (pie kam pret balsoja gandrīz tikai virsnieki) atkārtoti apstiprināja 17. maija rezolūcijas 11 punktus kā latviešu strēlnieku politiskās platformas idejisko pamatu. Pēc LSD CK rekomendācijas apvienotā padome pieņēma rezolūcijas papildinājumu,²³⁵ kas noteica latviešu strēlnieku organizāciju darbības taktisko līniju frontes apstākļos. Šī taktika tālākajā gaitā noveda pie izšķirošiem panākumiem visas 12. armijas karavīru revolucionarizēšanā un viņu saliedēšanā zem boļševiku karoga. Nedz ģenerāļu, nedz arī Pagaidu valdības spēkos nebija šo procesu apturēt, lai aizkavētu kareivju pāriešanu boļševiku pusē.

Boļševiku partijas spēks un tās iedarbības efektivitāte bija izskaidrojama ar to, ka partija aizstāvēja tautas intereses, cīnījās par tautas masu prasību apmierināšanu. Partijas cīņa par demokrātiska miera noslēgšanu bez aneksijām un kontribūcijām, aicinājums par kara izbeigšanu revolūcijas ceļā notika tautas masu interesēs. Sajā cīņā ar katru dienu iesaistījās arvien vairāk karavīru, strādnieku un zemnieku. Boļševiku aģitācijas un propagandas spēks slēpās prasmē saistīties ar masām, spējā to stihisko neapmierinātību ietvert skaidrajos partijas lozungos, formulēt konkrētus cīņas uzdevumus.

Aizvien aktīvāk boļševiku vadītajā revolucionārajā cīņā iesaistījās darba jaunatne, kas bija organizēta LSD Jaunatnes Savienības pulciņos. Lielu vērību darbam lauku jaunatnes vidū veltīja bezzemnieku padomes. 14. maijā Kokneses pagastā notika bezzemnieku padomes sasaukta vietējo jauniešu sanāksme, lai noorganizētu jaunatnes pulciņu vai biedrību. Sanāksmē piedalījās apmēram 30 cilvēku, kas nolēma izveidot savu organizāciju, ko nosauca par Jaunības savienību, un ievēlēja tās vadītājus. Šī jaunatnes organizācija izvērsa aktīvu darbību Kokneses pagasta darbaļaužu un darba jaunatnes vidū, katru svētdienu noturot sapulces, kurās apsprieda aktuālus politiskus jautājumus un lasīja referātus. Jūnija sākumā jaunatnes pulciņa dalībnieki noorganizēja maksas vakaru, kur dziedāja revolucionāras dziesmas un deklamēja J. Raiņa dzejoļus. Par šā literārā vakara ienākumiem pulciņa biedri iepirka politisko literatūru, kā arī parakstījās uz laikrakstu «Cīņa». Pagasta jaunatnes organizācijas autoritāte ātri nostiprinājās, un biedru skaits tajā pieauga. Jūnija vidū tajā bija jau 80 biedru.²³⁶

1917. gada 4.—5. jūnijā Rīgā notika LSD Jaunatnes Savienības I kongress, kurā bija pārstāvēti 14 pulciņi. I kongress pieņēma LSD Jaunatnes Savienības (LSD JS) Programmu un Statūtus, izvēlēja

Jaunatnes Savienības Centrālo Komiteju, kurā līdzās boļševikiem bija ievēlēti arī daži meņševiki internacionālisti. Kongress nolēma, ka Jaunatnes Savienība strādās LSD CK vadībā. Meņševiku internacionālistu ietekme izpaudās tādējādi, ka kongresa delegāti pieņēma divas oportunistiskas rezolūcijas par imperiālistisko karu un Pagaidu valdības novērtējumu. Tā kā drīz — 1917. gada jūlijā — notika LSD V kongress, kas nosodīja meņševikus internacionālistus, šo rezolūciju autorus, bet LSD Jaunatnes Savienība bija cieši saistīta ar partijas organizācijām, tad oportunistiskajām rezolūcijām nebija nekādas ietekmes ne uz Savienības praktisko darbību, ne arī uz tās tālāko attīstību. Pēc LSD JS I kongresa darba pabeigšanas LSD CK nosūtīja savu pārstāvi uz Jaunatnes Savienības Centrālo Komiteju, kā arī Jaunatnes Savienības pārstāvis ar padomdevēja balsttiesībām piedalījās LSD CK sēdēs. Pēc Latvijas Sociāldemokrātijas V kongresa datiem, kongresa darbā piedalījās 4 jaunatnes organizāciju pārstāvji, kas pārstāvēja apmēram 1200 biedru (700 no Rīgas organizācijas un 500 no Valmieras organizācijas), tādējādi tā bija viena no vislielākajām jaunatnes organizācijām visā Krievijā. Jaunatnes Savienība izvērta aktīvu politisko darbību cīņā par sociālistiskās revolūcijas uzvaru. Spraigā darba rezultāti drīz kļuva pamanāmi. Petrogradas un citu pilsētu proletariāts 18. jūnijā izgāja demonstrācijā, kas bija ista revolūcijas spēku skate. Demonstrācijas priekšvakarā LSD CK, Rīgas komiteja un Rīgas Strādnieku deputātu padome aicināja strādniekus un strādnieces piedalīties 18. jūnijā Viskrievijas demonstrācijā par mieru, pret kontrrevolūciju. Aicinājumā teikts: «Uz Latvijas Sociāldemokrātijas karogiem vizos uzraksti: Visu varu strādnieku, zaldātu, bezzemnieku padomēm! Nav vietas revolucionārā valdībā kapitāla priekšstāvjiem! Mieru bez aneksijām, kontribūcijām, piešķirot tautām pašnoteikšanās tiesības!»²³⁷ LSD CK 17. jūnija sēdē nolēma, ka demonstrācijā boļševiku vārdā uzstāsies J. Daniševskis, K. Krastiņš, J. Hermanis, J. Bērziņš, R. Eihe un J. Peterss, propagandējot tikko izdotā aicinājuma galvenos lozungus. Centrālā Komiteja norādīja, ka oratoriem nepieciešams pakāvēties pie fakta, ka «tagadējā Pagaidu valdībā slēpjas kontrrevolūcijas saknes».²³⁸ Demonstrācijas kārtību izstrādāja LSD vadošie orgāni.²³⁹

Demonstrācijas priekšvakarā Rīgā notika strādnieku mītiņi un sapulces, kur tika pieņemti lēmumi ar prasībām nodot varu padomēm. Bolderājas un Daugavgrīvas strādnieki un strādnieces prasīja «visas varas pāriešanu zaldātu, strādnieku un zemnieku padomju rokās un stingru valsts kontroli pār rūpniecību». Rezolūcijā tālāk bija norādīts, ka «darba tautai ar kapitālistiem nekas kopējs nav bijis un nebūs. Šķiru pretestības ir tik lielas, ka, iznīcinot viņas, ir jāiznīcina pats kapitālisms, un, lai to varētu veikt, lai varētu iet atklātā cīņā pret kapitālistiem, ir vajadzīgs organizēties visiem strādniekiem zem

sociāldemokrātijas sarkanā karoga.»²⁴⁰ Latviešu rezerves pulka strēlnieki savā 18. jūnija mītiņā pieņēma rezolūciju, kurā prasīja atstādināt no amata Pagaidu valdības ministrus, noslēgt mieru bez aneksijām un kontribūcijām, nepieļaut revolucionāro pulku izformēšanu.

LSD CK un Rīgas komiteja 18. jūnijā izdeva īpašu uzsaukumu: «Savu balsi šodien pievienosim visas Krievijas revolucionārās tautas balsij. [...] Visi uz ielas! Strādnieki, strādnieces un kareivji! Stājieties ap Latvijas Sociāldemokrātijas karogiem. Tā būs liecība, ka apzināties, ka revolūcija briesmās, ka to apdraud kapitālistu politika, kurai seko Pagaidu valdība.

Biedri! Slēgtās rindās, mierīgi un droši demonstrēsim savu vienību un gatavību cīnīties par revolūcijas ieguvumu nodrošināšanu un strādnieku un zaldātu iekarotām un vēl paplašināmām tiesībām. .

Visu varu strādnieku, zaldātu un bezzemnieku padomēm! [...] Lai dzīvo revolucionārā Internacionāle! Lai dzīvo sociālisms!»²⁴¹

18. jūnijā notika bezzemnieku sapulces daudzos Latvijas pagastos. Tajās uzstājās latviešu boļševiki, aicinot cīnīties par visas varas pāreju padomju rokās. Tā, piemēram, bezzemnieku sapulcē Valmieras apriņķa Sēļu pagastā runāja boļševiki R. Kirhenšteins un J. Ratnieks. R. Kirhenšteins norādīja, ka pastāvošā valdība ir bezpalīdzīga, negrib pārtraukt karu un nespēj iziet no saimnieciskās krīzes, kas apdraud Krievijas eksistenci. Lai visu to pārtrauktu un nodrošinātu jau izkarotās brīvības, nepieciešama varas pāreja strādnieku un zaldātu deputātu padomju rokās.²⁴² Pēc tam uzstājās J. Ratnieks, kurš teica: «Buržuju un kapitālistu interesēs ir nomākt Krievijas revolūciju. Lai rastu tam pretdarbību, jāapvienojas ap strādnieku un zaldātu deputātu padomēm un jāpieprasa visas varas pāreja to rokās.»²⁴³

18. jūnija demonstrācijas ar boļševiku lozungiem «Nost ar karu!», «Visu varu padomēm!» notika Rīgā, Valmierā, Valkā un citur. Rīgā demonstrācijā pa Aleksandra ielu (tag. Ļeņina iela) Brāļu kapu virzienā izgāja ap 50—60 tūkst. cilvēku — pilsētas darbaļaudis, kareivji un latviešu strēlnieki. Demonstranti nesa sarkanus karogus un transparentus ar lozungiem «Nost ar 10 ministriem kapitālistiem!», «Mieru starp tautām!», «Visu varu strādnieku, zaldātu un bezzemnieku padomēm!». Uzstājoties mītiņā LSD CK vārdā, J. Bērziņš (Andersons) savā runā paziņoja: «Revolūcijas iekarojumi tiek apdraudēti. Vienīgā izeja ir tā, ka strādnieku, zaldātu un zemnieku deputātu padomēm ir jāņem valsts vara savās rokās.»²⁴⁴ Sos vārdus mītiņā dalībnieki uzņēma ar vētrainu piekrišanu. Demonstrācijas liecināja par latviešu proletariāta šķirisko solidaritāti ar Petrogradas proletariātu. V. I. Ļeņins 18. jūnija demonstrāciju nosauca par lūzuma dienu revolūcijā. Savā rakstā «Astoņpadsmitais jūnijs» viņš atzīmēja: «18. jūnija demonstrācija kļuva par revolucionārā proletariāta spēku un politikas demonstrāciju, proletariāta, kas rāda

revolūcijai virzienu, kas rāda izeju no strupceļa.»²⁴⁵ Demonstrācijas panākumi galvaspilsētā un uz vietām nozīmēja, ka meņševiku un eseru politika ir izgāzusies un pagaidu valdība pārdzīvo krīzi.

Pagaidu valdība ar Viskrievijas I padomju kongresa atbalstu, kurā pārsvarā bija meņševiki un eseri, nolēma 18. jūnijā sākt uzbrukumu frontē. Izlīdzēju partiju pārstāvji — meņševiki un eseri — bija aktīvi palīgi cara ģenerāļiem. Nav nejaušība, ka Ziemeļu frontes pavēlnieks lūdza Kerenska palīgam pulkvedim Jakubovičam steidzīgi sūtīt uz 5. armiju meņševiku un eseru vadītās Petrogradas padomes aģitācijas darbiniekus «uz visu operācijas sagatavošanas laiku, jo armijas komiteja un priekšnieki galīgi nomokās un priekšniekiem neatliek laika koncentrēties priekšā stāvošās kaujas darbības sagatavošanai. Augstākā virspavēlniecība atbalsta prasību un lūdž jūs palīdzēt strādnieku un kareivju deputātu padomēm nosūtīt aģitācijas darbiniekus, kas spētu uzlabot noskaņojumu karaspēkā un iekvēlināt tajā vēlēšanos iet uzbrukumā.»²⁴⁶ Tomēr samiernieku pierunāšanai panākumu nebija, kareivju masas atteicās viņus uzklausīt.

Ziemeļu frontes armijām saskaņā ar jūnija uzbrukuma plānu vajadzēja dot papildu triecienu, atbalstot Dienvidrietumu frontes karaspēku. Bet kareivju pretošanās dēļ pavēlniecība uzbrukumu sākt nevarēja. 23. jūnijā 5. armijas štāba priekšnieks telegrafēja Ziemeļu frontes štāba priekšniekam: «Butirku pulks atteicās nomainīt daļu no pirmās divīzijas. 22. jūnijā 22. divīzijas neišlotieši* 500 cilvēku grupā ar vienu virsnieku un plakātu «Nost ar uzbrukumu!» ieradās Pētera (88.) pulkā, piekāva divus runātājus, kas prasīja pavēli par uzbrukumu, un mēģināja pierunāt kareivjus no uzbrukuma atteikties.»²⁴⁷ 161. kājnieku divīzijas 641. Tavdas pulka kareivji aizsūtīja īpašu protesta delegāciju pie Kerenska. Kerenskis ar delegātiem nosūtīja šādu ziņi: «Rakstu nevis kā kara ministrs, bet gan kā jūsu vecākais biedrs. Ejiet, izpildiet revolucionārās varas pavēli, un es savukārt darīšu visu, lai jums drīzāk palīdzētu. Ticiet kopējai lietai.»²⁴⁸ Tomēr arī Kerenska pierunāšana nelīdzēja: 641. pulks atteicās iet uzbrukumā un aģitēja pret uzbrukumu citus 161. divīzijas pulkus.²⁴⁹

Dienvidrietumu frontes pavēlnieks ģenerālis A. Brusilovs 23. jūnijā telegrafēja Kerenskim: «.. piektās armijas noskaņojums frontē ļoti slikts.. karaspēka daļas atsakās ieņemt pozīcijas un kategoriski izsakās pret uzbrukumu.. Dažos pulkos atklāti paziņo, ka, izņemot Ļeņinu, viņiem nav citas autoritātes.»²⁵⁰

27. jūnijā 5. armijas štāba priekšnieks ziņoja Ziemeļu frontes štāba priekšniekam: «.. karaspēka daļu vairākums nepavisam nav noskaņots uzbrukumam: pret aicinājumiem sākt uzbrukumu izturas naidīgi, un uzbrukuma pavēle acīmredzot sastapsies ar lielām grūtībām. Pārgrupējumi, kas saistīti ar priekšā stāvošo operāciju, nav

* 22. kājnieku divīzijas 87. Neišlotes pulks.

izdarīti; placdarmu sagatavošana tikko sākusies, taču darbi gandrīz nemaz nevirzās uz priekšu. Tas viss.. liek apgalvot, ka.. uzbrukumam armija nav nemaz sagatavota.»²⁵¹ Ziemeļu frontes komisārs eseris Stankevičs rakstīja: «Armijas komandieris ģenerālis Daņilovs Galvenajā mitnē visu laiku centās pierādīt, ka uzbrukumam nav nekādu izredžu. Sarunā ar mani korpusu un divīziju komandieri atklāti paziņoja, ka neredz nekādas iespējas gūt panākumus šajā uzbrukumā.. Manas atbraukšanas dienā štābs bija pilns ar visnepatīkamākajām ziņām par karaspēka daļu un pat veselu divīziju atteikšanos doties uz pozīcijām.»²⁵² Kā liecina 5. armijas pavēlniecības dati, līdz 25. jūnijam atteicās iet uzbrukumā vai citādi nepakļāvās pavēlēm 19. korpusa 17. kājnieku divīzijas 66. Butirku un 68. pulka un 38. kājnieku divīzijas 149. un 151. Pjatigorskas pulka kareivji, 13. korpusa 182. kājnieku divīzijas pulki, 1. korpusa 22. kājnieku divīzijas 87. Neišlotes un 88. Pētera pulks, 24. kājnieku divīzijas 95. pulks, 1. korpusa 161. kājnieku divīzijas 641. pulks, 14. korpusa 120. kājnieku divīzijas 477. un 479. pulks, 37. korpusa 121. kājnieku divīzijas 483. pulks un trīs pulki no 135. kājnieku divīzijas.²⁵³

23. jūnijā Kerenskis izdeva pavēli par represijām pret tiem kareivjiem, kas atsakās iet uzbrukumā. Ziemeļu frontē sākās masveida aresti. 25. jūnijā un naktī uz 26. jūniju vien 5. armijas Možaiskas pulkā apcietināja vairāk nekā 1000 kareivju un 9 virsniekus, Kaširas pulkā — 5 rotu kareivjus un 1 virsnieku, Dorogobužas pulkā — 40 kareivjus.²⁵⁴ Par atteikšanos iet uzbrukumā pēc komandiera pavēles Pagaidu valdībai uzticamas karaspēka daļas ielenca un atbruņoja 5. armijas 36. divīzijas pulkus, divīziju izformēja un apmēram 6 tūkst. kareivju apcietināja.²⁵⁵

Represijas 5. armijā notika sakarā ar armijas komitejas locekļa poručika Mazurenko piekrišanu un rīkojumu (viņš bija iecelts par kara ministra sevišķo pilnvaroto). 25. jūnijā Mazurenko izdeva pavēli, saskaņā ar kuru aizliedza jebkādas mītiņus un sapulces un prasīja arestēt un atdot tiesai katru, kas atļausies agitēt pret uzbrukumu.²⁵⁶ No esera Mazurenko neatpalika 5. armijas komisārs meņševiks Hodorovs, kurš, kā apliecina V. Stankevičs, «armijas nomierināšanā un pakļaušanā komandējošam sastāvam izcēlās ar īsti policejisku enerģiju un centību».²⁵⁷

Represijas pret 5. armijas revolucionārajiem kareivjiem pieauga ar katru dienu. Pret armijas 1. korpusa 161. kājnieku divīzijas 642. pulku speciāli organizētā ekspedīcija apcietināja 600 kareivju.²⁵⁸ Aresti turpinājās arī nākošajā dienā. Armijā represēja vairāk nekā 20 tūkst. cilvēku, daudziem piesprieda nāves sodus un katorgas darbus.²⁵⁹

Pret uzbrukumumu frontē stingri uzstājās arī 12. armijas kareivju masas. Armijas štāba priekšnieks 20. jūnijā ziņoja Iskosolam, ka «tanī laikā, kad frontē jau pilnīgi pārtraukta brāļošanās, lat-

viēšu pulki to turpina. Viņu pazīstamā 17. maija rezolūcija atbalsta brāļosanos un izsakās pret valdību. Si gada 19. jūnijā 2. latviešu pulks, izņemot virsniekus, kategoriski atteicās iet uz ierakumiem. 1. latviešu brigādes priekšnieks, kas šinī sakarā runāja ar strēlniekiem, tika izsvilpts.» 12. armijas štāba priekšnieks pieprasīja Iskoso-lam «spert attiecīgus soļus latviešu daļu uzlabošanai».²⁶⁰

Latvijas Sociāldemokrātijas Centrālkomiteja 20. jūnijā sapulcējās uz ārkārtēju sēdi. Sēdes protokolā norādīts, ka «1. un 2. latviešu pulki atteikušies iet uz pozīcijām un stāv mežā. No viņiem aizgājuši gandrīz visi virsnieki, daļu no tiem, kas vēlējās palikt, kareivji paši padzinuši. Viens no virsniekiem nošāvijs. Šodien pie strēlniekiem bija b. Peterss. Noskaidrojās, ka konflikta cēlonis bija latviešu pulku atteikšanās iet uzbrukumā. Strēlnieki izvēlējuši savus priekšstāvjus, kas aizbraukuši uz Rīgu, lai noskaidrotu situāciju.»²⁶¹

Sakarā ar latviešu pulku uzstāšanos pret uzbrukumu Vidzemes guberņas komisārs A. Priedkalns sasauca Iskosola, Iskolastrela un latviešu strēlnieku, kā arī LSD CK un «Cīņas» redakcijas pārstāvju apspriedi. Ar LSD CK 20. jūnija lēmumu uz šo apspriedi tika nosūtīts J. Daniševskis no Centrālās Komitejas un K. Krastiņš no «Cīņas» redakcijas. Centrālās Komitejas direktīvā viņiem bija norādīts pieturēties pie vienīgās iespējamās taktikas: «noraidīt visas represijas, lai pret ko tās arī nebūtu vērstas, ieteikt strēlniekiem pakļauties vairākumam, bet arī turpmāk veikt neatslābstošu šķiru cīņas agitāciju».²⁶² Šāda taktika nodrošināja panākumus. 43. korpusa komandieris ģenerālis Boldirevs 21. jūnijā ierakstīja savā dienasgrāmatā: «Grūta diena. Pierunājam latviešus — tie nevēlas ieņemt kaujas pozīcijas, saka, viņus ar nodomu izmānot no Rīgas.»²⁶³

Sajā pašā dienā 12. armijas pavēlnieks Radko-Dmitrijevs ziņoja Ziemeļu frontes pavēlniekam par pretkara noskaņojumu un kaujas pavēļu nepildīšanu karaspēka daļās, ko ietekmējusi boļševiku agitācija.²⁶⁴ Gadījumi, kad kareivji atteicās iet uzbrukumā, bija konstatēti 4. sevišķajā divīzijā, 17. un 38. kājnieku divīzijā, 86. kājnieku pulkā, 439. kājnieku pulkā un citās 12. armijas daļās.²⁶⁵ Ziemeļu frontes virspavēlnieks ģenerālis Klembovskis ziņoja Galvenajai mītnēi, ka stāvoklis frontē kļūst draudošs: «2. Sibīrijas korpuss atsakās izpildīt armijas komandiera pavēli pārgrupēties un nomainīt ierakumos esošās karaspēka daļas, latvieši nevēlas pāriet frontes rezervē. Ģenerālis Radko-Dmitrijevs uzskata, ka šādos apstākļos atklāt uguni pret ienaidnieku. ir ārkārtīgi riskanti, jo šāda uguns var kļūt par sākumu pilnīgai aizsardzības dezorganizācijai, un lūdz atlikt to, kamēr būs gūti kaut kādi panākumi 5. armijā.»²⁶⁶

6. Sibīrijas korpusa komandiera 30. jūnija ziņojumā 12. armijas ģenerālkvartīrmeistaram bija teikts: «Noskaņojums nav uzlabojies. Boļševiku ietekme pastiprinās. 10. un 70. pulka mītiņos pieņemti lēmumi par kara izbeigšanu, par neuzticēšanos Pagaidu valdībai,

par 10 ministru nomainīšanu, par priekšniecības vēlēšanām un brāļošanas ar vāciešiem. 70. pulka mītiņā uzstājās kāda sieviete, students un latvietis no civilajiem, kurus uz mītiņu bija uzaicinājuši kareivji boļševiki. Mītiņā piedalījās arī Iskosola locekļi, taču tie panākumus neguva.»²⁶⁷

Ziemeļu frontes virspavēlnieks ģenerālis Klembovskis jūlija sākumā ziņoja frontes komisāram V. Stankevičam, ka «12. armijā noskaņojums joprojām neapmierinošs», un represiju nolūkā ieteica aizliegt boļševiku laikrakstus «Cīņa» un «Okopnaja pravda», atlaist Iskolastrelu, izraidīt aģitatorus no armijas dislokācijas vietas, viņu vidū arī J. Daniševski un P. Stučku.»²⁶⁸

Steigā sagatavotais un uz karavīru maldināšanu balstītais jūnija uzbrukums frontē izgāzās. Kareivji ar savām dzīvībām un asinīm maksāja par šo Kerenska avantūru. Dienvidrietumu frontē karaspēks 10 uzbrukuma dienās zaudēja ap 60 tūkst. cilvēku. Pagaidu valdības represijas pret kareivjiem izraisīja sašutumu tautas masās. Ziņas par izrēķināšanos frontē sasniedza visattālākos Krievijas rajonus. Vienā no Urālu metalurģiskajiem centriem — Lisjvā — vietējās boļševistiskās organizācijas latviešu sekcija 26. jūnija kopsapulcē vienbalsīgi pieņēma protesta rezolūciju pret Pagaidu valdības represijām un terorū. Tajā bija teikts, ka sapulce, «apspriedusi pēdējos notikumus, . . . arī apšaušanas 12. un 13. Sibīrijas [pulkos — A. D.], atzīdama, ka Pagaidu valdība, kuras sastāvā ietilpst arī «sociālisti», un kara ministrs Kerenskis, nežēlo neko, lai noslīcinātu revolūciju Krievijas labāko dēlu asinīs [un ka — A. D.] pēdējais ar savu kareivju slepkavošanu nostājas blakus patentētajām bendēm Nikolajam Asiņainajam un Stolipinam Kārējam, izsaka savu sašutumu un protestu pret visiem Pagaidu valdības kontrrevolucionārajiem pasākumiem.»²⁶⁹

1917. gada jūnija beigās politiskā situācija valstī vēl vairāk saasinājās, 2. jūlijā kadeti izstājās no Pagaidu valdības, draudēdami meņševikiem un eseriem izjaukt koalīciju. Pēc 1917. gada aprīļa un jūnija krīzēm šī jūlija politiskā krīze bija jauna pakāpe vispārniecālās krīzes attīstībā. Atbildot uz represijām frontē un Pagaidu valdības draudiem ievest no Petrogradas revolucionāro karaspēku, 3. jūlijā pilsētā sākās stihiskas demonstrācijas. Kā pirmie, aicinādami Petrogradas strādniekus un kareivjus uz bruņotu, pret valdību vērstu demonstrāciju, uzstājās 1. ložmetējnieku pulka kareivji, kas bija spēcīgā anarhistu ietekmē. Boļševiki iebilda pret šādu uzstāšanos, jo armijā un provincēs revolucionārā krīze vēl nebija nobriedusi un Petrogradaī nebija nodrošināts visas valsts darbaļaužu atbalsts. Taču jau 3. jūlija vakarā Petrogradas kareivju uzstāšanās izvērās plašumā. Galvaspilsētas ielās izgāja Maskavas grēnadieru, 1. Pāvila un 180. rezerves pulks un 6. sapieru bataljons ar lozungiem «Nost ar 10 ministriem kapitālistiem!», «Nost ar Pagaidu valdību!», «Visu

varu strādnieku un zaldātu deputātu padomēm!». Kareivjiem pievienojās Putilova rūpnīcas un citu pilsētas uzņēmumu strādnieki. Padomju samiernieciskā vadība demonstrāciju aizliedza, bet atturēt masas no uzstāšanās vairs nebija iespējams. Boļševiki nolēma uzņemties kustības vadīšanu, piešķirot tai organizētu un mierīgu raksturu. Pāri par pusmiljona strādnieku, kareivju un Baltijas flotes matrožu izgāja demonstrācijā ar lozungiem «Visu varu padomēm!» un devās uz Taurijas pili, kur tajā laikā notika padomju Centrālās izpildkomitejas sēde. 4. jūlijā no KSDS(b)P CK mītnes ēkas — Kše-sinskas pils balkona demonstrantus uzrunāja V. I. Ļeņins, aicinot masas uz izturību un modrību, izteikdamš pārliecību, ka «lozungam «Visu varu Padomēm» jāuzvar un tas uzvarēs, neraugoties uz visiem vēstures ceļa līkločiem...».²⁷⁰ 54 Petrogradas rūpnīcības uzņēmumu pārstāvji ieradās CIK un ieteica tai pārņemt varu savās rokās, bet izpildkomiteja demonstrāciju nosauca par «boļševiku sazvērestību» un tautas masu prasības noraidīja. Petrogradas kara apgabala komandieris ģenerālis Polovcevs pavēlēja junkuriem un kazakiem demonstrāciju izklīdināt. Kontrrevolucionāri noorganizēja provokatorisku demonstrantu apšaušanu, kurā krita 56 un tika ievainoti 650 cilvēki. 5. jūlijā KSDS(b)P CK pieņēma lēmumu par demonstrācijas pārtraukšanu. 3.—4. jūlija demonstrācija pauda Petrogradas strādnieku un kareivju sašutumu par valdības noziedzīgo politiku kara un miera jautājumā. Pret valdību vērstās uzstāšanās jūlija krīzes laikā notika arī Maskavā, Rīgā, Kijevā, Ņižņijnovgorodā, Orehovo-zujevā, Krasnojarskā un citās pilsētās. Tauta apliecināja savu nostāju un gribu.

Pēc jūlija demonstrācijas sagrāves buržuāzija un reakcionārā muižniecība kopā ar meņševikiem un eseriem uzbruka revolucionārajiem darbaļaudīm. Ar 5. jūliju pastiprinājās represijas pret boļševikiem. Tika izdemolēta laikraksta «Pravda» redakcija un tipogrāfija, šo laikrakstu un vēl citus boļševiku preses izdevumus slēdza. 6. jūlijā bija valdības pavēle arestēt V. I. Ļeņinu, kam nācās uz laiku aiziet pagrīdē. Jau nākamajā dienā Viborgas, Ņevas un citu Petrogradas rajonu partijas organizācijas sāka vākt parakstus zem uzsaukuma projekta, kas bija vērsti pret Pagaidu valdības pavēli par V. I. Ļeņina arestu. Arī Petrogradas Strādnieku un kareivju deputātu padomes boļševiku frakcija pieņēma protesta rezolūciju, iesakot padomes izpildkomitejai «izteikt asu protestu pret šo dziļi reakcionāro soli un cīnīties par tā atcelšanu».²⁷¹ Latviešu boļševiks J. Ratnieks, uzstājoties Valmieras apriņķa Sēļu pagasta bezzemnieku sapulcē, izskaidroja viņiem 3.—5. jūlija notikumu saturu. Šo notikumu pamatcēlonis bija buržuāzijas kontrrevolucionārie centieni un pirmās koalīcijas valdības nenormālā organizācija, kas nevarēja apmierināt strādnieku šķiras intereses. Pēc šiem notikumiem sākās represiju vilnis (boļševiku aresti, laikrakstu aizliegšana utt.). Boļševiku mēģinājumi

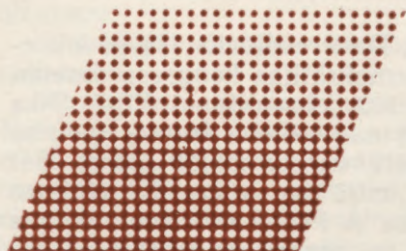
ievirzīt notikumu gaitu mierīgas attīstības ceļā neizdevās, bet ne jau viņi bija pie tā vainīgi.²⁷² Kontrrevolūcija pārgāja uzbrukumā. Pastiprinājās kareivju vajāšana, t. s. nāves bataljonu uzrīdīšana latviešu strēlniekiem. Naktī uz 1917. gada 6. jūliju Rīgā izcēlās strēlnieku un nāves bataljona bruņota sadursme. 11. jūlijā Ziemeļu frontes virspavēlnieks izdeva pavēli, saskaņā ar kuru aizliedza pārdot laikrakstus «Pravda», «Soldatskaja pravda» un «Okopnaja pravda», pavēlot šā rīkojuma pārkāpšanas gadījumā «minētos laikrakstus konfiscēt un sadedzināt».²⁷³ 12. armijas eseriski meņševistiskais Iskols ar Kerenska un armijas štāba atbalstu Rīgā un tās apkārtnē sāka koncertēt kazaku daļas, nāves bataljonus un citas Pagaidu valdībai uzticīgas karaspēka daļas. Pēc 12. armijas komandiera pavēles un ar Rīgas apgabaltiesas prokurora biedra sankciju 21. jūlijā kazaki izdarīja kratišanu Rīgas Strādnieku deputātu padomes telpās, kuras laikā izdemolēja laikrakstu «Okopnaja pravda» un «Cīņa» redakcijas un ekspedīcijas telpas.²⁷⁴ Taču, neraugoties uz vajāšanām, boļševistiskie laikraksti turpināja iznākt. 23. jūlijā laikraksta «Okopnaja pravda» vietā iznāca laikraksta «Okopnij nabat» pirmais numurs.²⁷⁵ Pēc jūlija notikumiem visa vara pārgāja Pagaidu valdības rokās, bet padomju Centrālā izpildkomiteja ar savu eseriski meņševistisko vadību bija kļuvusi par buržuāziskās valdības piedēkli. Revolūcijas mierīgās attīstības laiks, kas ilga no 1917. gada 27. februāra līdz 4. jūlijam, bija beidzies. Šādos apstākļos boļševiku partija mainīja savu taktiku. Tā sāka gatavoties bruņotai cīņai. Lozungu «Visu varu padomēm!» uz laiku noņēma. Taču tas nenozīmēja boļševiku atteikšanos no cīņas par padomju varu un novēršanos no padomēm kā revolucionārās varas pārstāvēniecības vispār, bet gan parādīja viņu attieksmi pret meņševiku un eseru vadītajām padomēm konkrētajā vēsturiskajā situācijā. 1917. gada jūlijā rakstā «Politiskais stāvoklis» V. I. Leņins rakstīja: «Kontrrevolūcija ir noorganizējusies, nostiprinājusies un faktiski saņēmusi varu valstī savās rokās. [...] Jebkuras cerības uz mierīgu Krievijas revolūcijas attīstību ir galīgi zudušas. [...] Lozungs par visas varas pāreju padomēm bija revolūcijas mierīgās attīstības lozungs, kāda bija iespējama aprīli, maijā, jūnijā, līdz 5.—9. jūlijam, t. i., līdz faktiskās varas pāriešanai militārās diktatūras rokās. Tagad šis lozungs jau ir nepareizs, jo tas neievēro šo notikušo pāreju un eseru un meņševiku pilnīgo faktisko nodevību pret revolūciju. [...] Nekādu konstitucionālu un republikānisku ilūziju, vairs nekādu mierīga ceļa ilūziju, nekādas savrupas rīcības, neuzķerties tagad uz melno sotņu un kazaku provokācijām, bet kopot spēkus, pārorganizēt tos un stingri gatavot uz bruņotu sacelšanos, ja krīzes norise dos iespēju pielietot to tiešām visas tautas masu apmērā. Zemes pāriešana zemnieku rokās tagad nav iespējama bez bruņotas sacelšanās, jo kontrrevolūcija, saņēmusi varu, ir pilnīgi apvienojusies ar muižniekiem kā ar šķiru.

Bruņotās sacelšanās mērķis var būt tikai varas pāreja proletariāta rokās, kuru atbalsta trūcīgā zemniecība, lai realizētu mūsu partijas programmu.»²⁷⁶

V. I. Ļeņins norādīja: «Mierīgais attīstības ceļš ir padarīts neiespējams. Ir sācies nemierīgais, visvairāk sāpīgais ceļš.»²⁷⁷

Balstoties uz V. I. Ļeņina paveikto stāvokļa analīzi, laikraksts «Laukstrādnieku Cīņa» šajās dienās aicināja: «Mums jāatzīst, ka *revolūcijas mierīgā attīstība beigusies*. Tautai nepieciešamā vara nespēj vairs samērā mierīgā ceļā pāriet pašas tautas rokās.. Jāsagatavojas uz jaunām plašu masu cīņām.»²⁷⁸

III nodaļa. LATVIJA KONTRREVOLŪCIJAS UZBRUKUMA PERIODĀ

Latvijas Sociāldemokrātijas V kongress

1917. gada 9.—19. jūlijā kontrrevolūcijas uzbrukuma apstākļos Rīgā sanāca Latvijas Sociāldemokrātijas V kongress. Kongresa sagatavošana bija LSD Centrālās Komitejas uzmanības centrā. Savā sēdē 1917. gada 21. maijā LSD Centrālā Komiteja pirmo reizi apsprieda jautājumu par gaidāmo partijas kongresa sasaukšanu, kas toreiz tika paredzēta jūlija beigās. 6. jūnijā LSD Centrālās Komitejas sēdē pēc J. Daniševska priekšlikuma kongresu pārcēla uz jūlija pirmo pusi, lai tas varētu notikt līdz Rīgas pilsētas domes vēlēšanām un KSDS(b)P kongresa sasaukšanai. Tajā pašā sēdē LSD Centrālā Komiteja apstiprināja kongresa delegātu ievēlēšanas kārtību, norādot, ka tajā būtu jāpiedalās tikai boļševistisku organizāciju pārstāvjiem, pie tam Latvijas partijas organizāciju biedriem paredzēja lēmēja balsstiesības, bet KSDS(b)P latviešu grupu delegātiem — padomdevēja balsstiesības. Tika nolemts, ka kongresa darbā var ņemt dalību LSD Centrālās Komitejas lūgti viesi ar padomdevēja balsstiesībām. Noteiktā pārstāvniecības norma bija 1 delegāts no 50 partijas biedriem.¹ Jautājumu par sagatavojamos kongresam LSD Centrālā Komiteja vēlreiz apsprieda 19. un 27. jūnija sēdēs.² Kongresa sasaukšanas priekšvakarā Latvijas Sociāldemokrātijas vietējās organizācijās, arī Rīgas partijas rajonos, partijas sapulcēs apsprieda gaidāmā kongresa dienas kārtību. Šajās sapulcēs parasti uzstājās LSD Rīgas komitejas propagandistu kolēģijas locekļi.³ Pēc tam notika Latvijas Sociāldemokrātijas vietējo organizāciju partijas sapulces, kurās ievēlēja kongresa delegātus. Tā, 1917. gada 2. jūlijā notika LSD Rīgas

pilsētas Pārdaugavas rajona organizācijas biedru sapulce. Sai organizācijā bija 435 partijas biedri. Sapulcē no Pārdaugavas rajona par kongresa delegātiem ievēlēja deviņus cilvēkus: V. Zili (Imantu), P. Lūsi-Viksni (Pēteri), K. Skrandu (Vili), F. Apelu (Ausekli), L. Asari (Ziemeļmāti), J. Kadiķi (Studentu), V. Rozīti (Pabērzu), Lozi (Rūdi) un Jātnieku.⁴

1917. gada jūnija beigās 12. armijas kontrrevolucionārā pavēlniecība mēģināja izjaukt Latvijas Sociāldemokrātijas kongresa sasaukšanu, atsakoties izdot atļaujas delegātiem iebraukšanai Rīgā. Tika paziņots, ka kongresa sasaukšana Rīgā nav vēlama frontes tuvuma dēļ un ka zem delegātu maskas pilsētā varētu iekļūt spiegi. Sai sakarībā LSD Centrālā Komiteja 30. jūnijā sasauca sēdi, uz kuru uzaicināja Vidzemes guberņas komisāru A. Priedkalnu un milicijas priekšnieku (prefektu) J. Dambekalnu, lai apspriestu izcēlušos konfliktu. LSD Centrālā Komiteja izteica protestu pret kontrrevolūcijas centieniem izjaukt kongresa sasaukšanu un paziņoja, ka visu kongresa darbības kontroli tā realizēs pati. A. Priedkalns sēdē izteicās, ka, pēc viņa domām, kongresu Rīgā var noturēt. Viņš ziņoja arī, ka frontē notikušās brāļošanās dēļ 12. armijas pavēlnieks ģenerālis D. Radko-Dmitrijevs ir noskaņots pret latviešiem un nodevis šī jautājuma kārtošānu armijas pretizlūkošanas priekšniekam ģenerālim A. Baltijskim. Milicijas prefekts J. Dambekalns ierosināja nodot šī jautājuma izskatīšanu 12. armijas Iskosola un Rīgas padomes kopējai sēdei. Ierosinājumu LSD Centrālā Komiteja pieņēma. Tālākās apspriešanas gaitā Iskosols neuzdrošinājās uzstāties pret Latvijas Sociāldemokrātijas kongresa sarīkošanu Rīgā un, kā LSD Centrālās Komitejas prasībām.⁵ Rīgas padome un Iskosols nolēma nodot kongresa rīcībā Rīgas pili. Tomēr jautājumu par kongresa sasaukšanu LSD Centrālajai Komitejai nācās izskatīt vēlreiz 4. jūlija sēdē, tādēļ ka 12. armijas vadība joprojām uzskatīja par neiespējamu atļaut iebraukt Rīgā kongresa delegātiem. Sēdē nolēma organizēt delegātu ierašanos, nerēķinoties ar armijas vadības pret darbību. Lai organizētu delegātu iebraukšanu Rīgā, ar atbilstošām instrukcijām uz Valmieru un Valku nosūtīja J. Bērziņu (Andersonu) un R. Austriņu.⁶ Pašā kongresa priekšvakarā grupa meņševiku internacionālistu, LSD Rīgas organizācijas biedru, izdarīja mēģinājumu oficiāli noformēt savu opozicionāro organizāciju partijas rindās zem izdevniecības biedrības «Šķiru cīņa» izkārtnes. Tās dibinātāju un locekļu vidū bija K. Kalniņa, P. Kalniņš, A. Menders, B. Kalniņš (Tangenss), A. Zeibots un K. Eliass, kuri iesniedza apstiprināšanai LSD Centrālajai Komitejai biedrības statūtus. Statūtos bija 5 punkti:

1. Izdevniecības biedrība «Šķiru cīņa» ir LSD grupa.
2. Tās vienīgais uzdevums ir sociāldemokrātiskās literatūras rediģēšana un izdošana.

3. Partijas praktiskajā darbā grupa kā organizācija nepiedalās. Tās locekļi kā atsevišķas personas ietilpst attiecīgu rajona organizāciju sastāvā un tur pakļaujas partijas iestāžu obligātajiem lēmumiem.

4. Izdevniecības grupa sastāv no zemāk parakstījušajiem biedriem.

5. Iekšējās darbības kārtību nosaka pati grupa, ievērojot nepieciešamību.

Apspriedusi šo jautājumu savā 7. jūlija sēdē, LSD Centrālā Komiteja pieņēma lēmumu: «Tā kā grupa skaitīsies LSD izdevniecības grupa un statūtos nav paredzēta vadošo orgānu kontrole, kā rezultātā CK nevar uzņemties atbildību, statūtus noraidīt.»⁷ Opozicionāro meņševiku internacionālistu mēģinājums uzstāties kongresā kā LSD Centrālās Komitejas atzītai organizācijai neizdevās, gluži tāpat neizdevās arī visi reakcijas un armijas kontrevolucionārās vadības mēģinājumi nepieļaut LSD kongresa sasaukšanu. Kongress sāka savu darbu paredzētajā laikā. Revolucionāro masu un vispirms to bruņoto spēku — latviešu strēlnieku cīņas gars bija tik liels, ka kongresa delegāti varēja sanākt pilnīgi legāli, pie tam vēl Rīgas pili. Kongresa darbā piedalījās 120 delegātu ar lēmēja balsstiesībām, kuri pārstāvēja 7672 partijas biedrus (to skaitā 1826 bija no latviešu strēlnieku pulkiem un 1700 — no 12. armijas krievu pulkiem). Padomdevēja balsstiesības kongresā bija 33 delegātiem no 29 latviešu boļševiku grupām. Tās darbojās KSDS (b)P sastāvā un apvienoja 6497 partijas biedrus.⁸ Sastāva ziņā kongress bija boļševistisks; tikai 6 cilvēki tajā pārstāvēja nelielu meņševiku internacionālistu grupu, kuras oportūnisms tika visnotaļ nosodīts.⁹ Kā viesi bija uzaicināti Vidzemes bezzemnieku padomes, Rīgas pilsētas domes un Bēgļu padomes boļševistisko frakciju pārstāvji, partijas propagandisti un vairāki aktīvi partijas darbinieki. Pirms kongresa atklāšanas — 7. jūlijā — P. Stučka atsūtīja «Cīņas» redakcijai Rīgā telegrammu: «Slimība neļauj atbraukt. Kvēli sveicu kongresu. Stučka.»¹⁰

9. jūlijā Latvijas Sociāldemokrātijas V kongress sāka darbu. Par kongresa atklāšanu tā delegāts K. Skranda, partijas biedrs kopš 1905. gada un viens no LSD Rīgas organizācijas Pārdaugavas rajona vadītājiem, vēlāk rakstīja: «Ipašas jūtas pārņem mūs, kad mēs, strādnieki, veram Rīgas pils smagās durvis. Latvijas Sociāldemokrātijas kongress pulcējās laikā, kad Krievijas revolūcija atradās krustcelēs, kad valsts varas krīze aizvien padziļinājās. Latvijas Sociāldemokrātijas kongresam bija jāsaka savs vārds.»¹¹ Kongresa prezidijā ievēlēja J. Daniševski, J. Lenčmani, K. Gaili, J. Bērziņu (Andersonu) un P. Kalniņu, sekretariātā — O. Kārkliņu, R. Bauzi un K. Kauliņu (Krauklīti), bet mandātu komisijā — K. Ozoliņu, J. Šilfu (Jaunzemu) un J. Anskinu.¹² Kongresu ar ievadrunu atklāja J. Daniševskis: «Mēs

Jānis Lencmanis

pašreiz pārdzīvojam kritisku laikmetu . . . Jebkurā brīdī kontrrevolūcija var uzbrukt mums, uzbrukt preseī, mūsu organizācijām, un tieši tagad, kad visi ir satraukti, kad mums jāstrādā īpaši smagos apstākļos, Centrālā Komiteja aicina kongresa delegātus uz darbu, darbu un darbu.»¹³ Dienas kārtība tika pieņemta ar 68 balsīm, 11 delegātiem atturoties. Pēc mandātu komisijas referāta ziņām, kongresam sākoties, tajā piedalījās 113 delegāti ar lēmēja balsstiesībām, to skaitā 50 delegāti no 5 Rīgas partijas rajoniem, 29 delegāti no latviešu strēlnieku pulkiem, 15 delegāti no Malienas, 11 delegāti no Vidienas, 7 delegāti no Valkas—Rūjienas un 1 delegāts no Madlienas—Gaismas (Stukmaņu rajona) lauku partijas organizācijas.¹⁴ Mandātu komisija paziņoja, ka tā nav lāvusi piedalīties kongresā V. Caunem un J. Kalējai, tā sauktā Apvienoto organizāciju centra biedriem, kuri pārstāvēja ap Pēterburgas «Strādnieku Avīzi» grupējošos meņševikus aizsardzībniekus, par viņu klaji partijai naidīgo darbību. Mandātu komisijas iesniegumā, kuru bija parakstījuši J. Šilfs (Jaunzems), K. Ozoliņš un J. Anskins, bija teikts, ka komisija noraida viņu kandidatūras sekojošu apstākļu dēļ: «1) LSD līdz šim bijusi vienota partija, un minētais Apvienoto organizāciju centrs visur uzstājas pret LSD organizācijām un tās atzītajām daļām, kā arī pret pašu LSD; 2) Apvienoto organizāciju centrā pieņemti vairāki no partijas izslēgti

biedri.»¹⁵ Mandātu komisija lūdza kongresu apstiprināt šo lēmumu. Pret to uzstājās F. Menders, teikdams, ka Cauni un Kalēju «jāpielaiž kongresā, neraugoties uz formāliem iebildumiem».¹⁶ Šis Mendera oportunistiskās grupas mēģinājums iedabūt kongresā meņševikus aizsardzībniekus saņēma latviešu boļševiku pretsparu. R. Eihe tieši paziņoja, ka «īsti internacionālisti neapvienojas ar aizsardzībniekiem».¹⁷ Viņu atbalstīja R. Bauze, K. Gailis un citi boļševiki, kuri apstiprināja mandātu komisijas lēmumu. Saskaņā ar šo lēmumu kongresā netika pielaisti arī divi Jaunatnes Savienības CK locekļi, kuri bija pazīstami ar savu oportunistisko nostāju. Pret to meņševiku internacionālistu vārdā protestēja B. Kalniņš (Tangens). F. Menders un A. Zeibots iesniedza kongresam paziņojumu: «Sakarā ar to, ka izteikta neuzticība dažiem Jaunatnes savienības CK locekļiem, nav apstiprināti viņu mandāti, viņi atsakās no tālākas piedalīšanās kongresā un atdod savas goda viesu biļetes.»¹⁸ Tomēr kongresu viņi neatstāja, bet turpināja obstrukciju un izvirzīja apmelojumus pret boļševikiem, tādējādi izsaucot kongresa delegātu protestus. Grupa delegātu iesniedza kongresa prezidijam sekojošu zīmīti: «Protestējam pret Mendera izteikumiem, ka Leņins un viņa līdzgaitnieki veicinājuši kontrrevolūciju. Pieprasām paskaidrojumu.»¹⁹ Šie fakti rāda, ka jau pašā LSD V kongresa sākumā meņševiki internacionālisti darīja visu, lai izjauktu tā normālu darbību. Kongress ritēja visciešākajā kontaktā ar Latvijas darbaļaužu masām un Ziemeļu frontes kareivjiem. Visus kongresa svarīgākos lēmumus pēc pieņemšanas publicēja partijas centrālajā orgānā — laikrakstā «Cīņa». Kongresa delegāti piedalījās daudzos mītiņos un masu sapulcēs. Uzstājoties kongresā 12. jūlijā, J. Daniševskis pastāstīja par braucienu uz fronti, uz 2. latviešu strēlnieku brigādes pozīcijām, un ziņoja, ka armijas artilērija tās provokatoriski apšaudījusi, nogalināti 8 strēlnieki. Taču, neraugoties uz armijas kontrrevolucionārās pavēlniecības provokācijām, kā uzsvēra orators, «pulki atrodas savās vietās, un disciplīna tomēr ir lieliska». J. Daniševskis paziņoja, ka «šie pulki var tikt nosaukti par sociālistiskiem pulkiem» un ka «visi otrās brigādes četri pulki sūta kongresam savus sveicienus».²⁰ Tai pašā 12. jūlija sēdē J. Lencmanis nolasīja P. Stučkas apsveikumu kongresa delegātiem.²¹ Kongresu sveica arī KSDS(b)P latviešu grupas, kuras nevarēja atsūtīt savus delegātus (Saratovas, Rževas, Kijivas, Smoļenskas, Nikolajevas, Viborgas cietokšņa garnizona grupa), Bugas dzelzceļa strādnieki, kara invalīdu biedrība un citas darbaļaužu grupas.²² Telegrammā, ko kongress saņēma no Saratovas, bija teikts: «Saratovas latvieši — boļševiki sveic kongresu, vēloties redzēt to kā nelokāmu revolucionārā proletariāta taktikas realizētāju.»²³ Rīgas tramvaju darbinieki rakstīja kongresam: «Tīcam, ka vienīgi tas arī uz priekšu paliks uzticīgs strādnieku šķīrai, rādis pareizo ceļu un vedīs mūs pretī uzvarai pār rupjo kapitālisma varu. Kongress ir

vienīgais īstais mūsu domu izteicējs un aizstāvis.»²⁴ Strādnieki un kareivji atbalstīja kongresa lēmumus, no savas puses apņēmoties boļševiku vadībā cīnīties līdz pilnīgai uzvarai pār buržuāziju. Kongress noritēja sarežģītos un smagos reakcijas uzbrukuma un kontr-revolucionāru provokāciju apstākļos, tādēļ šis atbalsts bija ļoti no svara.

Pēc Latvijas Sociāldemokrātijas V kongresa atklāšanas naktī no 9. uz 10. jūliju notika LSD Rīgas komitejas, Centrālās Komitejas, latviešu un krievu sociāldemokrātisko kara organizāciju pārstāvju kopējā sēde sakarā ar jūlija notikumiem. Tūlīt pēc šiem notikumiem galvaspilsētā, Rīgā un Slokā naktī no 5. uz 6. jūliju izraisījās kontr-revolucionāro elementu provocētas kareivju bruņotas sadursmes. Šai naktī kāda nāves bataljona karavīri, kuri bija atsūtīti uz Rīgu, uzbruka 3. Kurzemes latviešu pulka strēlniekiem, taču saņēma pretsparu. «Nāviniekus» nācās ar steigu aizvēkt no Rīgas. Minētās sēdes rezolūcijā teikts: «Mēs uzskatām Pagaidu valdības visus pēdējos lēmumus par kontrrevolucionāriem mēģinājumiem iznīcināt preses, vārda brīvību un personības neaizskaramību.»²⁵ Aicinot masas uz revolucionāru modrību un organizētību, LSD Centrālā Komiteja, LSD Rīgas komiteja un 12. armijas LSD kara organizācija norādīja: «Uzstāšanās sakarā ar šiem notikumiem un vispārīgi nav nekādā ziņā pieļaujama bez Latv. Soc.-dem. Centrālās Komitejas un kara organizācijas ziņas un atļaujas.»²⁶

Kontrrevolūcijas akcijas kļuva par Latvijas Sociāldemokrātijas V kongresā īpaši apspriežamu jautājumu. 10. jūlijā kongress šai sakarībā pieņēma un apstiprināja prezidija, LSD Centrālās Komitejas, Rīgas Strādnieku deputātu padomes izpildkomitejas un Iskolastrela kopēju uzsaukumu strādniekiem un kareivjiem ar protestu pret Pagaidu valdības kontrrevolucionāro rīcību, ar aicinājumu būt organizētiem. Strādnieki un kareivji tika brīdināti nezaudēt modrību, neļauties izprovocēties, bet gatavoties aktīvai cīņai pret kontrrevolūciju, vadīties tikai pēc savu revolucionāro organizāciju un LSD Centrālās Komitejas norādījumiem.²⁷

13. jūlijā kongress atkal bija spiests apspriest kontrrevolūcijas provokāciju — kazaku uzbrukumu pirmsvēlēšanu mītiņam Valkā dienu iepriekš. Uzbrukuma laikā bija smagi piekauts orators — boļševiks un mītiņa dalībnieki. Naktī kazaki bija izdemolējuši vietējās partijas organizācijas telpas.²⁸ Lietas izmeklēšanai nodibināja komisiju, kurā darbojās R. Eihe, J. Peterss, K. Ozoliņš, P. Krustiņš un A. Penness. 15. jūlija vakarā pēc komisijas ziņojuma kongress vienbalsīgi nolēma atbalstīt LSD Valkas—Rūjienas organizācijas priekšlikumu guberņas komisāram A. Priedkalnam atlikt Valkas pilsētas domes vēlēšanas.²⁹ Strādniekus un kareivjus aicināja saliedēties ap partiju un padomēm, nepieļaujot nekādas akcijas bez partijas vadošo orgānu un padomju rīkojuma.

Latvijas Sociāldemokrātijas V kongress noklausījās Centrālās Komitejas pārskatu par darbību pēc IV kongresa (1914. gada janvāri). Ar atskaiti uzstājās J. Lencmanis un J. Silfs (Jaunzems). Referenti pasvītēja, ka, neraugoties uz visām kara laika grūtībām, apņēmīgi realizējot dzīvē leņiniskos organizatoriskos principus un boļševistisko cīņas taktiku, Centrālā Komiteja, cīnoties pret oportūnismu partijas rindās, panākusi LSD rindu nostiprināšanu un augstākos uzplūdus partija sasniegusi pēc Februāra revolūcijas. J. Lencmanis norādīja, ka Rīgas rūpniecības un tās strādnieku evakuācija devusi smagu triecienu revolucionārajai kustībai Latvijā. «Rīgas proletariāta vairs nebija, un tomēr, biedri, tie, kas bijuši Maskavas konferencē [t. i., LSD XIII konferencē 1917. gada aprīlī — A. D.], zina, ka LSD biedri neaizmīrsa savus uzdevumus arī Krievijā,»³⁰ viņš norādīja, pieminēdams KSDS(b)P latviešu grupu aktīvo revolucionāro darbību. Laikā kopš LSD XIII konferences Latvijas Sociāldemokrātijas biedru skaits bija pieaudzis gandrīz par 6 tūkstošiem, bet latviešu boļševiku grupās Krievijā — apmēram par 4 tūkstošiem.³¹ Savukārt J. Silfs (Jaunzems) lielu uzmanību veltīja partijas preseī. Savā referātā viņš pastāstīja par legālās strādnieku preses vajāšanu, kas sevišķi pastiprinājās, karam sākoties, par piespiesto pārorientēšanos tikai uz nelegālajiem izdevumiem, grūtībām «Biedra» un «Ziņotāja» izdošanā un tās pārtraukšanu pēc 1916. gada vasaras arestiem un tipogrāfijas iekrišanas.³² Drīz pēc Februāra revolūcijas atjaunotā partijas prese veica lielu darbu tautas masu idejiskajā audzināšanā. Sākoties LSD V kongresam, latviešu, krievu un lietuviešu valodā Latvijā un latviešu valodā Petrogradā un Maskavā iznāca septiņas boļševistiskas avīzes, kuru viena numura tirāža sasniedza 78 000 eksemplāru (sk. 8. tabulu).³³

Referents paziņoja, ka «Cīņas» tirāža pārsniedz 16 tūkst. eksemplāru, ka LSD Centrālā Komiteja pēdējā laikā izdevusi virkni darbu, tiek drukāta P. Stučkas grāmata «Agrārais jautājums», ka jaunajam Centrālās Komitejas sastāvam vispirms jānodrošinās ar savu tipogrāfiju, lai varētu regulāri izdot partijas presi.³⁴

Apspriežot LSD Centrālās Komitejas pārskatu, ar apmelojumiem pret krievu boļševikiem un LSD Centrālo Komiteju vērsās meņševiks internacionālists F. Menders, sacīdams, ka «šeit būtu jāpārmet par apvienošanos ar Krievijas Sociāldemokrātijas CK, un, ja Rīgā nenotika tas pats, kas Petrogradā 3.—5. jūlijā, tad cēlonis te nav jāmeklē Centrālajā Komitejā, bet citos apstākļos». ³⁵ Savā runā viņš atkārtoja buržuāziskās preses melus par to, ka V. I. Leņins un krievu boļševiki ir vainojami jūlija notikumos.³⁶

F. Mendera uzstāšanās izsauca asu latviešu boļševiku — kongresa delegātu pretestību. J. Jūrmalnieks paziņoja, ka «CK rīkojās pareizi, apvienodamās ar Krievijas Sociāldemokrātijas CK». ³⁷ Ar to viņš domāja LSD Centrālās Komitejas 1917. gada 21. maija lēmumu³⁸ par

Boļševistiskā prese Latvijā 1917. gadā*

Izdevuma nosaukums	Izdošanas laiks	Izdevējs	Redaktori vai redakcija
1	2	3	4
«Cīņa»	1. nr. (7. martā) — 51. nr. (11. maijā)	KSDSP Petrogradas org. latviešu rajons, no 28. nr. — LSD CK	P. Stučka, J. Dani- ševskis
	1. nr. (13. maijā) — 84. nr. (20. aug.), 10. nr. (31. okt.) — 34. nr. (31. dec.) No 21. aug. līdz 30. okt. neiznāca	LSD CK	J. Bērziņš (Ander- sons) K. Krastiņš, R. Salna, R. Bauze
«Proleta- riāta Cīņa»	52. nr. (13. maijā) — 234. nr. (22. dec.) Avīze turpināja «Cīņas» numerāciju, jo tā iznāca «Cīņas» vietā Petrogradā, kad «Cīņas» redak- cija 1917. gada maijā pārcēlās uz Rīgu	Ziemeļu apgabala lat- viešu grupu centrs	R. Salna
«Lauk- strād- nieku Cīņa»	1. nr. (7. jūl.) — nr. (26. sept.)	13. LSD CK	«Cīņas» redakcija, no 10. nr. — K. Kau- liņš (V. Dvoreckis) un J. Peterss
«Mūsu Cīņa»	1. nr. (29. sept.) — 9. nr. (27. okt.)	LSD CK	K. Kauliņš (V. Dvo- reckis) un J. Pe- terss

Izdošanas vieta	Izdevuma periodiskums	Izdevuma tirāža	Izdevuma valoda	Izdevuma darba pārtraukšanas laiks vai nosaukuma maiņa
5	6	7	8	9
Petrograda	Ik dienas	16 000	Latviešu	26. aug. Pagaidu valdība «Cīņu» slēdza, tās vietā tika izdota «Mūsu Cīņa»
Rīga	”	”	”	”
Valmiera, Valka	”	”	”	”
Petrograda	Ik dienas	10 000	Latviešu	”
Rīga, no 8. nr. 1 (30. aug.) Valmiera	1 reizi nedēļā, no 10. nr. (15. sept.) — 2 reizes nedēļā	6500—8000	Latviešu	Tika izdota vienlaikus ar «Cīņu». Pēc LSD XIV konferences lēmuma izdošana tika pārtraukta, nolemts izdot «Mūsu Cīņu»
Valmiera	2 reizes nedēļā	”	Latviešu	”

1	2	3	4
«Brīvais Strēlnieks»	1. nr. (10. apr.) — 107. nr. (20. aug.), 1. nr. (23. aug.) — 56. nr. (31. dec.). No 27. aug. līdz 30. okt. netika izdota	Latv. strēln. pulku izd., no 23. aug. — Latv. strēln. pulku īpašs izd., no 31. okt. — Iskolastrela izd.	M. Skujenieks (līdz 19. maijam), J. Hermanis (Auseklis), K. Ozoliņš, T. Draudiņš, J. Krūmiņš
«Latvju Strēlnieks»	1. nr. (27. aug.) — 54. nr. (29. okt.)	— Iskolastrels	K. Ozoliņš, T. Draudiņš, K. Pētersons
«Okopnaja pravda»	1. nr. (30. apr.) — 33. nr. (21. jūl.), 34. nr. (29. okt.) — 114. nr. (1918. g. 17. febr.). No 23. jūl. līdz 27. okt. neiznāca	— 436. Novaja Lādogas pulka kareivju komit., no 24. maija — LSD Rīgas komit. kara organizāc., no 12. jūl. — 12. armijas kara organizācija	D. Grazkins, A. Vasiljevs, R. Siverss, F. Haustovs, S. Nahimsons
«Okopnij nabat»	1. nr. (23. jūl.) — 13. nr. (20. aug.), 14. nr. (28. okt.)	— LSD 12. armijas kara organiz.	D. Grazkins, A. Vasiljevs, S. Nahimsons, A. Granass
«Vilnis»	1. nr. (19. jūn.) — 4. nr. (9. jūl.)	— LSD Rīgas komitejas Lietuviešu rajons	K. Rimša
«Otkļiki pravdi»	1. nr. (12. aug.) — 17. nr. (8. okt.)	— KSDS(b)P miteja	Cēsu ko- S. Nahimsons, A. Granass, S. Dimanšteins, A. Vasiljevs

8. tabulas turpinājums

5	6	7	8	9
Rīga, no 23. aug. Cēsis (avīze sāka jaunu nume- rāciju)	6 reizes nedēļā	7500—22 000	Latviešu	26. aug. Pa- gaidu val- dība avīzi slēdza, tās vietā sāka iznākt «Latvju Strēlnieks»
Cēsis, Valka (ar 7. nr.)	6 reizes nedēļā		Latviešu	
Rīga, Cēsis (no 29. okt. līdz 1918. g. 17. febr.)	3 reizes nedēļā	4000—10 000	Krievu	21. jūl. avīzes redakcija tika izdemo- lēta. 23. jūl. Pagaidu val- dība avīzi slēdza, tās vietā sāka iznākt «Okopnij nabat»
Rīga, Cēsis (12.—28. okt.)	Ik dienas	7000—10 000	Krievu	No 29. okt. avīze atkal sāka iznākt ar veco nosaukumu «Okopnaja pravda»
Rīga	1 reizi nedēļā	3000	Lietuviešu	
Cēsis	2 reizes nedēļā	500	Krievu	Oktoobrī avīzes īpašums pēc KSDS(b)P CK lēmuma tika nodots avīzes «Okopnij nabat» atjau- nošanai

1	2	3	4
«Sociālde- mokrāts»	1. nr. (6. marts) 184. nr. (31. dec.)	— LSD CK, no 100. nr. (16. sept.) kopā ar Maskavas, Urālu un Dienvidkrievijas latv. soc.-dem. grupu centriem	J. Daniševskis, K. Pe- čaks, R. Bauze, P. Stučka, P. Dau- ge, H. Krūmiņš, P. Celmiņš, J. Loja
«Arod- nieks» (žurnāls)	1. nr. (17. aug.)	Rīgas Arodbiedrību centrālbirojs	R. Endrups
«Darba Jaunatne»	1. nr. (20. jūl.)	LSD Jaunatnes Savie- nības CK	J. Lencmanis (iecelts pēc 1. numura iz- nākšanas)
«Sociāl- demo- krāts» (rakstu krājums)	1. nr. (bez datuma)	LSD CK	P. Stučka (LSD CK apstiprināts par red. 1917. g. 11. aug.)
«Biļetens»	1. nr. (okt.)	Maskavas Sarkanās gvardes org. «Cīņa»	P. Dauge, R. Bauze, P. Celmiņš
«Sarkanais Gwards»	1. nr. (2. okt.), 2. nr. (18. okt.)	Maskavas gvardes «Cīņa»	P. Akmens (A. Feld- manis), I. Volkov- skis
«Sociāl- demokrāta Biļetens»	1. nr. (19. okt.)	LSD CK Maskavas birojs, Maskavas apg. latviešu soc.- dem. grupu centrs, Maskavas latviešu sekcijas izpildkomi- teja	
«Darbs»	1. nr. (14. apr.)	LSD Helsingforsas grupa	P. Saliņš

*Pēc: VI съезд РСДРП(б). Протоколы. М., 1958; Гразкин Д. И. Окопная тавтас prese. Latvijas padomju preses sākotne. 1917—1919. R., 1984.

8. tabulas turpinājums

5	6	7	8	9
Maskava	3 reizes nedēļā, no 1. aug. 6 reizes nedēļā	5000—8000	Latviešu	
Rīga	Vienreizējs devums	iz- ~2000	Latviešu	
Rīga	Vienreizējs devums	iz- 3000	Latviešu	Pārtrauca iznākt sakarā ar vāciešu uz- brukumu Rīgai
Petrograda	Vienreizējs devums	iz-	Latviešu	
Maskava	Vienreizējs devums	iz-	Latviešu	
Maskava	Izdoti tikai divi numuri		Latviešu	
Maskava	Vienreizējs devums	iz-	Latviešu	
Helsingforsā (Helsinki)	Vienreizējs devums	iz-	Latviešu	

правда. М., 1958; Latviešu periodika. 1768—1919. R., 1977, 1. sēj.; *Treiji R. Darba-*

iekļaušanos KSDS(b)P Centrālajā Komitejā. Uz šī lēmuma pamata P. Stučka, negaidot V kongresa sasaukšanu, tika apstiprināts par LSD Centrālās Komitejas pārstāvi KSDS(b)P Centrālajā Komitejā. J. Jūrmalnieku atbalstīja J. Bērziņš (Andersons) un citi boļševiki. Kongress speciāli izskatīja jautājumu par LSD attiecībām ar KSDS(b)P un ar 64 balsīm pieņēma J. Lencmaņa iesniegto rezolūciju.³⁹ Tikai trīs delegāti atbalstīja F. Menderu. Kongresa 17. jūlija sēdes protokolā teikts: «Kongress uzskata Latvijas Sociāldemokrātijas apvienošanu ar Krievijas sociāldemokrātiju par nepieciešamību un atzīst LSD CK rīcību par pareizu.»⁴⁰ Dziļi un vispusīgi apspriedis partijas organizācijas darbu pārskata periodā, Latvijas Sociāldemokrātijas V kongress pieņēma lēmumu — «pēc CK pārskata noklausīšanās atzīt tās darbību par apmierinošu». ⁴¹ LSD V kongresa delegāti apsprieda politisko, ekonomisko stāvokli valstī, proletariāta uzdevumus, jautājumu par karu un mieru, par valsts varu un padomēm, agrāro un pārtikas jautājumu, par Latvijas vietējo pašpārvaldi, par Latvijas Sociāldemokrātijas Jaunatnes Savienību, par Internacionāli, par kara organizācijām un daudzus partijas iekšējās dzīves jautājumus. Kongresa rezolūcijas, pamatojoties uz V. I. Ļeņina nosprausto kursu uz sociālistiskās revolūcijas uzvaru, norādīja, ka tuvojas izšķirošās kaujas pret buržuāziju un tās Pagaidu valdību un ka šo kauju rezultātā proletariāts pārņems varu savās rokās. Attiecīgajā dokumentā ierakstīts: «Visa politiskā vara jāuzņemas strādnieku, zaldātu un zemnieku deputātu padomēm, pārvēršoties tām par revolucionārās varas vienīgiem orgāniem; revolucionārās sociāldemokrātijas uzdevums ir cīnīties par viņu demokratizēšanu un apvienošanu, aizstāvot revolucionārās sociāldemokrātijas principus.»⁴²

Kongresa delegātu vairākuma noskaņojumu, kas izpaudās meņševiku internacionālistu grupas oportunistiskās pozīcijas noliegumā, lieliski izteica viens no latviešu boļševiku partijas vadītājiem — J. Lencmanis. Viņš nepārprotami paziņoja: «Mēs nebaidāmies varas, un, kad Ļeņinam jautāja, vai boļševiki ir ar mieru saņemt varu savās rokās, Ļeņins atbildēja — jā. Un tas ir pareizi.»⁴³

Ar ziņojumu «Karš un miers» uzstājās J. Daniševskis. Viņš uzsvēra: «Mūsu cīņa ir internacionālistu cīņa, tā ir šķiru cīņa, cīņa par mieru.»⁴⁴ Aplūkojot boļševiku partijas pamatpozīcijas jautājumā par karu, mieru un revolūciju, J. Daniševskis, kongresa delegātu aplausiem skanot, beidza ziņojumu ar vārdiem: «Buržuāzijas politika ir imperiālistiska, un proletariātam jādemonstrē savas spēks, lai sīkburžuāzija nevarētu nostāties kontrrevolūcijas pusē, jūtot, ka viņš, t. i., proletariāts, ir spēcīgāks.»⁴⁵ Pret J. Daniševska ziņojuma pamatprincipiem uzstājās F. Menders. Viņa uzstāšanās pauda oportunistisku neticību revolucionārā proletariāta spēkam, tādēļ sastapa kongresa delegātu lielum lielā vairākuma pretsparu. Daudz pieredzē-

jušais latviešu boļševiks R. Eihe sarkasma pilnā runā teica: «Mendera runa man šķita kā veca pasaciņa. Mēs to dzirdējām piektajā, astotajā un pat divpadsmitajā gadā, kad pacēlās balsis pret lozungu par 8 stundu darbadienu, lai neizbiedētu buržuāziju. Viņš pieskaitīja revolucionārajai videi buržuāziju, kāpēc gan turpat neieskaitīt Rasputinu ar bandu, kuri tāpat veicināja revolūciju. [. .] Glābt Krieviju var tikai uz buržuāzijas rēķina. Sīkburžuāzija svārstās starp buržuāziju un proletariātu, kā pusē tā nostāsies, tur būs pārsvars. Menders beidza runu ar jauniem nekontrevolucionārās buržuāzijas meklējumiem. . . , taču tādas šķiras nebūs.»⁴⁶ Pēc debatēm par apspriežamo jautājumu kongresa delegāti pa punktiem pieņēma J. Daniševska izvirzīto rezolūciju par karu un mieru.⁴⁷ Rezolūcijas 11 punkti tika pieņemti vienbalsīgi, bez iebildēm. 3. punktu precizēja ar formulējumu: «turpina karu imperiālistu atbalstīšanas garā». 9. punkta tekstā nolēma ierakstīt vārdu «sīkburžuāzijas», papildus paskaidrot — «lai sasauktu starptautisko sociālistu konferenci, kas veicinātu cīņu par kara izbeigšanu visu valstu proletariāta interesēs», un «rūpēties par proletāriskās Internacionāles atjaunošanu», bez tam ierakstīt «un tā saukto aizsardzības politiku» (labojumi pieņemti ar 54 balsīm). 14. punktā nolēma atstāt vārdus «veikt plašu aģitāciju viņā pusē neitrālajā zonā» (pieņemts ar 54 balsīm).

Kopumā par J. Daniševska rezolūciju balsoja 106 delegāti, atturējās 4, pret nebalsoja neviens.⁴⁸ Kongress aicināja izbeigt imperiālistisko karu pret Pagaidu valdību vērstas revolucionāras cīņas ceļā, asi protestēja pret nāves sodu ieviešanu frontē un nolēma organizēt 12. armijas revolucionāro daļu apvienošanos cīņai pret kontrevolūciju armijā. Rezolūcijā «Par kara organizācijām» tika nosprausts uzdevums pārvērst visas Latvijas teritorijā izvietotās karaspēka daļas par revolūcijas bruņoto spēku, šai nolūkā dibinot tajās boļševiku partijas organizācijas un pulciņus, apvienojot tos vienotā Latvijas kara organizācijā, kura «ir Viskrievijas Kara organizācijas sastāvdaļa un uztur sakarus ar viņas vadošo centru Pēterpilī, visos politiskos jautājumos rīkojoties Latvijas Sociāldemokrātijas Centrālkomitejas aizrādījumu robežās».⁴⁹

Rezolūcijā «Par Jaunatnes savienību» kongress noteica, ka šajā LSD jaunatnes organizācijā tiek uzņemtas visas personas no 14 līdz 20 gadiem, kuras atzīst Savienības mērķus, darbojas partijas vadībā. Latvijas Sociāldemokrātijas Jaunatnes Savienības uzdevums bija visai nozīmīgs: «a) izplatīt sociāldemokrātijas idejas proletariāta jaunatnes starpā; b) sagatavot savus biedrus darbībai partijā un c) veicināt viņu kulturālo attīstību.»⁵⁰

Ar referātu par LSD jaunatnes organizāciju Latvijas Sociāldemokrātijas V kongresā uzstājās viens no toreizējiem meņševiku internacionālistu līderiem B. Kalniņš (Tangenss),⁵¹ kuru 1918. gadā izslēdza no LSD par sadarbību ar latviešu buržuāziju un vācu

okupantiem. Vesela virkne B. Kalniņa referāta tēžu un viņa ieteiktā rezolūcija apspriešanas gaitā izsauca boļševiku (J. Daniševska, J. Lencmaņa u. c.) iebildes. Nevarēdams atspēkot boļševiku argumentus un nepiekrīst viņu kritikai, B. Kalniņš savā galavārdā paziņoja: «Esmu pilnīgi vienprātis ar b. Daniševska izteiktajām domām. Pieņemu visus b. Daniševska ieteiktos labojumus.»⁵² Rezolūciju «Par Jaunatnes savienību» pieņēma «ar visām pret vienu balsi, septiņiem atturoties».⁵³

Kongress nolēma dibināt Latvijas Strādnieku, bezzemnieku un kareivju deputātu padomi un nosprauda padomju uzdevumus jaunos apstākļos cīņā par sociālistiskās revolūcijas uzvaru. Rezolūcijā «Par valsts varu», kuru pieņēma pēc buržuāziskās Pagaidu valdības kontrrevolucionārās politikas apspriešanas, tika ierakstīts: «Kongress atzīst, ka: 1) revolucionārai valsts varai jātiek organizētai no strād[nieku], zald[ātu] un zem[nieku] dep[utātu] padomēm, kuru priekšā tā atbildīga un kuru rīkojumi tai jāizpilda; 2) šādai revolucionārai Pagaidu valdībai ir jāpieņem un jāizved dzīvē sekojoši neatliekami revolūcijas uzdevumi:

- a) atsacīšanās no imperiālistiskā kara vešanas un atbalstīšanas;
 - b) armijas pārveidošana uz demokrātiskiem pamatiem;
 - c) nesaudzīga cīņa pret kontrrevolūciju;
 - d) tūlītēja agrārjautājuma izšķiršana uz muižnieku, klosteru u. c. zemju konfiskācijas pamatiem;
 - e) cīņa pret saimniecisko sabrukumu, ievēdot strādnieku kontroli pār rūpniecību un bankām, ierobežojot kapitālistu peļņu un uzsākot nesaudzīgu cīņu pret boikotu un sabotāžu no rūpn[ieciskās] buržuāzijas puses;
 - f) strādnieku un revolucionārās demokrātijas organizēšanas atbalstīšana;
- 3) revolucionārai Sociāldemokrātijai strād[nieku], zald[ātu] un zem[nieku] dep[utātu] padomēs un viņu Centrālā Komitejā uz visenerģiskāko ir jācīnās pret Pagaidu valdības diktatūru, par visu kontrrevolucionāro rīkojumu atcelšanu un revolūcijas lozungu neka vējošu dzīvē izvešanu.»⁵⁴ Šis kongresa svarīgākais lēmums tika pieņemts vienbalsīgi, atturoties sešiem meņševikiem internacionālistiem.

Tādējādi Latvijas Sociāldemokrātijas V kongress pilnīgi atmasvoja un nosodīja meņševiku internacionālistu oportunistisko pozīciju, vērstu pret partijas kursu uz sociālistiskās revolūcijas uzvaru. Visi meņševiku internacionālistu pūliņi paplašināt savu ietekmi Latvijas proletariāta partijā izrādījās veltīgi.

Agrarajā jautājumā delegāti apstiprināja rezolūciju, ko pieņēma LSD XIII konferencē.⁵⁵

LSD V kongress ar speciālu lēmumu izdarīja dažas izmaiņas Statūtos un pieņēma jaunu partijas nosaukumu (oficiāls nosaukums — Krievijas Sociāldemokrātiskās strādnieku partijas Latvijas Sociāldemokrātija), un norādīja, ka LSD (Latvijas Sociāldemokrātija) kā boļševiku partijas autonoma teritoriāla organizācija apvieno visas boļševiku partijas organizācijas Latvijas teritorijā un veic darbu visu tautību darbaļaužu vidū.⁵⁶ Kongress izteicās par revolucionārās III Internacionāles dibināšanu. Darba noslēgumā kongresa 93 delegāti ievēlēja jaunu Latvijas Sociāldemokrātijas Centrālo Komiteju. 19. jūlija rīta sēdē tika paziņoti vēlēšanu rezultāti. Par Centrālās Komitejas locekļiem bija ievēlēti P. Stučka (88 balsis), J. Daniševskis (85), J. Lencmanis (83), K. Krastiņš (78), R. Eihe (72), K. Kauliņš (62), R. Bauze (61), J. Silfs (Jaunzems) (61), J. Peterss (59), J. Bērziņš (Ziemeļi) (52) un J. Bērziņš (Andersons) (47). Otrreiz balsojot par kandidātūrām, kas nebija saņēmušas vajadzīgo balsu skaitu, LSD Centrālajā Komitejā ievēlēja arī J. Krūmiņu (Pilātu) (62) un K. Gaili (59). Par Centrālās Komitejas locekļu kandidātiem tika ievēlēti E. Zandreiters (44), O. Kārklīšs (44), F. Linde (40), K. Ceikels* (39) un A. Penness (32). Revīzijas komisijā ievēlēja R. Endrupu, A. Sukutu un V. Jansonu. Kongress apstiprināja vēlēšanu rezultātus un ar to darbu beidza.⁵⁷

Latvijas Sociāldemokrātijas V kongresam bija svarīga loma revolūcijas spēku tālākā saliedēšanā, gatavojoties sociālistiskajai revolūcijai. Tas apliecināja partijas prasmi izmantot V. I. Ļeņina izstrādāto boļševiku partijas taktiku konkrētajos Latvijas apstākļos.

20. jūlijā LSD Centrālās Komitejas jaunais sastāvs pulcējās uz sēdi. Tajā piedalījās Centrālās Komitejas locekļi J. Daniševskis, R. Eihe, K. Kauliņš (Krauklītis), K. Krastiņš, J. Silfs (Jaunzems), R. Bauze, J. Bērziņš (Andersons), J. Krūmiņš (Pilāts), K. Gailis un J. Peterss, arī K. Pētersons kā LSD Centrālās Komitejas grāmatizdevniecības pārstāvis, iepriekšējā sastāva partijas vadības locekļi Sīle un Blankšteins, LSD Rīgas komitejas pārstāvis K. Ceikels. Sēdē tika ievēlēts CK sekretariāts: J. Silfs (Jaunzems), R. Eihe un K. Krastiņš. Par pastāvīgu CK sēžu priekšsēdētāju ievēlēja J. Daniševski, par sekretāru — J. Silfu (Jaunzemu). Tad pat apstiprināja LSD Centrālās Komitejas pārstāvjus dažādās organizācijās: Rīgas Strādnieku deputātu padomē — R. Eihi un J. Krūmiņu (Pilātu); Iskolastrelā — J. Petersu; LSD Rīgas komitejā — J. Lencmani; LSD 12. armijas kara organizācijā — J. Petersu; Jaunatnes Savienības Centrālajā Komitejā — J. Lencmani; Rīgas padomes bezzemnieku sekcijā — J. Bērziņu (Andersonu); Arodbiedrību birojā — J. Krūmiņu (Pilātu); LSD CK Maskavas birojā — R. Bauzi. Šajā birojā tika apstiprināti 3 cilvēki: R. Bauze, E. Zandreiters un K. Pečaks.⁵⁸

* Vēlāk K. Ceikels kļuva par renegātu.

Российская Социаль-Демократическая Рабочая Партия.

Пролетарии всех стран, соединяйтесь!

ОКОПНАЯ ПРАВДА

ОРГАНЪ
военной организации русской секции
П. Р. И.
Рижского Комитета
С.-Д. Латвийского Края.

Пятница, 9 июня 1917 г.

Цена 5 коп.

№ 16.

Бюро Военной организации со-
зывает представителям ротных, по-
войсковых и т. д. кружков на совеща-
ние для рассмотрения срочных
вопросов и выборов делегатов
на Всероссийскую конференцию воен-
ных с.-д. организаций и командан-
тов. 12 июня в 6 час. вечера в
помещении дома Народной милиции.
Посему, явиться сь жителями.

РУССКАЯ СЕКЦИЯ
— Русская Секция П. Р. И. — С.-Д. Л. К.
продает газету „Солдатская Правда“.
Дорожего номера в 10 час. утра до 10 час. веч.
Литовск. почтой и экспедитором В.-Литовск.
справки.

пиротом сь увеличеного — комбинационнаго
правительственнаго дѣлаема „выступленіемъ“.

Что такое наступление?

Ошибъ провозглашеніемъ „со-
стороніи России перапривно и живо для
всѣхъ классовъ сполна съ фактической
перехваткой — империалистическаго дѣлаема
дѣлаема и “ вѣдѣи дѣлаема въ интере-
сахъ русской и „демократіи“ буржуазии.
Наступленіе это становится дѣлаема, бы-
ла бы губительной, а дѣлаема на карту
жизни миллионныя русскаго гражданъ и
все будущее грузинскаго классона. Рое-
ссия во имя чуждаго дѣлаема цѣлей, — она
уже пришла въ возрожденію полити-
ка насана въ армию трансформирована
политика, аресты за рѣшѣи, преданіе су-
ду и т. д. дѣлаема въ его кругу раз-
доръ, усклѣна контръ-революционныя
элементы за счетъ революционныя,
революція противъ сѣлаема „буржуазіи“ и

тайные договоры, дѣлаемныя дѣлаема
съ империалистическими правительствнами,
и пригласить всѣхъ, принять всѣхъ по-
возможна дѣлаема для расширенія всѣхъ
империалистическаго тайна и опубликован-
наго договорона, считаю также опубликован-
ныя оживить всѣхъ шагона съ освобожден-
іемъ грузинскаго жезель всѣхъ шагона
отъ обмена ведущими империалистическую
политику правительствнами и отъ ихъ
отъ.

... и что они, пригласить — всѣхъ угне-
тленные классы всѣхъ странъ развитіемъ
пролетарской революціи противъ импе-
риалистическую правительствъ — попомъ —
каждому въ своей странѣ — боритъ
русскаго рабочаго классъ противъ покушенія
германскаго империализма, такъ и
противъ стремленія союзнаго и русскаго
империализма погубить революцио-
нныя дѣлаемныя война.

Laikraksta «Okopnaja pravda» numurs

Par savu pārstāvi KSDS(b)P LSD Centrālā Komiteja apstiprināja P. Stučku, lēmumā norādot, ka «nākotnē, kad P. Stučka atbrauks uz Rīgu, par CK pārstāvi būs tas CK loceklis, kurš tobrīd atradīsies Pēterburgā, t. i., Lencmanis vai Kārklīņš».⁵⁹ Šajā pašā sēdē jaunievēlētā LSD Centrālā Komiteja tika informēta par notikumiem Petrogradā. O. Kārklīņš paziņoja, ka meņševiku un eseru padomju izpildkomitejā (VCIK) izvirzīts jautājums par V. I. Ļeņina ierašanos uz Pagaidu valdības tiesu, ka VCIK pieņēmusi rezolūciju par boļševistisko laikrakstu aizliegšanu un Petrogradā notiek boļševiku partijas aktīvo darbinieku aresti.⁶⁰ LSD Centrālā Komiteja pilnīgi atbalstīja boļševiku frakcijas protesta rezolūciju, kuru tā 16. jūlijā iesniedza VCIK meņševiku un eseru vadībai.⁶¹

LSD Centrālā Komiteja izskatīja arī jautājumu par redkolēģijām un partijas periodisko izdevumu redaktoriem. Laikraksta «Okopnaja pravda» redakcijā tika apstiprināti J. Krūmiņš (Pilāts), K. Ceikels un A. Vasiljevs, «Sociāldemokrāta» redakcijā — R. Bauze un K. Pečaks, «Brīvā Strēlnieka» redakcijā — J. Krūmiņš (Pilāts), par Jau-natnes Savienības orgāna «Darba Jaunatne» redaktoru — J. Lencmanis un par Rīgas Arod biedrību centrālbiroja orgāna «Arodnieks» redaktoru — R. Endrups. LSD centrālā orgāna — laikraksta «Cīņa»

redakcijas sastāvā apstiprināja J. Daniševski un K. Krastiņu; uz laiku viņiem uzdeva rediģēt arī «Laukstrādnieku Cīņu». ⁶² Izlemjot daudzus svarīgus, to skaitā organizatoriskus jautājumus, LSD Centrālā Komiteja vadījās pēc KSDS(b)P norādījumiem un Latvijas Sociāldemokrātijas V kongresa lēmumiem.

Latvijas Sociāldemokrātijas un padomju darbība kontrrevolūcijas uzbrukuma apstākļos. KSDS(b)P VI kongress

Neraugoties uz reakcijas uzbrukumu, Latvijas boļševiki enerģiski turpināja savu darbību. Boļševiku ietekme Latvijas (precīzāk, Vidzemes) darbaļaužu masās un padomēs bija tik liela, ka pēc jūlija notikumiem lozungs «Visu varu padomēm!» netika noņemts. Šai apstākļi izpaudās vēsturiskās situācijas savdabība Latvijā, kur revolūcijas attīstība bija straujāka nekā valsts centrā. Latvijas darbaļaudis saskatīja boļševiku vadītajās padomēs vienīgo spēku, kas var nodrošināt revolūcijas uzvaru, pārtraukt imperiālistisko karu un apmierināt tautas ekonomiskās un politiskās prasības. Protams, Latvijas Sociāldemokrātijai, uzstājoties par vienotu Latviju (Vidzeme, Kurzeme un Latgale) kā demokrātiskās Krievijas sastāvdaļu, neuzskatīja par iespējamu cīnīties par sociālistiskās revolūcijas uzvaru tikai šaurā Latvijas mērogā, bet gan saistīja savu cīņu ar sociālistiskās revolūcijas likteni visā Krievijā. Dodot pretsparu kontrrevolūcijas uzbrukumam, Latvijas Sociāldemokrātijai aicināja darbaļaudis visnotaļ atbalstīt strādnieku, kareivju un bezzemnieku deputātu padomes, kuras tad jau stingri bija ieņēmušas boļševistiskas pozīcijas, bet padomēm ieteica dibināt vienotu Latvijas padomju centru, lai tādējādi saliedētu spēkus, veicinot revolūcijas attīstību valsts mērogā. Izveidot tādu centrālo padomi izdevās isā laikā — jau 1917. gada jūlijā. Izpildot KSDS(b)P Centrālās Komitejas norādījumus, LSD Centrālā Komiteja izstrādāja Latvijas apstākļiem atbilstošus pasākumus partijas jaunās taktikas realizēšanai. Šai laikā LSD Centrālā Komiteja par svarīgu uzdevumu uzskatīja nepieļaut latviešu strēlnieku un citu revolucionāro pulku izformēšanu. Sevišķa nozīme bija latviešu un krievu boļševiku saskaņotai rīcībai. LSD Centrālās Komitejas pārstāvji Petrogradā P. Stučka un O. Kārklīņš regulāri ieradās Rīgā, informējot LSD vadību par stāvokli galvaspilsētā, par pasākumiem, ko veica KSDS(b)P Centrālā Komiteja, bet tai savukārt ziņoja par notikumu gaitu Latvijā. ⁶³

LSD darbība tai laikā gan frontē, gan aizmugurē risinājās smagos apstākļos. Kontrevolucionārā buržuāzija, izmantojot Pagaidu valdības atbalstu, pēc jūlija notikumiem centās apspiest masu revolucionāro kustību ar lokautu un bada palīdzību. Rīgā, piemēram, augustā vienam cilvēkam izsniedza tikai pusmārciņu (apm. 200 g) maizes, jo visai Vidzemei bija iedalīti tikai 50 vagoni labības, kaut arī Rīgas vajadzībām vien būtu nepieciešams vismaz 170 vagonu. Frontē, kur ar Pagaidu valdības 12. jūlija rīkojumu atjaunoja nāves sodus kareivjiem un matrožiem,⁶⁴ plosījās lauka kara tiesas. Ziemeļu frontes virspavēlnieks, uzskatot, ka ar laikraksta «Okopnaja pravda» aizliegšanu vien ir par maz, telegrafēja A. Kerenskim: «Lūdzu atļauju slēgt Rīgā iznākošo avīzi «Brīvais Strēlnieks», kas pēc savas ievirzes tuva avīzei «Okopnaja pravda».»⁶⁵

Kontrevolūcijas uzbrukums izraisīja Latvijas darbaļaužu un Ziemeļu frontes kareivju enerģisku pretsparu. 1917. gada jūlijā un augusta sākumā Rīgā ar jaunu spēku iedegās streiku cīņa; pilsētā tai laikā notika 23 streiki, seši no tiem bija vispārēji.⁶⁶ Boļševiku vadītā Rīgas Strādnieku deputātu padome aktīvi aizstāvēja darbaļaužu intereses un augusta sākumā pieprasīja Pagaidu valdībai atsaukt jau nozīmēto darba komisāru (šis postenis tika nodibināts kādreizējā fabriku inspektora vietā); viņa vietā padome iecēla Rīgas Arodbiedrību centrālbiroja priekšsēdētāju boļševiku D. Beiku.⁶⁷

Kā atzīmējis akadēmiķis I. Mincs, frontē «darbības paraugu jaunus apstākļos demonstrēja Ziemeļu frontes 12. armijas boļševiki. Pēc viņu iniciatīvas daļās notika daudzi mītiņi, kuri pieņēma protesta rezolūcijas pret arestiem un karaspēka daļu apšaušanām, pret nāves soda atjaunošanu un boļševistiskās preses aizliegšanu, pret armijas padomes un Iskosola samierniecisko taktiku.»⁶⁸

20. jūlijā 2. Rīgas latviešu pulka strēlnieki, protestējot pret A. Kerenska pavēli par avīžu «Pravda», «Okopnaja pravda» un «Soldatskaja pravda» aizliegšanu, vēstulē «Cīņai» rakstīja: «Tas ir nelietīgs vārda un preses brīvības ierobežojums un aizliegums, kādu mēs esam raduši redzēt tikai asiņainā Nikolaja laikā, kad Krievijā vēl valdīja rupja patvaldība un pletne kazaku rokās. [...] Mēs prasām, lai aizliegtās avīzes arī turpmāk regulāri tiktu sūtītas uz armiju.»⁶⁹

Daugavpils cietoksnī 22. jūlijā notika kareivju un matrožu mītiņš. Mītiņā pieņēma rezolūciju par bruņotu demonstrāciju vēl tajā pašā dienā ar lozungiem «Nost Pagaidu valdību! Nost nāves sodus! Nost kazakus!».⁷⁰ 30. jūlijā laikraksts «Okopnij nabat» (iznāca aizliegtās «Okopnaja pravdas» vietā) publicēja LSD Centrālās Komitejas un Rīgas Strādnieku deputātu padomes protestu sakarā ar avīzes «Okopnaja pravda» slēgšanu un kratīšanu tās redakcijā, «kura tika izdarīta visrupjākā veidā ar kazaku vienību piedalīšanos, kas nebija piedzīvots pat vecā režīma laikā».⁷¹

Kontrrevolūcijas spēki, resp., 12. armijas štābs un latviešu daļu reakcionārie virsnieki, Iskosola meņševistiski eseriskās vadības aktīvi atbalstīti, sāka atklāti gatavoties revolucionāri noskaņoto latviešu strēlnieku pulku atbrūņošanai un izformēšanai. Sai nolūkā 1. latviešu strēlnieku brigādes štāba priekšnieks pulkvedis K. Gopers 10. jūlijā nosūtīja latviešu strēlnieku pulku komandieriem attiecīgu apkārtrakstu, pavēlot tiem «likt strēlniekiem atbildēt uz sekojošiem jautājumiem: 1. Vai var rēķināties ar to, ka strēlnieki atturēsies no likuma pārkāpšanas un bez ierunām pildīs visas dienesta pavēles un priekšniecības rīkojumus, kā to prasa savās pavēlēs kara ministrs Kerenskis, tagad jau valdības galva ar zemnieku, strādnieku un kareivju deputātu padomes* piešķirtām diktatora pilnvarām? 2. Vai rotu un pulku komitejas atsakās no priekšniecības dienesta rīkojumu apspriešanas un apņemties visiem spēkiem sekmēt to izpildi? 3. Vai strēlnieki apņemas paši izdot saukšānai pie likumīgas atbildības tās personas, kas kūdis nepildīt priekšniecības rīkojumus un veiks tās autoritāti graužošu aģitāciju..? Atbildes uz šiem trim jautājumiem rādīs, cik lielā mērā mūsu strēlniekiem var uzticēt atbildīgo uzdevumu — nosegt Rīgu svarīgākajā virzienā, kā arī cik pamatota.. ir pati nacionālo latviešu pulku eksistēšana. Par aptaujas rezultātiem man ziņot līdz š. g. 12. jūlijam.»⁷²

Revolucionāro latviešu strēlnieku atbilde bija visai daiļrunīga. 2. Rīgas latviešu strēlnieku pulka 4. rotas komiteja ziņoja pulkvedim K. Goperam: «Izpildot pavēli Nr. 1257, 2. Rīgas latviešu strēlnieku pulka 4. rotas komiteja visas rotas strēlnieku vārdā ir pilnvarota atbildēt: 1) mēs atjaunojam, bet nekādā ziņā negraujam demokrātiskās iekārtas likumus. Kaujas, tāpat arī dienesta, pavēles tiks izpildītas nekavējoties, ja tās tiks saprotami, skaidri dotas un tām nebūs klaji noziedzīgs raksturs. Lai katrs strēlnieks saprastu, kas par lietu, kā to prasa reglaments. Brīvā, demokrātiskā valstī atsevišķu diktatoru principā neatzīstam.. 2) Ja pavēles tiks skaidri un saprotami izklāstītas un tās nebūs klaji noziedzīgas, rotas komiteja, bez šaubām, veicinās to izpildīšanu. 3) Ja mēs, kā arī komiteja būsīm pārliecināti par aģitācijas ļaunprātību un kaitniecību.., mēs paši centīsimies ar disciplināro biedru tiesu starpniecību saukt pie likumīgas atbildības. Kas attiecas uz priekšniecības autoritātes negraušanu, tad mēs dodam iespēju pašiem priekšniekiem saglabāt to ar savu izturēšanos.»⁷³ Līdzīgas atbildes tika saņemtas no 2. Rīgas latviešu strēlnieku pulka 1., 3. un 5. rotas, tāpat no citiem pulkiem.

Mierīgais, savu spēku apzinošais strēlnieku pretspars satracināja K. Goperu. Pavēlē 1. brigādei viņš paziņoja, ka aizliegti «visādi mītiņi un kopējas sapulces ne tikai pulkos un bataljonos, bet arī rotās

* Domāta VCIK (Viskrievijas Centrālā izpildkomiteja), kurā vairākumā bija meņševiki un eseri.

un komandās neatkarīgi no to izvietojuma vietas un no tā, kādus jautājumus paredzēts apspriest».74 Pulkvedis pieprasīja «personas, kas aicina nepakļauties priekšniecības rīkojumiem, nekavējoties arestēt un nodot tiesai kā nodevējus».75 Taču, kad K. Gopers ieradās 2. Rīgas latviešu strēlnieku pulkā, lai mēģinātu pierunāt strēlniekus atbalstīt Pagaidu valdību un panāktu viņu pakļaušanos, viņš tika izsvilpts, bet viņa automobili nomētāja akmeņiem.

Kontrrevolūcijas uzbrukuma iedrošināta, grupa latviešu strēlnieku rezerves pulka virsnieku ar poručiku Bekeru priekšgalā uzstājās ar prasību atcelt Petrogradas padomes pavēli Nr. 1, kas aizsāka armijas demokratizāciju, padarot par likumīgām patvaļīgi izveidojušās kareivju komitejas un piešķirot kareivjiem pilsoņu tiesības. Pret to asi uzstājās Valmieras padomes izpildkomiteja. 26. jūlijā tā pieņēma speciālu lēmumu, kurā teikts: «Šai projektā tiek mīdītas kājām kareivju organizācijas un kareivju tiesību deklarācijas, atklāti tiek apdraudēta to eksistēšana... atklāti tiek apmētāta dubļiem Petrogradas padome, kas izdevusi pavēli Nr. 1, ... tiek aicināts izdarīt uzbrukumu latviešu strēlnieku revolucionārajiem orgāniem».76 Tāpēc Valmieras padomes izpildkomiteja lika priekšā Iskolastrelam arestēt un saukt pie atbildības rezolūcijas autoru, kā arī pieprasīt štābam atcelt no amata šī projekta izplatītāju pulka adjutantu Kārkliņu.»76 Padomes izpildkomiteja nolēma arī izskaidrot šo virsnieku «klaji kontrrevolucionāro soli» kareivju masām.

Latviešu strēlnieki arvien aktīvāk uzstājās pret reakcionārajiem virsniekiem un Pagaidu valdības imperiālistisko politiku. LSD biedri, neraugoties uz vajāšanām, turpināja darboties visos abu latviešu strēlnieku brigāžu pulkos. 22. jūlijā Ģenerālštāba Galvenā pārvalde konstatēja, ka «4. latviešu strēlnieku pulkā norit saspringta propaganda pret Pagaidu valdību», ko boļševisma labā realizē žurnālisti J. Daniševskis un P. Stučka, kas piedalās vietējo boļševistisko avīžu «Brīvais Strēlnieks» un «Cīņa» izdošanā.77 Minētā pārvalde pieprasīja, lai Ziemeļu frontes pavēlniecība veiktu pasākumus pret boļševikiem.

Latvijas Sociāldemokrātija izskaidroja strādnieku, kareivju un bezzemnieku padomēm, ka kontrrevolūcijas uzbrukuma atvairīšanai jāpasteidzas izveidot vienotu padomju centru. Šai nolūkā 29. un 30. jūlijā Rīgā sanāca Latvijas Strādnieku, strēlnieku un bezzemnieku deputātu padome, piedaloties pilsētu, apriņķu un pagastu padomju pārstāvjiem, kā arī latviešu strēlnieku delegātiem. Padome apsprieda LSD Centrālās Komitejas izvirzītās kandidatūras gaidāmajās Vidzemes zemes padomes vēlēšanās un pieņēma lēmumu par pievienošanos Latvijas Sociāldemokrātijas kandidātu sarakstam visos apriņķos. Padome uzsvēra, ka «jāsagatavo revolucionārās visplašākās aprindas tam momentam, kad visa vara pāries strādnieku, zaldātu un bezzemnieku padomju rokās, lai revolucionārā demokrātija varētu

nostiprināt revolūcijas ieguvumus, tos tālāk attīstītu un lauztu kaut kuras restaurācijas (vecās kārtības atjaunošanas) iespējamību»⁷⁸. Padomes plēnuma darba noslēgumā tika izvēlēta Latvijas padomes izpildkomiteja (Iskolats), kas sastāvēja no 27 cilvēkiem. Tajā pārsvarā ietilpa LSD bolševiki, viņu vidū F. Linde, O. Kārklīšs, R. Eihe, R. Endrups, K. Kauliņš, J. Daniševskis, J. Krūmiņš (Pilāts), J. Jūrmalnieks, J. Bērziņš (Andersons), J. Peterss, E. Eferts (Klusais), A. Viļumsone, J. Vilks.⁷⁹

Apvienoto padomju centrs — Iskolats veicināja vēl lielāku revolucionāro spēku saliedēšanos. Apstākļos, kad iekšpolitiskā situācija valstī palika visumā saspringta, tas bija visai nepieciešams.

1917. gada 18. jūlijā pārtikas ministrs A. Pešehonovs, viens no samiernieciskās tautas sociālistu partijas līderiem, izdeva pavēli, kas uzlika par pienākumu visām guberņū, apriņķu un pagastu pārtikas komitejām:

«1) Nekavējoties veikt visenerģiskākos pasākumus, lai nepieļautu un pārtrauktu jebkuru patvaļīgu, nelikumīgu rīcību no iedzīvotāju puses, kas liktu šķēršļus zemes īpašniekiem ražas novākšanā un sējas darbos.

2) Nekādā ziņā nepieņemt lēmumus un rezolūcijas, kuras dotu iegānstu iedzīvotāju vardarbībai un noziedzīgai rīcībai pret zemes īpašniekiem. [...] Visi jautājumi sējas un ražas novākšanas laikā jārisina tikai pārtikas komitejām un valdēm, nesot par to atbildību, ar obligātu priekšnoteikumu, ka visa labība, kas jāatsavina saskaņā ar šī gada 25. marta likumu, nonāks valsts rīcībā.»⁸⁰ Tālāk Pagaidu valdības Pārtikas ministrijas apkārtrakstā tika norādīts, ka šī pavēle izdota tādēļ, ka «daudzās vietās zemnieki izdara nelikumīgus varasdarbus pret zemes īpašniekiem, kā, piemēram: traucē novākt labību ar lauksaimniecības mašīnām, aicina karagūstekņus un strādniekus pamest darbu muižās, piespiež īpašniekus un nomniekus maksāt karagūstekņiem par darbu virs valsts varas noteiktās likmes, piespiež saimniekus maksāt pastāvīgajiem un sezonas strādniekiem nevis naudā, bet graudā, ar varu sagrauj labību, lopbarības produktus, plāvumus, kustamo un nekustamo inventāru, kavē novākt labību, sienu, kulšanu, lauku sagatavošanu ziemāju sējai un tā tālāk».⁸¹ Gandrīz burtiski šis agrāro nemieru un lauku trūcīgo iedzīvotāju akciju raksturojums atkārtots augstākās virspavēlniecības 31. jūlija pavēlē, kas represīvos pasākumus attiecināja uz kareivju masām un piefrontes reģiona iedzīvotājiem. Par piedalīšanos agrārajā kustībā šai pavēlē tika draudēts atņemt karavīriem piešķirtās tiesības un privilēģijas un nodot viņus arestantu nodaļās uz laiku līdz trim gadiem.⁸² Taču represijas nespēja kavēt masu agrārās kustības attīstību. Vienkāršie laucinieki aizvien vairāk un dziļāk izprata bolševiku vadīto bezzemnieku padomju nozīmi un saliedējās ap tām. Jūlija vidū Valakas apriņķa Bezzemnieku padomes konference, kura pārstāvēja

apmēram 35 tūkstošus bezzemnieku, konstatēja: «..bezzemnieku padomes pašreiz ir vienīgie strādnieku šķiras aizstāvji laukos.»⁸³

Vasarā ar jaunu spēku izvērās lauksaimniecības proletariāta un bezzemnieku kustība par organizētu muižu sagrābšanu. «Okopnaja pravda» aicināja zemniekus atņemt un apsēt muižnieku zemi: «..mēs, boļševiki, sakām: būtu noziegums neapsēt muižnieku zemi, tā būtu nelaime visai Krievijai, ja šī zeme paliktu muižnieku rokās; mēs iesakām zemniekiem ņemt zemi nekavējoties, taču darīt to organizēti, ar vietējo Zemnieku deputātu padomju starpniecību, apstrādāt zemi kopīgi, lietojot muižnieku dzīvo un nedzīvo inventāru.»⁸⁴

Boļševiku ietekme pieauga tiktāl, ka Vidzemes guberņas Pagaidu zemes padome 26. jūnijā pēc viņu priekšlikuma uzdeva vietējām bezzemnieku padomēm, pagastu izpildkomitejām un pārtikas komitejām izskatīt cēloņus konfliktiem starp laukstrādniekiem un darba devējiem abu pušu samierināšanas nolūkā. Gadījumā, ja samierināšanās nebūtu iespējama, bet minētās organizācijas atzītu strādnieku prasības par pamatotām, tām būtu jāpārņem attiecīgā saimniecība savā pārziņā. Uz šī lēmuma pamata jūnijā tikai Valmieras apriņķī vien 6 muižas pārgāja vietējo organizāciju pārvaldīšanā, 10 gadījumos konfliktus noregulēja mierīgā ceļā, bet tikpat gadījumos tie netika noskaidroti līdz galam.⁸⁵ Šķiru cīņa laukos aktivizējās ar katru dienu.

1917. gada jūlijā krasī pieauga konfliktu skaits starp laukstrādniekiem un lielajiem zemes īpašniekiem. Vairumā gadījumu nesaskaņas atrisināja, ieviešot strādnieku kontroli pār muižu vai to nododot bezzemnieku padomes vai vietējās pārvaldes orgānu rīcībā. Tā, Valmieras padomes izpildkomitejas 5. jūlija sēdē Kokumuižas konflikta lietā tika nolemts «uzdot b. Fogelim izskatīt lietu tālāk un kopīgi ar vietējām organizācijām nodibināt kontroli pār muižas saimniecību. Kad radīsies iespēja, muižu nodot sabiedrības īpašumā un ziņot par to izpildkomitejai»; par konfliktu Vilcēnu muižā — «nodot muižu vietējo orgānu pārvaldīšanā», Ungurmuižā — «izskatīt vietējā pārtikas komitejā», Jaunkēķa muižā — «uzdot pagasta izpildkomitejai un bezzemnieku padomei nokārtot lietu, pretējā gadījumā arestēt muižas pārvaldnieku un līdz saskaņošanai ar īpašnieku pārņemt to savās rokās», Lāņu muižas lietā — «vietējai pārtikas komitejai pārņemt muižas pārvaldīšanu savā rīcībā».⁸⁶ 12. jūlijā Valmieras padomes izpildkomiteja vēlreiz izskatīja vairākus konfliktus muižās, nerēķinoties ar guberņas varas iestāžu prasībām izbeigt šādu padomes rīcību, kas tika uzskatīta par nelikumīgu. Izskatot Vidzemes guberņas pārtikas komitejas telegrammu, kura nosodīja Kokumuižas īpašuma arestu un pieprasīja Fogeļa saukšanu pie atbildības, Valmieras padomes izpildkomiteja 26. jūlijā nolēma «atzīt, ka b. Fogelis rīkojies izpildkomitejas uzdevumā; tāpēc atbildību nevar prasīt no viņa personiski un to visā pilnībā uzņemas izpildkomiteja».⁸⁷ Valmieras padomes izpildkomiteja turpināja darboties kā noteicošā vietējā varas

iestāde. 1917. gada 2. augustā, izskatījusi jautājumu par konfliktu Annasmuižā, tā nosprieda «par kontrrevolucionāru rīcību arestēt muižas pārvaldnieku Tišu un nodot to Valmieras revolucionārā tribunāla tiesai».⁸⁸

LSD vadībā, balstoties uz padomēm, laukstrādnieki uzsāka streiku cīņu par 8 stundu darbadienu, par darba algas paaugstināšanu, sadzīves apstākļu uzlabošanu. Vairākās muižās uzliesmoja streiki. Tā, 1917. gada 13. jūnijā sākās Ilūkstes apriņķa Sallonajas pagasta Ceronku muižas laukstrādnieku streiks. Tās īpašnieks muižnieks F. Millers griezās pēc palīdzības pie apriņķa milicijas priekšnieka. Savā iesniegumā viņš rakstīja: «Šī mēneša 13. datumā zaldāti manus strādniekus no darba sasauca uz sapulci, kurā vairāk nekā pusi no viņiem ievēlēja par deputātiem, bet 14. datuma vakarā viņus atkal sasauca, pie kam man viņu klātbūtnē paziņoja, ka no šī brīža par vienu darbadienu jāuzskata tikai 8 stundas un jāmaksā par to vīrietim 5 1/2 rubļa, bet sievietei 3 1/2 rubļa dienā, draudot manas nepieņemšanas gadījumā pieteikt streiku vai nodot muižu strādnieku rīcībā.»⁸⁹ Muižnieks draudēja likvidēt visu savu saimniecību, ja milicija nevērsīsies pret streikotājiem ar iedarbīgiem līdzekļiem. Kā noskaidrojās izmeklēšanas gaitā, streiku vadīja P. Cunculis, muižā izmitinātās Viskrievijas pilsētu savienības celtnieku vienības strādnieks. Pats Cunculis, kurš dēvēja sevi par zemnieku deputātu, bija dzimis Vitebskas guberņas Daugavpils apriņķa Jasmuižas pagastā un izmeklēšanā liecināja, ka centies tikai uzlabot muižas strādnieku stāvokli un palielināt viņu dienas algu.⁹⁰ Pēc milicijas iejaukšanās Čeronkas muižas strādnieku streiks tika pārtraukts. Tomēr atkal un atkal uzliesmoja jauni lauksaimniecības proletariāta streiki. Jūlija sākumā streiku sāka Pantenes muižas strādnieki, pieprasot konfiscēt visu saimniecību un saglābt sienu, kuru bija pametis uz lauka aizbēgušais muižas īpašnieks. Saskaņā ar Valmieras apriņķa padomes izpildkomitejas lēmumu muižu nodeva vietējās padomes un pārtikas komitejas rīcībā.⁹¹

Sevišķi vērīenīgs bija Trikātas laukstrādnieku streiks Valkas apriņķī 1917. gada jūlijā un augustā. 7. jūlijā milicijas galvenās pārvaldes priekšnieks ziņoja Vidzemes guberņas komisāram, ka, pēc guberņas landmaršala (muižniecības vadītāja) ziņojuma, Trikātas muižas laukstrādnieki «izvirzījuši ekonomiskas prasības, to neizpildīšanas gadījumā piedraudot nodot muižu Valkas—Valmieras Strādnieku deputātu padomes rokās, kas, pēc muižniecības vadītāja domām, draud ar saimniecības izpostīšanu».⁹² Ziņojumā tika pieprasīta muižas aizsardzība. So streiku atbalstīja visi Trikātas pagasta kalpi un bezzemnieki, izvirzot virkni prasību arī pret budžu saimniecībām. 12. jūlijā notika pagasta bezzemnieku sapulce, kas izstrādāja noteikumus kalpu darba līgumiem ar zemes īpašniekiem. Bezzemnieki pieprasīja 8 stundu darbadienas noteikšanu, dubultsamaksu par virsstundām, noteiktu algas minimumu, vienlīdzīgu apmaksu

kā vīriešiem, tā sievietēm par vienu un to pašu darbu utt. Ekonomiskās prasības un līguma noteikumus galīgi apstiprināja Trikātas bezzemnieku padome.⁹³ 15. jūlijā notika vēl viena sapulce, uz kuru bija uzaicināti budžu pārstāvji, bet, tā kā viņi neieradās, vienošanās par kalpu un saimnieku kolektīvā līguma noteikumiem netika apstiprināta.

Cīņā pret budžiem laukstrādniekiem lielu palīdzību sniedza latviešu strēlnieki, kuri aktīvi līdzdarbojās streiku gatavošanā un organizēšanā. 26. jūlijā notika visu pagasta iedzīvotāju kopēja sapulce ar strēlnieku piedalīšanos; šajā sapulcē vēlreiz tika apspriests streika jautājums, taču saimnieki atkal atteicās no sarunām. Pēc tam notika bezzemnieku sapulce, kurā tika nolemts nekavējoties sākt streiku. Sapulcē ievēlēja streika komiteju 33 cilvēku sastāvā; 14 no tiem bija strēlnieki.⁹⁴

Streiks aptvēra visus pagasta laukstrādniekus un bezzemniekus, un jau nākošajā dienā pagasta pārtikas komitejas priekšsēdētājs ziņoja uz Rīgu: «Trikātas pagastā tautas pūļi latviešu strēlnieku rezerves pulka 14. rotas kareivju vadībā rīko manifestācijas pret saimniekiem...»⁹⁵ Budži griezās pēc palīdzības pie Pagaidu valdības orgāniem, apmelojot strēlniekus, ka tie it kā ar varu piespieduši kalpus streikot. Pagasta pārtikas komiteja par to ziņoja guberņas pārtikas komitejai, 12. armijas štābam un Ziemeļu frontes virspavēlniekam, lūdzot steidzami veikt pasākumus streika pārtraukšanai. Reakcionārie latviešu virsnieki streika laikā nostājās bagāto mājiņašnieku, budžu pusē. Pēc rezerves pulka komandiera J. Franča pavēles Trikātā 3. augusta vakarā «kā musinātājus» arestēja G. Blūmu un J. Sturmu. Uzzinājusi par to, Valmieras padomes izpildkomiteja pieņēma lēmumu: «Apspriedusi jautājumu par izpildkomitejas locekļa b. Blūma un strēlnieka J. Sturma arestu, izpildkomiteja kategoriski protestē pret šādu rīcību, pavēl nekavējoties atbrīvot arestētos biedrus, pretējā gadījumā izpildkomiteja par sekām neatbild.»⁹⁶ Padomes izpildkomitejas enerģiskā uzstāšanās sekmēja arestēto biedru atbrīvošanu. Izmeklēšanas komisija, kas izskatīja streika cēloņus, konstatēja: «Streika komiteja ar cietumu nedraudēja, spēku nekur nelietoja.»⁹⁷

Pēc dažām streika dienām 7. augustā tika panākta vienošanās, saskaņā ar kuru kalpi ieguva brīvas līguma tiesības, taču šos līgumus «jāapstiprina pagasta izpildkomitejai un bezzemnieku padomei». Tomēr ne 7., ne 9. augustā neviens no saimniekiem uz pagastmāju slēgt līgumu neieradās.⁹⁸

18. augustā kopējā māju īpašnieku un laukstrādnieku sapulcē tika panākta vienošanās darbadienas ilguma jautājumā (izstrādāt kaut kādas kopīgas līguma normas visiem kalpiem saimnieki kategoriski atteicās). Neatmaidīgā cīņā Trikātas pagasta laukstrādnieki panāca sev tiesības uz 8 stundu darbadienu.

№ 70 Телеграмма.

Телеграфт ригъ вь ГУБЕРНСК ПРОДОВОДСТВЪ КОМИТЕТЬ РИГЪ

вь

РИГЪ СТАКЕЛЬНА 116.46.2777.19.55. №

Примки

Вп № 70 1672

Получена 28 июля 1917

ВЪ ДОПОЛНЕНИЕ ТЕЛЕГРАММЫ ОТЪ 26. ЮЛЯ ДОНОШУ ЧТО ВЪ ТРИКАТЕНСКОЙ ВОЛОСТИ ТОЛПА НАРОДА ПОДЪ ПРЕВОДИТЕЛЬСТВОМЪ СОЛДАТЪ 14 РОТЫ АТЫШСКАГО СТРЕЛКОВАГО ЗАПАСНАГО ПОЛКА СОВЕРШАЕТЪ МАНИФЕСТАЦІИ ПРОТИВЪ СЕЛЬСКИХЪ ХОЗЯЕВЪ И СЪ УГРОЗАМИ И НАСИЛІЯМИ МЕШАЕТЪ УБОРКѢ ХЛѢБОВЪ И ПРЕДСВАДЕТЕЛЬ ТРИКАТЕНСКАГО ПРОДОВОДСТВЕННАГО КОМИТЕТА П. ВЕРГЕРЪ.

Trikātas pārtikas komitejas priekšsēdētāja telegramma par latviešu strēlnieku vadīto pagasta zemnieku manifestāciju

Represiju apstākļos boļševiki turpināja darbību frontē. Pēc jūlija notikumiem nodevīgi tika arestēts R. Sīverss, viens no 12. armijas boļševiku kara organizācijas un laikraksta «Okopnaja pravda» vadītājiem. Bistoties no kareivju uzstāšanās, armijas vadība nosūtīja Sīversu uz Pleskavu it kā saņemt apbalvojumu par Rīgas kaujām. Kopā ar viņu, arī it kā šādā pašā nolūkā, komandēja divus virsniekus. Viņi bija saņēmuši rīkojumu nogādāt Sīversu Ziemeļu frontes štābā, kur viņš tūdaļ pat pēc frontes pavēlnieka rīkojuma tika arestēts. Sīverss arests izsauca sašutuma vilni armijā. Par to, tāpat par pašu Sīverss arestu 20. jūlijā LSD Centrālās Komitejas sēdē ziņoja A. Vasiļjevs. Vēl viņš paziņoja, ka avīzes «Okopnaja pravda» redakcijā ieradies 12. armijas pretizlūkošanas priekšnieka ģenerāļa Baltijska ierēdnis un pieprasījis avīzes eksemplārus nodošanai armijas pavēlniekam ģenerālim Radko-Dimitrijevam.⁹⁹ Steidzīgi sasauktajā kara organizācijas biroja sēdē tika nolemts atturēties no vardarbī-

giem aktiem pret pavēlniecību, taču organizēt visā armijā protesta kampaņu. Arestēto R. Sīversu no Pleskavas pārsūtīja uz Petrogradas Krestu cietumu, kur tolaik atradās daudzi arestētie boļševiki.¹⁰⁰ Drīzumā kara organizācijas vadītāji saņēma no Sīversas zīmīti, kurā viņš rakstīja: «Sveiciens no «Krestiem» mūsu kara organizācijai. Sēžu atbrīvotās Krievijas cietumā, un pagaidām mani neviens netraucē — nedz pratina, nedz izvirza apsūdzību. Kā iet pie Jums? Sveiciens «Okopnij nabat», kas skan cauri visām kontrrevolūcijas kļāigām.»¹⁰¹ Septembra sākumā, kad nemieri armijā nedaudz pierima, pret Sīversu tika celta apsūdzība. Viņu apvainoja kā «nodevēju un armijas dezorganizētāju». Pēc apsūdzības izvirzīšanas R. Sīverss uzrakstīja vēstuli 12. armijas kara organizācijai, kurā lūdza nozīmēt atbilstošus «neitrālus» lieciniekus un reaģēt uz reakcijas rīcību. R. Sīverss rakstīja: «Arestēts pēc nodevēja ģenerāļa Kļembovska pavēles, es tiku nodots kontrrevolucionārās kara prokuratūras rokās, kura uzkrāva man veselu duci pantu, tai skaitā 108. par valsts nodevību. [...] Labi, ka pašreiz masu revolucionārais noskaņojums licis melnajai sotņai atdot dažas pozīcijas. Un tomēr, ja viņus negāzīs līdz tam laikam, kad notiks tiesa, viņi pieliks visas pūles, lai sodītu «Okopnajas pravdas» redaktorus ar savas tiesas palīdzību.» R. Sīverss beidza savu vēstuli ar vārdiem: «Taču viņu kundzība, biedri, nevilksies ilgi, ceļas tautas dusmu vilnis. Tas aizskalos viņus kopā ar viņu likumiem, aizskalos turpat, kur Kerenska kungi kādreiz tik dāsni vēra durvis mums. [...] Vēlu jums sekmes. Domās esmu vienmēr ar jums ciņā pret mūžseno ienaidnieku. Nāve vai uzvara! Lai dzīvo brīvā krievu tauta! Ar biedrisku sveicienu — R. Sīverss. Vieninieku cietums «Kresti», 2. korpuss, 533. kamera. 1917. gada 22. septembris.»¹⁰²

Lielā Oktobra uzvara atbrīvoja R. Sīversu no cietuma. Pilsoņu kara pirmajā posmā viņš izvirzījās par vienu no ievērojamākajiem Sarkanās Armijas karavadoņiem. 1918. gada decembrī kādā kaujā viņu nāvīgi ievainoja. R. Sīversu apglabāja Marsa laukumā Petrogradā.

Latvijas Sociāldemokrātija veltīja daudz pūļu Ziemeļu frontes kareivju masu revolucionarizēšanai. Lai apvienotu visus revolucionāros spēkus pret uzbrūkošo kontrrevolūciju un 12. armijas meņševistiski eserisko Iskosolu, pēc LSD V kongresa lēmuma 12. armijā tika izveidots kreisais bloks. Tajā ietilpa 12. armijas latviešu un krievu revolucionāro karaspēka daļu pārstāvji, kuru komitejas uzstājās pret Iskosola politiku un pieprasīja tā pārvēlēšanu. Kreisajā blokā ietilpa arī meņševiki internacionālisti un kreisie eseri, taču vadošā, noteicošā loma tajā piederēja boļševikiem. Kreisais bloks tika noformēts 22 pulku un vēl trīs atsevišķu karaspēka apakšvienību 90 delegātu apspriedē, kas notika 11. jūlijā Iskolastrela telpās ar 12. armijas boļševistiskās kara organizācijas pārstāvja piedalīšanos. Apspriedē piedalījās 433. Novgorodas kājnieku pulka, 434. Čerepovecas kājnieku pulka, 435. Jamburgas kājnieku pulka, 436. Novaja Lādogas kājnieku

pulka, 437. Sestroreckas kājnieku pulka, 439. Iļeckas kājnieku pulka, 440. Buguruslanas kājnieku pulka, 742. Panevēžas kājnieku pulka, 743. Tīrulas kājnieku pulka, visu astoņu aktīvo latviešu strēlnieku pulku, četru Sibīrijas strēlnieku pulku (10., 17., 18., 70.), 5. Goržden-skas robežsargu pulka 4. eskadrona, 109. divīzijas sanitārās vienības un vezumnieku pārstāvji.¹⁰³

Pirms šīs apspriedes notika vairākas pulku pārstāvju sanāksmes, kuras sasauca 12. armijas kareivju deputātu padomes sēžu laikā (3.—9. jūlijā). Apspriedes dalībnieki pieņēma rezolūciju: «Ņemot vērā to, ka 12. armijas izpildkomitejas rīcība krasi atšķiras no kareivju masu noskaņojuma, pulku apvienotā sanāksme nolemj: pieprasīt Iskosolam sasaukt kongresu, lai apspriestu jautājumu par padomes un Iskosola reorganizēšanu un pārvēlēšanu uz tīri demokrātiskiem pamatiem.»¹⁰⁴ Apspriedē ievēlēja 12. armijas kreisā bloka biroju ar boļševiku D. Grazkinu priekšgalā. Birojs regulāri sasauca karaspēka daļu delegātu — bloka locekļu sapulces. Kreisā bloka biedru skaits pastāvīgi pieauga. Bloks, kas sastāvēja no kareivju komiteju pārstāvjiem, boļševikiem un viņu līdzjutējiem, uzstājās pret revolucionāro kareivju vajāšanām armijā. Jūlija vidū kļuva zināms par armijas reakcionārās pavēlniecības nolūku izformēt 10. un 20. Sibīrijas strēlnieku pulku; to atbalstīja 12. armijas Iskosols. Taču, pateicoties 12. armijas kreisā bloka pretpasākumiem, šis mēģinājums neizdevās.¹⁰⁵

Pēc boļševistisko kara organizāciju Petrogradas konferences darba beigām 20. jūlijā Rīgā tika sasaukta 12. armijas kara organizācijas konference, kurā piedalījās ap 400 delegātu. Līdztekus politiskajam stāvoklim valstī tajā apsprieda arī stāvokli armijā. Sakarā ar kontr-revolūcijas uzbrukumu konference pieņēma vairākus lēmumus par armijas boļševistiskās organizācijas iespējamo pāreju nelegālā stāvoklī. Delegātus instruēja par konspiratīvajām darba metodēm, visām organizācijām ieteica iznīcināt sarakstus, protokolus un citu dokumentāciju. Tika paredzēta arī nelegālas tipogrāfijas organizēšana gadījumā, ja sagrautu avīzi «Okopnaja pravda». Pēc D. Grazkina liecības, «tika izdarītas arī vairākas citas izmaiņas, kuras mums ieteica KSDSP Centrālā Komiteja».¹⁰⁶ Konference izveidoja divas kara organizācijas komitejas: vienu legālu, kuras priekšsēdētājs bija D. Grazkins, un otru nelegālu ar K. Rimšu priekšgalā. Šajā pašā konferencē K. Rimšu ievēlēja par KSDS(b)P VI kongresa delegātu. Atbildot uz Pagaidu valdības represijām, boļševiki vēl todien sasauca kreisā bloka 23 krievu un latviešu pulku delegātu sanāksmi. Sanāksme pieņēma protesta rezolūciju pret Pagaidu valdības represijām.¹⁰⁷ Vēlāk 12. armijas kreisais bloks apvienoja 28 pulkus (10 Sibīrijas strēlnieku, 9 latviešu strēlnieku un 9 kājnieku pulkus), tātad vairāk nekā trešo daļu no visiem šīs armijas pulkiem.¹⁰⁸ Pie tam kreisā bloka ietekme neaprobežojās ar minētajiem pulkiem vien, bet

izplatījās arī citās 12. armijas daļās, kaut gan pulku komitejas tur vēl palika meņševiku un eseru rokās.

Latvijas boļševikiem bija vislielākā ietekme visās latviešu daļās, latviešu strēlnieku komitejās un Iskolastrelā. Spēcīgā 12. armijas boļševiku ietekmē bija arī 49. korpuss, kurā vairums kareivju komiteju bija boļševistiskas, 2. un 6. Sibīrijas strēlnieku korpuss, kā arī citas daļas. 12. armijas LSD kara organizācijā augusta vidū bija 4800 partijas biedru, 3000 no tiem dienēja latviešu strēlnieku pulkos. Partijas pirmorganizācijas darbojās 25 pulkos un citās 12. armijas atsevišķās karaspēka daļās. Vislielākās boļševiku kara organizācijas bija latviešu strēlnieku pulkos, 109. divīzijā, kā arī Cēsu garnizonā. Tiesa, Cēsu garnizona kara organizācija līdz 1917. gada rudenim darbojās patstāvīgi, nepakļaujoties LSD Centrālajai Komitejai, bet uzturot sakarus tieši ar KSDS (b)P Centrālo Komiteju. Cēsu garnizona boļševiku organizācija izdeva savu avīzi «Otkļiki pravdi» («Taisnības atbalsis»)¹⁰⁹ Tātad pirms boļševiku partijas VI kongresa Ziemeļu frontes un Latvijas boļševiki veidoja spēcīgu, revolucionārās cīņās rūdītu, skaitliski lielu (vairāk par 12 tūkstošiem biedru) organizāciju.

Boļševiku partijas VI kongress notika Petrogradā Viborgas pusē no 1917. gada 26. jūlija līdz 3. augustam. Tajā piedalījās arī 14 LSD delegāti, to skaitā P. Stučka, J. Bērziņš (Ziemeļis), J. Lencmanis, K. Gailis, D. Beika, E. Eferts (Klusais), K. Rimša, A. Dižbite.¹¹⁰ V. I. Ļeņins, kuru vajāja Pagaidu valdības aģenti, šai laikā nelegāli uzturējās netālu no Rāzļivas stacijas un vadīja kongresu ar partijas Centrālās Komitejas locekļu starpniecību. Viņš sagatavoja tēzes «Par politisko stāvokli». Kongress savā darbā balstījās arī uz V. I. Ļeņina rakstiem «Par lozungiem» un «Revolūcijas mācības». Kongresa delegāti noklausījās Organizācijas biroja referātu (J. Sverdlovs), KSDS (b)P Centrālās Komitejas referātu (politisko pārskatu sniedza J. Staļins, organizatorisko — J. Sverdlovs), pārskatus no vietām, apsprieda pašreizējo momentu (karš un starptautiskais stāvoklis, politiskais un ekonomiskais stāvoklis) un citus jautājumus. Galveno vērību kongress veltīja KSDS (b)P Centrālās Komitejas pārskatam un pašreizējā momenta iztīrīšanai. Abos jautājumos uzstājās J. Staļins. Viņa referāti balstījās uz V. I. Ļeņina nostādnēm. Bez tam kongress apsprieda G. Ordžonikidzes ziņojumu, kurš izvirzīja priekšlikumu par V. I. Ļeņina neierašanos Pagaidu valdības tiesā. Delegāti šo priekšlikumu vienbalsīgi atbalstīja un protestēja pret policijas un ohrankas patvaļīgo rīcību, pret cara laika tiesvedības paņēmieni atjaunošanu un revolucionārā proletariāta vadoņu vajāšanu. «Tādos apstākļos,» norādīts kongresa rezolūcijā, kas publicēta 1917. gada 28. jūlijā avīzē «Rabočij i soldat» («Strādnieks un kareivis»), «nav absolūti nekādu garantiju ne vien objektīvai tiesas procedūrai, bet arī tiesājamo elementārai drošībai.»¹¹¹ Partijas VI kongress ar savu

lēmumu izjauc kontrrevolūcijas nodomu atstāt partiju bez vadības.

27. jūlija rīta sēdē A. Dižbite sveica kongresu Ziemeļu frontes 12. armijas kreisā bloka vārdā. Nākošajā dienā ar frontes boļševiku kara organizācijas revolucionārās darbības detalizētu apskatu uzstājās K. Rimša, kurš paziņoja, ka, lai arī «jūlija dienas izraisīja grūt-sirdību līdzjutējos, taču partijas biedru vidū bija vērojams tas pats enerģiskais darbs».¹¹² Viņš minēja virkni konkrētu faktu par kareivju masu vēršanos pret kontrrevolūcijas uzbrukumu. Šo situācijas vērtējumu vēlāk apstiprināja LSD Rīgas organizācijas delegāts A. Dižbite. Savā runā viņš teica: «Kas attiecas uz 3.—5. jūlija notikumiem, tad tie atstāja uz mums ļoti vāju iespaidu. Protams, Kerenska pavēles nonāca līdz mums, taču mēs tām pievērsām maz uzmanības. Nākošajā dienā pēc tam, kad saņēmām pavēli par mītiņu aizliegšanu (to izdeva augstākais virspavēlnieks A. Brusilovs 12. (25.) jūlijā), mūsu partija vienā dienā sarīkoja 30 mītiņus.»¹¹³ Un tālāk: «Tagad štābs nožēlo, ka pieļāvis nacionālo karaspēka vienību izveidošanu, taču izformēt 8 latviešu pulkus vairs nevar. Latviešu strēlnieki paziņoja, ka viņi to nepieļaus. Sibīriešu strēlnieki savukārt paziņoja, ka gadījumā, ja tiks izformēti latviešu pulki, nākšoties rēķināties arī ar viņiem. [..] Vienotība starp latviešu un sibīriešu pulkiem ir pilnīga, un, ja štābam neizdosies izprovocēt mūsu uzstāšanos, tad es ceru, ka mēs pratisim padarīt 12. armiju par Sarkano armiju.»¹¹⁴ Boļševiku partijas kongress konstatēja, ka, neraugoties uz buržuāzijas teroru un represijām, revolūcija Krievijā pieaug spēkā un attīstās. Sakarā ar politiskā stāvokļa krasām izmaiņām valstī pēc jūlija notikumiem un revolūcijas mierīgās attīstības posma izbeigšanos bija jāmainās arī partijas taktikai ciņā par sociālistisko revolūciju. Kongresā pieņemtajā rezolūcijā bija norādīts: «Šobrīd mierīga attīstība un varas pāreja padomēm bez sāpēm ir kļuvusi neiespējama, jo vara jau faktiski pārgājusi kontrrevolucionārās buržuāzijas rokās.

Sobrīd pareizais lozungs var būt vienīgi tikai kontrrevolucionārās buržuāzijas diktatūras pilnīga likvidēšana. Tikai revolucionārais proletariāts ar nosacījumu, ka to atbalstīs trūcīgā zemniecība, spēj veikt šo uzdevumu [..] revolucionāro šķiru uzdevums tad būs sasprindzināt visus spēkus, lai saņemtu valsts varu savās rokās un savienībā ar attīstītāko zemju revolucionāro proletariātu virzītu to uz mieru un uz sociālistisku sabiedrības pārkārtošanu.»¹¹⁵ Kongress ievēlēja partijas Centrālo Komiteju ar V. I. Ļeņinu priekšgalā. Partijai vajadzēja gatavoties uz bruņotu sacelšanos. Jaunievelētās KSDS(b)P Centrālās Komitejas loceklis V. Nogins, kongresu slēdzot, teica: «Mūsu kongress pirmām kārtām ir aktīvu internacionālistu kongress, tas ir pirmais kongress, kas iezīmējis ceļu sociālisma īstenošanai. Lai cik drūma arī būtu pašreizējā laika atmosfēra, to atsver dižie mērķi, kas izvirzīti mums kā proletariāta partijai, bet proleta-

riātam jāuzvar, un tas uzvarēs!»¹¹⁶ Šai laikā partija bija milzīgs kolektīvs, runājot V. I. Ļeņina vārdiem, «mūsu laikmeta prāts, gods un sirdsapziņa». 1917. gada Aprīļa konferencē bija pārstāvētas vēl tikai 78 organizācijas ar 80 tūkstošiem partijas biedru, toties pirms VI kongresa, pēc J. Sverdlova ziņojuma, partija apvienoja 162 organizācijas ar 240 tūkstošiem biedru, to skaitā Baltijā (Vidzemes un Igaunijas guberņās) bija 14 tūkstoši partijas biedru.¹¹⁷ Partija koncentrēja sevī tautas jaunos, progresīvos spēkus, apvienoja revolucionārējās cīņās pret vecās iekārtas spēkiem rūdītus cilvēkus, visu Krievijas tautu un tautību pārstāvjus. To apstiprināja KSDS (b)P VI kongresa delegātu sastāvs. Pēc mandātu komisijas ziņām¹¹⁸ (tās par sevi sniedza 171 delegāts, 93 delegāti neizpildīja anketas), kongresa delegātu vidējais vecums bija 29 gadi, turklāt vecākajam delegātam bija 47, bet jaunākajam — 18 gadi. Pēc nacionālā sastāva aptaujāto lielākā daļa bija krievi (92 delegāti). Kongresā piedalījās arī ukraiņi, baltkrievi, gruzīni, armēņi, poļi, ebreji un citu nāciju pārstāvji. Latvieši skaita ziņā bija 3. vietā (17 delegāti). Ar partijas stāžu (ieskaitot tajā arī piedalīšanos sociāldemokrātiskajā kustībā) no 1 (nepilna) līdz 5 gadiem bija 52 cilvēki, no 6 līdz 10 gadiem — 26, no 11 līdz 15 gadiem — 72, no 16 līdz 23 gadiem — 21 cilvēks. Sociāldemokrātiskajā kustībā viņi visi kopā bija darbojušies 1721 gadu. 66 delegāti bija atradušies ieslodzījumā no 1 mēneša līdz 1 gadam, 45 — no 2 līdz 5 gadiem, 9 — no 6 līdz 11 gadiem; pavisam ieslodzījumu cietumā par revolucionāro darbību bija nācies izciest 120 delegātiem. Katrogā no 2 līdz 6 gadiem bija atradušies 10 delegāti (kopā tur pavadīts 41 gads), izsūtījumā no 1 mēneša līdz 1 gadam — 26 cilvēki, no 2 līdz 5 gadiem — 54, no 6 līdz 7 gadiem — 5; pavisam trimdā bija atradušies 85 delegāti. Nometinājumā no 1 mēneša līdz 1 gadam bija tikuši izsūtīti 11 cilvēki, no 2 līdz 5 gadiem — 7, no 6 līdz 10 gadiem — 6; pavisam nometinājumā izrādījās pabijuši 24 delegāti. Emigrācijā līdz 1 gadam bija atradušies 10 cilvēki, no 2 līdz 5 gadiem — 11, no 6 līdz 8 gadiem — 6; pavisam emigrācijā bijuši 27 delegāti. Par savu revolucionāro darbību pakļauti arestam bija 150 delegāti, to skaitā 119 cilvēki no 1 līdz 5 reizēm, 28 — no 6 līdz 9 reizēm un 3 — no 11 līdz 15 reizēm. To delegātu vidū, kas sniedza par sevi ziņas, bija 70 strādnieku un 55 personas ar augstāko izglītību. Februāra buržuāziski demokrātiskās revolūcijas laikā no 171 delegāta brīvībā bija atradušies 79 cilvēki, cietumos — 20, katrogā — 2, trimdā — 41, nelegālā stāvoklī — 1, emigrācijā — 13, karadienestā — 12, bēguļoja 3 cilvēki. KSDS (b)P VI kongresa delegātu partijas darbība risinājās galvenokārt Petrogradā (64 cilvēki), Maskavā (55), Rīgā (22), Kijevā (14), Baku (13) un Urālos (12), t. i., valsts galvenajos rūpniecības rajonos.

KSDS (b)P VI kongress aicināja visus darbaļaudis, visus strādniekus, kareivjus un zemniekus gatavoties jaunām revolucionārām

cīnām. Partijas manifests, kas tika publicēts kongresa vārdā, beidzās ar vārdiem: «Uz šo cīņu mūsu partija iet ar plaši plīvojošiem karogiem. Viņa ir stingri turējusi tos savās rokās. Viņa nav noliekusi tos varmāku un netīru apmelotāju priekšā, revolūcijas nodevēju un kapitāla sulaiņu priekšā. Viņa arī turpmāk turēs tos augstu, cīnīdamās par sociālismu, par tautu brālību. Jo viņa zina, ka sāksies jauna kustība un pienāks nāves stunda vecajai pasaulei.

Tad gatavojieties jel jaunām cīnām, mūsu kauju biedri! Stingri, vīrišķīgi un mierīgi, nepaļaudamies provokācijai, krājiet spēkus, kārtojieties kaujas kolonnās! Zem partijas karoga, proletārieši un zaldāti! Zem mūsu karoga, apspiestie lauku ļaudis!»¹¹⁹

LSD Centrālā Komiteja bija sīki informēta par KSDS(b)P VI kongresa darbu un lēmumiem. Tās sēdē 11. augustā ar plašu ziņojumu par šī kongresa darbu uzstājās K. Gailis un J. Bērziņš (Ziemeļi), kas bija ievēlēts arī KSDS(b)P Centrālajā Komitejā. K. Gailis atzīmēja, ka, spriežot pēc kongresa pirmajās četrās dienās noklausītajiem ziņojumiem no vietām, galvenokārt no kontrrevolucionārajām represijām izrādījās cietušas boļševiku kara organizācijas. Visvairāk represijas bija ietekmējušas Maskavas kara organizācijas, pēc tam Urālu un Baltijas organizācijas. K. Gailis sīki informēja LSD Centrālo Komiteju par boļševiku partijas VI kongresa lēmumiem, arī par to, ka kongress izteicies pret V. I. Ļeņina ierašanos tiesā. Viņš uzsvēra delegātu milzīgā vairākuma nepārprotamo vienprātību, kas atvairīja atsevišķu oportunistu priekšlikumus, pastāstīja par Pagaidu valdības nodomu izjaukt kongresa gaitu un arestēt tā delegātus. Kongress bija sācis savu darbu puslegāli (presē tika paziņots par tā sasaukšanu, taču vieta nebija norādīta), turpinājās nelegāli.¹²⁰ 1917. gada 28. jūlijā Pagaidu valdība publicēja lēmumu par kara un iekšlietu ministru tiesībām slēgt sanāksmes un kongresus. Par šo lēmumu kļuva zināms kongresa rīta sēdē 29. jūlijā; kongresa prezidija un Centrālās Komitejas locekļu apspriede nolēma sakarā ar delegātu arestēšanas draudiem nekavējoties izdarīt Centrālās Komitejas jaunā sastāva vēlēšanas, uzticot balsu skaitīšanu kongresa prezidijam un neizziņojot rezultātus.¹²¹ Tai pašā dienā kongress ievēlēja jaunu KSDS(b)P Centrālo Komiteju, kas sastāvēja no 21 locekļa un 10 kandidātiem. Pēc K. Gaiļa liecības, kongresā darīja zināmus tikai trīs četrus jaunās Centrālās Komitejas locekļu vārdus, kurus ievēlēja gandrīz vienbalsīgi.* Viņu vidū bija V. I. Ļeņins. V. I. Ļeņins saņēma 133 balsis no 134, t. i., viņš faktiski tika ievēlēts vienbalsīgi.

Partijas VI kongresā ievēlēto CK locekļu saraksts vēl līdz šim nav atrasts. Centrālajā partijas arhīvā glabājas kongresa delegāta K. Kozlova pieraksts, saskaņā ar kuru Centrālajā Komitejā par locekļiem tika ievēlēti V. I. Ļeņins, Artjoms (F. Sergejevs), J. Bērziņš

* Tas notika kongresa 15. sēdē 3. augustā pēc G. Ordžonikidzes priekšlikuma.

(Ziemelis), A. Bubnovs, F. Dzeržinskis, A. Kollontaja, M. Muranovs, V. Nogins, J. Sverdlovs, J. Staļins, M. Urickis, S. Saumjans un citi. Par CK locekļu kandidātiem ievēlēja P. Džaparidzi, A. Kiseļevu, G. Lomovu, N. Skripņiku, J. Stasovu un citus.¹²³

K. Gaiļa ziņojumu papildināja J. Bērziņš (Ziemelis). Viņš atzīmēja, ka, neraugoties uz smagajiem nelegālajiem apstākļiem, KSDS(b)P VI kongress salīdzinājumā ar Londonas kongresu un citiem partijas forumiem «paveica diezgan daudz. Daudz laika aizņēma ziņojumi no vietām, kuri tomēr bija ļoti nepieciešami.»¹²⁴ J. Bērziņš (Ziemelis) norādīja, ka, spriežot pēc visas kongresa gaitas, strādniecībā valdošais ir boļševistiskais virziens. Domstarpību kongresā bijis maz un tās pašas galvenokārt tādēļ, ka tika atlikts jautājums par programmu.¹²⁵ Viņš arī paziņoja LSD Centrālajai Komitejai, ka boļševiku partijas VI kongress viņu ievēlējis KSDS(b)P Centrālajā Komitejā.¹²⁶

Boļševiku partijas VI kongress iegāja vēsturē kā Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas sagatavošanas kongress. Tas visas partijas un darba tautas domas koncentrēja uz bruņotu sacelšanos, uz sociālistisko revolūciju. Kongresa lēmumu iedvesmoti, boļševiki mobilēja masas izšķirošajam cīņam pret buržuāziju.

Rīgas krišana. Latvijas darbaļaužu līdzdalība korniloviešu sagravē

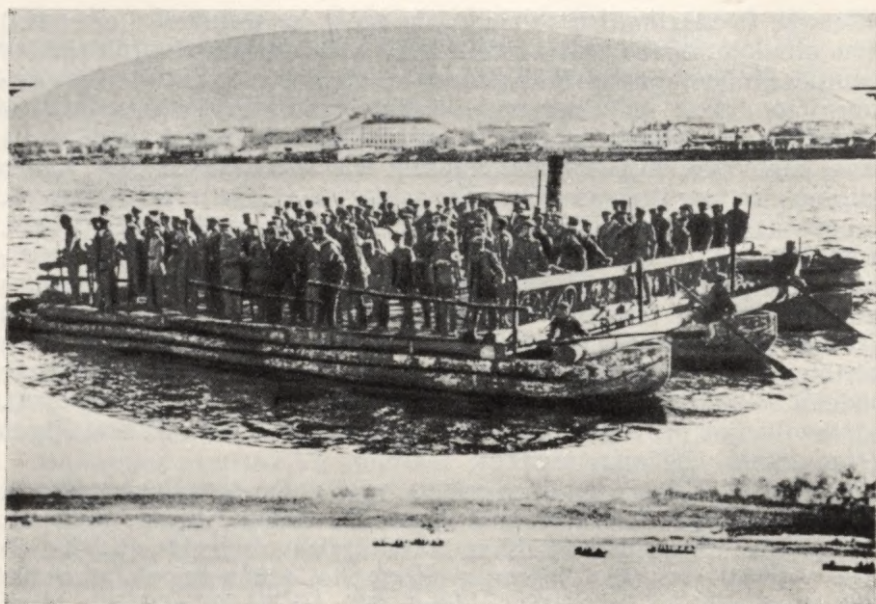
1917. gada augustā buržuāzija organizēja draudīgu savvērestību pret revolūciju. Jaunieceltais augstākais virspavēlnieks ģenerālis L. Korņilovs vāca karaspēku, lai virzītu to uz Petrogradu, pilnīgi likvidētu padomes un nodibinātu valstī militāru diktatūru. Jūnija uzbrukuma laikā šis ģenerālis Dienvidrietumu frontē bija komandējis 8. armiju un 8. jūlijā pieņēmis Dienvidrietumu frontes komandēšanu. Pēc desmit dienām Pagaidu valdība ģenerāli Korņilovu, kurā buržuāzija saskatīja cilvēku, spējīgu ieviest militāro diktatūru, iecēla par augstāko virspavēlnieku. Korņilovs šo posteni pieņēma pēc tam, kad valdība bija devusi piekrišanu neiejaukties operatīvajos rīkojumos, augstākā komandējošā sastāva iecelšanas jautājumos, netraucēt sodu pasākumus frontē un tajās vietās aizmugurē, kur bija izvietoti papildinājumi armijai. Pašapzinīgais ģenerālis bija gatavs atvērt vācu karaspēkam ceļu uz Petrogradu, lai ar vācu imperiālisma palīdzību noņņaugtu revolūciju.

Ziemeļu frontes kontrrevolucionārie spēki, ar meņševiku un eseru aktīvu atbalstu ievērojami novājinājuši boļševistiskās organizācijas 5. armijā, nolēma pastiprināt provokācijas pret 12. armijas revolucionārajām daļām un vispirmām kārtām pret latviešu un sibīriešu strēlniekiem. Zaudējuši cerības ar viltu izformēt latviešu strēlnieku pulkus, kontrrevolūcija nolēma izmantot trieciennieku vienības, nāves bataljonus un tamlīdzīgas daļas. Rīgas domes vēlēšanu priekšvakarā, 12. augustā, bruņotu sadursmi ar 2. Rīgas latviešu pulka strēlniekiem, kuri palīdzēja milīcijai uzturēt kārtību pilsētā, izraisīja nāves bataljons. Tas apšaudīja strēlniekus ar ložmetējiem, apmētāja ar rokas granātām.¹²⁷ Taču latviešu strēlnieki atsita «nāvinieku» uzbrukumu un sadzina viņus pašus kazarmās. Atbalstīt 2. Rīgas pulku izrādīja gatavību pārējās latviešu strēlnieku daļas un sibīriešu strēlnieki, ar ko nācās rēķināties kā 12. armijas pavēlniecībai, tā arī Iskosolam. Kontrrevolūcijas provokācija un vienlaikus mēģinājums traucēt Rīgas pilsētas domes vēlēšanas izgāzās.

13. augustā Rīgas pilsētas domes vēlēšanās Latvijas boļševiki guva lielu uzvaru. No 120 domes deputātu vietām LSD saņēma 49. Par Latvijas Sociāldemokrātijas kandidātiem balsoja 41,2% jeb 60 272 vēlētāji, bet par Iskosola atbalstīto aizsardzībnieku bloku (eseri, meņševiki un bundisti) — tikai 15% jeb 21 538 vēlētāji, dodot 18 domnieku vietas. Pārējās tika buržuāzijai, kuras īpatsvars pilsētas iedzīvotāju vidū pēc strādnieku evakuācijas ievērojami bija pieaudzis.¹²⁸

Rīgai bija ievērojama vieta ģenerāļa Koriņilova nodevīgajos plānos. Puslīdz droši varēja sagaidīt, ka tās krišana vācu imperiālistu rokās radīs paniku, kas savukārt atvieglotu kontrrevolucionāro daļu uzbrukumu Petrogradai. Turklāt pavisam tuvu bija Vidzemes zemes padomes vēlēšanas, kurās kontrrevolūcija, priekšvēlēšanu kampaņas un Rīgas pilsētas domes vēlēšanu rezultātu satraukta, necerēja gūt panākumus. Revolūcijas pretinieku intrigas saistījās ar aprēķinu sagraut boļševiku partiju un iznīdēt tās ietekmi tautas masās. Šādos apstākļos Latvijas Sociāldemokrātijai bija nepieciešama labi pārdomāta taktika, visnotaļ rēķinoties ar atbildību par tautas un revolūcijas likteni.

13. augustā ģenerālis Koriņilovs tā sauktajā Valsts apspriedē Maskavā atklāti draudēja pamest Rīgu vāciešiem. Ievērojot dažādu provokāciju iespējas, LSD Centrālā Komiteja jau 26. jūlijā bija pieņēmusi lēmumu aicināt Ziemeļu frontes kareivjus pārtraukt brāļošanās (faktiski tas jau bija noticis), pakļauties kaujas pavēlēm, izņemot nepārprotami kontrrevolucionārām, nostiprināt disciplīnu, uzstāties pret nacionālo rīdīšanu un nesaskaņām.¹²⁹ Dienu vēlāk tika plaši izplatīts LSD Centrālās Komitejas, latviešu strēlnieku pulku LSD organizācijas komitejas un šo pulku apvienotās deputātu padomes uzsaukums «Biedri strādnieki un kareivji! Revolucionārā demokrā-

Vācu kareivji ceļas pār Daugavu

tija!», kas aicināja stiprināt revolucionāro disciplīnu un palielināt modrību armijā.¹³⁰ Lapiņas veidā izplatītais uzsaukums sekmēja 12. armijas daļu, it īpaši latviešu strēlnieku, gatavību dot pretsparu vācu karaspēka uzbrukuma gadījumā.

Vācu pavēlniecība zināja par Krievijas kontrrevolūcijas nodevīgajiem plāniem un nelaida garām izdevību izmantot radušos situāciju uzbrukumam ar mērķi sagrābt Rīgu. 19. augustā Ikšķiles rajonā, kur jūlija pirmajā pusē krievu pavēlniecība bija atvilkusi karaspēku no Nāves salas, pretinieka artilērija atklāja uguni uz 12. armijas pozīcijām. Tikai dažas stundas pirms tam, minētās dienas agrā rītā, daudzas karaspēka daļas bija steidzīgi atsauktas no Kalnciema—Olaines—Ķekavas līnijas, lai gan Ziemeļu frontes pavēlniecībai bija zināms ne tikai ienaidnieka trieciena galvenais virziens, bet no pārbēdzēja tā uzzināja pat uzbrukuma stundu.¹³¹ Vācu artilērijas ļoti spēcīgas apšaudes rezultātā krievu artilērija — pavisam 10 baterijas — tika sagrauta, taču 186. kājnieku divīzijas kareivji turpināja izrādīt pretestību Daugavu foršējušam ienaidniekam. Sīvās kaujās 19. un 20. augustā viens no divīzijas pulkiem pilnīgi gāja bojā, trim citiem ierindā palika mazāk par pusi no personālsastāva.¹³² Izmantojot lielo artilērijas pārsvaru un indīgās gāzes, vācu karaspēks pār-

rāva iepriekš korņiloviešu nodevīgi novājināto 12. armijas fronti un steidzās izvirzīties uz ziemeļaustrumiem no Rīgas.

Pēdējā rezerve šajā frontes iecirknī bija 2. latviešu strēlnieku brigāde. Latviešu strēlnieki, palikuši bez artilērijas atbalsta, bija gatavi cīnīties līdz pēdējai asins lāsei, zinot, ka jāglābj armija un jānosedz ceļš uz revolucionāro Petrogradu. 16 verstu (apmēram 17 km) iecirknī gar Mazās Juglas upi brigāde, caurmērā uz katru versti pa 400 vīru, 19. un 20. augustā varonīgi atsita vāciešu niknos uzbrukumus. Tikai kad pretinieka smagās artilērijas šāviņi, arī ķīmiskie, izsita divu verstu platu spraugu brigādes aizstāvētajā iecirknī un vācu kareivju ķēdes bija izlauzušās centrā izvietotā 5. Zemgales latviešu strēlnieku pulka aizmugurē, pēc vairāk nekā diennakts sīvas cīņas un saskaņā ar saņemto pavēli brigāde atkāpās uz jaunām pozīcijām. Šajās kaujās noturoties pret lielu vāciešu pārspēku, kamēr kreisā krasta grupa (6. un 2. Sibīrijas, kā arī 13. korpus) atkāpās caur Rīgu, 2. latviešu strēlnieku brigāde kritiskajā momentā deva iespēju 12. armijas galvenajiem spēkiem izrauties no draudošā ielenkuma.

21. augustā krievu karaspēks atstāja Rīgu. Notikumu aculiecinieks K. Skrandā vēlāk atcerējās: «Uzkāpu Dzegužkalnā un skatos uz pilsētu. Dūmu mutuļi apņēmuši pontontiltu. [...] Tālumā, Maskavas priekšpilsētā, tāpat redzami biezi, melni dūmu mākoņi, tur deg noliktavas. Savāds klusums nolaidies pār veco, revolucionāro Rīgu. Vācu armija okupē pilsētu.»¹³³ «Līdz vakaram Rīga jau pilnīgi pārgāja vācu armijas rokās,» iepriekš teikto papildināja K. Eglītis. «Uz ielu stūriem jau bija izlimēti pirmie «likumi»: jānodod ieroči, kara inventārs, fotoaparāti, dažādi metāli, produkti utt. Par neizpildīšanu — nošaušana. [...] Visa dzīve tagad tika regulēta. Un kā vēl regulēta — ar likumiem uz ielas stūriem!»¹³⁴

Sagrābuši Rīgu, vācu iebrucēji sāka izrēķināšanos ar tur palikušajiem strādniekiem un kareivjiem. Tikai okupācijas pirmajās dienās vien pēc pavēlniecības rīkojuma nošāva sešus Rīgas Strādnieku deputātu padomes locekļus.¹³⁵ Kā vietējā vācu un latviešu, tā arī Krievijas buržuāzija frontes otrā pusē šādu rīcību uzņēma ar neslēptu atzinību. Viens no krievu buržuāzijas līderiem M. Rodzjanko, uzstājoties «sabiedrisko darbinieku» kongresā Maskavā, nekautrējās izteikties par Petrogradas atdošanu: «Baidās, ka Petrogradā ies bojā centrālās iestādes. Uz to es iebildu, ka būšu ļoti priecīgs, ja visas šīs iestādes ies bojā; tāpēc ka, izņemot ļaunumu, Krievijai tās nēko neatnesa. [...] Pēc Rīgas atdošanas tur ieviesta tāda kārtība, kādu nekad nav redzējuši; nošāva 10 cilvēkus — barvežus, atsaucā goro-dovojus.»¹³⁶

Latviešu strēlnieku un 12. armijas krievu daļu varonīgā pretestība pie Rīgas piespieda vācu pavēlniecību atteikties no plāniem par ātru

Uzspridzinātais dzelzeļa tilts pār Daugavu 1917. gadā Rīgā

virzīšanos cauri Vidzemei uz Petrogradu. Ar to tika dots pirmais trieciens reakcijas sazvērestībai, korņiloviādei.

Pēc Rīgas krišanas buržuāziskā prese sāka Ziemeļu frontes kareivju un boļševiku vajāšanu, apvainojot viņus tišā pilsētas atdošanā. Taču fakti liecināja, ka Rīgu atdeva reakcionārie ģenerāļi ar Korņilovu priekšgalā pēc vienošanās ar Krievijas kontrrevolūcijas vadoņiem un Antantes imperiālistiem. To apstiprināja Rumānijas sūtņa Dž. Diamandi telegramma savai valdībai. Ziņojot par sarunu ar ģenerāli Korņilovu, sūtnis telegrafēja: «Ģenerālis piebilda, ka karaspēks atstājis Rīgu saskaņā ar viņa rīkojumu un atkāpies tāpēc, ka viņš atzinis par labāku zaudēt teritoriju, ne armiju. Ģenerālis Korņilovs cer, ka Rīgas ieņemšana ietekmēs sabiedrisko domu nekavējoties atjaunot disciplīnu Krievijas armijā.»¹³⁷ — t. i., nolūkā apspiest revolucionāros spēkus.

Viss cīņu smagums pie Rīgas gūlās uz 12. armijas revolucionāro kareivju pleciem. Vislielākos zaudējumus cieta tieši revolucionārās daļas. 19. augustā Iskolastrels nosūtīja delegātus uz pulkiem organizēt Rīgas aizstāvēšanu un pretspāru uzbrūkošajam vācu imperiālistiskajam karaspēkam. Kareivju komitejas darīja visu iespējamo, lai saliedētu daļas, kuras vīrišķīgi atvairīja pretinieku. To bija spiesti atzīt pat kontrrevolucionārās Pagaidu valdības pārstāvji. Lūk, ko

liecināja viens no viņiem: «Bez kareivju komiteju palīdzības mūsu armija, izsista pie Rīgas no pozīcijām, nesaglabātu savus spēkus un nenoturētos Cēsu pozīcijās.»¹³⁸ Cīņās pie Rīgas daudzi boļševiki kopā ar citiem kareivjiem kļuva par ienaidnieka viesuļuguns upuriem. 12. armijas daļu boļševiku organizācijas zaudēja gandrīz 2 tūkstošus cilvēku, pie kam LSD biedru skaits latviešu pulkos pēc Rīgas krišanas saruka no 3300 līdz 1430.¹³⁹ Rīgas krišanas aculiecinieks P. Stučka, kas 21. augusta rītā kājām atstāja pilsētu un kopā ar kareivjiem nogāja visu atkāpšanās ceļu, par redzēto izteicās: «Visi biedri zaldāti stāstīja, ka pret vāciešiem, kas pārgāja pāri Daugavai, bija uzstādīts ļoti niecīgs daudzums artilērijas, lai gan atkāpjošās priekšniecības rīcībā bija ļoti daudz artilērijas (es pats savām acīm redzēju lielu tās daudzumu starp atkāpjošajiem transporta līdzekļiem). Kad vāciešiem ar nepieredzēta gāzes uzbrukuma palīdzību izdevās pie Ikšķiles pārcelties pāri Daugavai un iznīcināt mūsu karaspēka daļas, tad latviešu strēlniekiem, kas bija sūtīti tām palīgā, izdevās vāciešus atspiest atpakaļ; bet, kad vāciešiem izdevās pārcelties citā vietā (pie Ķekavas) un ielenkt latviešus, tad pēdējie jau velti gaidīja palīdzību (tas acīmredzot ir gadījums ar ģenerāli Skalonu*). Palīdzības vietā viņi saņēma pavēli par vispārēju atkāpšanos, kuru viņi jau nespēja vairs izpildīt, jo izrādījās, ka virspavēlniecība viņus iegrūdusi nāves apkampienos. Par kaujām pie Olaines stāstīja, ka tikai tas, ka latviešu strēlnieki nav paklausījuši pirmajai pavēlei par atkāpšanos, devis viņiem iespēju vēl dažas reizes atvairīt vāciešu uzbrukumu, kuri vispār cieta ļoti lielus zaudējumus. Bet rīkojums par atkāpšanos tomēr tika atkārtots, nācās arī šeit atkāpties, sedzot atkāpšanos ar masveidīgiem upuriem.»¹⁴⁰

Neraugoties uz smagajiem zaudējumiem, Latvijas Sociāldemokrātija palika varens revolucionārs spēks. Pēc evakuēšanās no Rīgas LSD Centrālā Komiteja un Iskolats apmetās Valmierā. 22. augustā Valmieras apriņķa padomes izpildkomiteja pieņēma lēmumu kārtības ieviešanai noorganizēt revolucionāro kareivju patrolēšanu pie stacijas, tilta pār Gauju un Valmieras ielās. Patruļām uzdeva aizturēt dezertierus un nodot viņus komandantam tālākai nosūtīšanai uz attiecīgajām karaspēka daļām.¹⁴¹ Veiktie pasākumi deva iespēju nokārtot disciplīnas jautājumu karaspēka daļās, atjaunot kārtību pilsētā. 25. augustā Valmierā P. Stučkas vadībā notika LSD Centrālās Komitejas sēde, kura apsprieda jautājumu par partijas preses atjaunošanu. Kā zināms, LSD Centrālā Komiteja pēc partijas V kongresa bija apstiprinājusi «Cīņas» redakcijas kolēģijas sastāvā P. Stučku, bet savā 8. augusta lēmumā norādījusi, ka «biedru Stučku kā «Cīņas» redaktoru apstiprināja jau vecā CK un birojs uzskata par tādu viņu

* Skalons — cariskais ģenerālis, korņilovietis, kādas divīzijas komandieris Rīgas frontē. Viņa nodevīgā rīcība bija viens no frontes pārrāvuma cēloņiem.

arī tagad, jo b. Stučka, neskaitot to, ka viņš pašlaik atrodas Pēterburgā, daudz strādā priekš «Cīņas»...»¹⁴² Par «Cīņas» redkolēģijas locekļiem apstiprināja arī J. Daniševski un K. Krastiņu. Pēc Rīgas krišanas P. Stučka turpmāk darbojās Petrogradā, bet J. Daniševskis un K. Krastiņš ar LSD Centrālās Komitejas lēmumu tika nozīmēti par nelegālā partijas darba vadītājiem Latvijas okupētajā daļā.

Pagaidu valdība pasteidzās dot triecienu revolūcijas spēkiem Latvijā. Pēc A. Kerenska pavēles 26. augustā tika slēgts LSD centrālorgāns «Cīņa» un latviešu strēlnieku avīze «Brīvais Strēlnieks».¹⁴³ Dienu iepriekš LSD Centrālā Komiteja nolēma ikdienas avīzes funkcijas uzlikt laikrakstam «Brīvais Strēlnieks», iekļaujot tās redakcijā LSD Centrālās Komitejas loekli J. Krūmiņu (Pilātu), un vienlaikus turpināt «Laukstrādnieku Cīņas» izdošanu.¹⁴⁴ Aizliegtā «Brīvā Strēlnieka» vietā jau ar 27. augustu Iskolastrels organizēja «Latvju Strēlnieka» izdošanu. «Laukstrādnieku Cīņa» šai laikā faktiski izpildīja partijas centrālorgāna funkcijas. Latvijas Sociāldemokrātijas XIV konferencē 1917. gada 23. un 24. septembrī tika pieņemts lēmums atsākt partijas centrālorgāna izdošanu ar nosaukumu «Mūsu Cīņa» un pārtraukt «Laukstrādnieku Cīņas» izdošanu.¹⁴⁵ «Mūsu Cīņa» sākumā iznāca divreiz nedēļā (no 29. septembra līdz 31. oktobrim), bet ar 10. numuru LSD centrālorgāns atkal iznāca ar veco, labi zināmo nosaukumu — «Cīņa».

1917. gada augustā LSD svarīgā propagandas darba uzlabošanai gatavojās izdot teorētisku rakstu krājumu «Sociāldemokrāts» un par tā redaktoru apstiprināja P. Stučku.¹⁴⁶ Krājuma pirmajā numurā, kas dienasgaismu ieraudzīja Petrogradā 1917. gada septembrī, bija publicēts V. I. Ļeņina grāmatas «Imperiālisms kā kapitālisma augstākā stadija» īss atstāstījums, tāpat P. Stučkas, J. Bērziņa (Ziemeļa) un citu autoru darbi, veltīti sociālistiskās revolūcijas teorijas un prakses jautājumiem. Vispār ņemot, laikā no 1917. gada aprīļa līdz novembrim Latvijas boļševistiskā prese latviešu valodā publicēja 23 V. I. Ļeņina darbus.¹⁴⁷

Latvijas Sociāldemokrātijai spēja atjaunot savas organizācijas latviešu strēlnieku pulkos un izrādījās pilnīgi sagatavota tam, lai vadītu masu revolucionāro pacēlumu, kas sākās drīz pēc Rīgas krišanas korņiloviādes sagrauves rezultātā. 30. augustā «Laukstrādnieku Cīņa» vērsās pie Latvijas darbaļaudīm ar aicinājumu saliedēt spēkus. Avīze rakstīja: «Notikumiem Rīgas frontē nav tikai stratēģiska, tiem ir arī sava politiska nozīme. Krievijas kontrrevolūcija nesnauž, kontr-revolucionārie ģenerāļi un buržuāzija gatavo triecienus revolūcijai... , bet, ja tas tā, tad arī revolucionārajai demokrātijai ir jānoslēdz sava fronte cīņā pret kontrrevolūciju...»¹⁴⁸

V. I. Ļeņins griezās ar vēstuli pie boļševiku partijas Centrālās Komitejas, ierosinot nelegāli izdot viņa uzrakstīto lapiņu sakarā ar Rīgas zaudēšanu. Lapiņā tika atmaskota kontrrevolūcijas darbība un

Jānis Silfs (Jaunzems)

norādīts, ka «Kerenskis ar meņševikiem un eseriem ir piekrāpuši tautu. Tikai strādnieku valdība var glābt valsti.»¹⁴⁹

Latvijas Sociāldemokrātijai vāciešu sagrābtajā Rīgā nācās steidzīgi pārkārtoties. Nelegālajam darbam pilsētā saskaņā ar LSD Centrālās Komitejas lēmumu atstāja vairākus tās locekļus, kā arī citus redzamus boļševikus — R. Eihi, J. Daniševski, J. Silfu (Jaunzemu), K. Krastiņu, R. Endrupu, D. Beiku, J. Lencmani. Kurzemē, Rīgā un Rīgas apriņķī vajadzēja radīt spēcīgu un aktīvu boļševistisku pagrīdi.

1917. gada oktobra beigās Rīgā pagrīdes pulciņu tīkls bija izveidots, un novembra sākumā notika rajonu konferences, kurās ievēlēja vadošos orgānus — partijas rajonu komitejas. Kā liecina partijas biedrs no 1904. gada F. Šneiders savās atmiņās, LSD Rīgas organizācijas II (Pārdaugavas) rajonā darbojās 92 partijas biedri, apvienoti 8 pulciņos. Rajona darbību vadīja septiņu cilvēku komiteja.¹⁵⁰ Viņu vidū bija arī pats F. Šneiders (vēlāk, 1918. gada beigās, viņš kļuva par Rīgas Kara revolucionārās komitejas locekli). 1917. gada 12. (25.) novembrī notika Rīgas pilsētas partijas organizācijas konference. Tajā bija pārstāvēti trīs rajoni: I rajons, kas apvienoja 120 partijas biedru, II — 92 un III — 74. I jeb centrālais rajons aptvēra Vecrīgu, Petrogradas un Maskavas priekšpilsētas, II rajons — visu Pārdaugavu, bet III — Sarkandaugavu un Mīlgrāvi ar

apkārtni. Šajā konferencē LSD Rīgas organizācija nolēma turpmāk saukties par Latvijas Sociāldemokrātijas «Spartaka» grupu, norādot uz solidaritāti ar Vācijas kreiso sociāldemokrātu «Spartaka savienību». Apspriedusi jautājumu par organizācijas taktisko darbību, konference pieņēma lēmumu pieturēties pie Krievijas boļševiku taktikas.¹⁵¹ 1917. gada decembra sākumā «Spartaka» grupa nelegāli izdeva pirmos uzsaukumus latviešu un vācu valodā. Tā paša gada beigās Liepājā darbojās neliela latviešu boļševiku grupa ar K. Saulīti, F. Kļavu un Kravīcu priekšgalā. Tā izvērta darbu trijos strādnieku pulciņos. Ar J. Silfa (Jaunzema) palīdzību Liepājas pagrīdnieku grupai izdevās saņemt no Rīgas šapirogrāfu un organizēt nelegālu proklamāciju izlaišanu. Taču nodibināt regulārus sakarus ar LSD Rīgas organizācijas vadību liepājniekiem neizdevās. No 1917. gada oktobra līdz 1918. gada februārim Liepājas boļševiku grupa izlaida 4—5 proklamācijas un stājās sakaros ar vairākiem vācu kareivjiem, lai organizētu nelegālu pulciņu.¹⁵²

«Spartaka» grupas biedri aicināja Rīgas darbaļaudis nesamierināties ar okupantu varu. Viņi atmaskoja vācu imperiālistu mēģinājumus ar spēku atdalīt Latviju no Padomju Krievijas, uzstājās pret vācu baronu un birģeļu organizētajām petīcijām, kuras atbalstīja latviešu buržuāzijas reakcionārās aprindas. «Spartaka» grupa enerģiski sekmēja Rīgas strādnieku un darbaļaužu revolucionārās kus-

Vācu virspavēlniecība Doma laukumā okupētajā Rīgā

Jānis Jūrmalnieks

tības tālāku attīstību. Grupa izdeva nelegālās avīzes «Biedrs», «Ziņotājs», kā arī LSD Centrālās Komitejas «Spartaka biļetenu». Četros mēnešos (no 1917. gada novembra līdz 1918. gada februārim) LSD Centrālās un Rīgas komitejas izdoto uzsaukumu un lapiņu skaits, kā liecina I. Mirāms, sasniedza pusmiljonu eksemplāru. Tikai Rīgā vien ik mēnesi izdeva 3—4 uzsaukumus, katru 20—50 tūkstošos eksemplāru. Pavisam mēnesī iznāca 7—8 LSD Centrālās Komitejas izdotie uzsaukumi ar 100—120 tūkstošu eksemplāru kopējo tirāžu. Auga nelegālās partijas organizācijas biedru skaits. LSD «Spartaka» organizācijā, kas 1917. gada novembrī apvienoja 286 biedrus, 1918. gada februārī bija jau 760 biedru.¹⁵³ «Spartaka» vadībā 1917. gada 24. decembrī un 1918. gada 21. janvārī notika Rīgas darbaļaužu protesta demonstrācijas, kuras okupanti izklīdināja ar ieroču spēku. Rīgas pagrīdē «Spartaka» grupas rindās aktīvi darbojās J. Silfs (Jaunzems), S. Bergis, J. Mirāms, F. Šneiders, V. Zīle, J. Zukovskis (Teodors), A. Bērce (Arājs), O. Dzenītis, J. Jūrmalnieks un citi redzami latviešu boļševiki.

Jau 1917. gada 22. augustā LSD Centrālā Komiteja apsprieda vēstuli Vācijas neatkarīgo sociālistu vadībai un šīs partijas reihstāga frakcijai. Vēstulē tika dots izvērsts raksturojums revolucionārajai kustībai Latvijā un latviešu proletariāta partijas piederībai,

atzīmēti latviešu tautas revolucionārie iekarojumi Rīgā un Vidzemes dienviddaļā līdz vācu karaspēka iebrukumam. Sis iebrukums un Rīgas ieņemšana, norādīts minētajā LSD Centrālās Komitejas vēstulē, «iznīcināja revolucionārās Latvijas brīvību, Demokrātijas vietu aizstāja militārā diktatūra, kura mūsu priekšā uzstājās kā reakcionārs un katrā ziņā kontrrevolucionārs spēks. Mēs zinām, ka visās Latvijas cilvēku nelaimēs vainīga lielvalstu imperiālistiskā politika.»¹⁵⁴

Tajā pašā vēstulē LSD Centrālā Komiteja protestēja pret demokrātisko brīvību iznīcināšanu un teroristiska okupācijas režīma nodibināšanu Vācijas sagrābtajā Latvijas teritorijas daļā. Vēstule beidzās ar vārdiem: «Mēs paliekam Latvijā un uzskatām par nepieciešamu cīnīties šeit par Latvijas proletariāta labāku nākotni.»¹⁵⁵

Vāciešiem uzbrūkot Rīgai, 1917. gada 20. augustā norisinājās vēlēšanas Vidzemes zemes padomē. Divus mēnešus pirms tam Pagaidu valdība bija apstiprinājusi «Likumu par Vidzemes pašvaldību», saskaņā ar kuru vajadzēja izvēlēties gubernas un apriņķu zemes padomes.¹⁵⁶ Tām bija jāpārņem politiski administratīvā un saimnieciskā vadība gubernā un apriņķos. Vēl pirmajā Iskolata sēdē 1917. gada 29. un 30. jūlijā viens no galvenajiem bija jautājums par Vidzemes zemes padomes vēlēšanām. LSD Centrālās Komitejas loceklis J. Bērziņš (Andersons) ierosināja Latvijas padomei piedalīties vēlēšanās kopā ar Latvijas Sociāldemokrātiju un pieslieties izstrādātajai vēlēšanu platformai.¹⁵⁷ Vēlēšanu platformas projekta apspriešanās delegātu lielam lielais vairākums izteica gatavību atbalstīt J. Bērziņa (Andersona) priekšlikumu. Latviešu sociālvolucionāru (eseru) grupiņas pārstāvji ar A. Apsīti un M. Samu priekšgalā uzstājās pret vēlēšanu platformas pamatnoteikumiem agrārajā jautājumā un prasību nodot visu varu padomēm.¹⁵⁸ Viņiem piebalsoja Latvijas padomes loceklis K. Ezeriņš, apgalvojot, ka platformas prasību agrārajā jautājumā neatbalsta laucinieki, kuru galvenā vēlēšanās esot «savs stūrītis, savs zemes gabaliņš». K. Ezeriņš ierosināja radīt tādu platformu, kas būtu visiem pieņemama. Augstprātīgi pārmetis visiem laukstrādniekiem neapzinību, viņš centās apmānīt bezzemniekus, lai tikai realizētu savu programmu.¹⁵⁹ Boļševiki J. Daniševskis, J. Zīle, K. Smits un citi delegāti asi nosodīja K. Ezeriņa un eseru negodīgo rīcību. J. Daniševskis izteicās nepārprotami: «No saviem mērķiem un prasībām atteikties vai tās kaut kādi aizmaskot mēs nevaram, jo sociāldemokrāti ir noteikta strādnieku šķiras partija. Pēc mūsu domām, Zemes padomes vēlēšanas ir ne tikai saimnieciska, bet vispirms politiska cīņa, kurā revolucionārai strādniecībai jānorobežojas uz visstingrāko no buržuāzijas un to atbalstošām partijām. [...] Tādēļ mūsu uzdevums vēlēšanās — audzināt un organizēt ap revolucionārās cīņas karogu demokrātiju, tādēļ mēs nedrīkstam noklusēt nevienu no savām prasībām, nevienu no saviem lozungiem.»¹⁶⁰ Saņēmuši asu pretsparu, eseri un viņu atbalstītāji atzina par labāku atklāti neuz-

stāties pret LSD Centrālās Komitejas vēlēšanu platformu. To pieņēma ar 43 balsīm, vienam atturoties.¹⁶¹ Apspriežot kandidātu sarakstu vēlēšanām, eseri izvirzīja priekšlikumu visām sociālistiskajām partijām un bezzemniekiem atsevišķi iesniegt kopēju bezzemnieku kandidātu sarakstu, motivējot ar to, ka bezzemnieki vēl neatšķir «partiju nokrāsas». Sēdes dalībnieki noraidīja eseru ieteikumus un aizstāvēja J. Vilka principiāli svarīgo priekšlikumu, kuru atbalstīja arī Iskolata locekļi K. Kauliņš, A. Viļumsone (Koroļa), Rīgas apriņķa pārstāvis Latvijas padomē Pelcs un citi delegāti. J. Vilks norādīja, ka nav pieļaujams Latvijas Sociāldemokrātiju slēpt «zem bezzemnieku padomju maskas. Jāiet vēlēšanās kopā ar latviešu sociāldemokrātiem, parakstoties zem viņu listes.»¹⁶² Iskolats ar 42 balsīm, dažiem atturoties, pieņēma lēmumu pievienoties LSD Centrālās Komitejas kandidātu sarakstam. Tad pat apsprieda gatavošanos Vidzemes zemes padomeš vēlēšanām, ierosināja uzdot visām vietējām padomēm aktīvi aģitēt bezzemnieku vidū, panākt, lai Zemnieku savienības mītiņos uzstātos arī Latvijas Sociāldemokrātijas oratori.¹⁶³ 31. jūlijā sekmīgas vēlēšanu kampaņas interesēs Iskolats nolēma izveidot vienotu vēlēšanu un aģitācijas komisiju.¹⁶⁴ Iskolata organizētajos bezzemnieku masu mītiņos Vidzemes pagastos uzstājās LSD organizāciju, Iskolata un vietējo padomju propagandisti. 14. un 15. augustā Alūksnē, Limbažos, Madlienā, Siguldā, Lazdonā, Rūjienā un Jaunpiebalgā notika divu dienu instruktoru kursi bezzemnieku padomju pārstāvjiem, nākamajiem vēlēšanu organizētājiem pagastos.¹⁶⁵ Kandidātu sarakstus vēlēšanām izvirzīja trīs galvenās politiskās partijas — Latvijas Sociāldemokrātija (1. saraksts Rīgā, Valmierā un Valkā ar apriņķiem un 3. saraksts Cēsīs ar apriņķi), Zemnieku savienība un eseri.

Latvijas boļševiki darīja visu iespējamo revolūcijas spēku tālākai saliedēšanai, aicināja strādniekus, kareivjus, bezzemniekus un trūcīgos zemniekus būt pilnīgā kaujas gatavībā. Laikraksts «Laukstrādnieku Cīņa» ievadrakstā «Uz vēlēšanām!» atzīmēja: «Šo padomju vairākums jāsastāda no laukstrādniekiem, strādniekiem, Latvijas Sociāldemokrātijas locekļiem. Ejiet vēlēšanu cīņā, apvienoti ap Latvijas Sociāldemokrātiju un Latvijas bezzemnieku, strādnieku un zaldātu deputātu padomi... Gatavojiet patiesai revolucionārai demokrātijai jaunas pozīcijas, iz kurām vieglāk būs pāriet vispārējā uzbrukumā pret kontrevolūciju un nodrošināt tautas vairākuma varu.»¹⁶⁶ LSD Centrālā Komiteja un Latvijas Strādnieku, kareivju un bezzemnieku deputātu padome publicēja savu vēlēšanu platformu. Tajā teikts: «Visai varai ir jāpāriet revolucionārās demokrātijas, t. i., Viskrievijas Strādnieku, zaldātu un zemnieku deputātu padomju rokās. [...] Nedalītai Latvijai (Kurzeme, Vidzeme, Latgale) jābūt politiski autonomai vienībai Krievijas republikā, dibinātā uz demokrātijas principiem.»¹⁶⁷ Boļševistiskā vēlēšanu programma prasīja

reakcionārās muižniecības kārtas, kā arī visu citu kārtu privilēģiju likvidēšanu, zemes nacionalizēšanu, baznīcas atdalīšanu no valsts un skolas — no baznīcas, 8 stundu darbadienas ieviešanu, darbaļaužu sociālo nodrošināšanu, bezmaksas apmācību skolā. Jautājums par priekšā stāvošajām vēlēšanām plaši tika apspriests Latvijas padomes sēdēs un bezzemnieku sapulcēs. 1917. gada 4. augustā Valmieras apriņķa Strādnieku, kareivju un bezzemnieku deputātu padomes plēnumā apsprieda un apstiprināja LSD Centrālās Komitejas iesniegto vēlēšanu platformu. Padome uzsvēra nepieciešamību vērsties pret budžu Zemnieku savienību un aicināja iziet Vidzemes zemes padomes vēlēšanās zem Sociāldemokrātijas karoga¹⁶⁸ un balsot par kandidātu 1. sarakstu, ko izvirzījušas Latvijas Strādnieku, kareivju un bezzemnieku deputātu padome un Latvijas Sociāldemokrātija. Kandidātu saraksts aptvēra 36 cilvēkus, viņu vidū bija J. Anskins, P. Birzgalis, P. Viksne, J. Laroze, J. Mežgailis, J. Ratnieks, J. Rutmanis, J. Janelis. Priekšvēlēšanu kampaņa parādīja, ka iedzīvotāju vairums piesienas boļševikiem un saprot, ka «pret darbaļaudim,» kā rakstīja «Cīņa», «buržuāzija uzstājas kā vienota kontrrevolucionāra sabiedrība»,¹⁶⁹ ka buržuāzijas politiku pilnīgi atbalsta eseri, meņševiki, Bunds un citi izlīdzēji. Neattaisnojās kontrrevolūcijas cerības, ka Rīgai dotais trieciens izsauks strauju revolucionārās kustības kritumu Latvijā.

Kā zināms, vēl agrāk, 1917. gada jūnija beigās — augusta pirmajā pusē, notika pilsētu domju vēlēšanas Latvijā, kuras tāpat apliecināja Latvijas Sociāldemokrātijas panākumus. Tā, Valmieras pilsētas domes vēlēšanās (25. jūnijā) no 28 domnieku vietām boļševiki ieguva 18 jeb 64%; Limbažos (9. jūlijā) no 20 vietām — 14 jeb 70%.¹⁷⁰ Rīgas pilsētas domes vēlēšanās (13. augustā) boļševiki, kā jau teikts, ieguva 49 domnieku vietas no 120 jeb 41%.¹⁷¹ Cēsu pilsētas domē (23. jūlijā) no 37 vietām boļševiki ieguva 14 domnieku vietas jeb 38%, bet jau pēc mēneša (20. augustā) guberņas pašvaldības vēlēšanās ieguva pilsētā absolūto vairākumu — 2191 balsi, bet Zemnieku savienība kopā ar eseriem tikai 1816 balsu.¹⁷²

1917. gada augustā Vidzemes zemes padomes vēlēšanās vairumu balsu saņēma boļševiku saraksta kandidāti. Valmierā un tās apriņķa 60 pagastos vēlēšanās piedalījās 52 548 cilvēki. Par 1. sarakstu (LSD) balsoja 35 583 vēlētāji, par 2. sarakstu (Zemnieku savienība) — 15 612 un par 3. sarakstu (eseri) — 1353 vēlētāji.¹⁷³ Valkā kopā ar apriņķa 49 pagastiem un 4 miestiem vēlēšanās piedalījās 60 171 cilvēks. Par 1. sarakstu tika nodotas 37 206, par 2. sarakstu — 21 751, bet par 3. sarakstu (nacionāldemokrāti) — 1214 vēlētāju balsis.¹⁷⁴ Cēsīs un Cēsu apriņķa 47 pagastos no 41 218 vēlētājiem par 3. sarakstu (LSD) balsoja 21 093, par 1. sarakstu (Zemnieku savienība) — 16 745 un par 2. sarakstu (eseri) — 3380 vēlētāju.¹⁷⁵ Rīgas apriņķī sakarā ar vācu karaspēka uzbrukumu vēlēšanas nenotika. No 40 vietām Vidzemes guberņas zemes padomē boļševiki ieguva 24 (9 —

Valkas, 8 — Valmieras un 7 — Cēsu apriņķī), Zemnieku savienība — 15 un eseri — 1 vietu (Cēsu apriņķī). Buržuāziskā nacionāldemokrātu partija, kas cīnās pret bolševikiem bloķējās ar budžu Zemnieku savienību, vēlēšanās pilnīgi izgāzās, bet latviešu meņševiki neuzstādīja savu sarakstu. Vēl iespaidīgāka bija bolševiku uzvara apriņķu zemes padomju vēlēšanās 1917. gada septembrī. LSD kandidāti Valmieras apriņķī ieguva 76%, Cēsu apriņķī — 74%, bet Valkas apriņķī — 71% vēlētāju balsu. Vēlēšanu rezultātā zemes padomēs Vidzemē vadošo vietu ieņēma bolševiki, tā ka šeit vietējā vara vēl pirms Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas uzvaras pakāpeniski pārgāja revolucionāro spēku rokās. Vēlēšanas apliecināja revolūcijas spēku izaugsmi Latvijā par spīti reakcijas trakošanai. Tādējādi Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas priekšvakarā lielum lielais Latvijas darbatautas vairākums stāvēja bolševiku pusē.

Pa to laiku ģenerālis Korņilovs pēc Rīgas atdošanas bija sācis īstenot konkrētu plānu revolūcijas apspiešanai Krievijā. Pievilcis pie Petrogradas karaspēka daļas, kuras uzskatīja par uzticamām, Korņilovs naktī uz 27. augustu izdeva «Manifestu krievu tautai», paziņojot, ka ņem varu savās rokās.¹⁷⁶ Nākamajās dienās viņš virzīja uz Petrogradu ģenerāļa P. Krasnova komandēto 3. kavalērijas korpusu (3 divīzijas) no ģenerāļa A. Krimova Atsevišķās armijas, kuru vajadzēja izveidot no kontrrevolucionārajām daļām un izmantot, lai izrēķinātos ar revolucionāro galvaspilsētu. Taču ģenerāļi pārrēķinājās. Kontrrevolūcijas gatavotais izšķirošais trieciens bolševiku partiju nepārsteidza. Tā ātri mobilizēja visus spēkus, lai izjauktu šo bīstamo avantūru, kaut Korņilova dumpis formāli bija vērstis arī pret Pagaidu valdību un izlīdzēju padomēm.

KSDS(b)P Centrālā Komiteja aicināja strādniekus un kareivjus izrādīt aktīvu bruņotu pretsparu kontrrevolūcijai. Strādnieku sarkangvardu vienības šais dienās pieauga vairākkārt. Cīņai pret Korņilovu mobilizēja savus biedrus arodbiedrības. Palīgā Petrogradas strādniekiem ieradās Kronštates jūrniki, ap pilsētu tika celti nocietinājumi. Daudzie agitatori, izgājuši pretim korņiloviešu daļām, izraisīja pārrunas ar kareivjiem, pierādot, ka reakcija vēlas izmantot viņus kauna pilnajai revolūcijas benžu lomai. Agitatoru ietekmēti, kareivji atteicās turpināt virzīšanos uz Petrogradu. Sekojot galvaspilsētas strādniekiem, matrožiem un kareivjiem, bolševiku vadībā uz cīņu pret korņiloviādi cēlās visi Krievijas revolucionārie spēki. «Pēterburga ir visas Krievijas ģeogrāfiskais, politiskais, revolucionārais centrs. Pēterburgas dzīvi vēro visa Krievija. Katrs Pēterburgas solis,» atzīmēja V. I. Ļeņins, «ir vadošs piemērs visai Krievijai.»¹⁷⁷ Vairākās vietās padomes un kareivji arestēja ģenerāļus un citus augstākos virsniekus, kuri simpatizēja dumpiniekiem. Bolševiku organizētā spēcīgā pretspara rezultātā kontrrevolucionārais dumpis cieta neveiksmi.

Korņilova dumpis izsauca arī Latvijas darbaļaužu un Ziemeļu frontes kareivju sašutumu. To bija spiesti atzīt pat Iskosola vadītāji G. Kučins un Belousovs. Telegrammā A. Kerenskim viņi ziņoja, ka «Korņilova sazvērestība dziļi ietekmējusi armijas masu dzīvi. Masas vairs netic tam, kam agrāk ticēja, un prasa, lai tās ātrāk pasargātu no melnās nodevības, no saņemtā trieciena.»¹⁷⁸ Saskaņā ar Iskolastrela lēmumu vairākus latviešu virsniekus korņiloviešus arestēja. 18. Sibīrijas strēlnieku pulkā kopējā kareivju sapulce pulka komitejas priekšsēdētāju apakšvirsnieku Višu par vīrišķību kaujās pie Rīgas paaugstināja dienesta pakāpē, bet korņilovieti — pulka komandieri pazemināja «par izturēšanos, kas neatbilst laikmeta garam». 5. armijas kareivji arestēja 18 virsniekus par kontrrevolucionāru darbību.¹⁷⁹ Korņiloviādes dienās Latviešu strēlnieku rezerves pulks telegrammā uz Petrogradu padomju Centrālajai izpildkomitejai apliecināja: «Izmantojiet mūsu durkļus pret kontrrevolūciju.»¹⁸⁰

Darbaļaudis prasīja Korņilova un dumpja organizatoru tiesāšanu. No Daugavpils uz Petrogradu Centrālajai izpildkomitejai tika nosūtīta sekojoša telegramma: «Daugavpils Strādnieku, kareivju un zemnieku deputātu padomes izpildkomiteja prasa valdībai un centrālajiem demokrātijas orgāniem, lai Korņilovu un visus viņa līdzgaitniekus nodotu atklātai revolucionārai tiesai.»¹⁸¹ Tādas pašas prasības izvirzīja citas Latvijas padomes. Kad tika saņemtas pirmās ziņas par Korņilova dumpi, Valmieras apriņķa padome nolēma nodibināt kontroli pār iestādēm, papildināja izpildkomitejas sastāvu ar jauniem locekļiem — boļševikiem J. Petersu, E. Karpoviču, K. Kauliņu (Krauklīti), izlauda uzsaukumus un sasauca mītiņus, lai izskaidrotu masām norisinošos notikumu jēgu.¹⁸² Telegrammā, ko uz Petrogradu Centrālajai izpildkomitejai nosūtīja Valmieras padomes plēnuma vārdā, tika pieprasīts nodot visus kontrrevolucionārus revolucionārajai tiesai un, nosodot brāļošanos ar buržuāziju, visu varu nodot revolucionārajiem strādniekiem un zemniekiem. Plēnumis ierosināja izvirzīt visām Eiropas tautām demokrātiska miera noteikumus, nekavējoties atjaunot atņemtās brīvības un atbrīvot visus arestētos proletariāta vadoņus.¹⁸³

Latvijas boļševiki izvērsa plašu kampaņu masās, izskaidrojot kontrrevolūcijas draudus valstij. 1917. gada 3. septembrī Sēļu pagasta padomes sēdē J. Ratnieks norādīja uz pieaugošām kontrrevolūcijas briesmām, kuras pēc frontes pārrāvuma pie Rīgas kļuvušas vēl draudošākas. Viņš aicināja pagasta bezzemniekus enerģiski uzstāties pret revolūcijas ienaidniekiem.¹⁸⁴ Tajā pašā dienā Valmieras apriņķa Strādnieku, kareivju un bezzemnieku deputātu padomes plēnumā J. Peterss Latvijas boļševiku vārdā paziņoja: «Tagad skaidrs, kas bija vainīgs Rīgas krišanās, tās ir tās pašas personas ar Korņilovu priekšgalā, kuras atbalstīja kontrrevolūciju. Korņilovs un viņa piekritēji jau sen organizēja savus spēkus, lai atklāti uzstātos pret

Jēkabs Peterss

revolūciju, bet viņus atbalstīja Pagaidu valdība, tā deva iespēju kontrrevolūcijai mierīgi attīstīties. Korņilovs tagad ir pilnīgi sakauts, bet Pagaidu valdība nesteidzas likvidēt krīzi.»¹⁸⁵

Visas Krievijas tautas masu spiediens lika Pagaidu valdībai, neraugoties uz ministru lielākās daļas simpatizēšanu Korņilovam, 30. augustā atcelt viņu no augstākā virspavēlnieka posteņa. Pagaidu valdība nespēja izvairīties arī no nākošā soļa: pašas augusta beigās Korņilovs tika arestēts. Raksturojot Korņilova dumpja nozīmi, V. I. Ļeņins rakstīja: «Korņilova sacelšanās vēsturiskā nozīme ir tieši tā, ka šī sacelšanās ar ārkārtīgu spēku atvēra tautas masām acis un parādīja to patiesību, ko slēpa un līdz šim laikam slēpj eseru un meņševiku izlīdzēju frāzes, proti: muižnieki un buržuāzija ar k.-d. partiju priekšgalā un ģenerāļi un oficiēri, kas stāv viņu pusē, ir saorganizējušies, viņi ir gatavi izdarīt un viņi izdara pašus briesmīgākos noziegumus — atdot Rīgu (un pēc tam arī Petrogradu) vāciešiem, atvērt viņiem fronti, atdot apšaušanai boļševistiskos pulkus, sākt dumpi, vest uz galvaspilsētu karaspēku ar «mežonīgo divīziju» priekšgalā utt. — visu to tālab, lai sagrabtu visu varu buržuāzijas rokās, lai nostiprinātu muižnieku varu uz laukiem, lai noslīcinātu zemi strādnieku un zemnieku asinīs.

Korņilova sacelšanās pierādīja Krievijai to, ko visām zemēm pierādījusi visa vēsture, proti, ka buržuāzija nodos dzimteni un būs ar mieru izdarīt visus noziegumus, lai tikai nosargātu savu varu pār tautu un savus ienākumus.»¹⁸⁶ Pēc korņiloviādes sagraves situācija Krievijā strauji izmainījās. Zeme pārdzīvoja vispār nacionālu krīzi. Sociālistiskā revolūcija acīmredzami kļuva par neatliekamu nepieciešamību. Tai pašā laikā kļuva skaidrs, ka boļševiku partija izaugusi par varenu spēku, kas spēj uzvarēt kontrrevolūciju un nodrošināt sociālistiskās revolūcijas triumfu.

IV nodaļa. BRUŅOTĀS SACELŠANĀS SAGATAVOŠANA UN SOCIĀLISTISKĀS REVOLŪCIJAS UZVARA LATVIJĀ

Bruņotās sacelšanās sagatavošana

Korņilova dumpja sagrāve ievadīja jaunu sociālistiskās revolūcijas priekšvakara posmu — sākās tiešs uzbrukums buržuāzijas varai un bruņotās sacelšanās sagatavošana. Šā posma raksturīgas iezīmes bija vispār nacionālās krīzes strauja nobriešana, valdošās buržuāzijas šķiras un tās valdības galēja nevarība, izlīdzēju eseru un meņševiku izolācijas pastiprināšanās un svārstīgo elementu masveidīga pārīšana boļševiku pusē.

Septembra sākumā boļševiku partijai izdevās pārliecināt iedzīvotāju vairākumu par to, ka vienīgā izeja no radušās situācijas ir buržuāziskās Pagaidu valdības gāšana bruņotās sacelšanās ceļā un ka valsti var glābt tikai sociālistiskā revolūcija. V. I. Ļeņins septembra vidū vēstulē «Marksisms un sacelšanās» rakstīja KSDS(b)P Centrālajai Komitejai: «Mūsu pusē ir revolūcijas avangarda, tautas avangarda *šķiras* vairākums, kura spējīga aizraut masas. Mūsu pusē ir tautas *vairākums* [. . .] Mūsu pusē ir tādas partijas stāvokļa priekšrocības, kura noteikti zina savu ceļu, kamēr *viss imperiālisms* un viss meņševiku un eseru bloks nedzirdēti svārstās.»¹ Sākās padomju darbības atjaunošana un aktivizēšana, to vispārēja boļševizēšanās visā valstī. Petrogradas Strādnieku un zaldātu deputātu padome pieņēma boļševiku ieteikto rezolūciju, kurā bija norādīts, ka padomēm jāpārņem vara savās rokās. Iepriekšējā eseru un meņševiku vadība no varas padomē atteicās, un par vadošo spēku tajā kļuva boļševiki. Vēl pēc dažām dienām, 5. septembrī, boļševiku pusē pārgāja Maskavas padome. Padomju boļševizēšanās notika visā valstī, pie kam

boļševiku ietekme strauji pieauga arī laukos. Ap boļševiku partiju saliedējās nabadzīgie zemnieki, tiem nereti pievienojās arī vidējā zemniecība. Plašās zemnieku masas sāka saprast, ka tikai boļševiku partija ir spējīga tikt galā ar muižnieku īpašumu uz zemi un veco agrāro iekārtu, ka tikai boļševiki ir gatavi atdot zemi zemniekiem un izbeigt karu.

Padomju boļševizēšanās apstākļos partija no jauna izvirzīja lozungu «Visu varu padomēm!». Tagad tas nozīmēja aicinājumu uz sacelšanos pret buržuāzisko valdību par proletariāta diktatūras nodibināšanu. Septembrī par šādu boļševiku lozungu jau balsoja pāri par 250 padomēm. Centrālās Komitejas politiskajā pārskatā partijas VII kongresam 1918. gada martā V. I. Leņins norādīja: «Jūlija notikumi vēl nevarēja realizēt proletariāta diktatūru — masas vēl nebija sagatavotas. Tāpēc neviena no atbildīgajām organizācijām arī neaicināja viņas uz to. Bet kā izlūkošanai ienaidnieka nometnē jūlija notikumiem bija milzīga nozīme. Korņiloviāde un turpmākie notikumi kā praktiskas mācības padarīja iespējamu Oktobra uzvaru.»²

Latvijas darbaļaudis lielā pacilātībā uzņēma ziņas par Petrogradas un Maskavas padomju boļševizēšanos. Petrogradas padomes boļševistisko rezolūciju 4. septembra telegrammā Centrālajai izpildkomitejai atbalstīja Valmieras Strādnieku deputātu padome.³ 10. septembrī 12. armijas kreisais spārnis — kājnieku, latviešu un Sibīrijas strādnieku pulku delegātu sapulce pieņēma rezolūciju ar prasību tūlīt nodot varu strādnieku, kareivju un zemnieku deputātu padomēm, kā arī nekavējoties slēgt mieru.⁴

Latvijā, kur LSD lielākajā daļā padomju bija iekarojusi pārsvaru jau iepriekšējos mēnešos, šajā laikā izvērsās arī tādu organizāciju kā vietējā pašpārvalde, pārtikas komitejas, pagastu valdes utt. boļševizēšanās.

Pēc Rīgas krišanas par īstu nelaimi Latvijas neokupētajā daļā bija kļuvusi arvien dziļāka pārtikas krīze un plašās postošās pārtikas rekvizīcijas, lopu un lopbarības konfiscēšana armijas vajadzībām. Pārtikas situācija pasliktinājās ar katru dienu, it sevišķi piefrontes joslā, no kurienes pienāca izmisīgi lūgumi pēc palīdzības. Tā, Ilūkstes apriņķa pārtikas komiteja telegrafēja Kurzemes komisāram J. Čakstem: «Lūdziet Ministriju steidzīgi nosūtīt uz Daugavpili kaut vai vienu vagonu rudzu vai miežu miltus. Daudzi ēd vienīgi kartupeļus, kas izraisa masveidā kuņģa slimības, no kurām daudzas beidzas ar nāvi.»⁵

Savukārt 18. augustā Kurzemes guberņas komisārs telegrafēja uz Petrogradu Pagaidu valdības pārtikas ministram Pešehonovam: «Sakarā ar šodien pieņemto Ilūkstes apriņķa vietējās varas ziņojumu par Dvinskas pilsētas pārtikas pārvaldes pārtraukto piegādi Ilūkstes iedzīvotājiem nobriest bada grautiņi.»⁶ Vēl pēc 2 dienām J. Čakste atkal telegrafēja Pešehonovam: «Paziņoju papildus, ka

Rinda pēc maizes Valkā

Ilūkstes apriņķī gandrīz visu jauno ražu izbradājuši kareivji, tāpēc rēķināties ar vietējiem krājumiem nevar. Balstoties uz Pārtikas ministrijas lēmumu par Ilūkstes apriņķa pievienošanu pārtikas apgādes ziņā Vidzemes guberņai, Vitebskas pārtikas nodaļa atteicās iedzīvotājus apgādāt. Vidzemes pārvalde sūta pie Vitebskas pārvaldes. Izveidojas nepieļaujams juceklis.»⁷ Pārtikas ministrijas vadības nomaīņa (par ministrijas pārvaldnieku Pešehonova vietā kļuva Zelheims) neveda vēlamo atrisinājumu pārtikas jautājumam. Kurzemes guberņas komisārs J. Čakste «par minēto telegrammu [18. un 20. augustā — A. D.] uz savu lūgumu ne tikai nesaņēma piekritošu atbildi, bet pat nekādu atbildi nemierīgo zemnieku nomierināšanai».⁸ 1917. gada 6. septembrī Ilūkstes apriņķa pārtikas komiteja atkārtoti telegrafēja J. Čakstem, ka «... apriņķa bezzemnieki jau trešo nedēļu nesaņem maizi un ēd tikai kartupeļus un saknes»⁹, lūdza paziņot, vai vispār var rēķināties ar palīdzību pārtikas ziņā. Atbildes uz šo saucieni pēc palīdzības nebija. Tikai 17. oktobrī pienāca telegramma no Petrogradas: «Nosūtīti uz Rēzekni, Daugavpili, uz Ilūkstes pārtikas komitejas adresi 500 pudu kviešu.»¹⁰ Tomēr, kad vagoni ar miltiem pienāca Daugavpilī, tajā atradās tikai 400 pudu miltu, un tos savāca Grīvas priekšpilsētas pārtikas komiteja un izdalīja saviem iedzīvotājiem, bet Ilūkstes apriņķis saņēma tikai 100 pudu miltu, ko izdalīja apriņķa pagastos (sk. 9. tabulu).¹¹

1917. gada oktobrī Ilūkstes apriņķa pagastu iedzīvotājiem
izsniegto kviešu miltu daudzums

Pagasts	Iedzīvotāju skaits	Saņemts kviešu miltu (pudos un mērc.)
Borovka	2475	31 p. 10 m.
Borna	2145	10 p. 22 m.
Demene	338	Nav saņemts
Kalkūne	1442	7 p. 10 m.
Kurcums	515	3 p. 8 m.
Sallonaja	2872	21 p. 30 m.
Svente	476	Nav saņemts
Skrudaliena	2492	27 p. 20 m.
Kopā	12 755	101 p. 20 m.

Ar saņemtajiem 100 pudiem miltu visus apriņķa iedzīvotājus paēdināt nebija iespējams, un stāvoklis ar pārtiku joprojām bija smags, par ko liecina vietējās varas dokumentācija. Tajā teikts: «Sakarā ar nepaveiktajiem sējas darbiem ienaidnieka neieņemtajā Ilūkstes apriņķa daļā un tīrumu postījumiem karaspēka daļu pārvietošanās rezultātā labības raža šajā gadā bija niecīga, tā ka dažiem saimniekiem neiznāca pat sēklas tiesai. Kurzemes guberņas pārtikas komiteja nav piegādājusi nevienu labības sūtījumu. Tiesa, oktobra beigās tika saņemts viens vagonis ar apmēram 400 pudu kviešu miltu, bet to izlaupīja Grīvas iedzīvotāji. Pārvaldē katru dienu ierodas izbadējušies ļaužu bari, prasdami maizi un draudēdami ar laupīšanu.»¹²

Piefrontes zonā smago situāciju pārtikas apgādē vēl vairāk saasināja bezgalīgās rekvizīcijas armijas vajadzībām, kas īpaši aktīvās zējās ar 1917. gada septembri. Rekvizīcijai par cietām cenām bija pakļauta labība, lopbarība, kartupeļi, saknes, kā arī liellopi un zirgi. Saskaņā ar Ziemeļu frontes pavēlniecības 6. septembra pavēli un atbilstošiem armiju komandieru rīkojumiem rekvizīcijas ik dienas izdarīja īpaši izveidotas rekvizīcijas komisijas 50 verstu plašā piefrontes joslā, kur katrai divīzijai un korpusam bija atvēlēta noteikta teritorija. Par rekvizīciju apmēriem liecina ļoti nepilnīgas ziņas no Ilūkstes apriņķa (sk. 10. tabulu).¹³

Sis vispārējās rekvizīcijas piefrontes joslā atcēla tikai pēc Oktobra revolūcijas uzvaras. Sociālistiskās revolūcijas sagatavošanas posmā Latvijas boļševiki enerģiski cīnījās pret badu un sabrukumu, postošajām rekvizīcijām un spekulāciju ar pārtiku. Šādā nolūkā, piedaloties Vidzemes zemes padomes un apriņķu zemes padomju darbā kopā ar buržuāzijas pārstāvjiem, LSD biedri izskaidroja masām, ka vienī-

1917. gada rudenī Ilūkstes apriņķī rekvizētie lopī un lopbarība

Rekvizīcijas datums	Rekvizēts					
	zirgi	govis	cūkas	aitas	auzas	siens
12. sept.			21	60		
13. „			29	98		
14. „		1	2	5		
15. „						
16. „		24	3	26		
17. „		5	2	7		
18. „		6		13		
19. „		10	1	5		
20. „		8	1	4		
21. „		6				
22. „		2		1		
23. „		1		2		
26. „		1				
29. „		1 vērsis	1	2	150 pudi	81 puds
30. „	7	1		1		20 pudi
2. oktobrī		5				

Pēc 16 aktiem

pavisam
rekvizēts

7 70 60 224 150 pudi 101 puds

gais ceļš, lai izklūtu no saimnieciskā sabrukuma, ir proletāriskās revolūcijas uzvara un varas pāreja padomju rokās.

Latvijas buržuāzija, kuras pārstāvji Vidzemes zemes padomē bija mazākumā, darīja visu iespējamo, lai dezorganizētu darbu un izjauktu boļševiku ieteiktos pasākumus. Vienlaikus latviešu buržuāzija un Zemnieku savienības līderi savas preses slejās izvērta apmelošanas kampaņu pret revolucionāriem un boļševikiem, uzveļot viņiem vainu par saimniecisko sabrukumu un haosu valstī. Taču aizkavēt revolūcijas tālāko attīstību nebija viņu spēkos.

Pazīstamajās vēstulēs, kas adresētas KSDS(b)P Centrālajai Komitejai, Petrogradas un Maskavas komitejām, — «Boļševikiem jāņem vara» un «Marksisms un sacelšanās», ko V. I. Ļeņins uzrakstīja 1917. gada 12.—14. septembrī, viņš tālāk attīstīja marksisma mācību par sacelšanos kā mākslu, norādīja, ka dienas kārtībā stājies jautājums par sacelšanās sagatavošanas militāro nodrošinājumu.

V. I. Ļeņins rakstīja: «Ieguvuši vairākumu abās galvaspilsētu strādnieku un zaldātu deputātu Padomēs, boļševiki var ņemt un viņiem jāņem valsts vara savās rokās.

Var, jo tautas revolūcionāro elementu aktīvais vairākums abās

galvaspilsētās ir pietiekams, lai aizrautu masas, uzvarētu pretinieka pretošanos, sakautu viņu, iekarotu varu un to noturētu. Jo, tūlīt piedāvājot demokrātisku mieru, tūlīt atdodot zemi zemniekiem, atjaunojot Kerenska samītās un iznīcinātās demokrātiskās iestādes un brīvības, boļševiki sastādīs tādu valdību, kādu negāzīs *neviens*. Tautas vairākums ir *par* mums.[...] Jautājums ir par to, lai uzdevumu padarītu skaidru partijai: dienas kārtībā jāizvirza bruņota sacelšanās Petrogradā un Maskavā (ar apgabalu), varas iekarošana, valdības gāšana.»¹⁴ Revolūcijas objektīvo faktoru zinātniska analīze ļāva V. I. Ļeņinam secināt, ka radušies visi priekšnoteikumi sacelšanās uzvarai: proletariāta cīņas aktivitātes augstākā pakāpe, tā saliedēšanās ap Krievijas boļševiku partiju, visplašāko tautas masu revolucionārais pacēlums, ieskaitot zemniecību, svārstīšanās revolūcijas ienaidnieku nometnē un sīkburžuāzijas rindās. Jaunajā PSKP Programmas redakcijā ir norādīts: «Marksa un Engelsa lietas ģeniālais turpinātājs — Vladimirs Iljičs Ļeņins jaunajos vēsturiskajos apstākļos vispusīgi attīstīja viņu mācību, deva atbildes uz kardinālajiem laikmeta jautājumiem un apbruņoja strādnieku kustību ar sociālistiskās revolūcijas un sociālisma celtniecības teoriju, ar zinātnisku uzskatu sistēmu par kara un miera problēmām.»¹⁵

Latvijas Sociāldemokrātija aktīvi gatavojās bruņotai cīņai par padomju varas nodibināšanu. Pēc Rīgas pilsētas un Rīgas apriņķa lielākās daļas okupācijas latviešu boļševiki koncentrēja savu darbību trijos neokupētajos — Cēsu, Valmieras un Valkas — apriņķos. Valmierā atradās LSD Centrālā Komiteja un Iskolats. Latviešu strēlnieku pulku LSD organizācijas komiteja un Iskolastrels darbojās Cēsīs, kur jūlija dienās aizliegtā laikraksta «Brīvais Strēlnieks» vietā noorganizēja jauna boļševistiska laikraksta «Latvju Strēlnieks» iznākšanu. Iskolastrels un latviešu strēlnieku pulku LSD organizācija rūpējās par revolucionāro kārtību pilsētā, veiksmīgi cīnoties pret buržuāzijas sabotāžu un palīdzot iedzīvotāju apgādē ar pārtiku.

Daudzos pagastos neokupētajā Latvijas daļā faktiskā vara bija bezzemnieku padomju rokās; vietējās pašpārvaldes orgānos lielum lielais vairums bija darba tautas pārstāvji. Pilsētās, pagastos un miestos aktīvi darbojās LSD vietējās organizācijas, vadot darbaļaužu cīņu par varas nodošanu padomēm. 3. septembrī Cēsīs notika KSDS(b)P Cēsu kara organizācijas un 12. armijas karaspēka daļu delegātu sapulce, kas prasīja atjaunot kontrrevolūcijas atņemtās demokrātiskās brīvības. Sapulce griezās pie padomēm, revolucionārās partijas un kareivju komitejām ar aicinājumu pārņemt savās rokās cīņu pret kontrrevolūciju. Sapulces rezolūcijā teikts: «Tas būs pirmais solis uz *visas varas pāreju tautas, strādnieku un zemnieku rokās*. Šis solis ir vienīgā drošā ķīla revolucionārās tautas uzvarai pār visu kapitālistisko patvaļu un jūgu, un vienīgi tas tuvinās mūs *drīzākam mieram uz demokrātiskiem pamatiem.*»¹⁶

LSD CK 1917. gada 10. septembrī Valkā sasauca vietējo partijas organizāciju pārstāvju apspriedi un noklausījās viņu ziņojumus. Apspriedē tika konstatēts, ka LSD organizācijas pārvarējušas grūtības, kas bija saistītas ar Rīgas atstāšanu un armijas atkāpšanos, un sekmīgi turpina darbu. Apspriede apsveica Petrogradas padomes boļševizēšanos un tās augusta rezolūciju. Novērtējot politisko situāciju valstī, apspriede atzina, ka proletariātam un nabadzīgajai zemniecībai jāpārņem valsts vara. Apspriede norādīja, ka LSD Centrālajai Komitejai galvenā uzmanība jāvelta politiskā darba organizācijai un vadībai, saistot Latvijas proletariāta cīņu par varu ar visas Krievijas revolūciju un nezaudējot sakarus ar KSDS (b) P CK.¹⁷ Kā liecināja apriņķu zemes padomju vēlēšanu rezultāti, jau 1917. gada septembrī lielākā daļa Latvijas lauku iedzīvotāju bija boļševiku pusē. Boļševiku idejas aizstāvēja arī latviešu strēlnieki — lielākoties kareivju šinēļos tērpti strādnieki, nabadzīgie zemnieki un bezzemnieki. Latviešu strēlnieki, kuri jau 1917. gada maijā par savu idejisko vadoni bija atzinuši V. I. Ļeņina vadīto boļševiku partiju, kopā ar citām revolucionārajām karaspēka daļām Ziemeļu frontē bija sociālistiskās revolūcijas bruņotais spēks.

Vēl pirms Oktobra bruņotās sacelšanās uzvaras V. I. Ļeņins lielu vērību veltīja latviešu strēlnieku pulkiem, augstu novērtēdams viņu uzticību boļševiku partijai. Partijai ar strēlnieku ievēlēto organizāciju — komandu, rotu, pulku un brigāžu komiteju — starpniecību, kuru priekšgalā bija latviešu strēlnieku pulku centrālais orgāns — Iskolastrels, bija nedalīta ietekme latviešu strēlnieku pulkos. Septembrī un oktobrī visos pulkos notika komiteju pārvēlēšanas, tās papildinājās un nostiprinājās, aktivizējās to darbība.¹⁸ Lai nostiprinātu disciplīnu un pulku vadību, saskaņā ar partijas norādījumiem latviešu strēlnieku pulkos revolūcijas interesēs tika nozīmēti komisāri, kuru kontrolei pakļāva komandieru un karaspēka daļu štābu rīcību. Pulku komisārus ievēlēja pulku komitejas, bet brigāžu komisārus iecēla Iskolastrels. Par visu latviešu strēlnieku pulku komisāru Iskolastrels oktobra mēnesī apstiprināja pēc KSDS (b) P CK rekomendācijas septembra otrajā pusē uz Latviju nosūtīto boļševiku S. Nahimsonu.¹⁹

Buržuāziskā Pagaidu valdība, kā arī Ziemeļu frontes un 12. armijas reakcionārā pārvēlniecība neatteicās no mēģinājumiem izformēt un atbruņot latviešu strēlnieku pulkus. Oktobra sākumā Iskolastrels pieņēma īpašu lēmumu organizēt bruņotu pretsparu gadījumā, ja Pagaidu valdības soda daļas mēģinātu latviešu strēlnieku pulkus atbruņot. Visus Iskolastrela locekļus sadalīja pa pulkiem. Iskolastrela pārstāvjus nosūtīja uz Petrogradu, Maskavu, Tallinu un citiem revolūcijas centriem, lai nostiprinātu ar tiem sakarus un organizētu atbalstu revolucionārajiem strēlniekiem.²⁰ Pateicoties revolucionāro spēku modrībai, kontrrevolūcijas plāni tika izjaukti.

Semjons Nahimsons

Pēc Rīgas krišanas latviešu boļševiki daudz darīja, lai atjaunotu un izvērstu darbu tranšeju strādnieku vidū. Armijai atkāpjoties, daudzus aktīvus revolucionārās cīņas dalībniekus militārās celtniecības organizāciju kontrrevolucionārā administrācija bija atlaidusi. Izmanojot sabrukumu un badu, kā arī to, ka milzīgām bēgļu masām nebija darba, administrācija sašaurināja tranšeju strādnieku tiesības: pagarināja darbadienas ilgumu, samazināja algas. Šādos apstākļos tranšeju strādnieku idejiskai saliedēšanai un organizēšanai izveidoja patstāvīgu tranšeju strādnieku LSD organizāciju (agrāk viņi bija ietverti LSD Rīgas organizācijā). Tajā bija pārstāvji no partijas pulciņiem, kas apvienoja vairāk nekā 300 biedru.²¹ Tika sasaukta tranšeju strādnieku delegātu konference, kas atjaunoja 12. armijas Strādnieku deputātu padomes un tās izpildkomitejas (Iskorads) darbību. Septembrī padome organizēja aizsardzības būvju strādnieku streiku, kas piespieda administrāciju atjaunot 8 stundu darbadienu un apmierināt arī citas strādnieku prasības.²²

Plašais propagandas un aģitācijas darbs Ziemeļu frontes kareivju un Latvijas strādnieku vidū tika veikts ar latviešu un krievu valodā izdotas literatūras un preses palīdzību, kam bija milzīga nozīme tālākā masu mobilizēšanā un boļševizēšanā.

Latvijas Komunistiskās partijas vēstures pētnieks S. Ziemeļis monogrāfijā «Leņinisma uzvara Latvijas strādnieku kustībā» norāda, ka laikā starp Februāra un Oktobra revolūciju LSD presē publicēti vairāki V. I. Leņina raksti un šajā laikā latviešu darba tautā nepārtraukti pieaugusi V. I. Leņina popularitāte un autoritāte. 1917. gada maijā laikrakstā «Strādnieks» pirmoreiz latviešu valodā tika publicēta V. I. Leņina biogrāfija. Tajā atzīmēts, ka visā pasaulē V. I. Leņinu pazīst kā izcilāko marksisma teorētiķi Krievijā, ka viņš ir boļševisma vadonis, kas vienmēr enerģiski cīnījies par proletariāta atbrīvošanas ideāliem, augstu pacēlis proletāriskā internacionālisma karogu. Laikraksta «Strādnieks» redakcija rakstīja, ka V. I. Leņins ir pats nīknākais buržuāzijas ienaidnieks, turpretī revolucionārijiem strādniekiem viņš ir īpaši tuvs un dārgs. V. I. Leņina biogrāfiju 9. jūnijā publicēja 12. armijas LSD kara organizācijas izdevums «Okopnaja pravda». Raksta «Par b. Leņinu» autors bija pazīstamais partijas publicists, boļševistiskā laikraksta «Social-demokrat» redaktors M. Oļminskis. So viņa rakstu pārpublicēja daudzi boļševistiskie laikraksti, arī KSDS(b)P Helsingforsas komitejas izdevums matrožiem «Volna». No šā laikraksta lappusēm raksts nonāca «Okopnaja pravda» slejās, tādējādi iepazīstinot Ziemeļu frontes kareivju masas ar proletariāta vadoņa dzīvi un darbību.²³

S. Ziemeļis konstatēja, ka revolūcijas mierīgas attīstības posmā Latvijas boļševistiskajā presē pirmoreiz atklāti izskanēja lepna vārds «leņinietis». 1917. gada pavasarī laikraksta «Cīņa» rakstā «Leņinieši» bija teikts: «Leņinieši ir vienīgi, kas bez mazākās svārstīšanās noteikti un atklāti uzstājas pret jebkuru kalpošanu kapitālam. Viņi nebaidās no patiesības un izaicina visus tumšos spēkus. Tādēļ saprotams, kāpēc Leņinam ir tik daudz ienaidnieku mantīgo šķirās.» Rakstā norādīts: «Mēs, strādnieki un zemnieki, arī turpmāk atbalstīsim savas šķiras vadoni.» Maijā 3. Kurzemes latviešu strēlnieku pulka korespondents «Cīņā» rakstīja strēlnieku vārdā: «Mēs visi kā viens stāvam par mūsu tiesībām, par biedru Leņinu.» Zem korespondences bija paraksts — «Leņinietis P. P.»²⁴

1917. gada jūlijā T. Draudiņš laikrakstā «Brīvais Strēlnieks» rakstīja: «V. I. Leņins stāv sociāldemokrātijas kreisā spārna priekšgalā. Ar viņa vārdu saistīta Krievijas strādnieku šķiras attīstības gaita. Viņš uzrakstījis vēsturiskus darbus un pētījumus par Krievijas kapitālismu, par agrāro jautājumu u. c. Jau 30 gadus Leņins ir aktīvs sociāldemokrāts.»²⁵ Citā rakstā teikts: «Uzskati, ko izsaka V. I. Leņins, ir revolucionārās sociāldemokrātijas uzskati. Biedru Leņinu revolucionārais proletariāts jau sen pazīst kā pašaieliedzīgu un konsekventu cīnītāju.»²⁶

Boļševiku prese bija pati populārākā Latvijā, jo tā atklāja darba tautai revolucionāro ideju būtību un gatavoja darbaļaudis cīņai par socialistiskās revolūcijas uzvaru. Par aizvien pieaugošo pieprasījumu

Latvijas boļševistiskie laikraksti

pēc tās liecina laikraksta tirāžas palielināšanās. No 1917. gada aprīļa līdz maijam laikraksta «Brīvais Strēlnieks» tirāža pieauga no 7500 līdz 22 000 eksemplāru, «Okopnaja pravda» — no 4000 līdz 10 000 eksemplāru.²⁷ Jūlija sākumā Krievijā iznāca pavisam apmēram 50 boļševistisko izdevumu 8 valodās, no tiem 38 izdevumi bija krievu valodā.²⁸ Latviešu valodā izdotie laikraksti («Cīņa», «Sociāldemokrāts», «Proletariāta Cīņa», «Brīvais Strēlnieks» un «Laukstrādnieku Cīņa»), kā arī «Okopnaja pravda» (krievu valodā) un «Viļņis» (lietuviešu valodā) iznāca 78 000 eksemplāru koptirāžā un bija valstī otrajā vietā. Analizējot boļševiku preses attīstību Latvijā 1917. gadā, pazīstamais žurnālistikas vēstures pētnieks R. Treijs secinājis, ka tās svarīgākais panākums bija V. I. Ļeņina sociālistiskās revolūcijas propaganda. Monogrāfijā «Darbatautas prese» R. Treijs atzīmē, ka tieši boļševistiskajos izdevumos latviešu lasītājs no 1917. gada aprīļa līdz oktobra mēnesim varēja iepazīties ar vairāk nekā 20 V. I. Ļeņina darbu tulkojumiem.²⁹ V. I. Ļeņina idejas savos rakstos propagandēja un izskaidroja P. Stučka, J. Bērziņš (Ziemeļis), J. Hermanis (Auseklis) un citi Latvijas Sociāldemokrātijas publicisti. 1917. gadā viņiem pievienojās J. Bērziņš (Andersons), R. Bauze, E. Eferts (Klušais), T. Draudiņš un citi jaunākās paaudzes partijas literāti. So

sarakstu papildināja arī A. Upīts, kurš tieši šajā laikā kļuva par Latvijas Sociāldemokrātijas biedru. Latvijas boļševistiskā prese, būdama pirmais partijas palīgs svarīgu politisku kampaņu organizēšanā, veiksmīgi risināja arī pašu galveno uzdevumu — veicināt visu revolucionāro spēku saliedēšanu ap boļševiku izvirzīto lozungu «Visu varu padomēm!» sociālistiskās revolūcijas īstenošanai. Latviešu boļševiku preses izdevumi nenogurstoši cīnījās pret Latvijas buržuāzijas kontrrevolucionāro politiku, galveno triecienu vēršot pret Zemnieku savienību un tās laikrakstu «Līdums». Ar sociālistiskās revolūcijas sākumu Latvijas revolucionārā prese ne tikai operatīvi atspoguļoja bruņotās sacelšanās gaitu Petrogradā, bet arī bez kavēšanās publicēja visus svarīgākos Viskrievijas II padomju kongresa lēmumus, pirmām kārtām V. I. Ļeņina runas, kā arī kongresā pieņemtos dekrētus par zemi un mieru.

Tie bija galvenie virzieni Latvijas boļševistiskās preses attīstībā un latviešu boļševiku darbībā sociālistiskās revolūcijas sagatavošanas un norises gaitā.

Latvijas boļševiku organizācijas kopā ar 12. armijas LSD kara organizāciju (septembra beigās tajā bija ap 3500 biedru no vairāk nekā 60 karaspēka daļām, viņu vidū 1500 no 9 latviešu strēlnieku pulkiem)³⁰ aktīvi izplatīja partijas izdevumus. Ziemeļu frontes kareivji lasīja boļševiku partijas centrālorgānu «Rabočij putj», kā arī citus boļševiku laikrakstus. 12. oktobrī Ziemeļu frontē atjaunoja 12. armijas LSD apvienotās kara organizācijas laikraksta «Okopnij nabat» izdošanu.

Ievērojamu palīdzību LSD kara organizācijas nostiprināšanā sniedza KSDS(b)P CK, kas sūtīja literatūru, kā arī palīdzēja atjaunot laikraksta izdošanu. Savās atmiņās D. Gražkins rakstīja: «Pēc KSDS(b)P CK un personīgi J. Sverdlova norādījuma viens no Latvijas SD CK locekļiem nodeva mums 3800 rubļu. Mums bija saglabājušies 170 pudu papīra, ko savā laikā Rēveles papīrfabrikas strādnieki bija ziedojuši laikrakstam «Okopnaja pravda». Bez tam pēc CK norādījuma mēs saņēmām laikraksta «Otkļiki pravdi» (Cēsu partijas komitejas orgāna) mantu. 1000 rubļu mums deva partijas CK. Vairākus simtus rubļu savāca Petrogradas strādnieki. «Okopnij nabat» atkal aicināja kareivjus uz revolūciju.»³¹ Lai nostiprinātu redakciju, LSD CK darbā uz laikrakstu nosūtīja latviešu strēlnieku pulku komi-sāru S. Nahimsonu, un kopš tā brīža laikrakstu faktiski rediģēja S. Nahimsons, A. Vasiļjevs un D. Gražkins.

Svarīga loma darbaļaužu masu mobilizēšanā, to politiskās aktivitātes un šķiru apziņas celšanā bija propagandistu kolēģijas darbībai, teorētiskajiem pulciņiem, propagandistu un aģitatoru kursiem, ko partijas organizācijas izveidoja saskaņā ar LSD CK lēmumu³² tūlīt pēc LSD XIV konferences. Konferencē, kas notika 1917. gada 23. un 24. septembrī, bija pārstāvēti 3082 LSD biedri. Konferencē apsrieda

J. Petersa nolasīto pārskata referātu par LSD CK darbu un ziņojumus no vietām. Konferences lēmumos tika norādīts, ka Centrālkomitejai «... jāsaista un jāsaņāno Latvijas proletariāta cīņā ar Viskrievijas proletariāta kustību, stājoties jo ciešos sakaros ar Krievijas CK. Vairāk vērības jāpiegriež pašvaldības iestāžu un frakciju darbībai un jāpaplašina aģitācija un propaganda, izdodot uzsaukumus, brošūras utt.»³³

Konferencē asas debātes notika jautājumā par LSD CK politikās līnijas pareizību sakarā ar jūlija uzsaukumu, ko publicēja LSD CK, latviešu strēlnieku pulku LSD organizāciju komiteja un Latviešu strēlnieku pulku apvienotā padome. Sis uzsaukums «Biedri strādnieki un kareivji! Revolucionārā demokrātija!» aicināja pastiprināt revolucionāro disciplīnu un modrību armijā, kā arī norādīja, ka konkrētajos apstākļos neesot lietderīgi izvērst brāļošanos ar vācu un austriešu karavīriem.³⁴ Konferences delegāts — viens no LSD Valkas—Rūjienas organizācijas vaditājiem A. Grigors (Kangars) un Iskorada propagandists N. Allens uzstājās ar paziņojumu par to, ka, viņuprāt, Centrālkomitejas līnija bijusi oportūnistiska un ka «CK cīnījās kreisā virzienā, atbalstot labējos».³⁵ Pret šo paziņojumu uzstājās vairums delegātu. LSD CK loceklis J. Peterss teica: «Lielus strīdus partijā ienesa pazīstamais uzsaukums kareivjiem un strādniekiem. Biedri redz viņā atkāpšanos no s.-d. principiem un revolucionārās taktikas. Bet taisni frontē, kur šis uzsaukums bija domāts, viņš nav radījis tos protestus, kādus sacēla daži biedri Rīgā un pēdējā laikā Krievijas [KSDS (b)P latviešu biedru — A. D.] grupās.»³⁶ Ar balsu vairākumu (24 par, 10 pret, 4 atturējušies) delegāti pieņēma rezolūciju par LSD CK darbību, kurā bija teikts: «Konference, noklausoties CK ziņojumus, atzīst, ka CK darbības principiālā līnija ir bijusi pilnīgi pareiza un saskaņota ar V kongresa lēmumiem.»³⁷

Konference pieņēma rezolūcijas arī jautājumā par karu un mieru, par Satversmes sapulci, vietējo pašvaldību, laukstrādnieku arodbiedrībām, aģitāciju un propagandu, par partijas presi. LSD Centrālkomitejai tika uzdots nodibināt ciešākus sakarus ar partijas organizācijām armijā un pastiprināt partijas darbu krievu un latviešu pulkos.³⁸

LSD XIV konferences lēmumi lielā mērā sekmēja tālākus panākumus darbaļaužu sagatavošanā cīņai par sociālistiskās revolūcijas uzvaru.

Pēc korņiloviešu sagraves krasī izmainījās stāvoklis arī 5. armijā un Latgalē, kas toreiz ietilpa Vitebskas guberņā. Izlīdzēju partijas — meņševiki un eseri strauji zaudēja ietekmi masās, kas pārgāja boļševiku pusē. Izplatījās boļševistiskie izdevumi, notika plašs izskaidrošanas darbs strādnieku, kareivju un zemnieku vidū. 5. armijas kareivju revolucionarizēšanā liela loma bija arī no aizmugures atsūtītajam karaspēka daļu papildinājumam.³⁹

Nobriestot revolucionārajai krīzei, 5. armijas un visas Latgales boļševiki dibināja patstāvīgas organizācijas un sarāva organizatoriskās saites ar meņševikiem. Septembrī vietējo boļševiku komiteju izveidoja Daugavpilī, pēc tam noformējās vairākas patstāvīgas organizācijas 5. armijas daļās un Latgales lielākajos centros — Krustpilī, Dagdā, Krāslavā, Rēzeknē. Latgales boļševiki sekoja KSDS(b)P CK norādījumam par to, ka «pašreizējos apstākļos neviens kaut cik godīgs internacionālists nevar palikt blokā ar aizsardzībniekiem, kuri ar savu izlīgšanas politiku nodod proletariātu».⁴⁰ 8. un 9. oktobrī Daugavpilī notika 5. armijas boļševiku konference. No 5. armijas korpusem uz konferenci ieradās 35 balsstiesīgi delegāti un 25 delegāti ar padomdevēju tiesībām, kas pārstāvēja ap 2000 partijas biedru.⁴¹ Ziņojumi no vietām liecināja, ka 5. armijas vairākums nostājies boļševiku pusē, cīnās par mieru un padomju varu. Konferencē ievēlēja 5. armijas kara organizācijas boļševistisko komiteju, kas nodibināja sakarus ar 12. armijas kara organizāciju; tāpat arī saistījās ar Rēzeknes un citām Latgales boļševiku organizācijām. Boļševiku ietekme uz Latgales darbaļaudīm ātri pieauga.

Zemnieku komiteju un zemstu vēlēšanās pagastos vairākumu gandrīz visur ieguva revolucionārie zemnieki — kalpi un bezzemnieki, kas bija boļševiku ietekmē. Jaunievelētās komitejas pēc tam pa lielākai daļai noformējās kā kalpu un zemnieku deputātu padomes. Tikai atsevišķos pagastos eseriem izdevās savu ietekmi saglabāt. Ar ievērojamu boļševiku pārsvaru beidzās strādnieku un kareivju deputātu padomju pārvēlēšanas oktobra sākumā Daugavpilī, Rēzeknē un citās Latgales pilsētās. Izšķirīgu triecienu izlīdzējiem, meņševikiem un eseriem deva 5. armijas kareivju deputātu padomju kongress, kas oktobra vidū notika Daugavpilī. Pēc vētrainām debatēm kongress pieņēma boļševistisku rezolūciju. Jaunajā 5. armijas izpildkomitejā, kurā ievēlēja pavisam 60 locekļus, bija 28 boļševiki, 7 internacionālisti un 8 kreisie eseri, kas arī pieslējās boļševikiem, 11 vietas ieguva meņševiki un labējie eseri.⁴² Boļševiki pārņēma izpildkomitejas (Armiskoma) vadību. 5. armijas kongress, kura darbība noslēdzās 22. oktobrī, izteicās par varas pāreju padomju rokās. Par Armiskoma priekšsēdētāju ievēlēja E. Skļanski, par viņa vietnieku — A. Sedjakinu. Uz Viskrievijas II padomju kongresu 5. armija, Daugavpils, Rēzeknes un Ludzas padomes ievēlēja delegāciju, kurā vairums bija boļševiki vai viņu līdzjutēji. Tā bija nozīmīga revolūcijas spēku uzvara, kas liecināja par Latgales darbaļaudžu un 5. armijas kareivju stingru nostāšanos boļševiku pozīcijās.

Pēc kontrrevolūcijas savvērestības — korņiloviādes sagraves Krievijas reakcija organizēja vēl vienu savvērestību, šajā reizē gatavojoties ar vācu imperiālisma karaspēka palīdzību nožņaut revolūciju tās šūpulī — Petrogradā. Septembra beigās vācieši uzsāka iebrukumu Monzunda salās, gatavodamies sagrabt Tallinu (Rēveli) un

tādējādi pavērt vācu imperiālisma karaspēkam ceļu uz Kronštati un Petrogradu. 1917. gada 7. oktobrī V. I. Ļeņins rakstīja vēstulē Petrogradas pilsētas konferences delegātiem: «Vai angļu flotes bezdarbība vispār, kā arī angļu zemūdeņu pilnīgā bezdarbība, vāciešiem ieņemot Sāmu salu, sakarā ar valdības plānu pārcelties no Petrogradas uz Maskavu nepierāda, ka starp krievu un angļu imperiālistiem, starp Kerenski un angļu un franču kapitālistiem noslēgta *sazvērestība* par Petrogradas atdošanu vāciešiem un par Krievijas revolūcijas nožņaugšanu *šādā ceļā*? Es domāju, ka pierāda.»⁴³

Ar Pagaidu valdības un sabiedroto (Anglijas un Francijas) piekrišanu vācieši koncentrēja savas flotes pamatsastāvu pie Rīgas līča, gatavodamies sagraut revolucionāro Baltijas floti. Vācu pavēlniecība te koncentrēja pāri par 2/3 no savas flotes, kas notika pirmoreiz visā kara gaitā.

Operācijas «Albion» realizēšanai (tā kodēti dēvēja Monzunda operāciju) nozīmētā sevišķu uzdevumu jūras karaspēka vienība sastāvēja no vairāk nekā 300 karakuģu. To skaitā bija viceadmirāļa Smita komandētie 10 linijkuģi, 1 linijkreiseris, 9 kreiseri, 68 mīnukuģi, 6 zemūdenes, ap 100 traleru, kā arī 94 lidmašīnas, 6 dirižabļi ar 25 tūkstošiem desantnieku. Monzunda salu aizstāvju rīcībā bija 2 linijkuģi, 3 kreiseri, 3 lielgaballaivas, 3 zemūdenes, 30 lidmašīnu, kā arī ap 10 tūkst. kājnieku un 2 tūkst. kavalēristu. Monzunda salās bija iekārtoti mīnu aizsprosti, 9 krasta baterijas ar 37 lielgabaliem un 12 zenitbaterijas ar 37 zenitlielgabaliem.

Rīgas līča karaspēka kontrrevolucionārais komandējošais sastāvs — viceadmirālis Bahirevs un Monzunda salu aizsardzības priekšnieks kontradmirālis Svešņikovs nebija nodrošinājuši efektīvus pretpasākumus vācu flotes uzbrukumam. Monzunda salu aizstāvēšanas operācijas vadību uzņēmas Baltijas flotes boļševiku organizācijas. Centrobalta komisāri kopā ar kuģu komitejām tieši komandēja militārās operācijas. Vācu flote Monzunda operāciju uzsāka 29. septembrī, izsēdinot desantu Sāmsalā Tatalahtas līcī. Izmantojot savu skaitlisko pārsvaru, vācu karaspēks 3. oktobrī salu ieņēma, 5. oktobrī sagrāba Muhu, bet 6. oktobrī — Hijumā salu. Vācu flote vairākkārt mēģināja ielauzties Monzunda šaurumā, lai tur iznīcinātu Baltijas flotes kuģus, bet krievu jūrnieceki varonīgi pretojās, it īpaši 4. oktobra kaujā. Sevišķu varonību tajā parādīja linijkuģa «Slava», mīnukuģa «Grom» un lielgaballaivas «Hrabrij» ekipāžas. Karaspēka evakuācijas laikā no Rīgas līča 4. oktobrī linijkuģi «Slava» nogremdēja Monzunda šaurumā, lai aizšķērsotu ceļu ienaidnieka karakuģiem. No 29. septembra līdz 6. oktobrim Monzunda operācijā vācu flote zaudēja 12 mīnukuģus un 3 tralerus, 3 linijkuģi un 13 mīnukuģi bija bojāti. Lielo zaudējumu dēļ vācieši no operācijas turpināšanas atteicās un 7. oktobrī linijkuģus no Rīgas līča atsauca uz Dancigu (Gdaņsku). Krievijas flote zaudēja linijkuģi «Slava» un mīnukuģi «Grom», bo-

jāts bija 1 līnijkuģis, 1 kreiseris, 3 mīnukuģi un 2 lielgaballaivas. Baltijas flotes revolucionāro jūrnieku pašizliedzīgā cīņa izjauca Krievijas kontrrevolūcijas un Rietumeiropas imperiālisma savvērestību un aizšķērsoja vācu karaspēkam ceļu uz Petrogradu. Nepiepildījās arī Krievijas kontrrevolūcijas cerības, par kurām 1917. gada 8. oktobrī laikrakstā «Utro Rossiji» ciniski rakstīja oktobristu partijas līderis M. Rodzjanko: «Petrograda ir briesmās. Es domāju, dievs ar viņu, ar to Petrogradu[...] Kad Petrogradu būs ieņēmuši [vācieši — A. D.], flote vienalga ies bojā, bet nav jēgas to žēlot, jo kuģi ir galīgi samaitāti.»⁴⁵

1917. gada rudenī, Oktobra revolūcijas priekšvakarā, savu kontr-revolucionāro darbību pastiprināja latviešu buržuāzija. Reakcionārie latviešu virsnieki nodibināja kontrrevolucionāru organizāciju Latvju kareivju nacionālo padomi, cerēdami ar tās palīdzību likvidēt boļševistisko Iskolastrelu un palīdzēt Krievijas buržuāzijai ievieš valstī militāru diktatūru. Izvēršot šovinistisku propagandu, buržuāziskās partijas sāka izstrādāt plānus Latvijas atdalīšanai no Krievijas. Latgalē pastiprinājās vietējo separātistu — Latgales buržuāzisko nacionālistu — darbība. Buržuāzijas pārstāvji kopā ar latviešu meņševikiem no Petrogradas «Strādnieku Avīzes» grupas izveidoja kontr-revolucionārās Latvijas Pagaidu nacionālās padomes dibināšanas komisiju. Ar šīs organizācijas palīdzību latviešu buržuāzija gatavojās sagrābt varu, nomainot ar to demokrātiskā ceļā ievēlēto Vidzemes zemes padomi.

Lauku buržuāzija ar Zemnieku savienību Vidzemes zemes padomē un aprīņu padomēs bija mazākumā, tomēr tika darīts viss iespējams, lai šo padomju darbu dezorganizētu. Pēc tam kad buržuāzijai nācās pārliecināties par šādu mēģinājumu veltīgumu, tās pārstāvji 9. oktobrī Vidzemes zemes padomi atstāja. Pēc tam tie aizgāja arī no zemstu padomēm, lai varētu kontr-revolucionāru darbību izvērst pilnā apjomā.⁴⁶ Latviešu buržuāzijas ideologi un Zemnieku savienības līderi ar K. Ulmani priekšgalā savas preses slejās pastiprināja apmelojumu kampaņu pret boļševikiem, revolucionārajiem kareivjiem, zemniekiem un strādniekiem, aicināja zemes īpašniekus boikotēt pagastu pašpārvaldes, ko pirms tam paši bija izvēlējuši, kā arī nemaksāt nodokļus.

Lauku buržuāzija, slēpjot pārtikas produktus, mēģināja terorizēt bezzemniekus ar bada kaulaino roku. Tomēr visi pasākumi, kas bija vērsti pret pagastu padomēm, cieta neveiksmi, jo tām bija nodrošināts arvien pieaugošais Latvijas darba tautas un Ziemeļu frontes kareivju atbalsts. To apliecina, piemēram, 5. armijas latviešu kareivju kongresa apsveikums Vidzemes zemes padomes boļševiku frakcijai.

Apsveikumā bija teikts: «... nosūtām viņiem savus vissirsnīgākos sveicienus grūtajā darbā. Biedri, mēs esam ar jums un apsolām

Текущій моментъ.

Резолюція солдатъ и рабочихъ XII арміи.

Пятитысячный митингъ солдатъ и рабочихъ XII-ой Арміи, заслушавъ докладъ представителя Петроградскаго Совѣта Рабочихъ и Солдатскихъ Депутатовъ Тов. **Нахимсона**,—горячо привѣтствуетъ Петроградскій пролетаріатъ и гарнизонъ и всецѣло примыкаетъ къ его платформѣ рѣшительной борьбы съ нынѣшнимъ контрреволюціоннымъ Временнымъ Правительствомъ. Собрание съ энтузіазмомъ принимаетъ боевой кличъ Петроградскаго Совѣта „вся власть, въ центрѣ и на мѣстахъ, Совѣтамъ Рабочихъ, Солдатскихъ, Крестьянскихъ и Батрацкихъ Депутатовъ“.

При голосованіи воздержался—одинъ.

12. armijas kareivju un strādnieku rezolūcija par pašreizējo stāvokli

morālisku un aktīvu pabalstu, ja tas būtu vajadzīgs. Lai dzīvo sociāldemokrātijā! Lai dzīvo šķiru cīņā! Lai dzīvo sociālisms!»⁴⁷

Latvijas boļševiki kopā ar Iskolatu un Iskolastrelu, saņemot aktīvu tautas masu atbalstu, deva buržuāzijai izšķirīgu triecienu. Jau 3. oktobrī LSD CK un Iskolats pieņēma lēmumu par to, «ka nekādi «latviešu centrālie orgāni», izņemot demokrātiskas, no vietējiem Latvijas iedzīvotājiem izvēlētas pašvaldības iestādes un revolucionārās demokrātijas organizācijas (Latvijas strādnieku, kareivju un bezzemnieku dep[utātu] padomes), *nav atzīstami vispār*».⁴⁸

Valmieras Strādnieku, bezzemnieku un kareivju deputātu padome pieprasīja arestēt Latvju kareivju nacionālās padomes vadītājus.⁴⁹ Ci-

noties ar kontrrevolucionāro latviešu buržuāziju, Latvijas boļševiki atmaskoja arī tās atbalstītājus — meņševikus un labējos eserus.

Oktobra vidū jau visas Latvijas strādnieku, kareivju un bezzemnieku padomes, izņemot vēl nepārvēlēto Iskosolu, kā arī visas LSD organizācijas prasīja Viskrievijas II padomju kongresa sasaukšanu, Pagaidu valdības gāšanu un varas nodošanu padomēm. Kā V. I. Ļeņins atzīmēja rakstā «Satversmes sapulces vēlēšanas un proletariāta diktatūra», «Ziemeļu un Rietumu frontēs boļševikiem bija milzīgs pārsvars».⁵⁰ Boļševistiskais laikraksts «Zvezda» 29. septembrī rakstīja: «Visa Ziemeļu fronte un Baltijas flote, ieskaitot Somiju, Petrogradu ietvērušas revolūcijas lokā[...] Šis lokšs ne tikai sargā Petrogradu no korņiloviādes, bet vajadzības gadījumā palīdz arī Petrogradai, jo tam ir ieroči un transporta līdzekļi...»⁵¹

Oktobra revolūcijas uzvara Latvijā

1917. gada 3. oktobrī boļševiku partijas Centrālā Komiteja pieņēma lēmumu par V. I. Ļeņina atgriešanos Petrogradā tiešai sacelšanās vadībai. 7. oktobrī V. I. Ļeņins nelegāli pārbrauca no Somijas uz galvaspilsētu un apmetās Viborgas rajonā. Pēdējā V. I. Ļeņina uzturēšanās vieta pagrīdē bija M. Fofanovas konspiratīvais dzīvoklis Serdoboļskas ielā 1/92, kur viņš iekārtojās pēc N. Krupskajas un Viborgas rajona komitejas sekretāres J. Jegorovas (E. Liepiņas) priekšlikuma.⁵² 10. oktobrī notika V. I. Ļeņina vadītā KSDS(b)P CK vēsturiskā sēde, kurā pēc V. I. Ļeņina ziņojuma apspriešanas pieņēma lēmumu uzsākt bruņoto sacelšanos tuvākajās dienās. Pret šo rezolūciju iebilda tikai revolūcijas streiklauži L. Kameņevs un G. Zinovjevs, bet Ļ. Trockis nesekmīgi pūlējās panākt sacelšanās sākuma atlikšanu līdz II padomju kongresam, kas faktiski nozīmētu sacelšanās izjaukšanu, jo dotu iespēju Pagaidu valdībai līdz kongresa sākuma dienai sakopot kontrrevolūcijas spēkus. V. I. Ļeņins Trocka nostāju raksturoja šādi: ««Gaidīt» Padomju kongresu ir pilnīgs idiotisms, jo tas nozīmē palaist garām *nedēļas*, bet nedēļas un pat dienas tagad izšķir *visu*.»⁵³ Centrālā Komiteja deva kapitulantiem graujošu triecienu, un 10. oktobra sēdei ir izcila nozīme revolūcijas vēsturē. V. I. Ļeņina ierosinātā Centrālās Komitejas rezolūcija kļuva par direktīvu visai boļševiku partijas rīcībai. Tā paredzēja nekavējoties gatavot bruņotu sacelšanos. Rezolūcijā bija norādīts, ka sacelšanās nav novēršama, ka tā ir nobriedusi un tāpēc «CK uzaicina visas partijas organizācijas vadīties no tā un no šā viedokļa apspriest un izlemt visus praktiskos jautājumus (Ziemeļu apgabala

Padomju kongresa, karaspēka izvešanas no Petrogradas, maskaviešu un minskietu rīcības jautājumu utt.)».⁵⁴ Centrālās Komitejas sēdē, ņemot vērā situācijas nozīmīgumu un saskaņā ar F. Dzeržinska priekšlikumu, ievēlēja CK Politbiroju ar V. I. Ļeņinu priekšgalā.

Divas nedēļas pirms bruņotās sacelšanās sākuma kā legālu tās vadošo centru pie Petrogradas padomes 12. oktobrī izvēlēja Kara revolucionāro komiteju, kuras sastāvā vēlāk iekļāva arī KSDS(b)P CK 16. oktobra sēdē izvēlēto partijas centru. Kara revolucionārās komitejas sastāvā bija A. Bubnovs, F. Dzeržinskis, J. Sverdlovs, J. Staļins, M. Urickis. Partijas centrs bija Kara revolucionārās komitejas vadošais kodols, un tā darbību vadīja Centrālā Komiteja ar V. I. Ļeņinu priekšgalā. 1917. gada 22. oktobrī Kara revolucionārā komiteja vērsās pie Petrogradas garnizona kareivjiem ar uzsaukumu: «Petrogradas kareivji!

1. Revolucionārās kārtības aizsargāšana no kontrrevolucionāriem tīkojumiem jums jāveic Kara revolucionārās komitejas vadībā.
 2. Nav derīgas nekādas pavēles garnizonam bez Kara revolucionārās komitejas paraksta.
 3. Visi Petrogradas padomes — tagad Petrogradas Strādnieku un kareivju deputātu padomes rīkojumi paliek spēkā.
 4. Katra garnizona kareivja pienākums ir modrība, izturība un nevainojama disciplīna.
 5. Revolūcija ir briesmās. Lai dzīvo revolucionārais garnizons!»⁵⁵
- Šī diena, kad publicēja Kara revolucionārās komitejas uzsaukumu, kļuva par savdabīgu kaujas gatavības skati Oktobra sacelšanās priekšvakarā.

Lēmums par bruņoto sacelšanos tika paziņots LSD CK un boļševiku pārstāvju Centrālās Komitejas loceklim J. Bērziņam (Ziemeļim), kurš bija uzaicināts uz boļševiku partijas Centrālās Komitejas plēnumu. Tam bija jānotiek vienlaicīgi ar Viskrievijas II padomju kongresu. No partijas Centrālās Komitejas LSD CK saņēma praktiskus norādījumus par sacelšanos un pasākumiem, kas Latvijas revolucionārajiem spēkiem bija veicami Petrogradas bruņotās sacelšanās atbalstīšanai.⁵⁶

Taču kontrrevolūcija Petrogradas tuvumā sakopoja arī savus spēkus. Uz Igauniju tika pārsvietas uzticamas karaspēka daļas, arī kazaku pulki, lai vajadzības gadījumā varētu tos pavērst pret Petrogradas proletariātu, kā arī pret Tallinu un Narvu. Kā jau iepriekš norādīts, gandrīz tajā pašā laikā septembra nogalē Monzunda operācijas gaitā Krievijas revolūciju mēģināja satriekt un atjaunot monarhiju vācu imperiālisti. Lai gan vācieši Monzunda salas (Sāmsalu, Muhu un Hijumā) okupēja, tālāk pavirzīties viņiem neizdevās, jo Baltijas flote varonīgi aizstāvējās. Tomēr pilnīgi sagraut kontrrevolūcijas plānus varēja tikai strauja sociālistiskās revolūcijas uzvara. V. I. Ļeņins nenoliedzami rēķinājās ar draudošo iespēju, ka

vācu imperiālisti var okupēt visu Igaunijas teritoriju līdz Narvai un līdz ar to pārraut revolūcijas loku ap Petrogradu un ieņemt pašu pilsētu. KSDS(b)P CK 10. oktobra sēdē viņš norādīja: «Tas, ka tiek gatavota teritorijas atdošana līdz Narvai un Petrogradas atdošana, vēl jo vairāk spiež mūs rīkoties noteikti.»⁵⁷

Ziemeļu apgabala padomju kongresā, kas uzsāka darbu 11. oktobrī N. Kriļenko vadībā, bija pārstāvētas Petrogradas, Maskavas, Kronštates, Viborgas, Helsingforsas, Arhangeļskas, Novgorodas, Pleskavas un citu guberņu padomes, kā arī Igaunijas un Latvijas strādnieku un kareivju deputātu padomes. Boļševiku partijas rīcībā jau bija bruņotās sacelšanās plāns, ko V. I. Ļeņins izklāstījis darbos «Nomaļus stāvošā padomi» un «Vēstule biedriem boļševikiem, kas piedalās Ziemeļu apgabala Padomju kongresā».⁵⁸

P. Stučka KSDS(b)P CK uzdevumā bija viens no Ziemeļu apgabala padomju kongresa organizatoriem. Pirmajā kongresa darba dienā, kad KSDS(b)P biedru sēdē apsprieda V. I. Ļeņina vēstuli «Biedriem boļševikiem, kas piedalās Ziemeļu apgabala Padomju kongresā», P. Stučka nolasīja paziņojumu par to, ka Baltijas darbaļaudis un Ziemeļu frontes kareivju vairākums, viņu vidū arī latviešu strēlnieki, atbalsta lozungu «Visu varu padomēm!» un ir gatavi pēc partijas pirmā aicinājuma stāties pie šā lozunga īstenošanas dzīvē.⁵⁹

Baltijas guberņas, Ziemeļu fronte, Baltijas flote un Somija ieņēma īpašu vietu boļševiku partijas un V. I. Ļeņina stratēģiskajos plānos. Iztirzājot bruņotās sacelšanās plānu, V. I. Ļeņins rakstīja: «Lozungs «Visu varu Padomēm!» ir sacelšanās lozungs[. . .] Ne balsošana, ne «kreiso eseru» iesaistīšana, ne provinču Padomju pievienošana, ne to kongress ir galvenais. Galvenais ir sacelšanās, ko *var* un ko vajag izšķirt Petrogradai, Maskavai, Helsingforsai, Kronštatei, Viborgai un Rēvelei. *Pie Petrogradas* un Petrogradā — lūk, kur var un vajag izšķirt un realizēt šo sacelšanos iespējami nopietnāk, iespējami organizētāk, iespējami ātrāk, iespējami enerģiskāk.

Flote, Kronštate, Viborga, Rēvele var iet un tām jāiet uz Petrogradu, jāsagrauj korņiloviešu pulki, jāsaceļ abas galvaspilsētas, jāizvērs masu agitācija par varu, kas nekavējoties nodos zemi zemniekiem un nekavējoties piedāvās mieru, jāgāž Kerenska valdība un jānodibina šī vara.

Vilcināšanās līdzinās nāvei.»⁶⁰

Šajā vēsturiskajā dokumentā V. I. Ļeņins īpaši izcēlis vārdus «Pie Petrogradas», skaidri norādīdams sociālistiskās revolūcijas attīstības galveno stratēģisko virzienu. V. I. Ļeņins novērtēja šķiru spēku samēru šajā reģionā, arī Latvijā un Igaunijā, kam partijas plānos bija ierādīta svarīga vieta. Ļeņina norādē «Pie Petrogradas» tika ņemtas vērā Baltijas guberņu sociālekonomiskās un politiskās attīstības īpatnības, šķiru cīņu pieredze un daudznacionālā proletariāta politiskais briedums. Nozīmīgs bija arī tas apstāklis,

ka iedzīvotāju masas šeit vadīja spēcīgas un norūdītas boļševiku organizācijas, un, visbeidzot, arī tas, ka Latvijas un Igaunijas teritorija nebija tālu no revolucionārās Petrogradas.

«Vēstulē biedriem boļševikiem, kas piedalās Ziemeļu apgabala Padomju kongresā» V. I. Ļeņins konkretizēja savu bruņotās sacelšanās plānu, norādot, ka Petrogradai nepieciešama Baltijas flotes, Somijas karaspēka, Rēveles (Tallina) un Kronštates palīdzība, lai panāktu «*dažās dienās kazaku karaspēka . . . pilnīgu sakāvi, Kerenska gāšanu . . .*».⁶¹ Revolucionārajiem spēkiem Baltijas gubernās bija jānodrošina Petrogradas aizstāvēšana pret kontrrevolūcijas un vācu imperiālisma uzbrukumu.

Boļševiku vadītais Ziemeļu apgabala padomju kongress pieņēma rezolūciju par to, ka padomēm jāpārņem valsts vara. Tajā bija norādīts: «Padomju pusē ir tiklab tiesības, kā arī spēks. Runāšanas laiks ir beidzies. Pienācis brīdis, kad tikai vienprātīga rīcība var glābt Krieviju un revolūciju un atrisināt jautājumu par centrālo varu.»⁶²

Kongresā uzstājās latviešu strēlnieku delegāts K. Pētersons, kas ziņoja: «Latvieši ar pirmajām revolūcijas dienām izvirzīja lozungu: «Visu varu padomēm!», un tagad, kad revolucionārā Petrograda gatavojas to realizēt dzīvē, latviešu strēlnieki — 40 tūkstoš durkļu lielā skaitā ir gatavi to pilnīgi atbalstīt.»⁶³ Kongress ievēlēja Ziemeļu apgabala padomju izpildkomiteju, kuras sastāvā bija N. Kriļenko, V. Antonovs-Ovsejenko, P. Stučka un citi. Delegāti uzdeva viņiem nodrošināt Viskrievijas II padomju kongresa sasaukšanu, kura sākumu no dienas uz dienu atlika eseriski meņševistiskā Viskrievijas Centrālā izpildkomiteja. Sakarus ar Petrogradas Kara revolucionāro komiteju, kurā pēc P. Stučkas priekšlikuma bija iekļauti Latvijas delegāti K. Pētersons un J. Peterss, uzturēja P. Stučka. Savukārt K. Pētersons un J. Peterss nodrošināja sakaru uzturēšanu ar latviešu strēlniekiem un citām Ziemeļu frontes revolucionārām karaspēka daļām, kas sargāja sarkano Petrogradu un bija gatavi nākt tai palīgā.⁶⁴

Ziemeļu apgabala padomju kongresam bija mobilizējoša ietekme uz bruņotās sacelšanās sagatavošanu arī Baltijā. 12.—14. oktobrī boļševiku vadībā notika Igaunijas II padomju kongress, kurā pieņēma boļševistisku rezolūciju ar prasību padomēm pārņemt varu. Par Igaunijas padomju izpildkomitejas priekšsēdētāju ievēlēja boļševiku J. Anveltu.⁶⁵

Tā kā 15. oktobrī bija paredzēts frontes kara organizāciju konferences sākums, LSD CK 10. oktobra sēdē nolēma noteikt partijas konferences sasaukšanu uz 16. oktobri, kā arī uzaicināt uz to P. Stučku. No LSD Centrālās Komitejas uz kara organizāciju konferenci nosūtīja K. Gaili, uz Cēsīm — K. Kauliņu, uz tranšeju strād-

nieku konferenci — J. Petersu, uz LSD Valkas—Rūjienas organizācijas konferenci — J. Krūmiņu (Pilātu).

15. oktobrī Cēsīs notika Ziemeļu frontes kara organizāciju konference. Par konferences priekšsēdētāju ievēlēja latviešu strēlnieku komisāru S. Nahimsonu, kurš referēja par izveidojušos situāciju. Konferencē bija pārstāvēti vairāk nekā 13 tūkst. partijas biedru, viņu vidū ap 2 tūkst. partijas biedru no 12. armijas. Konference pieņēma lēmumu visiem spēkiem aizstāvēt sarkano Petrogradu un sargāt pieejas tai, pieņēma apsveikuma telegrammu V. I. Ļeņinam un KSDS (b) P CK.⁶⁶

16. oktobrī Valkā notika Latvijas Sociāldemokrātijas Ārkārtējā konference. Tās dalībnieki apsprieda jautājumu par bruņoto sacelšanos sakarā ar KSDS (b) P CK 10. oktobra lēmumu, par kuru delegātiem ziņoja partijas CK pilnvarotais V. Antonovs-Ovsejenko.⁶⁷

Partijas Centrālā Komiteja un V. I. Ļeņins prasīja no latviešu boļševikiem, lai viņu vadītie revolucionārie spēki nepieļautu kontr-revolucionāro karaspēka daļu pārsviešanu no Ziemeļu frontes uz galvaspilsētu, ieņemtu visus stratēģiskos punktus neokupētajā Latvijas daļā 12. armijas aizmugurē un sagatavotu revolucionārās karaspēka daļas nosūtīšanai uz Petrogradu pēc Kara revolucionārās komitejas pieprasījuma.

LSD Ārkārtējā konference pēc tās priekšsēdētāja LSD CK locekļa J. Krūmiņa (Pilāta) priekšlikuma pieņēma rezolūciju, kuras pamatā bija Petrogradas pilsētas boļševiku konferencē 10. oktobrī pieņemtā rezolūcija. Tajā bija norādīts, ka «... ir iestājies pēdējās izšķirošās cīņas moments, kuram jāizšķir ne tikai Krievijas, bet arī vispasaules revolūcijas liktenis». LSD Ārkārtējā konference rezolūcijas beigās pievienoja vēl vienu rindkopu: «Gatavojoties uz priekšā stāvošām cīņām, Latvijas proletariāta uzdevums ir uzturēt visciešāko vienību ar revolucionārās Pēterpils un Maskavas strādniekiem, stādot par savu uzdevumu viscaur, visiem spēkiem un līdzekļiem atbalstīt Krievijas proletariāta cīņu par valsts varu.»⁶⁸

3. Kurzemes latviešu strēlnieku pulka delegāts K. Poēma rakstīja savās atmiņās par šo konferenci un tās rezultātiem: «Ar stingru apņēmību cīnīties par proletāriskās revolūcijas uzvaru latvju strēlnieku priekšstāvji brauca uz saviem pulkiem.»⁶⁹ Rezolūcija 18. oktobrī bija publicēta laikrakstā «Latvju Strēlnieks», 20. oktobrī — «Mūsu Cīņā». Konferences laikā LSD CK izstrādāja konkrētu plānu revolucionāro latviešu un krievu karaspēka daļu darbībai Latvijā un bruņotās sacelšanās atbalstīšanai Krievijā.

Saskaņā ar LSD Ārkārtējās konferences lēmumu, lai vadītu bruņoto cīņu par padomju varu, naktī uz 19. oktobri Cēsīs tika izveidota 12. armijas Kara revolucionārā komiteja (KRK). Tai bija dots uzdevums brīdī, kad sāksies sacelšanās Petrogradā, ieņemt visus

stratēģiskos punktus virzienā uz Petrogradu un paralizēt 12. armijas štāba un meņševistiski eseriskā Iskosola kontrrevolucionāro darbību.

12. armijas KRK sastāvā bija LSD CK, 12. armijas kara organizācijas, Iskolata, Iskolastrela, Iskorada, 12. armijas kreisā bloka pārstāvji, kā arī Cēsu, Valmieras, Valkas un Tartu strādnieku, kareivju un bezzemnieku deputātu padomju izpildkomiteju pārstāvji. No LSD CK šajā komitejā darbojās J. Krūmiņš (Pilāts), no Iskolata — K. Gailis, no kara organizācijas — A. Vasiļjevs, no kreisā bloka — S. Nahimsons. Iskolastrelu pārstāvēja 12. armijas KRK priekšsēdētājs J. Čariņš, kā arī J. Jēkabsons un N. Tilibs, Iskoradu — 12. armijas KRK priekšsēdētāja vietnieks F. Markuss. Kara revolucionārās komitejas izveidoja arī latviešu strēlnieku pulkus un Latvijas pilsetās. Lai nodrošinātu operatīvus KRK sakarus ar kreisā bloka daļām, nolēma nozīmēt īpašus KRK pārstāvjus visos pulkos un artilērijas divizionos. «Es aizbraucu mierīgs,» rakstīja V. Antonovs-Ovsejenko, «uzdevumu izpilde uzsākta nekavējoties[...] Latviešu strēlnieki ir gatavi visiem spēkiem atbalstīt cīņu par varu.»⁷⁰

17. oktobrī, nākamajā dienā pēc Valkas konferences, notika kareivju mitiņš, kurā kareivji, piebiedrodami Petrogradas proletariātam un revolucionārajam garnizonam, vienbalsīgi (trim atturoties) apstiprināja Latvijas Sociāldemokrātijas 16. oktobra konferences rezolūciju par izveidojušos situāciju un zvērēja uzticību revolucionārajai demokrātijai.⁷¹

20. oktobrī Cēsīs sanāca latviešu strēlnieku pulku Mazā padome, kurā piedalījās pulku un brigāžu komiteju, KSDS(b)P CK, LSD CK un LSD 12. armijas kara organizācijas pārstāvji.

Par latviešu strēlnieku uzdevumiem ziņoja LSD CK loceklis J. Krūmiņš (Pilāts) un latviešu strēlnieku pulku komisārs S. Nahimsons. J. Krūmiņš (Pilāts) uzsvēra, ka latviešu strēlnieku galvenais uzdevums ir Petrogradas aizstāvēšana pret Krievijas un starptautiskās kontrrevolūcijas uzbrukumu. Vienbalsīgi pieņemtajā rezolūcijā bija prasība latviešu strēlniekiem būt gataviem jebkurā mirklī uzsākt bruņotu cīņu par padomju varu. Rezolūcijā norādīts: «Visu zemju proletariāta cerības pašreizējā momentā saistās ap revolūciju Krievijā, kurā jānotiek pirmajām izšķirošajām cīņām starp proletāriskās demokrātijas (strād[nieku], zald[ātu] un bezz[emnieku] dep[utātu] pad[omju]) un buržuāziskās kontrrevolūcijas (Kerenska valdības) diktatūru. Revolūcijas krīze padziļinās un nobriest, izšķirošas cīņas kļūst nenovēršamas. Tikai tautas sacelšanās un buržuāziskās kontrrevolūcijas pilnīga sakaušana padara iespējamu varas pāriešanu strādnieku, kareivju un bezzemnieku (nab[adzīgās] zemniecības) rokās, kas vienīgi var vēl glābt Krieviju no draudošā sabrukuma, no miera uz Krievijas rēķina un Vakareiropas imperiālistu verdzības jūga, metot Vakareiropas proletariātam īsti revolucionāru aicinājumu uz sacelšanos.»⁷²

Bruņotās sacelšanās sagatavošanas gaitā partijas Centrālā Komiteja un V. I. Leņins veltīja lielu uzmanību jautājumam par revolucionāro frontes daļu iespējamo atbalstu. Dažas dienas pirms sacelšanās sākuma V. I. Leņins apspriedās ar CK kara organizācijas vadību. Petrogradas KRK priekšsēdētājs N. Podvoiskis ziņoja: «..kara organizācija visintensīvākajā veidā gatavo sacelšanos, vienā no pēdējām kara organizāciju biroja sēdēm pieņemts lēmums nosūtīt atbildīgus biedrus uz 12., 5. un 2. armiju, uz Dienvidrietumu fronti, uz Minsku, Brjansku un citām vietām, lai sagatavotu frontē un provinču garnizonos esošās organizācijas uz sacelšanos un noskaidrotu, kādu atbalstu karaspēks no citurienes sniegs Petrogradaī..»

N. Podvoiskis vēlāk atcerējās: «Mums bija ļoti svarīgi norādīt biedriem, it īpaši Ziemeļu frontē, uz to nozīmi, kāda 12. un 5. armijai ir kā aizsargslānim, kas nogriež pieejas Pleskavai no Marienburgas [tag. Alūksne — A. D.] puses tur izvietotajām kazaku daļām un divīzijai.»⁷³

21. oktobrī laikraksts «Okopnij nabat» ievietoja aicinājumu Ziemeļu frontes karavīriem padzīt no armijas komitejām visus meņševikus un eserus. Īpašā proklamācijā «Pārvēliet komitejas!» bija teikts: «Biedri, pārvēliet armijas komitejas! Jo līdz šim esošās komitejas izdarījušas mūsu armijai daudz ļauna. Ar viņu piekrišanu armijā tika ieviesti nāves sodi, izformēti revolucionārie pulki, un jūsu vārdā tās sludina, ka armija ir par kara turpināšanu, savā nekaunībā tās nepievērš nekādu uzmanību rezolūcijām, ko pieņem atsevišķi korpusi, divīzijas un pulki. Tās turpina buržuāzijas politiku, nevis mūsējo, kareivju, demokrātisko. Savos izteicienos tās uzrīda armiju aizmugurei un grib sagraut strādnieku un kareivju brālīgo solidaritāti, grib radīt dziļu bezdibeni starp armijas un pilsētu padomēm. Pārvēliet armijas komitejas! Pakļaujiet tās tādai pašai tīrīšanai, kā to paveikuši biedri strādnieki pilsētu padomēs! Padzīt no komitejām un padomēm visus meņševikus un eserus aizsardzībniekus — nožēlojamus samierniekus ar buržuāziju, kas atbalsta asiņaino karu.»⁷⁴

Pēc pazīstamā boļševika, vēlākā Krievijas bruņoto spēku augstākā virspavēlnieka N. Kriļenko domām, «revolūcija frontē faktiski sākās pēc šā uzsaukuma avīzē. Ziņa par apvērsumu, ko vēlāk pārraidīja radio, piešķīra tai jaunu, nesatricināmu spēku.»⁷⁵ Tajā pašā dienā, 21. oktobrī, Iskolastrela izdevums «Latvju Strēlnieks» ievadrakstā ar nosaukumu «Priekšvakarā» aicināja plaši izvērst konkrētu gatavošanos izšķirošām cīņām pret kontrevolūciju, bet 24. oktobrī KSDS(b)P CK un LSD CK loceklis J. Bērziņš (Ziemeļi) LSD centrālorgānā «Mūsu Cīņa» publicēja rakstu par bruņotās sacelšanās nepieciešamību un neizbēgamību. 23. un 24. oktobrī Ziemeļu frontes pulkos un citās karaspēka vienībās notika boļševiku partijas

organizāciju sapulces. Tajās apsprieda konkrēto vēsturisko situāciju valstī un karaspēka daļu savstarpējo sadarbību, kā arī sadarbību ar 12. armijas KRK, lai pēc tās aicinājuma uzsāktu kopīgu darbību.

Tālākā notikumu attīstība bija zibenīga.

Igaunijas boļševiki un viņu radītās KRK darbojās saskaņā ar V. I. Ļeņina un KSDS(b)P CK izstrādāto plānu. 22. oktobrī Tallinā tika izveidota Igaunijas KRK ar I. Rabčinski un V. Kingisepu priekšgalā. Tās sastāvā bija igauņu un krievu boļševiki J. Anvelts, I. Kjas-perts, J. Sihvers, J. Heintuks, V. Milovanovs, A. Dorošenko un citi. KRK boļševiku vadībā izveidoja arī Tartu, Narvā, Valgā, Kundā un citās pilsētās. Tallinas KRK šajās dienās uzturēja nepārtrauktus sakarus ar boļševiku partijas Centrālo Komiteju un J. Sverdlovu, tieši no viņa tika saņemta informācija par stāvokli galvaspilsētā. Izpildot partijas centra norādījumus, Tallinas KRK 23. oktobra vakarā pārņēma savā kontrolē jūras cietokšņa rajonā visus nozīmīgākos stratēģiskos objektus (telefonu, telegrāfu, pastu, dzelzceļa stacijas u. c.). Uz visām karaspēka daļām nosūtīja KRK komisārus. Revolucionārajās daļās un uz kuģiem pēc trauksmes tika izsludināta kaujas gatavība. Revolucionārās kārtības uzturēšanu pilsētā pārņēma Sarkanā gvarde un revolucionārā karaspēka patruļas. Pagaidu valdības spēki un iestādes Tallinā padevās bez kaujas. 25. oktobrī KRK pārņēma varu Tartu, bet 26. oktobrī padomju vara tika nodibināta Narvā. Lielā Oktobra sociālistiskā revolūcija Igaunijā uzvarēja strauji un bez asinsizliešanas. Padomju varu Tallinā faktiski nodibināja jau 23. oktobrī, bet nākamajās 3 dienās (23.—26. oktobrī) — visā Igaunijas cietzemes daļā. Rietumigaunijas arhipelāgu jeb Monzunda salas bija okupējuši vācieši. Lielo dzelzceļa mezglu — Tallinas, Tartu un Narvas — pāriešana KRK pārziņā novērsa iespēju nosūtīt no šiem rajoniem karaspēka daļas uz Petrogradu.⁷⁵

Bruņotā strādnieku un kareivju sacelšanās Petrogradā sākās vēlu vakarā 24. oktobrī (6. novembrī pēc jaunā stila). Pagaidu valdība tika gāzta, un vara pārgāja padomju rokās. Nākamajā dienā tika publicēts V. I. Ļeņina sastādītais Petrogradas Strādnieku un kareivju deputātu padomes KRK uzsaukums «Krievijas pilsoņiem»,⁷⁶ no kura visa pasaule uzzināja par jaunas ēras sākšanos vēsturē.

1917. gada 25.—26. oktobrī (7.—8. novembrī) notika Viskrievijas II padomju kongress, kurā bija pārstāvēts vairāk nekā 400 padomju no visas valsts. No klātesošajiem 649 delegātiem 390 delegātu (t. i., 60%) bija boļševiki. Bez viņiem varas pāriešanu padomju rokās atbalstīja arī kreisie eseri, kas bija pārstāvēti Centrālajā izpildkomitejā, vēlāk arī Padomju valdībā. Kopumā viņu bija 84,7% no visiem kongresa delegātiem.⁷⁷ V. I. Ļeņins norādīja, ka boļševiku partija Krievijā ir neliela, bet ar to kopā iet vairums strādnieku un zemnieku padomju deputātu.⁷⁸ Viskrievijas II padomju kongresa dalībnieku vidū bija 22 Latvijas pārstāvji, 9 no viņiem — Ziemeļu

frontes kareivji. P. Stučku ievēlēja kongresa prezidijā. Latviešu sarkano strēlnieku delegāts K. Pētersons savā runā, atbildot uz Iskolsola pārstāvju meņševiku Haraša, Kučina un citu oportunistu draudiem atstāt kongresu, teica: «Viņi nepārstāv kareivjus. Latviešu strēlnieki vairākkārt ir paziņojuši: jāņem vara savās rokās! Lai viņi iet, armija nav ar viņiem.»⁷⁹

Šo epizodi aprakstījis Džons Rīds: «Zāli satricināja mežonīgu aplausu grāvieni. Sēdes pirmajos mirkļos delegāti, notikumu straujās gaitas pārsteigti un lielgabalu dārdi apdullināti, bija sākuši svārstīties. Veselu stundu no šīs tribīnes cits pēc cita kā vesera sitieni krita vārdi, kas saliedēja viņus, bet tai pašā laikā arī nomāca. Vai viņi galu galā nepaliks vieni? Vai pret viņiem nesacelsies visa Krievija? Vai tiesa, ka uz Petrogradu jau virzās karaspēks? Bet tad sāka runāt šis jaunais, skaidracainais zaldāts, un pēkšņi kā zibens uzliesmojumā visi saskatīja viņa vārdos patiesību. . . *Tā bija zaldātu balsis* — ar šo balsi delegātus uzrunāja miljoni šinējos ģērbtu strādnieku un zemnieku, tādi paši cilvēki kā viņi, ar tām pašām domām un jūtām. . . »⁸⁰

Paužot visas Krievijas strādnieku, kareivju un zemnieku gribu, padomju kongress pārņēma varu. Kongress izveidoja pasaulē pirmo strādnieku un zemnieku valdību — Tautas Komisāru Padomi, par kuras priekšsēdētāju ievēlēja V. I. Ļeņinu. Kongresā ievēlēja Viskrievijas Centrālo izpildkomiteju (VCIK), kurā ietilpa arī delegāti no Latvijas — P. Stučka, K. Pētersons, J. Bērziņš (Ziemeļis), S. Nahimsons, A. Vasiļjevs un J. Peterss.

Viskrievijas II padomju kongress pieņēma divus vēsturiskus dokumentus — Dekrētu par mieru, kurā kongress ieteica karojošām valstīm nekavējoties noslēgt pamieru un sākt miera sarunas, un Dekrētu par zemi, ar kuru bez jebkādas atlīdzības atcēla muižnieku īpašuma tiesības uz zemi un likvidēja privātīpašumu uz zemi, aizstājot to ar visas tautas, valsts īpašumu.

Otrajā kongresa darba dienā, 26. oktobrī, sakarā ar V. I. Ļeņina referātu par mieru uzstājās P. Stučka. P. Stučka stingri apliecināja Latvijas darbaļaužu atbalstu Ļeņinskajam Dekrētam par mieru, kas ievadīja jaunas starptautiskās attiecības un uzsāka Krievijas strādnieku un zemnieku varas miera politiku ne tikai vārdos, bet arī darbos.⁸¹ Pēc tam kad kongress darbu bija beidzis, P. Stučkas vadībā notika Latvijas delegātu sanāksme, kurā viņš aicināja delegātus pēc atgriešanās Latvijā būt cīnītājiem par Oktobra iekarojumu nosargāšanu. Bija jāaizšķēršlo kontrrevolūcijai ceļš no Ziemeļu frontes uz Petrogradu, jāsatricē kontrrevolucionārie spēki un jānodibina padomju vara visā Latvijas neokupētajā daļā.⁸²

Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas uzvara iezīmēja kapitālistiskās sabiedriski ekonomiskās formācijas bojāeju un ievadīja

jaunās — sociālistiskās formācijas veidošanos. V. I. Ļeņins jau 1917. gada 25. oktobrī, runājot par Oktobra revolūcijas pasaulvēsturisko nozīmi, teica: «No šī brīža Krievijas vēsturē sākas jauns posms, un šai trešajai Krievijas revolūcijai savā gala iznākumā jānoved pie sociālisma uzvaras.»⁸³

Sociālistiskā revolūcija Krievijā, kas iesākās ar bruņoto sacelšanos Petrogradā, ātri izplatījās visā zemē. Latvijā par bruņoto sacelšanos galvaspilsētā kļuva zināms 25. oktobra vakarā. Centrobaltā priekšsēdētājs P. Dibenko liecināja: «25. oktobrī plkst. 14 aktīvā armija saņēma telegrāfisku pavēli par to, ka varu pārņēmušas padomes. Šī telegramma nekavējoties tika nodota visiem kuģiem un visām flotes bāzēm, kā arī 12. un 5. armijai.»⁸⁴

Revolucionāro notikumu dalībnieks D. Grazkins savās atmiņās rakstīja: «Kaut arī mēs jebkuru brīdi gaidījām izšķirošos notikumus, taču precīzi par sacelšanās sākumu Petrogradā tomēr neuzzinājām, jo pavēlniecība bija nodibinājusi kontroli visos pasta un telegrāfa kantoros, cenšoties notikumus Petrogradā slēpt no kareivjiem. Tikai 25. oktobra vakarā kareivis telegrāfists, noņēmis kopiju no Pagaidu valdības telegrammas par to, ka boļševiki saņēmuši varu, atnesa to uz «Latvju Strēlnieka» redakciju. 26. oktobrī «Okopnij nabat» iznāca ar speciālpielikumu, kurā bija publicēts KSDS(b)P 12. armijas kara organizāciju biroja parakstītais aicinājums kareivjiem.»⁸⁵ Tajā pašā dienā, 26. oktobrī, Iskolastrela izdotsis «Latvju Strēlnieks» publicēja Petrogradas Strādnieku un kareivju deputātu padomes uzsaukumu visiem Petrogradas garnizona kareivjiem. Vienlaikus 12. armijas Kara revolucionārā komiteja publicēja manifestu, aicinot strādniekus un kareivjus atbalstīt galvaspilsētā nodibināto padomju varu. Manifestā teikts: «Biedri kareivji un strādnieki! Ir situsi likteņa stunda. Ir sākusies cīņa dēļ varas pārejas pašas tautas rokās. [...] Vispirmā sacēlusies sarkanā Pēterpils. [...] Vienojieties ap 12. armijas Kara revolucionāro komiteju!»⁸⁶ 27. oktobrī laikrakstā «Latvju Strēlnieks» bija publicēts LSD Valkas—Rūjienas organizācijas komitejas, Iskolata, Iskolastrela, Valkas Strādnieku un kareivju deputātu padomes bezzemnieku sekcijas un Valkas Arodbiedrību centrālbiroja uzsaukums, kurā visām karaspēku daļu komitejām un padomēm tika paziņots par Pagaidu valdības gāšanu un apliecināta gatavība sniegt atbalstu padomju varai cīņā par mieru, maizi un zemi.

Saņemot pirmās ziņas par bruņotās sacelšanās uzvaru Petrogradā, vietējās padomes Latvijā aktīvi atbalstīja Oktobra revolūciju. 27. oktobrī notika Valmieras padomes plenārsēde, kurā ar ziņojumu par politisko stāvokli uzstājās LSD Valmieras komitejas loceklis, pazīstamais latviešu boļševiks K. Kauliņš (Krauklītis). Sakarā ar K. Kauliņa referātu sēdē pieņēma rezolūciju, kurā bija norādīts: «Revolucionārās Petrogradas strādnieki un zaldāti ir spēruši pirmo

12. armijas Kara revolucionārajai komitejai un atteicās paklausīt Ziemeļu frontes un 12. armijas komandējošā sastāva pavēlēm.

26. oktobrī 12. armijas KRK pavēlēja 1. Daugavgrīvas un 3. Kurzemes pulkam ieņemt Cēsis, kas tika sekmīgi paveikts 27. oktobrī. 12. armijas komandieris Juzefovičs šajā dienā Ziemeļu frontes pavēlniekam ģenerālim Čeremisovam ziņoja pa tiešo vadu, ka izveidojusies «viltus Kara revolucionārā komiteja, ko vada Iskolastrels un kas izsaukusi pirmo un trešo latviešu pulku, kuri pēc šī izsaukuma patvaļīgi aizgājuši no sava rajona».⁸⁸ Juzefovičs ziņoja arī par to, ka «...Iskosola noskaņojums neatbilst masu noskaņojumam. 1. un 5. armijā komitejas noskaņotas pret Iskosolu. 1. armijā pat noformējusies Kara revolucionārā komiteja.»⁸⁹

Pēc tam kad KRK nodibināja padomju varu Cēsīs (pirmajā no Latvijas pilsētām), 28. oktobrī 6. Tukuma un 7. Bauskas pulks saņēma pavēli ieņemt Valmieru un Valku. 2. Rīgas, 4. Vidzemes un 5. Zemgales pulks palika savās vietās, būdami kaujas gatavībā. Mobilizācijas gatavībā bija arī 3. Atsevišķās divīzijas 10. pulks, 109. divīzijas pulki un boļševistiski noskaņotie Sibīrijas strēlnieku pulki, kas bija 12. armijas KRK rezervē. Latviešu strēlnieku rezerves pulks, kas pēc Rīgas krišanas atradās Tartu, pārgāja vietējās KRK rīcībā un ieņēma Tartu dzelzceļa mezglu.

Pirmajās bruņotās cīņas dienās Ziemeļu frontes kareivju laikraksts «Okopnij nabat» 29. oktobrī iznāca ar iepriekšējo nosaukumu «Okopnaja pravda» un kopīgi ar citiem Latvijas boļševiku preses izdevumiem iekļāvās cīņā par Oktobra iekarojumu nostiprināšanu.

Iskosols mēģināja Latvijā organizēt kontrrevolūcijas spēkus un šai nolūkā nodibināja Valkā Dzimtenes un revolūcijas glābšanas komiteju.⁹⁰ Iskosols aicināja Ziemeļu frontes kareivjus «risināt visas politiskās nesaskaņas mierīgā normālā ceļā».⁹¹ Taču šādi priekšlikumi bija nekrietna maskēšanās, jo patiesībā Iskosols mēģināja izprovocēt tiešu sadursmi starp latviešu un krievu daļām, apmelojot latviešu strēlniekus un dēvējot viņus par ienaidnieka aģentiem. Iskosols paziņoja, ka latviešu strēlnieki, «neuzticēdamies Krievijas armijai un tās demokrātiskajām organizācijām, ļaunprātīgas aģitācijas ietekmē mēģina sagrābt kontroli pār dzelzceļu mezglu stacijām un štābu atrašanās vietām».⁹² Vienlaikus Iskosols mēģināja traucēt latviešu strēlnieku daļu pārvietošanu. 12. armijas kontrrevolucionārā vadība sāka savilkt ap Valku sev uzticamās karaspēka daļas.

29. oktobrī Iskosola priekšsēdētāja vietnieks Tumarkins nosūtīja telefonogrammu 13. korpusa štābam, kurā bija teikts: «Dodiet rīkojumu, lai 2. latviešu brigādei tuvākajās stacijās nebūtu neviena lieka vagona, ne lokomotīves. Tas nepieciešams, lai kavētu viņu patvaļīgo kustību.»⁹³ Ģenerālis Juzefovičs nosūtīja uz Valku 20. dragūnu pulku un deva rīkojumu sūtīt turp pārējos 17. kavalērijas divīzijas pulkus, ko uzskatīja par uzticamiem Pagaidu valdībai.⁹⁴ Iskosols savukārt

telegrafeja 17. divīzijas štābam un divīzijas komitejai: «Sakarā ar Valkas pilsētas un dzelzceļa mezglas aizsardzības pastiprināšanu apstiprinām, ka uz Valku nepieciešams nosūtīt 17. kavalērijas divīziju.»⁹⁵ 43. korpusa komandieris saņēma pavēli neatdot Valmieru revolucionārajiem pulkiem un kavēt to virzīšanos uz Valku. Pēc sauszemes karaspēka komandiera pavēles uz visām aktīvās armijas daļām tika nosūtīta Iskosola priekšsēdētāja telegramma, kurā bija prasīta pakļaušanās Dzimtenes un revolūcijas glābšanas komitejai un paziņots, ka «jebkādi kontakti ar viltus Kara revolucionāro komiteju ir noziegums».⁹⁶ Taču nedz šie Iskosola vadītāju mēģinājumi, nedz frontes un armijas komandieru pavēles revolucionārā karaspēka uzvaras gājienu nespēja apturēt. 30. un 31. oktobrī 6. un 7. latviešu strēlnieku pulks iegāja Valmierā.⁹⁷

5. armijas rajonā nodibināja Ziemeļrietumu KRK, kas pakļāva savai kontrolei karaspēka daļas un valsts iestādes. KRK tika nodibinātas arī apriņķa pilsētās Latgalē. 29. oktobrī tika izjaukts 5. armijas komandiera ģenerāļa Boldireva mēģinājums nosūtīt uz Petrogradu ģenerāļa Krasnova rīcībā bruņu divizionu. Rēzeknes stacijā pēc KRK pavēles divizionu atbrūvoja, pie tam virsniekus arestēja, bet ierindnieki pievienojās revolucionārajām daļām.⁹⁸

Vairāki tūkstoši latviešu strādnieku piedalījās Pagaidu valdības gāšanā Petrogradas sarkanģvardu rindās. Maskavas bruņotās sacelšanās laikā plecu pie pleca ar maskaviešiem cīnījās arī latviešu strādnieki un dvinci nodaļa, kurā iesaistījās par revolucionāro kustību arestētie 5. armijas kareivji, kas bija atbrīvoti no Butirku cietuma. Šīs nodaļas kodols bija kontrrevolūcijas uzplūdu laikā jūnijā un jūlijā arestētie kareivji, kas sākumā bija ieslodzīti Daugavpils (Dvinskas) cietoksnī. Pēc šā cietokšņa nosaukuma tad arī kareivju nodaļu dēvēja par dvinciem. Latviešu boļševiki un strādnieki sarkanģvardu vienībās aktīvi piedalījās cīņā par padomju varu Harkovā, Minskā, Vitebskā, Arhangeļskā, Samarā, Saratovā, Nižņijnovgorodā, Rostovā pie Donas un citās pilsētās. Pēc V. I. Ļeņina un Petrogradas KRK norādījuma sakarā ar oktobra beigās sākušos Kerenska un Krasnova pretpadomju dumpi uz Latviju nosūtīja K. Gaili, lai viņš organizētu latviešu strēlnieku triecienu dumpiniekiem no aizmugures. Šai laikā kontrrevolucionāri sagraba Gatčinu un tieši apdraudēja Petrogradu. K. Gailis rakstīja savās atmiņās: «Izstāstījis īsos vārdos lietas būtību, Vladimirs Iljičs izvirzīja jautājumu: «Vai latviešu strēlnieki dosies palīgā Pēterburgas strādniekiem?» Es atbildēju, ka par to nevar būt šaubu, jo latviešu strēlnieki apzinās, ka sociālistiskās revolūcijas liktenis izšķiras Petrogradā, bet nevis Latvijas laukos. Pēc tam V. I. Ļeņins, uzskatīdams jautājumu par principiāli skaidru un izlemtu, sāka precizēt dažas detaļas, kāpēc arī iegāja kopā ar Podvoiski un mani blakus istabā, kur strādāja Antonovs-Ovsejenko. Norunājām sūtīt sākumā vienu pulku. Novēlējis

Jukums Vācietis

laimīgu ceļu, V. I. Ļeņins pavēlēja katru dienu sūtīt ar ziņnesi informāciju. [..]

Mēs nolēmām V. I. Ļeņina uzdevumu veikt ar Iskolastrela, armijas boļševistiskās organizācijas un Revolucionārās kara komitejas palīdzību.

Šīs organizācijas, apspriedušas V. I. Ļeņina priekšlikumu, to vienprātīgi atbalstīja, bet, lai šo priekšlikumu realizētu dzīvē, bija.. nepieciešams ultimātīvi pieprasīt, lai armijas štābs atzītu Revolucionāro kara padomi, bet, lai prasību pastiprinātu, novietot Valkā vismaz vienu revolucionārā karaspēka daļu.»⁹⁹

Valkas ieņemšanai 12. armijas KRK izveidoja kaujas grupu, kurā ietilpa 6. latviešu pulks, 42. smagās artilērijas divizionā baterija un 436. Novaja Lādogas pulka bataljons ar ložmetējnieku komandu. Šai karaspēka grupai ar kara organizācijas biroja priekšsēdētāju A. Vasiļjevu kā politisko vadītāju un J. Vācieti kā militāro komandieri uzdeva ieņemt Valku un likvidēt pēdējo kontrrevolūcijas balstu Latvijā. Šī pavēle tika izpildīta novembra mēneša pirmajā dekādē.

Meņševistiski eseriskā Iskosola vadība, cerēdama vēl varu no rokām neizlaist, 28. oktobrī Cēsīs sasauca 12. armijas padomju delegātu kongresu.¹⁰⁰ Delegātu vēlēšanas šim kongresam notika pirms bruņotās sacelšanās Petrogradā, un kongresā ievērojamu vietu skaitu bija ieguvuši eseri. Jau pašā sākumā kongress sašķēlās divās daļās — kreiso blokā, kurā ietilpa boļševiki un kreisie eseri, un labējo blokā (meņševiki un labējie eseri). Prezidijā no 7 vietām 3 vietas ieguva boļševiki. Sākumā par kongresa priekšsēdētāju ievēlēja boļševiku S. Nahimsonu, bet vēlāk, pēc pārbalsošanas, — labējo eseri M. Ļihaču. Daudzos jautājumos kongress pieņēma meņševiku un eseru ieteiktās rezolūcijas. Atmaskojot eseru un meņševiku līderus, S. Nahimsons teica: «.. Kučins un viņa kompānija savu šķirisko, sīkburžuāzisko interešu dēļ, .. savas nepastāvības un neprincipiālitātes dēļ tagad citādi nemaz nevar rīkoties kā tikai truli riet un saukt uz cīņu pret proletariāta un trūcīgās zemniecības diktatūru.»¹⁰¹

Kongresa laikā vietējā garnizona karavīri un frontes delegāti organizēja solidaritātes demonstrāciju ar boļševikiem, prasot visu varu padomēm.¹⁰²

Niknās cīņas kongresa izšķirošajā jautājumā — par attieksmi pret Oktobra revolūciju — beidzās ar kreisā bloka uzvaru.¹⁰³ Ar balsu vairākumu tika noraidīta rezolūcija par solidarizēšanos ar Dzimtenes un revolūcijas glābšanas komiteju. Kreiso bloka rezolūcijā bija teikts: «Kongress paziņo, ka atgriešanās pie pagātnes nenotiks un ka Pagaidu koalīcijas valdībai brīvajā Krievijā vairs nav vietas. Mēs apsolām ar visiem līdzekļiem plaši atbalstīt strādnieku un zemnieku valdību, kas ir atbildīga Viskrievijas Kāreivju, zemnieku un strādnieku deputātu padomei.»¹⁰⁴

Šī kreiso bloka rezolūcija aicināja visas karojošās tautas un valdības uzsākt sarunas par taisnīgu un demokrātisku mieru un šai nolūkā nekavējoties noslēgt pamieru visās frontēs, kā arī publicēt visus slepenos nolīgumus, izdot dekrētu par privātīpašumā esošās zemes nodošanu revolucionāro komiteju rīcībā līdz pieņemamam agrārjautājuma atrisinājumam Satversmes sapulcē. Tālāk rezolūcijā bija prasība nekavējoties atcelt apkaunojošo Pagaidu valdības likumu par nāves sodu atjaunošanu, aicinājums uz pilnīgu armijas demokratizāciju, tās attīrīšanu no kontrrevolucionāriem elementiem, kara izdevumu pārlikšanu uz buržuāzijas pleciem, frontes apgādāšanu ar pārtiku un bruņojumu, par politiskiem jautājumiem un par revolucionāru darbību zemes un zemnieku komitejās, arestēto atbrīvošanu, Korņilova un visu apcietināto korņiloviešu nodošanu revolucionārai karatiesai Petrogradā.

Kongresā ievēlēja jaunu Iskosola sastāvu, izejot no paritātes principa: pa 22 cilvēkiem kā no kreisā, tā arī no labējā bloka. Boļševiki izvirzīja un kongress apstiprināja šādas prasības: 1) pēc divām nedēļām sasaukt jaunu kongresu un sarīkot Iskosola

pārvēlēšanas; 2) nepieļaut Iskosola sastāvā iekļūt kādam no 12. armijas komisāra meņševika Kučina atbalstītājiem; 3) aizliegt Glābšanas komitejas darbu.¹⁰⁵

Jaunievēlētajā Iskosolā bija divi priekšsēdētāji: no kreisā bloka tika izvirzīts boļševiks Medvedevs un no labējā — eseris Ļihačs. Jau 1. novembrī šis Iskosols praktiski saira, jo nespēja veikt nekādu lietišķu darbību. Formāli tas pastāvēja līdz nākamajam ārkārtējam 12. armijas karavīru deputātu kongresam, kas notika novembra vidū un ievēlēja jaunu, boļševistisku Iskosolu. Bijušie meņševistiski eseriskā Iskosola locekļi aizbrauca uz Valku, kur aktīvi sadarbojās ar Dzimentenes un revolūcijas glābšanas komiteju. Viņi mēģināja aizkavēt revolucionāro spēku uzbrukumu Valkai, publicēja uzsaukumu 12. armijai, kurā mēģināja diskreditēt latviešu strēlniekus un 436. Novaja Lādogas pulka kareivjus, nosaucot viņus par fronti un valsts aizsardzību dezorganizējošu pūli. Viņi ieteica 12. armijai ieturēt neitralitāti attiecībā pret revolucionārajiem notikumiem. Ar šādu farizejisku aicinājumu meņševistiski eseriskā Iskolata locekļi uzstājās pēc tam, kad bija izgāzušies viņu mēģinājumi nosūtīt karaspēku uz Gatčinu, lai atbalstītu Kerenski. Atbildot uz šiem izlīdzēju mēģinājumiem, karaspēka daļās tika pieņemtas rezolūcijas, kurās bija atbalstīta Kara revolucionārās komitejas darbība. Tā, piemēram, atsaucoties uz iskosoliešu aicinājumiem par neitralitāti, Veližas pulkā pieņēma rezolūciju: «Brīdī, kad izšķiras: būt padomju varai vai nebūt, atbrīvoties strādniekam no ekspluatatoru ekonomiskā jūga vai nē, 12. armijas neitralitātes saglabāšana attiecībā pret tautas kustību ir noziegums.»¹⁰⁶

Skaidrāku atbildi meņševiki un eseri vairs nevarēja saņemt. Iskosolā ievēlētie boļševiki 29. oktobrī palika Cēsis un kopā ar KRK vadīja kareivju cīņu pret kontrrevolūciju.¹⁰⁷

Kamēr iskosolieši sēdēs pieņēma lēmumus par 12. armijas neitralitāti,¹⁰⁸ boļševiku pusē pārgāja pēdējās Ziemeļu frontes karaspēka daļas. 3. novembrī 12. armijas štābam šīs armijas KRK vārdā tika iesniegts ultimāts ar prasību nekavējoties atzīt tās varu. Ultimāta teksts bija iespiests un izplatīts skrejlapās 20 tūkst. eksemplāru lielā tirāžā.¹⁰⁹ Vienlaikus boļševiki gatavojās atbrīvot Valku no kontr-revolucionārā karaspēka daļām un likvidēt 12. armijas štābu. Ziemeļu frontes komisāra vietas pagaidu izpildītājs Šubins ziņojumā par stāvokli frontē laika posmā no 25. oktobra līdz 8. novembrim rakstīja: «Visaktīvāk boļševiki darbojās 12. armijā. Lai gan armijas komiteja bija izsludinājusi neitralitāti, divus pulkus nosūtīja uz Valku dzelzceļa mezgla ieņemšanai . . . 5. un 1. armijā pieņemtas vairākas rezolūcijas par nekavējošu miera noslēgšanu . . . Jau tā lielā neuzticība pret komandējošo sastāvu vēl saasinājusies. Bija vairāki gadījumi, kad virsniekus ar varu izlika no telpām. 2. korpusa komandieris ziņo, ka daži virsnieki neierodas savās daļās, baidīdamies, ka

tos nenogalina.»¹¹⁰ Ziemeļu frontes komisārs bija spiests atzīt, ka Pagaidu valdība ir zaudējusi kontroli pār Ziemeļu fronti. Pēc komisāra vārdiem, «Petrogradas notikumi un uzliesmojušais pilsoņu karš ārkārtīgi saasinājis jau tā smago stāvokli frontē vispār un Ziemeļu frontē it īpaši. Sikāki ziņojumi no korpusu komandieriem ienāca maz: tam par iemeslu bija vispārēja nenoteiktība un nogaidīšana, kā arī šur tur nodibinātā boļševiku kontrole pār telegrāfu.»¹¹¹

Ģenerālis Juzefovičs sūdzējās frontes pavēlniekam, ka viņam neesot līdzekļu, lai pretotos boļševistiski noskaņotajiem pulkiem. Ģenerālis Čeremisovs viņam atbildēja: «Man nav reāla spēka . . . 17. kavalērijas divīzija ir uzticamāka, taču tā pieņēmusi lēmumu saglabāt neitralitāti un uzstāties tikai, lai pārtrauktu nekārtības un laupīšanu.»¹¹² Sarunā pa tiešo vadu 4. novembrī Čeremisovs Juzefovičam atzinās: «Kā lai tev palīdzu? Ja tev nav uzticamu karaspēka daļu, uz kurām tu varētu balstīties, tad man tādu nav ne tik.»¹¹³ Dažas dienas vēlāk Ziemeļu frontes štāba ģenerālkvartīrmeistars Baranovskis telegrafēja Galvenajai mītnai: «1. armijas daļās strauji mainās noskaņojums un neapšaubāmi uz slikto pusi.»¹¹⁴

Sai laikā 5. Zemgales latviešu strēlnieku pulka komandieris, vēlākais Padomju republikas bruņoto spēku virspavēlnieks J. Vācietis izstrādāja Valkas ieņemšanas plānu un ziņoja par to 12. armijas KRK sēdē.¹¹⁵

Saskaņā ar J. Vācieša Valkas ieņemšanas plānu vajadzēja, pirmkārt, mierīgā ceļā panākt vienošanos ar igauņu daļām, otrkārt, neitralizēt 17. kavalērijas divīziju, kas apsargāja Valkas piedevceļus, treškārt, padzīt no Valkas nāves bataljonu un bruņumašīnas. Piedaloties Tallinas strādnieku organizāciju pārstāvjiem, kā arī latviešu un igauņu boļševikiem, Tartu notika kareivju sapulce, kurā igauņu karaspēka daļas pārgāja revolūcijas pusē un atbalstīja latviešu strēlniekus. Pārrunās ar kavalērijas divīziju pārstāvjiem izdevās nodrošināt viņu neitralitāti, un divīzija no Valkas atgāja. Pa šoseju Valkas virzienā tika nosūtīts no Valmieras ar artilēriju pastiprināts 6. Tukuma latviešu strēlnieku pulks, 7. Bauskas pulkam bija jānosiedz visi ceļi uz austrumiem un ziemeļiem no Valkas, bet 436. Novaja Lādogas pulka apakšvienības virzījās uz pilsētu no rietumiem. Pretinieks ieņēma pozīcijas pie Sedas upes. Pārgājiena otrajā dienā 6. Tukuma pulks sasniedza pozīcijas gar Sedas upi un nakts uzbrukumā pretinieku atsvieda līdz pilsētai. Latviešu strēlnieki nelielās grupās ielauzās pilsētā un ielenca ēku, kurā atradās Iskosols. Uz to brīdi 7. latviešu strēlnieku pulks bija nosedzis ceļus uz austrumiem un ziemeļiem no Valkas, bet 436. Novaja Lādogas pulks cieši pietuvojies Valkai no rietumu puses. Baidoties no pilnīga ielenkuma, nāves bataljons atstāja Valku, un 7. novembrī 6. pulka strēlnieki bez cīņas ieņēma dzelzceļa mezglu, telegrāfu, staciju, 12. armijas štābu un citas iestādes.¹¹⁶

Pēdējais kontrrevolūcijas atbalsta punkts Latvijā bija likvidēts, un Valkā tika nodibināta padomju vara. Pēc ģenerāļa Juzefoviča atcelšanas par 12. armijas komandieri nozīmēja J. Vācieti.

14. un 15. novembrī notika 12. armijas kareivju deputātu padomes ārkārtējais kongress, kurā delegātu vairākums izteicās par padomju varas nodibināšanu. Sakarā ar to «Cīņa» rakstīja: «Ar 405 balsīm pret 145 balsīm kongress pieņēma boļševiku rezolūciju par politisko stāvokli. Ar to kongress parādīja savu politisko seju un nosacīja Zaldātu deputātu padomes izpildkomitejas likteni.»¹¹⁷ Kongress ievēlēja jaunu, boļševistisku Kareivju deputātu padomes izpildkomiteju ar priekšsēdētāju S. Nahimsonu. 19. novembrī jaunais Iskosols telegrafeja visām armijas komitejām: «12. armijas komiteja apsveic strādnieku, zemnieku un kareivju apvienošanās Petrogradā. Aicinām visas armijas kopā ar mums visiem lidzekļiem, pat ar ieroču spēku, atbalstīt Tautas Komisāru Padomi . . .»¹¹⁸

Novembrī boļševistiskas rezolūcijas pieņēma arī 1. un 5. armijas kongresi, un armiju komiteju vadība tur pārgāja boļševiku rokās. 1. armijas izpildkomiteja, ko vadīja boļševiks Voitovs, savā rezolūcijā apsveica «visus izšķirīgos Tautas Komisāru Padomes pasākumus, lai atrisinātu jautājumus par nāves sodu atcelšanu, par zemi un par mieru»,¹¹⁹ kā arī aicināja visas armijas saliedēties ar V. I. Ļeņina vadīto Padomju valdību.

5. armijas delegātu ārkārtējā kongresa lēmumā, ko pieņēma ar 364 balsīm (pret 75), norādīts: «Dekrēts par zemi, mieru un kontroli pār ražošanu, nesaudzīga attieksme pret tautas ienaidniekiem, mantīgajām šķirām, liecina par to, ka Tautas Komisāru Padome, ko izveidojis Viskrievijas kongress, ir patiesa tautas vara, strādnieku, kareivju un zemnieku deputātu padomju vara, un šo varu mēs pilnīgi atbalstīsim pret visiem uzbrukumiem . . .»¹²⁰

Revolucionārās cīņas skola, ko boļševiku vadībā izgāja pilsētu un lauku darbaļaudis no 1917. gada februāra līdz oktobrim, strādnieku un bezzemnieku interešu kopība, neokupētās Latvijas tuvums sarkanajai Petrogradai, latviešu strēlnieku un gandrīz visā Latvijā izvietoto 12. un 5. armijas revolucionāro daļu ietekme — tas viss noteica faktu, ka Latvijas neokupētajā daļā padomju vara tika nodibināta strauji — divu nedēļu laikā (no 25. oktobra līdz 7. novembrim) — praktiski bez asinsizliešanas. Latvijas iedzīvotāju lielums lielais vairākums — laukstrādnieki, kalpi, bezzemnieki, darba inteliģence ar proletariātu avangardā boļševiku vadībā pārlicināti nostājās Krievijas Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas pusē.

Visur notika pagastu kopsapulces vai bezzemnieku sapulces, kuras pēc referātiem par sociālistiskās revolūcijas uzvaru Petrogradā pieņēma rezolūcijas par vispusīgu atbalstu padomju varai. 28. oktobrī par varas pāreju Tautas Komisāru Padomes rokās un pilnīgu uzticību tās pasākumiem paziņoja Smiltenes padomes izpildkomiteja.¹²¹

2. novembrī Malienas LSD komiteja deva rīkojumu Malienas organizācijas rajoniem organizēt vietējās varas pārņemšanu bezzemnieku padomju rokās.¹²²

5. novembrī Kalsnavas pagasta bezzemnieku padome izteica uzticību jaunajai varai un ievēlēja revolucionāro komiteju, kas pārņēma pagasta pārvaldi. Tajā pašā dienā notika iedzīvotāju kopsapulce Priekuļu pagastā, kas lēma par varas pāreju padomes rokās un apņēmas visiem spēkiem atbalstīt jauno strādnieku un zemnieku valdību un palīdzēt tai likvidēt Kerenska bandas. Līdzīgus lēmumus novembra pirmajā pusē pieņēma darbaļaudis arī Vidrižu, Vijciema, Kārķu, Lēdurgas, Mārcienas, Stalbes, Tirzas un daudzos citos pagastos.

21. novembrī Rēzeknes padome nosūtīja apsveikumu Tautas Komisāru Padomei, kurā bija rakstīts: «Rēzeknes Strādnieku, kareivju un zemnieku deputātu padome sūta jums savu kvēlo sveicienu un sirsnīgu pateicību par to, ka jūs droši stājāties sacēlušās tautas priekšgalā un droši vedat to uz priekšu sociālisma valstībā. Lai dzīvo tautas vara! Droši ejiet uz priekšu, sagraujot vecās iekārtas balstus, bet tauta pati radīs jaunu iekārtu, jaunu valstību — sociālisma valstību.»¹²³ To, ka padomju varas nodibināšanu Latvijā atbalstīja plašas darbaļaužu masas un Ziemeļu frontes kareivji, parliecinoši parādīja Satversmes sapulces vēlēšanu rezultāti. Vairums vēlētāju balsoja par boļševiku partijas kandidātiem. V. I. Ļeņins norādīja: «Mūsu darba rezultāti starp citu izpaudās arī tai balsošanā Satversmes sapulces vēlēšanās 1917. gada novembrī, kurā (balsošanā) piedalījās Krievijā arī armija.»¹²⁴ Gatavošanās Satversmes sapulces vēlēšanām izvērās 1917. gada oktobrī. Dienu pirms sociālistiskās revolūcijas uzvaras Ziemeļu frontes komisija oficiāli reģistrēja Satversmes sapulces vēlēšanām KSDS(b)P kandidātu sarakstu (Nr. 5), kurā bija 25 cilvēki ar V. I. Ļeņinu priekšgalā. Reizē ar V. I. Ļeņinu 1917. gada 24. oktobrī par saraksta kandidātiem tika reģistrēti S. Nahimons, P. Stučka, V. Antonovs-Ovsejenko, N. Podvoiskis, S. Medvedevs, E. Skļanskis, A. Vasiljevs, J. Vilks, P. Krasikovs, J. Roze, R. Sīverss, D. Grazkins, K. Gailis un vēl citi boļševiki.¹²⁵ Iesniegumā vēlēšanu komisijai, kas uzrakstīts ne vēlāk par 1917. gada 12. oktobri, V. I. Ļeņins rakstīja, ka piekrit balotēties Satversmes sapulcē no Ziemeļu frontes un neiebilst pret KSDS(b)P armijas organizācijas ieteikto kandidātu saraksta sastādīšanas kārtību.¹²⁶

1917. gada 22. oktobrī laikraksts «Okopnij nabat» publicēja KSDS(b)P Ziemeļu frontes boļševistisko organizāciju konferences apsveikumu V. I. Ļeņinam. Tajā bija teikts: «Konference vienbalsīgi nolēma kandidātu sarakstā kā pirmo ierakstīt biedru Ļeņinu. Lai Vladimira Iljiča izraudzīšana par Ziemeļu frontes revolucionārās armijas deputātu vēlreiz jo uzskatāmi pierāda ikvienam, ka apzi-

Satversmes sapulces vēlēšanu rezultāti Ziemeļu frontē un neokupētajā Latvijā

Ziemeļu frontes armijas	Boļševiki	Eseri	Ukraiņu eseri un musulmaņu nacionālisti (armijās); Zemnieku savienība (Vidzemē)
12. armija	205 954	123 818	40 053
5. armija	159 516	48 786	22 615
1. armija	79 302	61 656	24 174
42. korpus (Somijā)	20 809	11 034	1252
Kopā frontē	465 581	245 294	88 094
Neokupētajā Latvijas daļā (Vidzemē)	97 781		31 253
Kopā:	563 362	245 294	119 347

nīgie strādnieki, kareivji un zemnieki tiklab agrāk, kā tagad pilsētu un lauku nabadzīgo slāņu revolūcijas interešu aizstāvību pilnīgi un galīgi uztic biedram Ļeņinam, un tieši biedram Ļeņinam pirmām kārtām.»¹²⁷

Partija aicināja par šo sarakstu balsot arī Latgales darbaļaudis. Iskolastrela latgaliešu sekcija aicinājumā Latvijas darbaļaudīm rakstīja: «Šajā sarakstā ir gan Vitebskas guberņas darbaļaužu aizstāvji, gan arī Latgales strādnieku un trūcīgo zemnieku un bezzemnieku aizstāvji. Mēs, strēlnieki, aicinām balsot par šo sarakstu visus Latgalē dzīvojošos strādniekus un zemniekus.»¹²⁸

Vidzemes neokupētajā daļā izvirzīja Latvijas Sociāldemokrātijas kandidātu sarakstu (Nr. 3) ar P. Stučku priekšgalā. Pārējie LSD kandidāti bija F. Roziņš, J. Bērziņš (Ziemeļi), K. Pētersons, K. Pečaks un O. Kārklīš.¹²⁹

Satversmes sapulces vēlēšanas Ziemeļu frontē un Latgalē notika 15.—20. novembrī. Galvenie to rezultāti apkopoti tabulā. Saskaņā ar izlīdzēju partiju iesniegumu balsis, ko nodeva par 1., 2. un 3. kandidātu sarakstu — meņševikiem aizsardzībniekiem, trudovikiem un eseriem —, tika apvienotas, un tas deva iespēju viņiem iegūt 4 deputātu vietas, bet uzvaru vēlēšanās nenodrošināja. Nacionālistiskās organizācijas ieguva divas vietas (vienu no tām ukraiņu eseru un musulmaņu nacionālistu sarakstā Ziemeļu frontes rajonā un otru — pēc Zemnieku savienības kandidātu saraksta Vidzemē). Absolūtais kareivju un Latvijas darbaļaužu vairākums (563 362 vēlētāji) nobalsoja par boļševikiem un no Ziemeļu frontes ievēlēja 8 deputātus, no Vidzemes — 3, pavisam 11 deputātus. Vēlēšanu rezultāti parāda, ka visā Ziemeļu frontes rajonā par boļševikiem bija nodoti 56% balsu, to skaitā 1. armijā — 47%, 5. armijā — 66%, 12. armijā —

daļā (Vidzemē)

Meņševiki aizsardzībnieki	Trudoviki	Meņševiki internacionālisti	Kadeti	Pavisam nobalsojuši
2830	2515	1773	6513	383 456
1352	1097	1293	4774	293 433
1399	1588	1013	1612	170 744
293	565	347	718	35 018
5874	5765	4426	13 617	882 651
7046				136 080
12 920	5765	4426	13 617	1018 731

54%, bet latviešu strēlnieku pulkos, kur balsošanā piedalījās 80—90% no visiem kareivjiem, par boļševikiem nodeva 95% balsu. Vidzemē par boļševikiem balsoja 72%, bet Latgalē — 51% vēlētāju. Pavisam no Ziemeļu frontes un Latvijas neokupētās daļas Satversmes sapulcē ievēlēja 17 deputātus, to skaitā bija 11 boļševiki, 4 eseri, 1 ukraiņu eseris un 1 Zemnieku savienības biedrs. Ievēlēto deputātu boļševiku vidū bija V. I. Ļeņins, P. Stučka, F. Roziņš, E. Skļanskis, S. Nahimsons, J. Bērziņš (Ziemeļi), N. Podvoiskis, V. Antonovs-Ovsejenko.

P. Stučku Satversmes sapulcē ievēlēja no Vidzemes vēlēšanu apgabala pēc LSD kandidātu saraksta (Nr. 3), kā arī no Ziemeļu frontes pēc KSDS(b)P frontes konferences saraksta (Nr. 5).¹³¹ Arī turpmāk P. Stučka pārstāvēja latviešu boļševikus Satversmes sapulcē. V. I. Ļeņins bija ievēlēts Satversmes sapulcē no citiem vēlēšanu apgabaliem, tādēļ pēc vēlēšanām viņš Ziemeļu frontes vēlēšanu komisijai paziņoja, ka paliks par Baltijas flotes deputātu. Tādējādi par Ziemeļu frontes deputātu Satversmes sapulcē no boļševiku saraksta ievēlēts skaitījās nākamais kandidāts A. Vasiljevs.¹³²

Sociālistisko pārkārtojumu sākums Latvijā

1917. gada 8. un 9. novembrī revolucionārā karaspēka tikko ieņemtajā Valkā notika Latvijas Strādnieku, kareivju un bezzemnieku deputātu padomes sēde. Pamatojoties uz Viskrievijas II padomju kongresa lēmumu par visas varas pāreju centrā un uz vietām strādnieku,

kareivju un zemnieku deputātu padomju rokās, Latvijas Strādnieku, kareivju un bezzemnieku deputātu padome pieņēma no 12. armijas Kara revolucionārās komitejas visu civilo varu Latvijas neokupētajā daļā un nolēma likvidēt citus vietējās pašpārvaldes orgānus — zemes padomes, pilsētu domes u. tml. Padome paziņoja: «Varai nedalīti jāatrodas pašas darba tautas deputātu padomju rokās. Latvijas Strādnieku, kareivju un bezzemnieku deputātu padome, likvidējot vecās pārvaldes formas un ņemot varu savās rokās Latvijā, sīta draudzīgus sveicienus revolucionārai Padomju valdībai (tautas komisāriem) un Padomju Centrālajai izpildkomitejai un līdz ar to apņemas visiem spēkiem un līdzekļiem tās atbalstīt grūtajā cīņā. Krievijas strādnieku un nabadzīgo zemnieku revolūcijas valdība, kura pacēlusi starptautiskās revolūcijas cīņas karogu, atradis sev drošu atbalstu Krievijas un visas pasaules strādnieku vidū.»¹³³

Latvijas Strādnieku, kareivju un bezzemnieku deputātu padomes izpildkomitejas sastāvu papildināja, bet par priekšsēdētāju ievēlēja vienu no Latvijas Sociāldemokrātijas dibinātājiem un vadītājiem, revolucionārās strādnieku kustības veterānu F. Roziņu, kurš pēc ilgiem emigrācijas gadiem beidzot bija guvis iespēju atgriezties dzimtenē. Par Iskolata priekšsēdētāja vietnieku ievēlēja J. Krūmiņu (Pīlātu), par sekretāru — J. Vilku, bet par sekretāra vietnieku — T. Draudiņu. Par Iskolata uzturēšanās vietu kļuva Valkas pilsēta.

Vēsturiskajai situācijai Latvijā pirms Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas uzvaras piemita tā savdabība, ka vietēja vara Vidzemē faktiski jau bija pārgājusi bezzemnieku rokās, bet vadošā ietekme vietējās varas iestādēs piederēja boļševikiem. LPSR Centrālajā Valsts Oktobra revolūcijas un sociālistiskās celtniecības arhīvā saglabājušās (diemžēl visai nepilnīgi) Valmieras apriņķa pagastu izpildkomiteju priekšsēdētāju aptaujas anketas¹³⁴ sniedz zināmu priekšstatu par šo vietējo varas iestāžu vadītājiem laikā pirms Lielā Oktobra. Pagasta izpildkomiteju 52 priekšsēdētāju vidū bija 5 māju īpašnieki, 42 zemkopji, kā arī pa vienam kooperatoram, agronomam, krāšņu mūrniekam, galdniekam un akmeņkalim. No partijas piederību uzrādījušiem 13 cilvēki pārstāvēja sociāldemokrātus — boļševikus, citi 13 — Zemnieku savienību un viens — sociālistu revolucionāru (eseru) partiju. Bezpartejisko bija 25 cilvēki, viņu vidū viens, kā norādīts, «boļševikiem simpatizējošs» un vēl viens «strādnieku partijai simpatizējošs». Par dažu pagastu izpildkomiteju priekšsēdētāju — Zemnieku savienības biedru — politisko uzskatu haotiskumu var spriest pēc viņu sniegtajām atbildēm anketu ailēs par partijas piederību: «Zemnieku savienība, taču simpatizēju sociāldemokrātiem» vai «Zemnieku savienība, bet simpatizēju sociāldemokrātiem meņševikiem». Pagastu izpildkomiteju priekšsēdētāju lielais vairums bija beiguši draudzes skolas (20 cilvēki) vai pagastskolas

Fricis Roziņš

(14 cilvē.), 13 cilvēki izrādījās beiguši vai kādreiz mācījušies pilsētas skolā, pa vienam — komercskolā un seminārā. Līdztekus pienākumiem pagasta izpildkomitejā to priekšsēdētāji darbojās arī bezzemnieku padomēs (10 cilvēki), pārtikas komitejās (7 cilvēki), agrārājās komitejās (9 cilvēki) un citās pagasta organizācijās. Pagastu izpildkomiteju priekšsēdētāju vidū bija agrākais pagasta vecākais un pat krājkašes direktors. Priekšsēdētāju vecums svārstījās no 24 līdz 63 gadiem, pēc tautības viņi bija lielākoties latvieši. Anketu dati zināmā mērā atspoguļo to neapšaubāmo faktu, ka sociālistiskā revolūcija spēcīgi saviļņoja visus lauku sabiedrības slāņus, iekustināja tos un iesaistīja aktīvā politiskā darbībā. Satversmes sapulces vēlēšanās Vidzemē savas balsis boļševikiem atdeva vēlētajū lielākā daļa (72,6%). Arī vairākos pagastos, kur līdz Oktobra revolūcijai izpildkomitejas vadīja Zemnieku savienības biedri, iedzīvotāji tāpat balsoja par boļševikiem. Acīmredzot ne jau šie vadītāji noteica masu noskaņojumu.

Iskolats lielā mērā prasmīgi izmantoja pastāvošo Vidzemes zemes padomes administratīvo, saimniecisko un tehnisko aparātu, kas pēc Zemnieku savienības pārstāvju izstāšanās pilnībā nonāca boļševiku rokās. Aprīņu strādnieku, bezzemnieku un kareivju deputātu padomes savukārt izmantoja aprīņu zemes padomju aparātu.

Pēc padomju varas nodibināšanas Latvijā visur notika rajonu partijas sanāksmes. LSD Malienas organizācijas konferences 25. novembra rezolūcijā bija teikts: «... mūsu tuvākais lozungs papildijies. Kritusi buržuāzijas aizbildniecība pār strādniecību. Bet cīņa vēl nav nobeigta. [...] Ciešās rindās iet un pabalstīt tagadējo Padomju valdību. Prasīt no Satversmes sapulces revolūcijas ieguvumu nostiprināšanu. Ja Satversmes sapulce ietu pret revolūciju, — atlaist viņu.»¹³⁵ Konference noklausījās referātus par stāvokli uz vietām un pieņēma lēmumu par Sarkanās gvardes organizēšanu, par autonomiju un pašpārvaldi, vērsās pret Latvijas atšķirtību no Krievijas.

3. un 4. decembrī Rēzeknē notika Latgales strādnieku, kareivju un zemnieku pārstāvju kongress. Tajā piedalījās 345 delegāti ar lēmēja balsstiesībām. Kongress nosūtīja apsveikuma telegrammu Tautas Komisāru Padomei un Petrogradas strādniekiem, kareivjiem un matrožiem. Kongresa darba galvenais jautājums bija tautu pašnoteikšanās un Latgales autonomija. Ar referātu šai jautājumā uzstājās Iskolata loceklis boļševiks E. Viksniņš, izvirzot boļševiku rezolūciju par Latgales pievienošanu Latvijas pārējai daļai. Nerautoties uz F. Kempa vadīto latgaliešu buržuāzisko nacionālistu pretošanos (viņi mēģināja kongresam uzspiest rezolūciju par atsevišķas Latgales republikas izveidošanu), boļševiku priekšlikums tika pieņemts ar 202 (pret 74) balsīm.¹³⁶ Delegāti pieņēma lēmumu par Latgales apriņķu atdalīšanu no Vitebskas guberņas un par speciāla kongresa sasaukšanu, lai galīgi izlemtu Latgales nākotni, tāpat izteica gatavību sūtīt savus pārstāvjus uz Latvijas II padomju kongresu (par tā sasaukšanu Iskolats lēma 22. novembrī).¹³⁷ Rēzeknes kongresā izvēlēja Latgales Zemnieku, strādnieku, kalpu un kareivju deputātu padomi (30 cilvēku). Padomē iekļāva Daugavpils, Rēzeknes un Ludzas apriņķu pārstāvjus.¹³⁸ Izpildkomitejā ievēlēja 9 cilvēkus. Viņu vidū bija boļševiki F. Greivuls, A. Jurēvičs, D. Esta.

14. un 15. decembrī norisinājās LSD XV konference. Tā bija pirmā LSD konference pēc sociālistiskās revolūcijas uzvaras, un tai vajadzēja noteikt Latvijas boļševiku uzdevumus jaunā vēsturiskā situācijā, sabiedrības sociālistisko pārkārtojumu uzsākšanas apstākļos. Konferencē tika apspriesti dažādi jautājumi: pašreizējais moments, agrārais jautājums, Latvijas autonomija un Satversmes sapulce, revolucionārais karš.¹³⁹ Šai laikā Latvijas neokupētajā daļā darbojās piecas LSD organizācijas: 12. armijas kara organizācija un ierakumu strādnieku organizācija (1772 partijas biedri) ar centru Cēsīs, Vidienas organizācija (866 partijas biedri) ar centru Valmierā, Malienas organizācija (728 biedri) ar centru Jaungulbenē, Valkas—Rūjienas organizācija (380 biedru) ar centru Valkā. Konferences darbā piedalījās 68 delegāti, pārstāvot 3746 partijas biedrus; ar padomdevēja balsstiesībām konferencē piedalījās LSD CK

Maskavas biroja un boļševiku partijas latviešu grupu (tās apvienoja ap 9500 partijas biedru¹⁴⁰) pārstāvji.

LSD XV konference rezolūcijā par pašreizējo momentu konstatēja, ka vara visur pārgājusi proletariāta, kā arī pilsētu un lauku iedzīvotāju trūcīgākās daļas rokās, ka darbaļaužu diktatūru un tās pārstāvjus — strādnieku, kareivju un bezzemnieku deputātu padomes — atzīst iedzīvotāju vairākums. Konference aicināja nostiprināt proletariāta diktatūru un nesaudzīgi cīnīties pret kontrrevolūciju: «... mūsu tagadējais uzdevums — ejot cīņā pret kontrrevolūciju, tanī pašā laikā enerģiski turpināt visas ražošanas un izdalīšanas pārvešanu uz sabiedriskiem pamatiem. Sociālisma izvešana tagad ir tapusi par nepieciešamu, neatliekamu revolucionārās valdības politiku.»¹⁴¹

Sakarā ar Padomju valdības 1917. gada 2. novembrī apstiprināto «Krievijas tautu tiesību deklarāciju» tika apspriests jautājums par Latvijas autonomiju un Latvijas Satversmes sapulci. Lai nostiprinātu revolūcijas iekarojumus un sociālistiskos pārveidojumus, Latvijas darbaļaudis bija ieinteresēti nodibināt visciešāko savienību ar krievu tautu un pārējām Padomju Krievijas tautām. Jau LSD V kongress novērtēja partijas principiālo līniju jautājumā par Latvijas kā revolucionārās Krievijas autonomas sastāvdaļas pašnoteikšanos. Vadoties pēc tā un balstoties uz proletāriskā internacionālisma un tautu brālīgas sadarbības principiem, LSD XV konference vēlreiz apliecināja, ka Latvijas Sociāldemokrātija, principā atzīstot Latvijas tiesības uz pašnoteikšanos, uzstājas par apvienotās Latvijas (Kurzemes, Vidzemes un Latgales) saistību ar Krieviju, par tādu Latvijas autonomiju, kas «neiziet ārā no Krievijas proletariāta diktatūras dekrētu principu rāmjiem un tanī pašā laikā nodrošina Latvijas darba demokrātijas visplašāko pašnoteikšanos».¹⁴²

Latviešu buržuāziskie nacionālisti, kurus vadīja Zemnieku savienības līderi, cenšoties atraut Latviju no sociālistiskās Padomju Krievijas un atjaunot Latvijā kapitālistisko iekārtu, izvērsa kampaņu par Latvijas Satversmes sapulces sasaukšanu. Sai nolūkā viņi 1917. gada novembra vidū Valkā nodibināja tā saukto Latviešu nacionālo pagaidu padomi, cerot ar tās palīdzību saliedēt vietējās kontrrevolūcijas spēkus un aktivizēt cīņu pret padomju varu. LSD Vidienas, Malienas un Valkas—Rūjienas organizāciju konferences (tās notika LSD XV konferences sasaukšanas priekšvakarā) asi nosodīja buržuāzijas kontrrevolucionāros manevrus, ar kuru palīdzību, izmantojot nacionālistiskus lozungus un prasību sasaukt Latvijas Satversmes sapulci, tā gribēja sašķelt darbaļaužu masu revolucionāro vienību. LSD XV konference kategoriski nosodīja centienus atdalīt Latviju no Padomju Krievijas, uzsverot, ka «nedrīkst saskaldīt Krieviju atsevišķos gabalos, jo tas proletariāta diktatūras beigu sākums».¹⁴³ Konference uzstājās arī pret Latvijas Satversmes sapulces

sasaukšanu, jo «tagad, kad buržuāzija ir gāzta, Latvijas Satversmes sapulce priekš nācijas pašnoteikšanās ir *vērsta pret proletariāta valdību* un nozīmē proletariāta varas demokrātisma neatzīšanu».¹⁴⁴ Latvijas Sociāldemokrātija atgādināja, ka padomju varu Latvijā atzinusi iedzīvotāju lielākā daļa jau Viskrievijas Satversmes sapulces vēlēšanu laikā. Drīz vien Iskolats slēdza Latviešu nacionālo pagaidu padomi kā kontrrevolucionāru organizāciju.

LSD XV konference atzina par nepieciešamu neatlaidīgi turpināt Latvijas ekonomiskās dzīves pārveidošanu uz socialistiskiem pamatiem. Visas Latvijas okupācijas gadījumā tās boļševikiem bija jāturpina «savu revolucionāro cīņu pret Vācijas buržuāziju tiem pašiem līdzekļiem, kuriem . . . cīnijās pret Krievijas carismu un buržuāziju, proti, ar masu streikiem, atsacīšanos paklausīt un ar bruņotu sacelšanās . . .».¹⁴⁵

Konferences laikā LSD Centrālā Komiteja 15. decembra sēdē jau iepriekš izskatīja jautājumu par sava sastāva papildināšanu.¹⁴⁶ Šī pasākuma nepieciešamību noteica apstākļi, ka pēc Rīgas krišanas Latvijas neokupētajā daļā atradās tikai četri LSD Centrālās Komitejas locekļi — O. Kārklīšs, K. Kauliņš, K. Gailis un J. Krūmiņš (Pilāts),¹⁴⁷ bet P. Stučka, J. Peterss un R. Bauze bija aizņemti vadošā darbā Petrogradā un Maskavā, J. Bērziņš (Ziemeļi), kā jau teikts, bija ievēlēts KSDS(b)P Centrālajā Komitejā. Turklāt visi LSD Centrālās Komitejas locekļi, kas atradās Valkā, bija aizņemti pastāvīgā darbā Iskolatā. LSD Centrālās Komitejas nelielā sastāva dēļ tās darbība bija apgrūtināta. LSD XV konference LSD Centrālās Komitejas sastāvu papildināja ar pieciem jauniem biedriem — F. Roziņu, K. Seržantu, J. Vilku, E. Zandreiteru un J. Mežiņu.¹⁴⁸ Vienlaikus tika noteikti LSD uzdevumi cīņā par padomju varas tālāku nostiprināšanu un pirmo socialistisko pārkārtojumu realizēšanu Latvijā. Konferences lēmumus atbalstīja Latvijas Strādnieku, kareivju un bezzemnieku deputātu padomju II kongress, kas notika Valmierā no 1917. gada 16. līdz 18. decembrim.* Tam vajadzēja dot pirmo novērtējumu padomju varas pasākumiem Latvijas neokupētajā daļā un, protams, noteikt turpmākos uzdevumus, kā arī ievēlēt jaunu Latvijas Strādnieku, kareivju un bezzemnieku deputātu padomi. Strādnieki, kareivji un bezzemnieki ar lielu aktivitāti iesaistījās kongresa delegātu ievēlēšanā. Gatavošanos Latvijas II padomju kongresam vairākkārt aplūkoja LSD Centrālā Komiteja. 6., 12. un 18. decembra sēdēs tā apsprieda arī jaunā Iskolata sastāvu.¹⁴⁹ LSD Centrālā Komiteja tam rekomendēja 24 boļševikus, viņu vidū F. Roziņu (priekšsēdētāja postenim), O. Kārklīņu (pašpārvaldei un administrācijai), J. Mežiņu (grāmatvedībai), K. Kauliņu (par kasieri), J. Vilku (par

* Par Latvijas I padomju kongresu nolēma uzskatīt Vidzemes bezzemnieku kongresu Valmierā 1917. gada aprīlī.

agrāro lietu pārzinātāju), K. Gaili (darba jautājumu kārtošanai), J. Zaķi (bēgļu lietu kārtošanai), I. Tomaševiču (juridiskajos jautājumos), E. Zandreiteru (Sarkanās gvardes un milicijas lietās), R. Kārkliņu (finanses), R. Bauzi (preses nodaļai).¹⁵⁰

Latvijas II padomju kongress sāka darbu vienprātības atmosfērā un Latvijas Sociāldemokrātijas nedalītā virsvadībā 1917. gada 16. decembrī. Bija ieradušies 297 delegāti no Latvijas neokupētās daļas pilsētām, miestniņiem un pagastiem, kā arī no visiem latviešu strēlnieku pulkiem. Delegātu vidū bija 258 boļševiki, 34 bezpartejiskie, 4 eseri (3 kreisie un 1 centrists) un 1 meņševiks. Latvijas II padomju kongresa darbā piedalījās arī Latgales pārstāvji. Par kongresa priekšsēdētāju ievēlēja F. Roziņu. Kongresu sveica LSD Centrālās Komitejas, Krievijas strādnieku, kareivju un zemnieku deputātu padomju Centrālās izpildkomitejas, Vidzemes zemes padomes sociāldemokrātiskās frakcijas, latviešu strēlnieku pulku LSD organizācijas komitejas, KSDS (b)P Petrogradas un Maskavas latviešu grupu, Iskolastrela un Latgales darbaļaužu pārstāvji. LSD Centrālās Komitejas loceklis J. Krūmiņš (Pilāts) apsveikuma runā paziņoja: «Mēs, proletariāta partija, nebaidāties no varas un tagad, kur to esam saņēmuši, uzņemamies arī tās grūtības un nastas, kas ar to saistītas.

Mēs ticam proletariāta iesāktam darbam un kopējiem spēkiem turpināsim to. Kopā ar Krievijas likteni izšķirsies arī Latvijas darba tautas liktenis.»¹⁵¹ CIK loceklis J. Peterss uzrunāja kongresu ar šādiem vārdiem: «Es apsveicu jūs kā vienīgos pilnvarotos spriest par Latvijas nākošo iekārtu un uzbūvi. [...] 25. oktobra revolūcija noslaucīja visas cariskās un buržuāziskās valdības atliekas un izvirzīja uz skatuves darbaļaužu varu. Noslaucījuši visu to, darbaļaudis stājās pie radošā darba, lai uz vecās iekārtas gruvešiem būvētu to iekārtu, kas paudīs plašāko masu gribu.»¹⁵² «Latviešu revolucionārie strēlnieki vienotās rindās jau pavasara mēnešos uzsāka kopīgu cīņu par padomju varu centrā un uz vietām. Tagad arī viņi ieiet Latvijas darba parlamentā kā pilntiesīgi cīnītāji par darba uzvaru. «Brīvais Strēlnieks», revolucionāro strēlnieku domu un centienu izteicējs, sūta sveicienus kopējās cīņas biedriem un dod solījumu neatkāpties no Latvijas darba parlamenta lēmumu izvešanas dzīvē.»¹⁵³ apsveikumā rakstīja «Brīvā Strēlnieka» redakcija.

Delegāti noklausījās Iskolata un aprinķu padomju ziņojumus, apsprieda un pieņēma rezolūcijas par Padomju valdību un tās uzdevumiem, par agrāro jautājumu, par laukstrādniekiem, par Sarkanogvardi un citiem jautājumiem. Kongress svinīgi pasludināja, ka padomju varas uzdevums ir stāties pie sociālisma celtniecības, soli pa solim iznīcinot privatīpašuma tiesības uz visiem ražošanas līdzekļiem (zemi, rūpniecības un tirdzniecības uzņēmumiem, bankām utt.), nesaudzīgi apspiežot buržuāzijas pretošanos.¹⁵⁴

Kongress noteica, ka augstākais padomju varas orgāns Latvijā ir padomju kongress, kas sanāk ne retāk kā divreiz gadā un izvēl Latvijas Strādnieku, kareivju un bezzemnieku deputātu padomi darbībai kongresu starplaikā. Padome savukārt ievēl izpildkomiteju, lai tā realizētu dzīvē padomes pieņemtos lēmumus un dekrētus. Vietējās deputātu padomes (apriņķos, pilsētās, miestos un pagastos), būdamas autonomas iekšējo lietu kārtošanā, darbojas saskaņā ar Latvijas padomi. Kā bruņotam spēkam Latvijas padomes tiešā rīcībā jābūt Sarkanajai gvardei. Tās galvenajam štābam bija jāatrodas pie Latvijas padomes izpildkomitejas.¹⁵⁵

Latvijas II padomju kongresa laikā Latgales padomes izpildkomiteja 18. decembrī griezās pie KSFPR Tautas Komisāru Padomes ar lūgumu ievērot Latgales darbaļaužu vēlēšanos un izdot dekrētu par Rēzeknes, Ludzas un Daugavpils apriņķu atdalīšanu no Vitebskas guberņas.¹⁵⁶ So Latgales darbaļaužu vēlēšanos Padomju valdība apmierināja. KSFPR Iekšlietu tautas komisariāts 1917. gada decembrī ziņoja Latgales izpildkomitejai, ka nav nekādu šķēršļu Rēzeknes, Ludzas un Daugavpils apriņķu atdalīšanai no Vitebskas guberņas un to pievienošanai Vidzemes guberņai.¹⁵⁷ Tā Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas uzvaras rezultātā bija radīti visi priekšnoteikumi latviešu tautas apdzīvotās teritorijas apvienošanai. Taču drīz pēc tam visu Latvijas teritoriju okupēja vācu karaspēks (1918. gada februārī), un Latgales apvienošana ar Latvijas pārējo daļu (Vidzemi un Kurzemi) realizējās tikai 1919. gadā, kad nodibināja Latvijas Sociālistisko Padomju Republiku (LSPR).

Kongress ievēlēja Latvijas Strādnieku, kareivju un bezzemnieku deputātu padomi — 69 boļševikus (no Valkas apriņķa — 16 cilvēkus, no Valmieras — 15, no Cēsu — 18, no Rīgas apriņķa neokupētās daļas — 5, no latviešu strēlniekiem — 6, no 12. armijas ierakumu strādniekiem — 9). 22. decembrī šīs padomes sēdē ievēlēja Iskolatu ar F. Roziņu priekšgalā. Iskolatā, kas faktiski bija pirmā Latvijas Padomju valdība, darbojās J. Mežiņš — galvenais sekretārs, K. Gailis — priekšsēdētāja vietnieks un darba nodaļas vadītājs, O. Kārklīņš — priekšsēdētāja vietnieks un administratīvās nodaļas vadītājs, J. Zaķis — sekretāra vietnieks un bēgļu nodaļas vadītājs, J. Vilks — agrārās nodaļas vadītājs, E. Zandreiters — milicijas un Sarkanās gvardes nodaļas vadītājs, E. Eferts — pārtikas nodaļas vadītājs, K. Seržants — aģitācijas un propagandas nodaļas vadītājs, J. Krūmiņš (Pilāts) — laikraksta «Ziņotājs» redaktors un citi.¹⁵⁹

Jaunievēlētā Latvijas Strādnieku, kareivju un bezzemnieku deputātu padome 1917. gada 19. decembrī griezās pie visiem Latvijas darbaļaudīm ar manifestu, tajā svinīgi pasludinot padomju varas nodibināšanu visā neokupētajā Latvijas teritorijā.¹⁶⁰ 19. decembra sēdē LSD Centrālā Komiteja noklausījās F. Roziņa ziņojumu par kongresa darbu un nolēma publicēt minētā manifesta tekstu 20 tūkstošu ek-

semplāru metienā, kā arī atsevišķi izdot Latvijas II padomju kongresa rezolūcijas, lai nosūtītu uz visiem Latvijas pagastiem un plaši izplatītu starp iedzīvotājiem.¹⁶¹

Uz Latvijas II padomju kongresa un tajā ievēlētās Latvijas Strādnieku, kareivju un bezzemnieku deputātu padomes lēmumu pamata visas agrākās valsts iestādes, arī Vidzemes zemes padomi, likvidēja un to funkcijas nodeva strādnieku, kareivju un bezzemnieku deputātu padomēm. Isā laikā — līdz 1918. gada janvāra vidum — tika pieņemtas Vidzemes zemes padomes, guberņas agrārās komitejas, Rīgas mācību apgabala, Bēgļu palīdzības komitejas nodaļu lietas. Iskolata kontrolei pakļāva arī tās Vidzemes guberņas iestādes, kuras pēc evakuēšanas atradās ārpus Latvijas. Tas attiecās uz guberņas valdi, landrātu kolēģiju, cietumu inspekciju, renteju, Valsts bankas nodaļām, akcīzes pārvaldi un citām guberņas iestādēm Igaunijā. Pēc vienošanās ar Igaunijas Strādnieku un kareivju padomi, kā arī Tartu padomi šīs iestādes nolēma likvidēt, bet visus nepieciešamos kalpotājus pārvest uz Valku. Likvidēto iestāžu pieņemšanai uz Tartu nosūtīja Iskolata pārstāvjus A. Kārkliņu un A. Podnieku.¹⁶²

Pirmie pasākumi padomju celtniecībā Latvijā norisinājās asas šķiru cīņas apstākļos. Buržuāzija un Baltijas baroni pretojās padomju varas lēmumiem. Viņi organizēja bandītiskas grupas, kas slepkavoja padomju un partijas darbiniekus, bezpartejiskos darbaļaudis, kuri aktīvi cīnījās par padomju iekārtas nostiprināšanu. Budži izplatīja provokatoriskas baumas, draudēja strādniekiem un trūcīgajiem lauku iedzīvotājiem ar izrēķināšanos. Buržuāzija un baroni cerēja uz vācu okupantu atnākšanu. Viņi gribēja ar vācu durkļu palīdzību iznīcināt padomes, atgūt varu un konfiscēto zemi. Laužot kontrrevolūcijas pretošanos, Latvijas Padomju valdība likvidēja buržuāziskās organizācijas un to preses orgānus «Līdums» un «Laika Vēstis», bet vēlāk, 1918. gada janvārī, arī meņševiku laikrakstu «Strādnieku Avīze». Kā 1917. gada 8. decembrī tika ziņots Valmieras padomes izpildkomitejas sēdē, pēc Iskolata lēmuma konfiscēja Zemnieku savienības laikraksta «Līdums» tipogrāfiju ar visiem papīra krājumiem, neraugoties uz tipogrāfijas darbinieku draudiem izsludināt streiku. Tikpat apņēmīgi likvidēja mēģinājumu atjaunot buržuāziskās avīzes «Laika Vēstis» izdošanu ar jaunu nosaukumu «Laika Domas»; šīs avīzes numuru konfiscēja. Valmieras padome pieņēma speciālu lēmumu atbalstīt Iskolata pasākumus pret buržuāzisko presi un 15. decembrī nolēma nodibināt kontroli pār Skrastīņa tipogrāfiju, brīdinot tās īpašnieku, ka tipogrāfiju nekavējoties konfiscēs, ja tajā nodrukās jebkādas «Līduma» redakcijas ziņojumus.¹⁶³ Iskolats noteica, ka jālikvidē kontrrevolucionārās buržuāzijas organizācija — Latviešu nacionālā pagaidu padome, kuras mērķis bija apvienot nacionālšovinistiskos elementus, lai labvēlīgos

apstākļos atklāti uzstātos pret strādnieku, zaldātu un bezzemnieku valdību.¹⁶⁴

Padomju vara Latvijā savā darbībā balstījās uz nesaraujamu saikni ar masām, uz strādnieku un bezzemnieku revolucionāro savienību. Darbaļaudis uzņēma Latvijas II padomju kongresa un Iskolata lēmumus ar dziļu gandarījumu, par ko liecināja bezzemnieku nostāja pagastos, kā arī bezzemnieku rajonu konferencēs, sapulcējoties vairāku pagastu iedzīvotājiem.

Ļoti svarīga nozīme bija veco tiesu orgānu likvidēšanai un padomju revolucionārās tiesas izveidošanai. Latvijā ieviesa jaunu tiesu sistēmu — nodibināja kara revolucionāro tribunālu, sāka organizēt vietējās tautas tiesas. Tā, Valmieras apriņķa padome jau 1917. gada 2. decembrī lēma uz Tautas Komisāru Padomes dekrēta pamata nekavējoties likvidēt miertiesas orgānus Valmierā, Rūjienā un Limbažos. Lietu nodošanai lika izvēlēt divus komisārus, kuriem vajadzēja vadīt kancelejas darbus līdz pat to nodošanai jaunievēlētajiem tiesniešiem. Kandidātus tautas tiesnešu amatam Valmierai bija jāizrugaugās izpildkomitejai, Rūjienai un Limbažiem — strādnieku deputātu padomēm. Tos apstiprināt vajadzēja padomju plenārsēdēs. Piesēdētājus (pa vienam no katra pagasta) bija jāievēl bezzemnieku kopsapulcēs, pilsētās un miestos — strādnieku savienībām.¹⁶⁵ 1918. gada 29. janvārī Iskolats apstiprināja instrukciju par vietējo tiesu organizāciju un darbību. Pēc šīs instrukcijas turpmāk bija jāvadās padomju izpildkomitejām.¹⁶⁶

Jau pirms Oktobra bruņotās sacelšanās uzvaras Petrogradā latviešu strēlnieku pulku deputātu mazā padome 20. oktobra rezolūcijā par pašreizējo momentu noteica, ka vienam no pirmajiem revolucionārās Padomju valdības uzdevumiem jābūt «vispārējai strādnieku apbruņošanai».¹⁶⁷ 1917. gada 18. novembrī «Brīvais Strēlnieks» rakstīja: «Latvijas Strādnieku, kareivju un bezzemnieku deputātu padome atzīst par nepieciešamu nekavējoši dibināt uz vietām (pilsētās, miestos un pagastos) Sarkanu gvardiju no strādniekiem un revolucionāriem bezzemniekiem, lai nodrošinātu, paplašinātu un vajadzības gadījumā ar bruņotu spēku aizstāvētu revolūcijas pozīcijas pret uzbrūkošo kontrrevolūciju.»¹⁶⁸ Decembra pirmajā pusē Iskolats izdeva lēmumu, saskaņā ar kuru visiem konfiscētajiem ieročiem bija jāpāriet vietējās Sarkanās gvardes rīcībā. Konfiskācijai pakļāva ieročus, kuriem trūka vajadzīgās atļaujas.¹⁶⁹

Tomēr praktiski Latvijā atšķirībā no pārējās Krievijas Sarkanās gvardes — strādnieku un bezzemnieku bruņoto vienību — izveidošana sākās krietni vēlāk, jau pēc Latvijas II padomju kongresa, 1917. gada decembra beigās un 1918. gada janvārī. Tas bija tādēļ, ka pirmajās dienās un nedēļās pēc Lielā Oktobra uzvaras Latvijas neokupētajā daļā atradās visai daudz revolucionāri noskaņotu karaspēka daļu, to vidū latviešu strēlnieku pulki, gatavi cīnīties ne vien

Latviešu strēlnieku pulku apvienotā rota, kas apsargāja Smoļniju.
1. rindā — S. Nahimsons, 2. rindā — J. Sverdlovs

pret vietējo kontrrevolūciju, bet palīdzēt arī Petrogradai. Taču līdz ar vietējo padomju darbības aktivizēšanos no frontes, tāpat no Latvijas politiskajiem un ekonomiskajiem centriem attālākajos pagastos arvien asāk izvirzījās jautājums par padomju bruņoto spēku radišanu. Bez tam daudzas no Ziemeļu frontes labākajām karaspēka daļām un latviešu strēlnieku atsevišķas apakšvienības 1918. gada sākumā atstāja Latviju, iesaistoties cīņā pret kontrrevolūciju dažādos Padomju Krievijas reģionos.

Pēc Lielā Oktobra uzvaras V. I. Ļeņins uzticēja latviešu strēlniekiem godpilnu uzdevumu — apsargāt Smoļniju, kur atradās Padomju valdība. Pēc valdības pārcelšanās uz Maskavu 1918. gada martā latviešu strēlnieki turpināja Padomju valdības rezidences apsardzību Kremli. 1917. gada 29. novembrī Tautas Komisāru Padome pēc V. I. Ļeņina priekšlikuma nolēma nekavējoties izsaukt uzticamus cilvēkus no latviešu strēlnieku pulkiem uz Petrogradu, liekot ierasties tur arī vienam latviešu strēlnieku pulkam.¹⁷⁰ Izpildot saņemto augstākā virspavēlnieka N. Kriļenko pavēli, Iskolastrels sakomplektēja speciālu latviešu strēlnieku apvienoto rotu Padomju valdības apsargāšanai, kā arī steidzīgi nosūtīja vienu

6. Tukuma pulka strēlnieki Petrogradā

(6. Tukuma) pulku revolucionārās kārtības uzturēšanai Petrogradā un V. I. Ļeņina uzdevumu izpildei. Apvienoto rotu izveidoja no visu astoņu latviešu pulku labākajiem strēlniekiem, galvenokārt partijas biedriem. J. Pētersona komandētā apvienotā rota tūlīt pēc ierašanās galvaspilsētā stājās Tautas Komisāru Padomes rīcībā. «Kad mēs, trīssimt divdesmit latviešu strēlnieku,» rakstīja vēlāk K. Rencbergs, «ieradāmies Smoļnijā, mūs sapulcināja aktu zālē. Jau zinājām — runās Ļeņins. Ar lielu nepacietību gaidījām viņa ierašanos. Un tad Ļeņins ienāca straujiem, bet nosvērtiem soļiem un sāka runāt — skaļi un skaidri, katru vārdu kā skaldīt skaldīdams. Zāle aprima, skanēja tikai Vladimira Iljiča balss.

Neatceros vairs Ļeņina teiktos vārdus, taču atmiņā palicis, ka viņš stāstīja par padomju varas uzdevumiem, par stāvokli mūsu zemē un par mūsu, revolūcijas cīnītāju, pienākumiem un uzdevumiem.»¹⁷¹

6. Tukuma latviešu pulka strēlnieki no 1917. gada 28. novembra uzņēmās garnizona dienestu Petrogradā, vispirms rūpējoties par revolucionāro kārtību Smoļnija un Taurijas pils rajonā.

Latviešu strēlniekiem tika uzticēta visa Smoļnija apsargāšana — sākot ar V. I. Ļeņina kabinetu un beidzot ar visiem ārējiem sardzes

posteņiem. Turklāt strēlnieki izpildīja virkni citu pienākumu un cīnījās pret grautiņu izraisītājiem, atbrūņoja eseru un anarhistu pusē nostājušās karaspēka daļas, izolēja kontrrevolucionāros elementus.

Aktīvs revolucionārās kustības dalībnieks, strēlnieks komunist P. Plēsums no šī laika visspilgtākās atmiņas saglabāja par Padomju valdības un boļševiku partijas vadītāju: «Ļeņins mūs pārsteidza ar savu lielo vienkāršību kā apgērbā, tā arī attieksmē pret apmeklētājiem un biedriem. Viņš cienīja, ievēroja un pildīja pat sīkumos visus noteikumus, kādi bija Smoļnijā. Ļeņinu pazina visi nodaļas strēlnieki, bet nebija gadījuma, kad viņš būtu izmantojis savu popularitāti un stāvokli.»¹⁷² Paužot visu latviešu sarkano strēlnieku domas un jūtas, strēlnieks J. Rubenis savās atmiņās rakstīja: «Ļeņins... Cik daudz gaišu, cēlu domu modina šis vārds ikvienā no mums. Ar šo vārdu, ar šo cilvēku saistīts viss — padomju valsts radīšana, tās aizstāvēšana, tas, ko šodien esam iekarojuši, ko patlaban ceļam.»¹⁷³ Strēlnieks A. Miltiņš, arī viens no V. I. Ļeņina apsardzes, atceroties revolūcijas dienas un Pilsoņu kara gadus, uzsvēra: «Jā, mēs no sirds milējām Ļeņinu un arī citus atbildīgos partijas un padomju darbiniekus, kā Sverdlovu, Kaļiņinu u. c. Viņi cienīja mūs, latviešu strēlniekus, lepojās ar mums. Apvienotajā latviešu strēlnieku pulku komunistisko frakciju 1. konferencē Sverdlovs vēltīja latviešu strēlniekiem cildinošu runu, starp citu, teikdams: «Revolūcijas vēsturē latviešu strēlnieku vārds būs ierakstīts zelta burtiem pirmajā lapusē.» Mēs bijām lepni par šo novērtējumu un centāmies mums dāvāto uzticību godam attaisnot.»¹⁷⁴ Latviešu strēlnieki vienmēr bija uzticīgi Komunistiskajai partijai un padomju varai, viņi pašizliedzīgi cīnījās pret kontrrevolūciju.

Latvijas II padomju kongress sagatavoja nolikumu par Sarkanā gvardi. Speciālā rezolūcijā uzsvērts, ka Sarkanā gvarde tika izveidota, lai «nodrošinātu Krievijas Oktobra revolūcijas iekarojumus un nostiprinātu Padomju valdības varu», norādot, ka «Sarkanai gvardei kā bruņotam revolucionāram spēkam ir jābūt strādnieku, kareivju un bezzemnieku deputātu padomju rīcībā un pārziņā, kas darbojas saziņā un saskaņā ar Latvijas revolucionāro S.-D.»¹⁷⁵

1917. gada decembra otrajā pusē daudzos pagastos notika strādnieku un bezzemnieku kopsapulces, kurās tīri praktiski izšķīrās jautājums par Sarkanās gvardes organizēšanu. Valkas apriņķa Aduļienas pagastā, piemēram, 27. decembrī vietējās padomes sasauktajā bezzemnieku sapulcē Sarkanās gvardes 17 locekļu izraudzīšanā piedalījās 110 cilvēku.¹⁷⁶ Citu pēc citas Sarkanās gvardes vienības noorganizēja arī Valmieras apriņķa Pāles un Ozolu pagastos, Cēsu apriņķa Raiskuma pagastā, Alūksnes pilsētā¹⁷⁷ un daudzās citās vietās. Parasti Sarkanās gvardes vienības sastāvēja no 15—40 cilvēkiem. Tās rindās uzņēma partijas biedrus un apzinīgākos bezpartejiskos strādniekus un bezzemniekus, balstoties uz vietējās padomes

un partijas organizācijas rekomendācijām, kā to bija noteicis Latvijas II padomju kongress.

1918. gada 2. janvārī Iskolats apstiprināja instrukciju par Latvijas Sarkanās gvardes radīšanu un uzdevumiem.¹⁷⁸ Tajā bija noteikts, ka «Sarkanā gvarde ir bruņotas darba tautas organizācija, kuras uzdevums cīnīties pret kontrrevolūciju un aizsargāt revolūcijas iekarojumus». Iskolats norādīja, ka Latvijas Sarkanā gvarde ir Krievijas Sarkanās gvardes autonoma sastāvdaļa un tajā uzņem abu dzimumu personas, ne jaunākas par 17 gadiem, kuras visnotaļ atzīst Oktobra revolūciju un Padomju valdību. Pie Iskolata kā vadošu orgānu visai Latvijas Sarkanajai gvardei izveidoja Centrālo štābu, bet apriņķos — attiecīgos apriņķu štābus. Centrālajā štābā ietilpa trīs Iskolata pārstāvji un pa vienam pārstāvim no Iskolastrela, Iskolola, LSD Centrālās Komitejas un katra apriņķa Sarkanās gvardes. Apriņķu štābus komplektēja galvenokārt no katra apriņķa Sarkanā gvardi izveidojušo organizāciju pārstāvjiem, vienu trešdaļu štāba sastāva paredzot apriņķa padomes, tāpat vietējās LSD organizācijas pārstāvjiem. Par Sarkanās gvardes komandieriem iecēla bijušos karavīrus, gandrīz vienmēr demobilizētos strēlniekus un kareivjus. Sai nolūkā Latviešu strēlnieku pulku apvienotā padome jau 1917. gada 7. decembrī bija pieņēmusi īpašu lēmumu par to, ka «demobilizētiem strēlniekiem jāiestājas Sarkanajā gvardijā .. Ieroči, kuri demobilizējamiem zaldātiem tiks atņemti un nodoti attiecīgo pašvaldības iestāžu (padomju utt.) rokās, izsniedzami tikai šiem sarkanajiem gvardiem.»¹⁷⁹ Balstoties uz Iskolata 1917. gada 9. novembra lēmumu,¹⁸⁰ Sarkanās gvardes apbruņošanai izmantoja arī baroniem un citām padomju varai naidīgām personām atņemtos ieročus. Bez tam palīdzību sniedza Iskosols. Tādējādi 1918. gada janvāra otrajā pusē visas sarkangvardu vienības bija saņēmušas nepieciešamos ieročus. Tā, Valmieras padomes izpildkomiteja 17. janvārī ziņoja apriņķa pagastu bezzemnieku padomēm par ieroču saņemšanu sarkangvardu vienībām (vidēji 20 šautenes katram pagastam), norādot, ka ieroči izsniedzami tikai pēc pagasta bezzemnieku padomes pieprasījuma, tai iesniedzot apstiprinātu sarkangvardu sarakstu.¹⁸¹ Latvijas Sarkanā gvarde kļuva par jaunās iekārtas uzticamu bruņotu balstu un palīdzēja nostiprināt darbaļaužu varu.

Jaunās dzīves celtniecībā un Lielā Oktobra iekarojumu nostiprināšanā Latvijā aktīvi līdzdarbojās jaunatne, vispirms tās apzinīgākā daļa — Latvijas Sociāldemokrātijas Jaunatnes Savienība. 1918. gada 14. janvārī Valmierā sapulcējās LSD Jaunatnes Savienības II kongresa delegāti, pārstāvot 15 pulciņus ar pāri par 2 tūkst. biedru.¹⁸² Par kongresa goda priekšsēdētāju tika ievēlēts P. Stučka. Pieņemtajos lēmumos bija teikts: «1) Vienīgā partija, kura aizstāv un cīnās par darbaļaužu interesēm, ir boļševistiskā soc.-dem. partija; 2) .. vienīgi šī partija var novest pie pilnīgas strād-

Oto Kārklīš

niecības un darba jaunatnes uzvaras pār kapitālismu. Tādēļ visur, kur vien iespējams, dibināt darba jaunatnes pulciņus uz boļševistiskās sociāldemokrātijas platformas.»¹⁸³ Ar speciālu lēmumu kongress lika Jaunatnes Savienības Centrālajai Komitejai darbību saskaņot ar proletariāta partiju — Latvijas Sociāldemokrātiju. 24. janvārī LSD CK un tās Jaunatnes Savienības CK izlaida uzsaukumu Latvijas darba jaunatnei ar aicinājumu papildināt Jaunatnes Savienības rindas.¹⁸⁴

20. janvārī Valkā notika Latvijas Strādnieku, kareivju un bezzemnieku deputātu padomes plenārsēde. Iskolata priekšsēdētāja vietnieks O. Kārklīš uzstājās ar Latvijas Padomju valdības darbības pārskatu. Pārskatā tika atzīmēts: «Tagad jau Iskolats paspējis savu darbību nostādīt tā, ka svarīgākās nodaļas (agrārā, tieslietu, partikas, finansu, vietējās pārvaldes (administratīvā), sanitāri veterinārā, darba un bēgļu) jau ievadijušas dzīvi pareizās sliedēs. Iskolats savā viena mēneša darbības laikā jau var dot noskaidrotu paraugu tam darbaļaužu pārvaldīšanas aparātam, kurš tik radikāli izšķiras no mantīgo šķiru pārvaldes aparāta».¹⁸⁶ «Skaitot no II kongresa,» atzīmēts tajā pašā pārskatā, «Latvijas proletariāts ir gājis milzīgiem soļiem uz priekšu, lai nostiprinātu padomju varu — proletariāta vadību. Līdz kongresam proletariāts bija saņēmis savās

rokās saimnieciskās iekārtas virsbūvi — politiku, tagad turpretim proletariāts ir visas varas saimnieks. Pamatojoties uz kongresa lēmumu, izpildkomitejai vajadzēja spert pirmos soļus, lai saņemtu savās rokās visu zemes saimniecību.»¹⁸⁷ Rezumējot pirmos soļus valsts celtniecības sfērā un Lielā Oktobra iekarojumu nostiprināšanā, Latvijas Strādnieku, kareivju un bezzemnieku deputātu padome nolēma: «Tagad, kad revolucionārā darba demokrātija iekarojusi politisko valsts varu, viņai nekavējoši jāķeras pie saimnieciskās nevienlīdzības iznīcināšanas, pašos pamatos nojaucot kapitālistisko ražošanas iekārtu. Viss tas panākams, izvedot revolucionārā ceļā darba demokrātijas saimniecisko diktatūru. Padomēm nekavējoši jāķeras pie visu ražošanas un satiksmes līdzekļu, rūpniecības un tirdzniecības iestāžu, dzīvokļu un sabiedrisku iestāžu nacionalizēšanas.»¹⁸⁸

Neokupētās Latvijas daļā ārkārtīgi svarīga bija agrārā jautājuma izšķiršana. Jau 1917. gada 15. novembrī Iskolats, balstoties uz Viskrievijas II padomju kongresa Dekrētu par zemi, uzdeva pagasta bezzemnieku padomēm nodibināt kontroli pār muižu saimniecībām, bet trīs dienas vēlāk pieņēma lēmumu par visu muižu konfiscēšanu.¹⁸⁹

Muižu konfiscēšanas kārtību un to pārvaldīšanu noteica 1917. gada 22. novembra un 1918. gada 13. janvāra lēmumi.¹⁹⁰ Saskaņā ar tiem muižas atsavināja līdz ar visām to zemēm, kustamo un nekustamo īpašumu neatkarīgi no piederības — privātpersonām, bankām, baznīcai, klosteriem, pilsētām u. tml. Konkrēta instrukcija noteica muižu īpašumu aprakstīšanas kārtību. Konfiscēto muižu saimniecību vadīšanai izveidoja valdes no laukstrādnieku un pagasta bezzemnieku padomes pārstāvjiem. Valdēm bija plašas pilnvaras muižu saimniecību pārvaldē, sākot ar strādnieku un kalpotāju pieņemšanu un beidzot ar saimniecības gada budžeta sastādīšanu.¹⁹¹ Balstoties uz 1917. gada 14. decembrī publicēto Iskolata lēmumu, tāpat konfiscēja ar muižu saimniecībām saistītos rūpnieciska rakstura uzņēmumus.¹⁹² Zemnieku viensētas atstāja viņu īpašniekiem, ja vien tie ievēroja laukstrādnieku darba izmantošanai norādītās normas un apstākļus un izpildīja citus padomju varas rīkojumus, pie kam zemes agrākie īpašnieki skaitījās valsts nomnieki. Sīkie rentnieki un graudnieki vairs nebija atkarīgi no nomātās zemes bijušajiem īpašniekiem, viņus pielīdzināja valsts zemes nomniekiem. Naturālo renti aizstāja ar naudas renti. Padomju varas dekrēti ar likuma spēku izšķīra Vidzemes bezzemnieku ciņu par muižnieku un valsts muižu zemes sagrābšanu, kas, kā jau teikts, izvērās 1917. gada vasarā. Aplūkojamā laikā muižnieku muižu konfiskācija notika kā Vidzemē, tā arī Latgalē.

1917. gada 26. novembrī Valmieras padomes plenārsēdē izskatīja un apsprieda jautājumu par muižu konfiskāciju apriņķī. Līdz tam laikam bija jau atsavināts vairums muižu Mazsalacas, Unguru, Stal-

bes, Jaunburtņieku, Rencēnu, Idus un citos apriņķa pagastos. Diemžēl tuvu ne visās muižās bija konfiscēts arī lauksaimniecības inventārs, naudas līdzekļi un graudu rezerves, ja tādas bija. Ziņojumi no pagastiem liecināja, ka virknē muižu tirumus izmīdījis karaspēks, labība palikusi neizkulta, saimniecības ēkas sagrautas, kases tukšas (Košķeles, Jeru, Skangales, Mūrmuižas, Dikļu, Blomes, Katvaru, Vainižu muižās u. c.).¹⁹³ Valkas apriņķī Smiltenes rajonā bija atsavinātas Smiltenes, Jaunsmiltenes, Mēres, Rauzas, Viskalnes, Palsmanes, Lazdiņu un Ramkas muižas.¹⁹⁴ 1917. gada decembrī Cesvaines padome konfiscēja Aizkujes un Dravnieku muižas.¹⁹⁵ Smiltenes rajona vienpadsmit pagastu un viena miestīņa strādnieku, bezzemnieku un kareivju pārstāvju konference drīz pēc tam konstatēja, ka rajona pagastu lielākajā daļā gandrīz pilnīgi pabeigta muižu konfiskācija un to inventāra aprakstīšana. Pārņēmušas konfiscēto muižu pārvaldīšanu, bezzemnieku padomes sāka savest kārtībā muižu saimniecību un citus to īpašumus.¹⁹⁶

Trūcīgākas ir ziņas par Latgali. Taču arī tur 1917. gada decembrī un 1918. gada janvārī norisinājās līdzīgi ekonomiski pārkārtojumi. Šai ziņā apriņķi sniedza cits citam vajadzīgo palīdzību. 1918. gada janvārī Rēzeknes strādnieku, kareivju un zemnieku deputātu padomei tika norādīts steidzīgi palīdzēt īstenot Dekrētu par zemi Ludzas apriņķī. Uzdevums bija tūlīt pat sākt muižnieku un klosteru zemju konfiskāciju Ludzas apriņķī, sekojot, lai agrāro komiteju darbība šai ziņā noritētu organizēti, starp citu, lai netiktu pieļauta mežu izciršana, izlaupišana.¹⁹⁷

Apkopojot zemes īpašumu feodālo formu likvidēšanas rezultātus, LSD XV konference konstatēja, ka agrārās revolūcijas attīstība Latvijā «dod iespēju pilnīgi atcelt privātipašuma tiesības uz zemi, mežiem, ūdeņiem un apakšzemes bagātībām». Uzsverusi, ka «nav pielaižama nacionalizētās zemes un inventāra sadalīšana ne starp privātipašniekiem, ne atsevišķām kooperatīvām sabiedrībām un vietējām pašvaldības un citām iestādēm»,¹⁹⁸ konference rekomendēja izveidot muižās jaunas priekšzīmīgi nostādītas lielsaimniecības, spējīgas nodrošināt augstu darba ražīgumu un apmierināt proletariāta prasību par 8 stundu darbadienu, garantēt pietiekamu darba algu, tāpat dzīvokli, sociālo nodrošināšanu utt.

Rezolūcijā par agrāro jautājumu, ko pieņēma Latvijas II padomju kongress, norādīts, ka tiek apstiprināti Iskolata publicētie akti par agrāro attiecību noregulēšanu Latvijā. Kongress pasludināja, ka «Latvijai nav vairs atgriešanās pie privātipašuma tiesībām uz zemi. Tautas rokās pārgājušai zemei, mežiem, ūdeņiem, apakšzemes bagātībām, kā arī konfiscētam lauksaimniecības inventāram un kapitāliem jāpaliek Latvijas Strādnieku, kar[eivju] un bez[zemnieku] dep[utātu] pad[omes] pilnīgā rīcībā. Tikai šai revolucionārās varas augstākai iestādei Latvijā ir tiesības saņemt visus

ienākumus un renti no zemes un lemt par šo ienākumu izlietošanu darba tautas vajadzībām.»¹⁹⁹ Kongress noteica laukstrādniekiem 8 stundu darbadienu, sociālo nodrošināšanu, atcēla viņu darba natūrālo apmaksu, kā arī nodibināja lauku proletariāta kontroli pār ražošanu, patērēšanu un maiņu.²⁰⁰ Atsakoties nodot daļu konfiscētās zemes darba zemnieku bezmaksas lietošanā, kongress pieļāva kļūdu. Atšķirībā no ģeņiniskā Dekrēta par zemi tika nolemts: «Nacionalizētās zemes un inventārs nedrīkst tikt sadalīts starp privātpašniekiem, kooperatīviem vai vietējām iestādēm.»²⁰¹ Tas traucēja strādnieku šķiras un zemniecības savienības, padomju varas nostiprināšanu.

Sakarā ar grūto pārtikas stāvokli un bada draudiem Latvijā bija nepieciešama visstingrākā lauksaimniecības produktu uzskaitē un kontrole pār to sadali. Starp citu, agrākās guberņas un apriņķu pārtikas komitejas, kuras turpināja darboties, 1917. gada novembrī—decembrī spēji samazināja iedzīvotāju apgādi ar pārtiku. Tā, novembra sākumā Ilūkstes apriņķa pārtikas komiteja saņēma paziņojumu, ka tai tiek nosūtīta pārtika (1006 pudi un 10 mārčiņu miltu). Tiesa, gaidītais vagonš pienāca 26. novembrī, turklāt tajā izrādījās tikai apmēram trīs piektdaļas no iepriekš norādītā daudzuma (600 pudu miltu).²⁰² Saņemtos miltus izdalīja apriņķa pagastiem.

Kā redzams, buržuāzijas pārstāvju vadītie agrākie pārtikas orgāni necentās atvieglot Latvijas iedzīvotāju smago pārtikas stāvokli, bet, gluži otrādi, ar savu rīcību, divkārt samazinot apgādi ar mil-

12. tabula

1917. gada novembrī un decembrī Ilūkstes apriņķa pagastu iedzīvotājiem izsniegto miltu daudzums*

Pagasti	Izsniegts miltu (pudos)		Iedzīvotāju skaits
	novembrī	decembrī	
Borna	70	25	2145
Borovka	120	50	2471
Sallonaja	100	42	2872
Skrudaliēna	120	47	2392
Svente	40	17	478
Kalkūne	120	50	1442
Kurcums	20	10	515
Demene	10	7	338
Kopā	600	248	12 653

*Pēc: LPSR CVORA, 15. f., 1. apr., 216. l., 330., 345.—356. lp.

tiem, padziļināja pārtikas krīzi. Darbaļaužu masu glābšanai no bada bija vajadzīgi enerģiski padomju varas pasākumi. Piefrontes joslā Latvijā 1917. gada novembrī atcēla vietējiem iedzīvotājiem jau nepanesamās pārtikas un mājlopu rekvizīcijas armijas vajadzībām. Pēc LSD Centrālās Komitejas norādījuma bezzemnieku padomju pārtikas nodaļas reģistrēja pārtikas rezerves pagastos. Lauku buržuāzija tam pretojās, cik vien spēja. Lai cīnītos ar labības slēpējiem, Iskolats izdeva rīkojumu organizēt kontroles un rekvizīcijas komitejas, bet 1918. gada janvārī ievada maizes monopolu, pēc tam to noteica arī uz piena un gaļas produktiem.²⁰³ 1918. gada 20. janvārī Latvijas Strādnieku, kareivju un bezzemnieku deputātu padome pieņemtajā lēmumā norādīja uz nepieciešamību ātrāk nacionalizēt rūpnieciskos un tirdznieciskos uzņēmumus, satiksmes līdzekļus utt. Jāņem vērā, ka neokupētajā Latvijas daļā nebija lielrūpniecības. Dažas vietējās padomes vēl līdz tam bija pārņēmušas savā pārziņā atsevišķus uzņēmumus vai nodibinājušas pār tiem kontroli. Tā rīkojās Smiltenes padomes izpildkomiteja attiecībā uz vietējo vilnas kārstuvi, vērptuvi un austuvi. Arī Alūksnes lina vērptuves strādnieki ieviesa kontroli pār ražošanu.²⁰⁴ Valmierā konfiscēja un padomes ziņā nodeva K. Dūņa tipogrāfiju.²⁰⁵ Bankās vietējās padomes iecēla komisārus — kontrolierus.²⁰⁶ Visumā Latvijas Padomju valdības pasākumi rūpniecības un tirdzniecības uzņēmumu, tāpat banku nacionalizēšanā grāva buržuāzijas ekonomisko bāzi.

Ķēries pie radikāliem pasākumiem veco kārtu palieku, nacionālo spaidu un baznīcas privilēģiju likvidēšanā, Iskolats, kā arī vietējās padomes veica svarīgus pārkārtojumus arī kultūras jomā. Jaunas padomju kultūras veidošana bija sociālistiskās celtniecības organiska sastāvdaļa. Tā neapšaubāmi izrietēja no Padomju valsts kopējiem uzdevumiem. Tikai Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas uzvara pavēra tautas masām ceļu uz izglītību, nodrošināja skolas demokratizāciju. Attiecīgie Iskolata lēmumi aizsāka tā pamatos reakcionārā un birokrātiskā skolu režīma likvidāciju, kuru bija radījuši cariskie ierēdņi un kas ļoti bija izjūtams Krievijas nacionālajās malienēs, arī Baltijā.

1918. gada 19. janvārī Iskolats un Igaunijas padomju izpildkomiteja (Iskomests) vienojās pēc Rīgas mācību apgabala likvidēšanas tā funkcijas sadalīt starp izveidotajām Latvijas un Igaunijas mācību lietu pārvaldēm.²⁰⁸ Skolu atdalīja no baznīcas. Apmēram nedēļu pirms tam Iskolats bija pieņēmis speciālu lēmumu par skolu pārvaldes organizēšanu un skolu demokratizēšanu Latvijā.²⁰⁹ Katrā skolā izveidoja padomi no skolotājiem un vecāku pārstāvjiem skolas darbības un saimniecisko jautājumu kārtošanaī, budžeta projekta sastādīšanai. Mācību darbu vadīja un par to atbildēja skolas pedagogiskais personāls ar skolas pārzini priekšgalā.²¹⁰ Pie pagastu un apriņķu padomēm, tāpat Iskolata sastāvā, izveidoja skolu nodaļu.

Tika ieviesta obligāta bezmaksas apmācība dzimtajā valodā visiem skolas vecuma bērniem, atcelta ticības mācības pasniegšana. Sākās jaunu mācību programmu izstrādāšana. Kopējās pagastu skolu padomju locekļu sapulcēs apstiprinātiem (izvēlētiem) skolotājiem tika noteikta zināma alga. Visās skolās no sabiedriskajiem līdzekļiem organizēja skolēnu bezmaksas ēdināšanu un trūcīgāko bērnu apgādi ar apģērbu.

20. janvārī ar Latvijas Strādnieku, kareivju un bezzemnieku deputātu padomes īpašu rezolūciju tika noteikts, ka, realizējot muižu un citu gāzto ekspluatatoru šķiru īpašumu konfiskāciju, visas bibliotēkas, kā arī gleznas, kolekcijas, vispār priekšmeti ar zinātnisku, vēsturisku vai mākslas vērtību jāreģistrē un jākoncentrē apriņķu pilsetās,²¹¹ lai garantētu šī tautas īpašuma saglabāšanu.

Lielā Oktobra sociālistiskā revolūcija ļaužu miljonus tuvināja cilvēces attīstības gaitā uzkrātajām kultūras bagātībām, atraisīja masu jaunrades enerģiju. Atklājās nepieredzēti plašas perspektīvas vienkāršo darba cilvēku garīgai augsmei. 1918. gada janvārī Viskrievijas III padomju kongresā V. I. Ļeņins norādīja: «Agrāk viss cilvēka prāts, viss viņa ģēnijs radīja tikai tai nolūkā, lai visus tehnikas un kultūras labumus dotu vieniem, bet otriem atņemtu pašu nepieciešamāko — izglītību un attīstību. Tagad turpretim visi tehnikas brīnumi, visi kultūras iekarojumi kļūs par visas tautas īpašumu...»²¹²

Realizējot sociālistiskos pārkārtojumus ekonomikas un kultūras jomā, Latvijas Padomju valdībai tai pašā laikā nācās rūpēties par kara izpostītās tautas saimniecības atjaunošanu. Jaunajai Padomju valstij bija nepieciešams izrauties no kara stāvokļa, jo vairāk par visu padomju varai traucēja nostiprināties karš. Šo uzdevumu izpildi nepieļāva vācu imperiālisti, kas, izmantojot Ļ. Trocka atteikšanos parakstīt miera līgumu, 1918. gada februārī pārgāja uzbrukumā Padomju Krievijai.

Vācu karaspēka uzbrukuma laikā 1918. gada februārī tika okupēta Latvijas ziemeļu un austrumu daļa. Iebrucēji nesaudzīgi apspieda padomju varu. Taču Latvijas darba tauta nedomāja samierināties ar okupantu jūgu.

1918. gada 20. februārī V. I. Ļeņins uzstājās ar plašu runu par karu un mieru latviešu strēlnieku mītiņā Smoļņijā. Viņš izteica ciešu pārliecību par padomju varas uzvaru un par to, ka vācu imperiālisms būs spiests atteikties no visiem saviem iekarojumiem.²¹³ Arī Latvijā darbaļaudis boļševiku vadībā iekļāvās cīņā par padomju varas atjaunošanu. Kā zināms, LSD XV konference bija norādījusi okupācijas gadījumā turpināt revolucionāro cīņu pret Vācijas buržuāziju ar tiem pašiem līdzekļiem, kurus LSD izmantoja pret Krievijas carismu un buržuāziju, neizslēdzot pat bruņotu sacelšanos.

NOBEIGUMS

Lielo Oktobra sociālistisko revolūciju sagatavoja sabiedrības attīstības gaita Krievijā imperiālisma laikmetā. Tās uzvaru vēsturiski noteica revolucionārā kustība valstī un boļševiku partijas darbība. Pasaules imperiālisma ķēde pārtrūka 1917. gadā Krievijā tādēļ, ka šī valsts, būdama visu imperiālistisko pretrunu mezgla punkts, vienlaikus izrādījās pats vājākais ķēdes loceklis. Praksē īstenojās V. I. Ļeņina sociālistiskās revolūcijas teorija par jaunas sabiedriskas iekārtas — sociālisma — uzvaras iespēju imperiālisma apstākļos vienā atsevišķā zemē. Sociālistiskā revolūcija Krievijā attīstījās un uzvarēja ar lozungu «Visu varu padomēm!». Tām pašām padomēm, kuras radās kā masu revolucionārās mobilizācijas orgāni. «Pirmkārt, tāpēc, ka masas bija organizētas Padomēs, un, otrkārt, tāpēc, ka ilgais politiskais periods no februāra līdz oktobrim bija satricinājis, iedragājis, salauzījis ienaidnieku — buržuāziju — gluži kā pavasara ūdens ledus gabalu, un tas jau iekšēji bija padarīts pilnīgi bezspēcīgs,»¹ norādīja V. I. Ļeņins, skaidrojot Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas spīdošos panākumus.

Latvijā, tāpat kā Krievijā kopumā, tolaik pastāvēja kā objektīvie, tā subjektīvie priekšnoteikumi proletāriskās revolūcijas uzvarai. Kā zināms, pirmsrevolūcijas Latvija bija viens no kapitālistiski visvairāk attīstītākajiem valsts rūpnieciskajiem reģioniem ar augstu ražošanas koncentrācijas pakāpi, ar saliedētu strādnieku šķiru, kas gāja Krievijas proletariāta pirmajās rindās, vēršoties pret vecās iekārtas spēkiem — carismu, muižniekiem un buržuāziju. Proletariāta sabiedrotais cīņā par sociālistiskās revolūcijas uzvaru bija plašas bezzemnieku, tai skaitā laukstrādnieku un kalpu, kā arī sīkzemnieku masas. Latviešu tauta cieta divkāršu nacionālu un sociālu jūgu — vācu baronu un cariskās patvaldības virskundzību. Progresīvie politiskie spēki Latvijā bija pietiekami nobrieduši revolūcijai. Enerģiski darbojās Latvijas Sociāldemokrātija — V. I. Ļeņina vadītās boļševiku partijas kaujinieciska vienība.

1917. gada revolucionārie notikumi Latvijā visnotaļ jāvērtē kā Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas neatņemama sastāvdaļa. Padomju varas nodibināšanās vācu karaspēka neokupētajā Latvijas teritorijā bija tiešs Lielā Oktobra uzvaras rezultāts, spilgta krievu un latviešu tautu gadsimtiem ilgas draudzības demonstrācija.

Lielā Oktobra 60. gadā pieņemtā PSRS Konstitūcija (Pamatlikums) kā uzvarošā sociālisma konstitūcija par Padomju valsts augstāko mērķi svinīgi pasludināja komunistiskās sabiedrības uzcelšanu.

Mūsu valstij šīs PSRS Konstitūcijas pieņemšana bija svarīgs vēsturisks notikums ar lielu starptautisku nozīmi. Sakņojoties ļeņinskajos Oktobra dekrētos, V. I. Ļeņina domu apgaismota, tā sekmē varonīgās padomju tautas virzīšanos uz komunismu.

Mūsu gadsimta visi revolucionārie pārveidojumi, arī latviešu tautas cīņa par sociālismu, nesaraujami saistīti ar Vladimira Iljiča Ļeņina vārdu un viņa mācību. «*Ļeņins iegājis vēsturē kā ģeniāls proletāriskās revolūcijas un sabiedrības sociālistiskās pārveidošanas teorētiķis,*»² norādīts PSKP Centrālās Komitejas lēmumā «Par gatavošanos Vladimira Iljiča Ļeņina 100. dzimšanas dienai». Padomju Latvijas darbaļaudis lepojas ar to, ka latviešu proletariāts, iedams tautas masu atbrīvošanās kustības priekšgalā, kopā ar krievu proletariātu, visas Krievijas strādniekiem cīnījās V. I. Ļeņina tiešā vadībā. Drīz pēc Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas uzvaras Iskolata jeb Latvijas pirmās Padomju valdības priekšsēdētājs F. Roziņš pamatoti norādīja: «Ja Krievijas proletariāts tagadējā revolūcijas cīņā sasniedzis to pakāpi, uz kuras viņš patlaban atrodas, tad liels nopelns pieder Ļeņinam. [. .] Ar šo savu darbību b. Ļeņins ir tapis par vienu no visievērojamākiem jaunā sociālisma darbiniekiem un vadoņiem.»³ Katrā ziņā ar V. I. Ļeņina vārdu saistās latviešu sarkano strēlnieku — izturēto proletārisko internacionālistu, nelokāmo cīnītāju par Lielo Oktobri un tā iekarojumu nosargāšanu — varonīgais cīņu ceļš. Lielais vairums latviešu strēlnieku pēc izcelsmes bija bezzemnieki un sīkzemnieki, fabriku un rūpnīcu strādnieki un amatnieki, jūrnieki un zvejnieki. Pateicoties proletāriskajam un pusproletāriskajam sastāvam, imperiālistiskā kara bezjēdzīgās kaujās stipri ciešušie latviešu strēlnieku pulki boļševiku agitācijas ietekmē strauji revolucionarizējās. V. I. Ļeņina līdzgaitnieks P. Stučka atzīmēja, ka «latviešu strēlnieks ir bruņotais *latviešu strādnieks*»⁴, kam ir savi rēķini ar carisko patvaldību, ar veco sabiedrisko iekārtu. Pēc Februāra buržuāziski demokrātiskās revolūcijas īsā laikā latviešu strēlnieki izvirzījās par visrevolucionārākajām Rīgas frontē izvietotās 12. armijas daļām. 1917. gada 17. (30.) maijā latviešu strēlnieki nešauboties nostājās sociālistiskās revolūcijas pusē un sveica V. I. Ļeņinu kā «Krievijas proletariāta lielāko taktiķi, revolucionārās cīņas patieso vadoni».⁵ Pēc Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas uzvaras saskaņā ar V. I. Ļeņina priekšlikumu latviešu strēlniekiem uzdeva apsargāt revolūcijas štābu Petrogradā — Smoļniju, bet pēc Padomju valdības pārcelšanās uz Maskavu strēlnieki apsargāja Kremli, kur dzīvoja un strādāja partijas un Padomju valsts vadītājs. 1918. gadā latviešu strēlnieki brīvprātīgi iekļāvās Sarkanās Armijas rindās un kopā ar citām sarkanarmiešu daļām deva iznīcinošu triecienu padomju varas ienaidniekiem. 1918. gada beigās un 1919. gada sākumā latviešu strēlnieku padomju divīzijas un citas Sarkanās Armijas daļas sniedza nepieciešamo atbalstu Latvijas darba tautas

revolucionārajai cīņai pret vācu okupantiem un ārzemju imperiālistu atbalstīto kontrrevolucionāro buržuāziju, visnotaļ sekmējot padomju varas nodibināšanu Latvijā. «Visā kopumā sacelšanās Latvijā tika izvadīta uz proletariāta iniciatīvu, un bruņotais spēks bija vienīgi pabalstītājs, nodrošinātājs,» rakstīja P. Stučka, piebilstot: «Protams, bez tā latviešu proletariāta palīdzības, kas atradās ārpus Latvijas, par sekmīgu sacelšanos nevarēja būt ne runas. Vismaz bez latviešu strādnieku daļas zaldātu šinēļos, latviešu strēlnieku pulkiem, kas cīnījās KSFPR Sarkanās Armijas sastāvā.»⁶ Rezultātā 1919. gada janvārī darbaļaudis izcīnīja Latvijas Sociālistisko Padomju Republiku un ārkārtīgi grūtajos un sarežģītajos Pilsoņu kara un ārvalstu militārās intervences apstākļos stājās pie sociālisma jauncelmes. Sai darbā, tāpat kā cīņā pret šķiras ienaidniekiem, viņi apņēmās iet roku rokā ar Padomju Krieviju. Kad starptautiskā imperiālisma un vietējās kontrrevolūcijas pārspēks sagrāva padomju varu Latvijā, latviešu strēlnieki turpināja paš aizliedzīgi cīnīties par darbaļaužu varu citās Pilsoņu kara frontēs.

1919. gada rudens bija viens no visgrūtākajiem Padomju valstij. Antantes imperiālistu labi apbruņotās un apgādātās ģenerāļa Deņikina baltgvardu divīzijas, sagrābušas Orlu, apdraudēja Maskavu. Situācija bija ļoti saspringta. Uz Dienvidu fronti steidzīgi pārvietotā un Sarkanās Armijas trieciengrupā iekļautā Latviešu strēlnieku divīzija ārkārtīgi asiņainās kaujās pie Kromiem un Orlas sakāva baltgvardu izlases spēkus un ievadīja dienvidu kontrrevolūcijas sagrāvi.

Latviešu strēlnieki (5. atsevišķais pulks) piedalījās arī revolūcijas šūpuļā — Petrogradas aizstāvēšanā un ģenerāļa Judeņiča vadīto baltgvardu sagrāvē. 1920. gadā Latviešu strēlnieku divīzija iesaistījās cīņā pret Antantes un iekšējās kontrrevolūcijas pēdējo cerību — ģenerāļa Vrangeļa armiju. Divīzija piedalījās Dņepras forsēšanā un leģendārā Kahovkas placdarma izveidošanā. Šis placdarms deva iespēju izvērst enerģisku uzbrukumu pret vrangeliem un atspiest tos atpakaļ Krimā, kur baltgvardus galīgi sakāva.

1924. gadā P. Stučka atmiņās par V. I. Ļeņinu rakstīja: «Trīs reizes kritiskos brīžos mums bijusi runa par latviešu strēlnieku uzticamību (Pēterpilī, Smoļnijā iepriekš Satversmes sapulces padzišanas, Maskavā par kreiso eseru sacelšanos un kad Deņikins tuvojās Orlai un Judeņičs Pēterpilij). Visos trijos gadījumos mūsu strēlnieki izrādījās Ļeņina uzticamības cienīgi.»⁷

Lielajai Oktobra sociālistiskajai revolūcijai bija nenovērtējama loma latviešu tautas likteņos. Jau 1917. gadā izvēlēties par savas valsts formu strādnieku un bezzemnieku padomes, latviešu tautas vairākums apliecināja nepārprotamus centienus dzīvot visciešākajā savienībā ar Padomju Krievijas tautām un kopā ar tām cīnīties par sociālisma uzcelšanu. Latvijas darba tautas upuri, izcīnot un aizstāvot sociālistisko revolūciju, nebija veltīgi. Darbaļaužu cīņa pret na-

cionālistisko buržuāziju un starptautiskā imperiālisma spēkiem bija ieguldījums arī padomju varas aizstāvēšanā Padomju Krievijā. Savukārt tikai Padomju Krievijas resp. Padomju Savienības pastāvēšana garantēja darbaļaužu varas atjaunošanu Latvijā.

Pagāja 20 gadi, līdz 1940. gada vasarā jaunas sociālistiskas revolūcijas apstākļos tauta izcīnīja Padomju Latviju. Tas bija likumsakarīgs rezultāts visai iepriekšējai latviešu tautas revolucionārajai cīņai, cīņai par brīvas attīstības iespēju sociālistiskā tautu sadraudzībā, bez ekspluatācijas un apspiešanas. Padomju Latvijas uzņemšana Padomju Savienības sastāvā nodrošināja jaunās savienotās republikas strauju sociālekonomisko attīstību, tautas izglītības un kultūras izaugsmi.

Pieredze liecina, ka latviešu tautas panākumus sociālisma celtniecībā un tālākajā attīstībā nosaka visu Padomju Savienības tautu sadarbība un savstarpējā palīdzība. Padomju tautu brālīgajā saimē latviešu tautai garantēta tās nākotne — vēl straujāka ekonomikas un kultūras attīstība, materiālās labklājības pieaugums, sekmīga virzīšanās pretim komunismam jaunas vēsturiskas cilvēku kopības — padomju tautas rindās.

Padomju Latvijas darba cilvēku apzinīgo darbu, republikas sasniegumus sociālpolitiskajā, ekonomiskajā un kultūras attīstības jomā augsti novērtējusi Komunistiskā partija un Padomju valdība. Sakarā ar 25. gadadienu kopš padomju varas atjaunošanas Latvijā republiku apbalvoja ar Ļeņina ordeni, bet par Latvijas PSR darbaļaužu nopelniem Padomju Savienības attīstībā un nostiprināšanā sakarā ar PSRS nodibināšanas 50. gadadienu — ar Tautu draudzības ordeni. 1980. gadā ar PSRS Augstākās Padomes Prezidija dekretu par Latvijas PSR darbaļaužu lielajiem nopelniem revolucionārajā kustībā, cīņā par Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas uzvaru un pasaules pirmās sociālistiskās daudznacionālās valsts — Padomju Sociālistisko Republiku Savienības nostiprināšanu, par izrādīto varonību kaujās pret mūsu Dzimtenes ienaidniekiem un panākumiem komunistiskajā celtniecībā Latvijas PSR tās 40. gadadienā tika apbalvota ar Oktobra Revolūcijas ordeni.

Jaunajā Padomju Savienības Komunistiskās Partijas Programmā norādīts: «PSKP galamērķis ir komunisma uzcelšana mūsu zemē. Sociālisms un komunisms ir vienotās komunistiskās formācijas divas secīgas fāzes. Starp tām nav krāsas robežas: sociālisma attīstība, tā iespēju un priekšrocību arvien pilnīgāka atklāšana un izmantošana, tam piemītošo vispārkomunistisko principu nostiprināšana tad arī nozīmē reālu sabiedrības virzīšanos uz komunismu.»⁸ Šajā nepārtauktajā augšupejas ceļā ar visu padomju tautu cīņām un uzvarām nesaraucjami saistīts Ļeņina un Oktobra vārds.

Ievads

¹ *Leņins V.I.* Petrogradas Strādnieku un zaldātu deputātu padomes sēde 1917 g. 25. oktobrī (7. novembrī). Ziņojums par padomju varas uzdevumiem. — Raksti, 26. sēj., 204. lpp.

² Par Padomju Sociālistisko Republiku Savienības nodibināšanas 60. gadadienu. PSKP Centrālās Komitejas lēmums. R., 1982, 4. lpp.

³ *Leņins V.I.* Runa I Tautas saimniecības kongresā 1918. g. 26. maijā. — Raksti, 27. sēj., 367. lpp.

⁴ Padomju Savienības Komunistiskās partijas Programma (Jaunā redakcija). R., 1986, 6. lpp.

I nodaļa

¹ *Leņins V.I.* Revolucionārās sociāldemokrātijas uzdevumi Eiropas karā. — Raksti, 21. sēj., 1. lpp.

² Diplomātijas vēsture. R., 1949, 2. sēj., 244. lpp.

³ *Leņins V.I.* Karš un Krievijas sociāldemokrātija. — Raksti, 21. sēj., 12. lpp. Рижский вестник, 1914, 16 июля.

⁵ *Leņins V.I.* Imperiālisms kā kapitālisma augstākā stadija. — Raksti, 22. sēj., 173., 174. lpp.

⁶ *Leņins V.I.* Revolucionārās sociāldemokrātijas uzdevumi Eiropas karā. — Raksti, 21. sēj., 3. lpp.

⁷ Strādnieka Balss, 1914, 10. jūlijā.

⁸ Arodnieks, 1914, № 1, 5. lpp.

⁹ Strādnieka Balss, 1914, 10. jūlijā.

¹⁰ Статистический сборник за 1916—1917 гг. М., 1921, с. 140, 141.

¹¹ LPSR Centrālais Valsts vēstures arhīvs (LPSR CVVA), 3. f., 1. apr., 18070. 1., 2. lp.

¹² LKP 25 gadi. Rakstu un materiālu krājums. Kongresu, konferenču un SK svarīgākie lēmumi un rezolūcijas. М., 1929, 265. lpp.

¹³ Sk.: *Ленин В. И.* Об условиях приема новых членов партии. — Полное собр. соч., т. 45, с. 19.

¹⁴ История Коммунистической партии Советского Союза. М., 1967, т. 2, с. 538.

- ¹⁵ Turpat, 562. lpp.
- ¹⁶ Рижский вестник, 1914, 17 июля.
- ¹⁷ Turpat, 18., 19. jūlijā.
- ¹⁸ Turpat, 21. jūlijā.
- ¹⁹ Jaunais Arodnieks, 1914, № 3, 33. lpp.
- ²⁰ LPSR CVVA, 3. f., 1. apr., 18070. l., 149.—159. lp.
- ²¹ История Коммунистической партии Советского Союза, т. 2, с. 486.
- ²² Latviešu periodika. 1768—1919. R., 1977, 1. sēj., 69. lpp.
- ²³ Turpat, 80. lpp.
- ²⁴ LPSR CVVA, 3. f., 1. apr., 18070. l., 488. lp.
- ²⁵ Latvijas Komunistiskās partijas vēstures apcerējumi. 1893—1919. R., 1961, 1. d., 249. lpp.
- ²⁶ Turpat.
- ²⁷ LKP 25 gadi, 274. lpp.
- ²⁸ LPSR CVVA, 485. f., 1917. apr., 2552. l., 10. lp.
- ²⁹ LKP CK Partijas vēstures institūta Partijas arhīvs (LKP CK PVI PA), 35. f., 12. apr., 231. l., 2.—7. lp.
- ³⁰ Latvijas Komunistiskās partijas vēstures apcerējumi, 1. d., 250. lpp.
- ³¹ *Leņins V. I.* Biedri strādnieki! Ejam pedēja, izšķirošā kaujā. — Raksti, 28. sēj., 38. lpp.
- ³² *Leņins V. I.* Sociālisms un karš. — Raksti, 21. sēj., 279. lpp.
- ³³ LKP CK PVI PA, 35. f., 14. apr., 105. l., 1., 2. lp.
- ³⁴ Sk.: *Leņins V. I.* Revolucionārās sociāldemokrātijas uzdevumi Eiropas karā. — Raksti, 21. sēj., 1.—4. lpp.
- ³⁵ Владимир Ильич Ленин. Биографическая хроника. М., 1972, т. 3, с. 275.
- ³⁶ Turpat, 276. lpp.
- ³⁷ *Leņins V. I.* Raksti, 21. sēj., Piezīmes (1. piez.), 407. lpp.
- ³⁸ *Leņins V. I.* Karš un Krievijas sociāldemokrātijā. — Raksti, 21. sēj., 9.—17. lpp.
- ³⁹ LKP CK PVI PA, 35. f., 14. apr., 105. l., 1., 2. lp.
- ⁴⁰ *Leņins V. I.* Revolucionārās sociāldemokrātijas uzdevumi Eiropas karā. — Raksti, 21. sēj., 3., 4. lpp.
- ⁴¹ *Leņins V. I.* Par lielkrievu nacionālo lepnumu. — Turpat, 82. lpp.
- ⁴² *Leņins V. I.* Krievijas sakāve un revolucionārā krīze. — Turpat, 338., 339. lpp.
- ⁴³ *Leņins V. I.* Proletāriskās revolūcijas kara programma. — Raksti, 23. sēj., 67. lpp.
- ⁴⁴ Latvijas Komunistiskās partijas kongresu, konferenču un CK plēnumu rezolūcijas un lēmumi. R., 1958, 1. d., 104. lpp.
- ⁴⁵ Turpat, 105. lpp.
- ⁴⁶ Turpat, 106. lpp.
- ⁴⁷ Turpat, 105. lpp.
- ⁴⁸ Turpat, 107. lpp.
- ⁴⁹ Ziņotājs, 1914, novembris, № 2.
- ⁵⁰ *Pečaks K.* Rakstu izlase. R., 1959, 44. lpp.
- ⁵¹ Visi dati 27. un 28. lpp. doti pēc arhīva materiāliem (LKP CK PVI PA), 35. f., 4. apr., 64. l., 1.—8. lp.).
- ⁵² История Коммунистической партии Советского Союза, т. 2, с. 539.
- ⁵³ LPSR CVVA, 3. f., 1. apr., 18070. l., 449. lp.
- ⁵⁴ Latvijas Komunistiskās partijas kongresu, konferenču un CK plēnumu rezolūcijas un lēmumi, 1. d., 107. lpp.
- ⁵⁵ Turpat, 108. lpp.
- ⁵⁶ Turpat.
- ⁵⁷ Turpat, 113. lpp.
- ⁵⁸ Turpat, 112., 113. lpp.
- ⁵⁹ Turpat, 112. lpp.

- ⁶⁰ LKP 25 gadi, 283. lpp.
- ⁶¹ Latvijas Komunistiskās partijas vēstures apcerējumi, 1. d., 252. lpp.
- ⁶² LKP CK PVI PA, 35. f., 3. apr., 9. l., 100. lp.
- ⁶³ Позек М. Германская конница в Литве и в Курляндии в 1915 году. М.-Л., 1930, с. 20.
- ⁶⁴ Peniķis М. Pasaules karš 1914., 1915. un 1916. gadā un Latviešu strēlnieku bataljoni — pulku cīņas. R., 1939, 2. d., 229.—232. lpp.
- ⁶⁵ Вержховский Д. В., Ляхов В. Ф. Первая мировая война 1914—1918 гг. М., 1964, с. 129.
- ⁶⁶ Стратегический очерк войны 1914—1918 гг. М., 1922, ч. 4, с. 99.
- ⁶⁷ Draudiņš Т. Latvija pirmā pasaules kara laikā. — Padomju Latvijas skola, 1947, № 9, 31. lpp.
- ⁶⁸ LKP CK PVI PA, 35. f., 3. apr., 9. l., 127. lp.
- ⁶⁹ LPSR Centrālais Valsts Oktobra revolūcijas un sociālistiskās celtniecības arhīvs (turpmāk — LPSR CVORA), 15. f., 1. apr., 209. l., 2. lp.
- ⁷⁰ Turpat, 60. lp.
- ⁷¹ История Коммунистической партии Советского Союза, т. 2, с. 562.
- ⁷² LPSR CVVA, 3. f., 1. apr., 19012. l., 130. lp.
- ⁷³ Turpat, 114. lp.
- ⁷⁴ LKP CK PVI PA, 35. f., 3. apr., 9. l., 102., 103. lp.
- ⁷⁵ Ленин В. И. А. Г. Шляпникову. — Полное собр. соч., т. 49, с. 37.
- ⁷⁶ LPSR CVVA, 3. f., 1. apr., 19012. l., 55. lp.
- ⁷⁷ Turpat, 129. lp.
- ⁷⁸ Turpat, 55. lpp.
- ⁷⁹ Turpat, 54. lp.
- ⁸⁰ Turpat, 62. lp.
- ⁸¹ Turpat, 79., 89., 95., 96., 104., 108., 111., 125., 133. u. c. lp.
- ⁸² LKP CK PVI PA, 35. f., 4. apr., 68. l., 15. lp.
- ⁸³ Turpat, 1. lp.
- ⁸⁴ Turpat, 69. l., 1.—13. lp.
- ⁸⁵ Turpat, 67. l., 21.—27. lp.
- ⁸⁶ Revolucionārā Pārdaugava. Cīnītāju atmiņas. 1899—1919. R., 1960, 1. sēj., 269., 271., 272. lpp.
- ⁸⁷ Latvijas Komunistiskās partijas vēstures apcerējumi, 1. d., 252. lpp.
- ⁸⁸ Ļeņins Latvijas revolucionāru atmiņas. R., 1969, 21. lpp.
- ⁸⁹ Latvijas Komunistiskās partijas vēstures apcerējumi, 1. d., 251. lpp.
- ⁹⁰ LKP 25 gadi, 285., 286. lpp.
- ⁹¹ Latvijas Komunistiskās partijas kongresu, konferenču un CK plēnumu rezolūcijas un lēmumi, 1. d., 116. lpp.
- ⁹² LKP 25 gadi, 289. lpp.
- ⁹³ Turpat, 290. lpp.
- ⁹⁴ Данилов Н. А. Экономика и подготовка к войне. М.-Л., 1926, с. 139.
- ⁹⁵ Сидоров А. Эвакуация русской промышленности во время первой мировой войны. — Вопросы истории, 1947, № 7, с. 7.
- ⁹⁶ Turpat.
- ⁹⁷ Данилов Н. А. Экономика и подготовка к войне, с. 135.
- ⁹⁸ Нетесин Ю. Н. Эвакуация промышленности Латвии в первую мировую войну (1915—1917 гг.). — В кн.: Проблемы истории. Рига, 1962, вып. 6, с. 44, 45.
- ⁹⁹ Стародубский Л. Упадок фабрично-заводской промышленности в буржуазной Латвии. Рига, 1952, с. 68.
- ¹⁰⁰ Лященко П. И. История народного хозяйства СССР. М., 1950, т. 2, с. 382.
- ¹⁰¹ Нетесин Ю. Н. Эвакуация промышленности Латвии в первую мировую войну (1915—1917 гг.), с. 54.

- 102 Latvijas Komunistiskās partijas vēstures apcerējumi, 1. d., 257. lpp.
- 103 Turpat, 259. lpp.
- 104 Turpat.
- 105 Revolucionārās cīņās kritušo piemiņas grāmata. M., 1936, 2. sēj., 352.
353. lpp.
- 106 LKP CK PVI PA, 35. f., 14. apr., 105. l., 23., 24. lp.
- 107 Turpat, 38. lp.
- 108 Turpat, 11. lp.
- 109 Turpat, 13. lp.
- 110 Revolucionārās cīņās kritušo piemiņas grāmata, 2. sēj., 316. lpp.
- 111 История Коммунистической партии Советского Союза, т. 2, с. 552.
- 112 Latvijas Komunistiskās partijas vēstures apcerējumi, 1. d., 261. lpp.
- 113 История Коммунистической партии Советского Союза, т. 2, с. 623.
- 114 Центральный партийный архив Института марксизма-ленинизма при ЦК КПСС (ЦПА ИМЛ), ф. 124, оп. 1, д. 174, л. 12.
- 115 Latvijas Komunistiskās partijas vēstures apcerējumi, 1. d., 261., 262. lpp.
- 116 Turpat, 262., 263. lpp.
- 117 Latvijas Komunistiskās partijas kongresu, konferenču un CK plēnumu rezolūcijas un lēmumi, 1. d., 109.—111. lpp.
- 118 Sk.: *Leņins V. I.* Karš un Krievijas sociāldemokrātija. — Raksti, 21. sēj., 11.—17. lpp.
- 119 Sk.: *Leņins V. I.* KSDSP ārzemju sekciju konference. — Turpat, 130.—135. lpp.
- 120 *Ленин В. И.* Проект декларации ЦК РСДРП к Лондонской конференции социалистов стран Антанты. — Полное собр. соч., т. 26, с. 128, 129.
- 121 Социал-демократ, 1915, 29 марта.
- 122 *Leņins V. I.* Par Londonas konferenci. — Raksti, 21. sēj., 107. lpp.
- 123 *Крупская Н. К.* Воспоминания о В. И. Ленине. М., 1968, с. 264.
- 124 *Leņins* Latvijas revolucionāru atmiņās, 19. lpp.
- 125 Turpat, 19., 20. lpp.
- 126 *Leņins V. I.* J. A. Bērziņam. — Raksti, 36. sēj., 298. lpp.
- 127 *Leņins* Latvijas revolucionāru atmiņās, 21. lpp.
- 128 Sk.: *Leņins V. I.* Sociālisms un karš. — Raksti, 21. sēj., 259.—298. lpp.
- 129 *Leņins V. I.* Pirmais solis. — Turpat, 344. lpp.
- 130 *Leņins V. I.* G. Zinovjevam. — Raksti, 43. sēj., 447. lpp.
- 131 *Ленин В. И.* А. Г. Шляникову. — Полное собр. соч., т. 49, с. 223.
- 132 *Leņins* Latvijas revolucionāru atmiņās, 21., 22. lpp.
- 133 Turpat, 22., 23. lpp.
- 134 *Leņins V. I.* Satversmes sapulces vēlēšanas un proletariāta diktatūra. — Raksti, 30. sēj., 234. lpp.
- 135 *Гразкин Д. И.* Окопная правда. М., 1958, с. 37, 38.
- 136 *Мицц И. И.* История Великого Октября. М., 1967, т. 1, с. 296.
- 137 Turpat, 296. lpp.
- 138 Turpat, 297. lpp.
- 139 Turpat, 318. lpp.
- 140 История Коммунистической партии Советского Союза, т. 2, с. 547.
- 141 Разложение армии в 1917 году. М., 1925, с. 7.
- 142 *Latviešu Strēlnieki*, 1936, № 6, 548. lpp.
- 143 Turpat.
- 144 *Drizulis A.* Latvija imperiālistiskā kara un Februāra buržuāziski demokrātiskās revolūcijas periodā (1914—1917). R., 1953, 50. lpp.
- 145 *Latviešu Strēlnieki*, 1937, № 11, 10. lpp.
- 146 *Ķisis R.* Oktobra revolūcija un latviešu strēlnieki. R., 1948, 12., 13. lpp.
- 147 *Drizulis A.* Latvija imperiālistiskā kara un Februāra buržuāziski demokrātiskās revolūcijas periodā (1914—1917), 54. lpp.

- ¹⁴⁸ Cīņa, 1915, decembris, № 135—138.
- ¹⁴⁹ *Drizulis A.* Latvija imperiālistiskā kara un Februāra buržuāziski demokrātiskās revolūcijas periodā (1914—1917), 53. lpp.
- ¹⁵⁰ Latviešu Strēlnieki, 1937, № 11, 1066.—1068. lpp.
- ¹⁵¹ Latviešu strēlnieku vēsture (1915—1920). R., 1970, 27. lpp.
- ¹⁵² История гражданской войны в СССР. М., 1939, т. 1, с. 31.
- ¹⁵³ Latviešu strēlnieku vēsture (1915—1920), 30. lpp.
- ¹⁵⁴ *Drizulis A.* Latvija imperiālistiskā kara un Februāra buržuāziski demokrātiskās revolūcijas periodā (1914—1917), 48. lpp.
- ¹⁵⁵ Turpat.
- ¹⁵⁶ Turpat, 48., 49. lpp.
- ¹⁵⁷ Стратегический очерк войны 1914—1918 гг. М., 1920, ч. 5, с. 17, 18.
- ¹⁵⁸ Latviešu strēlnieku vēsture (1915—1920), 36. lpp.
- ¹⁵⁹ Turpat, 39. lpp.
- ¹⁶⁰ *Tipiņš A.* Nāves sala. R., 1923, 23. lpp.
- ¹⁶¹ *Гразкин Д. И.* Окопная правда, с. 20.
- ¹⁶² Latviešu strēlnieku vēsture (1915—1920), 44. lpp.
- ¹⁶³ Turpat, 50. lpp.
- ¹⁶⁴ *Гразкин Д. И.* Окопная правда, с. 31, 32.
- ¹⁶⁵ Latviešu strēlnieku vēsture (1915—1920), 50. lpp.
- ¹⁶⁶ Turpat, 57., 58. lpp.
- ¹⁶⁷ *Leņins V. I.* Vēstules no tālienes. — Raksti, 23. sēj., 280., 281. lpp.
- ¹⁶⁸ Turpat, 282. lpp.
- ¹⁶⁹ Padomju Savienības Komunistiskā partija kongresu, konferenču un CK plēnumu rezolūcijās un lēmumos. R., 1954, 2. d., 146., 147. lpp.
- ¹⁷⁰ История Коммунистической партии Советского Союза, т. 2, с. 583.
- ¹⁷¹ Turpat.
- ¹⁷² Turpat, 582. lpp.
- ¹⁷³ История гражданской войны в СССР, т. 1, с. 26.
- ¹⁷⁴ *Маниковский А. А.* Боевое снабжение русской армии в мировую войну. М., 1930, т. 2, с. 343.
- ¹⁷⁵ История гражданской войны в СССР, т. 1, с. 26.
- ¹⁷⁶ Turpat, 27. lpp.
- ¹⁷⁷ Очерки по истории Октябрьской революции. М., 1927, т. 1, с. 61.
- ¹⁷⁸ История гражданской войны в СССР, т. 1, с. 27.
- ¹⁷⁹ Turpat, 25. lpp.
- ¹⁸⁰ История Коммунистической партии Советского Союза, т. 2, с. 647, 648.
- ¹⁸¹ *Семенников В. П.* Монархия перед крушением. Бумаги Николая II и другие документы. М., 1927, с. 282.
- ¹⁸² Turpat, 98. lpp.
- ¹⁸³ *Leņins V. I.* Par separātu mieru. — Raksti, 23. sēj., 113. lpp.
- ¹⁸⁴ Архив русской революции. Берлин, 1922, т. 4, с. 9.
- ¹⁸⁵ История гражданской войны в СССР, т. 1, с. 47.
- ¹⁸⁶ *Бьюкенен Дж.* Мемуары дипломата. М., 1925, с. 57.
- ¹⁸⁷ *Leņins V. I.* Krievijas sakāve un revolucionārā krīze. — Raksti, 21. sēj., 336., 337. lpp.
- ¹⁸⁸ История Коммунистической партии Советского Союза, т. 2, с. 653.
- ¹⁸⁹ *Sk.:Шелобский А.* Большевицкая пропаганда и революционное движение на Северном фронте накануне 1917 года. — Вопросы истории, 1947, № 2.
- ¹⁹⁰ *Sk.:* В боях за власть Советов. М., 1937, с. 11, 13.
- ¹⁹¹ Большевики в годы империалистической войны (1914 — февр. 1917). Сб. документов. М., 1939, с. 205.
- ¹⁹² LPSR CVVA, 51. f., 1. ap., 26920. l., 42.—48. lpp.
- ¹⁹³ Turpat, 27., 55. u. c. lpp.
- ¹⁹⁴ Turpat, 7. lpp.
- ¹⁹⁵ Turpat, 18., 42.—48. lpp.

¹⁹⁶ *Drīzulis A.* Latvija imperiālistiskā kara un Februāra buržuāziski demokrātiskās revolūcijas periodā (1914—1918), 66. lpp.

¹⁹⁷ Центральный Государственный военно-исторический архив СССР (ЦГВИА СССР), ф. 2031, оп. 1, д. 1181, л. 152.

¹⁹⁸ Turpat.

¹⁹⁹ Turpat, 150. lpp.

²⁰⁰ История гражданской войны в СССР, т. 1, с. 30.

²⁰¹ ЦГВИА СССР, ф. 2031, оп. 1, д. 1181, л. 150.

²⁰² Военно-исторический журнал, 1962, № 4, с. 120.

²⁰³ *Гразкин Д. И.* Окопная правда, с. 31.

²⁰⁴ Разложение армии в 1917 году. М., 1925, с. 7.

²⁰⁵ *Drīzulis A.* Latvija imperiālistiskā kara un Februāra buržuāziski demokrātiskās revolūcijas periodā (1914—1917), 57. lpp.

²⁰⁶ ЦГВИА СССР, ф. 2031, оп. 1, д. 1181, л. 152.

²⁰⁷ История Коммунистической партии Советского Союза, т. 2, с. 651.

²⁰⁸ Turpat, 659. lpp.

²⁰⁹ Turpat, 663. lpp.

²¹⁰ Turpat, 664. lpp.

²¹¹ Turpat, 666. lpp.

²¹² Turpat, 672. lpp.

²¹³ Sk.: *Leņins V. I.* Vēstules no tāienes. — Raksti, 23. sēj., 300. lpp.

²¹⁴ История Коммунистической партии Советского Союза, т. 2, с. 671.

²¹⁵ Архив русской революции. Берлин, 1921, т. 3, с. 247, 248.

²¹⁶ Правда, 1917, 23 марта.

²¹⁷ Padomju Savienības Komunistiskās partijas Programma (Jaunā redakcija). R., 1986, 6. lpp.

II nodaļa

¹ *Leņins V. I.* Par KSDSP uzdevumiem Krievijas revolūcijā. — Raksti, 23. sēj., 333. lpp.

² *Leņins V. I.* Runa Maskavas Strādnieku, zemnieku un sarkanarmiešu deputātu padomē 1918. g. 12. martā. — Raksti, 27. sēj., 134., 135. lpp.

³ Октябрьская революция в Латвии. Документы и материалы. Рига, 1957, с. 27.

⁴ Turpat.

⁵ История Коммунистической партии Советского Союза. М., 1967, т. 2, с. 687.

⁶ Свержение самодержавия. Сб. статей. М., 1970, с. 10.

⁷ *Leņins V. I.* Proletariāta uzdevumi mūsu revolūcijā. — Raksti, 24. sēj., 42. lpp.

⁸ *Leņins V. I.* Par divvaldību. — Turpat, 19. lpp.

⁹ *Leņins V. I.* Proletariāta uzdevumi mūsu revolūcijā. — Turpat, 41. lpp.

¹⁰ Turpat, 42. lpp.

¹¹ Latvijas PSR vēsture. R., 1955, 2. sēj., 371. lpp.

¹² Ziņotājs, 1917, 16. martā.

¹³ *Гразкин Д. И.* За темной ночью день вставал... Воспоминания старого большевика. М., 1975, с. 202.

¹⁴ Рижский вестник, 1917, 6 марта.

¹⁵ Latvju strēlnieku vēsture. М., 1928, 1. sēj., 2. d., 380., 381. lpp.

¹⁶ Октябрьская революция в Латвии, с. 123.

¹⁷ Turpat, 124. lpp.

¹⁸ Turpat, 125. lpp.

- ¹⁹ Центральный Государственный архив Октябрьской революции и социалистического строительства БССР (ЦГАОР БССР), ф. 622, оп. 1, д. 2, л. 105, 106.
- ²⁰ Октябрьская революция в Латвии, с. 27, 28.
- ²¹ *Ленин В. И.* Речь об отношении к советам рабочих и солдатских депутатов 25 апреля (8 мая). — Полное собр. соч., т. 31, с. 377.
- ²² *Leņins V. I.* Vēstules no tāienes. — Raksti, 23. sēj., 302. lpp.
- ²³ *Leņins V. I.* Runa, aizstāvojot rezolūciju par pašreizējo momentu, 29. aprīlī (12. maijā). — Raksti, 24. sēj., 269. lpp.
- ²⁴ *Leņins V. I.* Ziņojums par pašreizējo momentu 24. aprīlī (7. maijā). — Turpat, 197., 198. lpp.
- ²⁵ *Leņins V. I.* Par konstitucionālām ilūzijām. — Raksti, 25. sēj., 178. lpp.
- ²⁶ Turpat, 178., 179. lpp.
- ²⁷ Latvijas Komunistiskā partija Oktobra revolūcijā. 1917. Dokumenti un materiāli. R., 1957, 13. lpp.
- ²⁸ Turpat, 14. lpp.
- ²⁹ Turpat.
- ³⁰ Коммунистическая партия Латвии в Октябрьской революции. 1917. Документы и материалы. Рига, 1963, с. 15.
- ³¹ Latvijas Komunistiskā partija Oktobra revolūcijā, 15. lpp.
- ³² Turpat.
- ³³ Turpat, 17. lpp.
- ³⁴ Turpat, 18. lpp.
- ³⁵ Turpat, 23. lpp.
- ³⁶ Turpat, 27. lpp.
- ³⁷ Коммунистическая партия Латвии в Октябрьской революции, с. 65.
- ³⁸ Latvijas Komunistiskās partijas vēstures apcerējumi. R., 1961, 1. d., 280. lpp.
- ³⁹ Turpat, 278. lpp.
- ⁴⁰ Октябрьская революция в Латвии, с. 29.
- ⁴¹ Turpat, 29., 30. lpp.
- ⁴² ЦГАОР СССР, ф. 1235, оп. 80, д. 30, л. 5, 6.
- ⁴³ *Leņins V. I.* Luiblānisms. — Raksti, 24. sēj., 15. lpp.
- ⁴⁴ Ziņotājs, 1917, 28. aprīlī.
- ⁴⁵ Latvijas PSR vēsture. R., 1959, 3. sēj., 18. lpp.
- ⁴⁶ Ziņotājs, 1917, 13. aprīlī.
- ⁴⁷ Turpat, 4. maijā
- ⁴⁸ Октябрьская революция в Латвии, с. 61, 62.
- ⁴⁹ Ziņotājs, 1917, 4. maijā.
- ⁵⁰ Latvijas Komunistiskā partija Oktobra revolūcijā, 98. lpp.
- ⁵¹ Latvijas PSR Centrālais Valsts Oktobra revolūcijas un sociālistiskās celtniecības arhīvs (LPSR CVORA), 14. f., 4. apr., 1. l., 3., 4. lp.
- ⁵² Latvijas Komunistiskā partija Oktobra revolūcijā, 38., 39., 75., 76. lpp.
- ⁵³ ЦГАОР СССР, ф. 398, оп. 2, д. 85, л. 213.
- ⁵⁴ Октябрьская революция в Латвии, с. 29.
- ⁵⁵ Latvijas PSR vēsture, 3. sēj., 18. lpp.
- ⁵⁶ Latvijas Komunistiskā partija Oktobra revolūcijā, 22. lpp.
- ⁵⁷ Turpat, 29. lpp.
- ⁵⁸ Turpat.
- ⁵⁹ Latvju strēlnieku vēsture, 1. sēj., 2. d., 567.—574. lpp.
- ⁶⁰ ЦГВИА СССР, ф. 2152, оп. 7, д. 2, л. 178.
- ⁶¹ LPSR CVORA, 47. f., 1. apr., 65. l., 5., 6. lp.
- ⁶² Turpat, 71. l., 7. lp.; 92. l., 27. lp.
- ⁶³ Cīņa, 1917, 25. martā.
- ⁶⁴ *Drizulis A., Krastiņš J.* Cīņa par padomju varu Latvijā 1917—1920. R., 1967, 29. lpp.
- ⁶⁵ *Leņins V. I.* Vēstules no tāienes. — Raksti, 23. sēj., 288. lpp.

- ⁶⁶ *Leņins V. I.* Telegramma boļševikiem, kas aizbrauc uz Krieviju. — Turpat, 275. lpp.
- ⁶⁷ Latvijas Komunistiskās partijas vēstures apcerējumi, 1. d., 281. lpp.
- ⁶⁸ *Крупская Н. К.* Воспоминания о Ленине. Изд. 2-е. М., 1968, с. 289.
- ⁶⁹ Turpat, 297. lpp.
- ⁷⁰ О Ленине. Воспоминания революционеров Латвии. Рига, 1959, с. 90.
- ⁷¹ Сīņa, 1917, 6. aprīlī.
- ⁷² Sk.: *Leņins V. I.* Par proletariāta uzdevumiem šinī revolūcijā. — Raksti, 24. sēj., 3.—7. lpp.
- ⁷³ Сīņa, 1917, 6. aprīlī.
- ⁷⁴ *Гразкин Д. И.* За темной ночью день вставал..., с. 204—206.
- ⁷⁵ *Leņins V. I.* Par proletariāta uzdevumiem šinī revolūcijā. — Raksti, 24. sēj., 4. lpp.
- ⁷⁶ Turpat, 4., 5. lpp.
- ⁷⁷ Sk.: *Leņins V. I.* Par kompromisiem. — Raksti, 25. sēj., 282. lpp.
- ⁷⁸ *Stajins J. V.* Trockisms vai ļeņinisms? — Raksti, 6. sēj., 307., 308. lpp.
- ⁷⁹ Latvijas Komunistiskā partija Oktobra revolūcijā, 66. lpp.
- ⁸⁰ Turpat, 67. lpp.
- ⁸¹ Turpat, 52.—63. lpp.
- ⁸² Oktobra revolūcijas gada svētkos. LSD CK Krievijas Biroja izdevums. М., 1918, 9., 10. lpp.
- ⁸³ Latvijas Komunistiskās partijas kongresu, konferenču un CK plēnumu rezolūcijas un lēmumi. R., 1958, 1. d., 117.—130. lpp.
- ⁸⁴ *Leņins V. I.* Politiskās partijas Krievijā un proletariāta uzdevumi. — Raksti, 24. sēj., 69.—81. lpp.
- ⁸⁵ *Апине И. К.* О буржуазных и мелкобуржуазных классах и партиях Латвии в период подготовки Октября и отношении Латвии в борьбе за победу Октября. — Уч. зап. Латв. гос. ун-та им. П. Стучки. Рига, 1967, т. 90, с. 13.
- ⁸⁶ Līdums, 1917, 22. jūnijā.
- ⁸⁷ *Куртовский И. Х.* Очерки истории латышской экономической мысли (1890—1920 гг.). Рига, 1976, с. 110—114.
- ⁸⁸ *Leņins V. I.* Politiskās partijas Krievijā un proletariāta uzdevumi. — Raksti, 24. sēj., 72. lpp.
- ⁸⁹ Darba tauta, 1917, 1. maijā.
- ⁹⁰ *Апине И. К.* О буржуазных и мелкобуржуазных классах ..., с. 14, 21.
- ⁹¹ Сīņa, 1917, 23. jūnijā.
- ⁹² LPSR CVORA, 47. f., 1. apr., 71. l., 22. lp.
- ⁹³ Turpat.
- ⁹⁴ Turpat, 91. l., 1. lp.
- ⁹⁵ Turpat.
- ⁹⁶ *Apine I.* Latvijas Sociāldemokrātija un nacionālais jautājums. R., 1974, 289. lpp.
- ⁹⁷ Sk.: *Leņins V. I.* Politiskās partijas Krievijā un proletariāta uzdevumi. — Raksti, 24. sēj., 73. lpp.
- ⁹⁸ Latvijas Komunistiskā partija Oktobra revolūcijā, 97. lpp.
- ⁹⁹ Сīņa, 1917, 10. martā.
- ¹⁰⁰ Сīņa, 1917, 4. jūlijā.
- ¹⁰¹ Sk.: *Ленин В. И.* Заседание солдатской секции Петроградского совета рабочих и солдатских депутатов. — Полное собр. соч., т. 31, с. 277.
- ¹⁰² Latvijas Komunistiskā partija Oktobra revolūcijā, 13. lpp.
- ¹⁰³ Октябрьская революция в Латвии, с. 67.
- ¹⁰⁴ Latvijas Komunistiskā partija Oktobra revolūcijā, 182., 183. lpp.
- ¹⁰⁵ *Ленин В. И.* Речь в защиту тактики Коммунистического Интернационала. — Полное собр. соч., т. 44, с. 32.
- ¹⁰⁶ *Leņins V. I.* Nacionālais jautājums mūsu programmā. — Raksti, 6. sēj., 401. lpp.

- ¹⁰⁷ *Leņins V.I.* Tēzes nacionālajā jautājumā. — Raksti, 19. sēj., 215. lpp.
- ¹⁰⁸ Latvijas Komunistiskā partija Oktobra revolūcijā, 97. lpp.
- ¹⁰⁹ *Paeglis J.* Marksisma-ļeņinisma klasiķu darbu izdošana un izplatīšana Latvijā (līdz 1940. gadam). R., 1973, 68.—72. lpp.
- ¹¹⁰ *Leņins V.I.* Runa zaldātiem Izmailovas pulka mītiņā 1917. g. 10. (23.) aprīlī. — Raksti, 24. sēj., 82., 83. lpp.
- ¹¹¹ *Leņins V.I.* Uzsaukums visu karojošo zemju zaldātiem. — Turpat, 154.—156. lpp.
- ¹¹² *Leņins V.I.* KSDS(b)P Centrālās Komitejas rezolūcija, kas pieņemta 1917. g. 21. aprīlī (4. maijā). — Turpat, 169.—171. lpp.
- ¹¹³ Sk.: *Leņins V.I.* Rezolūcija sakarā ar Borgbjerga priekšlikumu. — Turpat, 216.—218. lpp.; *Leņins V.I.* Rezolūcija par karu. — Turpat, 234.—237. lpp.; *Leņins V.I.* Rezolūcija par attiecībām pret Pagaidu valdību. — Turpat, 238., 239. lpp.; *Leņins V.I.* Rezolūcija agrārajā jautājumā. — Turpat, 252.—254. lpp.; *Leņins V.I.* Rezolūcija par internacionālistu apvienošanos pret sīkburžuāzisko aizsardzībnieku bloku. — Turpat, 255. lpp.; *Leņins V.I.* Rezolūcija par strādnieku un zaldātu deputātu padomēm. — Turpat, 256., 257. lpp.
- ¹¹⁴ *Leņins V.I.* Atbilde. — Raksti, 25. sēj., 185.—195. lpp.
- ¹¹⁵ *Paeglis J.* Marksisma-ļeņinisma klasiķu darbu izdošana . . . , 71. lpp.
- ¹¹⁶ Turpat, 70. lpp.
- ¹¹⁷ LPSR CVORA, 47. f., 1. apr., 103. l., 23.—25. lp.
- ¹¹⁸ Laukstrādnieku Cīņa, 1917, 14. jūlijā.
- ¹¹⁹ Turpat, 7. jūlijā.
- ¹²⁰ LPSR CVORA, 47. f., 1. apr., 103. l., 22. lp.
- ¹²¹ Ziņotājs, 1917, 28. aprīlī.
- ¹²² Turpat, 22. aprīlī.
- ¹²³ *Vilks J.* Latvijas Sociāldemokrātija cīņā par ļeņinisko agrāro programmu 1917. gadā. — Grām.: Par Oktobra uzvaru. R., 1976, 117. lpp.
- ¹²⁴ Latvijas Komunistiskā partija Oktobra revolūcijā, 21., 22. lpp.
- ¹²⁵ Turpat, 42. lpp.
- ¹²⁶ Turpat.
- ¹²⁷ Turpat, 43. lpp.
- ¹²⁸ Turpat.
- ¹²⁹ Turpat, 44. lpp.
- ¹³⁰ Turpat, 43., 44. lpp.
- ¹³¹ Коммунистическая партия Латвии в Октябрьской революции, с. 57.
- ¹³² Latvijas Komunistiskā partija Oktobra revolūcijā, 45. lpp.
- ¹³³ Turpat, 44. lpp.
- ¹³⁴ Turpat, 45. lpp.
- ¹³⁵ LPSR CVVA, 7233. f., 1. apr., 1. l., 3. lp.
- ¹³⁶ Правда, 1917, 25 мая.
- ¹³⁷ Latvijas Komunistiskā partija Oktobra revolūcijā, 52. lpp.
- ¹³⁸ Latvijas Komunistiskās partijas vēstures apcerējumi, 1. d., 301. lpp.
- ¹³⁹ LPSR CVORA, 47. f., 1. apr., 92. l., 29., 33.—35., 37.—39. lpp.
- ¹⁴⁰ Turpat, 91. l., 6. lp.
- ¹⁴¹ Ziņotājs, 1917, 1. maijā.
- ¹⁴² LPSR CVORA, 17. f., 1. apr., 202. l., 58., 59. lp.
- ¹⁴³ Turpat, 66., 67. lp.
- ¹⁴⁴ Turpat, 15. f., 1. apr., 202. l. (aprēķinu izdarījis autors).
- ¹⁴⁵ Turpat, 74. lp.
- ¹⁴⁶ Turpat, 88., 89. lp.
- ¹⁴⁷ Turpat (aprēķinu izdarījis autors).
- ¹⁴⁸ Turpat, 10. lp.
- ¹⁴⁹ Turpat, 9. lp.
- ¹⁵⁰ Turpat, 21.—23. lp.

- 151 Turpat, 176. lp.
- 152 Turpat, 216. l., 391. lp.
- 153 Latvijas Komunistiskā partija Oktobra revolūcijā, 98., 190., 191. lpp.
- 154 Turpat, 190. lpp.
- 155 Oktobra cīņu liesmās. R., 1977, 106.—124. lpp.; LPSR ZA Vēstis, 1975, № 10, 80.—96. lpp.
- 156 *Кири Ю.* Аграрная революция в Прибалтике. М., 1931, с. 73.
- 157 Октябрьская революция в Латвии, с. 91.
- 158 LPSR CVORA, 47. f., 2. apr., 91. l., 2. lp.
- 159 Turpat, 71. l., 21. lp.
- 160 ЦГАОР СССР, ф. 406, оп. 2, д. 199, л. 4, 5.
- 161 *Leņins V. I.* Zaldāti un zeme. — Raksti, 24. sēj., 109. lpp.
- 162 ЦГВИА СССР, ф. 2152, оп. 7, д. 154, л. 52.
- 163 История гражданской войны в СССР. М., 1939, т. 1, с. 78, 79.
- 164 Октябрьская революция в Латвии, с. 92, 93.
- 165 LPSR CVORA, 47. f., 1. apr., 103. l., 28. lp.
- 166 Turpat, 29. lp.
- 167 Turpat, 92. l., 3. lp.
- 168 Latvijas Komunistiskās partijas vēstures apcerējumi, 1. d., 304. lpp.
- 169 Latvijas Komunistiskā partija Oktobra revolūcijā, 80. lpp.
- 170 Октябрьская революция в Латвии, с. 93.
- 171 Turpat, 115. lpp.
- 172 Turpat.
- 173 Turpat, 97.—100., 102. lpp.
- 174 Turpat, 100. lpp.
- 175 LKP SK PVI PA, 1. f., 4. apr., 22. l., 1., 2. lp.
- 176 Turpat, 2. lp.
- 177 Turpat, 3. lp.
- 178 Latvijas Komunistiskās partijas vēstures apcerējumi, 1. d., 302. lpp.
- 179 Октябрьская революция в Латвии, с. 65.
- 180 Turpat.
- 181 Сīņa, 1917, 11. maijā.
- 182 Правда, 1917, 7 июня.
- 183 Октябрьская революция в Латвии, с. 70.
- 184 Turpat, 65. lpp.
- 185 Сīņa, 1917, 14. maijā.
- 186 Latvju strēlnieku vēsture, 1. sēj., 2. d., V lpp.
- 187 Под знаменем пролетарского интернационализма (Большевики Петрограда и Прибалтики в борьбе за Октябрь). Л., 1972, с. 85.
- 188 Изв. АН СССР, сер. ист. и филос., 1948, т. 5, № 5, с. 444.
- 189 *Гразкин Д. И.* Окопная правда. М., 1933, с. 6.
- 190 Правда, 1917, 17 мая.
- 191 LKP SK PVI PA, 1. f., 4. apr., 22. l., 11. lp.
- 192 Turpat, 20., 27., 28., 31. lp.
- 193 *Гразкин Д. И.* Окопная правда, с. 13.
- 194 Latvijas Komunistiskā partija Oktobra revolūcijā, 601. lpp.
- 195 Latvijas Komunistiskās partijas vēstures apcerējumi, 1. d., 306. lpp.
- 196 *Дрибин Л.* Знаменосец ленинизма в Латвии. М., 1981, с. 106, 107.
- 197 LKP SK PVI PA, 1. f., 4. apr., 22. l., 3. lp.
- 198 *Leņins V. I.* Rezolūcija komunālajā jautājumā. — Raksti, 24. sēj., 127. lpp.
- 199 Turpat.
- 200 LKP SK PVI PA, 1. f., 4. apr., 22. l., 8. lp.
- 201 Turpat, 4. lp.
- 202 Turpat.
- 203 Turpat.
- 204 Turpat, 7. lp.

- 205 Turpat.
 206 Turpat.
 207 Turpat, 8. lp.
 208 Turpat.
 209 Latvijas Komunistiskā partija Oktobra revolūcijā, 104. lpp.
 210 Октябрьская революция в Латвии, с. 136.
 211 Turpat.
 212 Turpat, 70. lpp.
 213 Latvju strēlnieku vēsture, 1. sēj., 2. d., V lpp.
 214 Октябрьская революция в Латвии, с. 70—72; Стучка П. В борьбе за
 Октябрь. Сб. статей. Рига, 1960, с. 65—67.
 215 LPSR CVORA, 47. f., 1. apr., 103. l., 23. lp.
 216 Первый Всероссийский съезд Советов Р. и С. Д. М., 1930, т. 1, с. 65.
 217 Ļeņins V. I. Runa par attiecībām pret Pagaidu valdību. — Raksti, 25. sēj.,
 6. lpp.
 218 Первый Всероссийский съезд Советов ..., с. 285.
 219 Turpat, 288. lpp.
 220 Lielā Oktobra sociālistiskā revolūcija un ārzemju militārā intervencija
 Latvijā. R., 1957, 261., 262. lpp.
 221 Шурьгин Ф. А. Революционное движение солдатских масс Северного
 фронта в 1917 году. М., 1958, с. 57.
 222 Latvijas Komunistiskā partija Oktobra revolūcijā, 112. lpp.
 223 Brīvais Strēlnieks, 1917, 20. maijā.
 224 LKP SK PVI PA, 1. f., 4. apr., 22. l., 11. lp.
 225 Lūdums, 1917, 20. maijā.
 226 Latvijas Komunistiskā partija Oktobra revolūcijā, 137. lpp.
 227 Turpat, 138. lpp.
 228 КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК.
 Изд. 7-е. М., 1954, ч. 1, с. 366, 367.
 229 Latvijas Komunistiskā partija Oktobra revolūcijā, 602. lpp.
 230 ЦГВИА СССР, ф. 2003, оп. 2, д. 155, л. 2.
 231 ЦГАОР СССР, ф. 1235, оп. 78, д. 36, л. 19.
 232 Деникин А. И. Очерки русской смуты. Вып. 2. Париж, т. 1, с. 52.
 233 Latvijas Komunistiskā partija Oktobra revolūcijā, 107. lpp.
 234 Brīvais Strēlnieks, 1917, 2. jūnijā.
 235 Latvijas Komunistiskā partija Oktobra revolūcijā, 126., 127. lpp.
 236 Сīņa, 1917, 14. maijā, 8. un 13. jūnijā.
 237 Latvijas Komunistiskā partija Oktobra revolūcijā, 151. lpp.
 238 LKP SK PVI PA, 1. f., 4. apr., 22. l., 19. lp.
 239 Latvijas Komunistiskā partija Oktobra revolūcijā, 152. lpp.
 240 Сīņa, 1917, 23. jūnijā.
 241 Latvijas Komunistiskā partija Oktobra revolūcijā, 153., 154. lpp.
 242 LPSR CVORA, 47. f., 2. apr., 91. l., 2., 3. lp.
 243 Turpat, 3. lp.
 244 Сīņa, 1917, 20. jūnijā.
 245 Ļeņins V. I. Astoņpadsmitais jūnijs. — Raksti, 25. sēj., 89. lpp.
 246 ЦГАОР СССР, ф. 1235, оп. 78, д. 36, л. 33.
 247 ЦГВИА СССР, ф. 2031, оп. 1, д. 99, л. 12.
 248 Turpat, 13. lp.
 249 Turpat, 27. l., 29. lp.
 250 История гражданской войны в СССР, т. 1, с. 128.
 251 ЦГВИА СССР, ф. 2031, оп. 1, д. 27, л. 70.
 252 Станкевич В. Воспоминания 1914—1919. Берлин, 1920, с. 164, 165.
 253 Октябрьская революция в Латвии, с. 148—151.
 254 Turpat, 152. lpp.

- 255 ЦГВИА СССР, ф. 336, оп. 1, д. 227, л. 66—68.
 256 Turpat, 152., 153. lp.
 257 Станкевич В. Воспоминания ..., с. 175.
 258 ЦГВИА СССР, ф. 2031, оп. 1, д. 99, л. 43.
 259 Коммунистическая партия Латвии в Октябрьской революции, с. 742 (примеч. № 83).
 260 ЦГВИА СССР, ф. 94, оп. 1, д. 7, л. 234.
 261 LKP SK PVI PA, 1. f., 4. apr., 22. l., 22. lp.
 262 Turpat.
 263 Красный архив, 1927, № 4 (23), с. 263.
 264 Октябрьская революция в Латвии, с. 147.
 265 ЦГВИА СССР, ф. 2031, оп. 1, д. 27, л. 65.
 266 Turpat, 101. l., 98., 99. lp.
 267 Октябрьская революция в Латвии, с. 153, 154.
 268 ЦГВИА СССР, ф. 2031, оп. 1, д. 2237, л. 18, 19.
 269 ЦГАОР СССР, ф. 6978, оп. 1, д. 241, л. 24.
 270 *Leņins V. I.* Atbilde. — Raksti, 25. sēj., 187. lpp.
 271 Владимир Ильич Ленин. Биографическая хроника. М., 1973, т. 4, с. 272.
 272 LPSR CVORA, 42. f., 2. apr., 91. l., 5. lp.
 273 Октябрьская революция в Латвии, с. 162, 163.
 274 Turpat, 167.—169. lpp.
 275 Turpat, 170. lpp.
 276 *Leņins V. I.* Politiskais stāvoklis. — Raksti, 25. sēj., 155.—157. lpp.
 277 Turpat, 163., 164. lp.
 278 Laukstrādnieku Cīņa, 1917, 11. augustā.

III nodaļa

- 1 LKP SK PVI PA, 1. f., 4. apr., 22. l., 13., 14. lp.
 2 Turpat, 21., 23. lp.
 3 Turpat, 35. f., 12. apr., 274. l., 11. lp.
 4 Turpat, 12. lp.
 5 Turpat, 1. f., 4. apr., 22. l., 24. lp.
 6 Turpat, 25. lp.
 7 Turpat, 26., 27. lp.
 8 Latvijas Komunistiskās partijas vēstures apcerējumi. 1893—1919. R., 1961, I. d., 312. lpp.
 9 *Дуге П.* Октябрьская революция в Латвии. — Исторический журнал. М., 1940, № 11, с. 36.
 10 LKP SK PVI PA, 1. f., 4. apr., 12. l., 8. lp.
 11 Turpat, 35. f., 12. apr., 274. l., 12. lp.
 12 Turpat, 1. f., 4. apr., 9. l., 2. lp.
 13 Turpat, 16. lp.
 14 Turpat, 12., 19., 26. lp.
 15 Turpat, 11. l., 8. lp.
 16 Turpat, 9. l., 5. lp.
 17 Turpat, 6. lp.
 18 Turpat, 11. l., 11. lp.
 19 Turpat, 13. l., 2. lp.
 20 Turpat, 10. l., 2. lp.
 21 Turpat.
 22 Turpat, 12. l., 2.—12. lp.
 23 Turpat, 9. lp.
 24 Turpat, 11. lp.
 25 Turpat, 27. lp.

- 26 Turpat, 12. l., 27. lp.
- 27 Коммунистическая партия Латвии в Октябрьской революции. 1917. Документы и материалы. Рига, 1963, с. 263, 264.
- 28 LKP CK PVI PA, 1. f., 4. apr., 10. l., 10. lp.
- 29 Turpat, 38. lp.
- 30 Turpat, 59. lp.
- 31 Latvijas Komunistiskās partijas vēstures apcerējumi, 1. d., 313. lpp.
- 32 LKP CK PVI PA, 1. f., 4. apr., 10. l., 59. lp.
- 33 Шестой съезд РСДРП (большевиков). Протоколы. М., 1958; *Гразкин Д. И.* Окопная правда. М., 1958; *Latviešu periodika*. R., 1977, 1. sēj.; *Trejš R.* Darbatautas prese. Latvijas padomju preses sākotne. 1917—1919. R., 1984.
- 34 LKP CK PVI PA, 1. f., 4. apr., 10. l., 60. lp.
- 35 Turpat, 60. lp.
- 36 Turpat.
- 37 Turpat.
- 38 Turpat, 22. l., 9. lp.
- 39 Latvijas Komunistiskā partija Oktobra revolūcijā. 1917. Dokumenti un materiāli. R., 1957, 201. lpp.
- 40 LKP CK PVI PA, 1. f., 4. apr., 10. l., 58. lp.
- 41 Turpat, 60. lp.
- 42 Latvijas Komunistiskā partija Oktobra revolūcijā, 183. lpp.
- 43 LKP CK PVI PA, 1. f., 4. apr., 8. l., 17. lp.
- 44 Turpat, 32. lp.
- 45 Turpat, 33. lp.
- 46 Turpat, 9. l., 13. lp.
- 47 Latvijas Komunistiskā partija Oktobra revolūcijā, 184.—186. lpp.
- 48 LKP CK PVI PA, 1. f., 4. apr., 10. l., 10. lp.
- 49 Latvijas Komunistiskā partija Oktobra revolūcijā, 200. lpp.
- 50 Turpat.
- 51 LKP CK PVI PA, 1. f., 4. apr., 10. l., 54. lp.
- 52 Turpat, 55. lp.
- 53 Latvijas Komunistiskā partija Oktobra revolūcijā, 201. lpp.
- 54 Turpat, 184. lpp.
- 55 Latvijas Komunistiskās partijas vēstures apcerējumi, 1. d., 314. lpp.
- 56 Latvijas Komunistiskā partija Oktobra revolūcijā, 205. lpp.
- 57 LKP CK PVI PA, 1. f., 4. apr., 10. l., 62. lp.
- 58 Turpat, 22. l., 30., 31. lp.
- 59 Turpat, 30. lp.
- 60 Turpat, 31. lp.
- 61 Turpat.
- 62 Turpat, 30., 31. lp.
- 63 Turpat, 35. f., 12. apr., 274. l., 12. lp.
- 64 Октябрьская революция в Латвии. Документы и материалы. Рига, 1957, с. 163—165.
- 65 Turpat, 166. lpp.
- 66 Latvijas Komunistiskās partijas vēstures apcerējumi, 1. d., 319. lpp.
- 67 Сіпа, 1917, 4. augustā.
- 68 *Минц И. И.* История Великого Октября. М., 1968, т. 2, с. 656.
- 69 Октябрьская революция в Латвии, с. 167.
- 70 Turpat, 169. lpp.
- 71 Turpat, 176. lpp.
- 72 Turpat, 157. lpp.
- 73 Turpat, 157., 158. lpp.
- 74 Turpat, 165. lpp.
- 75 Turpat.

- 76 LPSR CVORA, 47. f., 1. arg., 103. l., 10. lp.
 77 Октябрьская революция в Латвии, с. 169.
 78 Latvijas Komunistiskā partija Oktobra revolūcijā, 227. lpp.
 79 Turpat.
 80 LPSR CVORA, 15. f., 1. arg., 216. l., 218. lp.
 81 Turpat.
 82 Turpat, 334. lp.
 83 Октябрьская революция в Латвии, с. 110.
 84 Окопная правда, 1917, 7 июля.
 85 LPSR CVORA, 47. f., 1. arg., 103. l., 21. lp.
 86 Turpat, 4. lp.
 87 Turpat, 9. lp.
 88 Turpat, 13., 14. lp.
 89 Turpat, 15. f., 1. arg., 202. l., 161. lp.
 90 Turpat, 166. lp.
 91 Turpat, 91. l., 4. lp.
 92 Октябрьская революция в Латвии, с. 107.
 93 Turpat, 108.—110. lpp.
 94 Turpat, 119. lpp.
 95 Turpat, 116., 117. lpp.
 96 LPSR CVORA, 47. f., 1. arg., 103. l., 14. lp.
 97 Октябрьская революция в Латвии, с. 119.
 98 Turpat.
 99 LKP SK PVI PA, 1. f., 4. arg., 22. l., 32. lp.
 100 *Гразкин Д. И.* Окопная правда, с. 127—130.
 101 Turpat, 129., 130. lpp.
 102 Turpat, 131. lpp.
 103 Коммунистическая партия Латвии в Октябрьской революции, с. 264, 265.
 104 Октябрьская революция в Латвии, с. 159.
 105 *Гразкин Д. И.* Окопная правда, с. 143.
 106 Turpat, 148. lpp.
 107 История гражданской войны в СССР. М., 1939, т. 1, с. 159.
 108 Latvijas Komunistiskā partija Oktobra revolūcijā, 536. lpp. (61. piezīme).
 109 Коммунистическая партия Латвии в Октябрьской революции, с. 301—303, 400, 773.
 110 Шестой съезд РСДРП (большевиков), с. 303, 307.
 111 Turpat, 34. lpp.
 112 Turpat, 73. lpp.
 113 Turpat, 87. lpp.
 114 Turpat, 88. lpp.
 115 Padoņņu Savienības Komunistiskā partija kongresu, konferenču un SK plēnumu rezolūcijās un lēmumos, 1. d., 331., 332. lpp.
 116 Шестой съезд РСДРП (большевиков), с. 252.
 117 Turpat, 36. lpp.
 118 Turpat, 294.—300. lpp.
 119 Padoņņu Savienības Komunistiskā partija kongresu, konferenču un SK plēnumu rezolūcijās un lēmumos, 1. d., 347. lpp.
 120 LKP SK PVI PA, 1. f., 4. arg., 22. l., 41. lp.
 121 Шестой съезд РСДРП (большевиков), с. 419 (примеч. № 139).
 122 LKP SK PVI PA, 1. f., 4. arg., 22. l., 41. lp.
 123 Шестой съезд РСДРП (большевиков), с. 252, 439.
 124 LKP SK PVI PA, 1. f., 4. arg., 22. l., 41. lp.
 125 Turpat.
 126 Turpat, 42. lp.
 127 Октябрьская революция в Латвии, с. 177.
 128 *Stučka P.* Cīņā par Oktobri. R., 1957, 128. lpp.

- 129 Коммунистическая партия Латвии в Октябрьской революции, с. 287.
 130 Latvijas Komunistiskā partija Oktobra revolūcijā, 223.—225. lpp.
 131 Деникин А. И. Очерки русской смуты. Вып. 2. Париж, т. 1, с. 206.
 132 ЦГВИА СССР, ф. 2003, оп. 1, д. 532, л. 2—4.
 133 LKP CK PVI PA, 35. f., 12. apr., 274. l., 16. lp.
 134 Turpat, 329. l., 2. lp.; Par Padomju Latviju. Cīnītāju atmiņas. R., 1958, 1. d., 10. lpp.
 135 Октябрьская революция в Латвии, с. 185.
 136 История гражданской войны в СССР, т. 1, с. 243.
 137 Turpat, 179. lpp.
 138 Войтинский А. Падение Риги. Пг., 1917, с. 72.
 139 Latvju strēlnieku vēsture. M., 1928, 1. sēj., 2. d., 91. lpp.
 140 Stučka P. Cīņā par Oktobri, 131., 132. lpp.
 141 LPSR CVORA, 47. f., 1. apr., 103. l., 17. lp.
 142 LKP CK PVI PA, 1. f., 4. apr., 22. l., 40. lp.
 143 Latvijas Komunistiskās partijas vēstures apcerējumi, 1. d., 327. lpp.
 144 Treijs R. Darbatautas prese, 56. lpp.
 145 Latvijas Komunistiskās partijas vēstures apcerējumi, 1. d., 333. lpp.
 146 LKP CK PVI PA, 1. f., 4. apr., 22. l., 41. lp.
 147 Paeglis I., Druva M. K. Markss, F. Engelss, V. I. Ļeņins latviešu valodā. Bibliogrāfija. R., 1969, 21.—24. lpp.
 148 Laukstrādnieku Cīņa, 1917, 30. augustā.
 149 Ļeņins V. I. Vēstule sakarā ar izdodamo «Lapiņu par Rīgas ieņemšanu». — Raksti, 41. sēj., 393. lpp.
 150 LKP CK PVI PA, 35. f., 12. apr., 322. l., 7. lp.
 151 Turpat.
 152 Turpat, 252. l., 20., 26. lp.
 153 Par Padomju Latviju. Cīnītāju atmiņas, 1. d., 42. lpp.
 154 LKP CK PVI PA, 1. f., 4. apr., 22. l., 48. lp.
 155 Turpat, 49. lp.
 156 LPSR CVVA, 866. f., 2. apr., 263. l., 179., 180. lp.
 157 Iskolata un tā Prezidija protokoli (1917.—1918.). R., 1973, 23. lpp.
 158 Turpat, 23., 24. lpp.
 159 Turpat, 24. lpp.
 160 Turpat.
 161 Turpat, 25. lpp.
 162 Turpat, 26. lpp.
 163 Turpat.
 164 Turpat, 31. lpp.
 165 Greitjāne R. Vidzemes bezzemnieku padomes cīņā par sociālistiskās revolūcijas uzvaru 1917. gadā. — Grām.: Oktobra cīņu liesmās. R., 1977, 116. lpp.
 166 Laukstrādnieku Cīņa, 1917, 11. augustā.
 167 Turpat, 18. augustā.
 168 LPSR CVORA, 47. f., 1. apr., 103. l., 35. lp.
 169 Cīņa, 1917, 11. augustā.
 170 LKP CK PVI PA, 35. f., 14. apr., 109. l., 1. lp.
 171 Turpat, 38. l., 94. lp.
 172 Turpat, 109. l., 2. lp.
 173 Октябрьская революция в Латвии, с. 185.
 174 Turpat.
 175 Turpat, 184. lpp.
 176 Минц И. И. История Великого Октября, т. 2, с. 734.
 177 Ļeņins V. I. Runa jautājumā par Pēterburgas komitejas orgānu. — Raksti, 24. sēj., 487. lpp.
 178 ЦГАОР СССР, ф. 6978, оп. 1, д. 387, л. 51.
 179 ЦГВИА СССР, ф. 2152, оп. 7, д. 169, л. 263.

- ¹⁸⁰ Октябрская революция в Латвии, с. 212.
¹⁸¹ Turpat, 217. lpp.
¹⁸² LPSR CVORA, 47. f., 1. apr., 103. l., 40. lp.
¹⁸³ Turpat, 39. lp.
¹⁸⁴ Turpat, 2. apr., 91. l., 7. lp.
¹⁸⁵ Turpat.
¹⁸⁶ *Leņins V. I.* Rezolūcijas projekts par pašreizējo momentu. — Raksti, 25. sēj., 289. lpp.

IV nodaļa

- ¹ *Leņins V. I.* Marksisms un sacelšanās. — Raksti, 26. sēj., 6. lpp.
² *Leņins V. I.* Referāts par karu un mieru. — Raksti, 27. sēj., 63. lpp.
³ Октябрская революция в Латвии. Документы и материалы. Рига, 1957, с. 216, 217.
⁴ Turpat, 218. lpp.
⁵ LPSR CVORA, 15. f., 1. apr., 216. l., 266. lp.
⁶ Turpat, 132. lp.
⁷ Turpat, 133. lp.
⁸ Turpat, 134. lp.
⁹ Turpat, 216. lp.
¹⁰ Turpat, 313. lp.
¹¹ Tabula sastādīta pēc LPSR CVORA, 15. f., 1. apr., 216. l.
¹² LPSR CVORA, 15. f., 1. apr., 216. l., 335. lp.
¹³ Tabula sastādīta pēc LPSR CVORA, 15. f., 1. apr., 216. l.
¹⁴ *Leņins V. I.* Boļševikiem jāņem vara. — Raksti, 26. sēj., 1., 2. lpp.
¹⁵ Padomju Savienības Komunistiskās partijas Programma (Jaunā redakcija). R., 1986, 3. lpp.
¹⁶ Октябрская революция в Латвии, с. 216.
¹⁷ Latvijas Komunistiskās partijas vēstures apcerējumi, 1893—1919. R., 1961, 1. d., 330., 331. lpp.
¹⁸ Turpat, 331. lpp.
¹⁹ Turpat, 332. lpp.; Latvijas Komunistiskā partija Oktobra revolūcijā. 1917. Dokumenti un materiāli. R., 1957, 302., 349. lpp.
²⁰ Latvijas Komunistiskās partijas vēstures apcerējumi, 1. d., 332. lpp.
²¹ Latvijas Komunistiskā partija Oktobra revolūcijā, 333., 334. lpp.
²² Latvijas Komunistiskās partijas vēstures apcerējumi, 1. d., 332. lpp.
²³ *Кузнецов И., Шумаков А.* Большевицкая печать Москвы. М., 1968, с. 308, 309.
²⁴ *Зиелелис С. В.* Победа ленинизма в рабочем движении Латвии в период трех российских революций (1905—1917). Рига, 1980, с. 199, 200.
²⁵ Brīvais Strēlnieks, 1917, 28. jūlijā.
²⁶ Turpat, 21. jūlijā.
²⁷ *Зиелелис С. В.* Победа ленинизма в рабочем движении Латвии в период трех российских революций (1905—1917), с. 200.
²⁸ История КПСС. М., 1976, т. 3, кн. 1, с. 183.
²⁹ *Treijs R.* Darbatautas prese. Latvijas padomju preses sākotne. 1917—1919. R., 1984, 73., 74. lpp.
³⁰ Latvijas Komunistiskā partija Oktobra revolūcijā, 601., 602. lpp.
³¹ Вопросы истории, 1957, № 9, с. 14.
³² Mūsu Cīņa, 1917, 6. oktobri.
³³ Latvijas Komunistiskā partija Oktobra revolūcijā, 304. lpp.
³⁴ Turpat, 223.—225. lpp.
³⁵ LKP CK PVI PA, 35. f., 14. apr., 38. l., 135. lp.

- ³⁶ Turpat.
- ³⁷ Latvijas Komunistiskā partija Oktobra revolūcijā, 303. lpp.
- ³⁸ Turpat, 304.—307. lpp.
- ³⁹ Красный архив, 1937, № 5 (84), с. 163, 164, 168—174.
- ⁴⁰ Переписка Секретариата ЦК РСДРП(б) с местными партийными организациями (март — октябрь 1917 г.). Сб. документов. М., 1957, т. 1, с. 42.
- ⁴¹ Latvijas Komunistiskās partijas vēstures apcerējumi, 1. d., 335. lpp.
- ⁴² Latvijas PSR vēsture. R., 1959, 3. sēj., 59. lpp.
- ⁴³ *Leņins V. I.* Vēstule Petrogradas pilsētas konferencei. — Raksti, 26. sēj., 115. lpp.
- ⁴⁴ Советская Историческая Энциклопедия. М., 1966, т. 9, с. 674, 675.
- ⁴⁵ Утро России, 1917, 8 октября.
- ⁴⁶ Latvju Strēlnieks, 1917, 15. oktobrī.
- ⁴⁷ Latvijas Komunistiskā partija Oktobra revolūcijā, 354. lpp.
- ⁴⁸ Turpat, 315. lpp.
- ⁴⁹ Latvijas Komunistiskās partijas vēstures apcerējumi, 1. d., 337. lpp.
- ⁵⁰ *Leņins V. I.* Satversmes sapulces vēlēšanas un proletariāta diktatūra. — Raksti, 30. sēj., 235. lpp.
- ⁵¹ Звезда, 1917, 29 сентября.
- ⁵² Шаги революции. Великий Октябрь глазами современников. М., 1967, с. 61.
- ⁵³ *Leņins V. I.* Krīze nobriedusi. — Raksti, 26. sēj., 59. lpp.
- ⁵⁴ *Leņins V. I.* Rezolūcija. — Turpat, 158. lpp.
- ⁵⁵ Листовки петроградских большевиков. Л., 1957, т. 3, с. 102, 103.
- ⁵⁶ Latvijas Komunistiskās partijas vēstures apcerējumi, 1. d., 338. lpp.
- ⁵⁷ *Leņins V. I.* Referāts. — Raksti, 26. sēj., 156. lpp.
- ⁵⁸ *Leņins V. I.* Nomaļus stāvošā padomi. — Turpat, 147.—199. lpp.; *Leņins V. I.* Vēstule biedriem boļševikiem, kas piedalās Ziemeļu apgabala padomju kongresā. — Turpat, 150.—155. lpp.
- ⁵⁹ *Дрибин Л. Г.* Знаменосец ленинизма в Латвии. М., 1981, с. 117.
- ⁶⁰ *Leņins V. I.* Vēstule biedriem boļševikiem, kas piedalās Ziemeļu apgabala padomju kongresā. — Raksti, 26. sēj., 154., 155. lpp.
- ⁶¹ Turpat, 154. lpp.
- ⁶² Рабочий путь, 1917, 13 октября.
- ⁶³ Turpat, 15. oktobrī.
- ⁶⁴ *Дрибин Л. Г.* Знаменосец ленинизма в Латвии, с. 218.
- ⁶⁵ *Саат И., Сийливаск К.* Великая Октябрьская социалистическая революция в Эстонии. Таллин, 1977, с. 229, 230.
- ⁶⁶ Latvijas Komunistiskā partija Oktobra revolūcijā, 338.—341. lpp.
- ⁶⁷ *Антонов-Овсеенко В.* В революции. М., 1957, с. 134, 135.
- ⁶⁸ Latvijas Komunistiskā partija Oktobra revolūcijā, 343., 344. lpp.
- ⁶⁹ Latvju strēlnieku vēsture. М., 1928, 1. sēj., 2. d., 31. lpp.
- ⁷⁰ *Антонов-Овсеенко В.* В революции, с. 135.
- ⁷¹ Октябрьская революция в Латвии, с. 242.
- ⁷² Latvijas Komunistiskā partija Oktobra revolūcijā, 348., 349. lpp.
- ⁷³ Шаги революции, с. 67.
- ⁷⁴ Turpat, 181. lpp.
- ⁷⁵ Sk.: История Эстонской ССР. Таллин, 1974, т. 3; *Саат И., Сийливаск К.* Великая Октябрьская социалистическая революция в Эстонии.
- ⁷⁶ *Leņins V. I.* Krievijas pilsoņiem. — Raksti, 26. sēj., 203. lpp.
- ⁷⁷ Правда, 1917, 29 октября.
- ⁷⁸ *Ленин В. И.* Речь в защиту тактики Коммунистического Интернационала. — Полное собр. соч., т. 44, с. 23.
- ⁷⁹ Второй Всероссийский съезд Советов Р. и С. Д. М.-Л., 1928, с. 38.
- ⁸⁰ *Rīds Dž.* Desmit dienas, kas satracināja pasauli. R., 1977, 121., 122. lpp.

- ⁸¹ Второй Всероссийский съезд Советов ..., с. 65.
- ⁸² 1917. gads Latvijā. Revolūcijas dalībnieku atmiņas. R., 1957, 315., 316. lpp.
- ⁸³ *Leņins V. I.* Ziņojums par padomju varas uzdevumiem. — Raksti, 26. sēj., 204. lpp.
- ⁸⁴ Шаги революции, с. 128.
- ⁸⁵ Вопросы истории, 1957, № 9, с. 15.
- ⁸⁶ Latvijas Komunistiskā partija Oktobra revolūcijā, 366. lpp.
- ⁸⁷ LPSR CVORA, 47. t., 1. ap., 103. l., 60., 61. lpp.
- ⁸⁸ Октябрьская революция в Латвии, с. 248.
- ⁸⁹ Шаги революции, с. 188.
- ⁹⁰ Октябрьская революция в Латвии, с. 255.
- ⁹¹ ЦГВИА СССР, ф. 94, оп. 1, д. 17, л. 32.
- ⁹² Turpat, 33. lpp.
- ⁹³ Turpat, 11. lpp.
- ⁹⁴ Красный архив, 1927, № 4 (23), с. 180.
- ⁹⁵ ЦГВИА СССР, ф. 94, оп. 1, д. 17, л. 16.
- ⁹⁶ ЦГАОР ЭССР, ф. р.-1409, оп. 1, д. 1, л. 52.
- ⁹⁷ История Латвийской ССР. Сокр. курс. Изд. 2-е. Рига, 1971, с. 424.
- ⁹⁸ История гражданской войны в СССР. М., 1943, т. 2, с. 267—269.
- ⁹⁹ Lielā Oktobra sociālistiskā revolūcija un ārzemju militārā intervencija Latvijā. R., 1957, 266. lpp.
- ¹⁰⁰ ЦГВИА СССР, ф. 94, оп. 1, д. 12, л. 482.
- ¹⁰¹ Пролетарская революция, 1924, № 12, с. 199.
- ¹⁰² ЦГВИА СССР, ф. 94, оп. 1, д. 16, л. 42.
- ¹⁰³ История гражданской войны в СССР, т. 2, с. 472, 473.
- ¹⁰⁴ ЦГВИА СССР, ф. 94, оп. 1, д. 16, л. 42.
- ¹⁰⁵ История гражданской войны в СССР, т. 2, с. 473.
- ¹⁰⁶ *Гразкин Д. И.* Окопная правда, с. 194.
- ¹⁰⁷ Красный архив, 1977, № 5 (24), с. 72—79.
- ¹⁰⁸ Октябрьская революция в Латвии, с. 261, 262.
- ¹⁰⁹ Lielā Oktobra sociālistiskā revolūcija un ārzemju militārā intervencija Latvijā, 267. lpp.
- ¹¹⁰ ЦГВИА СССР, ф. 2015, оп. 1, д. 102, л. 76—78.
- ¹¹¹ Turpat, 78. lpp.
- ¹¹² Красный архив, № 5 (24), с. 74.
- ¹¹³ Turpat, 75. lpp.
- ¹¹⁴ ЦГВИА СССР, ф. 2031, оп. 1, д. 20, л. 103.
- ¹¹⁵ Latvju strēlnieku vēsture, 1. sēj., 2. d., 423. lpp.
- ¹¹⁶ *Дризул А. В. И. Ленин и революционная Латвия.* Рига, 1970, с. 130, 131.
- ¹¹⁷ Сīņa, 1917, 17. novembrī.
- ¹¹⁸ Октябрьская революция в Латвии, с. 285.
- ¹¹⁹ Turpat, 270. lpp.
- ¹²⁰ Turpat, 286. lpp.
- ¹²¹ Коммунистическая партия Латвии в Октябрьской революции. 1917. Документы и материалы. Рига, 1963, с. 503.
- ¹²² Latvijas Komunistiskā partija Oktobra revolūcijā, 380. lpp.
- ¹²³ Октябрьская революция в Латвии, с. 272.
- ¹²⁴ *Leņins V. I.* Satversmes sapulces vēlēšanas un proletariāta diktatūra. — Raksti, 30. sēj., 234. lpp.
- ¹²⁵ Октябрьская революция в Латвии, с. 273, 274.
- ¹²⁶ *Ленин В. И.* Два заявления о согласии баллотироваться в Учредительное собрание. — Полное собр. соч., т. 34, с. 445.
- ¹²⁷ Окопный набат, 1917, 22 октября.
- ¹²⁸ Октябрьская революция в Латвии, с. 276.
- ¹²⁹ Turpat, 277. lpp.

- ¹³⁰ Tabula sastādīta pēc grām.: «Октябрьская революция в Латвии», 278.—283. lpp.
- ¹³¹ LKP CK PVI PA, 55. f., 7. apr., 1. l., 2., 3. lp.
- ¹³² Октябрьская революция в Латвии, с. 281—283.
- ¹³³ Iskolata un tā Prezidija protokoli (1917.—1918.). R., 1973, 209., 210. lpp.
- ¹³⁴ LPSR CVORA, 47. f., 1. apr., 125. l.
- ¹³⁵ Latvijas Komunistiskā partija Oktobra revolūcijā, 408. lpp.
- ¹³⁶ Октябрьская революция в Латвии, с. 291.
- ¹³⁷ Iskolata un tā Prezidija protokoli (1917.—1918.), 99. lpp.
- ¹³⁸ Октябрьская революция в Латвии, с. 292, 293.
- ¹³⁹ Коммунистическая партия Латвии в Октябрьской революции, с. 509—594.
- ¹⁴⁰ Latvijas Komunistiskās partijas vēstures apcerējumi, 1. d., 355. lpp.
- ¹⁴¹ Latvijas Komunistiskā partija Oktobra revolūcijā, 438. lpp.
- ¹⁴² Turpat, 439. lpp.
- ¹⁴³ Turpat.
- ¹⁴⁴ Turpat, 440. lpp.
- ¹⁴⁵ Turpat, 439. lpp.
- ¹⁴⁶ LKP CK PVI PA, 1. f., 4. apr., 5. l., 8., 9. lp.
- ¹⁴⁷ Turpat, 1. lp. (Sk. LSD Centrālās Komitejas 1917. gada 10. oktobra protokolu.)
- ¹⁴⁸ Коммунистическая партия Латвии в Октябрьской революции, с. 594.
- ¹⁴⁹ LKP CK PVI PA, 1. f., 4. apr., 15. l., 5.—7., 10. lp.
- ¹⁵⁰ Turpat, 10. lp.
- ¹⁵¹ Latvijas Komunistiskā partija Oktobra revolūcijā, 444. lpp.
- ¹⁵² Turpat.
- ¹⁵³ Turpat, 446. lpp.
- ¹⁵⁴ Коммунистическая партия Латвии в Октябрьской революции, с. 600.
- ¹⁵⁵ Turpat.
- ¹⁵⁶ Октябрьская революция Латвии, с. 302, 303.
- ¹⁵⁷ Latvijas Komunistiskās partijas vēstures apcerējumi, 1. d., 360. lpp.
- ¹⁵⁸ Коммунистическая партия Латвии в Октябрьской революции, с. 604.
- ¹⁵⁹ Turpat, 610. lpp.
- ¹⁶⁰ Turpat, 606.—608. lpp.
- ¹⁶¹ LKP CK PVI PA, 1. f., 4. apr., 15. l., 11. lp.
- ¹⁶² Октябрьская революция в Латвии, с. 325, 326, 331, 332, 363; Iskolata un tā Prezidija protokoli (1917.—1918.), 153., 159. lpp.
- ¹⁶³ LPSR CVORA, 47. f., 1. apr., 103. l., 75., 76. lp.
- ¹⁶⁴ Коммунистическая партия Латвии в Октябрьской революции, с. 612.
- ¹⁶⁵ Октябрьская революция в Латвии, с. 313.
- ¹⁶⁶ Turpat, 369., 370. lpp.
- ¹⁶⁷ Turpat, 244. lpp.
- ¹⁶⁸ Brīvais Strēlnieks, 1917, 18. novembrī.
- ¹⁶⁹ Ziņotājs, 1917, 12. decembrī.
- ¹⁷⁰ Ленин В. И. Проект постановления СНК по вопросу о военном министерстве. — Полное собр. соч., т. 54, с. 382.
- ¹⁷¹ Par Ēriņu. Latvijas revolucionāru atmiņas. R., 1957, 107. lpp.
- ¹⁷² Turpat, 99. lpp.
- ¹⁷³ Turpat, 171. lpp.
- ¹⁷⁴ Turpat, 189. lpp.
- ¹⁷⁵ Latvijas Komunistiskā partija Oktobra revolūcijā, 451. lpp.
- ¹⁷⁶ Октябрьская революция в Латвии, с. 388, 389.
- ¹⁷⁷ Сīņa, 1918, 9. janvārī.
- ¹⁷⁸ Коммунистическая партия Латвии в Октябрьской революции, с. 620—622.
- ¹⁷⁹ Latvijas Komunistiskā partija Oktobra revolūcijā, 423. lpp.

- 180 Turpat, 394. lpp.
 181 Октяб́рская революция в Латвии, с. 396.
 182 Коммунистическая партия Латвии в Октяб́рской революции, с. 632.
 183 Latvijas Komunistiskā partija Oktobra revolūcijā, 470. lpp.
 184 Turpat, 482.—484. lpp.
 185 Ziņotājs, 1918, 28. janvārī (10. februārī).
 186 Turpat.
 187 Turpat.
 188 Latvijas Komunistiskā partija Oktobra revolūcijā, 476. lpp.
 189 Коммунистическая партия Латвии в Октяб́рской революции, с. 533,
 539, 540.
 190 Turpat, 539. lpp.; Октяб́рская революция в Латвии, с. 379—381.
 191 Октяб́рская революция в Латвии, с. 374, 375.
 192 Turpat, 375., 376. lpp.
 193 LPSR CVORA, 47. f., 1. arg., 103. l., 66., 67. lp.
 194 Октяб́рская революция в Латвии, с. 373.
 195 Turpat, 335.—342. lpp.
 196 Turpat, 374., 375. lpp.
 197 ЦГАОП СССР, ф. 393, оп. 2, л. 27, л. 100.
 198 Latvijas Komunistiskā partija Oktobra revolūcijā, 441. lpp.
 199 Turpat, 449. lpp.
 200 Коммунистическая партия Латвии в Октяб́рской революции, с. 601.
 201 Latvijas Komunistiskā partija Oktobra revolūcijā, 449. lpp.
 202 LPSR CVORA, 15. f., 1. arg., 216. l., 341., 342. lp.
 203 Октяб́рская революция в Латвии, с. 356—358; Iskolata un tā Prezidija protokoli (1917.—1918.), 182., 202. lpp.
 204 Latvijas Komunistiskās partijas vēstures apcerējumi, 1. d., 363. lpp.
 205 Коммунистическая партия Латвии в Октяб́рской революции, с. 619.
 206 Turpat, 643. lpp.
 207 Октяб́рская революция в Латвии, с. 367.
 208 Turpat, 354., 355. lpp.
 209 Turpat, 342.—346. lpp.
 210 Turpat, 342. lpp.
 211 Turpat, 360. lpp.
 212 *Leņins V. I.* Viskrievijas III Padomju kongress. Galavārds pirms kongresa slēgšanas 18. (31.) janvārī. — Raksti, 26. sēj., 428. lpp.
 213 *Ленин В. И.* Речь перед латышскими стрелками 20 февраля 1918 года. — Полное собр. соч., т. 35, с. 342.

Nobeigums

- 1 *Leņins V. I.* Padomju varas panākumi un grūtības. — Raksti, 29. sēj., 39. lpp.
 2 Ciņa, 1968, 10. augustā.
 3 Brīvais Strēlnieks, 1917, 18. novembrī.
 4 Latvju strēlnieku vēsture. M., 1928, 1. sēj., 1. d., VII lpp.
 5 Ciņa, 1917, 19. maijā (1. jūnijā).
 6 *Stučka P.* Par padomju varu Latvijā 1918.—1920. Rakstu izlase. R., 1958, 103., 339. lpp.
 7 Par *Leņinu*. Latvijas revolucionāru atmiņas. R., 1957, 20. lpp.
 8 Padomju Savienības Komunistiskās partijas Programma (Jaunā redakcija). R., 1986, 18., 19. lpp.

SATURS

Ievads	5
I nodaļa. Pirmais imperiālistiskais pasaules karš un Latvija . . .	7
Pirmā pasaules kara sākums. Boļševiku cīņa par imperiālistiskā kara pārvēršanu pilsoņu karā	7
Karadarbības norise Ziemeļrietumu frontē 1915. gadā un Kurzemes okupācija	31
Latvijas ekonomiskais un politiskais stāvoklis revolūcijas priekšvakarā (1915—1916)	39
Latviešu strēlnieku bataljonu organizēšana. Karadarbība Ziemeļu frontē 1916. gadā un 1917. gada sākumā	59
Revolucionārās krīzes pieaugums Krievijā	71
II nodaļa. Latvijas cariskās patvaldības gāšanas un revolūcijas mierīgas attīstības posmā	84
Februāra buržuāziski demokrātiskās revolūcijas uzvara Latvijā	84
Boļševiku partijas kurss uz buržuāziski demokrātiskās revolūcijas pāraugšanu sociālistiskajā	107
Tautas masu revolucionārās aktivitātes pieaugums revolūcijas mierīgas attīstības posmā	123
III nodaļa. Latvija kontrrevolūcijas uzbrukuma periodā	165
Latvijas Sociāldemokrātijas V kongress	165
Latvijas Sociāldemokrātijas un padomju darbība kontrrevolūcijas uzbrukuma apstākļos. KSDS(b)P VI kongress	183
Rīgas krišana. Latvijas darbaļaužu līdzdalība korpiloviešu sagrāvē	198
IV nodaļa. Bruņotās sacelšanās sagatavošana un sociālistiskās revolūcijas uzvara Latvijā	215
Bruņotās sacelšanās sagatavošana	215
Oktobra revolūcijas uzvara Latvijā	231
Sociālistisko pārkārtojumu sākums Latvijā	251
Nobeigums	272
Avotu un literatūras norādes	278

Александр Арвидович Дризул

**ВЕЛИКИЙ
ОКТАБРЬ
В ЛАТВИИ**

(АН ЛатвССР. Институт истории)

Издательство «Зинатне»

Рига 1987

На латышском языке

Aleksandrs Drīzulis

**LIELAIS
OKTOBRIS
LATVIJĀ**

Redaktore B. Alksne

Mākslinieks V. Ivanovs

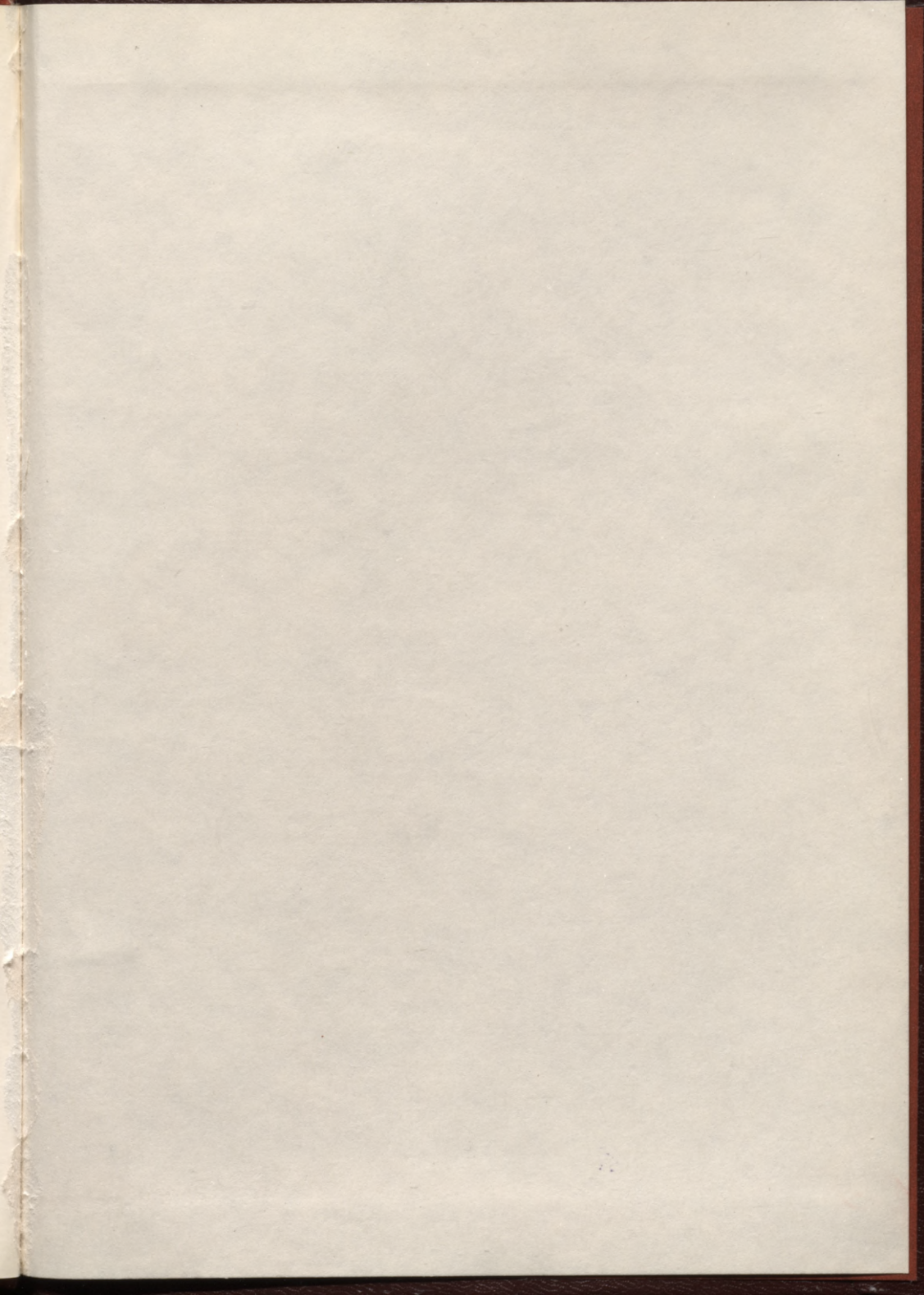
Mākslinieciskā redaktore I. Jēgere

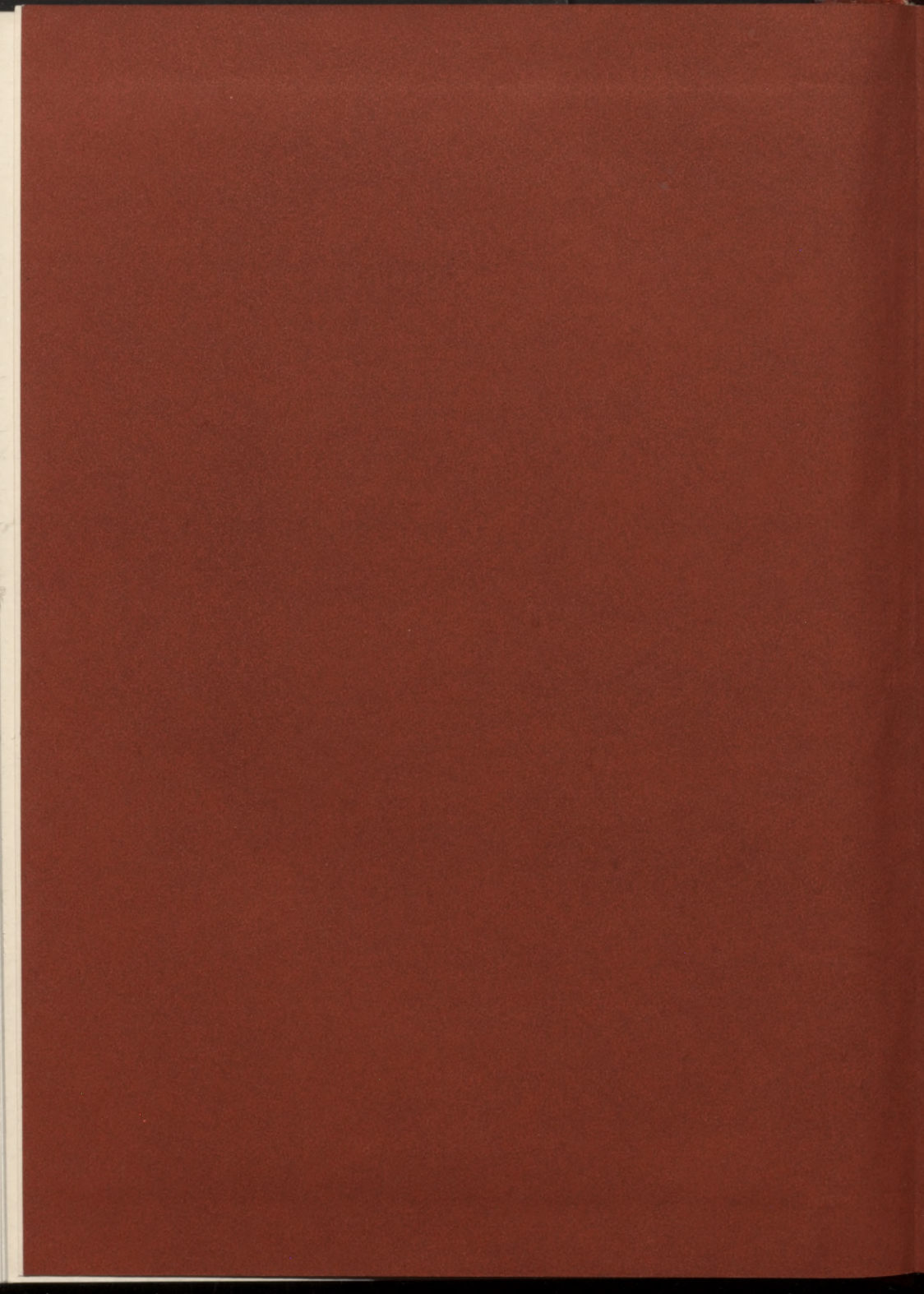
Tehniskā redaktore G. Sļepkova

Korektore I. Kondrāte

ИБ № 2584

Nodota salikšanai 06.01.87. Parakstīta iespiešanai 11.05.87. JT 08211. Formāts 60×84/16. Krita papīrs. Literatūras garnitūra. Augstspiedums. 18,5 fiz. iespiedl.; 17,21 uzsk. iespiedl.; 22,79 uzsk. krāsu nov.; 21,21 izdevn. 1. Metiens 2000 eks. Pasūt. Nr. 103212. Maksā 2 r. 60 k. Izdevniecība «Zinātnē», 226530 PDP Rīgā, Turgeņeva ielā 19. Iespiesta Latvijas PSR Valsts izdevniecību, poligrāfijas un grāmatu tirdzniecības lietu komitejas Rīgas Paraugtipogrāfijā, 226004 Rīgā, Vienības gatvē 11.

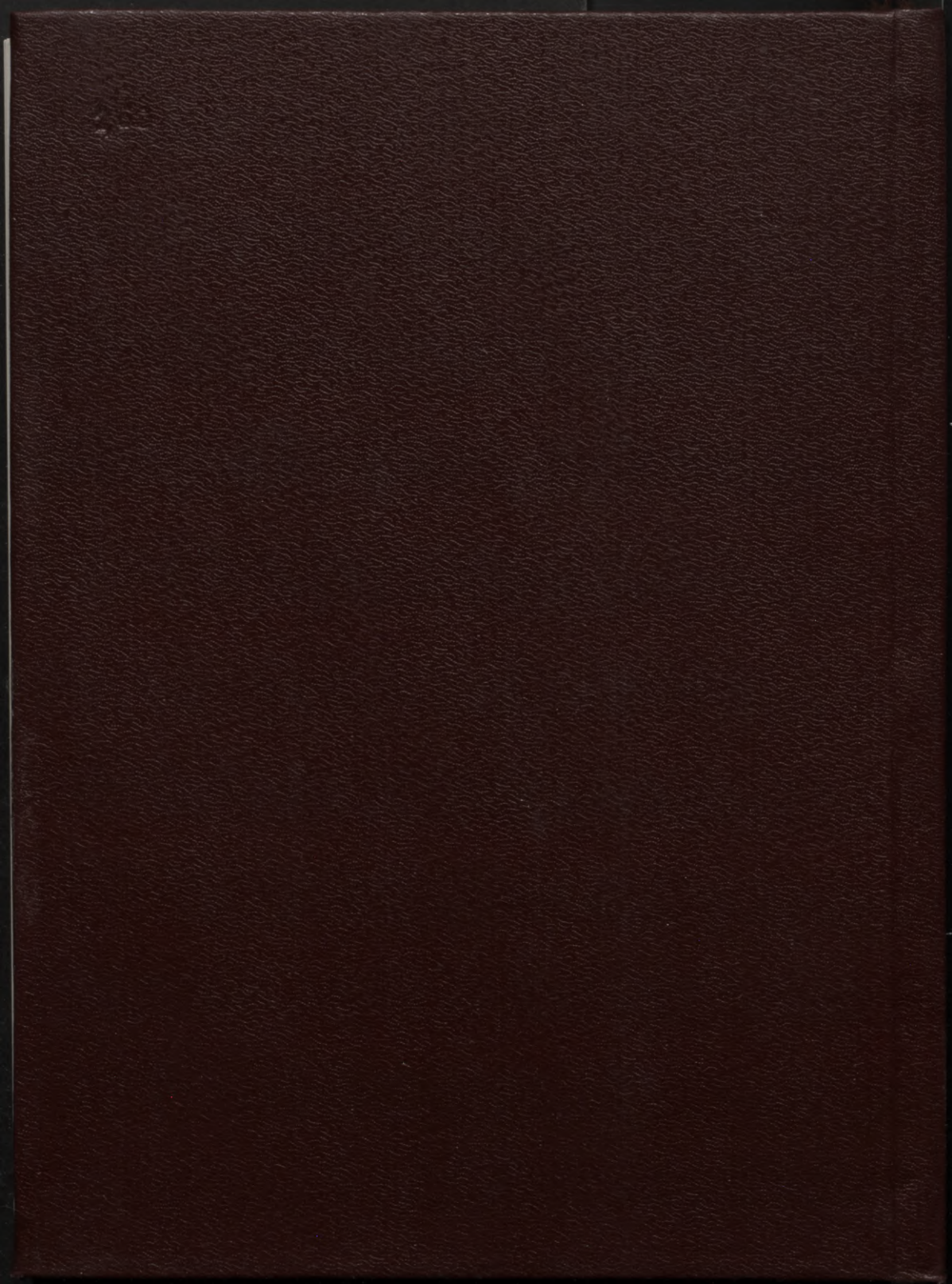

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA

0308060387

Strādnieku
un zemnieku
revolūcija,
par kuras nepieciešamību
visu laiku runāja
bolševiki,
ir notikusi.

V. I. Lenins

LIELAIS OKTOBRIS LATVIJĀ

A. Drīzulis